

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS**

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (4)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (4)

Scientific articles

Kaunas 2010

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Petras Ancelis – redaktorių kolegijos pirmininkas (Mykolo Romerio universitetas)
Prof. hab. dr. Rūta Adamonienė (Kauno technologijos universitetas)
Prof. hab.dr. Albinas Grūnovas (Lietuvos kūno kultūros akademija)
Prof. hab. dr. Vladislavas Domarkas (Kauno technologijos universitetas)
Prof. hab. dr. Borisas Melnikas (Vilniaus Gedimino technikos universitetas)
Prof. hab. dr. Jonas Poderys (Lietuvos kūno kultūros akademija)
Prof.dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas)
Prof. dr. Alvydas Šakočius (Vidaus reikalų ministerija Viešojo saugumo departamentas)
Prof. hab. dr. Gediminas Žukauskas (Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie SAM)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė (Vytauto Didžiojo universitetas)
Doc.dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Antanas Janušauskas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Algirdas Muliarčikas – atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Robertas Veršinskas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Gintaras Žilinskas (Vilniaus universitetas)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2010-10-22

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008m.
Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2010 m. spalio 14 d.posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (4) *Scientific articles*

Editorial Board

Prof. dr. Petras Ancelis – Editor in Chief (Mykolas Romeris University)
Prof. hab dr. Rūta Adamonienė (Kaunas University of Technology)
Prof. hab.dr. Albinas Grūnovas (Lithuanian Academy of Physical Education)
Prof. hab. dr. Vladislavas Domarkas (Kaunas University of Technology)
Prof. hab. dr. Borisas Melnikas (Vilnius Gediminas Technical University)
Prof. hab. dr. Jonas Poderys (Lithuanian Academy of Physical Education)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University)
Prof. hab. dr. Alvydas Šakočius (Ministry of the Interior Public Safety Department)
Prof. hab. dr. Gediminas Žukauskas (National Forensic Psychiatry Service Lithuanian Ministry of Health)
Assoc.prof.dr. Loreta Bukšnytė (Vytautas Magnus University)
Assoc.prof.dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Antanas Janušauskas (Mykolas Romeris University)
Assoc. prof dr. Algirdas Muliarčikas – Executive Secretary (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Robertas Veršinskas (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr Gintaras Žilinskas (Vilnaus University)

Every article are reviewed of 2 scientist.
Scientific articles have been published since 2008.

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2010

TURINYS

	Psl.
Nijolė Bankauskienė, Egidijus Nedzinskas, Antanas Janušauskas	4
Studentai apie mokomąją būsimojo policijos pareigūno praktiką	
Gediminas Bučiūnas	15
Slapto pobūdžio procesinės prievartos priemonės (ikiteisminio tyrimo veiksmo) samprata	
Viačeslav Čigrin	23
Studentų motorinių ir fiziologinių savybių tyrimas	
Saulius Greičius, Birutė Pranevičienė	31
Challenges to Lithuanian National Security	
Janina Juškevičiūtė	41
Įgimtų papiliarinio rašto sandaros anomalijų atsispindėjimas pėdsakuose	
Ingrida Kairienė	50
Šaunamojo ginklo panaudojimo teisinio reglamentavimo problematika Lietuvos policijoje	
Aušra Kargaudienė, Linas Meškys	59
Proporcingumo principo reikšmė administracinio poveikio priemonių taikyme	
Agnė Margevičiūtė	77
Institutional System of Children's Rights Protection in Lithuania	
Borisas Melnikas	93
Tarptautinis ir regioninis saugumas: globalizacija, žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimasis ir nauji iššūkiai	
Aurelija Morkūnienė, Algirdas Muliarčikas	112
Policijos specialiųjų priemonių panaudojimo subjektai Lietuvoje ir jų diskrecija	
Aurelija Morkūnienė, Robertas Veršinskas	124
Policijos specialiųjų priemonių panaudojimo aspektai	
Giedrė Paurienė	135
Berufswortschatzlernstrategien der Deutschlerner an der Universität	
Giedrė Paurienė, Aušra Stepanovienė	144
Policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymosi motyvai	
Timas Petraitis	154
MRU VSF I-II kurso studentų laimingiausių ir nelaimingiausių dienų įvertinimas	
Dainius Raižys	161
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įtaka administracinių teismų praktikai teisės į teisingą teismą kontekste	
Laima Ruibytė, Vilius Velička	175
Organizacinio streso veiksnių vertinimas statutinėje organizacijoje	
Danguolė Seniutienė	186
Migracijos procesai po prisijungimo prie Šengeno erdvės	
Egidija Stauskienė, Vigintas Višinskis	202
Problems of Forced Execution of Resolution to Impose Fine in the Republic of Lithuania	
Aušra Stepanovienė	216
Problems in the Translation of Law Terminology	
Marijus Šalčius	224
Kardomosios priemonės – namų arešto samprata, skyrimo pagrindai bei vykdymo kontrolė	
Vytautas Šlapkauskas	238
Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio aktualumas globalizacijos sąlygomis	
Rolandas Šlepetyš	251
Nusikalstamų veikų, susijusių su nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimu, kriminalistinė charakteristika	
Valentinas Tumas, Viačeslav Čigrin	268
Kelių eismo saugumo užtikrinimo ypatumai	

Vigintas Višinskis, Egidija Stauskienė	276
Resolution to Impose an Administrative Fine as Executive Document	
Kęstutis Vitkauskas	285
Nusikalsti linkusių nepilnamečių resocializacijos sistema vietos savivaldos lygmenyje	
Gediminas Žukauskas, Eduardas Razgauskas, Robertas Veršinskas	302
Įvairių profesijų atstovų psichikos sutrikimai	
Informacija autoriams	329

STUDENTAI APIE MOKOMĄJĄ BŪSIMOJO POLICIJOS PAREIGŪNO PRAKTIKĄ

Nijolė Bankauskienė¹

¹*Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ugdymo sistemų katedra
Donelaičio g. 20-404, LT-44239 Kaunas
Telefonas 300134*

Egidijus Nedzinskas²

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303659
Elektroninis paštas: e.nedzinskas@gmail.com*

Antanas Janušauskas³

³*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Maironio g. 27, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303652*

Santrauka. Straipsnyje apibendrinama studentų nuomonė apie mokomąją praktiką rengiant policijos pareigūnus Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete. Straipsnyje pirmiausia aptariami studentui, būsimajam policijos pareigūnui, keliami reikalavimai praktikos atlikimui, apibūdinami praktikos tikslai, praktikos organizavimo tvarka. Studentai respondentai, jau dalyvavę praktikos veiklose, atsakydami į pateiktus klausimus, patvirtina arba paneigia kai kurias teorines nuostatas. Praktikos atlikimo metu išryškina problemas, su kuriomis realiai susiduria studentas, atliekantis mokomąją policijos pareigūno praktiką. Konstatuotina, kad universitetinis išsilavinimas tapo policijos pareigūno privalumu. To reikalauja pasikeitusios nusikaltimų tendencijos: jaunėja ir žiaurėja nusikaltimai, daugėja grupuočių valdomų narkotikų platinimo sudėtingų tinklų, nusikaltimų, vykdomų panaudojant sudėtingas technologijas, išplitęs bei tarptautinį mastą įgijęs organizuotas nusikalstamumas. Straipsnį sudaro įvadas ir dvi dalys. Pirmojoje dalyje aptariama mokomoji praktika kaip sudėtinė studijų proceso dalis. Antroje dalyje pateikiamas kiekybinio tyrimo dizainas ir apibendrinama bei interpretuojama studentų, būsimųjų policijos pareigūnų, nuomonė apie mokomąją praktiką.

Pagrindinės sąvokos: studentas, mokomoji praktika, būsimasis policijos pareigūnas.

IVADAS

Mokomoji praktika – viena svarbiausių studento profesinių-praktinių įgūdžių ir gebėjimų ugdymo formų, kurios sėkmę lemia daugelis veiksnių (pvz., studento teorinių žinių, pirminių profesinių įgūdžių bei gebėjimų įsisavinimo lygmuo, priimančios į praktiką policijos įstaigos pasirengimas įgyvendinti praktikos programą ir pan.). Tarp šių veiksnių reikšmingą vietą užima praktikos vadovo (universiteto darbuotojo - dėstytojo) veikla. Kvalifikuotas, nuoseklus, metodiškas praktikos vadovo darbas organizuojant praktiką (praktikos užduočių formulavimas ir supažindinimas, ryšio su praktika atliekančiu studentu, o taip pat su įstaiga, kurioje atliekama praktika, užmezgimas, nustatymas ir palaikymas, praktikos vykdymo kontrolė bei vertinimas ir

pan.), turi sudaryti prielaidas studentui padėti įgyti praktinių įgūdžių bei išplėtoti veiklas ir gebėjimus.

Policijos pareigūnų personalo kvalifikacija įgyjama pažinimo keliu. Aukštos kvalifikacijos poreikiai nulemia atitinkamas žinių perteikimo technologijas. Tam tikras jų derinys leidžia nuosekliai pažinti reiškinius, tačiau kiekvienas technologijų elementas turi savotišką galimybių ribą. Pastaruoju metu, nestabiliai kintančioje aplinkoje, keičiasi kvalifikaciniai reikalavimai pareigūnams – reikia greitai priimti savarankiškus, neordinarius sprendimus. Būtina neatidėliotinai ir visapusiška situacijos analizė, sisteminant praktinę informaciją ir ją koreliuojant su atitinkamomis teorinėmis nuostatomis. Todėl antrasis mokomosios praktikos, rengiant policijos pareigūnus, edukacinės aplinkos komponentas – policijos įstaiga, kurioje ta praktika atliekama.

Teorijos ir praktikos sąveika ypač reikšminga policijos pareigūnų rengimui. Teorija ir praktika, mokslinės ir empirinės žinios vienos kitas papildo, praturtina, vienos kitomis remiasi, formuoja aktualias problemas, hipotezes, kelia tyrimo tikslus, apibrėžia tyrimo dalyką ir turinį. Mokomosios praktikos metu studentai privalo kvalifikuotai įvertinti analogų neturinčias situacijas, neatidėliotinai priimti teisingus sprendimus, nuo kurių priklauso profesionali situacijos analizė ir teisės pažeidimo įforminimas. Todėl labai svarbu, kad studentas jau iki būsimosios mokomosios praktikos būtų įgijęs pačių svarbiausių teorinių žinių bagažą ir gebėjimą praktiškai jas taikyti (R.Tidikio 2002)¹.

Studentų, būsimųjų policijos pareigūnų, mokomosios praktikos įvairias problemas analizavo: K.Vitkauskas (2005), E.Nedzinskas, A.Janušauskas (2007a, 2007b, 2007c), E.Nedzinskas (2007), Nedzinskas (2009), E.Nedzinskas, N.Bankauskienė, (2009)^{2, 3, 4, 5, 6, 7, 8}

Šio straipsnio mokslinę problemą apibūdina tokie klausimai: ar mokomosios praktikos metu studentų įgyti įgūdžiai dera su teorijos kurso žiniomis; ar studentai įgytas teorines žinias pritaiko

¹ Tidikis, R. Policijos mokslų sisteminimo metodologinės prielaidos // Jurisprudencija. 2002. T. 35(27).

² Vitkauskas K. Mokomosios praktikos įtaka policijos pareigūnų rengimui // Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai [Elektroninis išteklius] : respublikinė mokslinė konferencija, 2005 m. birželio 10 d., Kaunas : straipsnių rinkinys / 2005, p. 6-15.

³ Nedzinskas E., Janušauskas A. Ar pakankamas būsimųjų policijos pareigūnų rengimas tarnybai : mokomųjų praktikų vertinimo analizė // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 41-50.

⁴ Nedzinskas E., Janušauskas A. Kai kurie studentų mokomosios praktikos aspektai // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 51-60.

⁵ Nedzinskas E., Janušauskas A. Studentų mokomosios praktikos reikšmė rengiant policijos pareigūnus // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 61-69.

⁶ Nedzinskas E. Peculiarities of the assessment of a profession chosen by students applying on the data of practice // Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: international conference proceedings, October 4-6, 2007, Kaunas, Lithuania. 2007. p. 121-124

⁷ Nedzinskas E. Būsimųjų teisėsaugos pareigūnų mokomoji praktika, edukacinis aspektas // Vadyba. 2009. Nr. 14(2).

⁸ Nedzinskas E., Bankauskienė N. Sąvokų atsakingumas ir atsakomybė semantiniai ryšiai su etikos kategorijomis. Jaunųjų mokslininkų darbai = Journal of young scientists / Šiaulių universitetas. 2009, [Nr.] 1(22). 136-144

praktikoje, kokios policijos pareigūno savybės išryškėja, praktikantams stebint praktikos procesus bei juose dalyvaujant.

Šio straipsnio tikslas – apibendrinti studentų nuomonę apie mokomąją praktiką.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, studentų apklausa raštu, kiekybinė duomenų analizė.

1. TEORINĖS MOKOMOSIOS PRAKTIKOS PRIELAIDOS

Mokomoji praktika (toliau – praktika) – tai Teisės ir policijos veiklos studijų programoje numatyta praktinio studentų rengimo policijos įstaigų padaliniuose forma. Bendradarbiaudamas su Policijos departamentu (toliau – PD) Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas (toliau – Fakultetas) planuoja ir koordinuoja studentų paskirstymą į praktikos atlikimo vietas. Prieš prasidedant mokomajai praktikai, Fakulteto dėstytojai studentus supažindina su praktikos tikslais ir uždaviniais, pateikia jiems studijų programoje numatytas savarankiško darbo užduotis, mokomosios praktikos programas ir savarankiško darbo užduočių atlikimo metodiką.

Rengiantis praktikai vadovaujamosi nuostata, kad kokybišką pareigūno parengimą lemia ir mokymo įstaigos, ir policijos įstaigų darbuotojų bendros pastangos.

Praktikos atlikimą reglamentuoja svarbūs dokumentai: Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas (2000)⁹, Vidaus tarnybos statutas (2003)¹⁰, Mykolo Romerio universiteto statutas (2009)¹¹ ir Mykolo Romerio universiteto Studentų praktikos (stažuotės) nuostatai (2005¹²). Mokomosios praktikos turinys sudarytas vadovaujantis Teisės ir policijos veiklos studijų programa bei Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos 2000 m. rugpjūčio 29 d. įsakymu Nr. 1079 patvirtintais Policininko rengimo standartais (2000)¹³.

Svarbu žinoti, kad praktikos metu studentams ginklai neišduodami, neskiriamos savarankiškos tarnybos vykdymo užduotys, jiems negalima atlikti procesinių veiksmų. Praktikos metu studentai privalo vadovautis policijos pareigūnų darbą reglamentuojančiais teisės aktais ir privalo vykdyti praktikos vadovų bei kitų pareigūnų teisėtus reikalavimus. Studentams, atliekantiems praktiką galima skirti policijos pareigūnams taikomus paskatinimus ir drausmines

⁹ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777, Nr. 101.

¹⁰ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas, 2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538 // Valstybės žinios 2003, Nr. 42-1927.

¹¹ Mykolo Romerio universiteto statutas, 2004 m. spalio 28 d. Nr. IX-2515 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 163-5952.

¹² Mykolo Romerio universiteto Senato 2005 m. liepos 5 d. patvirtinti nutarimu Nr. 1SN- 99, Mykolo Romerio universiteto Studentų praktikos (stažuotės) nuostatai.

¹³ Policininko rengimo standartas. 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr. 1079.

nuobaudas bei paskatinimus. Jei praktikos metu studento veikloje išryškėjo požymių, rodančių jį esant netinkamą policijos pareigūno darbui arba yra padaromas grubus drausmės pažeidimas, studentas gali būti nušalintas nuo tolimesnio praktikos atlikimo. Pareigūnas atsakingas už praktiką, apie tai turi informuoti Fakultetą. Taip pat informuojama apie studento paskatinimo vertus poelgius ar padarytus drausmės pažeidimus.

Praktikos tikslas, kad studentas įsisąmonintų policijos visuomeninę veiklą ir bendradarbiavimą pabrėžiantį mąstymo būdą. Todėl praktikos metu svarbu akcentuoti teisingus veiklos metodus, teisėsaugos darbo kaip paslaugos pobūdį, savo profesijos atstovavimą, išlaikant policijos pareigūno profesionalumą, sąmoningą iniciatyvumą, pasirengimą tarnauti žmonėms ir sugebėjimą atsižvelgti į visuomenės lūkesčius. Mokomosios praktikos metu studentą reikia plačiau supažindinti su veikla tų institucijų, su kuriomis policija daugiausia bendradarbiauja, su to bendradarbiavimo metodais. Mokomoji praktika – tai etapas, kurio metu galima stebėti praktikanto tinkamumą teisėsaugos veiklai. Praktikos tikslas – pasiekti, kad studentas:

- susidarytų realybe paremtą vaizdą apie teisėsaugos pareigūnų darbą įvairiose tarnybose ir apie policijos įstaigoms keliamus reikalavimus bei suvoktų teisėsaugos įstaigų darbo kaip visuomeninės paslaugos pobūdį;
- išmoktų vykdyti įprastas universalios policijos pareigūno užduotis;

Praktikos pradžioje vyksta studentų supažindinimas su juos priimančiąja įstaiga. Jie supažindinami su policijos padalinių organizacija, veiklos aplinka, įstaigų skyriais ir padaliniais, policijos įstaigų vadovais, darbo laiku ir kitomis tarnybos sąlygomis, su tarnybinės uniformos, pažymėjimo ir specialių priemonių naudojimu susijusiais dalykais. Studentai privalo būti supažindinti su darbo saugumo reikalavimais. Sprendžiami didaktikos klausimai. Taip pat studentai supažindinami ir pasirašo dėl praktikos metu gautos konfidencialios informacijos neskelbimo.

Policijos įstaiga, paskirta praktikai atlikti, atsako už praktikai reikalingų resursų užtikrinimą bei praktikos įgyvendinimą. Policijos įstaiga įsipareigoja organizuoti ir įgyvendinti mokomosios praktikos vykdymą ir tuo pačiu įvertinti mokomojoje praktikoje dalyvaujančio policijos pareigūno tinkamumą teisėsaugos darbui. Padalinys, priimančias studentą, paskiria praktikos vadovą, kuris vykdo mokomosios praktikos programoje numatytas funkcijas ir įvertina praktikoje dalyvaujančio studento tinkamumą profesinei veiklai. Praktika atliekama įvairiose policijos įstaigų struktūriniuose padaliniuose. Praktikos atlikimo eiliškumą nustato policijos įstaigų vadovybė.

Fakultetas atsako už mokomosios praktikos turinio planavimą ir to turinio atitikimą pareigūnų profesinio parengimo kvalifikaciniais reikalavimams. Fakultetas vykdo kontrolę: savalaikiai informuoja teisėsaugos įstaigų padalinius, dalyvauja koordinuojant praktikos vadovų bei atsakingų

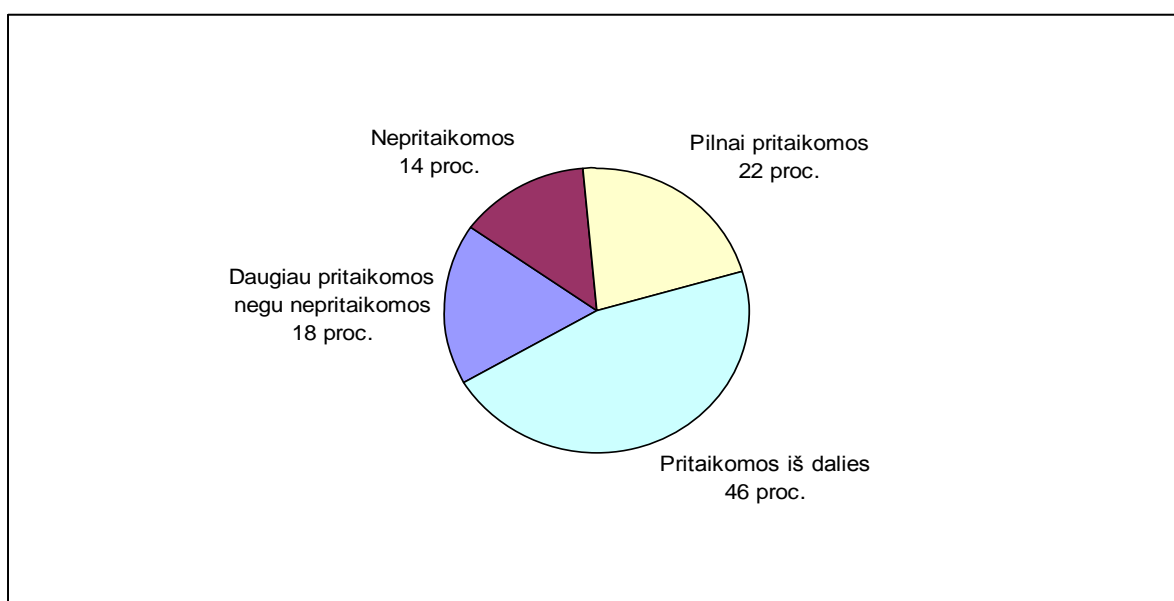
Fakultete už praktiką dėstytojų veiklą. Atsakingas už praktiką policijos įstaigos pareigūnas, pasibaigus praktikai įvertina studentų praktikos rezultatus ir pateikia Fakulteto prodekanui, o Policijos departamento vadovybei - ataskaitą apie praktikos organizavimą.

Studentai praktikos metu privalo atlikti visas praktikos vadovo skirtas mokomąsias užduotis ir kitus su praktika susijusius darbus. Mokomosios užduotys skiriamos kiekviename teisėsaugos įstaigos padalinyje, kur tuo metu studentas atlieka praktiką. Policijos įstaigos paskirtas praktikos vadovas skiria studentui užduotis suformuluodamas jas savo nuožiūra. Užduočių formuluotes ir jų atlikimo įvertinimą bei pastabas apie praktikanto veiklą praktikos policijos įstaigos praktikos vadovas įrašo į studentų praktikos atlikimo dokumentus.

2. TYRIMO DIZAINAS IR REZULTATŲ ANALIZĖ

Tyrimo imtis. Atliktame tyrime dalyvavo 44 Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir policijos veiklos II ir IV kursų studentai. Respondentams išdalinti 44 klausimynai. Sugrąžinti 44 klausimynai. Grįžtamumas 100 procentų. Apklausos metu su respondentais bendravo ir tyrėjas, kuris atsakė į visus respondentų klausimus. Vyravo abipusio pasitikėjimo ir draugiškumo atmosfera.

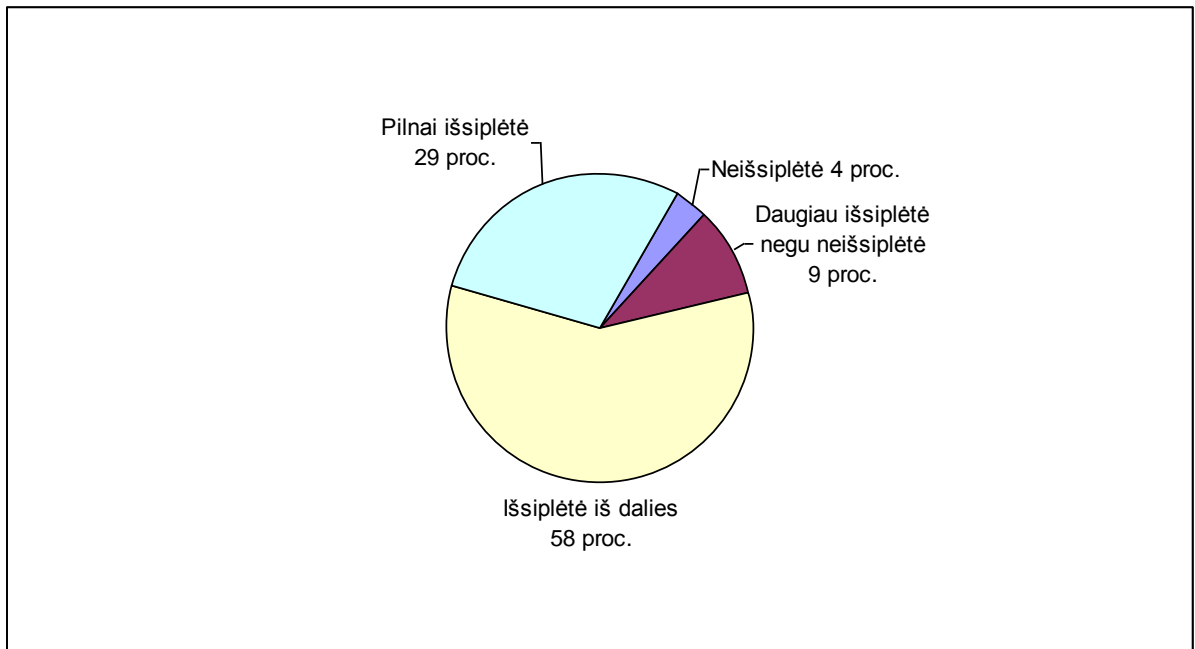
Iš pradžių respondentai buvo paklausti, *ar būsimieji policijos pareigūnai įgytas teorines žinias paskaitų metu pritaikė mokomosios praktikos metu*. Kas penktas respondentas nurodė, kad teorinės žinias, įgytas Fakultete, jie pilnai pritaikė praktikoje. Kas antras respondentas nurodė, kad teorines žinias pritaikė tik iš dalies ir tik kas septintas nurodė, kad Fakultete įgytas teorinės žinias nesugebėjo pritaikyti praktikoje (žr. 1 pav.).

1 pav. Respondentų nuomonė apie teorinių žinių, įgytų Fakultete, pritaikymą praktikos metu

Apklauskos duomenys rodo, kad vyraujanti studentų dauguma pilnai ar iš dalies pritaikė Fakultete įgytas teorines žinias mokomosios praktikos metu iškilusiems uždaviniams spręsti. Perspektyvoje tikslinga būtų išanalizuoti priežastis, kodėl 14 proc. visų respondentų praktikos metu nepritaikė Fakultete įgytų teorinių žinių. Galima daryti prielaidą, kad priežastimi galėtų būti studentų nusivylimas būsimąja profesija, nenoras mokytis ir teorinių žinių pakankamas neturėjimas, bei gal sudėtingų ir greito atsako reikalaujančių situacijų praktikoje nebuvimas. Tačiau tai tik prielaidos, reikalaujančios detalesnės analizės.

Išsiaiškinus respondentų nuomonę apie teorinių žinių pritaikomumą praktikoje, buvo pasidomėta, *ar praktika turi įtakos teorinių žinių tezauro plėtrai*. Trečdalis (29 proc.) respondentų nurodė, kad praktikos metu išsiplėtė jų teorinių žinių bagažas, beveik dviem trečdaliams (58 proc.), visų respondentų – šis bagažas išsiplėtė tik iš dalies. Daugiau teorinių žinių bagažas išsiplėtė negu neišsiplėtė (9 proc.) Tik nežymiai daliai respondentų šis teorinių žinių bagažas neprasiplėtė (žr. 2 pav.). Šie duomenys leidžia teigti, didesnė dalis respondentų pastebėjo ir teigiamai įvertino, kad praktikos metu išsiplėtė jų teorinių žinių tezauras, jis pritaikytas praktikoje.

2 pav. Praktikos įtaka studentų teorinių žinių tezauro plėtrai

Straipsnio autoriai respondentų paklausė, *ar praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai padeda sustiprinti pasiryžimą tapti policijos pareigūnais*. 34 proc. visų respondentų atsakė, kad praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai pilnai sustiprina pasiryžimą tapti policijos pareigūnais. 38 proc. nurodė, kad padeda iš dalies, 14 proc. atsakė, kad daugiau padeda negu nepadeda. Tiek pat - 14 proc. visų respondentų laikėsi nuomonės, kad praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai nepadėjo

sustiprinti pasiryžimo tapti policijos pareigūnais. Mūsų manymu, tai vėl patvirtina anksčiau iškeltą prielaidą, kad šie studentai gal yra nusivylę būsimąja profesija.

Respondentai buvo paprašyti argumentuoti, *kodėl, jų nuomone, praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai padeda sustiprinti pasiryžimą tapti policijos pareigūnu ar atvirkščiai*. Pažymėtina tai, kad antro kurso praktikantai savo nuomonės neargumentavo. Galima daryti prielaidą, kad jiems galėjo pritrūkti ir patirties, ir drąsos išsakyti savo kritišką nuomonę. Tačiau ketvirto kurso studentai, turėdami jau didesnę patirtį, savo nuomonę argumentavo išsamiai ir drąsiai. Ketvirto kurso vaikinai nurodė tik teigiamus argumentus, kodėl praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai padeda sustiprinti pasiryžimą tapti policijos pareigūnais. Kai kurios respondentas merginos kritiškiau vertino situaciją ir teigė, kad ne visada praktikos metu atliekami jų veiksmai ir suformuota aplinka padėjo stiprinti pasiryžimą tapti policijos pareigūnu.

Tyrime dalyvavę respondentai buvo paklausti, *kokios disciplinos, rengiantis praktikai, yra svarbiausios - specialybės dalykui, specialybės ir bendrieji dalykai ar tik bendrieji*. 80 proc. visų respondentų pabrėžė, kad praktikos metu svarbu akcentuoti ir specialybės, ir bendrųjų gebėjimų ugdymą. Tik 20 proc. II kurso studentų, neturėdami didesnės patirties ir nematydami teisėsaugos pareigūno plačios veiklos, nurodė, kad verta akcentuoti tik specialybės dalykus. Toks kompetentingas praktikos turinio vertinimas parodė ir pačių respondentų gebėjimą susivokti šiuolaikinėje Europos ir Lietuvos edukacinėje erdvėje, kad svarbu akcentuoti ir specialybės, ir bendrųjų gebėjimų ugdymą, numatyti, ko labiausiai stokojama.

Viso permanentinio policijos pareigūno rengimo ir praktinio darbo metu ypač svarbu, kad *praktikos metu jie būtų mokomi vertinti ir analizuoti įvairias situacijas, su kuriomis pastoviai susiduria*. Respondentų atsakymai verčia susimąstyti: pilnai (išsamiai) situacijas analizuoti ir vertinti praktikos metu buvo mokomi tik 18 proc. visų respondentų praktikantų. Kiti respondentai nurodė, kad analizuoti situacijas buvo mokomi labiau negu nemokomi arba mokomi iš dalies. Net 23 proc. visų respondentų nurodė, kad jie nebuvo mokomi praktikos metu vertinti ir analizuoti įvairių atskirų situacijų. Ypač kritiškai tai akcentavo IV kurso respondentai, ypač merginos. Galima daryti prielaidą, kad arba praktikos organizatoriai nepasitiki studentais ir jų gebėjimais, arba neturi patikimų instrumentų, kaip mokyti vertinti ir analizuoti tam tikras situacijas, o gal tiesiog neturi laiko ir neskiria tam deramo dėmesio.

Praktikos metu studentai susiduria su įvairialype pareigūnų veikla, ryškėja pareigūnų profesionalumas, jų žmoniškosios savybės. Būsimieji policijos pareigūnai gal ne visada atvirai, tačiau diskutuoja ir vertina savo dirbančiųjų kolegų elgesį. Todėl respondentai buvo paklausti, *kas jiems imponuoja, stebint pareigūnų veiklą mokomosios praktikos metu*. 44 respondentai pateikė 81

vertinamąjį požymį. Labiausiai respondentai pažymėjo, kad jiems imponavo *atsakingas* pareigūnų požiūris į jiems pavestas užduotis. Tai sudarė ketvirtis nuo visų vertinimų. Ypač praktikantams imponavo tai, kad policijos pareigūnai, priimdami sprendimus, konsultavosi su savo kolegomis. Tai pabrėžė 23 proc. respondentų. Praktikantams stebino, tai kad policijos pareigūnai dirbo greitai ir operatyviai. Būsimiesiems policijos pareigūnams imponavo tai, kad policijos specialistai laiku atlikdavo jiems pavestas užduotis (14 proc.). Praktikantai akcentavo, jog pareigūnai buvo kultūringi su sulaikytaisiais, suimtaisiais ir besikreipiančiais. Tačiau praktikantai pastebėjo, jog policijos pareigūnai kultūringumu ir mandagumu tarpusavyje.

Išanalizavus II ir IV kursų studentų atsakymus, *kas jiems padarė teigiamą įspūdį, stebint pareigūnų veiklą mokomosios praktikos metu*, paaiškėjo, kad dvigubai daugiau teigiamų pastebėjimų nurodė IV kurso studentai negu jų kolegos antrakursiai. Tai rodo, kad IV kurso studentai jau turi didesnę patirtį, yra pastabesni, nebijo pareikšti savo nuomonės. II kurso studentams dar trūksta platesnio pareigūnų veiklos pažinimo bei vertinimo įgūdžių. Pabrėžtina, kad II ir IV kursų studentai vaikinai, labiau negu merginos pademonstravo savo įžvalgumą vertinant pareigūnų veiklą.

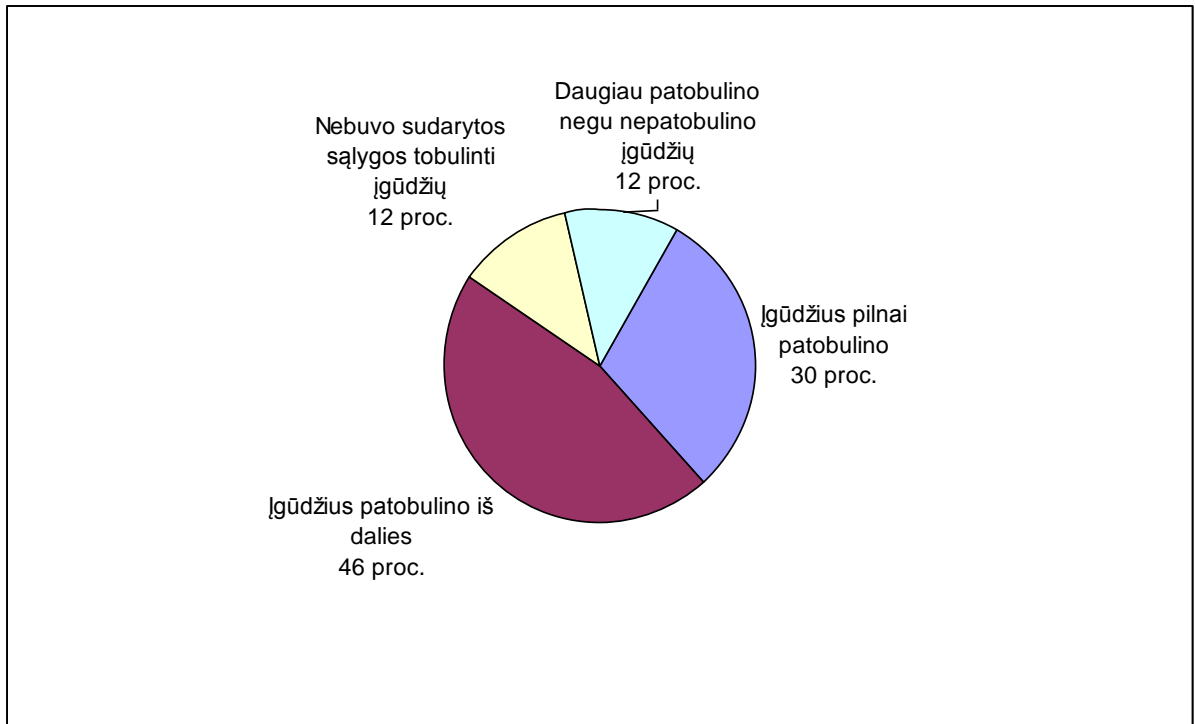
Taip pat respondentai buvo paklausti, *ar buvo ugdomas jų atsakingumas veikti įvairiose situacijose*. Šį klausimą padėjo suformuluoti E.Nedzinsko ir N.Bankauskienės straipsnyje (2009)¹⁴, pateiktos įžvalgos apie *atsakingumo* sąvoką, kaip vieną iš pamatinių etikos ir teisės kategorijų, esančią šalia tokių sąvokų, kaip *sąžinė privalomybė, stropumas, orumas* (tai savimonės konstruktas, asmens savikontrolės mechanizmas, susijęs su teisingumu ir kaltės suvokimu, pasireiškiantis, kaip žmogaus prisiimama atsakomybė už savo savarankiškus ir suverenius veiksmus, parodantis sąmoningumą, dorovinės kultūros ir laisvės laipsnį). Atsakymai į šį klausimą labai išsisklaidė: 18 proc. respondentų akcentavo, jog tas atsakingumas veikti įvairiose situacijose praktikos metu buvo pilnai ugdomas, kad ugdomas iš dalies, nurodė 48 proc., kad daugiau ugdomas negu neugdomas nurodė 23 proc., bet 11 proc. nurodė, kad jų atsakingumas praktikos metu veikti įvairiose situacijose nebuvo ugdomas. IV kurso respondentės merginos pabrėžė, kad atsakingumas veikti įvairiose situacijose ugdomas tik vidutiniškai ir ugdomas mažiau arba visiškai neugdomas. Mažiau negu pusė visų respondentų nurodė, kad atsakingumas veikti įvairiose situacijose praktikos metu ugdomas tik iš dalies.

Taip pat respondentai buvo paklausti, ar jie turėjo galimybių ir *ar iš viso buvo sudaromos sąlygos mokomosios praktikos metu jiems plėtoti įvairias vertybines nuostatas*. Respondentai atsakė, kad jiems buvo sudarytos galimybės plėtoti šias vertybines nuostatas: pareigingumą,

¹⁴ Nedzinskas E., Bankauskienė N. Sąvokų atsakingumas ir atsakomybė semantiniai ryšiai su etikos kategorijomis. Jaunųjų mokslininkų darbai = Journal of young scientists / Šiaulių universitetas. 2009, [Nr.] 1(22). 136-144.

punktualumą, *atsakingumą* ir kultūringumą, komunikabilumą ir sąžiningumą. Savo išvalgomis išsiskyrė IV kurso studentai, o ypač šio kurso vaikinai. Ką jie nurodė? II kurso vaikinai dažniau negu to paties kurso merginos nurodė, kad mokomosios praktikos metu jie turėjo galimybę ypač plėtoti šias vertybines nuostatas - pareigingumą, atsakingumą, komunikabilumą.

Kaip žinia, policijos pareigūnams tenka ne tik daug komunikuoti raštu, bet ir žodžiu. Studentai buvo paklausti, *ar praktikos metu buvo užtikrinamos sąlygos studentams tobulinti tarnybinių ir procesinių dokumentų pildymo įgūdžius*. 30 proc. visų respondentų teigė, kad tuos įgūdžius jie pilnai patobulino, 46 proc. pažymėjo, kad tuos įgūdžius jie patobulino iš dalies ir 12 proc. atsakė, jog jie daugiau patobulino tarnybinių ir procesinių dokumentų pildymo įgūdžius negu nepatobulino. Tačiau 12 proc. visų respondentų nurodė, kad praktikos metu nebuvo sudarytos sąlygos tobulinti tarnybinių ir procesinių dokumentų pildymo įgūdžius (3 pav.).

3 pav. Studentai – respondentai apie tarnybinių ir procesinių dokumentų pildymo įgūdžių tobulinimą praktikos metu

Taigi tokią situaciją galima vertinti palankiai, nors dėmesys rašytinei komunikacijai praktikos metu tobulinti neturėtų mažėti.

IŠVADOS

Išanalizavus būsimųjų policijos pareigūnų mokomosios praktikos teorines prielaidas galima teigti, kad mokomoji praktika yra reglamentuota įvairiais dokumentais, turi konkrečius parametrus, tačiau joje esama vietos ir kūrybinių sprendimų priėmimui.

Išanalizavus tyrimo rezultatus, konstatuotina, kad mokomoji praktika savyje implikuoja ir specialybės, ir bendrųjų gebėjimų ugdymą. Patvirtinta, kad vyraujanti dauguma respondentų pilnai ar iš dalies pritaikė Fakultete įgytas teorines žinias mokomosios praktikos metu iškilusiems uždaviniais spręsti. Beveik visai studentai akcentavo bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų ugdymą, ir tik labai maža dalis respondentų nurodė, kad svarbu ugdyti tik specialiuosius gebėjimus. Toks kompetentingas įgytų teorinių žinių vertinimas parodė ir pačių respondentų gebėjimą susivokti šiuolaikinėje Europos bei Lietuvos edukacinėje erdvėje, išreikšti, ko labiausiai stokojama ir į ką reikėtų kreipti policijos pareigūnų rengėjų dėmesį.

Nustatyta, kad praktikos metu įgytos žinios ir įgūdžiai daugumai respondentų pilnai ar iš dalies sustiprino pasiryžimą tapti teisėsaugos pareigūnu.

Apibendrinus respondentų atsakymus, kas imponavo, stebint pareigūnų veiklą praktikos metu, išsiaiškinta, kad daugumą respondentų vertina atsakingą pareigūnų požiūrį į jiems pavestas užduotis, pabrėžia, kad pareigūnai konsultuojasi su kolegomis, priimdami sprendimus, greitai ir operatyviai atlieka užduotis.

Nors respondentai nurodė, kad jiems patiems mokomosios praktikos metu buvo sudarytos galimybės plėtoti vertybines nuostatas: kaip pareigingumą, punctualumą, atsakingumą, kultūringumą, komunikabilumą ir sąžiningumą, tačiau atsakingumas veikti įvairiose situacijose nėra pilnai ugdomas praktikos metu.

Apibendrinus respondentų nuomonę paaiškėjo, kad praktikos metu studentai vangiai mokomi analizuoti situacijas. Tyrimo metu paaiškėjo, kad to mokėsi tik šeštadalis studentų - visų respondentų.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, 2000 m. spalio 17 d. Nr.VIII-2048 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777, Nr. 101.
2. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas, 2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538 // Valstybės žinios 2003, Nr. 42-1927.
3. Policininko rengimo standartas. 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr. 1079.
4. Mykolas Romeris universiteto statutas, 2009 m. liepos 23 d. Nr. XI-411// Valstybės žinios, 2009-07-30, Nr. 90-3838.
5. Mykolas Romeris universiteto Senato 2005 m. liepos 5 d. patvirtinti nutarimu Nr. 1SN- 99, Mykolas Romeris universiteto Studentų praktikos (stažuotės) nuostatai.
6. Nedzinskas E., Bankauskienė N. Sąvokų atsakingumas ir atsakomybė semantiniai ryšiai su etikos kategorijomis. Jaunųjų mokslininkų darbai = Journal of young scientists / Šiaulių universitetas. 2009, [Nr.] 1(22). 136-144.
7. Nedzinskas E., Janušauskas A. Ar pakankamas būsimųjų policijos pareigūnų rengimas tarnybai : mokomųjų praktikų vertinimo analizė // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 41-50.

8. Nedzinskas E., Janušauskas A. Kai kurie studentų mokomosios praktikos aspektai // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 51-60.
9. Nedzinskas E. Peculiarities of the assessment of a profession chosen by students applying on the data of practice // Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: international conference proceedings, October 4-6, 2007, Kaunas, Lithuania. 2007. p. 121-124.
10. Nedzinskas E., Janušauskas A. Studentų mokomosios praktikos reikšmė rengiant policijos pareigūnus // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos [Elektroninis išteklius] : mokslinių straipsnių rinkinys / 2007, p. 61-69.
11. Nedzinskas E. Būsimųjų teisėsaugos pareigūnų mokomoji praktika, edukacinis aspektas // Vadyba. 2009. Nr. 14(2).
12. Tidikis, R. Policijos mokslų sisteminimo metodologinės prielaidos // Jurisprudencija. 2002. T. 35(27).
13. Vitkauskas K. Mokomosios praktikos įtaka policijos pareigūnų rengimui// Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai [Elektroninis išteklius]: respublikinė mokslinė konferencija, 2005 m. birželio 10 d., Kaunas : straipsnių rinkinys / 2005, p. 6-15.

STUDENTS' ABOUT TRAINING PRACTICE WHILE PREPARING POLICE OFFICERS

Nijolė Bankauskienė*

Kaunas University of Technology

Egidijus Nedzinskas, Antanas Janušauskas*****

Mykolas Romeris University

Summary

The objective of the articles to analyze student opinion about training practice while preparing police officers. Applying on the certified study plan, every year our students fulfill the practice in territorial police offices. We have analyzed the results of practice of 44 students. In this article we generalized how effective is the use of theoretical knowledge while preparing police officers in Mykolas Romeris university, Faculty of Public Security. In this analysis we wanted to sort out students' theoretical and practical preparation and their adaptability during the training practice.

Keywords: student, teaching practice, police officer.

Nijolė Bankauskienė* Kaunas University of Technology, faculty of Social Sciences, Department of Educational systems, prof. Research interests: history of educology, communication, socioeducation work.

Egidijus Nedzinskas** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police Activities, lecturer. Research interests: optimization aspects of study process, public security

Antanas Janušauskas*** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, assoc. prof. Research interests: health education, analysis of educational aspects of study process

Nijolė Bankauskienė* Kauno Technologijos Universiteto socialinių mokslų fakulteto ugdymo sistemų katedros profesorė. Mokslinių interesų sritys: edukologijos istorija, komunikacijos, socioedukacinis darbas.

Egidijus Nedzinskas** Mykolas Romeris Universiteto viešojo saugumo fakulteto policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių interesų sritys: studijų proceso optimizavimas, viešasis saugumas.

Antanas Janušauskas*** Mykolas Romeris Universiteto viešojo saugumo fakulteto fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių interesų sritys: visuomenės sveikata, studijų edukaciniai aspektai.

SLAPTO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS (IKITEISMINIO TYRIMO VEIKSMO) SAMPRATA

Gediminas Bučiūnas

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303670
Elektroninis paštas: gediminas1967@gmail.com*

Santrauka. Straipsnyje, naudojant lyginamąjį, analizės metodus, apžvelgiamos slapto pobūdžio procesinės prievartos priemonės (ikiteisminio tyrimo veiksmai), jų rūšys ir samprata. Nurodomi požymiai, kurie padeda atskirti slapto pobūdžio procesines prievartos priemones (ikiteisminio tyrimo veiksmus) nuo kitų procesinių prievartos priemonių.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas, slapto pobūdžio procesinė prievartos priemonė.

IVADAS

Retkarčiais asmenys, įgyvendindami savo teises ir besinaudodami jiems suteiktomis laisvėmis, ne visuomet tai daro nevaržydami kitų žmonių teisių ir laisvių, ne visuomet vykdo įstatymo jiems nustatytas pareigas. Būtent dėl pastarųjų priežasčių vienas iš valstybės prioritetinių uždavinių yra užtikrinti kiekvieno žmogaus kaip atskiro individo ir tuo pačiu visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių į svarbiausias asmens teises ir laisves, saugias gyvenimo sąlygas. Ypač organizuotos nusikalstamos grupės, jų daromos nusikalstamos veikos ir korupcija kelia realų pavojų daugelio žmonių, visuomenės ar net valstybės saugumui, griaua pasitikėjimą valstybės valdžia, įstatymais, neigiamai veikia visuomenės gerovę, valstybės ekonominio, kultūrinio, politinio gyvenimo pagrindus. Siekiant apginti įstatymais garantuotas teises, laisves nuo daromų ar padarytų pažeidimų būtini specialūs metodai. Todėl šio straipsnio tikslas – pateikti pavojingų nusikalstamų veikų atskleidimui naudojamus specialius neviešus tyrimo metodus, jų požymius ir sampratą.

Tyrimo objektas – specialių neviešo pobūdžio tyrimo metodų naudojimų nusikalstamų veikų atskleidimui požymiai ir samprata.

Tyrimo metodai. Siekiant realizuoti tyrimo tikslą buvo naudojami lyginamasis, analizės, apibendrinimo metodai.

Valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, leidžiančių atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis. Tam tikslui teisėsaugos institucijoms, vykdančioms baudžiamąjį persekiojimą, įstatymais yra suteikiamos teisės taikyti specialius tyrimo metodus. Jų pobūdį, formas nulemia atskirų nusikalstamų veikų pavojingumas, sudėtingumas ir paplitimas.

Pažymėtina, kad specialios nusikalstamų veikų tyrimo formos ir metodai teisėtais ir neišvengiamais pripažįstami tarptautiniuose teisės aktuose, pvz. 1988 m. gruodžio 19 d. priimtoje Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencijoje dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta (kuria Lietuvos Respublika ratifikavo 1998 m. kovo 12 d)¹ ir kt.

Europos Žmogaus teisių teismo praktika rodo, kad Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytų teisių ir laisvių suvaržymas yra pateisinamas, jei laikomasi įstatymo nustatytų reikalavimų. Skiriant ir taikant tokius specialius tyrimo metodus nusikalstamų veikų atskleidimui, nustatant kaltininkus yra būtina laikytis tam tikrų procedūrų nuo pat pradinio etapo – nuo sprendimo priėmimo pradėti specialaus tyrimo metodo (slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmo) skyrimo procedūrą, o vėliau ir taikymo procedūras. Todėl vidaus teisė (baudžiamojo proceso įstatymai) turi būti preciziškai tikslūs ir aiškūs, suteikiantys individams aiškų supratimą, kokiems esant pagrindams ir sąlygoms, ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali inicijuoti tokių slapto pobūdžio veiksmų skyrimo procedūrą kreipdamiesi pas ikiteisminiam tyrimui vadovaujantį ir jį organizuojantį prokurorą, o šis atlikęs atitinkamus procedūrinius veiksmus, siekdamas įvertinti informacijos pakankumą, priima iš vieną sprendimų: kreiptis pas apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu leisti atlikti vieną ar vienu metu kelis slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmus arba atsisakyti tai daryti, jei tam nėra pagrindo (nepakanka informacijos), sąlygų.

Slapto pobūdžio procesinių prievartos priemonių (ikiteisminio tyrimo veiksmų) rūšys, samprata Lietuvos teisinėje mokslinėje literatūroje nebuvo plačiau tyrinėti. Tarybiniais laikais apie tokius veiksmus net nebuvo diskutuojama. Po Nepriklausomybės atkūrimo, apie slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmus (toliau slapto pobūdžio veiksmus), įtvirtintus naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatyme, buvo publikuojami straipsniai mokslinėje literatūroje. Tačiau išsamus ir kompleksiškas tyrimas apie slapto pobūdžio veiksmus, jų rūšis, sampratą, požymius išskiriančius juos nuo kitų procesinių prievartos priemonių nebuvo atliktas. Paminėtini atskiri Lietuvos ir užsienio mokslininkai, kurie nagrinėjo slapto pobūdžio veiksmų sampratą, atskirų veiksmų skyrimo ir taikymo teorinius ir praktinius aspektus: G. Goda, E. Losis, Jerold H. Israel, Wayne R. LaFave ir kt.²

¹ Jungtinių tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta// Valstybės žinios. 1998. Nr. 38/996; Nr. 96.

² Goda G., Kuconis P., Kazlauskas M. Baudžiamojo proceso teisė vadovėlis. 2005. Vilnius.; Goda G., Kuconis P., Kazlauskas M. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras I-IV dalys. 2003. Vilnius.; Losis E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. /Jurisprudencija. Vilnius. 2008 Nr. 108.; Wayne R. LaFave „Search and seizure. A treatise on the fourth amendment“ second edition St. Paul, Minn. USA. 1987.;

Baudžiamojo proceso paskirtis „yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą“³. Tačiau tai įgyvendinama ne iš karto, o tam tikrais etapais. Todėl tyrėjas, prokuroras šiam tikslui pasiekti atlieka ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriuos renkasi atsižvelgdamas į jau turimus duomenis apie nusikalstamą įvykį, taip pat būdamas įsitikinęs, kad šie veiksmai padės sėkmingai atsakyti į ikiteisminio tyrimo metu iškilusius klausimus.

Tačiau nustatyti tiesią byloje gana dažnai yra neįmanoma be tam tikros invazijos į žmogaus teisių sferą ypatingai į žmogaus privatų gyvenimą. Tai galima atlikti procesinių prievartos priemonių tame tarpe neviešo pobūdžio pagalba. Žmogaus teisių suvaržymas pateisintinas siekiant visuomenei gyvybiškai svarbių tikslų – sukurti saugumo jausmą, apsaugoti teisinius gėrius, o jų pažeidimo atveju efektyvūs metodai, priemonės padėsiantys atskleisti ir ištirti nusikalstamą veiką, nustatyti kaltininką. Dabartiniu metu aiškiai pabrėžiamos iškilusios grėsmės žmonijai, visuotinai pripažintoms vertybėms, tai: terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, pramoninis, ekonominis ir karinis šnipinėjimas. Todėl ieškoma efektyvesnių tyrimo priemonių, kurios būtų veiksmingesnės, efektyvesnės, galėtų geriau apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų veikų, įgalintų greitai ištirti teroristinius aktus, kurių XXI amžiuje apstu: 2000 m. rugsėjo 11 d. teroro aktas Niujorke, 2004 m. kovo 11 d. Madride ir t. t.. Tokiomis efektyviomis priemonėmis gali būti nevieši tyrimo veiksmai arba dar kitaip vadinami slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmai.

SLAPTO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS (SLAPTO POBŪDŽIO IKITEISMINIO TYRIMO VEIKSMŲ) SAMPRATA

Nevieši tyrimo veiksmai ir galimybė juos naudoti ikiteisminio tyrimo metu yra numatyti įvairiose konvencijose, kurias daugelis valstybių ratifikavo įstatymais, tame tarpe Lietuvos Respublika, kuri tokiu būdu inkorporavo konvencijas, tarptautines sutartis kaip sudedamąją dalį į savo teisės sistemą. Iš jų paminėtini: 1988 m. gruodžio 19 d. priimta Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, kurią Lietuvos Respublika ratifikavo 1998 m. kovo 12 d., įsigaliojo 1998 m. rugsėjo 6 d. (paskelbta V. Ž. 1998 Nr. 38-1004), 1990 m. lapkričio 8 d. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo, kurią Lietuvos Respublika ratifikavo 1994 m. gruodžio 22 d., įsigaliojo 1995 m. spalio 1 d. (paskelbta V. Ž. 1995 Nr. 12-263)⁴, 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos, kurią Lietuvos Respublika

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 1 straipsnis. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc>.

⁴ Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo// Valstybės žinios 1995 Nr. 12/263.

ratifikavo 2002 m. sausio 25 d., įsigaliojo 2002 m. liepos 1 d. (paskelbta V. Ž. 2002 Nr. 23-853) ir daugelis kitų. Paskutiniosios paminėtos konvencijos 23 straipsnis skelbia, kad kiekviena valstybė – konvencijos narė turi imtis visų būtinų kovos su korupcija priemonių, įskaitant „specialias tyrimo priemones“, o konvencijos aiškinamajame rašte nurodoma, kad specialios tyrimo priemonės yra slaptųjų ar infiltruotų agentų naudojimas, klausymo technikos instaliavimas, priėjimas prie asmeninių kompiuterinių bylų bei kitos priemonės.

Nustatyti tiesią byloje be prievartos dažnai yra neįmanoma. Todėl tiriant nusikalstamas veikas būtina imtis priemonių tame tarpe ir žmogaus teises varžančių. Tai daroma vardan didesnio teisinio gėrio apsaugos, užtikrinant visuomenės saugumo lūkesčius, siekiant iširti nusikalstamą veiką. Tokių priemonių taikymas pilnai pateisinamas, kai to pasiekti yra neįmanoma be įsibrovimo į žmogaus teisių sferą. Atsižvelgiant į ypatingą žmogaus teisių svarbą demokratinėje visuomenėje, bet kokia invazija į žmogaus teisių sritį turi būti tiksliai, aiškiai sureguliuota įstatymais. Dėl šios priežasties baudžiamojo proceso įstatymuose išsamiai reglamentuojamas prievartos priemonių taikymo procesas (taikymo sąlygos, pagrindai, galintys tai daryti subjektai, taikymo trukmė ir pan.). Baudžiamojo proceso metu (ikiteisminio tyrimo stadijoje) gali būti taikomos tik baudžiamojo proceso įstatymuose numatytos prievartos priemonės, kurios įvardijamos kaip procesinės prievartos priemonės kurių dalis dar kitaip yra vadinamos slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmai. Nevieši tyrimo veiksmai įvairiose Europos šalyse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Italijoje, Estijoje ir kitose) yra įtvirtinti baudžiamąjį procesą reglamentuojančiose teisės normose.

Europos žmogaus teisių teismo praktika rodo, kad slapti nusikaltimų, nusikaltėlių išaiškinimo metodai patys savaime neprieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 8 str.. Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių teismo 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendime byloje *Klass ir kiti prieš Vokietiją* dėl Konvencijos 8 str. 1 d., teismas savo sprendime nurodė, kad numatytų teisių ir laisvių apribojimas, taikant neviešus tyrimo veiksmus yra pateisinamas, jeigu laikomasi to paties straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų. Pirma tokie reikalavimai privalo būti numatyti įstatyme, kai jie būtini demokratinės visuomenės interesams apsaugoti. Antra, toks įstatymas turi nustatyti garantijas ir saugiklius nuo galimo piktnaudžiavimo. Trečia, įstatyme turi būti preciziškai tiksliai ir aiškiai nurodoma, kokiomis aplinkybėmis, kokiems pagrindams esant ir sąlygomis teisėsaugos pareigūnai gali taikyti neviešus tyrimo veiksmus.

2003 m. Lietuvoje įsigaliojus naujam baudžiamojo proceso įstatymui – 2002 m. priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau BPK) – iš esmės buvo pakeistas nusikalstamų veikų tyrimo procesas, kuris lėmė naujų nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo veiksmų ypač specialių tyrimo metodų (slapto pobūdžio) suformavimą baudžiamojo proceso kodekso III dalyje

158 – 160 str.: savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai, leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, slaptas sekimas. Tai labai pažangus žingsnis, įtvirtinant minimas procesines prievartos priemones. Tačiau būtina tiksliau reglamentuoti baudžiamojo proceso kodekso 158 straipsnyje nurodyta veiksmas. Įstatymų leidėjas sąvoką veiksmai vartoja daugiskaitoje. Tai leidžia daryti išvadą, kad tai ne vienas, o daug atskirų veiksmų. Šiuo klausimu turėtų būti aiškesnė įstatymų leidėjo nuostata dėl konkrečių veiksmų atlikimo, taikant šią neviešo pobūdžio procesinę prievartos priemonę, tai leistų išvengti įvairių interpretacijų.

Lietuvos, užsienio šalių teisinėje literatūroje ir norminiuose aktuose (konvencijose) minėtos procesinės prievartos priemonės, specialūs tyrimo metodai dar vadinami neviešais tyrimo veiksmais, ypatingomis tyrimo priemonėmis, neviešo pobūdžio procesinėmis prievartos priemonėmis, specialiais ikiteisminio tyrimo veiksmais, kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis, slaptais ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiksmais, slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmais, kuriuos atliekant yra surandami, užfiksuojami nusikalstamų veikų ištyrimui ir asmens padariusio nusikalstamą veiką atskleidimui reikšmingi faktiniai duomenys.

Atsižvelgiant į tai, kad nėra vieningo termino, procesinių prievartos priemonių (ikiteisminio tyrimo veiksmų) grupę susidedančią iš: pašto siuntų poėmio, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų; leidimo atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus; slapto sekimo siūlytina įvardinti slapto (neviešo) pobūdžio procesinių prievartos priemonių (ikiteisminio tyrimo veiksmų) terminu. Visų pirma lietuvių kalboje žodis „neviešas“ suprantamas šiomis prasmėmis: naudojamas apribotas, skirtas siauram ratui; neatviras, slaptas“. Tačiau tikslesnis pavadinimas būtų slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmai.

Išanalizavus slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmų turinį, numatytų baudžiamojo proceso kodekso 148, 154, 158-160 str.⁵ išskirtini šie bruožai:

- slaptumas, žmonės, kurių atžvilgiu slapto pobūdžio veiksmai taikoma, apie tai nežino, t. y. apie šių veiksmų pradėjimo pradžią neinformuojami;
- atliekama tik ikiteisminio tyrimo stadijoje;
- privaloma ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, (išskyrus tam tikras išimtis);
- priemonės (veiksmo) taikyme dalyvavę žmonės gali būti apklausiami kaip liudytojai ikiteisminio tyrimo ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu;
- dažniausiai taikomos specialios techninės priemonės;
- įsibraunama į žmogaus teisių sferą tame tarpe į privatų gyvenimą.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002. Nr. 37/1341.;

Atsižvelgiant į išskirtus bruožus, galima suformuluoti slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratą.

„Slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmas – tai veiksmas ar veiksmų grupė įtvirtintų baudžiamojo proceso įstatyme, kuriuos taikant, ikiteisminio tyrimo tyrėjų fizinių veiksmų, specialių techninių priemonių pagalba slapta įsibraunama į kito žmogaus teisių sferą tame tarpe ir į privatų gyvenimą tikslu surasti ir užfiksuoti tyrimui reikšmingus duomenis.“

Šis atskirų slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmų išskyrimas į atskirą grupę praktinėje veikloje leidžia geriau suvokti kiekvieno veiksmo esmę, turinį, paskirtį, geriau įžvelgti dėl suvaržymų kylančius pavojus žmogaus teisėms jų taikymo procese, nustatyti atitinkamus reikalavimus informacijai ir jos pakankamumui, kad prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas priimtų teisėtus ir pagrįstus sprendimus dėl slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmų skyrimo ir jų taikymo ikiteisminio tyrimo stadijoje.

IŠVADOS

Slapto pobūdžio procesinės prievartos priemonės (ikiteisminio tyrimo veiksmai) yra įtvirtintos daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose, tačiau jos samprata Lietuvos teisinėje nepateikta, nenurodomi esminiai skirtumai nuo viešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių (ikiteisminio tyrimo veiksmų). Todėl siūlytina papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso II skyrių atskiru straipsniu atskleidžiančiu slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratą ir šį straipsnį išdėstyti: „Slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmas – tai veiksmas ar veiksmų grupė įtvirtintų baudžiamojo proceso įstatyme, kuriuos taikant, ikiteisminio tyrimo tyrėjų fizinių veiksmų, specialių techninių priemonių pagalba slapta įsibraunama į kito žmogaus teisių sferą tame tarpe ir į privatų gyvenimą tikslu surasti ir užfiksuoti tyrimui reikšmingus duomenis.“

Slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratos pateikimas ir ikiteisminio tyrimo veiksmų priskyrimas šiai grupei leistų geriau suvokti kiekvieno veiksmo esmę, turinį, paskirtį, leistų geriau įžvelgti dėl suvaržymų kylančius pavojus žmogaus teisėms jų taikymo procese, nustatyti atitinkamus reikalavimus pateikiamai informacijai ir jos pakankamumui, norint taikyti konkrečius slapto pobūdžio veiksmus baudžiamajame procese, ypač ikiteisminio tyrimo stadijoje ikiteisminio tyrimo teiseiui (išimtiniais atvejais prokurorui) priimant procesinius sprendimus dėl slapto pobūdžio procesinių prievartos priemonės ar priemonių taikymo.

Žmogau teisių apsaugos aspektu labai svarbu būtų koreguoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 158 straipsnio nuostatą, nurodant konkrečius veiksmus, kuriuos gali atlikti savo tapatybes neatskleidžiantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002. Nr. 37/1341.;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai: Lietuvos Respublikos 2007-06-28 įstatymas Nr. IX-1236//Valstybės žinios. 2003. Nr. 81-3312.;
3. Goda G., Kuconis P., Kazlauskas M. Baudžiamojo proceso teisė vadovėlis. 2005. Vilnius.;
4. Goda G., Kuconis P., Kazlauskas M. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras I-IV dalys. 2003. Vilnius.;
5. Jerold H. Israel, Wayne R. LaFave, Nancy J.King „Criminal procedure“ third edition St. Paul. Minn. USA. 2000.;
6. Losis E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. /Jurisprudencija. Vilnius. 2008 Nr. 108.;
7. Wayne R. LaFave „Search and seizure.A treatise on the fourth amendment“ second edition St. Paul, Minn. USA. 1987.;
8. Kasacinė jurisprudencija. Baudžiamasis procesas.2006. Vilnius.;
9. Jungtinių tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta// Valstybės žinios. 1998. Nr. 38/996; Nr. 96.;
10. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas ketvirtas leidimas.2000.Vilnius.;
11. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo// Valstybės žinios 1995 Nr. 12/263.;
12. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos //Valstybės žinios.2002. Nr. 23/851.;
13. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai //www.echr.coe.int/echr.;
14. www.wikipedia.com

SENSITIVE PROCEDURAL COERCIVE MEASURE (PRE-TRIAL INVESTIGATIVE ACTION)

Gediminas Bučiūnas*
Mykolas Romeris University

Summary

In 2003 new criminal legislation – the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania – became valid in Lithuania. Invoking the best legal procedural measures of Western Europe and paying attention to the standards of protection of human rights, principles of criminal procedure, especially of organic law, this new criminal legislation was aimed at reestablishment of legal regulations of qualification of criminal acts, their disclosure through procedural coercive measures of non-public character. Legal doctrine does not broadly deal with the conception and contents of procedural coercive measures of non-public character, notional reasoning of factual data sufficiency while employing procedural coercive measures of non-public character. In practice pre-trial investigation institutions, prosecutor's offices while investigating criminal acts, as well as a pre-trial investigation judge, while investigating the request of the prosecutor concerning the employment of the procedural coercive measure of non-public character while investigating criminal acts, judges examining the criminal cases at courts of general jurisdiction face many problems such as if there is enough data to take an order enabling to apply a procedural coercive measure of non-public character; what requirements these data must satisfy so as to count that there is enough of them. The rulings of the Constitutional Court of the

Republic of Lithuania, the uniform practice ensured by the Supreme Court of Lithuania as well as decisions in cases made by the European Court of Human Rights have a great impact on shaping the uniform practice for the issues indicated above for the application of procedural coercive measures of non-public character. Employing the systematic, grammatical, comparative, historical means of explaining the contents of particular legislation of criminal procedure, results of empirical investigation, the article deals with the conception of procedural coercive measures of non-public character, notional reasoning of data sufficiency in application of procedural coercive measures of non-public character, particular procedural coercive measures of non-public character are revealed, namely, the contents of the acts of pre-trial investigation officers without disclosure of their identity.

Keywords: criminal procedure, pre-trial investigation, procedural coercive measures of non-public character.

Gediminas Bučiūnas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, procesinės prievartos priemonės, kardamosios priemonės.

Gediminas Bučiūnas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, lecturer. Research interests: pre-trial investigation, procedural coercive measures, measures of suppression.

STUDENTŲ MOTORINIŲ IR FIZIOLOGINIŲ SAVYBIŲ TYRIMAS

Viačeslav Čigrin

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu;*

Santrauka. Atlikto tyrimo tikslas - nesudėtingų testų, kurie padėtų atrinkti perspektyvius šaulius, paieška. Manome, kad atliekant įvairius testus galima nustatyti veiksnius kurie daro įtaką taiklumui. Tai galėtų būti organizmo motorinių ir fiziologinių reakcijų tyrimas ir įvertinimas. Išankstinis ir motyvuotas tokių veiksmų įvertinimas leistų rengti studentus skirtingais lygiais, atsižvelgiant į jų sugebėjimus siekiant geresnių šaudymo rezultatų. Buvo tiriami 126 Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentai, iš jų 52 merginos ir 74 vaikinai. Siekdami nustatyti studentų fizinį pasirengimą, t. y. organizmo būklę, atspindinčią asmens gebėjimą pasiekti tam tikrą rezultatą (šiuo atveju šaudymo), buvo naudojami paprasti bei lengvai atliekami testai, nereikalaujantys sudėtingos bei brangios įrangos panaudojimo. Dalis atliktų testų (pusiausvyros testas, plaštakos suspaudimo testas, prisilietimo testas) atitinka EUROFIT testams, skirtiems jaunimo fiziniam pajėgumui matuoti ir vertinti, reikalavimams. Kita dalis testų (erdvės ir laiko suvokimo, psichomotorinės reakcijos greičio matavimo ir dėmesio sutelkimo) atlikti pagal A. Raslano ir J. Skernevičiaus pasiūlytą metodiką¹.

Pagrindinės sąvokos: studentai, testas, šaudymas, tarnybinis ginklas

IVADAS

Saugia ateitimi besirūpinanti tauta turi išugdyti aukštos kvalifikacijos policijos pareigūną, gebantį deramai elgtis bet kokiomis kritinėmis aplinkybėmis. Nuo pareigūno profesinio parengtumo, tiesiogiai priklauso ir visuomenės saugumas. Ekstremaliomis situacijomis laimi tas, kuris geba greičiau ištraukti iš dėklo tarnybinį ginklą ir taikliai panaudoti. Tai priklauso ir nuo asmens fizinio išsivystymo bei fizinio pajėgumo, kuris tradiciškai yra siejamas su sportu²

Šaudymo mokymas yra sudedamoji policijos parengimo dalis. Šiuo metu nusikaltėliai vis įžūlėja. ginkluojasi pačiais moderniaisiais ginklais, nepaiso įstatymų moralinių bei etinių normų. Policijos pareigūnui visados tenka besivejančiojo vaidmuo, nes jis ginklą panaudoti gali tik kai įsitikins, kad piliečio arba jo paties sveikatai ir gyvybei gresia realus pavojus. Nusikaltėlis jau yra pasiruošęs panaudoti ginklą, o pareigūnas dar tik išsitraukia iš dėklo savo tarnybinį ginklą. Visa tai reiškia, kad policijos pareigūnas turi būti profesionaliai gerai parengtas. Profesionalaus rengimo pagrindus būsimasis pareigūnas gauna mokymo įstaigose. Mokymo proceso optimizavimas verčia

¹ Raslanas A., Skernevičius J. Sportininkų testavimas. – Vilnius: LTOK leidykla, 1998.

² Stonkus S. Vis tobulėti. – Vilnius, Respublikinis sporto informacijos ir specialistų tobulinimo centras, 1997.

Volbekienė V. EUROFITO testai suaugusiems: metodinė priemonė. – Vilnius, LKKI. 1997.

Raslanas A., Skernevičius J. Sportininkų testavimas. – Vilnius: LTOK leidykla, 1998

ieškoti ne tik kuo veiksmingesnių būdų taikiam šauliui parengti. Manytina, kad įvairiais testais būtų galima nustatyti prognostinius taiklumo veiksnius. Toks galėtų būti rankų koordinacijos ir judesių bei reakcijos greičio nustatymo tyrimas ir įvertinimas. Ankstyvas ir motyvuotas šių veiksmų įvertinimas leistų rengti studentus skirtingais lygiais, atsižvelgiant į jų prognostinius gebėjimus siekti kuo geresnių šaudymo rezultatų. Pavieniai šios problemos moksliniai tyrimai jau atliekami ir kitose šalyse³ Taikydami įvairius testus ir tyrimus, šaudymo specialistai stengiasi numatyti, kokia galima kiekvieno studento reakcija į įvairius dirgiklius bei atsirandančius sunkumus ir kaip gali keistis studentų elgesys ir motyvacija⁴

TYRIMO TIKSLAS

Tyrimų tikslas –nustatyti studentų motorines ir fiziologines reakcijas bei jų įtaką šaudymo iš tarnybinio ginklo rezultatams.

Uždaviniai:

- Nustatyti studentų motorinės ir fiziologinės reakcijas, atliekant įvairius testus.
- Nustatyti studentų šaudymo iš tarnybinio ginklo rezultatus.
- Nustatyti ryšį tarp studentų motorinių ir fiziologinių reakcijų bei šaudymo iš tarnybinio ginklo rezultatų.

TYRIMO METODIKA

Tyrimas buvo atliktas Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultete 2008 – 2009 m.m. Tyrime dalyvavo 126 tiriamųjų – studentų, 52 merginų (41%) ir 74 vaikinių (59%).

Pirmame etape studentai atliko visus numatytus treniruotumo testus (po vieną testą vieno užsiėmimo metu) ir paskaičiuoti atliktų testų rezultatų vidurkiai. Antrame etape šaudymo metu, naudojant 9 mm kalibro tarnybinius pistoletus ČZ-75, studentai atliko standartinę pratimą, kurio esmė šaudyti kuo galima taikliau. Šaudymo rezultatai buvo vertinami 10-ies balų sistemoje. Duomenims panaudoti eilinio (pirmo) bei kontrolinio šaudymo rezultatai bei buvo atlikta studentų šaudymo rezultatų ir testų tyrimų duomenų lyginamoji analizė.

Prieš atliekant testus buvo suformuluotas kiekvieno testo tikslas, numatyta jo atlikimo bei rezultatų vertinimo metodika. Buvo atlikti šie testai:

³ Perl, J., Dauscher, P. & Hawlitzky, M. (2002). On the Long-Term Behaviour of the Performance-Potential Metamodel PerPot. Abstract for the 7th Annual Congress of the European College of Sport Science. Athens.

Perl, J. & Weber, K. (2004). A Neural Network approach to pattern learning in sport. *International Journal of Computer Science in Sport*, 3 (1), 67—70.

⁴ Muller, E., Benko, U., Raschner, C., Schwameder, H. (2000). Specific fitness training and testing in competitive sports. *Medicine Science and Sports Exercise*, 1 (32), 216—220.

Kundert, G. (2003). Marcel Buerge — shooter of year 2002. *ISSF NEWS international shooting sport*, 2, 21—23.

1. Pusiausvyros testas. Jo tikslas: nustatyti statinę pusiausvyrą (gebėjimą išlaikyti stabilią kūno padėtį reikiamose pozose nejudant ir optimaliai balansuoti reikiamoje pozoje). Pagrindimas: pusiausvyra turi įtakos judėjimo gebėjimams. Aprašymas: užsimerkus stovima ant vienos kojos 30 sek. Pusiausvyra vertinama pagal kitos kojos prisilietimų prie grindų skaičių per 30 sekundžių.
2. Plaštakos suspaudimas. Tikslas: išmatuoti statinę suspaudimo jėgą (gebėjimas įveikti išorės pasipriešinimą). Pagrindimas: plaštakos suspaudimo jėga yra susijusi su pistoleto laikymu šūvio metu. Aprašymas: plaštakos jėga yra matuojama rankiniu dinamometru stipresne ranka. Vertinama pagal geresnį dviejų bandymų rezultatą (kilogramais).
3. Tepingas. Tikslas: išmatuoti kartotinių rankos judesių greitį. Pagrindimas: rankų koordinacija ir judesių greitis atspindi rankų miklumą, kuris reikalingas atliekant greito šaudos pratimus. Aprašymas: rankos judesių greitis yra matuojamas ant stalo kiek galima greičiau pakaitomis liečiant du pritvirtintus skritulius. Rezultatas vertinamas pagal laiką (sekundės dalimis), per kurį atlikėjas 25 kartus pakaitomis paliečia skritulius.
4. Erdvės suvokimas. Tikslas: nustatyti, kaip tiksliai testuojamieji gali atkartoti savo padėtį erdvėje. Pagrindimas: erdvės nuovoka turi įtakos gebėjimui pasirinkti taisyklingą stovėseną šaudant. Aprašymas: užsimerkus kiek įmanoma tiksliau atkartoti prieš tai buvusią rankos padėtį erdvėje (45° kampu). Rezultatas – iš trijų bandymų skaičiuojamas aritmetinis vidurkis.
5. Laiko suvokimas. Tikslas: nustatyti, kaip tiksliai tiriamieji gali atkartoti įvairius laiko tarpus. Pagrindimas: nuo laiko trukmės suvokimo priklauso šaudymo tempas į skirtingus taikinius. Aprašymas: atlikėjas, nežiūrėdamas į chronometrą, bando atkartoti įvairius laiko tarpus. Rezultatas – fiksuojamas įsivaizduojamasis laikas ir lyginamas su nurodytuju.
6. Psichomotorinės reakcijos greičio matavimas. Tikslas: išmatuoti psichomotorinės reakcijos greitį. Pagrindimas: policijos pareigūnai dažniausiai informaciją priima akimis, vėliau, per centrinę nervų sistemą, į dirgiklį sureagoja raumenys. Aprašymas: naudojama 30–50 cm liniuotė, kurią, tyrėjui paleidus, tiriančiajam reikia kuo greičiau pagauti pirštais. Rezultatai vertinami milisekundėmis pagal kelių bandymų aritmetinį vidurkį.
7. Dėmesio koncentravimas. Tikslas: nustatyti gebėjimą sutelkti dėmesį. Pagrindimas: nuo sugebėjimo sutelkti dėmesį priklauso policininko veiksmų seka. Aprašymas: testo atlikėjas atlieka paprasčiausius aritmetinius veiksmus 30 sekundžių. Rezultatas – aritmetinių veiksmų skaičius, atliktas per 30 sekundžių.

Tyrimo rezultatai analizuoti statistiniais metodais pagal Viešojo saugumo fakulteto informatikos specialistų parengtas duomenų bazių kaupimo ir apdorojimo programas ir atliktas bazių vadybos sistema Microsoft Access 7,0 for Windows. Studento t kriterijus taikytas hipotezei

apie vidutinių reikšmių lygybę tikrinti. Kaip statistiškai patikimos buvo vertinamos $p < 0,05$ reikšmės.

TYRIMO REZULTATAI

Treniruotumą vertinančių testų rezultatų suvestinė pateikta 1 pav. Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų pusiausvyros, erdvės suvokimo ir dėmesio koncentravimo testus geriau atliko merginos. Pirmąjį laiko suvokimo testo dalį geriau atliko merginos, o vėlesnes dalis - vaikinai. Vaikinių esti greitesnė psichomotorinė reakcija, geresni plaštakos spaudimo bei tėpingo testų rezultatai.

1 lentelė. Studentų atliktų testų rezultatų suvestinė

Testo pavadinimas	Testo rezultatų vidurkis	Merginų rezultatų vidurkis	Vaikinų rezultatų
Pusiausvyros testas (mėginimų skaičius per 30 s)	2.23	2.0	2.4
Plaštakos suspaudimo testas (kg)	48,6	36,5	54.8
Tėpingo testas (25 judesiu greitis s)	5.3	5.5	5.2
Erdvės suvokimo testas (45 plaštakos padėties atkartojimas)	48.1°	46.9°	48.8°
Laiko suvokimo testas (2. 6 ir 15 s laiko suvokimas):	1.6 5,2	1.8 5.1	1.5 5.3
Psichomotorinės reakcijos greičio testas (krintanti liniuotė, ms)	210	220	205
Dėmesio koncentravimo testas (aritmetinių veiksmų skaičius per 30 s)	15.9	16.3	15.7

Buvo palyginta, kaip atliktų testų rezultatai (aukštesni ir žemesni už vidurkį) veikia šaudymo rezultatus: grupėje, kurios šaudymo rezultatai aukštesni už vidurkį (7,01) ir žemesni už šaudymo rezultatų vidurkį.

Nenustatytas statistiškai patikimas ryšys tarp studentų pusiausvyros testo vertinimo ir šaudymo rezultatų: 30% sudarė studentai, geriau atliekantys pusiausvyros testą ir kartu taikliau šaudantys; 25,6% - prasčiau atliekantys šį testą, tačiau taikliau šaudantys; 22,2% - geriau atliekantys testą ir prasčiau šaudantys; 22,2% - prasčiau atliekantys testą ir prasčiau šaudantys. Akivaizdu, kad studentai, geriau atlikę pusiausvyros testą, taikliau ir šaudė. Paanalizavus šiuos duomenis tarp lyčių, buvo nustatyta, kad ši koreliacija esti būdingesnė vaikinams.

Tirtų merginų plaštakos spaudimo jėgos vidurkis buvo 36,5 kg, vaikinių - 54,8 kg, todėl procentiniai šio testo dydžiai buvo skaičiuojami atskirai pagal tos lyties nustatytą vidurkį ir sumuojami. 33,6% sudarė studentai, kurių plaštakos spaudimo jėga yra mažesnė už nustatytą vidurkį, tačiau jie taikliau šaudė; 27,1% - kurių plaštakos spaudimo jėga didesnė už vidurkį, tačiau

jie prasčiau šaudo; 21,5% - kurių plaštakos spaudimo jėga didesnė už vidurkį ir jie taikliai šaudo; 17,8% - kurių plaštakos spaudimo jėga mažesnė už vidurkį ir jie prastai šaudo. Ryškėja tokia tendencija: kuo plaštakos spaudimo jėga mažesnė už vidurkį, tuo šaudymo rezultatai geresni. Tokio vertinimo skirtumų tarp lyčių nenustatyta.

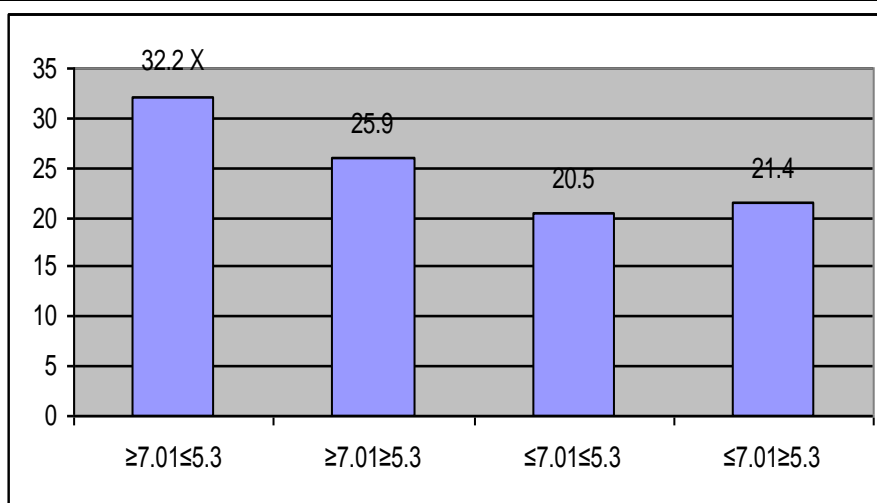
Rastas statistiškai patikimas skirtumas tarp studentų grupių, kurių tepingo testas geresnis už vidurkį, tačiau jų šaudymo rezultatai vertinami skirtingai (1 pav.). Panagrinėjus šiuos rodiklius tarp lyčių, išaiškėjo, kad statistiškai skyrėsi ($p < 0,05$) visos tiriamos vaikinių grupės. Jokių skirtumų tarp tiriamų merginų grupių nenustatyta.

Studentai, kurie geriau orientuojasi erdvėje (erdvės suvokimo testo vidurkis $48,1^\circ$), taikliau ir šaudo - tai nepriklauso nuo lyties (2 pav.).

Laiko suvokimo testas parodė, kad studentai, nepaisant lyties, šį testą stengiasi atlikti greičiau, t. y. jų laiko suvokimas yra pagreitėjęs. Atsižvelgiant į tai, reikėtų manyti, kad netikslinga lyginti šio testo gautus rezultatų vidurkius su šaudymo rezultatais. Buvo pabandyta išskirti iš bendro studentų skaičiaus tuos, kurių laiko suvokimas buvo tiksliausias (mažiausiai svyravo apie nurodytą išlaukti laiko tarpą). Todėl buvo analizuojami tik tų studentų šaudymo rezultatai, kurių laiko suvokimo testo pirmoje dalyje buvo nurodyta 2 s (svyravo nuo 1,8 s iki 2,2 s); antroje dalyje - 6 s (svyravo nuo 6,2 iki 5,8 s); trečioje - 15 s (svyravo nuo 16 iki 14 s). Nustatyta, kad tik po kelis studentus patenka į šias grupes, todėl jos nelygintinos. Regis, šis testas būtų informatyvus tik atlikus jį daugiau studentų.

Išryškėjo tendencija, kad studentai, kurių psichomotorinės reakcijos greitis geresnis (psichomotorinės reakcijos greičio vidurkis 210 ms), geriau ir šaudo. Tokie studentai sudarė 30,4% tirtąjį kontingento. 22,4% sudarė studentai, kurių psichomotorinės reakcijos greičio vidurkis prastesnis, tačiau jie geriau šaudo; 25,6% - studentai, kurių šio testo rezultatai blogesni ir jie prasčiau šaudo; 21,6% - studentai, kurių šio testo rezultatai geresni, tačiau jie prasčiau šaudo. Tačiau tai būdinga tik vaikiniams. Testuojant merginas nenustatyta psichomotorinės reakcijos greičio ir šaudymo rezultatų koreliacija.

Dėmesio koncentravimo testo vidurkis 15,9 aritmetinių veiksmų per 30 s yra geresnis tų studentų, kurie taikliau šaudo (3 pav.). Šis tyrimas aktualus tuo, kad rezultatai visai nepriklausė nuo lyties, t. y. visuose stulpeliuose tiek vaikinių, tiek merginų procentas beveik identiškas.

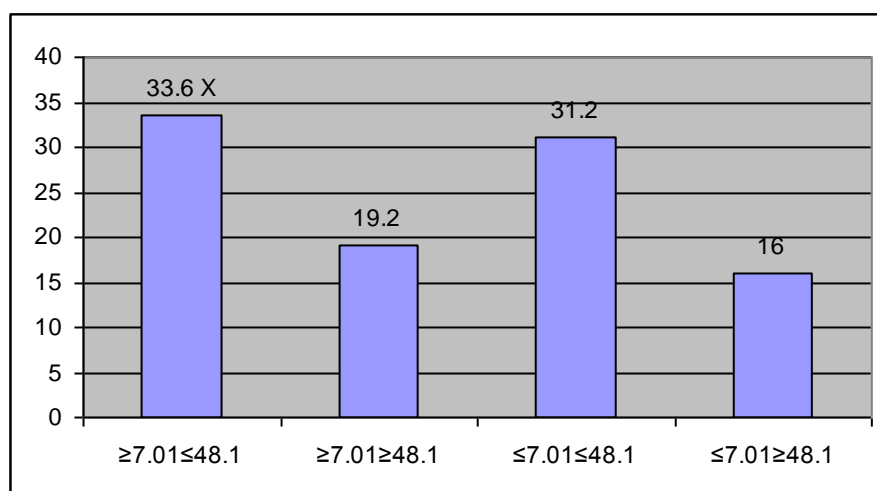

1 pav. Studentų skirstinys pagal tūpingo testo vertinimo ir šaudymo rezultatus (proc.)

x - $p < 0,05$, lyginant I stulpelį su III stulpeliu

7,01 - tiriamojo kontingento šaudymo rezultatų vidurkis

5,3 s- tiriamojo kontingento tūpingo testo vidurkis

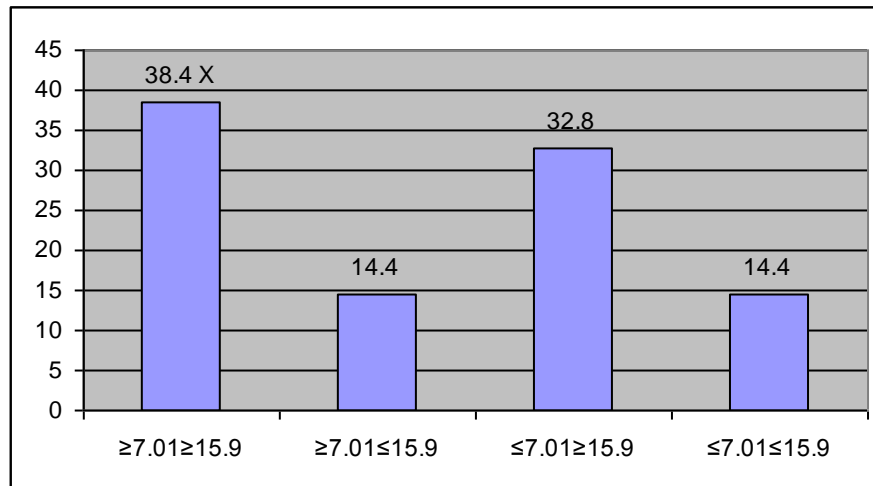

2 pav. Studentų skirstinys pagal erdvės suvokimo testo vertinimo ir šaudymo rezultatus (proc.)

x-p<0,01, lyginant I stulpelį su II ir IV stulpeliais

7,01 - tiriamojo kontingento šaudymo rezultatų vidurkis

48,1° - tiriamojo kontingento erdvės suvokimo testo vidurkis

3 pav. Studentų skirstinys pagal dėmesio koncentravimo testo vertinimo ir šaudymo rezultatus (proc.)

$x-p < 0,001$, lyginant I stulpelį su II ir IV stulpeliais

7,01 - tiriamojo kontingento šaudymo rezultatų vidurkis

15,9 - tiriamojo kontingento dėmesio koncentravimo testo vidurkis

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Nuo pareigūno profesinio parengimo, gerų darbo įgūdžių suformavimo tiesiogiai priklauso ir visuomenės saugumas. Ekstremaliose situacijose laimi tas, kuris sugeba labiau susitelkti, įjungti ir valdyti tiek fizinius, tiek psichinius organizmo rezervas. Tai priklauso ir nuo asmens fizinio išsivystymo bei fizinio pajėgumo, tradiciškai siejamo su sportu.

Tyrimo duomenimis, studentų šaudymo rezultatų vertinimo vidurkis 7,01 balų (merginų – 6,62 balų, vaikinų – 7,4 balų, $p > 0,05$). Vadinasi, tirtų studentų šūvių pataikymo tikslumas nepriklauso nuo lyties.

Tyrimų rezultatai, gauti vadovaujantis tiek EUROFIT testų reikalavimais, tiek kitų autorių aprašytomis testų atlikimo metodikomis, sutampa su kitų mokslininkų rezultatais, rodančiais fizinį vaikinų ir merginų pajėgumą.

Nustatytas studentų atskirų treniruotumo testų (psichomotorinės reakcijos greičio, rankų koordinaciją ir judesių greitį) rezultatų ryšis su šaudymo rezultatais neprieštarauja kitų tyrėjų pateiktiems rezultatams. Tolesniuose tyrimuose nereikėtų apsiriboti vien jau atliekamais testais, siekiant išryškinti prognostikos prasme informatyviausius, o vertėtų ieškoti ir kitų testų, galbūt labiau atskleidžiančių šaudymo rezultatams įtakos turinčius veiksnius.

IŠVADOS

Taiklaus šaudymo prognostikos prasme informatyviausi (kadangi jų duomenys nepriklauso nuo lyties) yra šių testų rezultatai: erdvės suvokimo, dėmesio sutelkimo ir plaštakos suspaudimo. Mažesnė merginų priklausomybė nuo atliktų testų vidurkių ir šaudymo rezultatų paaiškinama tuo, kad merginų buvo tirta mažiau, palyginti su vaikiniais.

LITERATŪRA

1. Perl, J., Dauscher, P. & Hawlitzky, M. (2002). On the Long-Term Behaviour of the Performance-Potential Metamodel PerPot. Abstract for the 7th Annual Congress of the European College of Sport Science. Athens.
2. Perl, J. & Weber, K. (2004). A Neural Network approach to pattern learning in sport. *International Journal of Computer Science in Sport*, 3 (1), 67—70.
3. Schreiber, W. (2004). Martin Tenk — on the way to Athens — Tenk — 2003 shooter of the year. *ISSF NEWS International Shooting Sport*, (4), 22—24.
4. Muller, E., Benko, U., Raschner, C., Schwameder, H. (2000). Specific fitness training and testing in competitive sports. *Medicine Science and Sports Exercise*, 1 (32), 216—220.
5. Kundert, G. (2003). Marcel Buerge — shooter of year 2002. *ISSF NEWS international shooting sport*, 2, 21—23.
6. Stonkus S. Vis tobulėti. – Vilnius, Respublikinis sporto informacijos ir specialistų tobulinimo centras, 1997.
7. Volbekienė V. EUROFITO testai suaugusiems: metodinė priemonė. – Vilnius, LKKI. 1997.
8. Raslanas A., Skernevičius J. Sportininkų testavimas. – Vilnius: LTOK leidykla, 1998.
9. Volbekienė V., Puišienė E. Lietuvos gyventojų sveikumo kriterijų vertinimas. Sveikata – darnos mitas: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. – Kaunas: LKKI, 1996.
10. Karoblis P. Fizinių pratimų kompleksai. – Vilnius: Respublikinis sporto informacijos ir specialistų tobulinimo centras, 1996.
11. Kubilius J. Tikimybių teorija ir matematinė statistika.- V.: VU leidykla, 1996.-439 p.

RESEARCH IN MOTOR AND PHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS

Viačeslav Čigrin*
Mykolas Romeris University

Summary

It is noticed that a person's certain motions, actions and reactions of the organism are more successful in respect of the use of weapons (while shooting, hunting) comparing with the actions of a different kind. Bearing in mind the importance of learning rational actions that might have influence on the results of shooting, it was tried to define possible prognostic factors of aimed shooting.

126 students of Mykolas Romeris University Faculty of Public Security have participated in this research – 52 female and 74 male. The following tests have been accomplished: tapping tests, the speed of psychomotoric reaction and coordination of hands, balance, grip intensity of the wrist, time perception and others.

Keywords: student, test, shooting results, handguns.

CHALLENGES TO LITHUANIAN NATIONAL SECURITY

Saulius Greičius¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto dekanas
V. Putvinskio g. .70, LT- 44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8-37) 303 650
Elektroninis paštas: s.greicius@mruni.eu*

Birutė Pranevičienė²

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. .70, LT- 44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8-37) 303 655*

Summary. This article presents actual problems, related to national security, which occur in Lithuania in the process of globalization. Despite ongoing changes in people's lives, the most important needs of each individual are needs for security and welfare. Each state may have different national security threats; therefore, it is difficult to guarantee personal security without ensuring national security, without securing the state from external threats.

The aim of this article is to reveal the problems of ensuring Lithuanian national security. The article consists of three parts: first part is devoted to present national security concept. National security concept is associated with traditional concept of security, where the main subject of security is considered the state, and a major threat to national security is considered a military attack.

Second part of the article presents institutional national security system in Lithuania, which was established after the restoration of Independence of the State. At the moment the leading institutions which guide the ensuring of national security in Lithuanian Republic are the President of the Republic of Lithuania, the Government and the Seimas. Executive and other institutions are the State Defence Council, the Ministry of National Defence, and the Commander of the armed forces and the Defence Staff, the armed forces, the police, the State Security Department, the Civil Resistance Training Centre, the Department of Civil Defence, the Weaponry Directorate. Lithuania was integrated into the International defence, economic, environmental and similar international organizations that aim to ensure security on national and global basis.

Main threats to Lithuanian national security are identified in the third part of the article. There are different kinds of threats to Lithuanian national security, such as military, political, economic, social and environmental. The most dangerous threats are related to: criminal activities, such as terrorism, organized crime, human trafficking, smuggling, illegal arms trafficking, drug trafficking, illegal migration, which transcends national borders; economical crisis, which influences increasing emigration and social instability in Lithuania; dependency on supply of raw strategic materials and energy from other states.

Keywords: national security, external threats, international organizations, globalization.

INTRODUCTION

Globalization affects peoples' lives in many states;¹ nevertheless, the ongoing changes do not alter the system of the hierarchy of the human needs: the most important needs of each person are needs for security and welfare. Therefore person's right to safety is enshrined in numerous international documents: Universal declaration of Human Rights states that "Everyone has a right to

¹ Sean Kay, "Globalization, Power, and Security, Security Dialogue, SAGE Publications, 2004 Vol. 35 (1), 10 p.

life, liberty and personal security², European Convention on Human Rights says that “Everyone has the right to liberty and security of person.”³.

Those provisions of the Declarations do not give exact definition of content of the term „personal safety“. The question is whether there is possibility to guarantee personal security by failing to secure the state from external threats, in other words, without ensuring national security? Does a person feel safe under conditions of economic instability? How many external threats influence safety of a state and the members of its society? On the other hand, how internal conflicts or disharmony among the members may affect national security?

Obviously the issue of national security is a priority of every state. However, it is obvious that each state may have different national security threats.

An object of the research is the system of ensuring national security.

The aim of this article is to reveal the problems of ensuring Lithuanian national security.

The following tasks were raised:

- to present the concept of national security;
- to reveal the institutional system for safeguarding national security;
- to identify threats to Lithuanian national security.

Research was made applying analysis of legal acts, literature search and other methods.

NATIONAL SECURITY CONCEPT

As stated by A.Wolfers, „Security in any objective sense measures the absence of threats to existing values, and the subjective sense of fear that these values will be attacked.“⁴ In order to define the term „security“, we have to look for the object of security, in other words, we have to answer the question - „whose security“? National security is associated with so-called traditional concept of security, where the main subject of security is considered to be the state.

Traditional concept of security is related to public or national security, and a major threat to national security is considered to be a military attack. “Historically, security was understood in terms of threats to state sovereignty and territory”⁵. During the Cold War period, security in Europe was perceived as a military term. In order to ensure national security states usually focus on military threats. Traditional security policy is based on the idea that all other public or individual interests

² Universal Declaration of Human Rights, Valstybės Žinios, 2006, Nr.: 68, Nr.: 2497, Article 3 .

³ European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>; [2010 09 10] Article 5

⁴ Wolfers, A., *Discord and Collaboration*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962, 150 p.

⁵ Nicholas Thomas and William T.Tow, *The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention*, Security Dialogue, 2002, SAGE Publications, Col. 33(2), 177 p.

are subordinated to national interests. Therefore, it is essential to protect national borders, institutions, values and people. The main objective of the state is to protect the country from external aggression and to preserve the integrity of the state. In order to increase the latter perception of safety, countries began to increase their own power, thereby increasing insecurity of other countries. The arms race started and it posed a growing sense of insecurity and tension. Even in joining the international organizations, which aimed at ensuring of security, states could not feel safe, because a nuclear weapon has emerged at that time. “The end of the cold War generated a major re-evaluation of normative and policy assumptions as these apply to international relations”⁶

International Community started to share ideas about the need to find another security enhancement models, for example, the Organization of European Security and Cooperation in Europe began to develop different concepts of security, which, in essence, called for parties to make obligations not to increase their own security at the expense of security of other countries⁷

The traditional concept of security perceives the country as the main entity that has to ensure its own security and survival. Normally, creating of security strategies is concentrated on public authorities and actual execution of such strategies rarely involves members of society. It should be noted that a safe state does not necessarily mean the safety of its citizens. It is considered that protection of the citizens against foreign military attack – is a necessary, but not a sufficient condition to ensure the security of the citizens. “Citizens of states that are “secure’ according to the traditional concept of security can be perilously insecure in terms of their daily existence”.⁸ According to Andrew Mack, “In theory, states are responsible for protecting their citizens, in reality, they often violently repress them”⁹.

In order to reveal the content of „security“, there are usually defined threats that may reduce safety. However, it should be noted that the content of the security concept is dynamic - it can vary depending on outside when new threats to individual and state arise. As mentioned above, the biggest long-term national security issue has been considered a threat in form of a military attack, which encouraged countries to unite in order to achieve common security goals. Recently, considerable threats to countries are caused by terrorism, environmental problems, which lead to a common need for countries to find solutions together. Over the past decades, it is impossible for the states to operate separately in order to ensure their national security. Law on Lithuanian Basics of

⁶ Nicholas Thomas and William T.Tow, *The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention*, Security Dialogue, 2002, SAGE Publications, Col. 33(2), 177 p

⁷ Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act, *The Organization for Security and Co-operation in Europe*; http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf ; [2009 04 30]

⁸ Newman Edward, *A Normatively Attractive but Analytically Weak Concept*”, Security Dialogue, 2004, SAGE Publications, Col. 35(3), 358 p.

⁹ Mack Andrew, *A Signifier of Shared Values*, Security Dialogue, 2004, SAGE Publications, Col. 35(3), 366 p.

National Security also provides that "the system of Lithuanian national security is developed as a common European security and transatlantic defense system".¹⁰

The national security interests of Republic of Lithuania are linked to the sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and the preservation of civil society, respect for human rights and freedoms and the protection of their implementation. In order to protect and implement these interests a national institutional system is necessary.

INSTITUTIONAL NATIONAL SECURITY SYSTEM IN LITHUANIA

According to Lithuanian Law on basics of national security, Lithuanian national security should ensure citizens of Lithuania, their communities and organizations, the President, Parliament, Government, Army, Police, Department of State Security, other governmental bodies, which are created for this purpose.

Internal security institutions began to be established since the restoration of Independence of Lithuania. The first Minister of Internal Affairs was appointed On 1990 April 11. The Government of Republic of Lithuania issued Resolution On 1990 May 17 which declared the main functions of the Ministries and, accordingly, Ministry of Internal Affairs was to implement the state's policy in the prevention of criminal activities, to ensure public security and public order.

The Police Law of Lithuanian Republic was passed on December 1990, and divisions of internal affairs were reorganized in the Police commissariats. The Police Law of Lithuanian Republic defined the scope of the activity of Police: the prevention, detection and investigation of criminal and other illegal activities, the protection of public order, public security, civil rights, liberties and property, as well as environment. Police functions were assigned to supervision of traffic safety, emergency care and provision of social assistance to the people.

The Government of newly restored independent State had to take care of the security of state's territory in order to implement the state's policy of fighting against crime, ensuring public order and public security. The Government of the Republic of Lithuania in 1990 25 April established the Department of National Defense. Despite difficult conditions at that time, the staff of this Department time started developing Lithuanian Armed Forces and national defense system. One of the main tasks of the newly created department was national border security.

The Homeland Security Department formed Border Guard Service, which was reorganized several times. Finally, on the 1st of May, 2001 it was reorganized into the State Border Guard

¹⁰ Law on the Basics of National Security of Republic of Lithuania, Valstybės žinios, 1997-01-08, Nr. 2-16

Service under the Lithuanian Ministry of Interior and was prescribed to carry out the following tasks:

- guaranteeing the inviolability of national borders and the border protection policy;
- ensuring implementation of international treaties, laws and acts of the Republic of Lithuania, which are under jurisdiction the State Border Guard Service and are related to the issues of legal regime of borders;
- preventing criminal activity, ensuring detection and investigation of crimes, securing human rights and freedoms, public order and public safety.

The Government of Republic of Lithuania on 1991 October 16 adopted a Resolution No. 435¹¹ and Department of National Defense was liquidated. The Ministry of National Defense was established instead of the Department of National Defense. The Supreme Council of the Republic of Lithuania announced on 1992 November 19 that the Lithuanian army was restored¹².

The main institutions with aim to ensure state policy in areas such as public safety, border security, control of illegal immigration, prevention and control of crime and other illegal activity, protection of public order, emergency management were formed and guidelines for institutional development has been provided by the Development Strategy until 2010¹³, which was prepared by the Interior Ministry.

At the moment the leading institutions which guide the ensuring of national security in Lithuanian Republic are the President of the Republic of Lithuania, the Government and the Seimas. Executive and other institutions are:

- the State Defence Council,
- the Ministry of National Defence,
- the Commander of the armed forces and the Defence Staff;
- the armed forces;
- the police;
- the State Security Department;
- the Civil Resistance Training Centre;
- the Department of Civil Defence;

¹¹ Resolution of the Government of the Republic of Lithuania „On Lithuanian Ministry of National Security Regulations“. Valstybės Žinios, 1994, Nr.: 99- 1979.

¹² Recovery Act of Lithuanian Republic Army, Valstybės Žinios, 1992, Nr.: 34 - 1030

¹³ Order of Lithuanian Minister of Internal Affairs on the Public Security Development Strategy until 2010 confirmation, Valstybės žinios: 2003 Nr.113-5092

- the Weaponry Directorate.¹⁴

Despite that the above-mentioned state institutions necessary for security protection has been built successfully, it was clear that in case of external aggression Lithuania had insufficient defensive capability to defend itself. Therefore from the first days of the restoration of independence, Lithuania was integrated into the international defense, economic, environmental and similar international organizations.

The most significant International organizations for ensuring security, which member became Lithuania, are the following:

- United Nations (Lithuania became a member on 1991 09 17)¹⁵;
- Organization of Security and Cooperation in Europe (1991 09 10)¹⁶
- Interpol (1991 11 04)¹⁷
- World Customs Organization (1992 06 18)¹⁸
- North Atlantic Cooperation Council (1991 12 20)¹⁹
- Partnership for Peace Program (1994 01 27)²⁰
- International Atomic Energy Agency (1993 11 18)²¹
- NATO (2004 03 29)²²

THREATS FOR LITHUANIAN NATIONAL SECURITY

There are identified key sectors, affecting national security:

- Military,
- Political;
- Economic;
- Social;
- Environmental.

¹⁴ Law on the Basics of National Security of Republic of Lithuania, Chapter 12, Valstybės žinios, 1997-01-08, Nr. 2-16

¹⁵ United Nations in Lithuania, <http://www.un.lt/> [2010 09 25]

¹⁶ Organization of Security and Cooperation in Europe, <http://www.osce.org/> [2010 09 25]

¹⁷ Interpol, <http://www.interpol.int/Public/ICPO/Members/default.asp> [2010 09 25]

¹⁸ World Customs Organization, <http://www.wcoomd.org/home.htm> [2010 09 25]

¹⁹ Lietuvos kelias į NATO,

http://www.kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/nato/lietuva_dalyvavimas_nato/lietuvos_kelias_i_nato.html [2010 09 25]

²⁰ Ten pat

²¹ International Atomic Energy Agency, <http://www.iaea.org/> [2010 09 25]

²² Lietuvos kelias į NATO,

http://www.kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/nato/lietuva_dalyvavimas_nato/lietuvos_kelias_i_nato.html [2010 09 25]

If there is a security risk in these sectors, state, society, and its members are affected to some extent.

Lithuania, like other countries is threatened by a variety of transnational phenomena (such as terrorism, organized crime, human trafficking, smuggling, illegal arms trafficking, drug trafficking, illegal migration), which transcends national borders and become international security risks, dangers and threats.

Lithuanian National Security Strategy states that international terrorism is one of the factors shaping the agenda for Lithuania's security policy. Terrorism poses a grave threat to the international community - and hence the Lithuanian - security. To Lithuania, however, this is an external threat – historically the internal situation does not allow the emergence of internal terrorist groups. The risk stems primarily from international terrorism. Therefore, the Law on Grounds of National Security of Lithuanian Republic as one of the key foreign policy challenges identifies the need of Lithuania to contribute to international efforts to prevent terrorism.

Lithuania may become a potential target for international terrorism. Terrorist acts can be directed at national security together with its infrastructure and objects of strategic importance, as well as units of other countries residing in Lithuania. Lithuania may also become a transit country for international terrorism directed against other countries.

Socio-economic differentiations are prerequisites for other kind of terrorism – it means social terrorism. Acts of social terrorism could be directed against a state or private institutions, whose operations are linked with deteriorating situation of certain groups in society. Economic crisis in Lithuania makes this kind of a threat real.

Lithuania is too dependant on other state's strategic raw materials and energy supply. This factor makes influence to national security and poses a threat not only to economic prosperity, but also to public safety.

Groups of shadow economy and activities of organized criminal groups pose a serious threat to the State and society. Illegal drugs and arms proliferation, human trafficking, illegal business and use of illegally received funds for political objectives are especially dangerous.

A threat to Lithuanian national security is created by the activities of intelligence service of other countries. This activity is characterized by traditional and nontraditional methods and new technologies in order to illegally obtain the information and hence act destructively in order to make influence to the military capabilities, political processes and other social and economic spheres of life.

The global risk can be attributed to the illegal distribution of mass destruction weapons, components of such weapons and production technology. In particular, a constantly growing group of countries and entities having or seeking to acquire mass destruction weapons poses a threat not only to Lithuanian national security, but to the countries around the world. There is a possibility that nuclear, chemical or biological weapons may be used as a means of blackmail or terror as well.

Uncontrolled migration, spreading illegal migration and increasing emigration of Lithuanian citizens are other risk factors for national security. After Lithuania has joined European Union, controlling of migration has become one of the most important tasks. Loss of control of migration as a result of regional conflicts may become a destabilizing factor for Europe as a whole and in conjunction endanger the interests of Republic of Lithuania.

Finally, there are such factors affecting Lithuanian national security as industrial accidents, natural disasters, epidemics and ecological catastrophes.

Each state's priority is national security, therefore Republic of Lithuania like every country, created the National Security Strategy, which sets forth national security interests, security policies, national security policy, national security strategy, and means and methods of risk factors, risks and threats to national security. It is noted that threats and risks to national security are very dynamic, and there are dozens of factors affecting national security: social or economic life and the political situation in the country as well.

CONCLUSIONS

Traditional security concept is based on the idea that all public or individual interests are subordinated to national interests. Therefore, it is essential to protect national borders, institutions, values and people. The main objective of the state is to protect the country from external aggression and to preserve the integrity of the State.

In order to ensure states' safety, countries began to increase their own power, thereby increasing insecurity of other countries. The arms race started and it posed a growing sense of insecurity worldwide. Even in joining the international organizations, which aimed at ensuring the security, states could not feel safe, because a nuclear weapon had emerged.

The content of the security concept is dynamic - it can vary depending on the new threats arising to individual and state. The biggest long-term national security issue has been considered a threat of military attack, which encouraged countries to unite in order to achieve common security goals. Recently, considerable threats for countries are caused by terrorism, environmental problems,

which emphasize the need for countries to find solutions together. Over the past decades, it is impossible for states to operate separately in order to ensure their national security.

The safe state does not necessarily mean the safety of its citizens. It is considered that the protection of citizens against foreign military attack –is a necessary but insufficient condition to ensure the security of citizens.

The national security interests of Republic of Lithuania are linked to the sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and the preservation of civil society, respect for human rights and freedoms and the protection of their implementation. An institutional system is necessary for the protection and implementation of those interests

Lithuania like other countries is threatened by military, political, economic, social and environmental threats. A variety of transnational phenomena, such as terrorism, organized crime, human trafficking, smuggling, illegal arms trafficking, drug trafficking, illegal migration, which transcends national borders, and become potential threats to Lithuanian national security.

Lithuania is too dependant on other state's strategic raw materials and energy supply. This factor makes influence to national security and poses a threat not only to economic prosperity, but also to public safety.

REFERENCES

1. Sean Kay, “Globalization, Power, and Security, Security Dialogue, SAGE Publications, 2004 Vol. 35 (1), 10 p.
2. Wolfers, A., Discord and Collaboration, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962, 150 p.
3. Nicholas Thomas and William T.Tow, The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention, Security Dialogue, 2002, SAGE Publications, Col. 33(2), 177 p.
4. Newman Edward, A Normatively Attractive but Analytically Weak Concept”, Security Dialogue, 2004, SAGE Publications, Col. 35(3), 358 p.
5. Mack Andrew, A Signifier of Shared Values, Security Dialogue, 2004, SAGE Publications, Col. 35(3), 366 p.
6. Law on the Basics of National Security of Republic of Lithuania, Valstybės žinios, 1997-01-08, Nr. 2-16
7. Resolution of the Government of the Republic of Lithuania „On Lithuanian Ministry of National Security Regulations“. Valstybės Žinios, 1994, Nr.: 99- 1979.
8. Recovery Act of Lithuanian Republic Army, Valstybės Žinios, 1992, Nr.: 34 - 1030
9. Order of Lithuanian Minister of Internal Affairs on the Public Security Development Strategy until 2010 confirmation, Valstybės žinios: 2003 Nr.113-5092
10. Law on the Basics of National Security of Republic of Lithuania, Chapter 12 , Valstybės žinios, 1997-01-08, Nr. 2-16
11. Universal Declaration of Human Rights, Valstybės Žinios, 2006, Nr.: 68, Nr.: 2497, Article 3 .
12. European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>; [2010 09 10]
13. Article 5
14. United Nations in Lithuania, <http://www.un.lt/> [2010 09 25]
15. Organization of Security and Cooperation in Europe, <http://www.osce.org/> [2010 09 25]

16. Interpol, <http://www.interpol.int/Public/ICPO/Members/default.asp> [2010 09 25]
17. World Customs Organization, <http://www.wcoomd.org/home.htm> [2010 09 25]
18. Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act, The Organization for Security and Co-operation in Europe; http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf ; [2009 04 30]
19. Lietuvos kelias į NATO,
http://www.kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/nato/lietuva_dalyvavimas_nato/lietuvos_kelias_i_nato.html [2010 09 25]
20. International Atomic Energy Agency, <http://www.iaea.org/> [2010 09 25]

IŠŠUKIAI LIETUVOS NACIONALINIAM SAUGUMUI

Saulius Greičius*, Birutė Pranevičienė**
Mykolas Romeris University

Santrauka

Šiame straipsnyje pristatomos aktualios problemos, susijusios su nacionaliniu saugumu, kurios atsiranda Lietuvoje globalizacijos proceso įtakoje. Nepaisant vykstančių pokyčių žmonių gyvenime, svarbiausiems kiekvieno individo poreikiams priskiriami saugumo ir gerovės poreikiai. Kiekviena valstybė gali turėti skirtingas nacionalinio saugumo grėsmes, todėl sunku užtikrinti asmens saugumą, neužtikrinant nacionalinio saugumo, neapsaugant valstybės nuo išorės grėsmių.

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti Lietuvos nacionalinio saugumo užtikrinimo problemas. Straipsnis sudaro trys dalys: pirmoji dalis skirta nacionaliniam saugumo sampratos atskleidimui. Nacionalinio saugumo samprata yra susijusi su tradicine saugumo koncepcija, pagal kurią nacionalinis saugumas yra laikomas valstybės saugumu, o pagrindine grėsme nacionaliniam saugumui yra laikomas karinio užpuolimo pavojus.

Antroje straipsnio dalyje pristatoma institucinė Lietuvos nacionalinio saugumo sistema, kuri buvo sukurta po Nepriklausomybės atkūrimo. Šiuo metu pagrindinės vadovaujančios nacionalinio saugumo užtikrinimo institucijos yra Lietuvos Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ir Seimas. Kitos vykdančiosios institucijos yra šios: Valstybės gynimo taryba, Krašto apsaugos ministerija, Ginkluotųjų pajėgų vadas ir Gynybos štabas, kariuomenė, policija, Valstybės saugumo departamentas, Specialiųjų tyrimų tarnyba. Lietuva prisijungė prie tarptautinių organizacijų, kurių tikslas užtikrinti ekonominį, aplinkosauginį saugumą, bendrai formuoti tarptautinio saugumo užtikrinimo sistemą.

Pagrindinės grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui yra pristatytos trečiojoje straipsnio dalyje. Yra įvairių grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui, pavyzdžiui, karinių, politinių, ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos. Pačios pavojingiausios grėsmės yra susijusios su: nusikalstamomis veikomis, kaip antai terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis, kontrabanda, nelegali prekyba ginklais, narkotikais, nelegali migracija, kuri peržengia nacionalinių sienų. Ekonominė krizė, kuri įtakoja augančią emigraciją ir socialinį nestabilumą Lietuvoje, energetinė priklausomybė taip pat kelia grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui.

Pagrindinės sąvokos: nacionalinis saugumas, išorės grėsmės, tarptautinės organizacijos, globalizacija.

Saulius Greičius * Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto dekanas. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės saugumas, eismo saugumas.

Saulius Greičius * Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Dean. Research interests: public security, traffic security
Birutė Pranevičienė** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė.

Birutė Pranevičienė** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor.
Research interests: administrative law, constitutional law.

ĮGIMTŲ PAPILIARINIO RAŠTO SANDAROS ANOMALIJŲ ATSISPINDĖJIMAS PĖDSAKUOSE

Janina Juškevičiūtė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303670
Elektroninis paštas: janina@mruni.eu*

Santrauka. Dabar neįmanoma įsivaizduoti nusikaltimų tyrimo be kriminalistinio objektų tyrimo. Į šių tyrimų ratą papuola patys įvairiausi objektai, tačiau ypatingą vietą užima daktiloskopiniai pėdsakai. Šiuose pėdsakuose kartais užsifiksuoja ir papiliarinio rašto anomalijos, kurios pagal susidarymo laiką skirstomos į įgimtas ir įgytas. Straipsnis skirtas įgimtų papiliarinio rašto anomalijų atspindinčių daktiloskopiniuose pėdsakuose analizei. Straipsnyje apžvelgiamos kriminalistinei praktikai reikšmingos įgimtos papiliarinių raštų anomalijos: displazija, kuri skirstoma į dalinę ir pilną, „netaisyklingas susiporavimas“ ir atipiniai papiliariniai raštai. Straipsnio pabaigoje autorė pateikia išvadą, kuriose siūlo į daktiloskopijos ir įvykio vietos tyrėjų bei teismo ekspertų rengimo programas įtraukti temas apie papiliarinio rašto anomalijų atspindėjimus pėdsakuose bei atlikti Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre esančios daktiloskopinės kartotės tyrimus tikslu išaiškinti galimas papiliarinio rašto anomalijas, kurias galima būtų panaudoti daktiloskopijos specialistų ir ekspertų rengimui bei jų kvalifikacijos kėlimui.

Pagrindinės sąvokos: daktiloskopija, kriminalistika, kriminalistikos technika, įvykio vietos tyrimas, specialistų ir teismo ekspertų rengimas.

IVADAS

Temos aktualumas. Dabar neįmanoma įsivaizduoti nusikaltimų tyrimo be kriminalistinio objektų tyrimo. Į šių tyrimų ratą papuola patys įvairiausi objektai, tarp kurių ypatingą vietą užima žmogaus plaštakos vidinio paviršiaus, tai yra daktiloskopiniai, pėdsakai. Šių jų ypatingumą nulemia du veiksniai: pirma, šie pėdsakai dažniausiai randami įvykio vietose¹, ir antra, svarbiausia, ypatingos odos papiliarinio rašto savybės: individualumas - tai yra kiekvieno žmogaus kiekvienas pirštas turi skirtingą raštą; pastovumas - odos raštai, susiformavę 3-4 vaisiaus vystymosi mėnesiais, lieka nepakitę visą žmogaus gyvenimą; ir gebėjimas atsistatyti - po įvairių paviršinių arba negilių odos sužalojimų papiliarinis raštas atsistato ir tik tada, kai pažeidimai yra gilūs, siekia tikrąją odą² (dermą), papiliariniai gūbreliai nebeatsistato. Tačiau žaizdai užgijus, toje vietoje susidaro randas, kuris pats savaime yra labai vertingas individualus identifikacinis požymis. Šios papiliarinio rašto savybės ir iškelia daktiloskopinius pėdsakus į reikšmingiausią vietą nusikaltimų tyrime.

¹ 2007 m. rankų pėdsakai buvo paimti 5611 įvykio vietų, tai sudaro 23,1 proc. nuo bendro apžiūrėtų įvykio vietų skaičiaus. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre buvo atlikti 5452 daktiloskopiniai tyrimai, o tai sudaro 30 proc. nuo visų centre atliktų tyrimų.

² Oda, cutis, yra išorinis kūno dangalas. Skiriami trys odos sluoksniai: epidermis – išorinis odos sluoksnis; tikroji oda yra po epidermiu, ir poodis, kuris jungia odą su giliau esančiais audiniais. Plačiau žr.: [1; 2].

Tačiau gamta kartais iškrečia „pokštus“, kurie pasireiškia didesniais ar mažesniais, labiau ar mažiau išreikštais žmogaus gūbrelinės³ odos sandaros pakitimais, anomalijomis, kurie atsispindi ir pėdsakuose. Apie šiuos, nors ir retai pasitaikančius papiliarinio rašto pakitimus, nėra minima ne tik kad kriminalistikos vadovėliuose, bet ir daktiloskopijos bei įvykio vietos tyrimo specialistų bei daktiloskopijos teismo ekspertų rengimo programose⁴.

Tyrimo objektas – kriminalistinei praktikai reikšmingos įgimtos papiliarinių raštų anomalijos.

Straipsnio tikslas - „užlopyti“ įvykio vietų tyrėjų bei daktiloskopijos specialistų ir teismo ekspertų rengimo „skyles“.

Straipsnio uždaviniai: 1) pateikti informaciją apie papiliarinio rašto anomalijų klasifikaciją bei jų susidarymo priežastis; 2) ištyrinėti kriminalistinei praktikai reikšmingas įgimtas papiliarinio rašto anomalijas bei pateikti jų atsispindėjimo pėdsakuose pavyzdžius; 3) pateikti siūlymus įvykio vietų tyrėjų bei specialistų ir teismo ekspertų rengimo bei jų kvalifikacijos kėlimo tobulinimui.

Tyrimo metodai. Rengiant straipsnį buvo atlikta literatūrinių šaltinių pagrindinėmis tarptautinėmis kalbomis: anglų, vokiečių ir rusų, analizė. Kadangi straipsnis yra referatyvinio pobūdžio, tai tyrimui buvo pasitelktas aprašomasis metodas.

PAPILIARINIO RAŠTO SANDAROS ANOMALIJŲ KLASIFIKACIJA

Papiliarinio rašto sandaros anomalijos skirstomos į įgimtas papiliarinio rašto sandaros anomalijas ir įgytas, kurios susidaro dėl įvairių išorinių faktorių poveikio į žmogaus odą: sužeidimų, ligų, profesinės veiklos.

Įgimtais papiliarinio rašto sandaros pakitimais vadinami tokie plaštakos vidinio paviršiaus odos papiliarinių gūbrelių ir vagelių pakitimai, su kuriais žmogus jau gimsta, tai yra jie susiformuoja prenataliniu⁵ individo vystymosi periodu.

Įgimtų papiliarinio rašto sandaros pakitimų priežastys yra įvairūs fiziniai ir biologiniai veiksniai, tokie, kaip pavyzdžiui: genetinės šeimos ypatybės, chromosominės ligos; harmoniniai nukrypimai motinos organizme nėštumo metu ir kita. Kartais jie sukelia epidermio gūbrelių

³ Dėl specifinės žmogaus delno vidinio paviršiaus ir pado odos sandaros ypatybių ši oda vadinama gūbreline. Plačiau žr.: [Anusevičienė O. Žmogaus anatomija ir fiziologija. Mokymo priemonė. – Kaunas. Linos pasaulis. 2002; Stripus R. Žmogaus anatomija. – Kaunas. Vitae litera. 2005.]

⁴ Daktiloskopijos pagrindų metodinėse rekomendacijose, parengtose V.Gerasimavičiaus, tik užsimenama apie raštus, kurie savo struktūra nepanašūs į įprastinius [3, p.24]. Straipsnio autorės nuomone, žinoti, kad papiliariniai raštai kartais gali turėti ir neįprastą raštą, galbūt užtenka prokurorui ar teisėjui, o daktiloskopijos specialistai ir teismo ekspertai yra tie asmenys, kurie privalo žinoti apie visas galimas papiliarinio rašto anomalijas bei jų susidarymo priežastis. [Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. – Vilnius. Mintis. 1985.; Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai. – Vilnius. Eugrimas. 1998.; Daktiloskopijos pagrindai. Metodinės rekomendacijos. Sudarė V.Gerasimavičius. – Vilnius. 2000.]

⁵ Prenatalinis [lot. praenatalis], vykstantis iki individo gimimo.

formavimosi nukrypimus, kurie pasireiškia keistomis odos gūbrelių formomis, tai yra įgimtais papiliarinio rašto pakitimais, anomalijomis.

Straipsnyje apžvelgsime tik tuos įgimtus papiliarinių raštų pakitimus, kurie ryškiausiai atsispindi pėdsakuose, - yra reikšmingi kriminalistinei praktikai. Tai displaziją, „netaisyklingas susiporavimas“ ir atipiniai papiliariniai raštai.

DISPLAZIJA

Displazija yra žmogaus odos papiliarinių gūbrelių⁶ susiliejinimo į ištisinę, vientisą liniją sutrikimas. Medicinoje displazijos⁷ terminu apibūdinama audinio, organo vystymosi arba augimo sutrikimas. Tokio pobūdžio papiliarinio rašto sandaros pakitimų apibūdinimui šis terminas

buvo pradėtas taikyti po to, kai jį savo darbuose panaudojo dermatoglifikos pradininkai H.Kuminsas (H.Cummins) ir Ch.Midlas (Ch. Midlo)⁸.

Manoma, kad displazija yra 3-4 nėštumo mėnesio sutrikimų pasekmė, nes būtent tuo metu ant plaštakos pagalvėlių formuojasi papiliariniai gūbreliai. H.Kuminsas (H.Cummins) teigimu tai atsitinka tada, kai tikrojoje žmogaus odoje, dermoje, susiformavusiems atskiriems speneliams nepavyksta susijungti į vieningą/ištisą papiliarinių gūbrelių grandinę.

Displazija pasireiškia papiliarinių gūbrelių fragmentacija, kuri primena iš nuzulintų akmenukų sudėtą mozaiką. Fragmentaviasi gūbreliai savo sandara nesiskiria nuo į papiliarinę grandinę susijungusių gūbrelių. Šių gūbrelių keterose taip pat yra prakaito liaukų išeinamosios angos – poros. Displazijos pažeisti papiliariniai gūbreliai, kaip ir įprasti, po paviršinių pažeidimų atstato pirminį vaizdą, o po giluminių pažeidimų lieka randiniai odos pakitimai, kurie pakeičia buvusi/pirminį vaizdą. Displazijos pažeisti papiliariniai raštai irgi nesikeičia visą gyvenimą. Taigi ir displazijos pažeisti papiliariniai raštai turi visas įprastiems papiliariniams raštams būdingas savybes.

Dažniausiai papiliarinių gūbrelių fragmentacija apima nedidelę piršto naginės pagalvėlės sritį (1 pav.). Tai vadinama *daline displazija*. Raštuose, kur displazija pasireiškia ribotai, nedidelėmis salelėmis, lengvai išsiskiria papiliarinių raštų srautai. Jeigu papiliarinės linijos nesifragmentavusios

⁶ Apie odos gūbrelių formavimąsi plačiau žr.: [Ashbaugh D. Ridgeology // Fingerprint Whorld. 1992. Vol.18. No.68. April. P.45-55.; Wertheim K., Maceo A. The critical stage of friction ridge and pattern formation. // Journal of Forensic Identification. 2002. Vol.52(1). P.35-86.; Champod Ch., Lennard Ch., Margot P. and Stoilovic M. Fingerprints and other ridge skin impressions. - Boca Raton. CRC Press. 2004.].

⁷ Displazija [lot. dis] – priešdėlis, reiškiantis sutrikimą + [gr. plasis] susidarymas. // Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985. P.116.

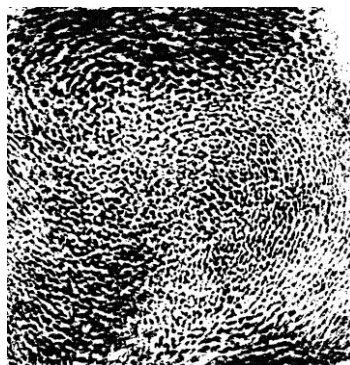
⁸ Dermatoglifika – [dermato... + gr. glyphē – raižinys], mokslas apie delnų ir padų odos raštą. // Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985. P.105.; [Cummins H., Midlo Ch. Finger prints, palms and soles: an introduction to dermatoglyphics. – Philadelphia. The Blakiston company. 1943.].

papiliarinio rašto centro ir deltos srityse, tai nesunku nustatyti ir papiliarinio rašto rūšį. Displazijos pakitimų nepažeistose srityse/vietose papiliarinio rašto detalės nesiskiria nuo įprastų raštų⁹.

1 pav. Dalinės displazijos pažeistų pirštų naginių falangų eksperimentiniai atspaudai

Kartais displazija gali pažeisti visą naginės falangos pagalvėlę, tai vadinama *pilna displazija* (2 pav.). Tokiais atvejais atspauduose neužsifiksuoja jokios papiliarinės linijos. Pasitaiko atveju, kada papiliarinių gūbrių fragmentacija apima ne tik naginių, bet ir vidurinių falangų sritis, o kartais net ir delno sritis.

2 pav. Pilnos displazijos pažeisto piršto naginės falangos eksperimentinis atspaudas

Labai retais atvejais pasitaiko net ir pilna visų naginių falangų pagalvėlių displazija (3 pav.). S.Samičenko (С.Самищенко) teigimu pilna 10-ties pirštų naginių falangų displazija pasitaiko 1 žmogui iš milijono. Dalinė didesnės ar mažesnės naginės falangos pagalvėlės srities displazija viename dviejuose pirštuose pasitaiko dažniau – vienam žmogui iš tūkstančio¹⁰.

⁹ Moenssens A. A.. Fingerprint techniques. – Radnor. Chilton Book Company. 1975.

¹⁰ Самищенко С.С. Современная дактилоскопия: основы и тенденции развития. Курс лекций. – Москва. Московский психолого-социальный институт. 2004.

3 pav. Pilnos 5-kių pirštų naginių falangų displazijos pavyzdys

Medicininiai tyrimai parodė, kad displazija dažniausiai pasireiškia asmenims, sergantiems šizofrenija ar epilepsija bei turintiems tokių sutrikimų kaip albinizmas¹¹ ir mongolizmas¹², tačiau tokius papiliarinio rašto pakitimus gali turėti ir asmenys, neturintys anksčiau paminėtų sutrikimų.

Displazija akivaizdžiai atsispindi eksperimentiniuose pėdsakuose, tačiau atpažinti šiuos papiliarinio rašto pakitimus pėdsakuose, o ypač pėdsakuose, kuriuose užsifiksuoja tik nedidelė dalis papiliarinio rašto, o praktikoje taip dažniausia ir pasitaiko, yra labai sudėtinga. Reikia turėti omenyje ir tai, kad pėdsako atspindžio kokybę įtakoja dar ir pėdsako susidarymo sąlygos bei mechanizmas.

„NETAISYKLINGAS SUSIPORAVIMAS“

Kitas įgimtas papiliarinio rašto sandaros pakitimas pagal savo susidarymą yra visiškai priešingas displazijai. Jį pavadintume „netaisyklingas susiporavimas“. Šis pakitimas pasireiškia tuo, kad į gūbrėlį susijungia ne viena epidermio spenelių pora, kai tai būna įprastu atveju, bet dvi ar daugiau porų¹³. Tiek latentiniame, tiek ir eksperimentiniame papiliarinio rašto, turinčio šį sandaros pakitimą, atspaude visada atrodo, kad užsifiksavę defektai: linijų susiliejimas, ištinės dėmės

¹¹ Albinizmas (lot. *albus* – baltas), organizmams būdingos pigmentacijos stoka. Žmonių albinosų oda, plaukai, akių rainelė neturi pigmento melanino, todėl oda ir plaukai esti balti. // *Medicinos enciklopedija. T.1.* – Vilnius. Valstybinė enciklopedijų leidykla. 1991. P.33.

¹² Mongolizmas [pagal mongolų tautos pavadinimą] – vaikų protinis neišsivystymas, turintis būdingų fizinių bruožų (žema kaukolė, įkypūs akių plyšiai). // *Tarptautinių žodžių žodynas.* - Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985. P.327.

¹³ Moenssens A. A. *Fingerprint techniques.* – Radnor. Chilton Book Company. 1975.; Ashbaugh D. R. *Quantitative-qualitative friction ridge analysis: an introduction to basic and advanced ridgeology.* - New York. CRC Press. 1999.

ploteliai, atsirado dėl pėdsako susidarymo sąlygų – pirštas buvo per stipriai prispaustas prie pėdsaką priimančio paviršiaus (4 pav.).

4 pav. „Netaisyklingai susiporavusio“ papiliarinio rašto eksperimentinis atspaudas

Neturint žinių apie šią papiliarinio rašto anomaliją, jos neįmanoma nustatyti pėdsakuose, nes šie pėdsakai tiesiog bus pripažįstami netinkamais identifikacijai, tai yra nebus paimami iš įvykio vietos. Rengiant įvykio vietų apžiūras bei tyrimus atliekančius specialistus būtina akcentuoti įvykio vietose atliekamų diagnostinių tyrimų svarbą.

ATIPINIAI PAPILIARINIAI RAŠTAI

XX a. pradžioje vokiečių anatomas O. Šlaginhaufenas (O.Schlaginhauffen) tyrinėjo žmonių giminei nepriklausančių primatų (nehominidų) priekinių galinių/letenų papiliarinių raštų piešinius. Jis nustatė, kad ant šių gyvūnų letenų kartais yra susiformavęs keistos konfigūracijos papiliarinis piešinys. Panašus papiliarinio rašto piešinys buvo pastebėtas ir ant žmonių pirštų. Šis raštas buvo pavadintas atipiniu¹⁴.

*Atipinius*¹⁵ *papiliariniu raštu* vadinamas papiliarinis raštas, kurio pagal rašto sudaromo piešinio formą negalima priskirti nei vienai iš trijų papiliarinio rašto rūšių (5 pav.). Kartais toks raštas dar vadinamas *beždžionės raštu*¹⁶. Atipiniai papiliariniai raštai pasižymi visomis papiliarinio rašto savybėmis: individualumu, pastovumu, gebėjimu atsistatyti

Atipiniai papiliariniai raštai dažniausiai pasitaiko ant nykščio, kartais - ant abiejų rankų nykščių (6 pav.). Itin retais atvejais asmuo ant visų rankos pirštų turi atipinius papiliarinius raštus (7

¹⁴ Moenssens A. A. Fingerprint techniques. – Radnor. Chilton Book Company. 1975.

¹⁵ *Atipinis* (sinonimas *atipiškas*) - [a [gr], priešdėlis, reiškiantis pamatiniu žodžiu nusakytos savybės neigimą arba nebuvimą + *tipinis* [gr. *typikos*] – pavyzdinis, standartinis) – nukrypstantis nuo pavyzdžio. // *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985. P.51.

¹⁶ *Etiniai sumetimais straipsnyje nenurodoma, kurie pavyzdžiai yra iš Lietuvos praktikos.*

pav.). S.Samičenko (С.Самищенко) teigimu, atipinis papiliarinis raštas pasitaiko tik pas vieną asmenį iš trijų milijonų¹⁷. Šį teiginį patvirtina ir Lietuvos praktika.

Atipinius papiliarinius raštus itin išsamiai tyrinėjo anglų mokslininkas T.Davidas (T.J.David), kuris didelį dėmesį skyrė šių raštų paveldimumo nustatymui. Jis nustatė, kad jeigu šeimoje nors vienas iš tėvų turi atipinį raštą, tai kai kurie palikuonys irgi turi atipinį raštą, o kai kurie – neturi, kokio nors dėsningumo jam nepavyko nustatyti¹⁸. Šio mokslininko atlikti tyrimai parodė, kad asmenys, turintys atipinius papiliarinius raštus neturi jokių išreikštų somatinių ar psichinių nukrypimų, tai paprasti žmonės¹⁹.

5 pav. Atipinio papiliarinio rašto eksperimentinis atspaudas

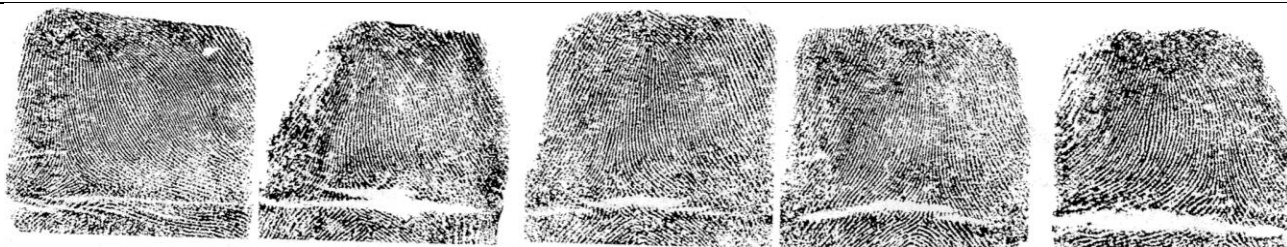

6 pav. Vieno asmens abiejų nykščių atipinis raštas

¹⁷ Самищенко С.С. Атлас необычных папиллярных узоров. – Москва. Юриспруденция. 2001.

¹⁸ David T. „Ridges-off-the-End“ Syndrome in Two Families, and a Third Family with a New Syndrome. // Human Heredity. 1973 Vol.23. P.33-41.

¹⁹ David T. „Ridges-off-the-End“ – A Dermatoglyphic Syndrome. // Human Heredity. 1971 Vol.21. P.39-53

7 pav. Rankos su atipiniu raštu eksperimentiniai atspaudai

Papiliarinio rašto anomalijų nustatymas pėdsakuose yra labai sudėtingas dalykas dėl dviejų priežasčių: pirma, anomalijos atsispindėjimas pėdsakuose priklauso ne tik nuo anomalijos rūšies bei išreikštumo laipsnio, bet ir nuo pėdsako susidarymo sąlygų bei mechanizmo; ir, antra, įvykio vietos dažniausiai apžiūros esant nepalankioms sąlygoms (blogas apšvietimas) bei ribotas laikas sprendimo priėmimui.

IŠVADOS

Papiliarinio rašto sandaros pakitimai skirstomi į įgimus, kurie susiformuoja prenataliniame vystymosi periode; ir įgytus, kurie susidaro dėl įvairių išorinių pažeidimų į žmogaus odą.

Įgimtos papiliarinio rašto sandaros anomalijos atsispindinčios pėdsakuose yra displazija: dalinė ir pilna, „netaisyklingas susiporavimas“ bei atipiniai papiliariniai raštai.

Į daktiloskopijos ir įvykio vietos apžiūrų specialistų ir įvykio vietos specialistų bei daktiloskopijos teismo ekspertų rengimo programas įtraukti temas apie papiliarinio rašto anomalijas.

Atlikti Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro daktiloskopinėje kartotekoje esančių daktiloskopinių kortelių tyrimus tikslu nustatyti galimas papiliarinio rašto anomalijas, kurias būtų galima panaudoti daktiloskopijos specialistų rengimui bei jų kvalifikacijos kėlimui.

LITERATŪRA

1. Anusevičienė O. Žmogaus anatomija ir fiziologija. Mokymo priemonė. – Kaunas. Linos pasaulis. 2002.
2. Stripus R. Žmogaus anatomija. – Kaunas. Vitae litera. 2005.
3. Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. – Vilnius. Mintis. 1985.
4. Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai. – Vilnius. Eugrimas. 1998.
5. Daktiloskopijos pagrindai. Metodinės rekomendacijos. Sudarė V.Gerasimavičius. – Vilnius. 2000.
6. Ashbaugh D. Ridgeology // Fingerprint Whorld. 1992. Vol.18. No.68. April. P.45-55.
7. Wertheim K., Maceo A. The critical stage of friction ridge and pattern formation. // Journal of Forensic Identification. 2002. Vol.52(1). P.35-86.
8. Champod Ch., Lennard Ch., Margot P. and Stoilovic M. Fingerprints and other ridge skin impressions. - Boca Raton. CRC Press. 2004.

9. Cummins H., Midlo Ch. Finger prints, palms and soles: an introduction to dermatoglyphics. – Philadelphia. The Blakiston company. 1943.
10. Moenssens A. A.. Fingerprint techniques. – Radnor. Chilton Book Company. 1975.
11. Самищенко С.С. Современная дактилоскопия: основы и тенденции развития. Курс лекций. – Москва. Московский психолого-социальный институт. 2004.
12. Ashbaugh D. R. Quantitative-qualitative friction ridge analysis: an introduction to basic and advanced ridgeology. - New York. CRC Press. 1999.
13. Самищенко С.С. Атлас необычных папиллярных узоров. – Москва. Юриспруденция. 2001.
14. David T. „Ridges-off-the-End“ Syndrome in Two Families, and a Third Family with a New Syndrome. // Human Heredity. 1973 Vol.23. P.33-41.
15. David T. „Ridges-off-the-End“ – A Dermatoglyphic Syndrome. // Human Heredity. 1971 Vol.21. P.39-53.

DETECTION OF CONGENITAL ABNORMALITIES IN FINGERPRINT PATTERNS

Janina Juškevičiūtė*
Mykolas Romeris University

Summary

Nowadays the investigation of the criminal object is a part of any crime investigation. Various objects are under investigation, however most research in the field has concentrated on the inner surface of the hand, i.e., dactiloscopia. This is so because of two factors: first, fingerprints are often detected in a crime scene; second, fingerprint patterns are specific: individual, permanent and are able to restore. By tricks of nature, however, some fingerprint patterns are more or less abnormal and this abnormality can be revealed during fingerprint investigation. Abnormalities of fingerprint patterns are classified into congenital abnormalities that developed during the prenatal period; and deformities caused by environmental factors on the skin. Abnormalities of fingerprint patterns are neither reviewed in Lithuanian criminalistics textbooks nor included on the syllabus for dactiloscopic expertise. The paper is the first review of innate abnormalities of fingerprint patterns in Lithuanian. The kinds of abnormalities have been selected subjectively on the basis of their occurrence in criminalistic and forensic practice. Hence, the review focuses on dysplasia, which is classified into the partial and complete, the irregular pairing and cuspal patterns. Detection of any fingerprint pattern abnormality during forensic expertise is very complicated because of many factors. First, there are different kinds of abnormalities and their level of development; second, the quality of prints on the surface is different; and finally, working conditions for the crime scene investigation are usually difficult. In the conclusions the author suggests abnormalities of fingerprint patterns to be included into the syllabus for dactiloscopic expertise, crime scene and forensic investigation.

Keywords: dactiloscopia, fingerprint, criminalistics, forensic science, crime scene investigation, specialist and expert education.

Janina Juškevičiūtė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: nužudymų tyrimas, nusikaltėlio profilio sudarymas, kraujo pėdsakų tyrimas, specialiųjų žinių panaudojimas.

Janina Juškevičiūtė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, doctor.

Research interests: murder investigation, crime scene investigation, blood pattern examination, using special knowledge for crime investigation

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMATIKA LIETUVOS POLICIJOJE

Ingrida Kairienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, Kaunas
Telefonas 8 (37) 30 36 51
Elektroninis paštas ingrida.kairiene@mruni.eu*

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas šaunamojo ginklo panaudojimo policijos pareigūnų veikloje teisinis reguliavimas. Autorė straipsnyje nagrinėja teisės aktus, reglamentuojančius šaunamojo ginklo panaudojimą Lietuvoje. Keliamas klausimas dėl dabartinių teisės aktų tobulinimo, norint apibrėžti šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygas, kad būtų galima išvengti negrįžtamų pasekmių bei policijos pareigūnų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn dėl jų prievartos naudojimo, nepažeidžiant teisės aktų numatytų reikalavimų. Autorė taip pat analizuoja šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų dinamiką, kuri atskleidžia ryškų šaunamojo ginklo panaudojimo sumažėjimą.

Pagrindinės sąvokos. Policijos pareigūnas, šaunamasis ginklas, šaunamojo ginklo panaudojimas.

ĮVADAS

Policijos pareigūnas, kaip statutinis policijos įstaigos tarnautojas, turi viešojo administravimo įgaliojimus jam nepavaldiems asmenims. Policijos veiklos įstatymas bei kiti teisės aktai suteikia policijos pareigūnui teisę, įgyvendinant policijos uždavinius reikalauti, kad tiesiogiai jam nepavaldūs asmenys vykdytų jo teisėtus nurodymus, o jų nevykdymo ar pasipriešinimo atveju panaudoti prievartą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, jas gina įstatymas. Jos gali būti varžomos tik tiek, kiek jos pažeidžia kitų asmenų teises ir laisves. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija taip pat leidžia riboti asmens teises tais atvejais, kai reikia užkirsti kelią teisės pažeidimams, nubausti asmenis, padariusius nusikaltimus, apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, sveikatą, moralę, užtikrinti šalies ekonominę gerovę. Kadangi prievartos priemonės daugiau ar mažiau varžo piliečių teises, jos turi būti naudojamos vadovaujantis prievartos naudojimo tik būtiniais atvejais ir jos proporcingumo principu.¹

Šaunamojo ginklo panaudojimą Lietuvos policijoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas. Jame numatyta, kad šaunamasis ginklas gali būti panaudotas prieš asmenis, transporto priemones ir gyvūnus. Pradėjus plačiau analizuoti šaunamojo ginklo panaudojimo galimybes, įstatyme pasigendama sąlygų, kurios numatytų kada galima panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemones ir gyvūnus. Autorės darbo tikslas yra išnagrinėti šaunamojo ginklo panaudojimo teisinį reguliavimą Lietuvos policijoje. Policijos pareigūnas nebus

¹ Policijos veiklos įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777, 4 str. 2 d.

patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, jei šaunamąjį ginklą jis panaudojo neperžengdamas būtinosios ginties ribų, nors jis ir padarė baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką gindamasis ar gindamas kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi². Norint išvengti teisinės atsakomybės dėl šaunamojo ginklo panaudojimo, reikia gerai išmanyti teisės aktus, kurie apibrėžia šaunamojo ginklo panaudojimą. Darbo objektas – teisės aktų, reglamentuojančių šaunamojo ginklo panaudojimą Lietuvos policijoje, analizė. Tikslui pasiekti autorė išsikėlė uždavinius:

1. Aptarti teisės normas, reguliuojančias šaunamojo ginklo panaudojimą Lietuvos policijoje.
2. Išanalizuoti šaunamojo ginklo panaudojimo policijos pareigūnų praktikoje statistiką.

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Lietuvos policijos pareigūnai, vadovaudamiesi teisės aktais, turi teisę tarnybos metu naudoti psichinę ir (ar) fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Kuris iš išvardintų būdų bus panaudotas realiai priklauso nuo susidariusios situacijos, ypač nuo pasipriešinimo lygio, o taip pat nuo pačio policininko profesionalumo ir visa tai reglamentuojančių teisės aktų. Pavyzdžiui, kai kuriais atvejais policijos pareigūnų naudojama jėga yra laikoma tinkama priemonė taip vadinamiems įtariamųjų „silpniems pasipriešinimams“ neutralizuoti. Kai kurios policijos pajėgos dažniau naudoja tokius jėgos metodus kaip kovinių imtynių veiksmus ar policijos lazdas. Jungtinėse Amerikos Valstijose tokių metodų bei šaunamojo ginklo naudojimą sumažino ir iš dalies pakeitė pipirinių dujų naudojimas.³ Lietuvoje kaip ir kitose šalyse policijos pareigūnai ginkluoti šaunamaisiais ginklais, lazdomis (guminėmis), antrankiais, ašarinėmis ar pipirinėmis dujomis taip pat elektros šokais.

Lietuvoje šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygos buvo reglamentuotos Policijos įstatymo⁴ 42 straipsnyje ir buvo pakeistos Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnyje. Lyginant Policijos įstatymą su Policijos veiklos įstatymu, tai pastarajame lieka vietoj aštuonių penkios sąlygos, kai policijos pareigūnas gali naudoti šaunamąjį ginklą prieš asmenį.⁵ Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnyje leidžiama naudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę ir gyvūnus, tuo tarpu 27 straipsnyje

² Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741, 28 str.

³ N. Uildriks & P. Van Reenen Policing Post-Communist Societies, Antwerp-Oxford-New York, 2003, P. 83.

⁴ Policijos įstatymas, Valstybės žinios, 1991-01-20, Nr. 2-22.

⁵ 1) gindamas save, kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo gyvybei ar sveikatai nusikalstamo kėsинimosi; 2) sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo, jeigu kitaip jo neįmanoma sulaikyti, taip pat tais atvejais, kai asmuo atsisako įvykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, jeigu kyla pavojus policijos pareigūno ar kito žmogaus gyvybei ar sveikatai ir kitaip jo neįmanoma nuginkluoti; 3) atremdamas saugomų objektų užpuolimą; 4) kai būtina išlaisvinti įkaitus arba užkirsti kelią teroro aktui; 5) pabėgimo iš įkalinimo vietų ar riaušių jose atvejais.

numatyta, kad Policijos pareigūnas turi teisę išimti šaunamąjį ginklą iš dėklo ir parengti jį panaudoti, jei jis mano, kad konkrečioje situacijoje gali tekti jį panaudoti. Taip pat Policijos veiklos įstatyme numatyta, kad „draudžiama panaudoti šaunamąjį ginklą žmonių susibūrimo vietose, jeigu nuo to gali nukentėti pašaliniai asmenys, prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos neščios, taip pat prieš asmenis, jei akivaizdu, kad jie invalidai, prieš nepilnamečius, jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių, išskyrus atvejus, kai jie priešinasi pavojingu žmogaus gyvybei ar sveikatai būdu arba jei užpuola tokių asmenų grupę ir šis užpuolimas kelia grėsmę gyvybei ar sveikatai“ (25 straipsnio 4 punktas).

Lyginant Policijos įstatymą su Policijos veiklos įstatymu, šiame žymiai išplėsta formuluotė atitinkamų sąvokų, bet tuo pačiu kalbant apie šaunamojo ginklo panaudojimą, įtraukia mažiau konkrečių sąlygų. Policijos veiklos įstatymas⁶ panaikino leidimą, numatytą Policijos įstatyme, naudoti šaunamąjį ginklą prieš įtariamus asmenis, kurie nepakluso policijos pareigūnams ar įsakymui nebėgti. Vis dėlto, Policijos veiklos įstatyme ši nuostata vėl buvo pakeista 25 straipsnio 2 punkte. Tačiau nedetalizuojami nusikaltimai pagal sunkumą, t.y., nėra reglamentuota pagal kokį nusikaltimą sulaikant asmenį galima panaudoti šaunamąjį ginklą. Teoriškai terminas „nusikalstama veika“ leidžia pareigūnui panaudoti šaunamąjį ginklą, kad sulaikyti bėgantį įtariamąjį bet kuriuo atveju net, jeigu tai būtų nedidelė vagystė iš parduotuvės. Tai neabejotinai prieštarauja principui, įtvirtintam Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (1950) 2 straipsnio 2 dalyje dėl teisės į gyvybę „(...) gyvybės atėmimas negali būti laikomas prieštaraujančiu šiai Konvencijai, jeigu tai įvyko neviršijant tokio jėgos panaudojimo, kai tai buvo neišvengiamai būtina sulaikyti asmenį“ taip kaip principas numatantis teisę į teisę ir apsaugą, reglamentuotas šios Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punkte. Asmens teisės gali būti apribotos „kai jis teisėtai suimamas ar sulaikomas, kad būtų pristatytas kompetentingam teismo pareigūnui, pagrįstai įtariant padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina užkirsti kelią padaryti nusikaltimą, arba manoma, kad jis gali pabėgti jį padaręs.“ Policijos veiklos įstatymas nereglamentuoja sąlygų, kai gali būti panaudotas šaunamasis ginklas prieš transporto priemones ar gyvūnus. Policijos įstatymas (1990) numatė dvi sąlygas, kai policijos pareigūnai galėjo šaunamąjį ginklą panaudoti prieš transporto priemonę, „kai jos vairuotojas nepaklūsta išankstiniam akivaizdžiai išreikštam policijos pareigūno reikalavimui sustoti, o tolesnis jos vairavimas gali sukelti grėsmę eismo saugumui ar žmonėms.“ Policijos veiklos įstatymas leidžia naudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemones, tačiau neapibrėžia panaudojimo sąlygų. Abiejuose teisės aktuose panašūs skirtumai ir dėl šaunamojo ginklo panaudojimo prieš gyvūnus. Policijos veiklos įstatyme

⁶ Policijos veiklos įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.

numatyta tik, kad pareigūnai gali naudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūnus, o Policijos įstatyme (1990) buvo leistina policijos pareigūnams panaudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūną, kai jis užpuola žmogų ar kelia pavojų gyventojams. Šiame įstatyme atsiranda nauja sąvoka „psichinė prievarta“. Baudžiamosios teisės doktrinoje prievarta yra skirstoma į dvi pagrindines rūšis: psichinę ir fizinę prievartą. Baudžiamosios teisės specialistų nuomone šios dvi rūšys tarpusavyje yra glaudžiai susiję, nes fizinis smurtas visada siejamas su poveikiu asmens psichikai (fizinio bei psichinio lygmenų tarpusavio sąveika bei sąsaja), o pati psichinė prievarta gali būti realizuojama fiziniu poveikiu, kuris šiuo atveju būtų pripažįstamas ne fiziniu, bet psichiniu smurtu.⁷ Policijos veiklos įstatyme psichinė prievarta apima ne tik išpėjimą apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, bet ir išpėjimą panaudoti šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas. Psichinei prievartai prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei išpėjamieji šūviai, tačiau šias psichinės prievartos priemones galima naudoti tik Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 ir 4 dalyse išvardytomis sąlygomis.⁸ Dažnai psichinės prievartos panaudojimas kaip išpėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas, leidžia užkirsti kelią neteisėtiems pažeidėjo veiksams. Galima teigti, kad psichinė prievartos apibrėžimas iš dalies sumažino šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų, nes šaunamojo ginklo demonstravimas bei išpėjamieji šūviai prilyginami psichinei prievartai. Iš kitos pusės, Policijos įstatymas numatė daugiau atvejų kada galima panaudoti šaunamąjį ginklą tiek asmenų, tiek transporto priemonių ar gyvūnų atžvilgiu.

Policijos įstatyme buvo išdėstytos trys asmenų grupės prieš kurias draudžiama naudoti šaunamąjį ginklą, tai nėščios moterys, nepilnamečiai ir invalidai. Šį draudimą Policijos veiklos įstatymas sukonkretino⁹, kas suteikia pareigūnams daugiau gynybos panaudojus šaunamąjį ginklą. 1990 m. įstatyme buvo pabrėžti tik invalidai su aiškiais invalidumo požymiais. Praktikoje labai dažnas atvejis, kai nepilnamečių išvaizda neleidžia spręsti apie jų amžių.

Policijos veiklos įstatyme daugelis sąvokų yra abstrakčios bei paliekančios per daug laisvės patiems policijos pareigūnams spręsti dėl teisės aktų pritaikymo specifinėse situacijoje. Pavyzdžiui, kiekvienas savaip gali interpretuoti realiai gresiantį pavojų. Dabartiniame įstatyme trūksta tikslumo dėl šaunamojo ginklo panaudojimo aplinkybių. Sąlygų bei aplinkybių konkretizavimas leistų policijos pareigūnams teisiškai jaustis saugesniems naudojant šaunamąjį ginklą. Nors Policijos

⁷ R. Marcinauskaitė, Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. Jurisprudencija. 2008. Nr. 11 (113).

⁸ 2) sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo, jeigu kitaip jo neįmanoma sulaikyti, taip pat tais atvejais, kai asmuo atsisako įvykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, jeigu kyla pavojus policijos pareigūno ar kito žmogaus gyvybei ar sveikatai ir kitaip jo neįmanoma nuginkluoti; 4) kai būtina išlaisvinti įkaitus arba užkirsti kelią teroro aktui.

⁹ Prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, prieš nepilnamečius, jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių.

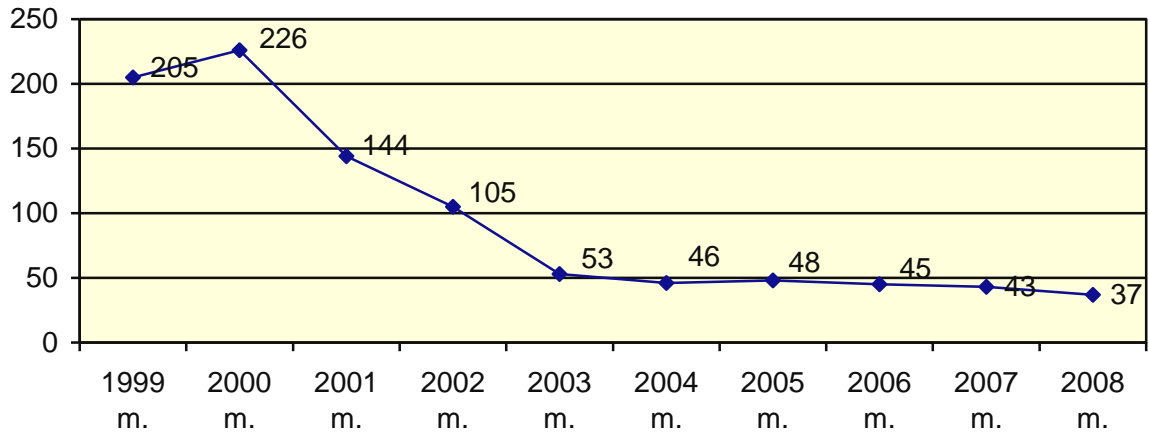
veiklos įstatyme numatyta, kad policijos pareigūnas, panaudojęs prievartą nepažeisdamas Policijos veiklos įstatymo reikalavimų ir padaręs žalą įstatymų saugomoms vertybėms, atsakomybėn netraukiamas, tačiau tie reikalavimai nėra išbaigti. Dėl šios priežasties pareigūnai negali būti teisiškai saugūs ir pasitikėti savo jėgomis, nes prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas pats, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Todėl šaunamojo ginklo sąlygų ir aplinkybių išplėtimas Policijos veiklos įstatyme ar kitame naujame teisės akte, kaip Šaunamojo ginklo panaudojimo rekomendacijose ar taisyklės, policijos pareigūnui suteiktų aiškumo naudojant šaunamąjį ginklą ar kitą prievartos rūšį, kas leistų lengviau pareigūnui priimti sprendimą susidarius ypatingai situacijai. Praktika rodo, kad šiandieninis šaunamojo ginklo panaudojimo reglamentavimas kelia policijos pareigūnams nerimą dėl jų atsakomybės, t.y., dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Neatsižvelgiant į susidariusią situaciją dėl šaunamojo ginklo panaudojimo, išmintingiausia būtų, jei tik yra įmanoma, išvis nenaudoti šaunamojo ginklo nei kaip psichinės prievartos, nei tiesiogiai. Policijos veiklos įstatyme numatyta, kad šaunamasis ginklas gali būti naudojamas tik kaip išimtinė priemonė (25 str. 2 d.). Taigi policijos pareigūnų neuztikrintumas dėl šaunamojo ginklo panaudojimo galimybės, tik patvirtinta, kad teisės aktas, reglamentuojantis šaunamojo ginklo panaudojimą nėra tobulas.

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO STATISTIKA

Prieš pradėdant analizuoti panaudoto šaunamojo ginklo tarnyboje statistiką per pastarąjį dešimtmetį, reikia atkreipti dėmesį, kad Policijos departamento duomenimis viso Lietuvoje 2009 m. balandžio 1 dienai 48201 Lietuvos gyventojas civilinėje apyvarčioje turėjo 86379 ginklus. Kasmet šie skaičiai didėja, kas parodo, kad didėja ir ginkluoto pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejų.

Praktikoje kiekvieną kartą, kai policijos pareigūnas tarnybos metu panaudoja šaunamąjį ginklą, policijos įstaigoje atliekamas tarnybinis patikrinimas. Vadovaujantis policijos generalinio komisaro 2004-06-03 įsakymu Nr. V-250 patvirtintos „Teisės naudotis policijos ginkluote suteikimo policijos pareigūnams, ginkluotės skyrimo, išdavimo, priėmimo, paėmimo, saugojimo ir naudojimo, saugaus elgesio su ginklu bei ginklo priežiūros instrukcijos“ 25 p. bei policijos generalinio komisaro 2000-12-29 nurodymo Nr. 27 „Dėl tarnybinių patikrinimų išvadų apie šaunamojo ginklo panaudojimą pateikimo“ nuostatomis, visos tarnybinių patikrinimų dėl šaunamojo ginklo panaudojimo išvadų kopijos pateikiamos PD prie VRM Vidaus tyrimų valdybai, kur vedama šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų statistika.

Vadovaujantis tarnybinių patikrinimų dėl šaunamojo ginklo panaudojimo išvadamis per paskutinius devynis metus šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų žymiai sumažėjo. (1 pav.)

1 pav. Šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų dinamika

Aiškiai matoma, kad šaunamojo ginklo panaudojimas ženkliai sumažėjo. Nuo 1999 m. iki 2008 m. net penkis su puse karto. Nors Policijos departamentas daro išvadą, kad šaunamojo ginklo panaudojimo sumažėjimą įtakoja vis labiau gerėjantis policijos pareigūnų profesionalumas, sugebant pasiekti norimų rezultatų kitais įstatymo leistiniais metodais, nenaudojant kraštutinės priemonės – šaunamojo ginklo, tačiau tam įtakos turi pareigūnų neuztikrintumas ir teisinių žinių stoka, t.y., neapibrėžtumas dėl šaunamojo ginklo panaudojimo vienoje ar kitoje situacijoje. Tai akivaizdžiai liudija 2008 m. balandžio 24 d. Europos tarybos Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą.¹⁰ Šioje byloje Europos žmogaus teisių teismas pirmą kartą byloje prieš Lietuvą pripažino teisės į gyvybę pažeidimą.

Atsižvelgiant į šaunamojo ginklo panaudojimo mažėjimą, proporcingai mažėja ir šaunamojo ginklo atvejų panaudojimo skaičius. Kaip jau minėjome Policijos veiklos įstatyme numatyta, kad

¹⁰ Europos žmogaus teisių teismas nustatė, kad 1998 m. liepos 24 d. policijos pareigūnai panaudojo šaunamąjį ginklą prieš nestojusią transporto priemonę pažeisdami Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnį. Šiuo atveju niekas neginčija, kad policijos pareigūnas [S.G.] turėjo teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš automobilį, tačiau Europos žmogaus teisių teismas pasigedo nuodugnesnio tyrimo dėl tinkamo pasinaudojimo šia teise, nes buvo nušauti du nieko dėti įvykio asmenys. Teismas atsižvelgdamas į tai, kad vairuotojo veiksmai buvo galimai pavojingi, nemano, kad dėl iškilusios grėsmės buvo būtina jį nedelsiant sustabdyti panaudojant šaunamąjį ginklą. Teismas pripažino tai, kad policijos pareigūnai automobilį bandė sustabdyti pasinaudodami kitais būdais. Tačiau mano, kad būtinumas toliau šaudyti į automobilį buvo sumažėjęs, nes pareigūnas R.Z., žinojo apie apgadintą automobilio radiatorių, dėl ko būtų sustojęs automobilis. Automobilio keleivių gyvybei kilusi grėsmė, vertinama atsižvelgiant į tai, kad vairuotojas nekėlė tiesioginio pavojaus ir nebuvo būtina nedelsiant sustabdyti automobilio, rodo, kad policijos pareigūnai susidariusioje situacijoje reagavo impulsyviai. Teismas mano, kad pareigūnų veiksmai, pirmiausia padrikas šaudymas iš įvykio vietos vis didesniu greičiu sprunkantį automobilį, rodo, kad šaunamieji ginklai buvo panaudoti neapdairiai, nors teisėsaugos profesionalai taip elgtis neturėtų. Pagal šias aplinkybes, teismas padarė išvadą, kad pareiškėjų sūnūs žuvo dėl to, kad buvo panaudota jėga, kuri nebuvo neišvengiamai būtina, siekiant suimti asmenį, kaip apibrėžta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnio 2 dalies b punkte.

policijos pareigūnas šaunamąjį ginklą gali panaudoti prieš asmenį, transporto priemonę ir gyvūną. Įstatymas detalizuoja tik šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygas prieš asmenis. Tačiau statistika rodo (žiūrėti 2 paveikslą), kad iki 2004 m., išskyrus 2000 m., šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų skaičius prieš asmenį buvo ženkliai didesnis, tik nuo 2005 m., šaunamojo ginklo panaudojimas prieš transporto priemonę išaugo, nors įstatymas ir nedetalizuoja šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygų šiuo atveju. Šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų skaičius prieš gyvūnus, lyginant prieš asmenis ir transporto priemones, pirmavo 2003, 2004, 2006 ir 2008 metais.

1 lentelė. Policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų dinamika

Ginklas panaudotas	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Prieš asmenį	80	61	50	15	14	10	7	6	8
Prieš transportą	97	52	29	13	13	19	15	22	13
Prieš gyvūną	49	31	26	18	19	16	22	15	15
Patenkant į patalpas	-	-	-	7		1	-	-	-
Kitais tikslais	-	-	-	-	-	2	1	-	1
Iš viso:	226	144	105	53	46	48	45	43	37

Policijos veiklos įstatyme numatytos šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygos pritaikytos visiems Lietuvos policijos pareigūnams. Statistiniai duomenys rodo, kad šaunamojo ginklo panaudojimą statistika ženkliai skiriasi viešojoje ir kriminalinėje policijoje. 2008 m. kriminalinės policijos pareigūnai šaunamąjį ginklą panaudojo 6 kartus, iš jų – 3 kartus prieš asmenis ir 3 kartus prieš transporto priemones. Prieš gyvūnus šaunamasis ginklas nebuvo panaudotas. 2008 m. viešosios policijos pareigūnai šaunamąjį ginklą panaudojo 31 kartą: 5 kartus prieš asmenis, 15 kartų prieš gyvūnus, 10 kartų prieš transporto priemones, 1 kartą – netyčinis šūvis ginklų priėmimo - išdavimo patalpoje tikrinant ginklą. Pastebėtina, jog dvigubai padaugėjo kriminalinės policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų (2007 m. – 3 atvejai, 2008 m. – 6 atvejai), o tuo pačiu 2,5 karto padidėjo ir jų iššautų šūvių skaičius (2007 m. – 6 šūviai, 2008 m. – 15 šūvių). Beje, pažvelgus į 2005 m., 2006 m., 2007 m. duomenis, matyti, kad kriminalinės policijos pareigūnų iššautų šūvių skaičius pastaraisiais metais buvo pradėjęs tendencingai mažėti (2005 m. – 45 šūviai, 2006 m. – 14 šūvių, 2007 m. – 6 šūviai), tačiau 2008 m. vėl žymiai padidėjo. Iš viso per 2008 m. Lietuvos policijos pareigūnai panaudojo tarnybinį ginklą 37 kartus ir iššovė 129 šūvius. Kriminalinės policijos pareigūnams panaudojus šaunamuosius ginklus, iš viso buvo iššauta 15 šūvių – 10 įspėjamųjų (4 – prieš asmenis, 6 – prieš transporto priemones) ir 5 tiesioginiai (prieš transporto priemones). Viešosios policijos pareigūnams panaudojus šaunamuosius ginklus, iš viso buvo iššauta 114 šūvių: 26 įspėjamieji (10 – prieš asmenis, 15 – prieš transporto priemones, 1 –

prieš gyvūną), 87 tiesioginiai (6 – prieš asmenis, 28 – prieš transporto priemones, 53 – prieš gyvūnus) ir 1 neatsargus šūvis.

Lyginant su 2007 m. duomenimis, šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 2008 m. sumažėjo 14 proc. Per pastaruosius 6 metus, t. y. nuo 2003 m., pastebimas žymus šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų mažėjimas, nes iki 2003 m. šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų skaičius viršydavo 100 ir dar daugiau (pvz., 2001 m. – 144 atvejai, 2002 m. – 105 atvejai). 2003 – 2007 m. atvejų skaičius sumažėjo daugiau nei dvigubai ir siekė vidutiniškai 47 atvejus per metus. 2008 m. šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų skaičius nepasiekė net ir šio vidurkio, nes šaunamasis ginklas buvo panaudotas 37 kartus.

IŠVADOS

Šaunamojo ginklo teisinis reglamentavimas Lietuvoje nėra išsamus, nes nėra tiksliai apibrėžtos ir numatytos visos šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygos. Įstatymas numato penkis atvejus, kai šaunamasis ginklas gali būti panaudotas prieš asmenis, tačiau jų nedetalizuoja.

Policijos veiklos įstatymas numato, kad šaunamąjį ginklą galima panaudoti prieš asmenį, transporto priemonę ir gyvūną. Įstatymas reglamentuoja šaunamojo ginklo panaudojimą prieš asmenis, tačiau visiškai neanalizuoja panaudojimo atvejų prieš transporto priemones ir gyvūnus. Tai palieka nuspręsti pačiam policijos pareigūnui.

Šaunamojo ginklo panaudojimo statistika paskutiniaisiais metais žymiai sumažėjo, kas leidžia daryti dvi išvadas. Pirma, tai policijos pareigūnai tapo profesionalesni ir labiau išmano teisės aktus, reglamentuojančius šaunamojo ginklo panaudojimą, nes 2007 m., ir 2008 m., neužfiksuotas nė vienas atvejis, kad tarnybinis šaunamasis ginklas būtų buvęs panaudotas neteisėtai. Antra, policijos pareigūnai teisiškai nesijaučia saugūs dėl šaunamojo ginklo panaudojimo, nes Policijos veiklos įstatyme numatytos šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygos nėra išsamios.

LITERATŪRA

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
2. Policijos veiklos įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.
3. Policijos įstatymas, Valstybės žinios, 1991-01-20, Nr. 2-22 .
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
5. R. Marcinauskaitė, Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. Jurisprudencija. 2008. Nr. 11 (113).
6. 2008 m. balandžio 24 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą. Preiškimų Nr. 70659/01 ir 74371/01, Strasbūras.
7. 2009 m. vasario mėn. Policijos departamento prie VRM pažyma Nr. 5-11- “Dėl policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 2008 m.”

8. Policijos generalinio komisaro 2000-12-29 nurodymas Nr. 27 „Dėl tarnybinių patikrinimų išvadų apie šaunamojo ginklo panaudojimą pateikimo.“
9. European Convention on the Control of Acquisition and Possession On Firearms by Inviduals, Strasbourg, 1979.
10. K. Sloan Police law primer, Reed Elsevier, 2000.
11. N. Uildriks & P. Van Reenen Policing Post – Communist Societies, Antwerp-Oxford-New York, 2003.
12. Brian R. Johnson Crucial Elements of Police Firearms Training, Looseleaf, 2007.
13. Warlow T. Firearms, the law, and forensic ballistics.
14. Richard R. Johnson Officer firearms assaults at domestic violence calls: a descriptive anglysis. The Police Journal, Volume 81 (2008).

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF FIREARM USE IN LITHUANIAN POLICE

Ingrida Kairienė*

Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes legal regulation of firearms use in the activities of police officers. The author examines laws, which regulate use of firearms in Lithuania. The main law which regulates usage of firearms in Lithuania is Law of Police activity of Lithuanian Republic. This law says that police officers can use firearms against persons, vehicles and animals. In the article the author raises the question for improvement of nowadays laws that to define the conditions of the use of firearms or to avoid irreversible consequences and police prosecution for their use of violence. The author also examines the use of firearm cases, the dynamics, which reveal a significant decrease in the use of a firearm.

Keywords. A police officer, firearm, use of firearm.

Ingrida Kairienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teoriniai ir praktiniai viešojo saugumo strategijos formavimo aspektai, policijos veiklos aktualizacija, policijos administracinės jurisdikcinės veiklos problemos.

Ingrida Kairienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, lecturer.

Research interests: theoretical and practical issues of policy making of public security, actualization of police activity, problems of police administrativ activities jurisdiction.

PROPORCINGUMO PRINCIPO REIKŠMĖ ADMINISTRACINIO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYME

Aušra Kargaudienė, Linas Meškys

*Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra
E. Ožėškienės g. 18, LT-44254 Kaunas
Telefonas (+370 37) 751044;
Elektroninis paštas: a.kargaudiene@tf.vdu.lt; l.meskys@tf.vdu.lt*

Santrauka. Straipsnyje pristatomi proporcingumo principo, kuris vertinamas kaip vienas svarbiausių administracinės teisės principų modernioje demokratinėje visuomenėje, taikymo bruožai Lietuvoje, šio principo taikymo raida ir ypatybės. Įvadinėje straipsnio dalyje aptariama administracinių teismų vaidmens svarba taikant administracinius teisės principus sprendžiant viešojo administravimo subjektų priimtų sprendimų teisėtumą bei pagrįstumą. Apžvelgiama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika. Proporcingumo principas straipsnyje pristatomas, kaip kylantis iš teisėtumo principo, kas sąlygoja jo svarbų vaidmenį ir išskirtinę vietą šiandieninėje Lietuvos administracinės teisės sistemoje. Vertinant administracinės teisės sistemoje veikiančių įstatymų trūkumus, kurie stokoja detalesnio ir išsamesnio proporcingumo principo sąvokos apibrėžimo, administracinių teismų vaidmuo vertinamas kaip išskirtinis ir ypač svarbus šio principo taikymo bei administracinių bylų, kylančių iš privataus asmens ir valstybės valdžios institucijos ginčų sprendimo, bei administracinio poveikio priemonių taikymo teisėtumo vertinimo procese.

Pagrindinės sąvokos: proporcingumo principas, geras administravimas, administracinė diskrecija, administracinio poveikio priemonės.

IVADAS

Administracinės teisės principai nacionaliniams teismams sprendžiant ginčus tarp privačių asmenų ir valstybės valdžios institucijų tampa esminiu įrankiu įvertinti priimto sprendimo ar taikytos administracinio poveikio priemonės teisėtumą. Tarptautinių organizacijų rekomendacijos, tarptautinių teismų praktika turi didelę įtaką besiformuojančiai administracinei jurisprudencijai Lietuvoje. Privataus asmens ir valstybės valdžios institucijų teisinio santykio administracinio poveikio priemonių taikymo metu vertinimas paremtas tinkamai apibrėžtais kriterijais, būtų pagrindas formuoti teismų praktiką, atitinkančią modernios demokratinės visuomenės keliamus standartus. Šiandien, stokojant išsamiai apibrėžtų proporcingumo principo vertinimo kriterijų, administracinio poveikio priemonių taikymo teisėtumo įvertinimas atliekamas tik nustačius taikytos poveikio priemonės pagrįstumą (atitinka ar ne siekiamą tikslą), kai kada neįvertinus esminio poveikio priemonės objekto – privataus asmens – teisių ir interesų.

Nuostata, kad demokratinėse valstybėse efektyviai veikiančių valstybės ir savivaldybės valdžios institucijų administravimo veikla turi atitikti proporcingumo principo reikalavimus, šiandien yra tapusi jau nebe iššūkiu, kuriuo remiantis turi būti formuojami valstybės ir privačių asmenų santykiai, bet kelio kryptimi, kurios nesilaikymas tampa pavojaus ženklu žmogaus teisių

įgyvendinimo procesams, teisinės valstybės gyvavimui. Akivaizdu, kad žmogaus teisės – vienas pagrindinių konstitucinės ir administracinės teisės institutų – yra įgyvendinamas ne tik teisės normų, įstatymų nuostatomis, bet ir administracinės teisės principų taikymo administravimo subjektų veiklos metu. Kvietimas diskusijai apie tai, kad viešasis administravimas privalo būti paremtas demokratijos ir teisėtumo principais, būtų betikslis, kadangi abejojančiųjų šia teze modernioje demokratinėje visuomenėje neturėtų būti.

Tačiau, net ir pažangiausias teisės normas deklaruojanti valstybė negali būti besąlygiškai įvardinta modernia demokratine visuomene, kadangi sistemos veiksmingumas yra identifikuojamas ne tik pagal deklaruojamas teisės normas, įtvirtintas įstatymuose, bet pagal tai, kaip jos yra įgyvendinamos kasdieniuose privataus asmens ir valstybės ar savivaldybių valdžios institucijų santykių metu. Kita vertus, administracinės teisės įgyvendinimas didžia dalimi yra plėtojamas ir administracinių teismų jurisprudencijos pagrindu.

Privataus asmens teisė ir tinkamas jos įgyvendinimas spręsti kylančius ginčus su valstybės valdžios institucijomis teismine tvarka turi tiesioginę reikšmę jo, kaip viešojo santykio subjekto, teisinio statuso modernizavimui. Sprendžiant privačių asmenų bylas, administraciniai teismai tampa subjektais, kurie daro poveikį privačių asmenų teisei sąmonei, valstybės valdžios institucijų darbo efektyvumui, visuomenės teisei kultūrai.

Privatus asmuo, manantis, kad jo teisės ir laisvės yra pažeidžiamos viešojo santykio metu, turi teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų kilusį ginčą su valstybės valdžios institucija. Ši asmens teisė, įtvirtinta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje¹, neabejotinai yra esminis bet kurios demokratinės valstybės bruožas. Tai, kad ši asmens teisė negali būti dirbtinai suvaržoma ar kaip nors kitaip apsunkinamas jos įgyvendinimas, ne kartą yra pabrėžta ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose².

Vykdyti teisingumą – teisminės valdžios paskirtis ir kompetencija. Norint įgyvendinti šią misiją, teismai turi būti nepriklausomi. Teismų nepriklausomumas – visuomenės pasitikėjimo pagrindas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarime yra pabrėžęs, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, atsirandančių dėl Konstitucijoje garantuojamos asmens teisės turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo teisėją³. Administracinės teisės principų taikymas administraciniuose teismuose yra viena iš

¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995-05-16. Nr. 40-987.

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios. 2004-12-18. Nr. 181-6708. 2004-12-29. Nr. 186.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7

charakterizuojančiųjų savybių, leidžiančių teikti išvadas ne tik apie teisėtumo (rule of law) įgyvendinimą valstybėje, bet ir apie tai, ar joje efektyviai veikia ar neveikia demokratinė sistema.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti esmines proporcingumo principo nuostatas, apibrėžtas Europos Tarybos rekomendacijose bei Lietuvos teisės aktuose bei išskirti taikymo problemines sritis Lietuvos teismų praktikoje.

Tyrimo objektu pasirinkta Lietuvos teismų jurisprudencija, jos raida, proporcingumo principo esminiai kriterijai, vertinant administracinio poveikio priemonių taikymo privataus asmens atžvilgiu teisėtumą ir pagrįstumą.

Tyrimo metodai. Kokybinės analizės ir dokumentų analizės metodai taikyti vertinant teismų praktiką, taikant proporcingumo principo nuostatas, metaanalizės metodas taikytas nagrinėjant proporcingumo principo nuostatų taikymą ir plėtotę administracinės teisės raidos metu.

1. PROPORCINGUMO PRINCIPO VIETA ADMINISTRACINĖS TEISĖS PRINCIPŲ KONTEKSTE

Administracinės teisės principas yra tapęs tam tikra privataus asmens ir valstybės valdžios insitucijos santykį charakterizuojančia sąvoka. Netgi daugiau, administracinės teisės principai yra tapę tam tikro administracinės teisės globalėjimo proceso bruožu, kadangi tam tikrų teisės normų difuzijų procese, administracinės teisės principai, ginantys žmogaus teises, yra tapę bendra ir universalialia norma visoms vakarų teisinei kultūrai puoselėjančioms valstybėms. Tačiau, nacionalinė teisinė sistema, kaip ir nacionalinių teismų jurisprudencija, yra pirma ir svarbiausia sritis, kurioje šių principų įgyvendinimas privalo būti užtikrinamas.

Ne maža dalis Lietuvos Respublikos Konstitucijos įtvirtintų ir apibrėžtų žmogaus teisių įgyvendinamos viešojo valdymo ir administracinės teisės srityje. Jau vien Konstitucijos 5 straipsnis nustatantis, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, apibrėžia esminį prioritetą, vertinant bet kurios valstybės valdžios institucijos veiklą ir tikslus.

Reikia pasakyti, kad Lietuvos administracinėje teisėje pastaruoju laikotarpiu pareiga vadovautis esminiais administracinės teisės principais tampa sudedamąja įstatymų dalimi;

straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2001-07-18, Nr. 62-2276, atitaisydas – 2001-10-10, Nr. 86.

pavyzdžiui Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo nuostatos⁴ skelbia kad viešojo administravimo subjektai savo veikloje vadovaujasi šiais principais: įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, tarnybinio bendradarbiavimo, efektyvumo, subsidiarumo, „vieno langelio“ principais.

Tačiau ši aplinkybė anaipol negali sumenkinti teismų pareigos vadovautis ir tais administracinės teisės principais, kurie nėra deklaruojami įstatymuose, tačiau šių principų vakarų kultūros prigimtis, žmogaus teisių pagrindas, yra esminė sąlyga įpareigojančia jų paisyti.

Pagrindiniai administracinės teisės principai Lietuvos administracinės teisės sistemoje (kaip modernioje demokratinėje visuomenėje) yra tapę taisyklėmis, kurias privalo įgyvendinti administracinėje teisinėje sistemoje veikiantys subjektai.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucijoje Nr. (77) 31⁵ išskiriami penki pagrindiniai principai, kurie turėtų užtikrinti tinkamą privataus asmens teisių apsaugą santykiyje su valstybės valdžios institucijomis. Šioje Rezoliucijoje pabrėžiama, kad kiekvienas privatus asmuo privalo būti išklaustas (right to be heard), turi būti informuojamas apie administracinio akto priėmimo sąlygas ir aplinkybes (access to information), jam garantuojama atstovavimo teisė (assistance and representation), jam turi būti pristatomi administracinio akto priėmimo motyvai ir pagrindai (statements of reasons), nurodomas skundo dėl priimto administracinio akto padavimo sąlygos ir skundo padavimo terminai (indication of remedies).

Vienoje iš šių viešojo ir privataus asmens teisinio santykio etapų, sprendimo priėmimo metu, svarbią reikšmę vaidina proporcingumo principas. Aukščiau minėta rezoliucija nurodo, kad priimtas sprendimas turi būti motyvuotas ir pagrįstas, kadangi šios nuostatos turi būti pateiktos ir asmeniui, kurio atžvilgiu yra priimamas sprendimas (*statements of reasons*), idant šis, remiantis konstitucine teise kreiptis į nešališką teismą, turi žinoti motyvus, kuriais remiantis yra priimtas viešojo administravimo institucijos sprendimas. Šios nuostatos ir motyvai, kaip taisyklė, nėra griežtai reglamentuojami teisės normomis, todėl administracinės teisės principai tampa esminiu įrankiu, leidžiančiu įvertinti priimto sprendimo ne tik pagrįstumą, bet ir teisėtumą. Todėl vienas iš pamatinių administracinės teisės principų, leidžiančių tinkamai įvertinti priimto valstybės ar savivaldybės

⁴ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234 // Valstybės žinios. 1999. Nr. 60-1945. (Nauja įstatymo redakcija nuo 2007 m. sausio 1 d. N.r X-736, 2006-06-27 // Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2975).

⁵ Resolution No. (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of administrative Authorities, [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/Texts_& Documents/Conv_Rec_Res/Resolution\(77\)31.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/Texts_& Documents/Conv_Rec_Res/Resolution(77)31.asp) [aplankyta 2009-07-14]

valdžios insitucijos sprendimo teisėtumą viešojo ir privatataus intereso konflikto metu yra proporcingumo principas.

2. PROPORCINGUMO PRINCIPO ESMINIAI ASPEKTAI

Akivaizdu, kad administravimo subjektų įsikišimas į bet kurio privataus asmens gyvenimą ar jo veiklą ir tam tikrų prievartos priemonių taikymas turi apribojimus ir suvaržymus. Šių apribojimų ir suvaržymų apimtys gali būti nustatomos remiantis vienu iš esminių administracinės teisės principų – proporcingumo principu.

Šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje valstybės valdžios institucijoms keliami uždaviniai yra siejami su išipareigojimu tinkamai, tiksliai, efektyviai ir atsakingai pasirinkti visuomeninių interesų apsaugos priemonės. Demokratinėse valstybėse veikiančių valstybės valdžios insitucijų veikla privalo atitikti proporcingumo principo reikalavimus.

Tradiciškai proporcingumo principas administracinėje teisėje reiškia, kad taikomos administracinės priemonės negali būti drastiškesnės ir griežtesnės nei tai būtina norimam tikslui pasiekti. Tikslas ir priemonių santykis, jų adekvatumas yra esminiai bruožai, kurių vertinimas yra pagrindas nustatyti ar nebuvo pažeistas proporcingumo principas. Proporciningumo principas yra svarbus įrankis teismui, kuriuo remiantis yra vertinamas viešojo administravimo subjekto priimto sprendimo ar kito administracinio akto teisėtumas ir pagrįstumas.

Proporciningumo doktrina nėra naujiena, ir ja administracinius ginčus sprendžiančiuose teismuose vadovaujamasi daugelyje Vakarų Europos valstybių. Proporciningumo principas yra vienas iš svarbiausių teisėjo (teismo) įrankių, vertinant priimtą administracinį sprendimą privataus asmens atžvilgiu, jei šis yra ginčijamas kaip neteisėtas⁶.

Nepaisant to, kad daugelyje Vakarų Europos valstybių šio principo įgyvendinimas siejamas su Europos Sąjungos teisės tiesioginiu taikymu, jis sietinas ir su Europos Žmogaus Teisių Teismo vykdoma praktika, kur proporcingumo principas užima svarbią vietą ginčų sprendimo metu. Europos Žmogaus Teisių Teismas šį principą dažnai taiko sprenddamas bylas, remiantis 1 Protokolu, Konvencijos 8-11, 14, 15, 17, 18 straipsniais. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti Konvencijos 10 straipsnį, kuriame kalbama apie asmens teisę gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, „valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų“. Ir nors šiame Konvencijos straipsnyje proporcingumo principas nėra apibrėžtas, vis dėlto tai netrukdo Europos Žmogaus Teisių Teismui

⁶ Rousset M. et Rousset O. Droit administrative II, Le contentieux administratif, Presses universitaires de Grenoble, 2004., p. 132.

remtis proporcingumo principu sprendžiant ginčus, susijusius su šiame straipsnyje numatytais teisėmis ir jų apribojimais⁷.

Taigi nacionaliniai teismai turi galimybę formuoti praktiką, atsižvelgiant tiek į Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek į Europos Teisingumo Teismo priimtų sprendimų nuostatas. Klaidinga būtų šio principo taikymą Lietuvoje sieti tik su įstojimo į Europos Sąjungą faktu, ir tokiu būdu pateisinti nepakankamai išsamią principo taikymo praktiką Lietuvos administraciniuose teismuose iki 2004 m. gegužės 1 dienos. Tai, kad Lietuva tuo metu nebuvo Europos Sąjungos valstybė narė, nebuvo priežastis teismams vengti proporcingumo principą įvardinti priimamų sprendimų motyvuose. Jis, kaip ir daugelis kitų esminių principų, kylančių iš teisėtumo principo (rule of law), turėjo pagrindą rasti vietą Lietuvos administracinės teisės sistemoje ir anksčiau.

Europos Tarybos leidinyje “The administration and you” (1997) (Lietuvoje šis vadovėlis į lietuvių kalbą išverstas ir išleistas⁸ 2004 metais) proporcingumo principas, kaip ir kiti administracinės teisės principai, minimas esminių principų sąrašė (substantive principles)⁹. Jame nurodoma, jog tam, kad administravimo subjektų taikomos priemonės atitiktų proporcingumo principo reikalavimus, jos privalo atitikti šiuos kriterijus:

(I) taikomos priemonės turi atitikti siekiamus tikslus;

(II) taikomos priemonės turi išlaikyti balansą tarp viešo ir privataus intereso taip, kad nebūtų be reikalo suvaržytos privataus asmens teisės ir pažeisti privatūs interesai.

Šios nuostatos, kaip ir kiti Europos Tarybos institucijų priimami aktai, turi didelę svarbą Lietuvos nacionalinių teismų formuojamai praktikai. Pirmasis proporcingumo principo taikymo kriterijus – taikoma priemonė turi atitikti siekiamus tikslus – yra dažnai taikomas Lietuvos teismų sprendimuose, tuo tarpu antrasis kriterijus – reikalavimas, kad priemonės, kurių imtasi užtikrinti tinkamą viešųjų ir privačių interesų pusiausvyrą, ir kad būtų išvengta bereikalingo privačių asmenų teisių ir interesų ribojimų – yra ne visada minimas ir vertinamas administracinių teismų praktikoje, taikant proporcingumo principą. Užduotis, įvertinti, ar tikslas negali būti pasiektas kitomis priemonėmis, mažiau ribojančiomis privačias teises ir interesus, tampa arba dideliu iššūkiu įvertinti priimto administracinio teisės akto ar poveikio priemonių teisėtumą, arba tiesiog šios nuostatos nėra vertinamos minėtų kriterijų kontekste, apsiribojant taikomų priemonių ir siekiamų tikslų palyginimu.

⁷ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai. 1997. p. 468.

⁸ Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Viešojo administravimo subjektų ir privačių asmenų santykius reglamentuojantys administracinės teisės principai. Justitia. 2004.

⁹ Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons: A Handbook. Council of Europe, Directorate of Legal Affairs, 1996.

3. PROPORCINGUMO PRINCIPO TAIKYMO RAIDA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO IR LIETUVOS VYRIAUSIOJO ADMINISTRACINIO TEISMO PRAKTIKOJE

Proporcingumo principo taikymo nuostatos administracinių teismų jursiprudencijoje minimos vienose iš pirmųjų administracinių teismų konsultacijų: konsultacijoje dėl ATPK 33 straipsnio taikymo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pateikia galimą proporcingumo svarto taikymą, vertinant sankcijos ir pažeidimo santykį. Teismui buvo teiktas klausimas, kaip atskirti sunkesnę administracinę teisės pažeidimą nuo nesunkaus. Šioje konsultacijoje teismas pasisako, jog „administracinėje teisėje galioja principas, kad nuobauda turi būti proporcinga padaryto pažeidimo sunkumui, t.y. jo pavojingumui, todėl ATPK numatytų pažeidimų sunkumas gali būti įvertinamas pagal už juos numatytas sankcijas, t. y. kuo griežtesnė sankcija, tuo sunkesnis (pavojingesnis) yra pažeidimas“¹⁰. Tačiau ši konsultacija negalėtų būti vertinama kaip tinkamas proporcingumo principo taikymo pavyzdys. Šioje teismo konsultacijoje pateikiama inversija administracinio proporcingumo principo sąvokai; proporcingumo principas administracinėje teisėje apibrėžia kriterijus, kuriais remiantis administravimo subjektas nustato asmens atžvilgiu taikomą sankciją ir jos dydį, o ne suteikia galimybę vertinti padaryto pažeidimo sunkumą pagal įstatymu įtvirtintas sankcijas, kaip šioje konsultacijoje aiškina teismas.

Proporcingumo principas taip pat buvo taikytas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo administracinėje byloje Nr. I⁷-17/2002 dėl Pataisos darbų įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 146 punkto teisėtumo¹¹. Šioje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo proporcingumo principo laikymosi privalomumą, sprendžiant nuosavybės teisių ribojimo ir tokio ribojimo teisinio mechanizmo klausimą. Iš esmės šioje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas rėmėsi Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarime¹² išdėstyta pozicija ir argumentais; proporcingumo principas pristatomas kaip vienas iš svarbiausių kriterijų, kuriuo remiantis teismai gali vertinti ir tuo pačiu kontroliuoti valstybės ir jos institucijų taikomas priemones, susijusias su privačių asmenų nuosavybės teisių ribojimu.

Proporcingumo principą vertindamas kaip priemonę, leidžiančią „taikyti tik demokratinėje visuomenėje būtinus ribojimus“¹³, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas jį taiko

¹⁰ Administracinių teismų praktika Nr. 2, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis // <http://www.lvat.lt/default.aspx?item=admprakt>, [aplankyta 2010-06-12].

¹¹ Administracinių teismų praktika Nr. 3, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis // <http://www.lvat.lt/default.aspx?item=admprakt>, [aplankyta 2010-06-12].

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio 1 bei 2 dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio 2 bei 3 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996. Nr. 25-630.

¹³ LVAT 2003 m. spalio 17 d. nutartis, administracinė byla Nr. A¹²-801/2003.

vertindamas administracinės nuobaudos skyrimo pagrįstumą, reikalavimus dėl išėtinės kompensacijos ar pensijos priteisimo, klausimus, susijusius su reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymu¹⁴, ir tuos, kurių pagrindas yra privataus intereso ir viešo intereso konfliktas. 2003 m. Vyriausiojo administracinio teismo bylose išlieka ir iki šiol galiojusi taisyklė – ten, kur minimas proporcingumo principas, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas remiasi Konstitucinio Teismo sprendimų nuostatomis, kuriose savo ruožtu teikiamos nuorodos į Europos Žmogaus Teisių Teismo išvadas.

Paminėtina 2003 m. gruodžio 4 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis¹⁵. Šioje byloje teismas, remdamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Konstitucinio Teismo nuostatomis, proporcingumo principu vadovavosi sprenddamas klausimą dėl vairuotojo pažymėjimo atėmimo ir laikino leidimo vairuoti išdavimo asmeniui. Tačiau ši byla išskirtina tuo, kad joje ne tik minimas proporcingumo principas, bet ir yra apibrėžiami vertinimo kriterijai, kuriais remiantis teismas teikia išvadą, kad proporcingumo principas buvo pažeistas. Teismas pasisako, kad proporcingumo principo pažeidimą galima konstatuoti, jei siekiamo tikslo galima buvo pasiekti ir asmeniui netaikant ginčijamų prievartinio pobūdžio priemonių. Šiuo atveju teismas vertino, kad „vairuotojo pažymėjimo paėmimas neturėjo įtakos nei greitesniam įvykio aplinkybių ištyrimui, nei įrodymui, nei proceso dalyvių dalyvavimo užtikrinimui“, o tai lėmė pastarojo išvadą, kad proporcingumo principas buvo pažeistas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kilus ginčui dėl religinės bendruomenės registravimo, taip pat rėmėsi proporcingumo principu, teikdamas išvadą, kad pagal įstatymą atsisakymo registruoti religinę bendruomenę pagrindas yra konstatavimas situacijos, jog religinės bendruomenės ar bendrijos veikla pažeidžia žmogaus teises ir laisves arba viešąją tvarką, priešingu atveju, nesant grėsmės šiems objektams įrodymų, teismo teigimu, nėra pagrindo atsisakyti registruoti religinę bendruomenę¹⁶.

Teismas kai kuriais atvejais jau yra linkęs reikalauti, kad privataus asmens atžvilgiu sprendimus priimančys administravimo subjektai, skiriant nuobaudas, argumentuotų paskirtos nuobaudos pobūdį, remiantis proporcingumo principu, pavyzdžiui, sprendžiant ginčą tarp asmens ir Tauragės rajono policijos komisariato dėl priimto nutarimo teisėtumo. Viešosios policijos eismo priežiūros poskyrio nutarime buvo nurodytos atsakomybę sunkinančios aplinkybės, tačiau teismas

¹⁴ LVAT 2003 m. gruodžio 12 d. nutartis, administracinė byla Nr. AS⁷-580-03.

¹⁵ LVAT 2003 m. gruodžio 4 d. nutartis, administracinė byla Nr. N¹²-1580-03.

¹⁶ LVAT 2005 m. vasario 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A¹⁴-96/2005.

pasigedo argumentų dėl nuobaudos parinkimo. Tokių argumentų dėl nuobaudos rūšies parinkimo nebuvimą nuobaudos skyrimo metu teismas vertino kaip procesinį trūkumą¹⁷.

Esminis administracinių teismų praktikos bruožas – proporcingumo principas dažniausiai taikytinas įvertinti skiriamų nuobaudų administracinėse bylose pagrįstumą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nagrinėdamas bylas dėl nuobaudos sušvelninimo yra įtvirtinęs praktiką, kad administracinė nuobauda, remiantis ATPK 30¹ straipsnyje nustatytais taisyklėmis, gali būti švelninama tik ypatingais¹⁸ ir išimtiniais atvejais¹⁹. Tačiau jeigu paskirta nuobauda yra neproporcinga ir taikytos priemonės nepagrįstai suvaržo asmens teises (pvz. nuosavybės teises), tokių priemonių taikymo klausimas turi būti pagrįstas proporcingumo principu, priešingu atveju, taikytos priemonės turi būti panaikintos, arba pakeistos proporcingomis, tokiu būdu užtikrinant tinkamą privataus asmens teisių įgyvendinimą; Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas tokiu būdu yra panaikinęs apylinkės teismo sprendimą dalyje, dėl priverstinai nuvežto automobilio gražinimo tik po to, kai bus sumokėta paskirta bauda, ir turtas buvo gražintas teisėtam valdytojui²⁰.

Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui svarų pagrindą taikyti proporcingumo principą teikia Konstitucinio Teismo nutarimai ir juose išdėstyti argumentai, todėl, kalbant apie proporcingumo principo taikymą administraciniuose teismuose, tenka atsižvelgti į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką.

Konstitucinis Teismas proporcingumo principu vadovojasi daugelyje bylų, kuriose yra vertinami administraciniai teisiniai santykiai. Proporcengumo principas dažniau yra taikomas tuose Konstitucinio Teismo nutarimuose, kurių procesas buvo pradėtas administracinių teismų, o ne bendrosios kompetencijos teismų ar kitų šių teisę turinčių subjektų pareiškimu. Tai leidžia daryti išvadą, kad į šį principą Konstitucinis Teismas žiūri kaip į svarbų įrankį, kuriuo gali būti sprendžiami administracinės teisės pobūdžio ginčai.

Tuo tarpu, vertinant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, verta pabrėžti, kad tiek Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, tiek Lietuvos apygardų administraciniai teismai yra labai aktyvūs kreipiantis dėl teisės aktų konstitucingumo klausimo į Konstitucinį Teismą. Santykis tarp visų Konstitucinio Teismo priimtų nutarimų ir nutarimų, priimtų bylose pagal administracinio teismo prašymą, rodo administracinių teismų didelį aktyvumą. O parengti prašymą Konstituciniam Teismui, suabejojus teisės akto konstitucingumu, ir pateikti pagrįstus motyvus, vertintina kaip ne mažiau svarbus veiksmas nei paties nutarimo dėl teisės akto konstitucingumo priėmimas²¹.

¹⁷ LVAT 2004 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 9-79-04 (K – 28.4, 34).

¹⁸ LVAT 2007 m. sausio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹⁷ 103/2007.

¹⁹ LVAT 2007 m. rugpjūčio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹ – 1396/2007.

²⁰ LVAT 2010 m. birželio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁶³ – 617/2010.

²¹ Kūris E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. Justitia, 2004, Nr. 6 (54).

Didelę reikšmę proporcingumo principo taikymui administracinėse bylose turėjo 2001 m. spalio 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas²², ir jame išdėstytos esminės nuostatos, vėliau tapusios teismų praktikos formavimosi pagrindu. Šioje byloje buvo spęsta tuo metu galiojusios Lietuvos Respublikos ATPK 269 straipsnio 4 dalies nuostatos atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Šiame nutarime, konstatuojant proporcingumo principo pažeidimą, gan detalai apibrėžiamos šio principo taikymo sąlygos ir išvadų motyvai dėl konstitucingumo abejones sukėlusio administracinės teisės akto. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad įstatymo leidėjas privalo laikytis konstitucinių principų. Konstitucinis Teismas pakartotojo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime²³ pabrėžtą nuostatą, „kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų, turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui ir siekiamam tikslui“. Konstitucinis Teismas nutarė, kad ši Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostata – jeigu priimamas nutarimas skirti administracinę baudą, o vairuotojui, kol bus sumokėta paskirta bauda, negražinamas vairuotojo pažymėjimas – prieštarauja proporcingumo principui. Prieštaravimas proporcingumo principui nutarime buvo pagrindas minėtą nuostatą vertinti ir kaip prieštaraujančią teisinės valstybės principui. Konstitucinio Teismo nuostatos šiame nutarime iš esmės analogiškai atitinka jau minėtas Europos Tarybos rekomendacijas dėl administracinių nuobaudų vertinimo proporcingumo principo atžvilgiu:

- poveikio priemonė turi būti proporcinga teisės pažeidimui;
- poveikio priemonė turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus;
- poveikio priemonė asmens neturi varžyti akivaizdžiai labiau nei reikia šiems tikslams pasiekti.

Nors Konstitucinio Teismo nutarime svarbiausioji dalis yra skiriama įstatymu nustatytų atsakomybės priemonių vertinimui, tačiau jame nedviprasmiškai minima, kad šios nuostatos taikytinos ne tik įstatymu nustatant atsakomybę, bet ir „ją įgyvendinant“. Todėl galima daryti išvadą, kad Konstitucinio Teismo išvados taikytinos ne tik įstatymų leidėjui kaip subjektui, bet ir asmeniui – administravimo subjektui, taikančiam administracinės atsakomybės priemones.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2001. Nr.85-2977.

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000. Nr.105-3318.

Europos Tarybos 2003 m. gruodį surengtos konferencijos pateiktose išvadose²⁴ proporcingumo principas minimas tarp kitų esminių principų, kuriais yra įpareigojami vadovautis gero administravimo (the good administration, une bonne administration) statusą siekiantys išsaugoti (ar įgyti) valstybių narių administravimo subjektai. Išvadoje minimas 2000 m. gruodžio 7 d. Nicoje pasirašytos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija)²⁵ (The Charter of Fundamental Rights of European Union, Chartre des droits fondamentaux de l'Union Européenne) 41 straipsnis, apibrėžiantis gero administravimo sąlygas. Išvadoje pažymima, kad šiuo metu nacionaliniai teismai, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, bylose sprendžiant ginčus tarp asmens ir valdžios institucijų yra tinkamai įvaldę principus, kuriais remiantis apibrėžiamas geras administravimas. Todėl reikalavimai, susiję su esminių principų įgyvendinimu, taip pat ir su proporcingumo principu, didžia dalimi tenka administracinių struktūrų veiklai.

Kalbant apie proporcingumo principą administracinėje teisėje tenka išskirti dvi šio principo įgyvendinimo sritis:

- proporcingumo principo įgyvendinimas valstybės valdžios institucijai (viešojo administravimo subjektui) priimant sprendimą privataus asmens atžvilgiu; taikant administracinio poveikio priemones.

- priimto viešojo administravimo subjekto sprendimo ar poveikio priemonės teisėtumo ir pagrįstumo vertinimas, teisminiame procese remiantis proporcingumo principu.

Proporcingumo principo taikymas yra ne tik teismų, bet ir administravimo subjektų, priimančių sprendimus privataus asmens atžvilgiu, klausimas. Šiuo atveju teismams tenka ne proporcingumo principo „taikymo“ vaidmuo, o jau administravimo subjekto sprendimo metu pritaikyto principo „teisėtumo vertinimo“ uždavinys, kai taikymo funkciją, priimdami sprendimą, jau yra atlikę administravimo subjektai.

Tačiau, reikėtų pažymėti, kad net ir tobulas proporcingumo principo taikymas teismuose, sprendžiant ginčus tarp privačių asmenų ir valstybės valdžios institucijų (ar kitų administravimo subjektų), negali išpildyti šio principo įgyvendinimo sąlygos administracinėje teisinėje sistemoje. Tam būtina ugdyti gero administravimo tradicijas puoselėjančias administravimo struktūras, kurios savo veikloje šį principą taikytų tiesiogiai, šio principo taikymo teisėtumą paliekant spręsti (administraciniams) teismams. Tik esant visai proporcingumo principo taikymo grandžiai – nuo

²⁴ The right to good administration, European Conference, organized by the Council of Europe in collaboration with the Ministry of the Interior and of Public Administration of Poland and the Office of the Ombudsman of Poland, Conclusions, Warsaw (Poland), 4-5 December 2003, <http://www.coe.int/T/E/Legal%5Faffairs/Legal%5Fco%2Doperation/Administrative%5Fflaw%5Fand%5Fjustice/Conferences/Conclusions%20Warsaw%20Conference%202003%20E.asp#TopOfPage>, [aplankyta 2005-02-12].

²⁵ The Charter of Fundamental Rights of the European Union, http://www.europarl.eu.int/charter/default_en.htm [aplankyta 2005-02-13].

administravimo subjekto, priimančio sprendimą, iki paskutinės instancijos teismo sprendimo pastaruoju klausimu – yra galimas tinkamas šio principo įgyvendinimas ir plėtojimas, sudarantis sąlygas vystytis geram administravimui ir demokratinei visuomenei.

4. PROPORCINGUMO PRINCIPŲ TAIKYMAS IR ADMINISTRACINĖS DISKRECIJOS ĮGYVENDINIMAS

Proporcingumo principo taikymas administracinėje teisėje yra susijęs su (administracine) diskrecija (lot. *discretio*). Taikomos administracinės poveikio priemonės proporcingumo vertinimas galimas administravimo subjektui savo veiksmais įgyvendinant diskrecijos teisę (*discretionary powers, pouvoir discrétionnaire*). Todėl šių dviejų doktrinų įgyvendinimas yra paraleliai susijęs, jų taikymo sėkmė priklauso viena nuo kitos.

Anglų kalbos žodis *discretion* lietuvių kalba reiškia „veiksmų laisvę, nuožiūrą“, tačiau jis taip pat reiškia ir „diskretiškumą, taktiškumą“; sąvoka *to act with discretion* reiškia „protingai elgtis“²⁶. Prancūzų kalbos žodis *une discrétion* lietuvių kalba reiškia „santūrumą, korektiškumą“, sąvoka *être à la discrétion de qn* reiškia „visiškai priklausyti nuo ko, būti kieno valdžioje“²⁷.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Nr. R (80) 2²⁸ diskrecijos teisė (*discretionary power*) yra apibrėžiama kaip tam tikra sprendimą priimančio administravimo subjekto veiksmų laisvė (*latitude*), kurios pagrindu pastarasis gali pasirinkti vieną iš priimtinausių teisėtų sprendimų.

Valstybės valdžios institucijai įgyvendinant diskrecijos teisę, kyla poveikio privataus asmens interesams, teisėms ir laisvėms vertinimo klausimas; ar šios teisės įgyvendinimas negali turėti neigiamo poveikio šioms vertybėms?

Kai naudojantis diskrecijos teise tarp individo ir visuomenės interesų iškyla suderinamumo klausimas, proporcingumo principas tampa pagrindu, kuriuo remiantis administravimo subjektas gali priimti sprendimą. Kai sprendimą priimančiam administravimo subjektui paliekama pasirinkimo laisvė, proporcingumo principas tampa svertu, priimant sprendimą neperžengti teisės normų nustatytų ribų. Taikant proporcingumo principą, naudojantis administracine diskrecija, sudaroma galimybė išvengti žmogaus teisių pažeidimų. Todėl teismui susiduriant su diskrecinių

²⁶ Anglonas. B. Piesarsko anglų–lietuvių kalbų kompiuterinis žodynas. UAB „Fotonija“. 2005.

²⁷ Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas. A. Juškienė, M. Katilienė, K. Kaziūnienė. Mokslas. 1976. P. 285.

²⁸ Recommendation No. R (80) 2, Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities (Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies), [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation\(80\)2.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation(80)2.asp#TopOfPage), [aplankyta 2009-07-28].

galių panaudojimu, proporcingumo principas tampa naudinga priemone, vertinant šio veiksmo teisėtumą²⁹.

Minėtoje Rekomendacijoje Nr. (80) 2 diskrecijos teisėtumo vertinimo klausimas priskiriamas teismų kompetencijai.

Jungtinių Tautų vystymo programos (JTVP) eksperto Daniel A. Bilak parengtoje Lietuvos administracinės justicijos sistemos būklės tyrimo ataskaitoje „Administracinė justicija Lietuvoje“ buvo pabrėžta, kad administracinės diskrecijos įgyvendinimo teisėtumo klausimas Lietuvos teismuose nėra dažnai sprendžiamas, paprastai apsiribojama tik patikrinimu, ar viešojo administravimo institucija veikė savo kompetencijos ribose³⁰. Šioje ataskaitoje Lietuvoje veikiančys administraciniai teismai vertinami kaip pasyviai sprendžiantys diskrecijos įgyvendinimo klausimą. Tokia ne itin stipri administracinių teismų pozicija diskrecijos vertinimo atžvilgiu gali būti grindžiama ir teisės aktuose neapibrėžtomis diskrecinės galios naudojimo ribomis (nagrinėjamu atveju – Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme)³¹. Tai, kad administracinės diskrecijos įgyvendinimą reglamentuojantys principai galėtų būti įtvirtinti Lietuvos administracinio proceso kodekse ar Viešojo administravimo įstatyme, galėtų būti vertintina kaip administracinės diskrecijos įgyvendinimo problemą sprendžianti sąlyga³².

Administraciniuose teismuose vengiant spręsti diskrecijos įgyvendinimo teisėtumo klausimą, ribojamos ir galimybės apimti ar bent jau paliesti proporcingumo principo taikymo vertinimo klausimą. Toks Jungtinių Tautų eksperto išvadų dėl administracinės diskrecijos situacijos Lietuvoje pateikimas gali būti paraleliai sietinas ir su proporcingumo principo įgyvendinimu (nors tiesiogiai apie šio principo įgyvendinimą išvadoje „Administracinė justicija Lietuvoje“ autorius neužsimena). Kalbant apie administracinės diskrecijos ir proporcingumo principo sąsajas, tenka daryti išvadą, kad jei teismuose nėra tradicijos spręsti diskrecijos įgyvendinimo teisėtumo klausimą, nukenčia ir proporcingumo principo taikymo bei aiškinimo teismų praktikos formavimas.

5. PROPORCINGUMO PRINCIPAS LIETUVOS ĮSTATYMUOSE

Ieškant priežasčių, kodėl proporcingumo principas Lietuvos teismuose, sprendžiant ginčus tarp privataus asmens ir valstybės valdžios institucijų, nėra pakankamai dažnai taikomas, dėmesį pirmiausia verta atkreipti į įstatymus, reglamentuojančius pastarųjų veiklą.

²⁹ Rousset M., Rousset O. Droit administratif II. Le contentieux administratif, 2e édition, Presses Universitaires de Grenoble, 2004. P. 125–134.

³⁰ Bilak A. D. Administracinė justicija Lietuvoje (Vertinimas). Vilnius. UNDP. 2003. p. 22.

³¹ Urmonas A., Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija, 2002, 32 (24), P. 54–64.

³² Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija. Justitia. 2004. Nr. 2 (50). p. 51–57.

Proporcingumo principas nėra minimas šiuo metu galiojančiame ATPK, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme, Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme.

Šią spragą iš dalies kompensuoja Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas³³, kurio viename iš straipsnių apibrėžiami viešojo administravimo principai.

A. Andruškevičius šiame įstatyme pateiktą viešojo administravimo principų sąrašą skirsto į dvi grupes: labiau sietinus su žmogaus teisėmis (jiems priskiria įstatymų viršenybės, objektyvumo, proporcingumo principus) ir labiau sietinus su administravimo kokybe (nepiktnaudžiavimas valdžia, tarnybinis bendradarbiavimas, subsidiarumas)³⁴. Tokiu būdu proporcingumo principas, kaip tiesiogiai susijęs su žmogaus teisėmis, tarp įstatymo viršenybės principo, objektyvumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, tarnybinio bendradarbiavimo principų Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme buvo įvardintas kaip „demokratinio valstybės administravimo principas“. Proporcingumo principas minimas šio įstatymo³⁵ (nauja įstatymo redakcija nuo 2007 m. sausio 1 d.) 3 straipsnio 3 punkte³⁶.

Įstatymo leidėjo pateiktas įstatymo viršenybės, objektyvumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, tarnybinio bendradarbiavimo, efektyvumo, subsidiarumo principų ne tik įvardinimas, bet ir kiekvieno iš straipsnyje nurodytų principų sąvokos apibrėžimas yra vertintinas kaip pozityvus reiškinys, įgalinantis viešojo administravimo subjektus tiksliai ir tinkamai vertinti savo veiklą vidaus organizavimo ir išorinės administracinės veiklos srityje.

Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme proporcingumo principas, tarp kitų principų (įstatymo viršenybės, objektyvumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, subsidiarumo ir kt.), kuriais privalo vadovautis viešojo administravimo subjektai, apibrėžiamas kaip reiškiantis, kad administracinio sprendimo mastas ir griežtumas turi būti proporcingi administravimo tikslui. Įstatyme vienareikšmiškai nustatyta, kad šis principas reiškia, jog administracinio sprendimo mastas ir jo įgyvendinimo priemonės turi atitikti būtinus ir pagrįstus administravimo tikslus. Tokiu būdu apibrėžiama tik viena iš proporcingumo principo sudėtinių dalių – reikalavimas naudotis tik tomis priemonėmis, kurios atitinka siekiamą tikslą. Tačiau jau minėtos Europos Tarybos rekomendacinės nuostatos įvardina ir kitą proporcingumo principo apimties dalį – reikalavimą, naudojant siekiamus

³³ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234. Valstybės žinios. 1999. Nr. 60-1945.

³⁴ Andruškevičius A. Administracinės teisės principai. Teisinės informacijos centras, 2004. Vilnius. P. 196.

³⁵ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2006 m. birželio 27 d. Nr. X-736. Valstybės žinios. 2006-07-14. Nr. 77-2975.

³⁶ Ankstesnėse Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo redakcijose šis administracinės teisės principas buvo vadinamas „proporcionalumo“ principu. Tačiau sąvoką principle of proportionality į lietuvių kalbą tiksliau versti proporcingumo principas. Anglų-lietuvių kalbos žodynuose žodis proportionality į lietuvių kalbą verčiamas kaip proporcingumas. Prancūzų kalbos žodis proportionnalité į lietuvių kalbą taip pat verčiamas kaip proporcingumas.

tikslus atitinkančias priemones, išvengti nereikalingo privačių asmenų teisių ir interesų apribojimo (avoid unnecessary interference with the rights and interests of private persons)³⁷. Toks proporcingumo principo apibrėžimas Viešojo administravimo įstatyme, palyginti su jau aptartomis proporcingumo principo sąvokos nuostatomis, vertintinas kaip ne visai išsamus, kadangi, nurodant reikalavimą taikomai priemonei atitikti siekiamą tikslą, pamiršamas itin svarbus proporcingumo principo elementas – reikalavimas išlaikyti balansą tarp viešo ir privataus intereso taip, kad nebūtų be reikalo suvaržytos privataus asmens teisės ir pažeisti privatūs interesai.

Toks, galima sakyti, vos apčiuopiamas, tik pusę visos proporcingumo principo esmės apimantis šio administracinės teisės principo apibrėžimas Viešojo administravimo įstatyme tarnauja šiandieninei valstybės valdžios institucijų priimamų sprendimų teisėtumo vertinimo situacijai – praktinis ir visapusiškas proporcingumo principo įgyvendinimas viešojo administravimo srityje, taip pat ir jo vertinimas teismuose, nėra išsamus. Todėl, kalbant apie Viešojo administravimo įstatyme minimą proporcingumo principą kaip labiau sietiną su žmogaus teisių įgyvendinimu³⁸, o ne su administravimo kokybe, tenka svarstyti poreikį tikslinti šios sąvokos apibrėžimą įstatyme.

Būtų tikslinga Viešojo administravimo įstatyme nustatant ir apibrėžiant principus, kuriais savo veikloje vadovaujasi viešojo administravimo subjektai, proporcingumo principo sąvoką įvardinti ne tik kaip principą, reiškiantį, kad administracinio sprendimo mastas ir jo įgyvendinimo priemonės turi atitikti būtinus ir pagrįstus administravimo tikslus, bet kad ir priemonės, kurių imtasi, užtikrintų tinkamą viešųjų ir privačių interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta nereikalingo asmenų teisių ir interesų ribojimo.

Tačiau, kol tai nėra atlikta įstatymo leidžiamosios valdžios, lieka tikėtis, kad bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai, vertindami valstybės valdžios institucijų priimamų sprendimų teisėtumą, remiantis proporcingumo principu, vertins ne tik tai, ar buvo taikytos priemonės, kurios atitinka siekiamus tikslus, bet ir tai, ar priemonės, kurių buvo imtasi, užtikrina tinkamą viešųjų ir privačių interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta nereikalingo privačių asmenų teisių ir interesų ribojimo.

IŠVADOS

Net ir tobulas proporcingumo principo taikymas teismuose, sprendžiant ginčus tarp privačių asmenų ir valstybės valdžios institucijų (ar kitų administravimo subjektų), negali išpildyti šio principo įgyvendinimo sąlygos administracinėje teisinėje sistemoje. Tam būtina ugdyti gero

³⁷ Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons: A Handbook. Council of Europe, Directorate of Legal Affairs. 1996. P. 20.

³⁸ Andruškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004. p. 196.

administravimo tradicijas puoselėjančias administravimo struktūras, kurios savo veikloje šį principą taikytų tiesiogiai, šio principo taikymo teisėtumą paliekant spręsti (administraciniams) teismams.

Kai naudojantis diskrecijos teise tarp individo ir visuomenės interesų iškyla suderinamumo klausimas, proporcingumo principas tampa pagrindu, kuriuo remiantis administravimo subjektas gali priimti sprendimą. Kai sprendimą priimančiam administravimo subjektui paliekama pasirinkimo laisvė, proporcingumo principas tampa svertu, priimant sprendimą neperžengti teisės normų nustatytų ribų. Taikant proporcingumo principą, naudojantis administracine diskrecija, sudaroma galimybė išvengti žmogaus teisių pažeidimų. Todėl teismui susiduriant su diskrecinių galių panaudojimu, proporcingumo principas tampa naudinga priemone, vertinant šio veiksmo teisėtumą.

Proporcingumo principo taikymo kriterijai turi apimti ne tik vertinimą, kad taikytos priemonės atitinka siekiamus tikslus, ar teisių ribojimas atitinka įstatymų leidėjo nurodytus tikslus, bet ir tai, ar tikslas negali (ar negalėjo) būti pasiektas kitomis priemonėmis, mažiau ribojančiomis privataus asmens teises ir interesus. Tik įgyvendinant šio pilnaverčio proporcingumo principo kriterijaus taikymą būtų užtikrinama viešųjų ir privačių asmenų interesų pusiausvyra, ir būtų išvengta bereikalingo ir nepagrįsto privačių asmenų teisių ir interesų ribojimo.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. The Charter of Fundamental Rights of the European Union, http://www.europarl.eu.int/charter/default_en.htm
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995-05-16. Nr. 40-987.
3. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234. Valstybės žinios. 1999. Nr. 60-1945.
4. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2006 m. birželio 27 d. Nr. X-736. Valstybės žinios. 2006-07-14. Nr. 77-2975.

Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 25-630.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000. Nr.105-3318.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001-07-18, Nr. 62-2276, atitaisymas – 2001-10-10, Nr.86.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001. Nr.85-2977.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 28-1003.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004-12-18. Nr. 181-6708.2004-12-29. Nr. 186.
8. Administracinių teismų praktika Nr. 2, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis // <http://www.lvat.lt/default.aspx?item=admprakt>
9. Administracinių teismų praktika Nr. 3, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis // <http://www.lvat.lt/default.aspx?item=admprakt>
10. LVAT 2003 m. spalio 17 d. nutartis, administracinė byla Nr. A¹²-801/2003.
11. LVAT 2003 m. gruodžio 4 d. nutartis, administracinė byla Nr. N¹²-1580-03.
12. LVAT 2003 m. gruodžio 12 d. nutartis, administracinė byla Nr. AS⁷-580-03.
13. LVAT 2004 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 9-79-04 (K – 28.4, 34).
14. LVAT 2005 m. vasario 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A¹⁴-96/2005.
15. LVAT 2007 m. sausio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹⁷ – 103/2007.
16. LVAT 2007 m. rugpjūčio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹ – 1396/2007.
17. LVAT 2010 m. birželio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁶³ – 617/2010.

Spencialioji literatūra ir kiti šaltiniai

1. Andruškevičius A. Administracinės teisės principai. Teisinės informacijos centras, 2004. Vilnius.
2. Anglonas. B. Piesarsko anglų – lietuvių kalbų kompiuterinis žodynas. UAB „Fotonija“. 2005.
3. Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai. 1997.
4. Bilak A. D. Administracinė justicija Lietuvoje (Vertinimas). Vilnius. UNDP. 2003. P. 22.
5. Kūris E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. Justitia, 2004, Nr. 6 (54).
6. Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija. Justitia. 2004. Nr. 2 (50).
7. Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons: A Handbook. Council of Europe, Directorate of Legal Affairs. 1996.
8. Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas. A. Juškienė, M. Katilienė, K. Kaziūnienė. Mokslas. 1976.
9. Recommendation No. R (80) 2, Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities (Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies), [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/texts_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation\(80\)2.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/texts_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation(80)2.asp#TopOfPage), [aplankyta 2009-07-28].
10. Resolution No. (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of administrative Authorities, [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/Texts_&Documents/Conv_Rec_Res/Resolution\(77\)31.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/administrative_law_and_justice/Texts_&Documents/Conv_Rec_Res/Resolution(77)31.asp)
11. Rousset M., Rousset O. Droit administratif II. Le contentieux administratif, 2e édition, Presses Universitaires de Grenoble, 2004.
12. The right to good administration, European Conference, organized by the Council of Europe in collaboration with the Ministry of the Interior and of Public Administration of Poland and the Office of the Ombudsman of Poland, Conclusions, Warsaw (Poland), 4-5 December 2003, <http://www.coe.int/T/E/Legal%5Faffairs/Legal%5Fco%2Doperation/Administrative%5Flaw%5Fand%5Fjustice/Conferences/Conclusions%20Warsaw%20Conference%202003%20E.asp#TopOfPage>
13. Urmonas A., Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija, 2002, 32 (24).
14. Viešasis administravimas ir privatūs asmenys. Viešojo administravimo subjektų ir privačių asmenų santykius reglamentuojantys administracinės teisės principai. Justitia. 2004.

THE MEANING OF THE PROPORTIONALITY PRINCIPLE IN THE USE OF ADMINISTRATIVE SANCTION

Aušra Kargaudienė*, Linas Meškys**
Vytautas Magnus university, Lithuania

Summary

The principles of administrative law, when the national courts are dealing with the disputes between private persons and government institutions, is becoming an essential tool with an eye to assess the legality of the accredited decision or used administrative sanction. This article presents the principle of proportionality, which is regarded as one of the most important principles of administrative law in modern democratic society, the characteristics of use of it in Lithuania, the evolution of use and the features of this principle, discusses the importance of the role of administrative courts in using administrative law principles, overviews the Lithuanian Constitutional Court's jurisprudence and the practice of the Lithuanian Supreme Administrative Court. The proportionality principle is presented in the article as coming from the legality principle, which determines its role and unique position in contemporary Lithuanian system of administrative law. The authors of the article note at the end that even a perfect use of the proportionality principle in courts in dealing with the disputes between private persons and government institutions can not meet the implementing conditions of this principle in the administrative legal system. This requires the development of administrative structures that fosters the traditions of good administration and would apply this principle directly in their work, leaving to decide the legality of this principle to (administrative) courts. The article concludes that when in using the right of discretion between the individual and the public interests there is the issue of compatibility, the proportionality principle becomes the basis on which the administrative subject may make a decision. When the open option is left for the administrative subject that receives the decision, the proportionality principle becomes a lever for making the decision not to transgress the limits set by the rules of law. It is made the opportunity to avoid the violations of human rights by applying the proportionality principle and by using the administrative discretion. The criterion of applying the proportionality principle should include whether the goal can not (or could not) be achieved by other means, less restricting the rights and interests of the individual. Only by implementing the use of the full-fledged proportionality principle would be ensured the balance of public and private interests and avoided unnecessary and unreasonable restriction of individual rights and interests.

Keywords: principle of proportionality, good administration, administrative discretion, administrative sanctions.

Aušra Kargaudienė* Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, administracinio proceso teisė, konstitucinė teisė.

Ausra Kargaudiene* Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, assistant professor. Research interests: administrative law, administrative process law, constitutional law.

Linas Meškys** Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, administracinio proceso teisė.

Linas Meskys** Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, associated professor. Research interests: administrative law, administrative process law.

INSTITUTIONAL SYSTEM OF CHILDREN'S RIGHTS PROTECTION IN LITHUANIA

Agnė Margevičiūtė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V.Putvinskio g. 70 LT-44211 Kaunas
Telefonas 8 698 035 99;
Elektroninis paštas agne4444@gmail.com*

Summary. Undoubtedly the restoration of Independence of Lithuania in the last decade of the 20th Century has instigated democratic processes of paramount importance in the field of human rights, especially those of the children. Children's rights per se was a novelty because of long term social, cultural, political and also legal implications of the Soviet period, where a child was perceived as property of the parents or the family in general, the child was not the 'real' member of the society because of physical and intellectual immaturity. Situation changed very soon after Lithuania as a State has joined the greater community of democratic countries, ratified major human rights conventions.

Transition of the regimes in Lithuania (as well as some other Soviet states) in the end of the nineties purporting an immediate need for creating legal basis for protection of children's rights which served as an instrumental tool for creating the institutional system in the latter field. The process initiated after restoration of Independence of the state of Lithuania 1990. It was highly influenced by provisions and principles of international law, laid out in international conventions and other legal documents.

Keywords: children's rights, children's rights protection, institutional system.

INTRODUCTION

All of the international legal acts that Lithuania has ratified or acceded call for assertive measures at a national level for protection of human rights. Every state is obligated to "take all appropriate measures to ensure that the child is protected"¹. In light of human rights protection the duties of states under such conventions are usually grouped in three categories: 1) to respect, i.e., to not violate those rights; 2) to protect humans when their rights are violated; 3) to ensure the proper implementation of those rights². The states' obligations under any named international legal instrument are carried out by appropriate national legislative and executive institutions. In other words the principles and norms laid out in international conventions are, by way of legislative process, incorporated in the national law and becomes binding to all the state nationals. A national institutional system is therefore created based on the legislature is created and carried out at an executive level.

In light of protection and implementation of children's rights Lithuania has acquired obligations and duties by ratifying and/or acceding to a different number of international

¹ Article 2.2 – Convention of the rights of the child; <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>;

² Thomas Hammaberg 'The UN Convention on the Rights of the Child-and how to make it work'. (1990) 12 HRQ 97.

conventions related to the rights of the children (the most important being the Convention of the Rights of the Child).³ Since 1990 Lithuania has achieved tremendous progress in the field of human rights: in form of various social policies, laws, institutions, etc. Yet creation of a functional institutional system for protection of children rights remains one of the strategic objectives that has to be evaluated on a regular basis. This article seeks to present a purely formal point of view, by researching the current legal norms and framework, and presenting the actual institutional system for protection of children rights in Lithuania.

The first part of the article presents legal norms which serve as the legal foundation for creating the existing institutional system for protection of the rights of children. The first and most important step in implementing any kind of objectives to fulfill the obligations and duties under the international conventions is to effectively use the law making instruments, i.e., to pass appropriate laws which serve as measures for protection of children's rights. The scope of the norms presented encompasses those created in international and national levels, the latter being presented in more detail.

The second part of the article presents the actual existing national institutional system for protection of the rights of children in Lithuania. All levels of governmental levels of the State related to the topic of the article are presented and discussed.

The last part of the article provides certain conclusions that the author has observed, such as, for example, double functions at certain levels, overlapping functions and duties, accountability gaps, especially in the municipal level, lack of a holistic approach towards a child from the stand point of institutions at different managerial levels.

1. LEGAL BASIS FOR CREATING THE INSTITUTIONAL SYSTEM FOR PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN LITHUANIA

Children do not take direct part in any of the decision making levels where legal norms are adopted, nor in the later application of these norms at institutional levels. Such participatory 'disability' is legalized by law itself, therefore, children remain the only group in society that is literally excluded from policy making, legislative, executive processes. Therefore law-making

³ in 1992 Lithuania has acceded the Convention on the Rights of the Child (ratified in 1995);

In 1992 Lithuania has ratified the Declaration of Children Rights.

In 1992 Lithuania has ratified International Covenant on Civil and Political Rights;

In 1995 Lithuania has ratified European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;;

In 1996 Lithuania has ratified European Convention on the Legal Status of Children Born out of Wedlock;

In 1997 Lithuania has ratified the Hague Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Inter-Country Adoption.

In 2001 Lithuania has ratified the European Social Charter, excluding the provisions related to children and family, which in respect of children was undoubtedly unclear.

process plays a vital to ensure the proper protection of children rights by: a) forming an extensive legal background; b) building an institutional system.

Over the last two decades Lithuania has ratified the fundamental human rights conventions (internationally, at European level), that either were precisely drafted for the purpose of protecting the rights of the child, or related and significantly influenced the status of children worldwide. Other legal norms on a national level were in turn passed, that incorporated the international provisions into the legal system of Lithuania.

Children rights in Lithuania are protected by international conventions and agreements, the Constitution of the Republic of Lithuania, laws of European Union, Republic of Lithuania, and other legal acts. Constitutional provisions and Law on International Treaties state that any national legal norm contrary to the norms of the ratified international conventions is invalid and the international legal provisions shall prevail. In essence, therefore, as long as there is a ratified international convention is should serve as a natural safeguard against neglect of rights of an individual. But in the scope of this article the importance of the national legal norms is emphasized – the latter, it is argued, are the outcome of the ratification and accession processes to the international conventions and agreements in combination with the constitutional provisions, that make it systematically possible to incorporate the international provisions into domestic law.

1.1. The Constitution: Constitution of Republic of Lithuania is not very extensive when it comes to provisions having to do with the rights of the child. The latter are very general: 2nd chapter of the Constitution guarantees natural human rights as well as other civil and social rights to all individuals; Article 38 states that family is the foundation of the society, the State is responsible for protecting childhood, parents have a duty to foster their children; Article 39 states that State protects families raising and fostering children at home⁴, and that children under age are protected by law. Constitution also provides certain duties for children: children have a duty to respect their parents, care for them in their old age (Article 38); and a duty to education till age 16 (article 41). These Constitutional provisions are further implemented by way of legal norms.

It is notable, that the Constitutional provisions related to children status are scarce and would otherwise leave little room for ‘interpretation’ by passing legal norms. This is why the international legal instruments became so vital in the field of protecting the rights of the child. The Constitution, in case of Lithuania, rather provides with the legal framework which, by way of legal norms, allows incorporating the principles and provision of international law into domestic, in such way making them explicit imperatives.

⁴ While this provision supports up-bringing of the children in families, it excludes all other children that do not have families, or are separated from their families and are brought up in foster-care homes.

The Constitution also provides for the general State government framework. Constitutional provisions delegate legislative, executive and judicial functions to different state powers: the Parliament (Seimas), The Government, the Court, the municipal and other administrative units (the latter being the counties). In light of protection of children rights all levels, partly with an exception of the Courts (there is no specialized court institution for protection of children rights established, yet children rights are protected in courts based on general provisions of Civil, Criminal and Administrative Codes of the Republic of Lithuania) from an institutional stand point, take part in the process of protection of children rights.

In 1996 the Parliament of Lithuania (Seimas) has passed a Law on Fundamentals of the Protection of the Right of the Child⁵. The Law was in accord with the provisions of the Convention on the Rights of the Child and later served as an underlying basis for evaluation of all other law in respect of the rights of children. The objective of this law is to improve the legal protection of children in Lithuania by setting basic normative provisions (in accord with the provisions and principles of Constitution and international legal norms) for protecting their rights and freedoms.⁶ The Law also provides that children freedoms and rights are established and protected by Constitution, the later Law and other laws and legal norms.⁷

Article 58 of the Law provides for the institutional system for protection of the rights of the child and its coordination principles. Protection of children rights in Lithuania is ensured by:

- 1) the State and its institutions;
- 2) municipal institutions;
- 3) public institutions whose activity is related to protection of children rights.⁸

1.2. The Parliament (Seimas): Among the powers⁹ of the Parliament (Seimas) prescribed by Article 67 of the Constitution of the Republic of Lithuania, the important ones in light of protection

⁵ The updated version of this law is not available in English language. Last amendment to the law was done in 2006.

⁶ Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child. Art.3; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8

⁷ Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child. Art.5; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8

⁸ Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child. Art.58.1; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8

⁹ Article 67 of the Constitution provides, that the Seimas has such powers:

- 1) shall consider and adopt amendments to the Constitution;
- 2) shall pass laws;
- 3) shall adopt resolutions on referendums;
- 4) shall call elections for the President of the Republic of Lithuania;
- 5) shall establish State institutions provided for by law and appoint and dismiss their heads;
- 6) shall or shall not give assent to the candidature of the Prime Minister submitted by the President of the Republic;
- 7) shall consider the programme of the Government presented by the Prime Minister and decide whether to give assent to it;
- 8) shall, on the proposal of the Government, establish and abolish ministries of the Republic of Lithuania;
- 9) shall supervise the activities of the Government, and may express no-confidence in the Prime Minister or a Minister;

the rights of children are: consideration and adoption of amendments to the Constitution; passing of laws; establishing of State institutions provided for by law, appointment and dismissal of their heads; consideration of the program of the Government presented by the Prime Minister and deciding to its assent; establishment and abolition of ministries of the Republic of Lithuania, on the proposal of the Government; supervision of the activities of the Government; appointment of the State Controller (i.e., the Ombudsman); approval of the State Budget, its supervision and execution; establishment of State taxes and other compulsory payments; ratification and denunciation of international treaties of the Republic of Lithuania.

The Parliament, through its powers and parliamentary control, executes a vital role in programming the incorporation of children rights into the state institutional system. Therefore, the processes of initiation, consideration and adoption of laws related to the protection of children rights poses a complex of issues: are children properly represented in the process of law-making; will the law carry out its goal and purpose; does the law cover the actual problematic area or is intended to solve the problems at stake related to children; are there appropriate human resources allocated to present the issues at stake; does the law foresee the appropriate and affective implementation organization of the law by providing clear functions for institutional system, etc..

The Parliament is not only responsible for instigation of children related policies (in form of drafting state policies, strategies, conceptions, etc.), but, at large, has the power to prescribe certain imperatives to the executive state and local institutions, in order to turn these policies in an effective practice. The Parliament, in other words, portrays the actual status of a child. Therefore, the effective legal measures taken by the Parliament can be in form of: laws, policies, conceptions, strategies.

1.3. The Government: Article 94 of the Constitution states the powers of the Government of the Republic of Lithuania¹⁰. As an executive branch of the state government, it is responsible for

-
- 10) shall appoint justices and Presidents of the Constitutional Court and the Supreme Court;
 - 11) shall appoint and dismiss the State Controller and the Chairman of the Board of the Bank of Lithuania;
 - 12) shall call elections of municipal councils;
 - 13) shall form the Central Electoral Commission and alter its composition;
 - 14) shall approve the State Budget and supervise its execution;
 - 15) shall establish State taxes and other compulsory payments;
 - 16) shall ratify and denounce international treaties of the Republic of Lithuania and consider other issues of foreign policy;
 - 17) shall establish administrative division of the Republic;
 - 18) shall establish State awards of the Republic of Lithuania;
 - 19) shall issue acts of amnesty;
 - 20) shall impose direct rule, martial law, and a state of emergency, declare mobilisation, and adopt a decision to use the armed forces.

¹⁰ 1) shall administer the affairs of the country, protect the inviolability of the territory of the Republic of Lithuania, guarantee State security and public order;

implementation of the laws and resolutions passed by the Parliament (Seimas), oversees the general affairs of the State. The Government has the power to also draft laws and propose them to the Parliament (Seimas). The Government executes the administration via resolutions and orders adopted on ministerial level.

Protection of the rights of the child, as of beginning of the year 2003, falls under competence of Ministry of Social Affairs and Labor. In light of measures that can be taken in order to protect the rights of the child are resolutions, orders, programs, initiatives, projects precisely drafted to serve their purpose and function. The Ministry has drafted a concept of the State Family Policy,¹¹ which was adopted by the Parliament in 2008, there are numerous inter-institutional programs implemented dedicated to protect the rights of the child, integration of children into society, against abuse against children, etc. However, such measures should contain clear division of functions to the institutions implementing such measures, their social effectiveness should be foreseen methodically, application of the measures should be applied methodically in order to serve their function, and most importantly, the feed-back mechanism should exist, in order to determine the necessity for continuity of the measure for protection of the rights of the child.

1.4. Children's Rights Ombudsman's Institution: Article 73.1 of the Constitution states that the Ombudsman's institution is established for controlling the complaints of citizens, related to abuse of office and law by municipal and state officers. Article 73.3 of the Constitution states that in certain cases the Parliament (Seimas) may establish other bodies of control by passing an appropriate law. The latter article gave way in 1999 to establish The Office of Equal Opportunities Ombudsman, and in 2000 to establish the Ombudsman's institution for protection of children rights – Children's Rights Ombudsman's Institution of Republic of Lithuania¹².

The Ombudsman is responsible for: control and supervision on how the provisions of the Constitution, international treaties, legal acts of the European Union, laws and other legal acts of the Republic of Lithuania regulating the protection of the rights and legitimate interests of children are implemented in Lithuania; investigation of complaints by individuals regarding breach of children rights; referral the investigation material to a pre-trial investigation institution or the prosecutor if

2) shall execute laws and resolutions of the Seimas on the implementation of the laws as well as the decrees of the President of the Republic;

3) shall co-ordinate the activities of the ministries and other establishments of the Government;

4) shall prepare a draft State Budget and submit it to the Seimas; execute the State Budget and submit to the Seimas a report on the execution of the budget;

5) shall prepare draft laws and present them to the Seimas for consideration;

6) shall establish diplomatic ties and maintain relations with foreign states and international organizations;

7) shall discharge other duties prescribed to the Government by the Constitution and other laws.

¹¹ Concept of the State Family Policy Parliamentary Record, 2008-06-17, Nr. 69-2624

¹² Parliamentary Record, 25 May 2000 No VIII-1708

features of a criminal act have been established; submission of proposals to the President of the Republic, the Parliament (Seimas) and the Government concerning the measures that could improve the protection of the rights and legitimate interests of children, the amendments to valid legal acts and the adoption of new legal acts as well as formulation and implementation of the policy related to the protection of the rights and legitimate interests of children; information of the society.¹³ The Ombudsman has a duty to annually present a report to the Parliament (Seimas) on the state of children rights affairs in Lithuania¹⁴. The yearly report of the Ombudsman is one of the measures of the Ombudsman's Institution for protection of children rights. Although it is not legally binding and merely is a detailed presentation about the protection of the rights of the child, but it does pose a strong moral obligation to take into account the developments in the field of children affairs. Based on the report of the Ombudsman, both the Parliament and the Government have powers to amend laws, policies, strategies, concepts, initiate new laws, etc..

However, the Ombudsman's Institutions does carry certain binding character when carrying out its functions. Article 14 of the Law on the Ombudsman for Children provides, that persons must provide the Ombudsman requested information, documents and any other material required for the performance of his functions, give him access to the requested documents and any other material as well as ensure the possibility of freely communicating with children and exercising other powers granted to him by legal acts; Ministries, Government agencies, other state and municipal agencies, enterprises and organisations must provide information and any other material on issues at stake; the decision of the Ombudsman for Children must be considered by the persons to whom the decision is addressed and inform the Ombudsman for Children about the results of the consideration and execution of the decision.

The competence of the Institution, hence, is rather broad and important. The importance in light of protection of children rights lies in another provision of the Law on Ombudsman for Children – the complaint can be brought to the Institution by adults (provisions of Article 16 of the Law would apply), but it can be also brought by children themselves (Article 17.2 of the Law), in which case a more simplified compliant requirements shall be applied. Bearing in mind, that the investigation of a complaint by the Ombudsman's Institution may conclude in an Ombudsman's decision to initiate a prosecution, this Institution should become more accessible not only at a state level, but most importantly at local level, or where the concentration of children is the largest (larger cities, regions).

¹³ Art 11., Law on Children's Rigts Protection Ombudsman's Institution

¹⁴ Art 6., Law on Children's Rights Protection Ombudsman's Institution

1.5. The municipal level: On the municipal level protection of the rights of the child are carried out by Children Rights Protection Services. Such services are established at every municipality and are responsible for implementing provisions of the United Nations Convention on the Rights of the Child, ensuring protection of children rights, protecting the rights and legitimate interests of children, organization and supervision of foster care provided to children who have lost parental care.

Law outlining foster care of children is the Law on Foster care of the Child which was passed in 1998. The Law states that the goal of fostering a child is to ensure that proper care in the environment, where a child could grow, develop and improve¹⁵. The Law prioritizes certain important aspects, such as, placing the child with his or her family, relative, not separating siblings, taking into account the opinion of the child. Children may be placed in permanent or temporary foster care in families, family community, institution.¹⁶ Foster care is established, organized and controlled by municipal level institutions (municipality councils, services of children rights protection, mayors). The Law lays ground for cooperation between governmental and non-governmental institutions.¹⁷ That is an important factor, because non-governmental sector globally has been a major advocate and best expertise in the field of children rights, therefore provisions foreseeing institutional cooperation between governmental and non-governmental sector were extremely plausible and innovative, since non-governmental practice in Lithuania was rather insignificant and recognition by law was very supportive.

1.6. Other laws: Besides the Law on Foster Care of the Child, a number of laws govern this sphere: Code of Marriage and Family (Chapter 14); Law on Citizenship; Law on Education; Law on Emigration; Law in International Agreements; Adoption Accountability Order; Order of Children Rights Protection Service of Social Affairs and Labor Ministry; General order of Children Rights Protection Services in Regions and Cities. Other important aspects of a child's life are living conditions (standards), social and health care, which are ensured by the following laws: Law on Social Services; Law of State Subsidies to Families Raising children; Law of Social Security. Provisions related to protection of the rights of a child were incorporated into Civil Code, Criminal Code, Code of Administrative Law and Process, Labor Code.

This article does not discuss a plethora of other aspects in our society that are potentially harmful to children, and that could be prevented by amending certain laws, or adopting new ones. For example, mass media has been extremely liberal; toxic substances; juvenile delinquency; abuse

¹⁵ Art. 3.1 Law on Foster Care of the Child.

¹⁶ Art 4-5 , Law on Foster Care of the child.

¹⁷ Art 6,19, 20 . Law on Foster care of the child.

against children and by children (for the past several years Lithuania has been amongst leading countries with the highest rate of physical abuse against children). There are laws and regulations that were designated to solve and confront many of the issues related to children rights, but they create an institutional system which, in some cases, lacks conjuncture, holistic approach, proper subordination and control mechanism. The institutional system is presented and discussed in the next part of the article.

2. INSTITUTIONAL SYSTEM

Article 58 of the Law on Fundamentals on Protection of the Rights of the Child states that children rights are protected by State and its institutions; at municipal level, and by public institutions related to the protection of the rights of a child. It is further provided that on a State level these institutions are involved: the President, the Parliament (Seimas), Government, ministries, courts, prosecutor's office, and other State institutions implement measures according to their competence described by law in order to protect the rights of the child. The same Article provides that special institutions (services) are to be set up in order to coordinate, organize, control and oversee the implementation of legal norms related to children rights at a State level; it also states that specialized judges or specialized courts established by law are to hear cases related with the infringement of the rights of the child and also cases related to crimes committed by minors.¹⁸

2.1. The Parliament (Seimas): institutionally The Parliament carries out its functions through certain parliamentary bodies each having clear set of functions as it is so prescribed by the Statute of the Parliament (Seimas) of the Republic of Lithuania. There are parliamentary committees (sub committees), parliamentary commissions, political and parliamentary groups. In light of protection of children rights attention should be focused on committees¹⁹ and commissions²⁰. The

¹⁸ Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child. Art.59; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8

¹⁹ Article 49 of the Statute of Seimas provides these powers of the committees:

1) to debate draft laws, prepare conclusions, and discuss issues referred to the committee for consideration; 2) on their own initiative or under the instruction of the Seimas, to prepare drafts of laws and other legal acts subject to enactment by the Seimas, and to analyse the necessity of new laws or the amendments to laws in effect; 3) to prepare and submit to the Seimas drafts regarding the harmonisation, supplementing or elimination of contradictions in laws; 4) to consider the Government Programme; on their own initiative or under the instruction of the Seimas, to consider programmes of activities of Government or other State institutions, each within its specific field, and to submit their conclusions to the Seimas; 5) to consider, within the limits of their competence, candidates for heads of state institutions who are appointed by the Seimas or for the appointment whereof the approval of the Seimas is necessary, as well as candidates for deputy heads, and to consider the dismissal from office of said officers; 6) to consider preliminarily a draft of a law of the Republic of Lithuania pertaining to the approval of the financial indicators of the State Budget and municipal budgets, and budget performance account; 7) to analyse and control the economic efficiency of the funds of the State Budget of the current year, consider and submit conclusions and proposals on the items and programmes of a draft State Budget for the next year, presented by the Government, on the issues within the competence of the committees, to seek rational choice of programmes and distribution of allocations for it; 8) consider proposals to form and abolish ministries and other State institutions; 9) while performing parliamentary supervision, to hear information and reports furnished by

committees and commissions, as per their powers and functions should concentrate the greatest amount of expertise and knowledge in the particular field that are designed to operate in. The rights of the child should pose no exception. There are currently 14 standing Committees²¹, and 10 commissions²², most relevant in light the rights of children being Committee on Social Affairs and Labour, Committee on Health Affairs, Committee on Education, Science and Culture, Commission for Youth and Sport Affairs. It is evident that there are other committees where children rights approach must be practiced, such as, for example, Committee on Budget and Finance; Committee on Economics or Commission for Prevention of Drug and Alcohol Addiction, but in light of general scope of issues and affairs that the Parliament encompasses, it is not rather realistic to think that every relevant committee shall always put children as a priority first. This gap should be filled by exercising the provisions of the laws where cooperation with governmental, public and non-governmental institutions working in the field of children rights protection can apply. Therefore the lack of expertise or appropriate focus on children's issues in the related field could be compensated by expert know-how both form the institutional and form the actual stand point.

For three consecutive terms, in the period 1996 – 2008, the Parliament has exercised its power to establish a Commission for Family and Child affairs. The objectives of this Commission were to: 1) participate in shaping the NATIONAL policy of child and family, the policy of protection of children rights, strategy for solving the demographic issues; 2) seek a comprehensive implementation of United Nations Convention on the Rights of the Child, European Union, laws of Republic of Lithuania, other legal acts, that govern the rights of the child, his interests; 3) seek that requirements for instituting equal opportunities for all persons implied in Conventions of the United

ministries and other state institutions on the manner by which the laws of the Republic of Lithuania and other acts passed by the Seimas are being implemented; on their own initiative or by the advice of the Seimas, to consider yearly reports on the activities of the State institutions accountable to the Seimas, and to present their conclusions to the Seimas; 10) to consider proposals of voters and public organisations; 11) to prepare a work plan of the committee co-ordinated with the work programme of the Seimas session; 12) prepare the estimate of the committee expenditures within the amount appropriated for the committee; 13) to take part in the interparliamentary relations of the Seimas.

²⁰ In certain cases, for resolving short-term or limited assignments, the Parliament (Seimas) may form standing commissions to examine special problems or to form ad hoc investigatory, control, revision, preparatory, editorial and other commissions to examine and prepare or fulfill another mission of the Parliament (Seimas).

¹⁷ Committee on Environment Protection; Committee on Audit; Committee on Budget and Finance; Committee on Economics; Committee on European Affairs; Committee of the Development of Information Society; Committee on Rural Affairs; Committee on National Security and Defence; Committee on Social Affairs and Labour; Committee on Health Affairs; Committee on Education, Science and Culture; Committee on Legal Affairs; Committee on Foreign Affairs; Committee on State Administration and Local Authorities; Committee on Human Rights.

²² Anticorruption Commission; Nuclear Energy Commission; Commission for Ethics and Procedures; Commission for Youth and Sport Affairs; Commission for Maritime and Fishery Affairs; Commission of the Seimas of the Republic of Lithuania and the Lithuanian World Community (LWC); Commission for Prevention of Drug and Alcohol Addiction; Commission for Parliamentary Scrutiny of Intelligence Operations; Commission for the Rights and Affairs of Participants of Resistance to Occupation Regimes and Victims of Occupation; Petitions Commission.

Nations, European Union, laws of Republic of Lithuania, and other legal acts were applied²³. The functions of the Commission were to:

This particular Commission had rights to: analyze and present proposals to the Parliament and Government regarding formation of policy regarding protection of the rights of the child and family, preparation of laws and other legal acts intended to prevent crimes of physical and sexual abuse; initiate and participate in drafting laws to improve the protection of children rights, gender equality, family policy, and their legal regulation; give reports to Committees and the Parliament regarding other subordinate institution of the Parliament, laws etc., that are related to protection of children rights, family, gender equality policies; cooperate with parliamentary Committees, governmental institutions, municipal, public and other related institutions while drafting laws and forming policies; seek, by way of legal norms, that all governmental and municipal institutions, companies, organizations abide to provisions of United Nations Conventions, laws of European Union, Republic of Lithuania, and requirements of other legal acts.²⁴ The Commission also had rights to: initiate and draft laws; present opinions regarding laws proposed by the Government and other law proposals; cooperate with all other institutions related with the protection of child and family rights; carry out parliamentary control, etc..²⁵

The Commission, as parliamentary institution, based on its objectives, functions and rights, was a clearly exclusive organ dedicated to the issues of the protection of the right of the child and family. IN such a way, there was an institutional component representing children at the parliamentary level. During the current term of the Parliament (2008 – 2012), the Commission for Family and Child Affairs was not formed. Its functions were incorporated into the functions of other Committees, Commissions (such as for example Committee of Social affairs and Labor; Committee on Education, Science, and Culture, etc.). Therefore, in light of the protection of children rights, such step was a setback, because the issues related to the status of a child was dispersed among number of institutional parliamentary units.

2.2. The Government: The Government consists of the Prime Minister and Ministers. There are currently 14 ministries²⁶ governing the applicable spheres of the state affairs. As per February

²³ Art. 4; Regarding Parliamentary Decision „Regarding Family and child issues commission articles”; Parliamentary record; 1997, Nr. 65-1562; 2000, Nr. 104-3281.

²⁴ Art. 5; Regarding Parliamentary Decision „Regarding Family and child issues commission articles”; Parliamentary record; 1997, Nr. 65-1562; 2000, Nr. 104-3281.

²⁵ Art. 6; Regarding Parliamentary Decision „Regarding Family and child issues commission articles”; Parliamentary record; 1997, Nr. 65-1562; 2000, Nr. 104-3281.

²⁶ Ministry of Environment; Ministry of Energy; Ministry of Finance; Ministry of National Defence; Ministry of Culture; Ministry of Social Security and Labour; Ministry of Transport and Communications; Ministry of Health; Ministry of Education and Science; Ministry of Justice; Ministry of Foreign Affairs; Ministry of Economy; Ministry of the Interior; Ministry of Agriculture.

6th, 2003 Resolution of the Government the sphere of control of protection of children rights was assigned to the Ministry of Social Affairs and Labor of Republic of Lithuania. Other ministries that are related to affairs of children are Ministry of Health, Ministry of Education and Science, Ministry of Justice, Ministry of the Interior. Therefore at the executive level, the administration and overseeing function of the state of the protection of children rights fall under the competence of one ministry, although, there are component issues at large related to other important ministries. As the overseeing institutions at the Governmental level (Ministry of Social Affairs and Labor) is responsible for other affairs of the state (all social spheres and labor related issues), it is apparent that children rights and child affairs constitute only a component part of its affairs. Other child related issues (right to education, right to proper healthcare, juvenile delinquency, etc.) are yet solved at other institutions of the same level. And although, there is the inter-institutional cooperation mechanism, the question of whether a dispersed institutional approach toward child affairs adds to efficient protection of the rights of the child can be raised.

2.3. The municipal level: Article 60 of the Law on Fundamentals of Protection of the Rights of the Child describes the organization and coordination of the protection of children rights on a municipal level. It is provided that municipality boards, local executive institutions, children right protection institutions (services), police, educational and other institutions that are responsible for creation and implementation of protective and preventive measures of children rights.

The children rights protection services are the municipal institutions responsible for protecting the rights of the child. There currently are 60 children rights protection services in all the municipalities of Lithuania. According to the institutional structure at the municipal level, as it is provided by the Law on Local Self – Government and Government Decision Regarding the General Regulations of Children Protection Services,²⁷ the children rights protection services are directly accountable to the Administrator of the Municipality, they compose a structural subdivision of the Municipality Administration. The functions of the Services are oriented towards adoption and placement of children in foster care.

It could be argued, however, that such structure lacks conjunction between the appropriate functional level on the continuum scale of the municipal institutional structure and it should be revised, i.e., the accountability of the children right protection services should be to an institutional unit of the municipal level, that is, by its prescribed functions, directly responsible for protecting the right of the children. Thus the situation is such, that the issues and problems brought up by the

²⁷ Government Decision Regarding the General Regulations of Children Protection Services; Parliamentary record, 2002, Nr. 120-5415

children rights protection services at the municipal level before the head of the Municipality Administration, remain solely under the competence of one official.

It must be noted, however, that the municipal level, in general, through the range of the services that are provided (e.g., healthcare, primary, secondary education, kindergartens, extracurricular activities, etc.), and the functions of its institutional units, is the most accessible and influential towards the state of the children.

2.4. The Ombudsman's Institution: The Parliament (Seimas) has established Children Rights Ombudsman Institution in 2000 by passing an appropriate law, the aim of which is to create legal preconditions that would allow ensuring implementation of international and national legal norms regulating protection of children rights; control activities of the State, municipal, public institutions and private persons that might infringe the rights and freedoms of children. The Ombudsman's Institution carries out an important controlling function. Among other obligations by law the Ombudsman is required to provide yearly reports about the state of children rights in Lithuania and provide expert insight, suggestions and conclusions to the legislative body.

As it was describes earlier, the Ombudsman's Institution is the only institution 'directly' accessible to the child himself (this is due to the provision of the Law on Ombudsman for the Children, Article 17.2), and has a large scope of competence while carrying out an investigation after a grounded complaint is made. Since there is no special judicial institution exclusively established for protection of the rights of the child, the Ombudsman's institution, therefore, fills this gap (formally the Law on Fundamentals of Protection of the Rights of the Child provides for establishment of such institution) by its duty to accept the complaints, review them, and, if deemed acceptable, investigate them.

While certain children rights breaches may occur in the long term perspective due to dysfunctional institutional system (although that is to be determined on a more in depth analysis), the 'regular' breaches of the rights of the child occur locally, i.e., where the child is. Therefore, such controlling institution as the Ombudsman's Institution is, should operate locally and be accessible to where the most concentration of the object that is protected by law is. It is argued, that the Ombudsman's Institution should be expanded to at least municipal level, so that it would be more accessible to the municipal institutions related to affairs of the child, but also to the object at stake – children.

Based on the legislature, institutional system for protection of children rights was created. Children rights are protected at all governmental levels: the Parliament, the Government, the municipal and county level, an Ombudsman's institution for protection of the rights of the child was

established. Therefore, it is valid to say that formally, in essence, the institutional mechanism for protection of the rights of children is in place.

CONCLUSIONS

Formally Lithuania has established a number of institutions in all governmental levels, including state, municipal and county levels, that could serve as protection system of children rights, but rather ambiguous provisions of legal norms that serve as basis of such institutional system for protection of children right, make their functionality and impact more ineffective than on the contrary. There is lack of a holistic approach between institutions towards a child – this results in dysfunctional coordination and general institutional approach.

Institutional system should provide a mechanism of a child sensitive legislative approach, where a child oriented conception would be triggered at initial stages of creating a law or a legal norm both at State and municipal level. Any legal norm (because it is either directly or indirectly influential to the status of a child) should be revised in light of the best interest of a child during its initial stages, not after it is passed. The institutional *mechanism* for protection of children rights, is there, but with certain gaps in its effective operation. In conclusion of this article it is suggested:

- All institutions, responsible adopting, implementing, controlling measures intended to protect the rights of children should ensure continuity of the strategies, policies, legal provisions related to children.

- Revision of legal norms should eliminate double functions of institutions. Legal norms clearly indicate organizational principles and clear functions of institutions involved in protection of children rights, i.e., each institution should precisely know its functions, responsibilities. This could be done by adopting post-legislative measures that would concretize rather ambiguous norms and principles of certain laws. A child must not be pushed around from institution to institution.

- Subordination and accountability among institutions should be clarified, although this could be achieved through a more in depth revision and, possibly, restructuring of the institutional system itself. In some cases the subordination and accountability rests in two levels (e.g., ministerial and/or municipal), and it is not clear whether the subordination between those levels itself should occur. This also burdens the mechanism of feed-back that is one of the main factors of evaluation the effectiveness of the carrying out of the functions at different levels.

- States, among measures to achieve the more qualitative results, have to provide for effective means and mechanisms to evaluate and measure the progress of those measures and tendencies that arise while implementing the measures.

- Establishing or increasing individual accountability and responsibility of the officers, who fail to properly execute or do not execute their functions and duties in relation to protections of the rights of children.

- One of the most important factors in trying to implement any state policy or strategy is the allocation of the funds. In Lithuania it is done by confirming a budget. The budget should set clear budget priorities and explicit financial allocations for protection of the rights of children in the state budgets; children must gradually become proximate benefactors of the state and municipal financial resources.

- A single coordinating institution should be supported, which would systematically control the institutional system for protection of the rights of the child. In case of Lithuania it could be an already existing Ombudsman's Institutions for Protection of the Rights of the Child (then its apparatus should be expanded to be more accessible at local levels, where coordination is mostly needed), or by establishing or restructuring some of the already existing institution at a ministerial level.

REFERENCES

1. Constitution of Republic of Lithuania; Parliamentary record; 1992, No. 33-1014 (1992-11-30);
2. Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8;
3. Law on the Child's Rights Protection Ombudsman; Parliamentary record, 25 May 2000 No.VIII-1708;
4. Law on Foster Care of the Child;
5. Law on Fundamentals of Protection of the rights of the Child; Parliamentary record: 1996-08-01 Nr.8;
6. Statute of Seimas; Parliamentary record 1994, Nr. 15-249;
7. Regarding Parliamentary Decision „Regarding Family and child issues commission articles”; Parliamentary record; 1997, Nr. 65-1562; 2000, Nr. 104-3281;
8. Concept of the State Family Policy; Parliamentary Record, 2008-06-17, Nr. 69-2624 ;
9. Government Decision Regarding the General Regulations of Children Protection Services; Parliamentary record, 2002, Nr. 120-5415;
10. <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm> - Convention on the rights of the child
11. Thomas Hammberg 'The UN Convention on the Rights of the Child-and how to make it work'. (1990) 12 HRQ 97.

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCINĖ SISTEMA LIETUVOJE

Agnė Margevičiūtė*

Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Vaiko teisės, kaip žmogaus teisės, Lietuvoje, iš esmės, yra nauja tema integralaus pobūdžio tyrimams, kadangi šiuolaikinės žmogaus teisių nuostatos apskritai pradėtos integruoti į Lietuvos teisinę – socialinę visumą tik po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Kai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė, „šiuolaikinės“ žmogaus teisės buvo iškeltos į vertybiškai naują požiūrio lygmenį. Tarptautinių šiuolaikinių

žmogaus teisių nuostatų, susijusių su vaiko teisių užtikrinimu, integravimas į nacionalinę teisę sąlygojo vaiko teisių įgyvendinimo ir kontrolės teisinės – institucinės sąrangos suformavimą nacionaliniame lygmenyje.

Vaiko teisinę padėtį Lietuvoje reglamentuoja nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Lietuva padarė didelę pažangą įtvirtinant vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą, ratifikuojant tarptautines sutartis, susijusias su vaiko teisių įgyvendinimu bei apsauga, tobulinant esamas ir priimant naujas teisės normas, siekiant įgyvendinti tarptautinio lygio visuotinai pripažintus įsipareigojimus vaiko teisių srityje. Vaiko statusas, taip pat valstybės ir visuomenės pareiga rūpintis ir globoti vaikus yra įtvirtinti pagrindiniame šalies įstatyme, yra įsteigta kontrolieriaus įstaiga, atsakinga už vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos priežiūrą, į vaiką orientuotos įstaigos yra inkorporuotos visuose valstybės valdymo administraciniuose lygmenyse. Šalyje aktyviai veikia ne viena dešimtis vaiko teisėmis ir vaiko statuso gerinimu besirūpinančių nevyriausybinų organizacijų. Apskritai, vaiko teisių tema yra nebe nauja visuomenėje.

Straipsnyje apžvelgiama šiuo metu Lietuvoje veikianti vaiko teisių apsaugos institucinė sistema, aptariami jos privalumai ir trūkumai.

Pagrindinės sąvokos: vaiko teisės, vaiko teisių apsauga, institucinė sistema.

Agnė Margevičiūtė * Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos sistema.

Agnė Margevičiūtė * Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: children rights implementation and protection system.

TARPTAUTINIS IR REGIONINIS SAUGUMAS: GLOBALIZACIJA, ŽINIOMIS GRINDŽIAMOS VISUOMENĖS KŪRIMASIS IR NAUJI IŠŠŪKIAI

Borisas Melnikas

*Vilniaus Gedimino technikos universiteto Verslo vadybos fakulteto Tarptautinės ekonomikos ir vadybos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Telefonas (8-5) 2744879
Elektroninis paštas: melnikas@vgtu.lt; vvftevk@vgtu.lt*

Santrauka. Nagrinėjamos tarptautinio ir regioninio saugumo problemos, pasireiškiančios globalizacijos, socialinės ekonominės raidos internacionalizavimo bei žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis. Socialinė ekonominė raida bei mokslo ir technologijų pažanga pasižymi keliomis išskirtinėmis aplinkybėmis, kurias nulemia vis intensyviau vykstantys globalizacijos ir internacionalizavimo procesai, taip pat kokybiškai naujo tipo visuomenės – taip vadinamos žiniomis grindžiamos visuomenės – formavimasis. Šiuolaikinės visuomenės raidos bei pažangos perspektyvas žymiu mastu sąlygoja būtent tos aplinkybės, kuriomis yra išreiškiamą globalizacijos ir internacionalizavimo procesų įtaka bei nulemiamos žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos formavimosi galimybės. Globalizacijos, internacionalizavimo, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimosi procesų svarba ir vaidmuo nulemia būtinumą giliai ir kompleksiskai tirti šiuos procesus, pastoviai stebėti, sekti ir prognozuoti jiems būdingas trajektorijas, juos kryptingai įtakoti, valdyti ir administruoti, tuo pačiu sudarant prielaidas realiai įgyvendinti drąsiausius ir ambicingiausius visuomenės siekius. Globalizacijos ir internacionalizavimo aplinkoje spartėjant žiniomis grindžiamos visuomenės formavimuisi, socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos procesai didesniu pasižymi vis didėjančiu neapibrėžtumu bei įvairiais pavidalais pasireiškiančiomis rizikomis: pastarosios aplinkybės supratimas leidžia pagrįsti poreikius sugebėti savalaikiai numatyti ir pagrįstai vertinti įvairaus pobūdžio pavojus ir grėsmes, kurios galėtų sukelti neigiamas ar kitaip suvokiamas nepageidaujamas globalizacijos, internacionalizavimo, žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimosi pasekmes. Tiek moksliniuose tyrimuose, tiek ir praktiniuose darbuose, skirtuose žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos kūrimui, dažnai stokojama adekvataus įvertinimo tų veiksmų ir aplinkybių, kuriomis yra išreiškiami įvairūs pavojų ir grėsmių poveikiai. Atitinkamų mokslinių tyrimų bei darbų praktikoje tam tikra prasme yra ignoruojamos gana reikšmingos ir įvairiai pasireiškiančios ar galinčios pasireikšti saugumo, tame tarpe – tarptautinio bei regioninio saugumo problemos, kylančios bei galinčios kilti globalizacijos ir internacionalizavimo procesų aplinkoje bei formuojantis žiniomis grindžiamai visuomenei ir žinių ekonomikai. Akivaizdu, jog tokio pobūdžio problemos yra vertintinos kaip išskirtinai aktualios, todėl jų suvokimui, nagrinėjimui bei sprendimui yra teiktinas itin didelis dėmesys. Suvokimas, jog globalizacijos aplinkoje kyla kokybiškai naujos saugumo problemos, tame tarpe – tarptautinio ir regioninio saugumo problemos, betarpiškai sietinos su žiniomis grindžiamos visuomenės formavimuisi, nulemia būtinumą tiek plėtoti naujos tematikos mokslinius tyrimus, tiek ir naujomis kryptimis atlikti daug praktinių darbų įvairiose vadybos ar administravimo, tame tarpe – viešojo administravimo srityse. Visuomenės saugumo problematika yra vertintina kaip išskirtinai svarbi kuriantis žiniomis grindžiamai visuomenei, todėl tolimesni moksliniai tyrimai ir praktiniai darbai šioje srityje yra laikytini prioritetiniais.

Pagrindinės sąvokos: tarptautinis ir regioninis saugumas, globalizacija, žiniomis grindžiama visuomenė.

IVADAS

Šiuolaikinė socialinė ekonominė raida bei mokslo ir technologijų pažanga pasižymi keliomis išskirtinėmis aplinkybėmis, kurias nulemia vis intensyviau vykstantys globalizacijos ir

internacionalizavimo procesai, taip pat kokybiškai naujo tipo visuomenės – taip vadinamos žiniomis grindžiamos visuomenės – formavimasis.

Savo ruožtu, tarptautiniu mastu besiformuojančiai žiniomis grindžiamai visuomenei yra būdinga tai, kad tolimesnės socialinės ekonominės raidos bei mokslo ir technologijų pažangos sąlygomis susiklosto kokybiškai nauja žinių ekonomika bei yra išplėtojama naujo tipo vadybos ir administravimo kultūra, pasklindanti visuose viešojo sektoriaus, tame tarpe – valstybinio valdymo ir savivaldos srityse, taip pat visame šiuolaikinio verslo sektoriuje bei visose kitose šiuolaikinės visuomenės gyvenimo srityse.

Galima teigti, jog šiuolaikinės visuomenės raidos bei pažangos perspektyvas žymiu mastu sąlygoja būtent tos aplinkybės, kuriomis yra išreiškiama globalizacijos ir internacionalizavimo procesų įtaka bei nulemiamos žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos formavimosi galimybės, tame tarpe – nusakančios e-valdžios ideologijų ir technologijų kokybinį lygį bei pasklidimo ir įgyvendinimo mastą.

Taigi, globalizacijos, internacionalizavimo, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimosi procesų svarba ir vaidmuo yra akivaizdūs. Pastaroji aplinkybė nulemia būtinumą giliai ir kompleksiškai tirti šiuos procesus, pastoviai stebėti, sekti ir prognozuoti jiems būdingas trajektorijas, juos kryptingai įtakoti, valdyti ir administruoti. Šių procesų monitoringo, prognozavimo ir, apskritai, valdymo ir administravimo prasmė – suvokti bei savalaikiai įvertinti naujus iššūkius, pagrįstai apibrėžti siekiamus tikslus ir kryptingai panaudoti visas galimybes, kad socialinė ekonominė raida ir mokslo bei technologijų pažanga pasižymėtų galimai aukštesniu efektyvumo lygiu ir įgalintų realiai įgyvendinti drąsiausius ir ambicingiausius visuomenės siekius.

Ypač akcentuotinas būtinumas suvokti, jog globalizacijos ir internacionalizavimo aplinkoje spartėjant žiniomis grindžiamos visuomenės formavimuisi, socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos procesai vis didesniu mastu pasižymi vis didėjančiu neapibrėžtumu bei įvairiais pavidalais pasireiškiančiomis rizikomis: pastarosios aplinkybės supratimas leidžia pagrįsti poreikius sugebėti savalaikiai numatyti ir pagrįstai vertinti įvairaus pobūdžio pavojus ir grėsmes, kurios galėtų sukelti neigiamas ar kitaip suvokiamas nepageidaujamas globalizacijos, internacionalizavimo, žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimosi, taip pat ir e-valdžios raidos pasekmes, tuo pačiu siekiant savalaikiai vykdyti reikiamą prevenciją galimų pavojų, grėsmių bei neigiamų ir nepageidaujamų raidos procesų atžvilgiu.

Beje, šiuolaikiniuose tiek moksliniuose tyrimuose, tiek ir praktiniuose darbuose, skirtuose žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos kūrimui, dažnai stokojama adekvataus

įvertinimo tų veiksnių ir aplinkybių, kuriomis yra išreiškiami įvairūs pavojų ir grėsmių poveikiai. Tai reiškia, kad atitinkamų mokslinių tyrimų bei praktinių darbų praktikoje tam tikra prasme yra ignoruojamos gana reikšmingos ir įvairiai pasireiškiančios ar galinčios pasireikšti saugumo, tame tarpe – tarptautinio bei regioninio saugumo problemos, kylančios bei galinčios kilti globalizacijos ir internacionalizavimo procesų aplinkoje bei formuojantis žiniomis grindžiamai visuomenei ir žinių ekonomikai. Akivaizdu, jog tokio pobūdžio problemos yra vertintinos kaip išskirtinai aktualios, todėl jų suvokimui, nagrinėjimui bei sprendimui yra teiktinas itin didelis dėmesys.

Išdėstyta aplinkybių suvokimas nulemia tikslingumą detaliau aptarti šiuolaikinei visuomenei būdingas saugumo problemas, ypač tarptautinio ir regioninio saugumo, atsižvelgiant į daugialypes aplinkybes, kurios pasireiškia globalizacijos, internacionalizavimo procesų, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos formavimosi kontekste. Detalesnis tokių problemų aptarimas, jų suvokimas ir nagrinėjimas galėtų sudaryti prielaidas jas konstruktyviai spręsti, tuo pačiu – realiai modernizuoti pačią visuomenę.

Straipsnio tikslas – atskleisti šiuolaikines tarptautinio saugumo problemas bei naujas tendencijas grėsmių tarptautiniam saugumui raiškos srityje, taip pat išryškinti perspektyvias mokslinių tyrimų kryptis tarptautinio saugumo stiprinimo tematikoje. Siekiant realizuoti tyrimo tikslą buvo naudojami literatūros šaltinių sisteminės analizės, apibendrinimo, palyginimo metodai, taip pat apibendrinti autoriaus atliktų tyrimų rezultatai.

TARPTAUTINIS IR REGIONINIS SAUGUMAS ŠIUOLAIKINEI VISUOMENEI BŪDINGŲ PRIORITETŲ IR VERTYBIŲ SISTEMOJE

Šiuolaikinėmis globalizacijos, socialinės ekonominės raidos bei mokslo ir technologijų pažangos internacionalizavimo sąlygomis, taip pat kuriantis žiniomis grindžiamai visuomenei ir žinių ekonomikai, įvairiuose gyvenimo sektoriuose išryškėja nauji prioritetai bei atsiranda poreikiai įgyvendinti naujas vertybes.

Nauji prioritetai bei naujos vertybės, besiformuojančios, sklindančios ir pasireiškiančios šiuolaikinėmis sąlygomis, yra labai svarbus tolimesnės socialinės ekonominės raidos bei mokslo ir technologijų pažangos veiksnys: prioritetais bei vertybėmis yra nulemiami visuomenėje daromi esminiai sprendimai, sąlygojantys tolimesnės raidos ir pažangos gaires bei perspektyvas. Pastaroji aplinkybė parodo naujų prioritetų bei vertybių svarbą ir reikšmingumą, juo labiau, jog adekvatus šių vertybių suvokimas leidžia smarkiai padidinti socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos efektyvumą, tuo tarpu, kai šių prioritetų ir vertybių ignoravimas ar

neadekvatus vertinimas gali nulėmti gebėjimų stoką savalaikiai reaguojant į naujus iššūkius ir naujas problemas.

Nauji prioritetai ir naujos vertybės paprastai pasižymi didžiule įvairove, o tai reiškia, kad socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos skatinimo bei spartinimo dėlei yra reikalinga išryškinti būtent tuos prioritetus ir tas vertybes, kurios yra ypač reikšmingos ir svarbios identifikuojant ir sprendžiant aktualias socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos problemas, tuo pačiu – sudarant prielaidas tinkamam šių problemų sprendimui.

Atsižvelgiant į raidos tendencijas, paskutiniu metu pasireiškiančias tiek globaliu mastu, tiek Europos Sąjungoje ir kitose tarptautinėse erdvėse, tiek ir atskirose šalyse bei regionuose, galima teigti, jog ypač reikšmingų ir svarbių prioritetų ir vertybių kategorijai gali būti priskirtini saugumo užtikrinimo siekiai. Tai reiškia, kad, suvokiant ir nagrinėjant bet kurios šiuolaikinės socialinės ekonominės sistemos raidos ir plėtros problemas ir perspektyvas, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas saugumui ir saugumo užtikrinimui: šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame istoriškai yra sukauptas didžiulis ekonominio gerbūvio ir socialinio komforto siekių įgyvendinimo patyrimas, vis didesniu mastu pradedama suvokti, kad ekonominis gerbūvis ir socialinis komfortas yra prasmingi tik tiek, kiek leidžia užtikrinti tiek visos visuomenės apskritai, tiek ir kiekvieno atskiro individo saugumą.

Beje, saugumo ir saugumo užtikrinimo ar užsitikrinimo svarba yra vis dažniau suvokiama ir vertinama kaip universali nuostata, būdinga bet kurių socialinių ekonominių sistemų raidai tiek viso pasaulio mastu, tiek ir sąlyginai mažose ir smarkiai ribotose erdvėse: ši nuostata yra taikytina vertinant visos šiuolaikinės visuomenės, valstybių ar jų grupių, įvairių socialinių grupių ir sluoksnių raidą tarptautiniu, nacionaliniu, regioniniu ar kitaip identifikuojamu lokaliu mastu, taip pat įvairių verslo bei viešojo sektoriaus organizacijų raidą. Savaime suprantama, jog minėtoji nuostata galioja visais atvejais, kai kalbama apie žmogaus raidą tiek plačiąja prasme, tiek ir siaurąja prasme pažymint konkretaus individo prioritetus ir vertybes.

Pastebėtina, jog saugumo ir saugumo užtikrinimo svarbos suvokimas atspindi kokybinius pokyčius, vykstančius šiuolaikinėje visuomenėje, tame tarpe tuos pokyčius, kurie yra sietini su žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimusi: žiniomis grindžiamai visuomenei būdingų idealų tarpe itin svarbūs yra tie, kurie atspindi visuomenės siekį nepertraukiamai didinti ekonominį gerbūvį ir gerinti socialinį komfortą visapusiškai saugios aplinkos sąlygomis. Galima teigti, jog, formuojantis žiniomis grindžiamai visuomenei ir žinių ekonomikai saugumo užtikrinimas įgauna šiuolaikinėms socialinėms ekonominėms sistemoms

būdingo prioriteto vaidmenį, o saugumo užtikrinimo vertybės tampa pagrindu darant strateginius ir kitus sprendimus šiuolaikinėje valdymo praktikoje.

Saugumo ir saugumo užtikrinimo reikšmingumo ir aktualumo suvokimo dėlei yra būtina apibrėžti, identifikuoti ir susisteminti pagrindines saugumo problemas, pasireiškiančias ar galinčias pasireikšti šiuolaikinėje socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos praktikoje, taip pat rasti ir panaudoti saugumo problemų sprendimo būdus. Ypač svarbu, kad saugumo problemos būtų suvokiamos ir sprendžiamos atsižvelgiant į globalizacijos bei socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos procesų internacionalizavimo sąlygojamas aplinkybes, taip pat į tas aplinkybes, kurios yra specifiskai charakteringos žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos formavimuisi.

Savo ruožtu, gebėjimas adekvačiai suvokti ir spręsti aktualias saugumo problemas reikalauja kompleksinio požiūrio, numatant saugumo, taip pat saugumo užtikrinimo ar užsitikrinimo prasmę traktuoti įvairiapusiškai. Akivaizdu, jog kompleksinio požiūrio įgyvendinimo dėlei yra reikalinga iš esmės išplėsti ir pagilinti ankstesnėje socialinės ekonominės raidos bei mokslo ir technologijų pažangos praktikoje susiklosčiusią tradicinę sampratą apie įvairių socialinių ekonominių sistemų saugumą bei saugumo užtikrinimą.

Galima teigti, jog saugumo ir saugumo užtikrinimo sampratos išplėtojimas ir pagilinimas, taip pat aktualių saugumo problemų suvokimas ir sprendimas reikalauja atitinkamų mokslinių tyrimų: tokie tyrimai gali būti vertinami kaip itin perspektyvūs plėtojant šiuolaikinius socialinius mokslus, ypač ekonomiką bei vadybą ir administravimą. Beje, saugumo problematika yra išskirtinai svarbi plėtojant mokslinius tyrimus atsižvelgiant į įvairias politinių, socialinių, ekonominių bei technologinių transformacijų aplinkybes, tame tarpe – transformacijų, pasireiškiančių įvairių pasaulio regionų mastu bei įvairiose šalyse.

Šiuolaikinės socialinių ekonominių sistemų saugumo ir saugumo užtikrinimo problemos, pasireiškiančios politinių, socialinių, ekonominių bei technologinių transformacijų sąlygomis, yra daugialypės ir labai sudėtingos: pastaroji aplinkybė leidžia pagrįsti padidinto dėmesio šioms problemoms būtinybę.

Saugumo ir saugumo užtikrinimo problemų nagrinėjimo dėlei yra tikslinga detaliau aptarti socialinių ekonominių sistemų bei jų raidos saugumo, taip pat saugumo užtikrinimo problemų ir jų sprendimo sampratą.

TARPTAUTINIO IR REGIONINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO PRIORITETAI

Globalizacijos, socialinės ekonominės raidos bei mokslo ir technologijų pažangos internacionalizavimo, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos kūrimosi sąlygomis pasireiškiančios saugumo bei saugumo užtikrinimo problemos, kaip žinia, pasižymi didžiule įvairove. Tokia pat didžiule įvairove pasižymi ir šių problemų identifikavimo bei klasifikavimo galimybės. Minėtųjų problemų tarpe itin reikšmingomis yra laikytinos tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos: būtent šiai grupei priskirtinos problemos gali būti vertinamos kaip labai charakteringos globalizacijos, socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos internacionalizavimo, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos kūrimosi sąlygomis, kadangi išskirtinis šių problemų požymis yra jų tarptautiškumas. Pastebėtina taip pat ir tai, kad tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos gali būti vertinamos ir kaip itin reikšmingos dar ir ta prasme, jog šioms problemoms, kaip prioritetinis, yra būdingas pokyčių spartėjimo požymis, žymiu mastu atspindintis žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos kūrimosi ypatumus.

Tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos, savo ruožtu, yra labai daugialypės, sudėtingos ir pasižymi didele įvairove, taip pat didele įvairove tų požiūrių, kurių pagalba galėtų būti apibūdinama šių problemų prasmė. Bendriausiuoju atveju tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemomis gali būti laikomos tos saugumo užtikrinimo problemos, kurios yra aktualios tarptautinei bendruomenei ir reiškiasi tarptautiniu mastu – atskiruose pasaulio regionuose ar visame pasaulyje. Šiuolaikinės tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos yra įvairiapusiškai nagrinėtos ir toliau nagrinėjamos daugelyje mokslo darbų

1 2 3 4 5 6 7
, , , , , , ,

Remiantis atliktų tyrimų rezultatų apibendrinimais galima teigti, kad prioritetinėmis gali būti laikomos dvejopai klasifikuotinos tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos:

¹ Castells, M. (2005). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 1. Tinklaveikos visuomenės raida – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 536 p.

² Castells, M. (2006). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 2. Tapatumo galia – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 480 p.

³ Castells, M. (2007). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 2. Tūkstantmečio pabaiga – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 416 p.

⁴ Muenkler, H. (2005). Imperien – Berlin, Rowohlt – 332 s.

⁵ Brakman, S., Garretsen, H., Marrewijk, C.van, Witteloostuijn, A. van (2006). Nations and Firms in the Global Economy. An Introduction to International Economic and Business – Cambridge, Cambridge University Press – 446 p.

⁶ Melnikas, B. (2002). Transformacijos – Vilnius, Vaga – 750 p.

⁷ Melnikas, B., Reichelt, B. (2004). Wirtschaft und Mentalitaet. Tendenzen der EU-Osterweiterung: eine Bruecke zwischen den Welten – Leipzig, Leifim-Verlag – 159 s

- problemos, išryškintinos atsižvelgiant į pačių problemų kilmę bei atsiradimo ir raiškos priežastis,

- problemos, išryškintinos atsižvelgiant į jų raiškos pobūdį.

Tarpe svarbiausiųjų problemų, kurias būtų galima išryškinti atsižvelgiant į jų kilmę bei atsiradimo ir raiškos priežastis, galima pažymėti šias:

- problemos, kurias sukelia globaliniu, tarptautiniu bei regioniniu mastu pasireiškiantys socialinei ekonominei raidai bei mokslo ir technologijų pažangai būdingi dideli tempai, pasižymintys raidos netolygumais bei šuoliškumu, o taip pat itin sparčiai besikeičiančios augimo ir nuosmukio fazės,

- problemos, kurias sukelia raidos, pažangos ir pokyčių įvairiose gyvenimo srityse bei veiklos sektoriuose netolygumai ir tokiais netolygumais nulemiamos disproporcijos bei asinchroniškumai (šios problemos pasireiškia disproporcijomis tarp raidos tempų ir masto skirtinguose veiklos sektoriuose, įvairiuose pasaulio regionuose, skirtingose šalyse, taip pat tuo, jog dažnėja „staigių raidos šuolių“, kuriems nėra tinkamai pasiruošiama),

- problemos, kurias sukelia skirtingos kilmės bei skirtingo pobūdžio pokyčių sutapimas laiko ir erdvės prasme (šios problemos gali būti vadinamos „rezonanso efekto“ problemomis ir pasireiškia tuo, jog tuo pačiu metu ir toje pačioje erdvėje vyksta vieni nuo kitų nepriklausantys skirtingos kilmės ir skirtingo pobūdžio pokyčiai, kurių sutapimas gali sukelti įvairaus pobūdžio destruktijas),

- problemos, kurias sukelia sparti vertybinių orientacijų ir gyvenimo būdo modelių kaita, taip pat globalizacijos sąlygomis vis labiau išryškėjantys ir įvairiomis formomis pasireiškiantys mentaliniai skirtumai ir netgi konfliktai, būdingi įvairių pasaulio regionų ir šalių visuomenei (šių problemų tarpe itin reikšmingomis yra laikytinos tokios kaip partnerystės ir tolerancijos stoka santykiuose tarp įvairių bendruomenių bei socialinių grupių ir sluoksnių, gyvenančių skirtingomis kultūromis ir mentalitetais pasižyminčiose erdvėse, taip pat intensyvėjančios ir nepakankamai kokybiškos komunikacijos tarp tarpusavyje sąveikaujančių ir vienas kitą vis labiau įtakančių subjektų, atstovaujančių vis didesne įvairove pasižyminčias veiklos sritis globalinėse ir tarptautinėse erdvėse).

Savaime suprantama, be minėtųjų problemų gali būti nurodytos ir kitos tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemos, išryškintinos atsižvelgiant į kilmės bei atsiradimo ir raiškos priežastis įvairovę. Tarpe svarbiausiųjų problemų, kurias būtų galima išryškinti, atsižvelgiant į jų raiškos pobūdį, galima pažymėti šias:

- problemos, kurias lemia socialinės ekonominės raidos netolygumų ir disproporcijų sąlygomis vis labiau išryškėjantys įvairių gamtos išteklių (ypač energetinių ir žaliavų išteklių), taip pat pramoninės produkcijos ir paslaugų realizavimo rinkų deficitai arba rinkų įsisavinimo sunkumai, pasireiškiantys tiek globaliniu mastu, tiek ir įvairiose pasaulio regionuose (šios problemos reiškiasi įvairiomis tiek sąžiningos, tiek ir nesąžiningos konkurencijos formomis, taip pat ir tuo, jog jų buvimas ir suvokimas yra suprantamas kaip nesaugi būseną: galima teigti, kad tam tikros tarptautinio ir regioninio saugumo problemos yra suvoktinos būtent kaip tarptautiniu mastu pasireiškiančios ekonominės konkurencijos problemos, ypač kaip konkurencijos mokslo ir technologijų srityse problemos, taip pat kaip tam tikrų išteklių, rinkų ar palankių sąlygų tolimesnei raidai ir pažangai deficito problemos),

- problemos, kurias sąlygoja terorizmo plėtotė, taip pat įvairialypės ekstremizmo ir radikalizmo apraiškos įvairiose šiuolaikinio gyvenimo srityse bei praktiškai visuose pasaulio regionuose (šių problemų tarpe ypač išskirtinos problemos, kurias sąlygoja terorizmui ir ekstremizmui palankių ideologijų bei kultūrų sklidimas, teroristinės veiklos infrastruktūrų plėtra, terorizmui ir ekstremizmui palankaus „šėšėlinio“ verslo bei ekonominių struktūrų plėtra, taip pat išskirtinos problemos, kurias sąlygoja įvairūs mentaliniai, socialiniai, psichologiniai ir kitokie veiksniai, galintys provokuoti įvairaus pobūdžio tarpetninius, religinius, generacijų ir kitokius konfliktus, plintančius netgi itin stambiu tarptautiniu mastu; beje, gana reikšmingos problemos taip pat glūdi tame, jog terorizmo plėtotės bei ekstremizmo ir radikalizmo apraiškos tam tikra prasme yra sietinos ir su tuo, kad kai kurios masinei kultūrai būdingos raidos trajektorijos išreiškia polinkius į teroristinei bei ekstremistinei elgsenai palankių stereotipų susidarymą bei pasklidimą),

- problemos, kurias sąlygoja militarinio potencialo kaupimas ir atnaujinimas, sparti karinės pramonės plėtra bei karybai naudotinių naujų technologijų atsiradimas ir paplitimas (šių problemų tarpe itin reikšmingomis yra laikytinos problemos, sietinos su naujų masinio naikinimo ginklų ir militarinių technologijų bei kitų priemonių kūrimu ir paplitimu, ypač nekontroliuojamu paplitimu, taip pat karinėje pramonėje besiklostančių interesų realizavimo problemos bei problemos, kurios kyla militarinio potencialo žmogiškųjų išteklių sistemose),

- ekologinių ir humanitarinių grėsmių nulemiamos problemos (šių problemų tarpe ypač akcentuotinos tos problemos, kurias gali sukelti įvairaus pobūdžio stichinės nelaimės, taip pat karinių konfliktų, įvairių ekonominės raidos ar technologijų pažangos procesų neigiamos ekologinės ar humanitarinės pasekmės),

- problemos, kurias sąlygoja valstybių bei jų grupių politinių ir ekonominių lyderių, stambių nacionalinio bei tarptautinio verslo struktūrų vadovų, taip pat įtakingų tarptautinių organizacijų

vadovų socialinės bei politinės atsakomybės bei išminties stoka, taip pat realių humanistinių orientacijų nepakankamumas (šių problemų tarpe gali būti pažymėtos daugialypės problemos, išreiškiančios įvairių šalių nacionalinio elito bei tarptautiniu mastu besireiškiančių įtakingų politinių ir ekonominių jėgų ir jų lyderių nepakankamus gebėjimus realioje praktikoje įgyvendinti bendražmogiškųjų moralumo vertybių prioritetus, realizuojant humanizmo ir demokratijos orientacijas, ir realiai siekti harmonijos bei tolerancijos daugiakultūriškumu ir mentalitetų įvairove pasižyminčiame pasaulyje; beje, itin reikšmingomis yra laikytinos tos problemos, kurias sukelia politinių ir ekonominių lyderių bei vadovaujančiųjų politinių ir ekonominių jėgų negebėjimas susilaikyti nuo neribojamo ir nekontroliuojamo atskiroms interesų grupėms būdingų egoistinių siekių įgyvendinimo, kai yra ignoruojami ar nepakankamai įvertinami esminiai visos visuomenės ir tarptautinės bendrijos interesai).

Apibendrinant pateiktą tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo problemų bei jų įvairovės charakteristiką, galima pažymėti dvi esmines aplinkybes:

- pirma, nurodytomis problemomis yra iš esmės apibrėžiama labiausiai prioritetinių ir šiuolaikinėmis sąlygomis itin aktualių saugumo užtikrinimui skirtos veiklos, raidos ir pažangos, taip pat daugialypių sprendimų, veiksmų ir priemonių sritis: nurodytųjų problemų sąranka atspindi pagrindinius tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo prioritetus, charakteringus šiuolaikinei visuomenei,

- antra, nurodytosios problemos yra laikytinos svarbiausiomis ir, nepaisant to, kad jų sąranka galėtų būti išplėsta, gali būti laikomos labiausiai reprezentatyviomis ir gana pilnai atspindinčiomis pagrindinius iššūkius tarptautiniam ir regioniniam saugumui: daugelis aktualių ir svarbių problemų, nenurodytų apibūdintoje sąrankoje, gali būti traktuojamos kaip dalis nurodytųjų problemų (pastaroji aplinkybė leidžia patvirtinti prielaidą, jog nurodytųjų problemų sąranka gali būti vertinama kaip universaliai charakterizuojanti šiuolaikinę situaciją saugumo bei saugumo užtikrinimo srityje).

Minėtųjų aplinkybių suvokimas leidžia sudaryti prielaidas kompleksiskai nagrinėti ir spręsti šiuolaikines tarptautinio ir regioninio saugumo bei jo užtikrinimo problemas, tame tarpe – atsižvelgiant į žinias grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis išryškėjančius naujus reiškinius bei jų ypatumus.

SPECIFINĖS TARPTAUTINIO IR REGIONINIO SAUGUMO APLINKYBES, PASIREIŠKIANČIOS ŽINIOMIS GRINDŽIAMOS VISUOMENĖS KŪRIMOSI SĄLYGOMIS

Moderni visuomenė yra suvoktina kaip žiniomis grindžiama visuomenė, todėl visuomenės tobulinimo galimybių ir perspektyvų nagrinėjimas, tame tarpe ir tarptautinio bei regioninio saugumo užtikrinimo prasme, reikalauja adekvačiai atsižvelgti į žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis pasireiškiančias specifines aplinkybes.

Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimas ir kūrimasis – tai reiškinys, turįs dideles pasekmes visai tolimesnei politinei, socialinei, ekonominei raidai ir pažangai. Ypač pažymėtina, kad vertinant žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi svarbą, yra būtina atsižvelgti į tokios visuomenės kūrimosi procesų poveikį tarptautiniam ir regioniniam saugumui. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis gali pasireikšti įvairūs specifiniai veiksniai, įtakoiantys tiek tarptautinį, tiek regioninį saugumą. Ypač svarbu, kad tokių veiksnių poveikis gali būti dvejopas: vienais atvejais žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimas pasireiškia kaip tarptautinį ar regioninį saugumą stiprinanti aplinkybė, kitais atvejais – kaip gana svarbi prielaida atsirasti ir pasireikšti įvairioms grėsmėms tarptautiniam ir regioniniam saugumui, o tai, tuo pačiu, sąlygoja būtinumą vertinti tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimo veiksnius. Savo ruožtu, žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis pasireiškiantys tarptautinį ir regioninį saugumą įtakoiantys veiksniai gali būti labai įvairaus pobūdžio: šių veiksnių tarpe gali būti išskirti politiniai, socialiniai, ekonominiai, taip pat technologiniai, ekologiniai ir kitokie veiksniai.

Politinių tarptautinį ir regioninį saugumą įtakančių veiksnių tarpe itin svarbiais yra laikytini tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimo veiksniai. Tokie veiksniai, pasireiškiantys žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis, pagrindiniai yra šie:

- žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimas veikia kaip tarptautinę bendriją konsoliduojantis bei įvairaus pobūdžio regioninį bendradarbiavimą skatinantis veiksnys: tai labai svarbi saugumo užtikrinimo aplinkybė plėtojant tarptautinius santykius ir užtikrinant tarptautinę taiką ir saugumą,

- žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo iššūkiai ir vizijos gali pasireikšti kaip vidaus politinės situacijos įvairiose šalyse ir regionuose gerinimo veiksnys: žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimą daugelis žmonių ir skirtingos politinės jėgos gali vertinti kaip išeitį iš susidariusios nepalankios politinės, socialinės, ekonominės situacijos, todėl siekimas sukurti žiniomis grindžiamą visuomenę gali būti traktuojamas kaip svarbus politinės raidos prioritetą,

- žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo priemonėmis gali būti surandami būdai sėkmingai spręsti įvairias socialines, ekonomines, ekologines ir kitas problemas, kurių nesprendimas sukelia politines įtampas: žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimas šia prasme yra suvoktinas kaip esminė prielaida gerinti politinę situaciją tiek atskirose šalyse ir regionuose, tiek ir tarptautiniu mastu, o tai reiškia, kad tokios visuomenės kūrimas yra suvoktinas kaip tarptautinį ir regioninį saugumą stiprinantis veiksnys.

Politiniai veiksniai, kurių poveikis gali pasireikšti kaip tarptautinį ir regioninį saugumą žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis silpninanti aplinkybė, pagrindinai išreiškia tiek atskirų šalių ar regionų mastu, tiek ir tarptautiniu mastu pasireiškiančias politines įtampas: tokias įtampas gali sukelti socialinės ir ekonominės raidos bei militarinio, ypač gynybinio potencialo augimo netolygumai, kuriuos sąlygoja žiniomis grindžiamos visuomenės kūrime pasireiškianti didžiulė raidos ir pažangos formų ir tempų įvairovė⁸. Kaip žinia, esant vis labiau didėjančiai socialinei, ekonominei bei technologinei diferenciacijai, šiuolaikinėje visuomenėje neišvengiamai bręsta papildomos politinės įtampos, tampančios naujais grėsmių šaltiniais ir neigiamai veikiančios tarptautinį ir regioninį saugumą⁹. Dėl šios priežasties žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo sąlygomis turi būti įgyvendinamos adekvačios prevencinės priemonės, skirtos sava laikais šalinti tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimo priežastis.

Socialiniai tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimo veiksniai, pasireiškiantys žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis, atspindi galimybes formuoti naują struktūrą pasižyminčią visuomenei, orientuotai į naujus siekius ir idealus; šių veiksnių tarpe pagrindiniais laikytini tokie:

- žiniomis grindžiamos visuomenės raidos sąlygomis atsiranda naujos veiklos galybės, susiformuoja nauja visuomenės struktūra, yra sukuriami ir paskleidžiami nauji gyvenimo būdo modeliai, leidžiantys spręsti ir šalinti ankstesnes socialines problemas: tuo pačiu yra vykdoma socialinės įtampos prevencija ir stiprinamas tarptautinis bei regioninis saugumas,

- žiniomis grindžiamoje visuomenėje atsiranda naujos vertybės, orientuotos į kūrybos bei inovacijų prioritetus: šių vertybių įgyvendinimo siekiai skatina tarptautinį bendradarbiavimą, aktyvina kūrybingos atmosferos sukūrimą ir tuo pačiu leidžia sudaryti prielaidas tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimui.

Savo ruožtu, žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis pasireiškia ir socialiniai tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimo veiksniai. Šių veiksnių prigimtį nusako visuomenės

⁸ The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations (1997) – Ed. J. Badylis, S. Smith – Oxford, Oxford University Press – 526 p

⁹ Heywood, A. (1997). Politics – London, Macmillan – 431 p.

socialinės struktūros pokyčiai bei naujų ekonominės ir socialinės diferenciacijos formų atsiradimas tiek atskirų šalių ir regionų, tiek ir tarptautiniu mastu: žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis tiek regioninį, tiek ir tarptautinį saugumą gali neigiamai veikti pačios visuomenės socialinės struktūros neadekvatumas naujų gyvenimo būdo modelių ir standartų paskleidimo reikmėms, taip pat nepakankami gebėjimai įveikti nepalankią socialinę diferenciaciją ir naujų socialinių problemų grėsmes.

Ekonominiai tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimo veiksniai, pasireiškiantys žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis, pagrindiniai yra tokie:

- žiniomis grindžiamoje visuomenėje yra sukuriama labai efektyvi, aukštu produktyvumu pasižyminti žinių ekonomika, leidžianti turėti ir panaudoti naujo tipo ekonomines galimybes, skirtas pasiekti aukštą ekonominio gerbūvio lygį bei realiai pašalinti tas regioninių ir tarptautinių konfliktų priežastis, kurias sukeldavo ar galėtų sukelti ekonominiai veiksniai: žinių ekonomikos sukūrimas tuo pačiu pasireiškia kaip svarbi prielaida sustiprinti regioninį ir tarptautinį saugumą,

- žiniomis grindžiamos visuomenės sukūrimo sąlygomis gali būti sėkmingai sprendžiamos ekonominės problemos, kėlusios pavojus tarptautiniam ir regioniniam saugumui, taip pat gali būti sėkmingai plėtojamas tarptautinis ir regioninis bendradarbiavimas: žiniomis grindžiamoje visuomenėje sukurtinas ekonominis potencialas gali pasireikšti kaip prielaida plėtoti tarptautinį ir regioninį bendradarbiavimą, tuo pačiu stiprinant tarptautinį saugumą ir stabilumą,

- žinių ekonomika sudaro prielaidas turėti žymiai efektyvesnę gynybinę potencialą, o tai gali pasireikšti kaip svarbi sąlyga užtikrinti agresijos prevenciją.

Kuriantis žiniomis grindžiamai visuomenei pasireiškia ir tarptautinį bei regioninį saugumą neigiamai įtakojantys ekonominiai veiksniai. Šių veiksnių tarpe ypač išskirtini tokie:

- žinių ekonomikos plėtojimo sąlygomis atsiranda prielaidos naujomis formomis reikštis ir intensyvėti tarptautinei konkurencijai, atskirais atvejais galinčiai provokuoti naujus konfliktus: tokie konfliktai gali kilti dėl įvairių ekonominės kilmės priežasčių, kurias gali nulemti siekiai išskirtinai palankiomis sąlygomis turėti ar įgyti įvairius deficitinius bei brangius ir smarkiai brangstančius išteklius, įgyti ir įsisavinti palankiomis sąlygomis pasižyminčias įvairių produktų realizavimo bei išteklių įsigijimo rinkas, turėti išskirtinę padėtį disponuojant ypatingai efektyviomis technologijomis bei ištekliais, ypač, jei tokia išskirtinė padėtis gali nulemti ekonominio, technologinio ar militarinio pobūdžio pranašumus,

- žinių ekonomikos plėtojimas skirtinguose sektoriuose, įvairiose šalyse ir regionuose gali pasižymėti įvairaus pobūdžio netolygumais, o tai gali provokuoti naujas ekonominės raidos

disproporcijas: tokios disproporcijos gali transformuotis į įvairaus pobūdžio konfliktus, neišvengiamai keliančius grėsmes tarptautiniam ir regioniniam saugumui.

Vertinant ekonominių veiksnių poveikį tarptautiniam ir regioniniam saugumui žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis, pažymėtinos dvi specifinės šių veiksnių apraiškos, kai ekonominiai veiksniai reiškiasi kaip energetinio saugumo veiksniai ir kaip technologinio saugumo veiksniai.

Energetinio saugumo veiksnių prasmę nusako aplinkybės, išreiškiančios apsirūpinimo energetiniais ištekliais galimybes bei šių galimybių kaitą. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis energetinio saugumo veiksnių poveikis tarptautiniam ir regioniniam saugumui, kaip ir kitais įvairių veiksnių poveikių atvejais, gali būti tiek teigiamas, tiek ir neigiamas: vienais atvejais žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi bei žinių ekonomikos plėtojimo sąlygomis atsiranda naujos galybės užtikrinti energetinį saugumą, kitais atvejais – atsiranda naujos prielaidos eskalacijai konfliktų, kylančių dėl energetinių problemų^{10, 11}. Šia prasme energetinio saugumo veiksnių poveikio tarptautiniam ir regioniniam saugumui įvertinimas įgauna prioritetinę svarbą.

Technologinio saugumo veiksnių prasmę nusako aplinkybės, išreiškiančios įvairiose socialinio ir ekonominio gyvenimo srityse pasireiškiančių technologinių problemų išsprendimo galimybes, naujų technologijų sukūrimą, paskleidimą ir įgyvendinimą, taip pat technologijų pažangos kaitą. Galima teigti, kad technologinio saugumo veiksniai atspindi saugumo užtikrinimo galimybes, kurias sąlygoja gebėjimai spręsti technologines problemas bei užtikrinti kryptingą technologijų pažangą. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis technologinio saugumo veiksnių poveikis tarptautiniam ir regioniniam saugumui yra itin reikšmingas ir, kaip ir jau aprašytais atvejais, gali būti ir teigiamas, ir neigiamas: žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi bei žinių ekonomikos plėtojimo sąlygomis, kai yra kuriamos ir įgyvendinamos naujos technologijos, atsiranda tiek naujos galybės saugumui stiprinti, tiek ir naujos prielaidos atsirasti naujiems konfliktams bei naujoms grėsmėms, ir šia prasme – naujos saugumo silpninimo prielaidos.

Technologinio saugumo veiksniai plačiąją prasme gali būti apibrėžiami kaip technologiniai tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimo bei kaip technologiniai tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimo veiksniai.

Technologiniai tarptautinio ir regioninio saugumo stiprinimo veiksniai žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis gali pasireikšti ir paprastai pasireiškia dvejopai:

¹⁰ Johnson, D., Turner, C. (2006). *European Business* – London, N.Y., Routledge – 456 p.

¹¹ Parker, B. (2005). *Introduction to Globalization and Business* – London, Sage Publications – 536 p.

- sukuriamos ir paskleidžiamos naujos technologijos bei atsiranda naujos technologinės galimybės efektyviai apsiginti nuo įvairių grėsmių, vykdyti sėkmingą prevenciją įvairių grėsmių atžvilgiu, taip pat šias grėsmes šalinti,

- technologijų pažangos pagrindu įvairiose socialinės ekonominės raidos, taip pat gynybos srityse sudaromas įvairiomis formomis pasireiškiantis pranašumas, veikiantis kaip specifinis saugumo garantas.

Technologiniai tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimo veiksniai žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis gali pasireikšti tuo, kad:

- sukuriamos ir paskleidžiamos alternatyvios technologijos, kurių panaudojimas gali privesti prie to, kad anksčiau sukurtų ir paskleistų technologijų panaudojimas jau nebeužtikrins reikiamo saugumo ir nesudarys prielaidų tinkamai apsiginti nuo įvairių grėsmių: galima teigti, kad alternatyvių technologijų sukūrimas ir paskleidimas gali veikti kaip tarptautinį ir regioninį saugumą silpninantis veiksnys, kadangi alternatyvių technologijų sukūrimo ir paskleidimo pasėkoje ankstesni saugumo garantai gali prarasti savo prasmę,

- technologijų pažangai paprastai yra būdingas ryškus netolygumas, todėl sparčios technologijų pažangos sąlygomis gali būti pažeistos ankstesnėje praktikoje jau susiklosčiusios bei didesnę ar mažesnę saugumą užtikrinusios struktūros: netolygumai technologijų pažangos srityje, galintys ženkliai padidėti žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi bei žinių ekonomikos plėtojimo sąlygomis, gali pasireikšti kaip naujo tipo konfliktus provokuojantis ir tarptautinį bei regioninį saugumą silpninantis veiksnys.

Ypač pažymėtina, kad technologijų pažanga bei ekonominė raida pasižymi didelėmis ekologinių pasekmių galimybėmis. Atsižvelgiant į tai, kad žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi bei žinių ekonomikos plėtojimo sąlygomis technologijų pažangos bei ekonominės raidos tempai gali būti itin dideli, ekologinėms pasekmėms yra būtina skirti ypač didelį dėmesį. Dėl šios priežasties ekologiniai tarptautinio ir regioninio saugumo veiksniai yra vertintini kaip išskirtinai svarbūs.

Ekologinio pobūdžio aplinkybės gali būti vertinamos kaip tarptautinį ir regioninį saugumą tiek stiprinantys, tiek ir silpninantys veiksniai. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis tarptautinį ir regioninį saugumą stiprinančiais ekologiniais veiksniais yra laikytini tie, kurie išreiškia naujas galimybes spręsti ekologines problemas, efektyviai vykdyti neigiamų ekologinių pasekmių prevenciją bei šalinti neigiamas ekologines pasekmes. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis tarptautinį ir regioninį saugumą silpninančiais ekologiniais veiksniais yra laikytini tie, kurie išreiškia galimybes pasireikšti naujoms grėsmėms, kurias galėtų

sukelti ekologiniu požiūriu nesubalansuotas ekonomikos augimas bei neigiamomis ekologinėmis pasekmėmis pasižyminti technologijų pažanga.

Išdėstytos aplinkybės leidžia, kad ir bendrais bruožais, apibūdinti tarptautinį ir regioninį saugumą įtakojančių politinės, socialinės, ekonominės kilmės bei kitų veiksnių specifiką, pasireiškiančią žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos kūrimosi sąlygomis. Esminis šios specifikos bruožas yra tas, kad žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi procesu poveikis tarptautiniam ir regioniniam saugumui yra suvoktinas kaip nevienareikšmiškas ir prieštaringas: iš vienos pusės, žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo procesai reiškiasi kaip tarptautinį saugumą stiprinantis veiksnys, iš kitos pusės – žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis atsiranda ir pasireiškia naujos aplinkybės, kurios yra vertintinos kaip tarptautinį ir regioninį saugumą silpninantis veiksnys.

Nevienareikšmiškas ir prieštaringas žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi procesu poveikis tarptautiniam ir regioniniam saugumui ypač išryškėja tais atvejais, kai yra nagrinėjamos militarinės tarptautinio ir regioninio saugumo problemos: šių problemų suvokimo dėlei yra būtina kompleksiskai vertinti žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos kūrimosi militarines aplinkybes bei visapusiškai atsižvelgti į šių aplinkybių poveikius tiek stiprinant, tiek ir silpninant tarptautinį ir regioninį saugumą.

Išdėstyti teiginiai yra taikytini ir tais atvejais, kai yra nagrinėjamos šiuolaikinės teisėsaugos ir teisėtvarkos problemos, taip pat švietimo, kultūros, sveikatos apsaugos bei socialinės saugos problemos: visų šių problemų nagrinėjimo atvejais gali būti išryškinti tiek teigiami žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi poveikiai tarptautinio ir regioninio saugumo užtikrinimo prasme, tiek ir atitinkami neigiami poveikiai. Žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi sąlygomis įvairiose teisėsaugos ir teisėtvarkos, švietimo, kultūros, sveikatos apsaugos bei socialinės saugos srityse atsiranda naujos prielaidos pasireikšti įvairiems naujo tipo raidos procesams, kurie yra vertintini, viena vertus, kaip tarptautinį ir regioninį saugumą stiprinantys veiksniai, kita vertus – kaip nulemiantys tarptautinio ir regioninio saugumo silpninimą.

Išdėstyti teiginiai galioja ir tais atvejais, kai yra vertinamos tos pasekmės tarptautiniam, regioniniam bei nacionaliniam saugumui, kurios kyla arba ateityje galėtų kilti atsižvelgiant į aktyvų e-valdžios ideologijų bei technologijų plėtojimą.

Akivaizdu, jog e-valdžios ideologijų bei technologijų plėtojimas sudaro prielaidas iš esmės tobulinti visą šiuolaikinę valdymo ir administravimo sistemą, ypač viešojo administravimo sistemą, tuo pačiu realiai įgyvendinti pažangias demokratiškumo, viešumo, valdymo ir administravimo

efektyvinimo nuostatas: pastaroji aplinkybė išreiškia teigiamas e-valdžios plėtojimo pasekmes modernizuojant visuomenę ir stiprinant saugumą.

Akivaizdu ir tai, jog e-valdžios plėtojimas yra sietinas ir su būtinumu suvokti naujas grėsmes, galinčias pasireikšti įvairiomis pavojų visuomenės saugumui formomis. Beje, tokios grėsmės gali būti labai įvairialypės ir jomis gali būti apimamos įvairios e-valdžios ideologijų bei technologijų plėtrai charakteringos sritys, ypač – įvairios duomenų ir informacijos apsaugos sritys. Naujo tipo pavojų ir grėsmių esmės nesuvokimas arba ignoravimas gali turėti itin neigiamų e-valdžios plėtojimo pasekmių tiek nacionaliniam, tiek ir tarptautiniam bei regioniniam saugumui. Šia prasme pažymėtinas būtinumas atsakingai plėtoti gilius mokslinius tyrimus, skirtus prevencijai tų pavojų visuomenės saugumui, kurie galėtų kilti, jei tolimesniuose e-valdžios kūrimo darbuose nebūtų tinkamai atsižvelgiama į daugelį specifinių aplinkybių, atspindinčių saugumo tematiką.

Apskritai, iš išdėstytų teiginių yra matyti, kad tolimesnis žiniomis grindžiamas visuomenės plėtojimas, tame tarpe - tokiomis kryptimis kaip žinių ekonomikos kūrimas bei e-valdžios ideologijų skleidimas ir modernių e-valdžios technologijų įgyvendinimas, reikalauja itin gilaus ir atsakingo požiūrio į nepaprastai sudėtingas ir prieštaringas bei daugialypiai vertintinas saugumo ir saugumo užtikrinimo aplinkybes. Pastarasis teiginys yra vertintinas kaip itin aktualus atsižvelgiant į šiuolaikinius globalizacijos bei Europos Sąjungos raidos ir plėtros ypatumus.

IŠVADOS

Suvokimas, jog globalizacijos aplinkoje kyla kokybiškai naujos saugumo problemos, tame tarpe – tarptautinio ir regioninio saugumo problemos, betarpiškai sietinos su žiniomis grindžiamos visuomenės formavimusi, nulemia būtinumą tiek plėtoti naujos tematikos mokslinius tyrimus, tiek ir naujomis kryptimis atlikti daug praktinių darbų įvairiose vadybos ar administravimo, tame tarpe – viešojo administravimo srityse.

Mokslinių tyrimų srityje pažymėtini tokie prioritetai:

- šiuolaikinių visuomenės saugumo, tame tarpe – tarptautinio, regioninio ir nacionalinio saugumo problemų identifikavimas, jų reikšmingumo bei poreikių jas spręsti, taip pat sprendimo galimybių ir prioritetų įvertinimas,

- globalizacijai, socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos internacionalizavimui, taip pat žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos formavimuisi būdingų dėsningumų ir aplinkybių įvertinimas, tame tarpe – visuomenės saugumo kriterijų požiūriu,

- vieningos ekonominės, mokslo, studijų ir technologijų, taip pat saugumo erdvės kūrimo Europos Sąjungoje dėsningumų ir trajektorijų įvertinimas, tame tarpe sudarant ir įvertinant

prognozes, skirtas apibrėžti tokios erdvės suformavimo pasekmes atskiroms šalims (jų tarpe – Lietuvai), ypač atsižvelgiant į žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos kūrimo iššūkius.

Praktinių darbų srityje pažymėtini tokie prioritetai:

- sukūrimas, paskleidimas ir praktinis taikymas metodikų, kurios būtų skirtos visuomenės saugumo kriterijų požiūriu atlikti įvairiose viešosios politikos ir administravimo grandyse daromų ir įgyvendinamų politinių ir valdymo sprendimų kompleksines ekspertizes, ypač tų politinių ir valdymo sprendimų, kurie yra skirti socialinei ekonominei raidai, mokslo ir technologijų pažangai bei žiniomis grindžiamai visuomenei kurti, tame tarpe – e-valdžiai plėtoti tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu mastu: tokių ekspertizės metodikų panaudojimas turėtų sudaryti prielaidas, kad atitinkami visuomenės raidai ir pažangai skirti politiniai ir valdymo sprendimai būtų labiau pagrįsti visuomenės saugumo užtikrinimo siekių prasme,

- sudarymas teisinių, organizacinių, taip pat informacinių prielaidų, kad įvairiose viešosios politikos ir administravimo grandyse rengiami ir daromi politiniai ir valdymo sprendimai, ypač strateginiai sprendimai, skirti visuomenės raidai ir pažangai atsižvelgiant į globalizacijos, internacionalizavimo bei žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi aplinkybes, būtų besąlygiškai vertinami pagal atitinkamus visuomenės saugumo kriterijus; sudarymas analogiškų prielaidų, kad politiniai ir valdymo sprendimai, ypač strateginiai sprendimai, skirti visuomenės saugumui tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu mastu, būtų kompleksiškai įvertinami atsižvelgiant į daugybę specifinių aplinkybių, atspindinčių žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi ypatumus,

- e-valdžios plėtojimui skirtų priemonių sistemoje turi būti numatomos specialios priemonės, skirtos vykdyti prevenciją atžvilgiu tų pavojų, kurie galėtų kilti visuomenės saugumui tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu mastu.

Visuomenės saugumo problematika yra vertintina kaip išskirtinai svarbi kuriantis žiniomis grindžiamai visuomenei bei plėtojant e-valdžią, todėl tolimesni moksliniai tyrimai ir praktiniai darbai šioje srityje yra laikytini prioritetiniais.

LITERATŪRA

1. Brakman, S., Garretsen, H., Marrewijk, C.van, Witteloostuijn, A. van (2006). Nations and Firms in the Global Economy. An Introduction to International Economic and Business – Cambridge, Cambridge University Press – 446 p.
2. Castells, M. (2005). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 1. Tinklaveikos visuomenės raida – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 536 p.
3. Castells, M. (2006). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 2. Tapatumo galia – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 480 p.

4. Castells, M. (2007). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 2. Tūkstantmečio pabaiga – Kaunas, Poligrafija ir informatika – 416 p.
5. The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations (1997) – Ed. J. Badylis, S. Smith – Oxford, Oxford University Press – 526 p.
6. Heywood, A. (1997). Politics – London, Macmillan – 431 p.
7. Johnson, D., Turner, C. (2006). European Business – London, N.Y., Routledge – 456 p.
8. Melnikas, B. (2002). Transformacijos – Vilnius, Vaga – 750 p.
9. Melnikas, B., Reichelt, B. (2004). Wirtschaft und Mentalitaet. Tendenzen der EU-Osterweiterung: eine Bruecke zwischen den Welten – Leipzig, Leifim-Verlag – 159 s.
10. Muenkler, H. (2005). Imperien – Berlin, Rowohlt – 332 s.
11. Parker, B. (2005). Introduction to Globalization and Business – London, Sage Publications – 536 p.

INTERNATIONAL AND REGIONAL SECURITY : GLOBALIZATION, KNOWLEDGE BASED SOCIETY CREATION AND THE NEW CHALLENGES

Borissas Melnikas*

Vilnius Gediminas Technical University

Summary

Problems of international and regional security in the context of globalization and internationalization processes, as well as processes of knowledge based society creation are analyzed. Social, economic and political development, science and technology progress can be characterized by some distinguishing factors that are determined by increasingly intensive processes of globalization, internationalization and formation of a qualitatively new type of society - knowledge-based society. What characterizes the newly emerging knowledge-based society is that conditions of technological progress give rise to qualitatively new knowledge economy and a new type of management and administration culture, that spreads into all spheres of public sector, into the contemporary business sector and all other spheres of life of the modern society. Significance, importance and role of globalization, internationalization, knowledge-based society and knowledge economy formation processes determine a necessity to investigate profoundly these processes, to observe, follow and forecast their trajectories, to single-mindedly influence, manage them creating preconditions to real implementation of courageous and ambitious society goals. During the process of rapid formation of knowledge-based society in the environment of globalization and internationalization, social and economic development, processes of science and technology progress are determined by continually growing indeterminacy and various forms of risk: awareness of the mentioned factor allows to find a need to manage timely predict and reasonably estimate various dangers and threats that could, cause negative or differently comprehensible undesirable results of globalization, internationalization, knowledge-based society, knowledge economy formation. In both scientific researches and practical tasks intended for knowledge-based society and knowledge economy formation there is often lack of adequate evaluation of those factors and consequences that are used to express various effects of dangers and threats. In appropriate scientific researches and activities to some extent it is ignored quite significant and differently manifested national, international and regional security problems, resultant in globalization and internationalization processes' ambience and formative knowledge-based society and knowledge economy. Obviously, such problems are treated as relevant, therefore huge attention is paid for their understanding, analysis and solution. Noteworthy priorities in the sphere of scientific research: identification of society's security problems, therein – international, regional and national security problems; assessment of regularities and factors characteristic for processes of globalization, social economic development, science and technology progress internationalization, knowledge-based society and knowledge economy creation, therein -from the point of view of security; assessment of regularities and trajectories for creation of security framework in the European Union. Noteworthy priorities in the sphere of practical tasks: creation of legal, economic, organizational and informational preconditions in various levels of public policy and administration that initiated political and administrative decisions, especially strategic decisions, intended for the development

and progress of society regarding factors of globalization, internationalization and knowledge-based society creation would be unconditionally evaluated regarding appropriate criteria of society's security; formation of analogous preconditions that political and ruling decisions, especially strategic decisions, regarding society's security on international as well as national levels would be evaluated as a complex regarding many specific factors reflecting various aspects of knowledge-based society creation; in the system of remedies for the social, economic and technological development should be foreseen special remedies for prevention of dangers that could occur for the security of society on international or national levels.

The problem of society's security is considered of a high importance for creation of knowledge-based society and knowledge economy, therefore further scientific research and practical tasks in this sphere are in preference to others.

Keywords: international and regional security, globalization, knowledge based society.

Boriss Melnikas*, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Verslo vadybos fakulteto Tarptautinės ekonomikos ir vadybos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė ekonomika ir vadyba, viešoji vadyba, verslo vadyba, inovacijos ir marketingas, globalizacija, socialinės ekonominės transformacijos.

Boriss Melnikas*, Vilnius Gediminas technical university. Faculty of Business Management, Department of International Economics and Management, professor. Research areas - International Economics and Management, Public Management, Business Management, Innovations and Marketing, Globalization, Social and Economic Transformations.

POLICIJOS SPECIALIŲJŲ PRIEMONIŲ PANAUDOJIMO SUBJEKTAI LIETUVOJE IR JŲ DISKRECIJA

Aurelija Morkūnienė, Algirdas Muliarcikas

*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas – ACP
Telefonas (8-37) 303641,
Elektroninis paštas: aurelijamo@mruni.eu; a.muliarcikas@mruni.eu*

Santrauka. Vykdomi masiniai viešosios tvarkos pažeidimai didina bendrą socialinę įtampą, sukelia nepasitikėjimą ir baimę dėl asmeninio saugumo. Straipsnyje analizuojamos šiuo metu galiojančių įstatymų, suteikiančių teisę subjektams naudoti specialiąsias priemones, fizinę prievartą, reglamentuojančios nuostatos. Lietuvoje naudoti fizinę (ir psichinę) prievartą – specialiąsias priemones, kovinių imtynių veiksmus, šaunamąjį ginklą, etc. – įstatymai suteikia teisę mažiausiai dešimčiai juridinių subjektų. Tačiau šių subjektų veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose specialiųjų priemonių panaudojimas yra skirtingas – vienu galimybės susiaurintos (pvz. Policijos veiklos įstatyme), kitur – išplėstos (išskirtinis Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų diskrecijos bruožas – tarnybos pareigūnai turi teisę turėti, saugoti ir panaudoti ne tik tarnybinį šaunamąjį ginklą, bet ir sprogmenis bei sprogstamąsias medžiagas). Manytume, kad atsižvelgiant į specifinius bei būdingus tarnybai bruožus, būtų tikslinga suvienodinti draudimų panaudoti fizinę prievartą ir specialiąsias priemones bei šaunamąjį ginklą reglamentavimą, kuris leistų pareigūnui išvengti galimų problemų perėjimo iš vienos tarnybos į kitą laikotarpį.

Pagrindinės sąvokos: prievartos rūšys, specialiosios priemonės, diskrecija, fizinė prievarta.

IVADAS

Pastaraisiais metais šalyje daugėja sankcionuotų ir nesankcionuotų mitingų, piketų, protesto akcijų. Susirūpinimą visuomenės saugumu kelia ir sporto sirgalių sukelti masiniai teisėtvarkos pažeidimai. Masiniuose renginiuose padaromi viešosios tvarkos pažeidimai aktyviai veikia daugelį žmonių, nedalyvaujančių juose. Vykdomi masiniai viešosios tvarkos pažeidimai didina bendrą socialinę įtampą, sukelia nepasitikėjimą ir baimę dėl asmens saugumo. Iš pareigūno reikalaujama kuo greičiau įvertinti situaciją, nustatyti jos pavojingumo laipsnį, numatyti galimas pasekmes. Suteikdamos savo teisėtvarkos apsaugos pareigūnams teisinius įgaliojimus panaudoti jėgą ir šaunamąjį ginklą, valstybės laikosi savo pareigos apsaugoti visų asmenų teisės į gyvybę, laisvę, neliečiamumą ir saugumą^{1, 2}. Šiuos teisinius įgaliojimus nustato šalies įstatymai, kurie turėtų aiškiai apibrėžti aplinkybes, kai galima panaudoti jėgą, taip pat priemones, kurių galima imtis konkrečioje situacijoje. Be to, esamos nuostatos ir praktinė veikla patvirtina, jog valstybė pripažįsta savo

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume). Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014; 2006. Nr. 48 – 1701.

² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais NR. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios. 2000 11 10 Nr. 96-3016.

atsakomybę, susijusią su naujų teisėtvarkos apsaugos pareigūnų priėmimu, atranka, mokymu ir rengimu³.

Specialiosios priemonės priskiriamos fizinėms poveikio priemonėms tokioms kaip: bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas; policijos ginkluotėje esamų lazdų, antrankių bei surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priemonių priverstinio stabdymo bei kitų įstatymais leidžiamų ir Vidaus reikalų ministro įsakymu patvirtintų, policijos aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių panaudojimas⁴.

Straipsnio tikslas – įvardinti subjektus galinčius naudoti specialiąsias priemones, palyginti ir aptarti šio aspekto diskrecijos ypatumus.

Tyrimo objektas – juridinių subjektų fizinės prievartos panaudojimo diskrecijos aspektai, jų skirtumai bei panašumai, teorinės optimizavimo prielaidos.

Tyrimo metodai. Siekiant realizuoti tyrimo tikslą buvo naudojami literatūros, sisteminės analizės, apibendrinimo, palyginimo metodai.

Kad teisėtvarkos pajėgos tinkamai atliktų savo pareigas, t.y. užtikrintų įstatymų vykdymą ir teiktų pagalbą, joms turi būti suteikta tam tikra veiksmų diskrecija. Institucijos arba pareigūno diskrecija – tai teisė spręsti kokį nors klausimą, veikti savo nuožiūra. Šioji institucijos arba pareigūno diskrecija turėtų palengvinti ir užtikrinti efektyvų institucijai priskirtų funkcijų įgyvendinimą, o sykiu prisidėti prie žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo. Tačiau gali atsitikti ir taip, kad suteiktosios diskrecinės galios tampa grėsmingos žmogui: veikdamas savo nuožiūra, pareigūnas ar institucija gali palikti nuošalėje valstybinėms institucijoms priskirtų bendrųjų tikslų vykdymą ir susikoncentravęs į specifinius konkrečios institucijos tikslus pažeisti piliečių teises. Viena iš tokių problemų – specialiųjų priemonių naudojimas. Lietuvoje naudoti fizinę (ir psichinę) prievartą – specialiąsias priemones, kovinių imtynių veiksmus, šaunamąjį ginklą, etc. – įstatymai suteikia teisę nemažam kiekiui juridinių subjektų. Šių subjektų veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose specialiųjų priemonių panaudojimo traktavimas turi savitus bruožus.

SPECIALIŲJŲ PRIEMONIŲ PANAUDOJIMO REGLAMENTAVIMO ASPEKTAI LIETUVOS JURIDINIAMS SUBJEKTAMS

Pateikiame šiuo metu galiojančių įstatymų, leidžiančių subjektams naudoti specialiąsias priemones, fizinės jėgos panaudojimą reglamentuojančios nuostatas. Policijos, kaip skaitlingiausios

³ Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538). Valstybės žinios. 2003. Nr 42 – 1927.

⁴ Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas (2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048). Valstybės žinios. 2000. Nr 90 – 2777.

teisėtvarkos institucijos, diskrecija panaudoti specialiąsias priemones yra imta pagrindu lyginant kitų subjektų diskreciją.

Policija - asmens, visuomenės saugumą bei viešąją tvarką užtikrinanti policijos įstaigų ir pareigūnų visuma⁵.

Policijos veiklos įstatyme⁵ apibrėžiama, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina sąlyga, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Prievarta, galinti sukelti kūno sužalojimų ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos. Prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Policijos pareigūnui suteikiamos ne tik teisės panaudoti specialiąsias priemones ar kitokią fizinę prievartą, bet ir nustatomos tam tikros šį panaudojimą reglamentuojančios taisyklės, tokios kaip būtinumas įspėti: prieš naudodamas fizinę prievartą arba šaunamąjį ginklą, policijos pareigūnas privalo įspėti apie tokį ketinimą, suteikdamas asmeniui galimybę įvykdyti teisėtus reikalavimus, išskyrus atvejus, kai delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai arba toks įspėjimas yra neįmanomas. Tačiau naudodami prievartą, policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Svarbus momentas įgyvendinant policijos uždavinius, kurių pagrindinis – žmogaus teisių ir laisvių apsauga, yra suteikiama galimybė policijos pareigūnui, jei jis su savimi neturi specialiųjų priemonių ar šaunamojo ginklo, panaudoti bet kokias pagalbines priemones, būtinas kėsinimuisi atremti ar pavojaus šaltiniui likviduoti. Įstatymas numato, kad policijos pareigūnas, panaudojęs prievartą nepažeisdamas šio įstatymo reikalavimų ir padaręs žalą įstatymų saugomoms vertybėms, atsakomybėn netraukiamas. Policijos pareigūnams leidžiama panaudoti fizinę prievartą, specialiąsias priemones: ginant save, kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio gyvybei ar sveikatai kėsinimosi; sulaikant teisės pažeidimą padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo; kai kėsinamasi į policijos kontroliuojamą ar saugomą objektą, transporto priemonę, šaunamąjį ginklą, sprogstamąsias medžiagas, specialiąsias ryšio, aktyvios ar pasyvios gynybos priemones ar kitą policijos turtą; masinių riaušių ar grupinių veiksmų, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka, metu; esant tarnybiniam būtinumui, stabdant transporto priemonę. Draudžiama panaudoti kovinių imtynių veiksmus bei specialiąsias priemones prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie invalidai ar nepilnamečiai (jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), išskyrus atvejus, kai

⁵ Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas (2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048). Valstybės žinios. 2000. Nr 90 – 2777

jie priešinasi pavojingu gyvybei ar sveikatai būdu arba jei užpuola tokių asmenų grupę ir šis užpuolimas kelia grėsmę gyvybei ar sveikatai.

Žmogaus teisių apsaugos aspektu labai svarbi įstatymo nuostata, kad policijos pareigūnai turi būti specialiai parengti ir periodiškai tikrinami, ar jie sugeba veikti situacijose, susijusiose su fizinės prievartos, šaunamojo ginklo ar sprogstamųjų medžiagų panaudojimu.

Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – Tarnyba) – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai atskaitinga valstybės teisėsaugos įstaiga, kurios paskirtis – vykdyti nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų finansų sistemai ir su jais susijusių nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų atskleidimą bei tyrimą⁶. Šios tarnybos pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. O taip pat: gindamasis arba gindamas kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio gyvybei ar sveikatai kėsینimosi; kai kėsinamasi į Tarnybos kontroliuojamą ar saugomą objektą, transporto priemonę, šaunamąjį ginklą, specialiąsias ryšio, aktyvios ar pasyvios gynybos priemones ar kitą Tarnybos turtą. Svarbus momentas dėl Tarnybos pareigūno diskrecijos – jis pasirenka prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes, tačiau pareigūnas privalo stengtis išvengti sunkių padarinių. Draudžiama naudoti specialiąsias priemones prieš analogiškus objektus, nurodytus Policijos veiklos įstatyme. Svarbu pažymėti, kad Tarnybos pareigūnai turi būti specialiai parengti ir ne rečiau kaip kasmet tikrinami, ar jie sugeba veikti situacijose, susijusiose su fizinės prievartos, šaunamojo ginklo panaudojimu.

Karo policija – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemoje veikianti karinės teisėsaugos institucija, Lietuvos kariuomenės dalis, įstatymų nustatyta tvarka vykdanči nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų krašto apsaugos sistemoje prevenciją, juos atskleidžianti ir tirianti, taip pat kartu su kitų karinių vienetų vadais palaikanti drausmę bei tvarką karinėse teritorijose ir kariuomenėje bei prižiūrinti karinio transporto eismo saugumą⁷. Karo policija specialiąsias priemones (ir šaunamuosius ginklus) naudoja siekdama nutraukti pavojingą veiką arba sulaikyti tokią veiką padariusį asmenį. Tai yra daroma tik įstatymo numatytam tikslui pasiekti. Specialiosios priemonės (ir šaunamieji ginklai) naudojami atsižvelgiant į nusikaltimo ar kito teisės pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę ir konkrečias aplinkybes. Naudodami specialiąsias priemones (ar šaunamąjį

⁶ Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas (2002 m. kovo 28 d. Nr. IX-816). Valstybės žinios. 2002. Nr 33-1250.

⁷ Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas (1998 m. spalio 22 d. Nr. VIII-911). Valstybės žinios. 1998. Nr 98-2713.

ginklą), karo policininkai taip pat privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Karo policija gali panaudoti tokias specialiąsias priemones: gumines lazdas; antrankius ir surišimo priemones; asmens apsaugai skirtas dujas ir specialios paskirties dujas; kovinių imtynių veiksmus; tarnybinius šunis; transporto priemonių priverstinio sustabdymo priemones.

Policijos veiklos įstatyme 24 straipsnyje⁸ nurodoma, kad panaudoti specialiąsias priemones, tarp jų ir antrankius, policijos pareigūnas gali sulaikydamas teisės pažeidimą padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo. Kaip nurodo karo policijos įstatymas⁸, karo policijos pareigūnui yra numatyta galimybė, įvertinus situaciją, antrankius panaudoti ir tais atvejais, kai sulaikomas nesipriešina, bet neatmetama galimybė, kad jis gali pasipriešinti karo policininkui. Policijos veiklos įstatymas nenumato teisės panaudoti antrankius kaip įtariamo asmens sulaikymo ir gabenimo saugumo užtikrinimo priemonės, kuomet sulaikomas asmuo jokių aktyvių veiksmų nedaro. Akivaizdu, kad tokiais atvejais antrankiai yra tinkama priemonė saugumui užtikrinti, tačiau, kad jie galėtų būti panaudoti įstatymas kategoriškai reikalauja, jog sulaikomas asmuo turi aktyviai vengti sulaikymo (24 str. 1 d. 2 p.). Antrankių panaudojimas, nesukėlęs žalos įtariamajam asmeniui, neturėtų būti traktuojamas kaip Policijos veiklos įstatymo pažeidimas, nes priešingu atveju, policijos pareigūnas netenka galimybės apginti savo asmens saugumą, kuri jam garantuoja LR Konstitucijos 19 straipsnis, kuriame teigiama, kad žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas. Šiuo atveju įstatymas atima tokią galimybę. Karo policijos įstatyme nurodomos sąlygos, kada gali būti panaudotos vienos ar kitos specialiosios priemonės. Nurodoma, kad specialios paskirties dujos gali būti panaudotos masinių riaušių ar grupinių veiksmų, kuriais pažeidžiama tvarka karinėje teritorijoje, bei sulaikant padariusį pavojingą veiką asmenį bei priverčiant jį apleisti patalpas, transporto priemonę. Draudžiama naudoti specialiąsias priemones prieš nepilnamečius, nėščias moteris ir asmenis, turinčius su savimi mažamečių vaikų (tai nėra draudžiama policijos pareigūnui), invalidus su aiškiais invalidumo požymiais, išskyrus atvejus, kai minėti asmenys užpuola patys.

Muitinė – muitinės įstaigų, atsakingų už muitų teisės aktų įgyvendinimą, visuma⁹. Muitinės pareigūnas, vykdydamas tarnybines pareigas, turi teisę naudoti prievartą, kai ji būtina užkirsti kelią pažeidimams, sulaikyti pažeidimus padariusius asmenis ir kitais atvejais saugant bei ginant asmens, visuomenės ir valstybės teisėtus interesus. Prievartos rūšį ir jos naudojimo ribas pasirenka pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Muitinės įstaigose naudojamos specialiosios priemonės - ginkluotei priklausančios lazdos, antrankiai ir rišimo priemonės, dujos, transporto priemonių priverstinio sustabdymo priemonės,

⁸ Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas (2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048). Valstybės žinios. 2000. Nr 90 – 2777.

⁹ Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas (2004 m. balandžio 27 d. Nr. IX-2183). Valstybės žinios. 2004. Nr 73-2517

tarnybiniai šunys - naudojamos aktyviai ir pasyviai gynybai. Muitinės pareigūnai, turintys teisę naudoti specialiąsias priemones ir šaunamąjį ginklą, turi būti specialiai parengti. Turėti, nešioti ir naudoti tarnybinį šaunamąjį ginklą ir naudoti fizinę bei kitokią prievartą turi teisę muitinės pareigūnai, kurių pareigybių sąrašą tvirtina Muitinės departamento generalinis direktorius. Draudžiama naudoti kovinių imtynių veiksmus bei specialiąsias priemones analogiškai kaip ir policijos pareigūnams.

Saugos tarnyba – juridinis asmuo ar užsienio juridinio asmens filialas, nustatyta tvarka gavęs licenciją teikti asmens ir turto saugos paslaugas. Asmens ir turto sauga – saugos tarnybų ir saugos padalinių vykdoma ginkluota ar neginkluota asmens ir turto sauga, kuria siekiama apsaugoti fizinius ir juridinius asmenis, užsienio juridinių asmenų filialus nuo neteisėto kėsینimosi į jiems priklausantį turtą, asmens gyvybę ir sveikatą¹⁰. Saugos tarnybų veikloje specialiosios priemonės apibrėžiamos kaip aktyvios gynybos prievartos priemonės (antrankiai, guminės lazdos, savigynai skirti įtaisai, aerolinių įrenginiai ir įtaisai, elektrošoko įrenginiai, tarnybiniai šunys), kuriomis siekiama apginti saugomą subjektą ir objektą ar apsiginti apsaugos darbuotojui nuo neteisėto kėsینimosi, taip pat sulaikyti įtariamą teisės pažeidėją. Apsaugos darbuotojas, naudodamas fizinę prievartą, specialiąsias priemones ar šaunamąjį ginklą, privalo stengtis išvengti sveikatos sutrikdymo ir žmogaus mirties. Fizinės prievartos ir specialiųjų priemonių panaudojimo pagrindai nurodomi 16 straipsnyje¹⁰. Galima pažymėti, kad tarnybinius šunis galima naudoti tik saugomų objektų ar juose esančių asmenų apsaugai, todėl saugos tarnybų saugomų renginių, masinių susibūrimų metu apsaugos darbuotojai šunų negali turėti. Apsaugos darbuotojams draudžiama specialiąsias priemones analogiškai kaip ir policijos pareigūnams. Pažymėtina, kad apsaugos darbuotojas gali naudoti antrankius sulaikydamas ar pristatydamas į policiją asmenį, įtariamą nusikalstamos veikos padarymu, jeigu šis asmuo priešinasi sulaikymui arba jeigu yra pagrindas manyti, kad jis gali pasipriešinti ar pakenkti sau.

Specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau – Tarnyba) – Respublikos Prezidentui ir Seimui atskaitinga, statutiniais pagrindais veikianti valstybės teisėsaugos įstaiga, kuri atskleidžia ir tiria korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas, rengia ir įgyvendina korupcijos prevencijos priemones¹¹. Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams teisę panaudoti prievartą suteikia Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas bei Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas¹², o taip pat Ginklų ir

¹⁰ Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymas (2004 m. liepos 8 d. Nr. IX-2327). Valstybės žinios. 2004. Nr. 116-4317.

¹¹ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas (2000 m. gegužės 2 d. Nr. VIII-1649). Valstybės žinios. 2000. Nr. 41-1162.

¹² Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statutas (2000 m. gegužės 23 d., Nr. VIII – 1697). Valstybės žinios. 2000. Nr. 47-1342.

šaudmenų kontrolės įstatymas¹³. Išskirtinis tarnybos pareigūnų diskrecijos bruožas – tarnybos pareigūnai turi teisę turėti, saugoti ir panaudoti ne tik tarnybinį šaunamąjį ginklą, bet ir sprogmenis bei sprogstamąsias medžiagas. Tarnybos statuto 17 straipsnyje nurodoma prievartos rūšys ir panaudojimo sąlygos. Prievarta, galinti sukelti kūno sužalojimus ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos. Prievartos rūšies ir jos panaudojimo ribos paliktos Tarnybos pareigūno diskrecijai, tačiau naudodami prievartą, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Apibrėžiama, kad Tarnybos pareigūnai turi būti specialiai parengti ir periodiškai tikrinami, ar gali veikti situacijose, kuriose naudojama fizinė prievarta, specialiosios priemonės ir šaunamasis ginklas. Fizinės prievartos panaudojimas reglamentuojamas 18 straipsnyje. Kaip ir Policijos veiklos įstatyme, fizinė prievarta, specialiosios priemonės gali būti naudojama tik aktyviais veiksmais vengiančio sulaikymo atžvilgiu.

Vadovybės apsaugos departamentas yra įstatymų nustatyta tvarka įsteigta biudžetinė įstaiga, užtikrinanti saugomų asmenų apsaugą ir įgyvendinanti kitus įstatymų jai pavestus uždavinius¹⁴. Vadovybės apsaugos departamento pareigūnai kaip specialiąsias priemones gali panaudoti gumines lazdas, antrankius bei surišimo priemones, dujas, tarnybinius šunis, transporto priverstinio sustabdymo ir kitų teisės aktų patvirtintas aktyvios ir pasyvosios gynybos nuo pasikėsinimo priemones, o kai būtina, pareigūnai kaip prievartos priemonę gali panaudoti transporto priemonę, taip pat įvairius pagalbinius įrankius. Naudodamas prievartą Vadovybės apsaugos departamento pareigūnas privalo stengtis išvengti sunkių padarinių žmonėms ir turtui. Fizinės prievartos naudojimo reglamentavimas pateikiamas 23 straipsnyje. Išskirtinis specialiųjų priemonių panaudojimo būdas yra toks, kad Vadovybės apsaugos departamento pareigūnas turi teisę transporto priemone stabdyti, blokuoti arba taranuoti kitą transporto priemonę, jeigu jos vairuotojas ar kitas toje transporto priemonėje esantis asmuo savo veiksmais kelia pavojų saugomo asmens gyvybei ar sveikatai. Taip pat pažymima, kad jei Vadovybės apsaugos departamento pareigūnas, vairuojantis transporto priemonę, blokuoja arba taranuoja kitą transporto priemonę ir dėl to kyla grėsmė asmenų gyvybei ar sveikatai, po tokių veiksmų jis turi imtis priemonių šių veiksmų padariniams pašalinti. Vadovybės apsaugos departamento pareigūnas, nesukeldamas grėsmės žmogaus gyvybei ir sveikatai, turi teisę panaudoti sprogstamąsias medžiagas sprogstamiesiems užtaisams sunaikinti, patekti į patalpą, kurioje daromos nusikalstamos veikos.

¹³ Lietuvos Respublikos Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas (2002 m. sausio 15 d. Nr. IX-705). Valstybės žinios. 2002. Nr. 13-467.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vadovybės apsaugos įstatymas (2002 m. lapkričio 7 d. Nr. IX-1183). Valstybės žinios. 2002. Nr. 112-4982.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – Tarnyba) yra valstybės institucija, kurios paskirtis – įgyvendinti valstybės sienos apsaugą ir jos kirtimo kontrolę, o karo metu – ginkluotųjų pajėgų sudėtyje ginti valstybę¹⁵. Šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo pagrindai pateikiami 23 straipsnyje. Išskirtinis šios tarnybos pareigūnų diskrecijos bruožas tas, kad įstatyme numatyta šaunamasis ginklas, specialiosios priemonės gali būti panaudotos be išpėjimo: kai pareigūnas arba kitas asmuo užpuolamas netikėtai arba panaudojant ginklą; kai užpuolama panaudojant kovinę techniką, laivą, orlaivį arba kitą transporto priemonę; kai pasipriešinama ginklu; išlaisvinant įkaitus; kitais policijos veiklą reglamentuojančių įstatymų nustatytais atvejais. Šios tarnybos veiklą reglamentuojančiame įstatyme išplečiamos draudimo naudoti šaunamuosius ginklus arba specialiąsias priemones ribos. Draudžiama naudoti šaunamuosius ginklus arba specialiąsias priemones: prieš laivus, orlaivius ir kitas transporto priemones, kuriose yra keleivių; prieš asmenis, pareigūnų akivaizdoje atsitiktinai perėjusius valstybės sieną dėl nelaimingo atsitikimo arba nenugalimos jėgos; patalpose, kuriose yra sprogstamųjų medžiagų, šaudmenų, lengvai užsidegančių medžiagų, galinčių sukelti pavojų žmonių gyvybei bei sveikatai ar visuomenės saugumui; prieš asmenis, pastatus, patalpas, transporto priemones, turinčius neliečiamumo teisę; žmonių susibūrimo vietose, jeigu nuo to gali nukentėti pašaliniai asmenys; prieš asmenį, turintį su savimi mažametį vaiką; ir tokiais pačiais atvejais, kurie yra nurodomi Policijos veiklos įstatyme. Šios tarnybos pareigūnų diskrecijai pateikiamas ir platesnis specialiųjų priemonių pasirinkimo spektras: lazdos, antrankiai, surišimo priemonės, dujos, priverstinio transporto priemonių stabdymo priemonės, kovos imtynių veiksmai, tarnybiniai šunys, šaunamasis ginklas su specialiosios paskirties nemirtiniais šaudmenimis¹⁶ bei kitos įstatymų leidžiamos ir vidaus reikalų ministro įsakymu patvirtintos aktyvios ir pasyvios gynybos priemonės.

Valstybės saugumo departamentas (toliau – Saugumo departamentas) yra Lietuvos Respublikos Seimui ir Respublikos Prezidentui atskaitinga valstybės institucija, kurios paskirtis – saugoti Lietuvos Respublikos suverenitetą ir jos konstitucinę santvarką¹⁷.

Saugumo departamento pareigūnams suteikiama teisė turėti, saugoti ir panaudoti tarnybinių šaunamąjį ginklą bei specialiąsias priemones. Šaunamųjų ginklų ir specialiųjų priemonių panaudojimo pagrindus ir tvarką reglamentuoja Saugumo departamento statutas. Saugumo pareigūnas Statuto 40 ir 41 straipsnių nustatytais pagrindais ir sąlygomis gali panaudoti psichinę ar

¹⁵ Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas (2000 m. spalio 10 d. Nr. VIII-1996). Valstybės žinios. 2000. Nr. 92-2848.

¹⁶ Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 2, 3, 5, 6, 8, 9, 13, 15, 16, 19, 21, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 1(1), 7(1), 7(2), 7(3), 16(1) straipsniais ir priedu įstatymas Nr. X-1017. Valstybės žinios. 2007. Nr. 12-491.

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas (1994 m. sausio 20 d. Nr. I-380). Valstybės žinios. 1994. Nr. 11-163.

fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą¹⁸. Statute nurodoma, atitinkamų padalinių saugumo pareigūnai turi būti specialiai parengti ir periodiškai tikrinami, ar gali veikti situacijose, kuriose naudojama fizinė prievarta, šaunamasis ginklas.

Policijos rėmėjas yra netarnaujantis policijoje ar Lietuvos kariuomenėje, įskaitant kario savanorio tarnybą, Lietuvos Respublikos pilietis, savanoriškai padedantis policijai šio bei kitų įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka¹⁹.

Policijos rėmėjų įstatymo 15 straipsnyje pateikiamas Specialiųjų priemonių išdavimo ir panaudojimo reglamentavimas, kur nurodoma, kad specialiųjų priemonių išdavimo policijos rėmėjams atvejus ir leidžiamų išduoti specialiųjų priemonių rūšis nustato Lietuvos Respublikos policijos generalinis komisaras. Taip pat nurodoma, kad specialiosios priemonės gali būti išduodamos tinkamai parengtiems policijos rėmėjams atlikti pavestas funkcijas tik kartu su policijos pareigūnais. Specialiųjų priemonių panaudojimo sąlygas reglamentuoja Policijos įstatymas. Darbas su policijos rėmėjais dar labiau praplečia policijos pareigūno diskrecija. Tai sąlygoja aukštesnius reikalavimus pareigūno profesiniam pasirėngimui. Jis privalo ne tik pats nepriekaištingai atlikti savo pareigą, bet dar ir vadovauti bei tikslingai ir juridiskai teisėtai organizuoti šalia esančių policijos rėmėjų veiklą.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad specialiųjų priemonių panaudojimo reglamentavimas įstatymuose remiasi pagrindiniais principais:

Prievarta gali būti naudojama, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus.

Prievarta, galinti sukelti kūno sužalojimų ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos.

Prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes.

Prieš naudodamas fizinę prievartą arba šaunamąjį ginklą, pareigūnas privalo įspėti (išskyrus kai kuriuos atvejus, nurodomus VSAT veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose) apie tokį ketinimą, suteikdamas asmeniui galimybę įvykdyti teisėtus reikalavimus, išskyrus atvejus, kai

¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statutas (2002 m. liepos 5 d., Nr. IX-1042). Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3101.

¹⁹ Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas (1998 m. birželio 18 d. Nr. VIII-800). Valstybės žinios. 1998. Nr. 60-1705.

delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai arba toks įspėjimas yra neįmanomas.

Naudodami prievartą, pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių.

Apie prievartos panaudojimą pareigūnas turi pranešti atitinkamoms instancijoms.

IŠVADOS

Lietuvoje naudoti fizinę (ir psichinę) prievartą – specialiąsias priemones, kovinių imtynių veiksmus, šaunamąjį ginklą, etc. – įstatymai suteikia teisę mažiausiai dešimčiai juridinių subjektų, tačiau šių subjektų veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose specialiųjų priemonių panaudojimas yra skirtingas – vienur galimybės susiaurintos, kitur – išplėstos.

Manytume, atsižvelgiant į specifinius bei būdingus tarnybai bruožus, būtų tikslinga suvienodinti draudimų panaudoti fizinę prievartą ir specialiąsias priemones bei šaunamąjį ginklą reglamentavimą, kas padėtų išvengti galimų problemų pareigūnui pereinant iš vienos tarnybos į kitą bei sumažintų priešpriešą tarp jėgos struktūrų ir civilių asmenų.

Įvairiai reglamentuojamas draudimas naudoti specialiąsias priemones tarp nagrinėtų subjektų. Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnams išplečiamos draudimo naudoti šaunamuosius ginklus arba specialiąsias priemones ribos, tačiau išplečiamas ir pačių galimų naudoti specialiųjų priemonių sąrašas. Diskusinis klausimas dėl draudimo šios tarnybos pareigūnams naudoti specialiąsias priemones prieš asmenį, turintį su savimi mažametį vaiką. Policijos veiklos įstatyme nėra šios draudžiančios nuostatos.

Žmogaus teisių apsaugos aspektu labai svarbi reglamentavimo nuostata, kad pareigūnai (turintys teisę naudoti fizinę prievartą) būtų specialiai parengti ir periodiškai tikrinami - ar jie sugeba veikti situacijose, susijusiose su fizinės prievartos, šaunamojo ginklo ar sprogstamųjų medžiagų panaudojimu. Manome, kad organizuojant kompleksinę pretendentų atranką į pareigūnus ypatingai svarbu atsižvelgti į specifinius būsimosios tarnybos bruožus, įvertinti ar pretendentai sugeba tinkamai elgtis, veikti situacijose, susijusiose su fizinės prievartos, šaunamojo ginklo panaudojimu.

Manome, kad tikslinga būtų koreguoti Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio nuostatą, kad panaudoti specialiąsias priemones, tarp jų ir antrankius, policijos pareigūnas gali sulaikydamas teisės pažeidimą padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo. Policijos veiklos įstatymas nenumato teisės panaudoti antrankius kaip įtariamo asmens sulaikymo ir gabenimo saugumo užtikrinimo priemonės, kuomet sulaikomas asmuo, pradiniam sulaikymo etape jokių aktyvių veiksmų neatlieka. Antrankių panaudojimas, sulaikymo metu nesukėlęs žalos įtariamajam asmeniui, būtų tinkama prevencinė priemonė saugumui užtikrinti.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume). Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014; 2006. Nr.48 – 1701.
2. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas (1994 m. sausio 20 d. Nr. I-380). Valstybės žinios. 1994. Nr. .11-163.
3. Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas (1998 m. spalio 22 d. Nr. VIII-911). Valstybės žinios. 1998. Nr. 98-2713.
4. Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas (1998 m. birželio 18 d. Nr. VIII-800). Valstybės žinios. 1998. Nr. 60-1705.
5. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas (2000 m. gegužės 2 d. Nr. VIII-1649). Valstybės žinios. 2000. Nr. 41-1162.
6. Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas (2000 m. spalio 10 d. Nr. VIII-1996). Valstybės žinios. 2000. Nr. 92-2848.
7. Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas (2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048). Valstybės žinios. 2000. Nr. 90 – 2777.
8. Lietuvos Respublikos Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas (2002 m. sausio 15 d. Nr. IX-705). Valstybės žinios. 2002. Nr. 13-467.
9. Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas (2002 m. kovo 28 d. Nr. IX-816). Valstybės žinios. 2002. Nr. 33-1250.
10. Lietuvos Respublikos Vadovybės apsaugos įstatymas (2002 m. lapkričio 7 d. Nr. IX-1183). Valstybės žinios. 2002. Nr. 112-4982.
11. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538). Valstybės žinios. 2003. Nr. 42 – 1927
12. Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas (2004 m. balandžio 27 d. Nr. IX-2183). Valstybės žinios. 2004. Nr. 73-2517.
13. Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymas (2004 m. liepos 8 d. Nr. IX-2327). Valstybės žinios. 2004. Nr. 116-4317.
14. Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 2, 3, 5, 6, 8, 9, 13, 15, 16, 19, 21, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 1(1), 7(1), 7(2), 7(3), 16(1) straipsniais ir priedu įstatymas Nr. X-1017. Valstybės žinios. 2007. Nr. 12-491.
15. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statutas (2000 m. gegužės 23 d., Nr. VIII – 1697). Valstybės žinios. 2000. Nr. 47-1342.
16. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statutas (2002 m. liepos 5 d., Nr. IX-1042). Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3101.
17. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais NR. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios. 2000 11 10 Nr. 96-3016.

THE SUBJECTS OF RESORT OF POLICE SPECIAL MEANS IN LITHUANIA AND ITS DISCRETION

Aurelija Morkūnienė*, Algirdas Muliarčikas**
Mykolas Romeris University

Summary

The carried massive peace violations increase general social pressure, cause distrust and fear for personal safety. The article treats of the regulated attitudes of current valid legislation which enables subjects to use special means, corporal violence. The legislation empowers at least ten legal subjects to use corporal (and mental) violence in Lithuania such as special means, tactical wrestle actions, a gun, etc. However, the resort of special means in regulated papers for these subjects practice is different since here facilities are specialized (eg. in a piece of Police work legislation) and there they are expanded (the idiosyncrasy of discretion of Special investigation service officers is that these officers are enabled to possess, keep and use not only a gun but also explosives). Considering peculiar service features it is understood to be advisable to unify the regulation of prohibition to use corporal violence, special means and a gun which could enable an officer to avoid any possible problems during the period of the switch of one service to another one.

Keywords: types of violence, special means, discretion, physical violence.

Aurelija Morkūnienė * Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologiniai, socialiniai ir psichologiniai asmenybės bei specialisto ugdymo aspektai, fizinio ir kovinio rengimo optimizavimas, specialioji pedagogika ir neįgaliųjų integracija.

Aurelija Morkūnienė * Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: Educational, social and psychological aspects of professional education and personal educational issues, physical training and tactical optimization of professional education, special education and integration of the disabled.

Algirdas Muliarčikas** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: žmonių fizinio lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksų ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo koreliacija.

Algirdas Muliarčikas** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, Assoc.prof. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

POLICIJOS SPECIALIŲJŲ PRIEMONIŲ PANAUDOJIMO ASPEKTAI

Aurelija Morkūnienė, Robertas Veršinskas

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8 ~37) 30 36 52
Elektroninis paštas: aurelijamo@mruni.eu; rover@mruni.eu*

Santrauka. Respondentams buvo pateikta anketa, kurios tikslas – sužinoti pareigūnų nuomonę apie bendrąsias specialiųjų priemonių panaudojimo tendencijas. Tyrimo metu norėjome ištirti specialiųjų priemonių panaudojimo efektyvumą (naudingumą), likviduojant masines riaušes ir grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus. Šiuo metu naudojamų specialiųjų priemonių efektyvumu neabejoja tik trečdalis (35%) apklaustųjų pareigūnų. Nors didesnioji respondentų dalis (70%) jau buvo panaudoję specialiąsias priemones tarnybos metu, bet daliai jų tai nebuvo pakankama patirtis, kad įvertintų šių priemonių efektyvumą.

Penktadalis pareigūnų išvelgė organizacines problemas. Jie nurodė, kad labiausiai trūksta teorinių ir praktinių mokymų, kas padėtų ne tik geriau suvokti įstatymus, bet leistų formuoti bei tobulinti specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžius, sudarytų galimybę formuoti komandinio darbo, kuris ypatingai reikalingas masinių neramumų ar grupės asmenų padarytų teisėtvarkos pažeidimų likvidavime, gebėjimus. Darbe pateikiami tyrimo rezultatai leidžia įvardinti problemas susijusias su policijos specialiųjų priemonių panaudojimu likviduojant teisėtvarkos pažeidimus.

Pagrindinės sąvokos: Specialiosios priemonės, policija, teisėtvarkos pažeidimai, tarnybiniai šunys, individualios apsaugos priemonės.

ĮVADAS

Specialiosios priemonės yra tarpinė grandis tarp konflikto sprendimo be prievartos panaudojimo ir tarp šaunamojo ginklo kaip kraštutinės prievartos panaudojimo. Kaip efektyviai bus išnaudojama ši grandis, kokios jos panaudojimo pasekmės – tai gali toliau įtakoti tolimesnių veiksmų eigą.

Pagrindinė teisės saugos institucija atsakinga už viešosios tvarkos palaikymą yra policija¹. Teisė naudoti jėgą yra policijos skiriamasis bruožas ir būtina sąlyga, kad įstaigos ir jų pareigūnai galėtų atlikti jiems skirtas funkcijas. Policijos pareigūnai naudoja prievartą, kuri pagrįsta bendromis valstybėje galiojančiomis elgesio normomis (teise), o paklusimas šiai prievartai – kiekvieno žmogaus ir organizacijos, veikiančios valstybės teritorijoje, pareiga. Teisės saugos institucijų veikla yra veiksmingesnė, kai sulaukiama visuomenės pritarimo ir užtikrinamas abipusis bendradarbiavimas. Būtina, kad šios institucijos labai atsakingai atliktų pavestas funkcijas, nes jai suteikiama didelė veiksmų laisvė bei prievartos veiksmų naudojimo teisė. Būtina atkreipti dėmesį ne tik į atliekamus veiksmus, bet ir kaip jie yra atliekami. Teisės saugos institucijos, atlikdamos joms

¹ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 90 – 2777.

pavestas funkcijas, privalo gerbti piliečių asmens teises ir laisves bei vengti savavališkų ir neteisėtų veiksmų.

TYRIMO TIKSLAS

Tyrimo tikslas – ištirti policijos specialiųjų priemonių panaudojimo aspektus likviduojant teisėtvarkos pažeidimus.

Siekdami šio tikslo sprendėme uždavinius:

1. Įvertinti specialiųjų priemonių panaudojimo efektyvumą.
2. Išskirti policijos specialiųjų priemonių tinkamo panaudojimo aspektus.
3. Įvardinti problemas, susijusias su policijos specialiųjų priemonių panaudojimu likviduojant teisėtvarkos pažeidimus.

Tyrimo metodai:

1. Literatūros šaltinių analizė, apibendrinimo metodas.
2. Anketinė apklausa²
3. Statistinių duomenų apdorojimas Data Analysis sistema.

TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Tyrimo dalyvavo 215 respondentų: 164 vyrai ir 51 moteris. Vidutinis respondentų amžius 25,6 metų ($\pm 5,15$ metų), atitinkamai vyrų – 26,1 metų ($\pm 4,9$ metų), moterų – 23,9 metų ($\pm 5,4$ metų). Mus domino respondentų darbo (tarnybos) stažas, nes iškėlėme prielaidą, kad turintys didesnę tarnybos stažą, turėjo daugiau praktinių galimybių panaudoti specialiąsias priemones. Respondentų vidutinis darbo stažas – 5,4 metų (± 5 metai), vyrų ir moterų stažas, įvertinus amžiaus skirtumą, yra gan panašus, atitinkamai – 5,64 ir 4,57 metų.

Respondentų atsakymai buvo analizuojami atsižvelgiant ne tik į lytį. Jie buvo suskirstyti į grupes pagal dabartinę jų tarnybos vietą, t.y. policijos pareigūnai (136), Valstybės sienos apsaugos tarnybos (toliau – VSAT) pareigūnai (60), kiti pareigūnai (19), kurių žymią dalį sudarė Vidaus tarnybos pulkų (I – jo ir II – jo) pareigūnai. Paveikslėliuose pateikiami duomenis, gauti įvertinus atsakymus pagal šį kriterijų, tekste nurodomos kitos nustatytos tendencijos, atsižvelgiant į lytį, į tai, ar respondentai jau buvo panaudoję tarnybos metu specialiąsias priemones, ar dar ne. Tai, ar pareigūnas tarnybos metu yra panaudojęs specialiąsias priemones, yra dar vienas, mūsų manymu, svarbus kriterijus vertinant atsakymus į anketos klausimus (1 lentelė).

² Morkūnienė A. Policijos specialiųjų priemonių panaudojimo teisinės ir organizacinės problemos likviduojant masines riaušes ir grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus. Magistro baigiamojo darbo tezės. 2006.

1 lentelė. Respondentų, dalyvavusių apklausoje, grupės

Tarnybos	Panaudoję specialiąsias priemones			Nepanaudoję specialiųjų priemonių			Iš viso		
	Vyrai	Moterys	Iš viso	Vyrai	Moterys	Iš viso	Vyrai	Moterys	Iš viso
Policijos pareigūnai	90	15	105	9	23	32	99	37	136
VSAT pareigūnai	23	4	27	26	6	32	49	11	60
Kiti pareigūnai	16	2	18	0	1	1	16	3	19
Iš viso	129	21	150	35	30	65	164	51	215

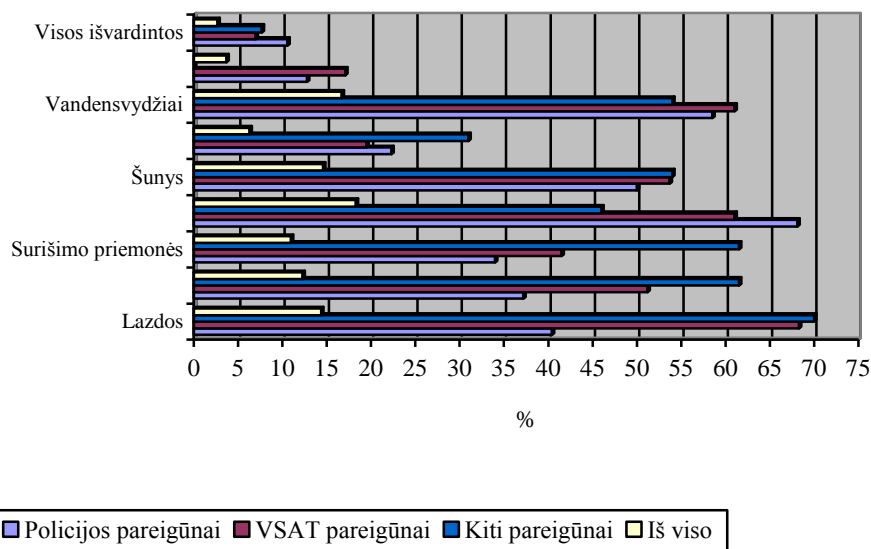
Iš viso buvo pateikta 220 anketų. Penkios iš jų pripažintos netinkamomis tyrimo rezultatų skaičiavimui dėl to, kad atsakymai į didesnę dalį nebuvo pateikti, atsakymų žymėjimas neatitiko reikalavimų arba buvo pažymėti visi galimi atsakymų variantai.

TYRIMO REZULTATAI

Respondentams buvo pateikta anketa, kurios tikslas – sužinoti pareigūnų nuomonę apie bendrąsias specialiųjų priemonių panaudojimo tendencijas. Tyrimo metu norėjome ištirti specialiųjų priemonių panaudojimo efektyvumą (naudingumą), likviduojant masines riaušes ir grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus. Respondentams pateiktoje anketoje buvo išvardintos ne tik Policijos veiklos įstatyme išvardintos aktyvios gynybos priemonės, bet ir tos, kurių šiame įstatyme nėra, tačiau jos gali būti naudojamos, jei tai įsakymu patvirtina vidaus reikalų ministras ir tas naudojimas neprieštarauja kitiems teisės aktams.

Iš viso buvo 754 specialiųjų priemonių pasirinkimai (1 pav.). Kaip efektyviausią (naudingiausią) priemone respondentai nurodė dujas (138 pasirinktys). Kita efektyvia (naudinga) priemone likviduojant masines riaušes ir grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus respondentai įvardino vandensvydžius (126 pasirinktys). Reikia pažymėti, kad lazdos labiau patikimos atrodo VSAT pareigūnams (68,3% arba 41 pasirinktis) nei policijos pareigūnams (40% arba 55 pasirinktys). Lazdos efektyvumo vertinimo skirtumų tarp pareigūnų panaudojusių ir tarp pareigūnų dar nepanaudojusių tarnybos metu specialiųjų priemonių esminių skirtumų nepastebėta.

Pažymėtina, kad policijos pareigūnai, tarnybos metu nepanaudoję specialiųjų priemonių, nei karto nepaminėjo antrankių bei surišimo priemonių kaip efektyvių (naudingų) likviduojant masines riaušes ar grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus. Šias priemones labiausiai vertina kitų tarnybų pareigūnai (apie 70%).

1 pav. Specialiųjų priemonių panaudojimo santykinis efektyvumo (naudingumo) rodiklis

Atskiro komentaro reikalauja respondentų pasirinkimas masinių riaušių ir grupės asmenų padarytų teisėtvarkos pažeidimų likvidavime kaip efektyvią priemonę naudoti tarnybinius šunis. Kitaip tariant, pusė vyrų ir moterų (kiek daugiau nei po 51%) esant tokioms aplinkybėms pasikliautų šunimis. Kai pasitelkiama specialioji priemonė – tarnybiniai šunys, juos naudoja tik specialiai paruošti pareigūnai. Krašto apsaugos sistemoje tarnybinius šunis draudžiama naudoti, kai asmens, prieš kurį juos ketinama panaudoti, nematyti, taip pat žmonių susibūrimo vietose, jeigu nuo to gali nukentėti pašaliniai asmenys³.

Tarnybinius šunis naudoja ir apsaugos tarnybų darbuotojai, tačiau tik saugomų objektų ar juose esančių asmenų apsaugai, todėl saugos tarnybų saugomų renginių, masinių susibūrimų metu apsaugos darbuotojai šunų negali turėti.

Šunys panaudojami efektyviausiai pakankamai ribotoje teritorijoje ar patalpoje, kur iki minimumo galima sumažinti pašalinių žmonių patekimą, kas leidžia išvengti sunkių pasekmių bei sudaro geresnes sąlygas tarnybinio šuns darbui (geriau sutelkiamas dėmesys, mažiau pašalinių dirgiklių, galimai matomi visi ten esantys asmenys ir pan.). Ši nuomonė remiasi Cees de Rover⁴, kuris teigia, kad:

³ Lietuvos Respublikos kovinių ginklų naudojimo krašto apsaugos sistemoje statuto patvirtinimo įstatymas. 2000 m. balandžio 13 d. Nr. VIII-1621. Vilnius

⁴ Cees de Rover. Tarnauti ir ginti. Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms. 214 psl. 2001. „Aidai Echoes & Partneriai“. Vilnius

- teisėtvarkos pareigūnams į demonstraciją atsivedus tarnybinius šunis, tokį tokį teisėtvarkos pareigūnų elgesį demonstracijos dalyviai dažnai suvokia kaip agresijos išraišką;
- tarnybiniai šunys neskiria teisės pažeidėjų nuo pašalinių stebėtojų; gavę progą, jie puola visus, kuriuos tik pavyksta pasiekti;
- tarnybinių šunų lojimas labai trukdo teisėtvarkos pareigūnams ir demonstracijos dalyviams bendradarbiauti⁵.

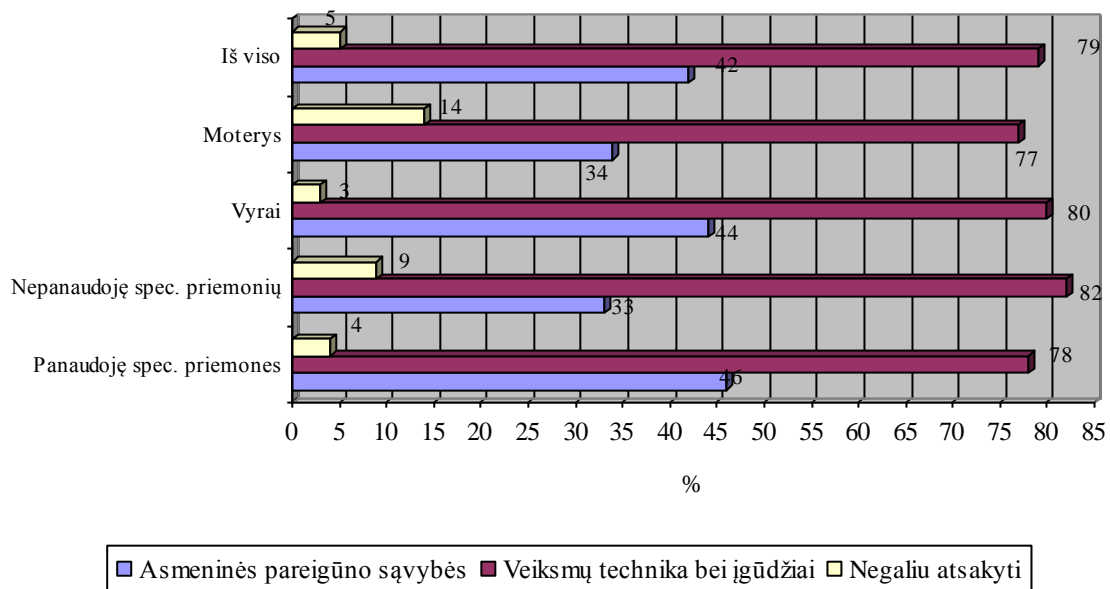
Sudarant anketą sąmoningai nebuvo paminėtos pasyvios gynybos specialiosios priemonės – šalmi (taktiniai ir riaušiniai), apsauginės liemenės, skydai (balistiniai ir riaušiniai), rankų ir kojų apsaugos priemonės (komplektai), dujokaukės. Apklauso metu šios priemonės buvo paminėtos tik 13 kartų, nurodant skydus, nedegius kostiumus, šalmus ir pasinaudojant aptakia sąvoka „apsaugos priemonės“. Tokią tendenciją gali sąlygoti kelios priežastys. Pareigūnai masinių riaušių ir grupės asmenų padarytų teisėtvarkos pažeidimų likvidavimą suvokia daugiau kaip aktyvius veiksmus, gerokai per daug pasitiki savo kaip pareigūno statuso įtaka aplinkiniams, per mažai susipažinę su minios (grupės asmenų) susiformavimo bei socialinio poveikio aplinkiniams jėga. Tokiai pareigūnų nuostatai susiformuoti galėjo įtakoti žiniasklaidos nušviečiami pastarųjų metų įvykiai – masinių riaušių ar masinių muštynių atvejai sporto renginiuose. Žiniasklaidos pateikiami tik kraštutiniai masinių riaušių ar grupės asmenų padarytų teisėtvarkos pažeidimų likvidavimo momentai – specialiųjų priemonių ar net kovinių ginklų panaudojimas, akcentuojami sužeistųjų (ypatingai – policijos pareigūnų) skaičiai. Pranešimuose nepateikiami dalyvių bei likvidavime dalyvaujančių teisėsaugos pareigūnų skaičiaus santykis, nepateikiama pareigūnų veiksmų seka nuo pat pradžių. Pareigūnas tik paviršutiniškai vertindamas pateikiamą situaciją, neanalizuodamos realios situacijos susiformavimo ir dinamikos ypatybių, gali pradėti asocijuoti su įvykiuose dalyvaujančiais, ypač su sužeistais, pareigūnais. Ši asocijacija gali peraugti į pakankamai ryškią agresiją bet kokiai žmonių grupei, susibūrusiai vienoje vietoje dėl įvairiausių priežasčių. Pareigūnui, kuriam suteikta diskrecija naudoti fizinę ir psichologinę prievartą, tai yra nepateisinama. Tik disocijacija iš tokios situacijos gali leisti blaiviai įvertinti įvykius, dalyvius bei padėti pasirinkti tinkamiausią problemos sprendimo variantą.

Apibendrinant galima teigti, kad respondentės moterys pasirinktų viena specialiąja priemone mažiau nei respondentai vyrai. Vyrai rinkosi vidutiniškai po 3,72 priemonės (610 pasirinkčių), moterys – po 2,8 priemonės (145 pasirinktys). Nesiryžtume teigti, kad moterys labiau apsisprendusios pasirinkdamos specialiąsias priemones. Manytume, kad vyrai labiau domisi šiu

⁵ Ten pat

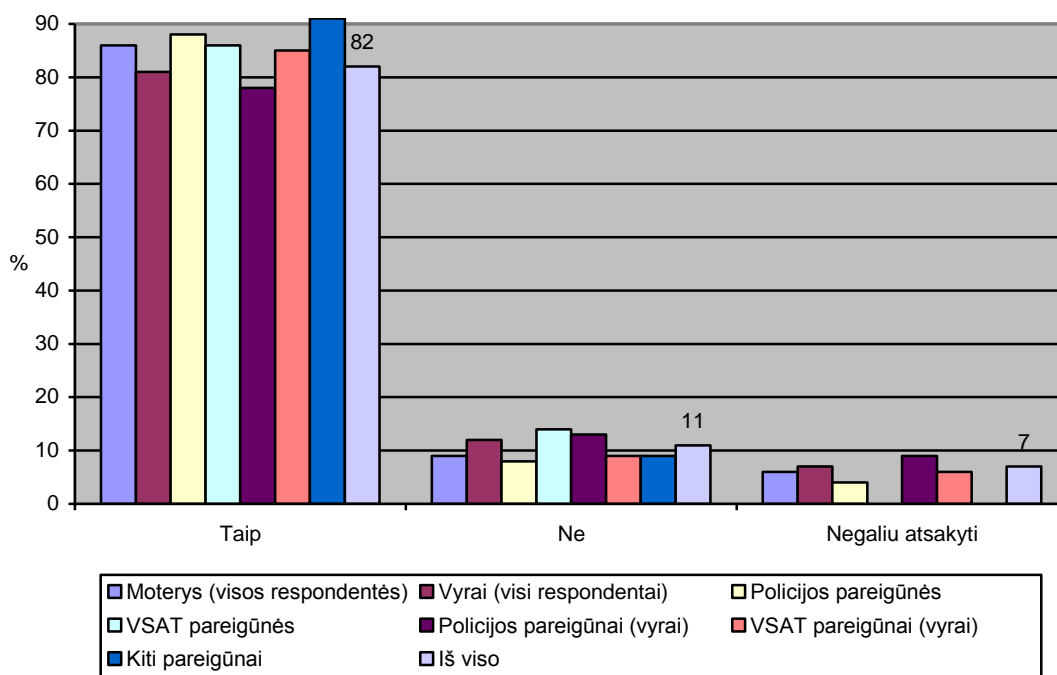
priemonių techninėmis ir poveikį darančiomis savybėmis, iš jų beveik dvigubai daugiau buvo panaudojusią specialiąsias priemones tarnybos metu nei tarp moterų (atitinkamai 78,7% ir 41,2%).

Iš viso buvo 271 pasirinktis. Asmeninių pareigūno savybių įtaka paminėta 90 kartų, o veiksmų technikos bei įgūdžių įtaka – 169 kartus 12 pareigūnų nurodė negalintys atsakyti į pateiktą klausimą. Kiekvienas pareigūnas vidutiniškai nurodė po 1,22 – 1,28 pasirinktis. 22 pareigūnai (10% visų pareigūnų) nurodė abiejų faktorių įtaką. Reikia pažymėti, kad beveik dvigubai didesnis veiksmų technikos bei įgūdžių pasirinkčių skaičius yra neatsitiktinis. Geri specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžiai tiesiogiai įtakoja pasitikėjimo savimi lygį ir komandinio darbo kokybę. Geri įgūdžiai bei aukštas specialiųjų priemonių panaudojimo veiksmų technikos lygis didina pasitikėjimą šalia esančiu komandos nariu, suteikia galimybę tikėtis pagalbos bei, sutelkus jėgas, pasiekti galimai maksimalius rezultatus. Šie duomenys buvo apskaičiuoti sugrupavus respondentus pagal lytį ir pagal tai, ar tarnybos metu jie panaudojo specialiąsias priemones ar ne. Moterims sunkiausia buvo atsakyti į pateiktą klausimą, jų beveik šeštadalis negalėjo atsakyti, kai tuo pačiu klausimu tik 3 % vyrų nebuvo apsisprendę (2 pav.).

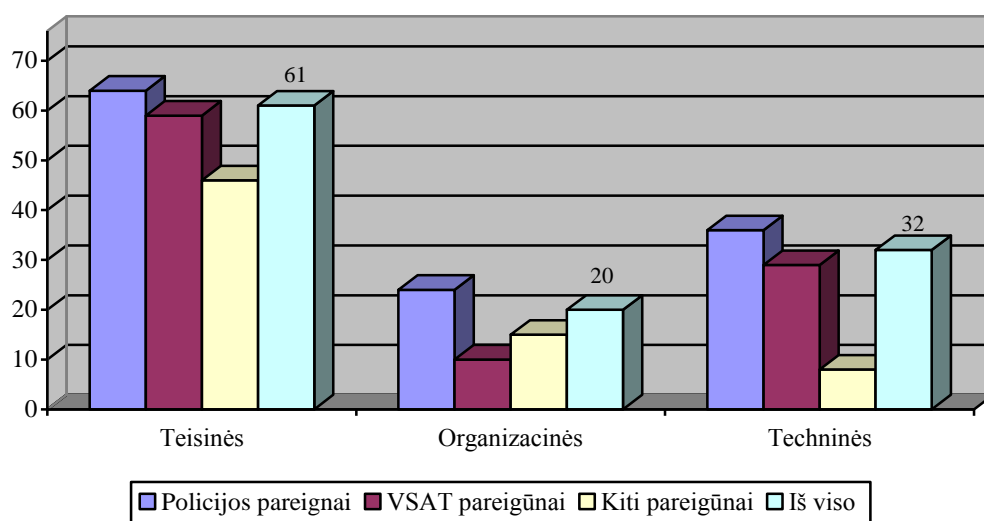
2 pav. Specialiųjų priemonių tinkamą panaudojimą lemiantys veiksniai

Respondentai sąmoningumą ir atsakomybės jausmo brandumą įrodė teigdami, kad norėtų patobulinti savo specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžius. Taip nurodė 82% visų respondentų (3 pav.).

3 pav. Pageidavimas patobulinti savo specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžius

Pareigūnai įžvelgia teisinės problemas specialiųjų priemonių panaudojimo kontekste (4 pav.). Dalis jų mano, kad yra ir teisinės, ir techninės problemos. Iš teisinių problemų dažniausiai minima, kad panaudojęs specialiąsias priemones pareigūnas gali būti apkaltintas neteisėtais veiksmais. Tai atsakomybės klausimas, kuris gali būti sprendžiamas teisme. Kaip priežastį galima nurodyti paviršutinišką įstatymų žinojimą, per menką gebėjimą spręsti konfliktą kitomis priemonėmis. Dar viena galima priežastis – pareigūnas, panaudojęs specialiąsias priemones nemoka tinkamai įforminti pažeidimo ir argumentuotai pagrįsti specialiųjų priemonių panaudojimo. To išdava – „pareigūną po specialiųjų priemonių panaudojimo spaudžia ir prokurorai, ir pažeidėjų advokatai, ir valdžia“.

4 pav. Problemos, iškylančios specialiųjų priemonių panaudojimo kontekste

Ižvelgdami technines problemas, pareigūnai nurodė dabartinių specialiųjų priemonių tiek techninį, tiek moralinį nusidėvėjimą. Keistai skambėjo atsakymai, jog tarnybos metu baiminamasi, kad nesulūžtų naudojamos priemonės, dujų balionėliai išduodami tik dėl vaizdo, nes dujos pasenusios ir negali būti naudojamos pagal paskirtį. Dar viena problema – specialiųjų priemonių trūkumas. Ši problema ne mažiau svarbi žinant kuom būna „ginkluoti“ pažeidėjai – beisbolo lazdos, „nunčakai“, grandinės, kirviai, kėdės, plytos, peiliai, stiklo šukės... Didesnioji dalis pareigūnų (71%) nurodė, kad specialiosios priemonės konflikto sprendime turi atlikti prevencinį vaidmenį. Tai reiškia, kad:

1. Priemonė yra veiksminga (bet nepavojinga gyvybei) ir jos poveikis žinomas pažeidėjui.
2. Priemonė yra paruošta naudojimui (pvz. teleskopinė lazda).
3. Priemonė tikrai bus panaudota, neįvykdžius teisėtų pareigūnų reikalavimų.
4. Pareigūnas yra tikras, kad konkrečioje situacijoje teisėtai panaudojus specialiąsias priemones, jis bus apsaugotas nuo teismo aiškinimosi.

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo metu naudojamų specialiųjų priemonių efektyvumu neabejoja tik trečdalis (35%) apklaustųjų pareigūnų. VSAT pareigūnai geriau vertina savo specialiąsias priemones. Tai gali būti sąlygota to, kad ši tarnyba palyginti su policija yra jauna. Ji formavosi pakankamai savarankiškai, įsigijo naujesnių priemonių (nes nebuvo iš ko perimti senų). Europos Sąjunga yra suinteresuota gerinti bei tobulinti savo sienų apsaugą, todėl aktyviai dalyvauja pasienio tarnybas aprūpinant naujausia technine įranga bei priemonėmis. Nors didesnioji respondentų dalis (70%) jau buvo

panaudoję specialiąsias priemones tarnybos metu, bet daliai jų tai nebuvo pakankama patirtis, kad įvertintų šių priemonių efektyvumą.

Penktadalis pareigūnų išvelgė organizacines problemas. Jie nurodė, kad labiausiai trūksta teorinių ir praktinių mokymų, kas padėtų ne tik geriau suvokti įstatymus, bet leistų formuoti bei tobulinti specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžius, sudarytų galimybę formuotis komandinio darbo, kuris ypatingai reikalingas masinių neramumų ar grupės asmenų padarytų teisėtvarkos pažeidimų likvidavime, gebėjimus. Pasikeitus prioritetams, kai žmogaus teisių ir laisvių apsauga tampa svarbiausiu tikslu, būtini alternatyvūs konflikto sprendimo būdai, t.y. nenaudojant fizinės prievartos. Minios valdymas, organizatorių, kurstytojų nustatymas ir neutralizavimas, grupės asmenų socialiniai bruožai – menka dalis labai svarbių klausimų, vertinant pareigūnų gebėjimą minimaliomis pastangomis naudojant tiek fizinę, tiek psichinę prievartą pasiekti galimai maksimalų rezultatą.⁶

Lietuvoje tokiu aspektu specialiųjų priemonių problematika nebuvo plačiau nagrinėta. Kai kurie autoriai pateikia metodinio pobūdžio informaciją specialiųjų priemonių panaudojimo techniniais ir taktiniais klausimais, nagrinėja masinių teisėtvarkos pažeidimų problematiką⁷.

IŠVADOS

Skirtingų tarnybų pareigūnai nevienodai vertina šiuo metu jų tarnybose naudojamų specialiųjų priemonių efektyvumą – žemiausiai vertina policijos pareigūnai. Tarp respondentų tik policijos pareigūnams teko atsakyti už nepagrįstai panaudotas specialiąsias priemones. Policijos pareigūnams santykinai dažniau tenka panaudoti specialiąsias priemones tarnybos metu.

Pagrindinės techninės problemos: a) naudojamos specialiosios priemonės techniškai pasenusios bei nusidėvėjusios, yra nepatikimos ar netinkamos naudoti pagal paskirtį; b) priemonės pasenusios moraliai, neatitinka šios dienos reikalavimų; c) specialiųjų priemonių nepakanka visiems jas turintiems teisę naudoti pareigūnams.

Pagrindinė organizacinė problema – trūksta teorinių ir praktinių mokymų, galimybių tobulinti specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžius, įgyti žinių bei praktinių mokėjimų konfliktus spręsti be prievartos panaudojimo

Labai svarbus siekinys – policiją aprūpinti tokiomis priemonėmis, kurios būtų efektyvios, pakankamai grėsmingos, bet nesukeltų mirtino pavojaus. Tai padėtų įgyvendinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugos uždavinį nesukeliant papildomo pavojaus teisėtvarkos pareigūnams.

⁶ Masiulionis S. Profesinis taktinis parengimas. Taktiniai reikalavimai, keliami tarnybinių užduočių vykdymui. // LTU, Policijos fakultetas, 2000.

⁷ Karosas L., Masiulionis S. Specialiosios priemonės policijos veikloje. Metodinis leidinys 2 dalis. Vilnius: LTA, 1999.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 90 – 2777.
2. Lietuvos Respublikos kovinių ginklų naudojimo krašto apsaugos sistemoje statuto patvirtinimo įstatymas. 2000 m. balandžio 13 d. Nr. VIII-1621. Vilnius
3. Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2000 m. balandžio 20 d. įsakymas Nr. 141 „Dėl policijos darbo užtikrinant viešąją tvarką, žmonių ir eismo saugumą masinių renginių metu”.
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu nr. 11, su papildomais protokolais nr. 1, 4, 6 ir 7 // Valstybės žinios. 2000. Nr. 96-3016.
5. Europos policijos etikos kodeksas. Vilnius: Gilija, 2002.
6. Morkūnienė A. Policijos specialiųjų priemonių panaudojimo teisinės ir organizacinės problemos likviduojant masines riaušes ir grupės asmenų padarytus teisėtvarkos pažeidimus. Magistro baigiamojo darbo tezės. 2006.
7. Cees de Rover. Tarnauti ir ginti. Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms. Vilnius: „Aidai Echoes & Partneriai“. 2001.
8. Karosas L., Masiulionis S. Specialiosios priemonės policijos veikloje. Metodinis leidinys 2 dalis. Vilnius: LTA, 1999.
9. Masiulionis S. Profesinis taktinis parengimas. Taktiniai reikalavimai, keliami tarnybinių užduočių vykdymui. // LTU, Policijos fakultetas, 2000.
10. Uildriks N., Van Reenen P. Policing Post-Communist Societies. Police-Public Violence, Democratic Policing and Human Rights. EC. 2004.

ASPECTS OF THE USE OF POLICE SPECIAL MEASURES

Aurelija Morkūnienė*, Robertas Veršinskas**
Mykolas Romeris University

Summary

The work is based to define the research which was made by the authors. These questionnaires were given to find out this police officers point about the police using of special measures in suppressing mass riot and group violations of public order.

Respondents were given a questionnaire aimed at - to know the opinion of officials of the general trends in the use of special tools. The study wanted to examine specific measures efficiency (performance), the eradication of mass riots and a group of persons by law enforcement abuses. Currently used for special measures of efficiency no doubt only a third (35%) interviewed officials. Although the greater part of respondents (70%) were already handling of special measures during the service, but part of it was not enough experience to evaluate the effectiveness of the measures. Fifth officials saw organizational problems. They pointed out that most lack the theoretical and practical training that will help not only to better understand the law, but would develop and improve skills in the use of special measures, would allow the formation of teamwork, which is particularly acute in large-scale disturbance, or group of persons committed violations of law and liquidation as well as skills. The paper presents the research results you need to specify the problems associated with police use of special measures to eradicate violations of law.

Keywords: special measures, police, law enforcement violations, service dogs, personal protection measures.

Aurelija Morkūnienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Specialaus fizinio rengimo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologiniai, socialiniai ir psichologiniai asmenybės bei specialisto ugdymo aspektai, fizinio ir kovinio rengimo optimizavimas, specialioji pedagogika ir neįgaliųjų integracija.

Aurelija Morkūnienė* Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Special Physical Training, lecturer. Research interests: Educational, social and psychological aspects of professional education and personal educational issues, physical training and tactical optimization of professional education, special education and integration of the disabled.

Robertas Veršinskas** Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Edukologija.

Robertas Veršinskas** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer.
Research interests: Education.

BERUFSWORTSCHATZLERNSTRATEGIEN DER DEUTSCHLERNER AN DER UNIVERSITÄT

Giedrė Paurienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303667
Elektroninis paštas: giedre@pauriene.net*

Zusammenfassung. Im vorliegenden Artikel handelt es sich um Lernstrategien der Deutschlerner beim Berufswortschatzlernen. Wenn die Lernstrategien im Unterricht einen zentralen Platz einnehmen, kann das fremdsprachendidaktische Lernziel erreicht werden. Das richtige Anwenden von Lernstrategien fördert autonomes Lernen und so wird auch das Prinzip von der lebenslangen Bildung gefördert. Der empirische Teil widmet sich der Verwendungshäufigkeit der einzelnen Lernstrategien beim Berufswortschatzerwerb. Es wird auf eine Umfrage zum Thema der Berufswortschatzlernstrategien eingegangen. Resümierend wird darauf hingewiesen, wie das Berufswortschatzlehren und -lernen im fachbegleitenden Deutschunterricht verändert werden sollten.

Stichwörter: Lernstrategien, Berufswortschatz, Berufswortschatzlernstrategie, autonomes Lernen.

EINFÜHRUNG

Wortschatzarbeit ist heute als notwendiger Übel angesehen. Die Folge ist, dass der Lerner sich recht häufig selbstverständlich darum bemühen muss, sich die Vokabeln und deren Bedeutung auf eine nicht näher bestimmte Art und Weise einzuprägen. Der Wortschatzerwerbsphase ist nach Meinung von Rampillon (2000) die Phase, in der Lernstrategien dem Lerner helfen können, die ihm bevorstehende Aufgabe zu bewältigen. Und so müssen die Lerner, deren Ziel es ist, eine neue lexikalische Einheit zu erlernen, ihre Aussprache, Schreibweise und Bedeutung verarbeiten. Die meisten Schwierigkeiten haben sie mit dem Erschließen ihrer Bedeutung. Dabei kann man die Bedeutung aus dem Kontext erschließen, in einem Handwörterbuch nachschlagen, mit der Muttersprache oder einer anderen Fremdsprache vergleichen und nach akustischen Ähnlichkeiten suchen.¹

Lernstrategien eignen sich dazu, alle Phasen der Wortschatzarbeit zu unterstützen, d.h. sowohl das Verstehen als auch das Einprägen, das Behalten, das Erinnern und das zielgerichtete Anwenden von lexikalischen Einheiten.²

Also jeder Lernende ist unterschiedlich begabt und jeder braucht für den Berufswortschatzerwerb ein individuelles Verfahren oder eine individuelle Methode. Es hängt vor

¹ Chudak S. Posener Beiträge zur Germanistik. Lernautonomie fördernde Inhalte in ausgewählten Lehrwerken DaF für Erwachsene. Lang, 2007, St. 26-27.

² Löschnann M. Effiziente Wortschatzarbeit. Alte und neue Wege. Arbeit am Wortschatz integrativ, kommunikativ, interkulturell, kognitiv, kreativ. Frankfurt/M.: Lang, 1993, St. 15.

allem von dem Lehrer ab, welche Lernstrategien er im Unterricht darstellt und so die Lernautonomie bei ihnen fördert. Die Beherrschung von Lernstrategien ist eine wichtige Voraussetzung für autonomes Lernen. Es gibt große Reihe von Lernstrategien, die man im Unterricht benutzen kann. Wenn die Lernstrategien zweckmäßig ausgenutzt werden, sollte dann das autonome Wortschatzlernen effektiv werden.

Im Mittelpunkt dieser Arbeit steht die Umfragung der deutschlernenden Studenten der Fakultät für Öffentliche Sicherheit an der Mykolas Romeris Universität in Bezug auf Wortschatzlernstrategien. Mithilfe einer Umfrage kann man Lernstrategien, die von außen nicht beobachtbar sind und die die Lerner unbewusst verwenden, gut ermitteln. Das Ziel mit dieser Umfrage ist es, einen Einblick darin zu gewinnen, wie die Deutschlerner den Berufswortschatz lernen, die Wortschatzerwerbstrategien, die die Lerner beim Berufswortschatzerwerb bevorzugen, zu analysieren und festzustellen, ob die Lernenden an die modernen Strategien gewöhnt sind. Diese Forschung sollte eine gute Rückmeldung für die Lehrer und die autonomen Lernenden sein.

Im theoretischen Teil werden die Hauptbegriffe und Definitionen, die zur Erläuterung des Themas und zur Durchführung der Umfrage wichtig sind, kurz dargestellt. Es wird der Begriff der Lernstrategie erläutert und auf das Thema der Klassifikation von Lernstrategien eingegangen.

DEFINITION VON LERNSTRATEGIEN

Der Begriff *Strategie* gehört zu den zentralen Bestandteilen kognitiver Lerntheorie und hängt eng mit dem konstruktivistischen Lernkonzept zusammen. In der Informationsgesellschaft, in der Informationen mit ungeheurer Geschwindigkeit alt werden und neu entstehen, können wir mit der Lernform der Addition von Informationen nicht mehr überleben. Wir müssen aus der Flut von Informationen das auswählen, was uns wichtig ist, das Ausgewählte verarbeiten, d. h. das vorhandene Wissen rekonstruieren, indem wir das Neue mit dem Vorhandenen verbinden und ins Vorhandene integrieren. All das ist die Fähigkeit, gemäß unseren Bedürfnissen ständig selbstständig weiter zu lernen. Diese kognitive konstruktivistische Lerntheorie sieht das Lernen als einen aktiven und dynamischen Prozess der individuellen Informationsverarbeitung. Zum Lernen brauchen wir also *Strategie*, um neue Informationen an schon vorhandenes Wissen anzuknüpfen, es durch Reorganisation zu verändern und zu unserem eigenen Wissen zu machen. Die Lernenden stehen dabei selbst im Mittelpunkt des fremdsprachendidaktischen Interesses. Das Thema der Strategien im Unterrichtsprozess führt zum autonomen Lernen.³

³ Janikova V. Didaktik des Deutschen als Fremdsprache, Anmerkungen zu aktuellen Themen mit Aufgaben zum reflektierten Selbststudium. MU Brno, 2005, St.44 – 47.

Nach Bimmel (2002) ist eine Lernstrategie ein Plan (mentalen) Handelns, um ein Lernziel zu erreichen. Der Begriff *mental* bezieht sich dabei auf einen Kernpunkt der kognitiven Theorie, nämlich dass der Mensch einen erkennenden Geist besitzt, der bewusst Ideen, Pläne usw. konstruiert.

Nach Lompschner (1994) sind Lernstrategien „mehr oder weniger komplexe, unterschiedlich weit generalisierte bzw. generalisierbare, bewusst oder auch unbewusst eingesetzte Vorgehensweisen zur Realisierung von Lernzielen, zur Bewältigung von Lernanforderungen.“⁴

Oxford (1990) definiert Lernstrategie als „spezifische Tätigkeiten, Verhalten oder Vorgehen, die man zur Verbesserung des eigenen Lernens ausnützt.“⁵

Aus pädagogischer und allgemein didaktischer Sicht bieten Bimmel und Rampillon (2000) eine ausführliche Definition von Lernstrategien nach. Sie definieren die Lernstrategien wie folgt:

- Eine Lernstrategie ist ein Plan der Lernenden. Da Pläne in der Regel bewusst sind, können sie zum Unterrichtsgestand gemacht werden. Erst nach intensiver Übung und Anwendung können neu erworbene Lernstrategien automatisiert werden.
- Der Plan der Lernenden beinhaltet, welche (mentalen) Handlungen sie jeweils ausführen wollen, um ein bestimmtes Ziel zu erreichen.
- Um sich eine geeignete Lernstrategie zurechtzulegen, müssen sich die Lernenden über ihr eigenes Lernziel im Klaren sein.⁶

KLASSIFIKATION VON LERNSTRATEGIEN

Bezogen auf die Klassifikation von Lernstrategien werden verschiedene Vorschläge unterschieden. In der Fachliteratur werden viele Versuche unternommen, Lernstrategien zu klassifizieren und sie systematisch zu beschreiben.

Rampillon und Bimmel (2000) gliedern die Lernstrategien in die direkten (kognitiven) und indirekten Strategien. Direkte (kognitive) Strategien befassen sich direkt mit dem Lernstoff und indirekte Strategien befassen sich mit der Art und Weise des Lernens, mit den Gefühlen, die mit dem Lernen verbunden sind (affektive Strategien) und mit den sozialen Verhaltensweisen (soziale Strategien).⁷

In dieser Arbeit folgt man der Lernstrategienklassifikation von Oxford (1990). Sie teilt die Lernstrategie zunächst in direkte und indirekte Lernstrategien ein. Sie unterteilt diese zwei Klassen

⁴ Löschmann M. Effiziente Wortschatzarbeit. Alte und neue Wege. Arbeit am Wortschatz integrativ, kommunikativ, interkulturell, kognitiv, kreativ. Frankfurt/M.: Lang, 1993, St. 17.

⁵ Oxford R. L. Language Learning Strategies. What every teacher should know? Boston: Heinle & Heinle, 1990, St. 26.

⁶ Bimmel P. & Rampillon U. Lernerautonomie und Lernstrategie. München: Langenscheidt, 2000, St. 62 - 64.

⁷ Ebd., St.62 - 64.

weiter in sechs Gruppen, drei direkte und drei indirekte. Der direkten Lernstrategie gehören Gedächtnisstrategien, kognitive Strategien und Kompensationsstrategien an. Unter der indirekten Lernstrategie werden metakognitive, soziale und affektive Strategien zusammengefasst. Weil die direkten Lernstrategien mit dem Wortschatzlernen sehr eng zusammenhängen, soll im Folgenden darüber kurz gesprochen werden.

Gedächtnisstrategien helfen dem Lerner, Informationen zu speichern, wieder zu finden und abzurufen:

- Mentale Bezüge herstellen: Wortgruppen bilden, Assoziationen mit dem Vorwissen verknüpfen, kombinieren;
- Bilder und Laute verwenden: mentale Bilder verwenden, Zwischenwörter verwenden, Lautverwandtschaft verwenden;
- Regelmäßig und geplant wiederholen: Vokabelkartei verwenden;
- Handeln: Wörter und Ausdrücke schauspielerisch darstellen.

Kognitive Strategien befähigen den Lerner, Sprache zu verstehen und neue Äußerungen zu produzieren:

- Üben: formelhafte Wendung erkennen und verwenden, Satzmuster erkennen und verwenden, die Fremdsprache kommunikativ gebrauchen;
- Strukturieren: markieren, sich Notizen, Gliederungen machen, zusammenfassen;
- Analysieren und Inferenzieren: Wörter und Ausdrücke analysieren, Regelmäßigkeiten entdecken, Sprache miteinander vergleichen, Kenntnisse der Muttersprache nutzen.

Kompensationsstrategien ermöglichen es dem Lerner, trotz sprachlicher Defizite in der Fremdsprache zu kommunizieren:

- intelligentes Raten: sprachliche oder andere (nicht sprachliche) Hinweise benutzen;
- Hilfsmittel verwenden: Wörterbuch, Grammatik verwenden;
- Defizite beim Sprechen und Schreiben überwinden: zur Muttersprache wechseln, um Hilfe bitten, Mimik und Gestik einsetzen, das Thema wechseln, annähernd sagen, was man meint, Synonyme verwenden.⁸

⁸ Oxford R. L. Language Learning Strategies. What every teacher should know? Boston: Heinle & Heinle, 1990, St. 20-27.

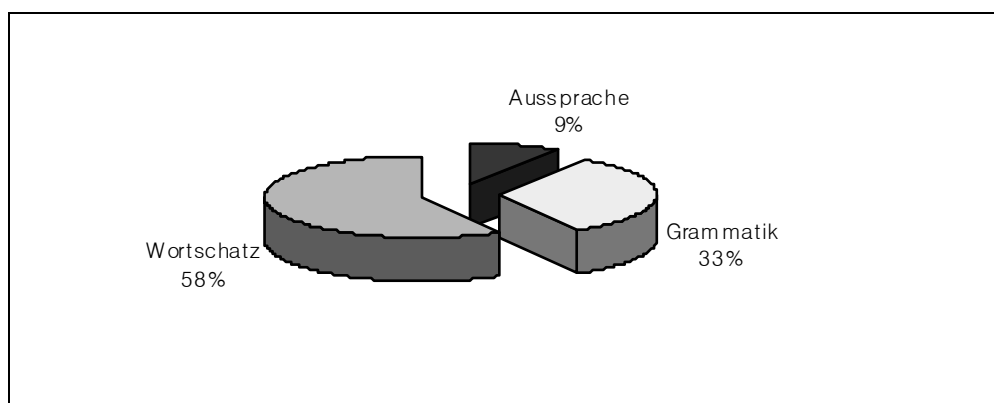
STUDENTENBEFRAGUNG

Diese Arbeit ist methodologisch durch quantitative Datenerhebungen charakterisiert: die quantitativen Daten wurden mittels für Studenten konzipierter Fragebögen gesammelt. Die Fragebögen wurden an 58 Deutschlerner der Fakultät für Öffentliche Sicherheit an der Mykolas Romeris Universität verteilt und ausgefüllt eingesammelt. Die Umfrage wurde anonym durchgeführt.

Der Fragebogen besteht aus zwei Teilen: Im ersten Teil wird nach allgemeinen Meinungen über das Deutschlernen gefragt. Mit dem zweiten Teil wird beabsichtigt, Wortschatzlernstrategien der Informanten zu ermitteln. Dort sind insgesamt 17 Items aufgelistet. Die Informanten werden darum gebeten, für jedes Item eine Zahl auf einer Skala von 1 bis 5 anzugeben, je nach dem Grad, wie sie die angegebenen Lernstrategien tatsächlich verwenden.

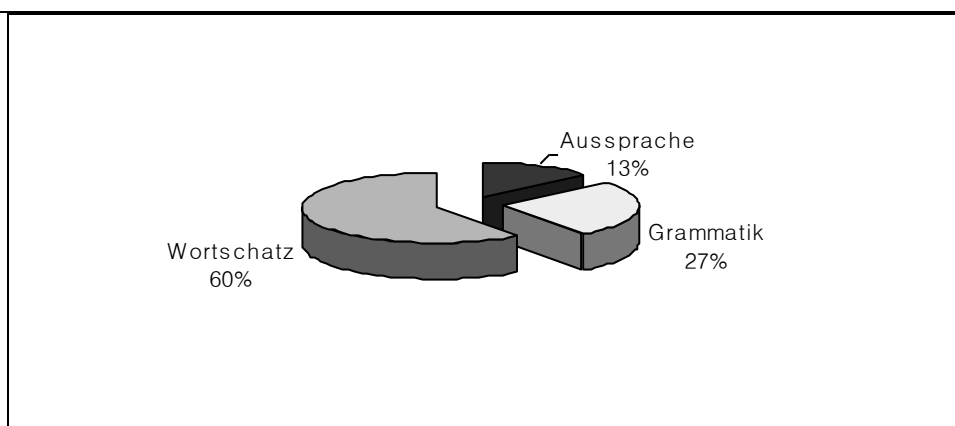
ERGEBNISSE DER UMFRAGE

Um zu wissen, welche Meinung im Allgemeinen die Lerner zum Deutschlernen haben, werden zwei Fragen gestellt: was ist am schwierigsten zu lernen und was ist beim Deutschlernen das Wichtigste.

1 Bild. Das am schwierigsten zu lernende Gebiet

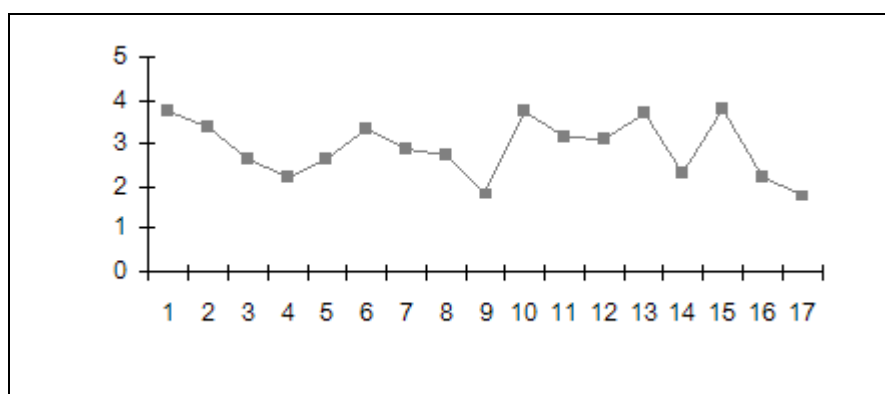
Auf die erste Frage antworteten die Informanten wie folgt: 58% Informanten sehen Wortschatz als am schwierigsten an. Die Prozentzahl ist fast doppelt so groß wie die der Informanten, die *Grammatik* als am schwierigsten einschätzen. Beim Wortschatzlernen haben die meisten Lerner die größten Schwierigkeiten (s. 1 Bild).

2 Bild. Die wichtigste Fremdsprachenfähigkeit

Bei der zweiten Frage (s. 2 Bild) gaben 39 Informanten an, d.h. mehr als die Hälfte, dass die lexikalische Kompetenz die wichtigste Fremdsprachenfähigkeit ausmacht. Die Zahl ist zweimal größer als die Zahl für die grammatische Kompetenz und fast fünfmal größer als die Zahl für die Aussprache. Daraus wird deutlich, worauf beim fachbegleitenden Deutschunterricht viel mehr Wert gelegt werden muss.

Die Daten, die im zweiten Teil des Fragebogens gesammelt wurden, werden durch SPSS-Windows verarbeitet.

3 Bild. Durchschnittliche Verwendungshäufigkeit des Items bei Respondenten

Die Verwendungshäufigkeitsanalyse zeigt, wie häufig die Respondenten die einzelnen Strategien beim Berufswortschatzerwerb verwenden (s. 3 Bild):

- Ziemlich häufig verwenden sie Item 1 (Wörter mündlich wiederholen), 10 (Erklärungen notieren), 13 (mit den Wörtern Sätze bilden), 15 (im Wörterbuch nachschlagen).
- Relativ häufig werden 2 (Wörter schreibend wiederholen), 6 (Assoziationen mit Bekanntem herstellen), 11 (Regel entdecken), 12 (analysieren) verwendet.
- 3 (Wörter schauspielerisch darstellen), 5 (sich die Verwendungskontexte von Wörtern

mental vorstellen), 7 und 8 (andere fremdsprachliche Kenntnisse einschließlich Lehnwörter im Litauischen nutzen) verwenden sie gelegentlich, aber nicht oft.

- Sehr wenig bedienen sie sich der Strategien wie z.B. 4 (Wörter gemäß ihren Bedeutungs- oder formalen Merkmalen gruppieren), 14 (Wörter in Kontexten verwenden), 16 (vermuten) und die Strategien wie z.B. 9 (Kenntnisse des Litauischen nutzen), 17 (paraphrasieren) werden selten benutzt.

Allgemein lässt sich folgend interpretieren: Die Respondenten bevorzugen am meisten solche Strategien, die kognitiv kaum oder wenig anspruchsvoll sind. Beim Berufswortschatzlernen gehen sie mechanisch vor, denken nicht viel nach, sondern orientieren sich stark an der Vorlage des Lehrers. Sie vermögen kaum solche Strategien zu verwenden, die verhelfen, ihren Berufswortschatz kommunikativ verwertbar zu machen und kommunikativ zu benutzen. An das kontextuelle Lernen sind die Lernenden im Allgemeinen noch nicht gewöhnt.

Sie verwenden zwar gelegentlich kognitive Lernstrategien, z.B. 6 (Assoziationen mit Bekanntem herstellen), 11 (Regeln entdecken). Aber diese kognitive Verarbeitung von Wörtern spricht nur noch einen Sinn, nämlich das Denken, an und die anderen Sinne wie z.B. Sehen und Erleben bleiben dabei weitgehend unberührt.

Mit dieser einseitigen Art und Weise, Wörter zu lernen, können die Deutschlerner nicht sehr viel weiter kommen. So fällt es ihnen schwer, das Gespeicherte beim Sprechen/ Schreiben einzubringen und beim Lesen/ Hören davon zu profitieren. Sie können sich wohl eine Menge von Wörtern merken, aber die Wörter sind nicht schnell abrufbar und nicht flexibel im passenden Kontext einsetzbar. Deshalb haben sie ziemlich große Schwierigkeiten, wenn sie mit authentischen Texten oder Situationen konfrontiert werden. Es ist sehr wichtig, das Gespeicherte dynamisch in der Kommunikation verwertbar zu machen. Von daher gesehen sollten sie solche Strategien, die Anwendung von Berufswörtern fördern, noch stärker benutzen. Man muss sie dazu ermuntern, nicht sofort nach dem Wörterbuch zu greifen, sondern mithilfe von (sprachlichen wie auch nicht sprachlichen) Hinweisen aus dem Kontext die Bedeutung eines unbekanntes Wortes zu erschließen und ein bisschen anders auszudrücken, als sie es wollten, wenn ihnen ein Wort fehlt.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Die Deutschlerner wiederholen die Wörter rein mechanisch, lernen oft ausschließlich vom Lehrer ausgehend und sehr oft schlagen im Wörterbuch nach. Somit geschieht das Berufswortschatzlernen ohne Handlungskompetenz. Dies führt dazu, dass sie im freien Produktionsbereich größere Schwierigkeiten haben.

Die Lerner sind zwar fähig, Wörter in einem Text z.B. anhand von Vokabelabfragen oder Einsetzübungen zu reproduzieren, aber eine Aufnahme in den aktiven Sprachgebrauch erfolgt jedoch nicht. Die Wörter bleiben hier selbstreferentiell, verweisen jedoch nicht auf einen kommunikativen Kontext. So ein Berufswortschatz genügt nicht für die lexikalische Kompetenz, denn das Wortschatzlernen ist nicht die Speicherung von Wörtern.

Die Deutschlerner, die solche uneffektiven Lernstrategien mehr oder weniger unbewusst bevorzugen, müssen sich zuerst dieses Gebrauchs bewusst werden. Sie sollten auch probieren, andere als die gewohnten Lernstrategien einzusetzen und einige ihnen vertraute Arbeitsweisen aufzugeben, um sich auf etwas Neues einzulassen. Im fachbegleitenden Deutschunterricht sollten die Lerner mit den Wörtern experimentieren. Sie ziehen aus den Berufswörtern die Erkenntnisse über strukturelle und semantische Regeln, um sie miteinander zu verbinden oder zu gruppieren, sie probieren die Bedeutung von unbekanntem Wortschatz selbstständig zu erschließen, den Wortschatz kommunikativ zu verwenden.

Im Fremdsprachenunterricht müssen zusätzlich zur Vermittlung von neuen Berufswörtern die verschiedenen Wortschatzlernstrategien mit den Lernern erprobt werden, deren Lernen den schnellsten und effektivsten Lösungsweg für eine Lernaufgabe darstellt. Eine bewusste Einbeziehung der Wortschatzlernstrategien in den fachbegleitenden Deutschunterricht ist äußerst wichtig, um die fremdsprachliche Kompetenz des Lerners zu fördern und so schrittweise Lernautonomie beim Berufswortschatzlernen zu erreichen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Bimmel, P. & Rampillon, U. Lernerautonomie und Lernstrategie. München: Langenscheidt, 2000, St. 62 - 64.
2. Bimmel, P. Was versteht man unter Lernstrategien? Proceedings für das 6. internationale Symposium von KGDaF, 2002, St. 31.
3. Chudak, S. Posener Beiträge zur Germanistik. Lernautonomie fördernde Inhalte in ausgewählten Lehrwerken DaF für Erwachsene. Lang, 2007, St. 26-27.
4. Janikova, V. Didaktik des Deutschen als Fremdsprache, Anmerkungen zu aktuellen Themen mit Aufgaben zum reflektierten Selbststudium. MU Brno, 2005, St. 44 – 47.
5. Lompscher, J. Lernstrategien: Zugänge auf der Reflexions- und Handlungsebene. In LLF-Berichte (Bd. 9). Potsdam: Universität Potsdam, 1994, S. 114-129.
6. Löschmann, M. Effiziente Wortschatzarbeit. Alte und neue Wege. Arbeit am Wortschatz integrativ, kommunikativ, interkulturell, kognitiv, kreativ. Frankfurt/M.: Lang, 1993, St. 17.
7. Oxford, R. L. Language Learning Strategies. What every teacher should know? Boston: Heinle & Heinle, 1990, St. 20-27.
8. Rampillon, U. Aufgabentypologie zum autonomen Lernen Deutsch als Fremdsprache. M. Hueber Verlag, 2000, St. 22.

PROFESINĖS VOKIEČIŲ KALBOS ŽODYNO MOKYMOŠI UNIVERSITETE STRATEGIJOS

Giedrė Paurienė*

Mykolo Romerio Universitetas

Santrauka

Mokantis profesinės užsienio kalbos neįmanoma visko išmokti studijų metu universitete. Svarbu ir būtina parengti besimokančiuosius autonomiam mokymuisi, mokymuisi, trunkančiam visą gyvenimą. Tokiu būdu mokymas, kaip mokytis užsienio kalbos, tampa reikšmingu, o užsienio kalbos mokymosi strategijoms, ypač žodyno mokymosi strategijoms, tenka pagrindinis vaidmuo. Paprastai žodyną plečiame skaitydami, pokalbių metu, žiūrėdami televiziją, kai sutinkame naujus žodžius ir atpažįstame jau žinomus. Įvairios kalbinės situacijos suteikia daug progų plėsti žodyną, tačiau tai duoda naudos tik tuomet, jeigu besimokantysis sugeba pasinaudoti kontekstu. Mokymas kaip mokytis naujus žodžius tolygiai svarbus kaip ir užsienio kalbos žodžių mokymas. Sisteminiis užsienio kalbos žodyno mokymosi strategijų perteikimas užsiėmimo metu galbūt net svarbesnis už užsienio kalbos žodžių mokymą, nes besimokantieji turi įsisavinti naujus per užsienio kalbos užsiėmimą pateiktus žodžius. Jei besimokantysis nežino, kurias žodyno mokymosi strategijas kada ir kaip efektyviai panaudoti, dažniausiai „kala“ naujus žodžius mechaniškai pavieniui, be konteksto.

Šio straipsnio tikslas išsiaiškinti, kaip mokomasi naujų profesinės užsienio kalbos žodžių, aptarti besimokančiųjų naudojamas profesinio užsienio kalbos žodyno mokymosi strategijas ir nustatyti, ar jie naudoja šiuolaikines, užsienio kalbos didaktikų rekomenduojamas, mokymosi strategijas. Empirinėje dalyje analizuojami apklausos rezultatai, kaip dažnai naudojamos profesinės užsienio kalbos žodyno mokymosi strategijos. Anoniminėje apklausoje dalyvavo 58 MRU Viešojo saugumo fakulteto studentai, besimokantys vokiečių kalbos.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galime teigti, kad besimokantieji mokosi žodžius mechaniškai, radę nežinomą žodį, skuba naudotis žodynu, o ne bando suvokti jo prasmę iš konteksto. Tokiu būdu profesinio žodyno mokymasis vyksta nenaudojant veiklos kompetencijos, o tai sukelia sunkumų laisvoje produktyvinėje veikloje, pvz. klausant arba skaitant norima suprasti kiekvieną žodį. Reproduktyvinė veikla, pvz., kai reikia į tekstą įrašyti trūkstamus žodžius, besimokantiesiems sekasi geriau, bet aktyvus žodžių panaudojimas kalboje nevyksta. Profesinės užsienio kalbos žodynas turi būti naudojamas komunikaciniame kontekste, o ne likti tik kaip leksikos kompetencija, nes žodyno mokymasis nėra tik žodžių kaupimas.

Vokiečių kalbos besimokantiesiems, kurie mažiau ar daugiau sąmoningai teikia pirmenybę neefektyvioms profesinės užsienio kalbos žodyno mokymosi strategijoms, reikia suteikti galimybę išbandyti naujas žodyno mokymosi strategijas, leisti užsiėmimo metu paeksperimentuoti su naujais žodžiais, t.y. naujus žodžius sugrupuoti, sudaryti žodžių junginius, bandyti atspėti žodžių reikšmes, panaudoti juos komunikacijoje.

Raktiniai žodžiai: mokymosi strategijos, profesinis žodynas, žodyno mokymosi strategijos, autonominis mokymasis.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris Universität., Fakultät für Öffentliche Sicherheit, Lehrstuhl für Geisteswissenschaften, Lektorin. Wissenschaftliche Interessen: Methodologie/Didaktik im Bereich des berufsbezogenen DaF-Unterrichts, Erziehung der interkulturellen Kompetenz.

Giedrė Paurienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika, tarpkultūrinės kompetencijos ugdymas.

POLICIJOS PAREIGŪNŲ UŽSIENIO KALBŲ MOKYMOSI MOTYVAI

Giedrė Paurienė, Aušra Stepanovienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303667
Elektroninis paštas: giedre@pauriene.net; ausramru@gmail.com*

Santrauka. Straipsnyje analizuojama policijos pareigūnų užsienio kalbos mokymosi instrumentinė ir integracinė motyvacija, kuri yra būtina, tobulinant dalyko programą, gerinant specialistų žinių, mokėjimų ir įgūdžių kokybę. Tyrime dalyvavo policijos pareigūnai, studijuojantys pagal iššestinių studijų programą. Jie atstovavo įvairioms darbo sritims ir turėjo skirtingus tarnybinius laipsnius. Tyrimo rezultatai parodė, kad besimokantieji turi ir instrumentinių, ir integracinių motyvų. Pareigūnai, turintys aukštesnį tarnybinį laipsnį turi didesnę integracinę motyvaciją mokytis užsienio kalbų. Lyginant pagal darbo sritis paaiškėjo, kad Kelių policijos ir Viešosios policijos patrulių rinktinės pareigūnai yra labiau instrumentiškai motyvuoti.

Pagrindinės sąvokos: motyvacija, instrumentinė motyvacija, integracinė motyvacija, užsienio kalbos gebėjimai.

ĮVADAS

Motyvacija yra svarbus sėkmingo užsienio kalbos mokymosi veiksnys. Ji ne vien tik skatina mokytis, bet ir padeda įveikti mokymosi sunkumus. Mokant(-is) užsienio kalbų vienas iš svarbiausių uždavinių yra siekti, kad studentai turėtų mokymosi motyvą, plėsdami savo žinias ir patirtį patys norėtų kuo geriau išmokti užsienio kalbą.

Mokslinėje literatūroje motyvacija apibūdinama įvairiai: „tai psichofiziologinis procesas, reguliuojantis asmenybės veiklą ir santykius su aplinka motyvų kaitos pagrindu“¹; kognityviniai ir emociniai procesai, pasireiškiantys prieš tam tikrą veiklą, jos metu ir ją užbaigus²; poreikiai, interesai, vertybės, pažiūros, siekiai ir polinkiai, tai, kas perkelia mus iš nuobodulio į susidomėjimą, teikia mums energijos ir daro mūsų veiklą kryptingą.³ Psichologijos žodyne (1993) motyvo sąvoka apibūdinama taip: „Motyvas – individo veiksmų ir poelgių pasirinkimo priežastis, kurią pats individas suvokia“. Studentas privalo turėti mokymosi pagrindą, turi matyti tam tikrą prasmę, jam reikia motyvo, paskatos. Todėl labai svarbu nustatyti besimokančiųjų užsienio kalbos mokymosi motyvus. Nunan, Lamb (1996) nepritaria dėstytojo pastangoms skatinti studentus turėti motyvų. Jie įsitikinę, kad studentai turėtų vadovautis „savimotyvacija“. Gardner ir Lambert (1972) išskiria du motyvų tipus – instrumentinį ir integracinį. Mokslininkų nuomone, instrumentiniai motyvai skatina

¹ Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, p. 65.

² Bovet G., Huwendiek V. Leitfaden für die Schulpraxis – Pädagogik und Psychologie für den Lehrberuf. Berlin: Cornelsen, 2000, St.15.

³ Gage N., Berliner D. Motivation, self-confidence, and group cohesion in the foreign language. Language Learning, Vol.3, 1994, p. 39.

studentą išmokti kalbą dėl karjeros, verslo ir t.t. Jie remiasi praktinėmis užsienio kalbos reikmėmis, pavyzdžiui, tobulėti arba pagerinti savo pozicijas profesinėje srityje. Integracinių motyvų atsiranda dėl siekio daugiau sužinoti apie žmones, jų gyvenimą, dėl noro ir poreikio įsiliesti į tos šalies, kurios kalbą studentai mokosi, kultūrą ir visuomenę. Būtina žinoti studentų užsienio kalbos mokymosi motyvus, siekiant pagerinti būsimų specialistų žinių, mokėjimų bei įgūdžių kokybę, ko šiuolaikinė visuomenė bei darbo rinka ir reikalauja iš specialisto, norinčio įsitvirtinti šalies gyvenime.

Daug tyrimų atlikta, siekiant išsiaiškinti studentų motyvaciją mokytis užsienio kalbos. Tačiau tyrimas, nurodantis Lietuvos policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymosi motyvus iki šiol nebuvo atliktas. Išstudijavę aktualią temai literatūrą, susipažinome su atliktais šioje srityje tyrimais. 2002 metais buvo tyrinėta Kinijos universiteto studentų motyvacija mokytis užsienio kalbų. Rezultatai parodė, kad studentų ir integraciniai, ir instrumentiniai motyvai prisidėjo prie sėkmingo užsienio kalbų mokymosi. Abu motyvai glaudžiai susiję, papildė vienas kitą ir veda link sėkmingo tikslo. Tačiau kuris motyvas yra svarbesnis, tebėra svarstoma ir nagrinėjama problema. Panašaus tyrimo, kuris buvo atliktas Didžiojoje Britanijoje, tyrėjo Obeidat (2005) gauti rezultatai rodo, kad policijos pareigūnai yra praktiški, t. y. jie mokosi užsienio kalbų, kad patenkintų su darbu susijusias reikmes. Tai reiškia, kad daugumos respondentų mokymosi motyvacija yra instrumentinė. Vengrijoje atlikto tyrimo rodikliai rodo, kad policijos veiklą studijuojantieji (82 %) pirmenybę teikia integracinei motyvacijai.⁴ Instrumentinė motyvacija jiems nebuvo reikšminga. Saudo Arabijoje atliktame tyrime dalyvavo 206 policijos pareigūnai.⁵ Respondentų atranka buvo pagrįsta savanoriškumo principu. Pareigūnams buvo išdalinta anketa su instrumentinių ir integracinių motyvų teiginiais. Anketų analizė parodė, kad 55,7 % pareigūnų neįsivaizduoja išsilavinusio asmens, nemokančio užsienio kalbos. 75,7 % apklaustųjų nurodė, kad užsienio kalbos žinios padeda efektyviau atlikti darbą, 82,8 % pareigūnų nuomone, užsienio kalbų mokėjimas padeda siekti aukštesnio tarnybinio laipsnio ir būti paaukštintiems pareigose. Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad policijos pareigūnai teikia prioritetą instrumentinei motyvacijai.⁶

Tyrimo tikslas – atskleisti Lietuvos policijos pareigūnų, besimokančių MRU Viešojo saugumo fakultete, užsienio kalbų mokymosi motyvus ir nustatyti, kokią įtaką motyvacijai turi pareigūnų darbo vieta ir tarnybinis laipsnis.

Tyrimo objektas - Lietuvos policijos pareigūnų, besimokančių MRU Viešojo saugumo fakultete, užsienio kalbų mokymosi motyvai.

⁴ Hutchinson T. Language attitudes of students towards the foreign language and its use in the context. *Journal of Arts and Sciences*, Vol.7, 2007, p. 19.

⁵ Congreve, A. *Linguistic attitudes of students towards foreign languages*. London: Longman, 2005, p. 7.

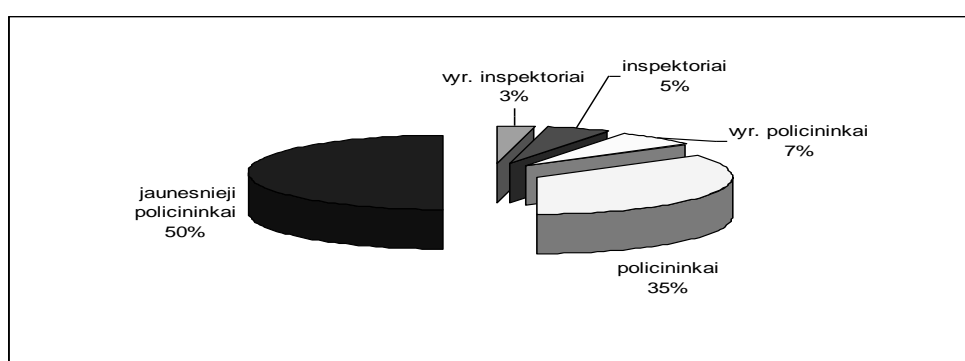
⁶ Congreve, A. *Linguistic attitudes of students towards foreign languages*. London: Longman, 2005, p.18.

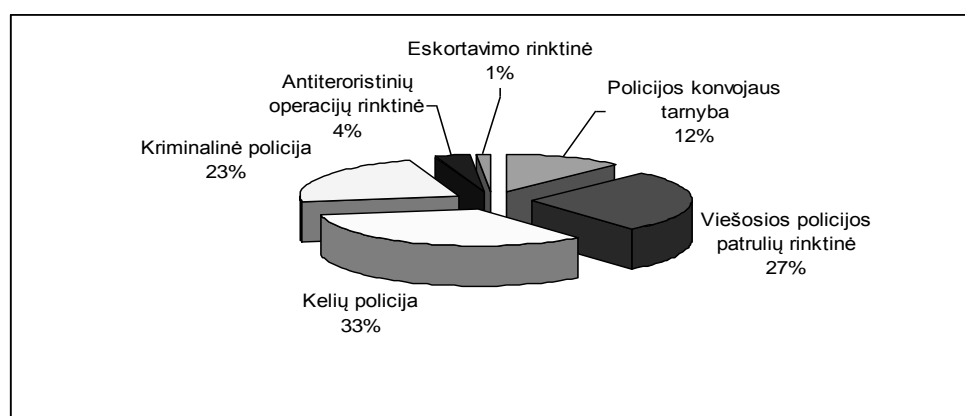
Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, lyginimas.

TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Tyrimas atliktas 2007-2009 mokslo metais. Jame dalyvavo 158 policijos pareigūnai, studijuojantys pagal iššestinių studijų programą Mykolo Romerio universitete Viešojo saugumo fakultete. Jie atstovavo įvairiems darbo sektoriams: policijos konvojaus tarnyba (19), Viešosios policijos patrulių rinktinė (43), Kelių policija (52), kriminalinė policija (36), antiteroristinių operacijų rinktinė (6), eskortavimo rinktinė (2). Pareigūnai turėjo įvairius tarnybinius laipsnius: vyresnieji inspektoriai (5), inspektoriai (8), vyresnieji policininkai (11), policininkai (55), jaunesnieji policininkai (79).

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tarnybinius laipsnius

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo sritį

Studentų užsienio kalbos mokymo(-si) motyvacija buvo nustatyta anketinės apklausos būdu, pasitelkiant 5 balų Likerto skalę „visiškai sutinku“, „sutinku“, „nežinau“, „visiškai nesutinku“, „nesutinku“.

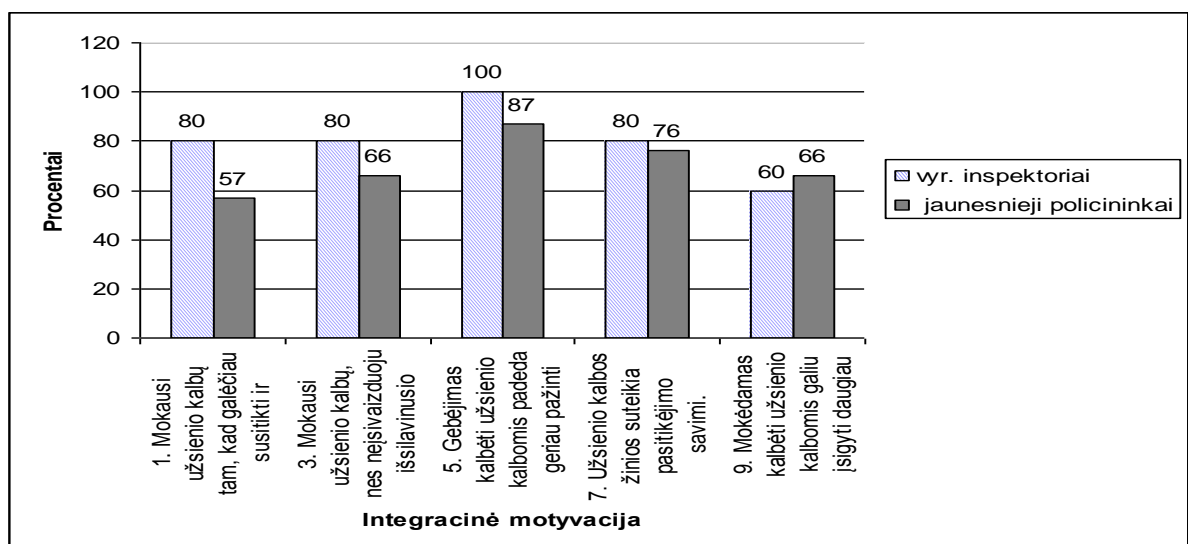
TYRIMO REZULTATAI

Anketų analizė parodė (1 lentelė), kad policijos pareigūnų, turinčių aukštesnį tarnybinį laipsnį (vyr. inspektorius, inspektorius, vyr. policininkas), yra didesnė integracinė motyvacija. 80 % vyr. inspektorių neįsivaizduoja išsilavinusio asmens, nemokančio užsienio kalbos, dar didesnis procentas (91%) vyr. policininkų sutinka su šiuo teiginiu. Visi tyrime dalyvavę vyr. inspektoriai, inspektoriai sutiko arba visiškai sutiko su anketos 5 teiginiu. Tuo tarpu tik 64 % policininkų sutiko su šiuo teiginiu. Tik 49 % policininkų, tačiau net 73 – 80 % pareigūnų, turinčių kitus tarnybinius laipsnius, mano, kad užsienio kalbos žinios suteikia pasitikėjimo savimi.

1 lentelė. Policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) integracinė motyvacija pagal tarnybinius laipsnius*

	Vyr. inspektoriai (5)	Inspektoriai (8)	Vyr. policininkai (11)	Policininkai (55)	Jaun. policininkai (79)
1. Mokausi užsienio kalbų tam, kad galėčiau susitikti ir bendrauti su tais, kurie kalba vokiškai/angliškai.	80 %	75 %	73 %	91 %	57 %
3. Mokausi užsienio kalbų, nes neįsivaizduoju išsilavinusio asmens, nemokančio bendrauti užsienio kalba.	80 %	88 %	91 %	71 %	66 %
5. Gebėjimas kalbėti užsienio kalbomis padeda geriau pažinti žmones, jų gyvenimo būdą, tradicijas, papročius.	100 %	100 %	82 %	64 %	87 %
7. Užsienio kalbos žinios suteikia pasitikėjimo savimi.	80 %	75 %	73 %	49 %	76 %
9. Mokėdamas kalbėti užsienio kalbomis galiu įsigyti daugiau draugų užsienio šalyse.	60 %	88 %	73 %	47 %	66 %

* Procentai rodo studentų skaičių, kurie pažymėjo teiginius „sutinku: arba „visiškai sutinku“.

3 pav. Integracinės motyvacijos palyginimas pagal tarnybinius laipsnius (vyr. inspektoriai ir jaunesnieji policininkai)

3-čiajame paveiksle palyginami aukščiausio laipsnio ir žemiausio laipsnio pareigūnų integraciniai motyvai. Diagramoje išryškėja, kad vyr. inspektoriai turi žymiai didesnę integracinę

motyvaciją negu jaunesnieji policininkai, išskyrus 9 teiginį, kuomet didesnis procentas (66%) jaunesniųjų policininkų, lyginant su vyr. inspektorais (60%), pažymėjo šį teiginį teigiamai.

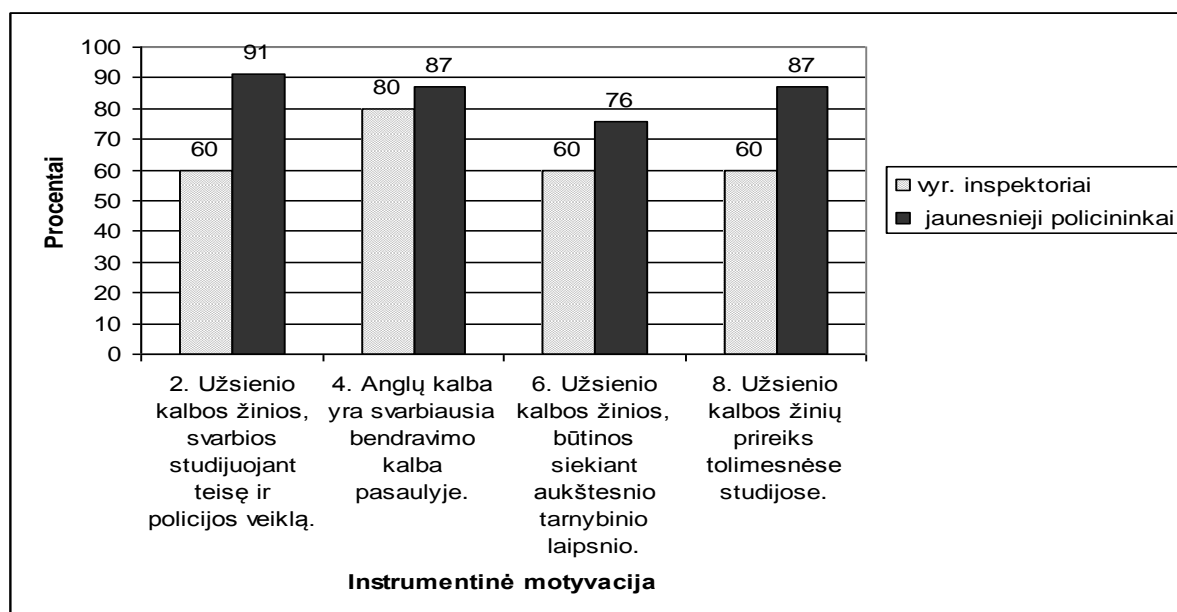
2 lentelė. Policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) instrumentinė motyvacija pagal tarnybinius laipsnius*

	Vyr. inspektoriai (5)	Inspektoriai (8)	Vyr. policininkai (11)	Policininkai (55)	Jaun. policininkai (79)
2. Užsienio kalbos žinios svarbios studijuojant teisę ir policijos veiklą.	60 %	50 %	73 %	80 %	91 %
4. Anglų kalba yra svarbiausia bendravimo kalba pasaulyje.	80 %	88 %	82 %	91 %	87 %
6. Užsienio kalbos žinios būtinos siekiant aukštesnio tarnybinio laipsnio.	60 %	62 %	55 %	73 %	76 %
8. Užsienio kalbos žinių prireiks tolimesnėse studijose.	60 %	38 %	64 %	71 %	87 %

* Procentai rodo studentų skaičių, kurie pažymėjo teiginius „sutinku“ arba „visiškai sutinku“.

Iš 2-oje lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad instrumentiniai užsienio kalbų mokymosi motyvai dominuoja tarp pareigūnų, turinčių policininko ir jaun. policininko tarnybinių laipsnių. 91% apklaustųjų jaun. policininkų mano, kad užsienio kalbos žinios svarbios studijuojant teisę ir policijos veiklą. 73-76 % policininkų ir jaunesniųjų policininkų sutinka su teiginiu, kad užsienio kalbos žinios būtinos siekiant aukštesnio tarnybinio laipsnio.

4 paveiksle palyginami aukščiausio laipsnio ir žemiausio laipsnio pareigūnų instrumentiniai motyvai. Diagramoje išryškėja, kad jaunesnieji policininkai turi žymiai didesnę instrumentinę motyvaciją negu vyr. inspektoriai.

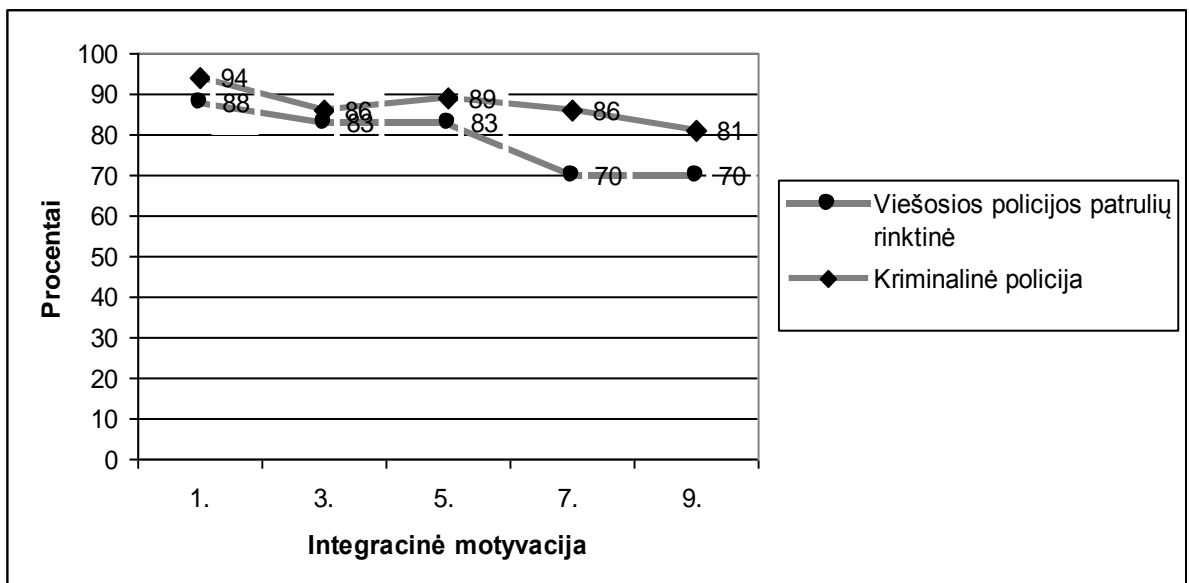
4 pav. Instrumentinės motyvacijos palyginimas pagal tarnybinius laipsnius (vyr. inspektoriai ir jaunesnieji policininkai)

Analizuojant policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) integracinę motyvaciją pagal darbo sritį (3 lentelė), paaiškėjo, kad Viešosios policijos patrulių rinktinės pareigūnai turi mažesnę integracinę motyvaciją lyginant su Kriminalinės policijos pareigūnais (pgl. 5 pav.). Palyginus Policijos konvojaus tarnybos pareigūnų integracinę motyvaciją su Kelių policijos pareigūnais (pgl. 6 pav.), paaiškėjo, kad pastarieji pareigūnai turi mažesnę integracinę motyvaciją.

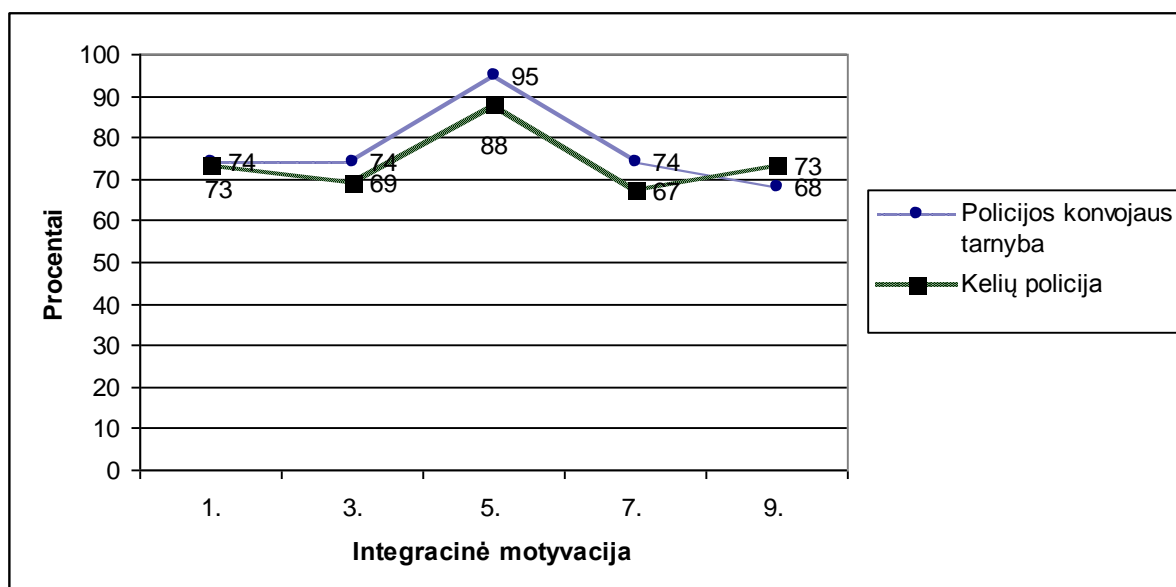
3 lentelė. Policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) integracinė motyvacija pagal darbo sritį*

	Policijos konvojaus tarnyba (19)	Viešosios policijos patrulių rinktinė (43)	Kelių policija (52)	Kriminalinė policija (36)	Antiteroristinių operacijų rinktinė (6)	Eskortavimo rinktinė (2)
1. Mokausi užsienio kalbų tam, kad galėčiau susitikti ir bendrauti su tais, kurie kalba vokiškai/angliškai.	74 %	88 %	73 %	94 %	67 %	50 %
3. Mokausi užsienio kalbų, nes neįsivaizduoju išsilavinusio asmens, nemokančio bendrauti užsienio kalba.	74 %	83 %	69 %	86 %	100 %	100 %
5. Gebėjimas kalbėti užsienio kalbomis padeda geriau pažinti žmones, jų gyvenimo būdą, tradicijas, papročius.	95 %	83 %	88 %	89 %	83 %	100 %
7. Užsienio kalbos žinios suteikia pasitikėjimo savimi.	74 %	70 %	67 %	86 %	83 %	50 %
9. Mokėdamas kalbėti užsienio kalbomis galiu įsigyti daugiau draugų užsienio šalyse.	68 %	70 %	73 %	81 %	50 %	50 %

* Procentai rodo studentų skaičių, kurie pažymėjo teiginius „sutinku“ arba „visiškai sutinku“.

5 pav. Integracinės motyvacijos palyginimas pagal darbo sritį (Viešosios policijos patrulių rinktinė ir Kriminalinė policija)

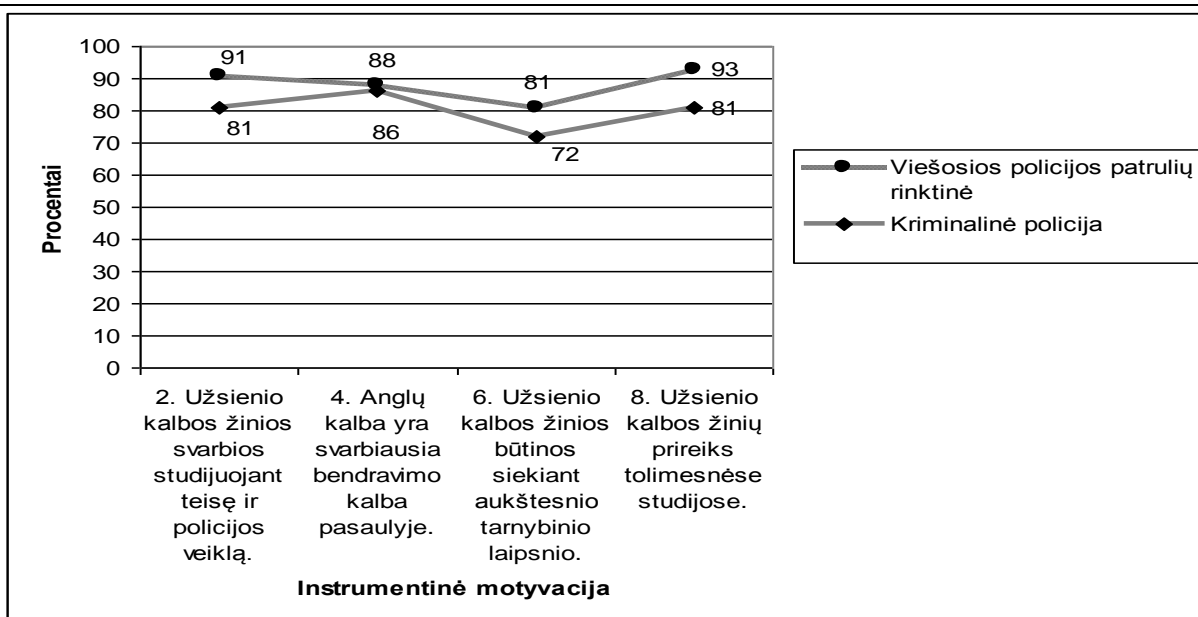
6 pav. Integracinės motyvacijos palyginimas pagal darbo sritį (Policijos konvojaus tarnyba ir Kelių policija)

Išanalizavus policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) instrumentinę motyvaciją pagal darbo sritį (4 lentelė), paaiškėjo, kad Viešosios policijos patrulių rinktinės pareigūnai turi didesnę instrumentinę motyvaciją lyginant su Kriminalinės policijos pareigūnais (pgl. 7 pav.). Palyginus Policijos konvojaus tarnybos pareigūnų instrumentinę motyvaciją su Kelių policijos pareigūnais (pgl. 8 pav.), paaiškėjo, kad pastarieji pareigūnai turi didesnę instrumentinę motyvaciją.

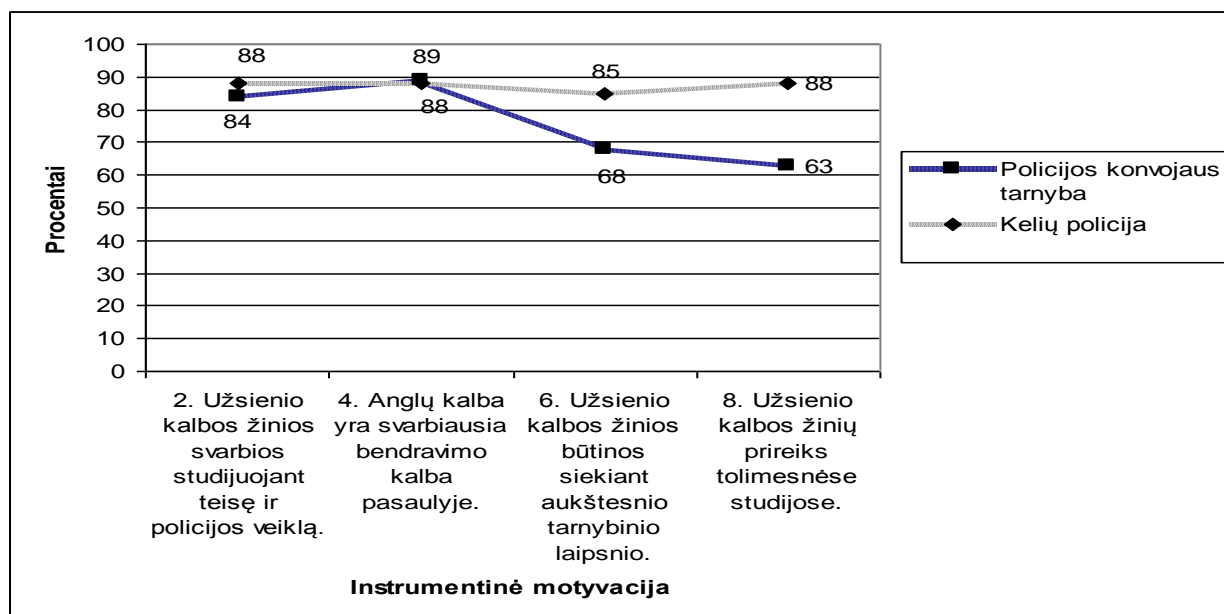
4 lentelė. Policijos pareigūnų užsienio kalbų mokymo(-si) instrumentinė motyvacija pagal darbo sritį*

	Policijos konvojaus tarnyba	Viešosios policijos patrulių rinktinė	Kelių policija	Kriminalinė policija	Antiteroristinių operacijų rinktinė	Eskortavimmo rinktinė
2. Užsienio kalbos žinios svarbios studijuojant teisę ir policijos veiklą.	84	91	88	81	67	50
4. Anglų kalba yra svarbiausia bendravimo kalba pasaulyje.	89	88	88	86	83	100
6. Užsienio kalbos žinios būtinos siekiant aukštesnio tarnybinio laipsnio.	68	81	85	72	50	0
8. Užsienio kalbos žinių prireiks tolimesnėse studijose.	63	93	88	81	33	50

* Procentai rodo studentų skaičių, kurie pažymėjo teiginius „sutinku: arba „visiškai sutinku“.

7 pav. Instrumentinės motyvacijos palyginimas pagal darbo sritis (Viešosios policijos patrulių rinktinė ir Kriminalinė policija)

8 pav. Instrumentinės motyvacijos palyginimas pagal darbo sritis (Policijos konvojaus tarnyba ir Kelių policija)

IŠVADOS

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad policijos pareigūnų ir integraciniai, ir instrumentiniai motyvai prisideda prie sėkmingo užsienio kalbų mokymosi. Abu motyvai glaudžiai susiję ir papildo vienas kitą.

Duomenys rodo, kad teisę ir policijos veiklą studijuojantieji ir aukštesnį laipsnį turintys pareigūnai pirmenybę teikia integracinei motyvacijai. Žemesnio tarnybinio laipsnio policijos pareigūnai yra praktiški, t. y. jie mokosi užsienio kalbų, kad patenkintų su darbu susijusias reikmes. Akivaizdu, kad daugumos žemesnio tarnybinio laipsnio respondentų mokymosi motyvacija yra instrumentinė.

Analizuojant, policijos pareigūnų motyvaciją pagal darbo sritį, galima teigti, kad Viešosios policijos patrulių rinktinės ir Kelių policijos pareigūnai turi aukštesnę instrumentinę motyvaciją negu kitų tarnybų pareigūnai. Integracine motyvacija išsiskiria Kriminalinės policijos, Policijos konvojaus tarnybos pareigūnai.

LITERATŪRA

1. Bovet, G., Huwendiek, V. Leitfaden für die Schulpraxis – Pädagogik und Psychologie für den Lehrberuf. Berlin: Cornelsen, 2000.
2. Congreve, A. Linguistic attitudes of students towards foreign languages. London: Longman, 2005.
3. Gage, N., Berliner, D. Motivation, self-confidence, and group cohesion in the foreign language. *Language Learning*, Vol.3, 1994.
4. Gardner, R., Lambert, W. Attitudes and motivation in second language acquisition. Rowley: Newbury House, 1972.
5. Hutchinson, T. Language attitudes of students towards the foreign language and its use in the context. *Journal of Arts and Sciences*, Vol.7, 2007.
6. Jovaiša, L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
7. Nunan, D., Lamb, C. The self-directed teacher. Cambridge University Press, 1996.
8. Obeidat, M. Attitudes and motivation in second language learning. *Journal of faculty of Education*, Vol. 22, 2005.

POLICE OFFICERS' MOTIVES TO LEARN FOREIGN LANGUAGES

Giedrė Paurienė*, Aušra Stepanovienė**
Mykolas Romeris University

Summary

Previous studies in foreign language contexts concluded that motivation contributes to successful foreign language learning. The paper overviews the most relevant foreign language motivation theories. This study gives a survey of students' motivation for learning foreign languages. It generalises the results of the research made at Mykolas Romeris university Public Security faculty. Questionnaires were distributed to 158 students of extra-mural study programme who worked as police officers and represented different security sectors and ranks. The results show that Lithuanian police officers are both instrumentally and integratively motivated to learn foreign languages. Both motives are closely related and supplement each other. The officers' motivation to learn foreign languages depends on their needs and interests. However, there are some significant effects for ranks and security sectors on the officers' motivation towards foreign language learning.

The study results show that police officers with a higher service rank are more integratively motivated to learn foreign languages, while officers with a lower rank are more practical. They learn foreign languages to perform their jobs efficiently and their instrumental motives towards foreign language learning are obvious.

The analysis of the effect of Lithuanian police officers security sectors on their motivation towards the learning of foreign languages shows that police officers in the Public Police Patrol Team and Traffic police officers are more instrumentally motivated to learn foreign languages than their counterparts working in other sectors. Police officers working in the Criminal police and Special Escort Group are distinguished for their integrative motivation.

Keywords: motivation, instrumental motivation, integrative motivation, foreign language skills.

Giedrė Paurienė *, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika, tarpkultūrinė kompetencija.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Arts, lecturer. Research interests: Methodology and didactics of professional foreign language teaching, intercultural competence.

Aušra Stepanovienė**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika.

Aušra Stepanovienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Arts, lecturer. Research interest: Methodology and didactics of professional foreign language teaching.

MRU VSF I-II KURSO STUDENTŲ LAIMINGIAUSIŲ IR NELAIMINGIAUSIŲ DIENŲ ĮVERTINIMAS

Timas Petraitis

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303664
Elektroninis paštas: timas.petraitis@gmail.com*

Santrauka. Šis straipsnis gimė iš klausimo – ar įmanoma vienu klausimu atlikti mokslinį tyrimą. Toks sumanymas kilo stebint vis daugiau greitėjimo ir minimalistinių tendencijų aplinkoje. Tyrime, kuriame dalyvavo MRU VSF studentai, buvo bandoma atsakyti į klausimus: ar egzistuoja universalūs įvykiai, darantys žmones laimingais bei nelaimingais bei kokie tie įvykiai. Buvo ištirti 106 pirmo bei antro kurso studentai ir nustatyta, kad 45,8% visų paminėtų laimingų įvykių sudaro šie: „įstojo į norimą specialybę“ (13%), „mokyklos baigimas“ (11,8%), „pažintis su mylimu žmogumi“ (11,3%) bei „gimimas“ (9,7%); o 44,5% visų paminėtų nelaimingų įvykių sudaro šie: „artimo žmogaus mirtis“ (25,5%), „gyvūnėlio mirtis“ (6,6%), „išsiskyrimas su mylimu žmogumi“ (7,6%), „dar nebuvo“ (4,7%). Vieno klausimo mokslinis tyrimas įmanomas, diskutuotina tik tokio tyrimo mokslinė vertė. Pranešimo pabaigoje pateikiamos rekomendacijos panašaus pobūdžio ateities tyrimams.

Pagrindinės sąvokos: laimė, nelaimė, gyvenimo įvykis, vieno klausimo tyrimas.

ĮVADAS

Dabartyje vis dažniau tenka susidurti su įvairių reiškinių greitėjimo tendencijomis. Garhammer¹ nustatė, kad per laikotarpį nuo 1965 iki 1992 metų vokiečių darbui skiriamo laiko trukmė pailgėjo viena valanda, o miegui skiriamo laiko – sumažėjo 40 min. Per tą patį laikotarpį valgymui skirtas laikas sutrumpėjo 20 min. Baudrillard² patvirtina, jog pranašystė, kad filmas truks 5 minutes, išsipildė su kaupu – užtenka nueiti į šiuolaikinio filmo seansą ir prieš jį pamatysite dar penkių filmų santraukas. Įdomų faktą pateikia ir Pearsall³: XIX a. pr. L. van Bethoveno kūrinių koncertai trukdavo 6 valandas, tuo tarpu šiais laikais tik 1,5 valandos. Stebint tokias tendencijas, kyla užduotis pabandyti atlikti mokslinę vertę turintį vieno klausimo psichologinį tyrimą, t.y. pasiekti apčiuopiamą rezultatą minimaliomis sąnaudomis.

Pasirinktas psichologijos laukas – pozityvioji bei traumų psichologija, laimingumo bei nelaimingumo tyrimai. Kas daro žmogų laimingą ar nelaimingą domėtasi jau pirmuosiuose žmonijos rašto darbuose⁴, tačiau tik paskutiniu metu pradėta domėtis šiuo klausimu moksliniame

¹ Garhammer M. Pace of life and enjoyment of life // Journal of happiness studies. – 2002, Vol. 3, p. 217-256.

² Baudrillard J. Simuliakrai ir simuliacija. – Baltos lankos, 2002.

³ Pearsall P. The last self-help book you'll ever need. – Basic books, 2007, p. 166.

⁴ Csikszentmihalyi M. If We are so rich, why aren't we happy? // American psychologist. – 1999, Vol. 54, No. 10, p. 821-827.

diskurse. Viename iš nedaugelio Lietuvos autorių darbų šia tema⁵ minima tyrėjų Mahoney ir Bergman mintis, kad pirminis psichologijos domėjimasis patologijos, žalos ir sutrikimų korekcija ne visada užkerta kelią žmogaus problemoms, todėl mokslininkai XX a. viduryje pradėjo domėtis iki tol ignoruota psichologijos sritimi – pozityviaja psichologija. Tad ir šis pranešimas yra orientuotas į palyginus naujos psichologijos srities vystymą.

Tyrimo tikslas – uždavus tiriamiesiems tik vieną klausimą, apibendrinti jų atsakymus ir išsiaiškinti, kokie gyvenimo įvykiai suteikė daugiausiai laimės/nelaimės.

Tyrimo tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai:

1. Ištirti reprezentatyvų tiriamųjų skaičių;
2. Tiriamųjų pateiktus atsakymus kokybinės analizės būdu sukonkretinti iki vieno ar kelių įvykių;
3. Nustatyti svarbiausius įvykius, kurie sukelia laimės ar nelaimės jausmus.

TYRIMO METODIKA

Čia aptariamas tyrimas gimė iš studentams pateikto namų darbo. M. Romerio universiteto Viešojo Saugumo fakulteto psichologijos įvado studentams 2009 metų rudens semestre buvo pateikta tokia namų darbų užduotis: „Trumpai aprašykite laimingiausią ir nelaimingiausią dienas savo gyvenime“. Skaitant šiuos namų darbus, pastebėti daugelio atsakymų panašumai. Gavus studentų žodinį sutikimą dalyvauti tyrime, atliktas atsakymų apibendrinimas.

Viso tyrime dalyvavo 106 tiriamieji. Visi tiriamieji – Viešojo saugumo fakulteto nuolatinių teisės ir policijos veiklos arba teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų I ir II kurso studentai. Nebuvo klausiamas tikslus tiriamųjų amžius (tikėtina, kad svyruoja 18-21 m. rėmuose, nes visi tiriamieji pirmo-antro kurso studentai) bei lytis.

Ruošiantis šiam straipsniui bei skaitant šios srities tyrėjų darbus, neteko rasti panašaus metodo panaudojimo laimei bei nelaimei tirti^{6,7,8}. Arčiausiai minimalistinio metodo panaudojimo pavyko priartėti jau minėtiems Šilinskas ir kt.⁹, kurie savo darbe naudojo Pasitenkinimo gyvenimu skalę (autoriai Pavot ir Diener). Pastaroji sudaryta vos iš 5 klausimų. Šiame darbe naudojama

⁵ Šilinskas G., Žukauskienė R. Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje // *Psichologija*. – 2004, p. 47-58.

⁶ Uchida Y., Kitayama S. Happiness and unhappiness in East and West: themes and variations // *Emotion*. – 2009, Vol. 9, No. 4, p. 441-456.

⁷ Cohn M. A., Brown S. L., Fredrickson B. L., Mikels J. A., Conway A. M. Happiness unpacked: positive emotions increase life satisfaction by building resilience // *Emotion*. – 2009, Vol. 9, No. 3, p. 361-368.

⁸ O'Brien C. Sustainable happiness: how happiness studies can contribute to a more sustainable future // *Canadian psychology*. – 2008, Vol. 49, No. 4, p. 289-295.

⁹ Šilinskas G., Žukauskienė R. Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje // *Psichologija*. – 2004, p. 47-58.

metodika pasižymi keliais aspektais. Pirmiausia ji yra retrospektyvi. Tiriamieji prašomi prisiminti prabėgusio gyvenimo dienas ir išskirti dvi pačias įsimintiniausias. Antra, tai, kad tiriamieji turėjo pakankamai laiko refleksijai (namų darbą buvo galima atlikti viso semestro metu) suteikė pakankamai erdvės apmąstymams, t.y. nebuvo dirbtinai sukurtas laiko spaudimas, kuomet greičiau atsakyti į pateiktą tyrėjų klausimą. Trečia, metodikos esmė – nustatyti galimus reikšmingus kritinius įvykius, kurie tiriamąjį padarė tiek labai laimingu, tiek labai nelaimingu. Emocija yra žmogaus santykio su vidinio ar išorinio pasaulio objektais išgyvenimas¹⁰. Vadinasi, jei žmogus išgyvena laimę ar nelaimę, šį jausmą turėjo sukelti kažkoks vidinis ar išorinis objektas, įvykis, nutikimas. Tokio požiūrio pionieriais galima laikyti Holmes ir Rahe, kurie 1967 sukūrė Socialinio prisitaikymo vertinimo skalę (Social readjustment rating scale, pagal Ainsworth¹¹). Jie bandė išsiaiškinti, kuris gyvenimo įvykis turi didžiausią tikimybę sukelti žmogui ligą. Įdomumo dėlei pateikiu penkis pačius svarbiausius įvykius: sutuoktinio mirtis, skyrybos, fizinis išsiskyrimas su sutuoktiniu, bausmė pasodinant į kalėjimą, artimo šeimos nario mirtis. Nepavyko rasti panašios skalės, kurioje būtų aprašomi įvykiai, suteikiantys daugiausiai laimės žmogui.

Vertinant tiriamųjų atsakymus, buvo stengiamasi išskirti vieną įvykį, kuris tiriamajam tą dieną sukėlė laimingumo ar nelaimingumo jausmą. Jei atsakyme buvo minimas tik vienas įvykis, jis vertinamas 1. Jei atsakyme minimi keli įvykiai, jiems suteikiama mažesnė reikšmė (t.y. 1 dalinamas iš minimų įvykių skaičiaus). Tad, jeigu tiriamasis pamini du įvykius, kiekvienas jų įvertinamas 0,5, jei tris – 0,33 ir t.t. Įvertinus visus atsakymus, susumuojamas pasirinktą įvykį minėjusių tiriamųjų skaičius ir gaunamas įvykio paminėjimo dažnis.

REZULTATAI

Pagrindiniai tyrimo metu gauti rezultatai pateikiami 1 lentelėje. Tiek laimę, tiek nelaimę sukeliančių įvykių analizėje pavyko išskirti po keturis dažniausiai minėtus įvykius (lentelėje paryškinta). Visi šie įvykiai sudarė 45,8% (laimę teikiantys) ir 44,5% (nelaimę teikiantys) atsakymų. Du kartus paminėti įvykiai sudarė atitinkamai 28,1% ir 23,8% atsakymų. O vienetiniai įvykiai (t.y. paminėti tik vieno tiriamojo) 11,9% ir 17,5%. Nepateikė atsakymo atitinkamai 14,2% ir 22,6% tiriamųjų.

Svarbiausi keturi laimę teikiantys įvykiai pradedant svarbiausiu: įstojimas į norimą specialybę, mokyklos baigimas, pažintis su mylimu žmogumi, gimimas.

¹⁰ Legkauskas V. Psichologijos įvadas. Paskaitų medžiaga. – Kaunas: VDU, 2001, p. 129.

¹¹ Ainsworth P. B., Pease K. Police work. – London, 1987, p. 143-151.

Svarbiausi keturi nelaimę teikiantys įvykiai pradedant svarbiausiu: artimo žmogaus mirtis, gyvūnėlio mirtis, išsiskyrimas su mylimu žmogumi, dar nebuvo.

1 lentelė. Tiriamųjų dažniausiai minėti įvykiai.

Laimę teikiantys įvykiai	Dažnis	%	Nelaimę teikiantys įvykiai	Dažnis	%
Dažniausiai minėti įvykiai	48.56	45.8%	Dažniausiai minėti įvykiai	47.16	44.5%
Istojo į norimą specialybę	13.78	13.0%	Artimo žmogaus mirtis	27.08	25.5%
Mokyklos baigimas	12.53	11.8%	Gyvūnėlio mirtis	7	6.6%
Pažintis su mylimu žmogumi	12	11.3%	Išsiskyrimas su mylimu žmogumi	8.08	7.6%
Gimimas	10.25	9.7%	Dar nebuvo	5	4.7%
Bent du kartus paminėti įvykiai	29.78	28.1%	Bent du kartus paminėti įvykiai	25.25	23.8%
Vieną kartą paminėti įvykiai	12.65	11.9%	Vieną kartą paminėti įvykiai	18.58	17.5%
Nepateikė atsakymo	15	14.2%	Nepateikė atsakymo	24	22.6%

REZULTATŲ APTARIMAS

Tiek laimę, tiek nelaimę teikiančių įvykių apibūdinimuose nepateiktų atsakymų procentas yra pakankamai aukštas (atitinkamai 14,2% ir 22,6%). Tai galima paaiškinti užduoties sudėtingumu. Didesnį nelaimę teikiančių įvykių procentą galima aiškinti tiriamųjų nenoru prisiminti neigiamą įvykį, tam tikrą nelaimę.

Hipotetiškai mąstant, jei nebūtų tam tikrų universalių įvykių ir kiekvienas laimę ar nelaimę patirtume individualiai, tai ir šio tyrimo rezultatų būtų neįmanoma sugrupuoti. Dabar gi keturi laimę teikiantys įvykiai apima 45,8% visų tiriamųjų atsakymų, o keturi nelaimę teikiantys – 44,5%. Be to, „artimo žmogaus mirtis“ apima net 25,5% visų tiriamųjų atsakymų. Vadinasi, galima kalbėti apie tam tikrus universalius įvykius, kurie, tikėtina, paveiks kiekvieną mūsų.

Šiuolaikinė egzistencinės psichologijos krypties atstovė E. van Deurzen¹² teigia, kad patiriamas emocijas galima grupuoti į dvi grupes. Vienos emocijos kyla mums kažką gaunant iš gyvenimo (džiaugsmas, meilė, troškimas ir kt.), o kitos – netenkant, prarandant (baimė, liūdesys, pyktis ir kt.). Šiame tyrime nustatyti svarbiausi nelaimę teikiantys įvykiai yra tampriai susiję su netektimis: „artimo žmogaus mirtis“, „gyvūnėlio mirtis“, „išsiskyrimas su mylimu žmogumi“. Kiek kitaip su laimę teikiančiais įvykiais. Jei „įstojimas į norimą specialybę“ bei „pažintis su mylimu žmogumi“ atitinka van Deurzen teoriją, tai „mokyklos baigimas“ iš principo yra netektis. Galima šį įvykį interpretuoti nebent kaip ilgai siekto tikslo pasiekimą ar naujo etapo gyvenime pradžią.

Įdomūs tyrimo rezultatuose nustatyti įvykiai yra „gimimas“ (laimę teikiantis) bei „dar nebuvo“ (nelaimę teikiantis). „Gimimas“ įdomus tuo, kad tiriamasis tikrai negalėjo sąmoningai

¹² van Deurzen E. Everyday mysteries: existential dimensions of psychotherapy. – Routledge, 1997, p. 241-247.

prisiminti, kad jis buvo laimingiausias būtent tą dieną. Šis įvykis yra racionalizuotas, suprotautas. Galima teigti, jog tiriamieji, pasirinkę būtent šį įvykį, apskritai savo gyvenimą vertina kaip laimingą. Jei džiaugiesi, kad gimei, vadinasi, džiaugiesi, jog gyveni, nejauti noro negyventi. Panaši išvada slypi ir apie tuos tiriamuosius, kurie pateikė atsakymą „dar nebuvo“. Išėitų, jog jie vertina savo gyvenimą kaip pakankamai ramų, be didelių tragiškų įvykių, kurie įvyks kažkada ateityje. Taip pat tinka interpretacija, kad tiriamųjų gyvenimiška patirtis palyginus maža. Galima ir kita hipotezė, kuri buvo aptarta kalbant apie didesnę nepateikusių atsakymo procentą nelaimę teikiančių įvykių grupėje – tiriamieji vengė prisiminti daug skausmo ir nelaimės sukėlusį įvykį.

Dar labiau sugrupavus (sudėti įvykius, kurie buvo dažniausiai minimi: „įstojo į norimą specialybę“ ir „mokyklos baigimas“) įvykius išėitų, kad 24,8% tiriamųjų laimingiausią savo dieną susiejo su visai neseniai įvykusių profesiniu pasiekimu – daugelis tiriamųjų pirmakursiai, ką tik pabaigę mokyklą ir įstoję į norimą specialybę – ir tik 11,3% laimingiausią savo dieną sieja su kitu žmogumi („pažintis su mylimu žmogumi“). Kalbant apie nelaimingiausias dienas, visi svarbiausi (sudėti įvykius, kurie buvo dažniausiai minimi: „artimo žmogaus mirtis“ ir „naminio gyvūnėlio mirtis“) įvykiai (32,1%) yra susiję su artimo žmogaus ar naminio gyvūno netektimi. Belieka pritarti K.O. Polukordienės¹³ minčiai: „Mirtis – visuomet kažkieno netektis, kuri įvyksta visiems laikams ir jos negrįžtamume ir amžinume slypi pats didžiausias dramatismas, kurį išgyvena žmogus“.

Savotiškas ir labai netikėtas šio tyrimo rezultatas buvo tam tikras terapinis epizodas, kurį išgyveno kai kurie tiriamieji, atsakinėdami į užduotą klausimą. Štai kaip viena tiriamųjų apibūdino tokį epizodą: „Kad ir tarkime šiuo atveju. Atrodo juokingas ir vaikiškas klausimas, apibūdinti savo laimingiausią ir nelaimingiausią gyvenime dienas. Lyg ir nieko ypatingo, tačiau kiek daug apie save sužinai susimąstęs apie tai ir bandydamas atsakyti. Kiek daug smulkmenų, kurių tiesiog nepastebėdavai. Imi naršyti save po kaulėlį, išverti vidum į išorę. Štai tą dieną aš buvau laiminga. Daugiau niekad nepatyrčiau tokių pojūčių. Kodėl? Kuo ji ypatinga? Beje, kodėl negaliu pasirinkti keletos dienų, juk kiekviena diena skirtinga savo džiaugsmiais, išgyvenimais ir emocijomis? Bet ne, reikia viską susiaurinti, išsirinkti vieną. Spaudžiu save į kampą. Kodėl? Todėl, kad tik taip iš savęs ką nors išspausiu. Tik taip iš savęs išgausiu tikrąjį atsakymą, kas man svarbiausia gyvenime.“

ATEITIES TYRIMŲ GAIRĖS

Akivaizdus šio tyrimo trūkumas yra pernelyg didelis apibendrintumas. Nebuvo surinkti tikslūs duomenys apie tiriamųjų amžių, lytį. Be to, tiriamųjų grupė pernelyg specifinė – tam tikro

¹³Polukordienė K. O. Netekčių psichologija. – Vilnius, 2008, p. 8.

fakulteto pirmo ir antro kurso studentai. Galima atlikti tyrimą su daug įvairesne tiriamųjų imtimi. Taip pat galimi kelių grupių palyginamieji tyrimai.

Kadangi tyrimo užduotis pakankamai paprasta (papasakoti apie savo laimingiausią ir nelaimingiausią dieną), manytina, kad šitaip galima tirti vaikus, jų savimonę, laimės-nelaimės suvokimą. Užduoties paprastumas gali būti, kad padėtų neutraliau užklausti senyvo amžiaus žmonių apie jų trauminę patirtį.

Siekiant išvengti didelio neatsakymų procentų, verta sukonkretinti užduotį, prašant nurodyti vieną konkretų įvykį, kuris padarė jus tam tikrą dieną labai laimingais (nelaimingais) arba kaip tik – išplėsti užduotį prašant nurodyti 3 įvykius, kurie suteikė daugiausiai laimės (nelaimės).

Taip pat būtų įdomu patyrinėti įvykius laiko atžvilgiu. Preliminarūs šio tyrimo duomenys rodo, kad laimingus įvykius tiriamieji pateikė tuos, kuriuos patyrė visai neseniai. Jei tyrime būtų prašoma nurodyti bent apytiksle datą, kada įvyko įvykis – galima būtų padaryti išsamesnę analizę.

IŠVADOS

Didelę tiriamųjų atsakymų dalį paaiškinantys keli įvykiai leidžia daryti išvadą, kad nepaisant to, jog kiekvienas laimę bei nelaimę išgyvename subjektyviai ir individualiai, tačiau galima kalbėti apie universalius įvykius, kurie sukelia laimę ar nelaimę.

Svarbiausi šiuo tyrimu nustatyti laimę teikiantys įvykiai (45,8% tiriamųjų atsakymų): „įstojimas į norimą specialybę“, „mokyklos baigimas“, „pažintis su mylimu žmogumi“, „gimimas“.

Svarbiausi šiuo tyrimu nustatyti nelaimę teikiantys įvykiai (44,5% tiriamųjų atsakymų): „artimo žmogaus mirtis“ (net 25,5% tiriamųjų atsakymų), „gyvūnėlio mirtis“, „išsiskyrimas su mylimu žmogumi“, „dar nebuvo“.

LITERATŪRA

1. Ainsworth P. B., Pease K. Police work. – London, 1987, p. 143-151.
2. Baudrillard J. Simuliakrai ir simuliacija. – Baltos lankos, 2002.
3. Cohn M. A., Brown S. L., Fredrickson B. L., Mikels J. A., Conway A. M. Happiness unpacked: positive emotions increase life satisfaction by building resilience // *Emotion*. – 2009, Vol. 9, No. 3, p. 361-368.
4. Csikszentmihalyi M. If We are so rich, why aren't we happy? // *American psychologist*. – 1999, Vol. 54, No. 10, p. 821-827.
5. Garhammer M. Pace of life and enjoyment of life // *Journal of happiness studies*. – 2002, Vol. 3, p. 217-256.
6. Legkauskas V. Psichologijos įvadas. Paskaitų medžiaga. – Kaunas: VDU, 2001, p. 129.
7. O'Brien C. Sustainable happiness: how happiness studies can contribute to a more sustainable future // *Canadian psychology*. – 2008, Vol. 49, No. 4, p. 289-295.
8. Pearsall P. The last self-help book you'll ever need. – Basic books, 2007, p. 166.
9. Polukordienė K. O. Netekčių psichologija. – Vilnius, 2008, p. 8.

10. Šilinskas G., Žukauskienė R. Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje // *Psichologija*. – 2004, p. 47-58.
11. Uchida Y., Kitayama S. Happiness and unhappiness in East and West: themes and variations // *Emotion*. – 2009, Vol. 9, No. 4, p. 441-456.
12. van Deurzen E. *Everyday mysteries: existential dimensions of psychotherapy*. – Routledge, 1997, p. 241-247.

REVIEW OF THE MOST HAPPY AND UNHAPPY DAYS OF M.ROMERIS UNIVERSITY PUBLIC SECURITY FACULTY I-II YEAR STUDENTS

Timas Petraitis*
Mykolas Romeris University

Summary

Experiment to conduct a one question survey is depicted in this paper. Idea about such experiment was influenced by lots of tendencies in everyday life to do everything faster or in a minimalistic manner. Research is based on two major questions – are there any universal events which cause happiness or unhappiness in humans and what are they. 106 first and second year students participated in research. It was found that 45.8% of all mentioned happiness providing events are these four events: “entry to a dream speciality” (13%), “school completion” (11.8%), “acquaintance with a beloved person” (11.3%), “birth” (9.7%); and 44.5% of all mentioned unhappiness providing events are these four events: “death of a close person” (25.5%), “death of a home animal” (6.6%), “separation with a beloved person” (7.6%), “didn’t happen yet” (4.7%). The research with only one question is possible in psychology, debatable is it’s scientific value. At the end of this paper recommendations for similar future researches are provided.

Keywords: Happiness, unhappiness, life event, one question method.

Timas Petraitis*, Mykolas Romeris universitetas, Viešojo saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedra, lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: laimės studijos, įsitraukimas į kompiuterinius žaidimus ir agresyvumas.

Timas Petraitis*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanitaran Science, lector. Research interests: happiness studies, computer game engagement and aggression.

ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJOS ĮTAKA ADMINISTRACINIŲ TEISMŲ PRAKTIKAI TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ KONTEKSTE

Dainius Raižys

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70 LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655
Elektroninis paštas vsftk@mruni.lt*

Santrauka. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas - siekti, kad žmogaus teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos bei ginamos. Šios konvencijos pobūdis lemia tai, kad jos nuostatos byloje ginčijamiems teisiniams santykiams Lietuvos Respublikoje taikomos tiesiogiai, o esant kolizijai su nacionaliniais įstatymais, turi taikymo prioritetą nacionalinių įstatymų atžvilgiu. Toks Konvencijos, kaip tiesiogiai taikomo teisės akto pobūdis yra konstatuotas ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijoje.

Teisė į teisingą teismą užima ypatingą vietą Konvencijoje tiek dėl įtvirtintos teisės reikšmingumo, tiek dėl su ja susijusių kreipimųsi ir jurisprudencijos gausos. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, jog teisė į teisingą teismą užima tokią svarbią vietą demokratinėje visuomenėje, kad Konvencijos 6 straipsnio siaurinamasis aiškinimas negali būti pateisinamas. Straipsnyje Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijos analizės pagrindu tyrinėjamos Konvencijos 6 straipsnio taikymo administracinių teismų praktikoje tendencijos, analizuojama, kaip Konvencijos taikymas konkrečiose administracinėse bylose lemia administracinių teismų praktiką asmens teisės į teisingą teismą užtikrinimo srityje, analizuojama kaip administraciniai teismai derina Konvencijos ir nacionalinės teisės nuostatas, vertinama, ar ši administracinių teismų praktika atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, aiškindamas ir taikydamas Konvencijos nuostatas, jas aiškina nenukrypstamai laikydamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos. Tais atvejais, kai nacionalinėje teisėje nepakankamai užtikrinamas Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas, administraciniai teismai tiesiogiai taiko Konvencijos nuostatas.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės, administracinė justicija, administracinis procesas.

IVADAS

Pagarba visuotinai pripažintoms žmogaus teisėms nuo pat nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo buvo pamatinė nacionalinės teisinės sistemos kūrimo nuostata. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos - Atkuriamojo Seimo 1991 m. kovo 12 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“ Lietuvos Respublika įsipareigojo laikytis Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos¹. 1991 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba - Atkuriamasis Seimas pareiškė, kad Lietuvos Respublika gerbs ir sąžiningai vykdys visus įsipareigojimus, nustatytus 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir

¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr.9-244).

pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje², o 1995 metais Lietuvos Respublika ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – ir Konvencija)³. Konvencijos 6 straipsnyje yra įtvirtinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą.

Teisė į teisingą teismą užima ypatingą vietą Konvencijoje tiek dėl įtvirtintos teisės reikšmingumo, tiek dėl su ja susijusių kreipimūsi ir jurisprudencijos gausos. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, jog teisė į teisingą teismą užima tokią svarbią vietą demokratinėje visuomenėje, kad Konvencijos 6 straipsnio siaurinamasis aiškinimas negali būti pateisinamas. Be to, dėl Konvencijos 6 straipsnio į Strasbūro teismą kreipiamasi dažniau nei dėl bet kurios kitos nuostatos⁴.

Būtent dėl šio straipsnio pažeidimo Lietuva yra pralaimėjusi daugiausiai bylų Europos Žmogaus Teisių Teisme. Tai faktas, bylojantis apie tai, kad egzistuoja problemų užtikrinant Konvencijoje įtvirtintą asmenų teisę į teisingą teismą. Šiuo požiūriu nėra išimtis ir administracinių teismų sistema. Per paskutiniuosius dvejus metus net keturiose bylose, kurias buvo išnaginėję administraciniai teismai, Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo įvairius Konvencijos 6 straipsnio pažeidimus (Balstytė-Lideikienė prieš Lietuvą; Gulijev prieš Lietuvą; Pocius prieš Lietuvą; Užukauskas prieš Lietuvą). Visa tai sąlygoja šios temos aktualumą.

Konvencijos taikymo klausimai Lietuvos teisės moksle yra tyrinėti įvairiais aspektais. Teisės į teisingą teismą problemas yra nagrinėjusi L.Štarienė⁵. Konvencijos taikymą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tyrinėjo T.Birmontienė⁶. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaką nacionalinei teisei tyrinėjo D.Jočienė⁷. Žmogaus teisių užtikrinimo administraciniuose teismuose problemas nagrinėjo V.Valančius⁸. Kitų mokslininkų - S.Katuokos,

² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991 m. rugsėjo 5 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos Respublikos įsipareigojimų, kylančių iš 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gynimo konvencijos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 26-687.

³ Lietuvos Respublikos 1995 m. balandžio 27 d. įstatymas Nr.I-865 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr.37-913.

⁴ Harris, D. J., O’Boyle, M., Bates, E. P., Buckley C. M.. Law of the European Convention on Human Rights. Oxford University Press, 2009. P. 201-202.

⁵ Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. 2009; Štarienė L. The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial Under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2009, Nr. 3(117). P. 263-284.

⁶ Birmontienė T. Intersection of the Jurisprudences. The European Convention on Human Rights and the Constitutional Doctrine Formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania // *Jurisprudencija : mokslo darbai*. 2010, Nr. 1(119). P. 7-27.

⁷ Jočienė D. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis// *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2007, Nr.7(97). P. 17-27.

⁸ Valančius V. Žmogaus teisių užtikrinimas administraciniuose teismuose taikant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją // *Teisė besikeičiančioje Europoje / Mykolas Romeris universitetas*. P. 497-524.

M.Krasnicko⁹, A.Pūraitės, K.Mikalauskaitės-Šostakienės¹⁰, I.Pukanasytės¹¹, J.Balčiūnaitės¹² - tyrimuose buvo irgi analizuojami ir kiti Konvencijos taikymo aspektai.

Šio straipsnio tikslas – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijos analizės pagrindu atskleisti Konvencijos 6 straipsnio taikymo administracinių teismų praktikoje tendencijas, nustatyti, kaip Konvencijos taikymas lemia administracinių teismų praktiką asmens teisės į teisingą teismą užtikrinimo srityje, kaip administraciniai teismai derina Konvencijos ir nacionalinės teisės nuostatas, įvertinti, ar administracinių teismų praktika atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

Atliekant tyrimą naudoti lyginimo, sisteminės analizės, dokumentų analizės, apibendrinimo metodai.

KONVENCIJOS VIETA LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“¹³. Taigi Lietuvoje yra įtvirtinta paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisės sistemoje (inkorporuojamos į ją). Įsigaliojus Lietuvos Respublikoje Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai tapo sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas) yra pažymėjęs, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. Šis tikslas yra visuotinis - siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad Konvencijos nuostatos, apibrėžiančios žmogaus teises ir laisves, gali būti taikomos kartu su Konstitucijos

⁹ Katuoka S., Krasnickas M. Nukrypimai nuo įsipareigojimų pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją nepaprastosios padėties atveju // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2008, Nr. 3(105). P. 27-35.

¹⁰ Puraitė A., Mikalauskaitė-Šostakienė K. Implementation Issues of Article 2 (The Right To Life) of the European Convention on Human Rights in Respect of Public Safety Protection // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (3) : mokslinių straipsnių rinkinys. P. 36-50.

¹¹ Pukanasytė I. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje aspektai // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2009, Nr.1(115). P. 155-182.

¹² Balčiūnaitė J. Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos Žmogaus Teisių Konvencijos požiūriu (I dalis) // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2008, Nr. 4(106). P. 42-49.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.33-1014.

nuostatomis, jeigu jos pastarosioms neprieštaruoja¹⁴. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje laikomasi nuostatos, kad tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, kaip tarptautinės kilmės teisės akto, pobūdis, tiek šios Konvencijos paskirtis - žmogaus teisių apsauga - lemia, kad ši Konvencija byloje ginčytiniams teisiniams santykiams Lietuvos Respublikoje taikoma tiesiogiai, o esant kolizijai su nacionaliniais įstatymais, turi taikymo prioritetą jų atžvilgiu¹⁵. Valstybės valdžios institucijų pareigūnų aktais padarytas Konvencijos pažeidimas taip pat gali būti pagrindas valstybės civilinei atsakomybei atsirasti, nes neteisėta veika CK 6.271 straipsnio taikymo prasme gali pasireikšti ne tik nacionalinių teisės aktų, bet ir tarptautinių teisės aktų nesilaikymu¹⁶.

Tai reiškia, kad administracinėje byloje reiškiamas reikalavimas panaikinti administracinį aktą ir (arba) atlyginti juo padarytą žalą gali būti siejamas ne tik su nacionalinės teisės normų pažeidimu, bet ir su Konvencijos pažeidimu. Kitaip tariant, nepaisant to, jog valstybės institucijų veiksmai ar aktai formaliai atitiko tuo metu galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus, tai savaime nesąlygoja jų teisėtumo Konvencijos nuostatų prasme. Administracinis aktas ar valstybės institucijų veiksmai gali būti pripažinti neteisėtais arba (ir) jais padaryta žala priteisiama, konstatavus vien Konvencijos pažeidimą. Tokia Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pozicija įpareigoja administracinius teismus, sprendžiant ginčus, kylančius iš administracinių teisiųjų santykių, skundžiamų viešojo administravimo institucijų aktų ar veiksmų teisėtumą vertinti ne tik per nacionalinės teisės, bet ir per Konvencijos prizmę. Tuo pačiu toks teisminės vykdomosios valdžios institucijų veiklos teisėtumo kontrolės pobūdis įpareigoja ir viešojo administravimo subjektus ne tik formaliai vykdyti nacionalinės teisės aktų reikalavimus, bet ir užtikrinti realų Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimą viešojo administravimo srityje.

TEISĖS Į TEISINGĄ BYLOS NAGRINĖJIMĄ ĮGYVENDINIMAS ADMINISTRACINIŲ TEISMŲ PRAKTIKOJE

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis skelbia: „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas. Teismo sprendimas paskelbiamas

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1995, Nr.: 9-199.

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 575-164/2008// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2008, Nr.4(14). P.70-89.

¹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 16 d. sprendimas administracinėje byloje Nr.A⁴⁴⁴-619/2008// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2008. Nr.4(14). P.90-109.

viešai, tačiau demokratinėje visuomenėje moralės, viešosios tvarkos ar valstybės saugumo interesais spaudos atstovams ar visuomenei gali būti neleidžiama dalyvauti per visą procesą ar jo dalį, kai tai reikalinga dėl nepilnamečių ar bylos šalių privataus gyvenimo apsaugos, arba tiek, kiek, teismo nuomone, yra būtina dėl ypatingų aplinkybių, dėl kurių viešumas pakenktų teisingumo interesams^{17c}. Viena svarbiausių tinkamo teisminės gynybos teisės įgyvendinimo garantijų yra užtikrinimas, kad šalių ginčą nagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, kad proceso šalims nekiltų kitokių abejonių teisėjų nešališkumu. Tačiau administracinių bylų procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra įtvirtinti teismo nešališkumo nustatymo kriterijai.

Aiškindamas teismo nešališkumo turinį, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2001 m. vasario 12 d. nutarime konstatavo, kad asmens konstitucinė teisė, jog jo bylą išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia tai, kad asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių: teisėjas, nagrinėjantis bylą, turi būti neutralus; teismo nešališkumas, kaip ir teismo nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija bei teisingo bylos išnagrinėjimo, pasitikėjimo teismu sąlyga. Vadinas, turi būti šalinamos prielaidos, galinčios sukelti abejonių dėl teisėjo ir teismo nešališkumo. Priešingu atveju būtų rizikuojama tuo pasitikėjimu, kurį teismai turi kelti visuomenėje, o svarbiausia - proceso šalims. Todėl proceso teisės normos, garantuojančios teismo (teisėjo) nešališkumą, turi būti aiškinamos atsižvelgiant į asmens konstitucinės teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą turinį, šios teisės reikšmę demokratinėje ir teisės viršenybe grindžiamoje visuomenėje¹⁸.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje nustatyta, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta sąvoka „nešališkumas“ turi du aspektus. Visų pirma, teismas turi būti subjektyviai nešališkas, t. y. teisėjų kolegijos nariams draudžiama turėti išankstinį asmeninį nusistatymą ar būti tendencingiems. Asmeninis nešališkumas yra preziumuojamas, jeigu nėra tam prieštaraujančių įrodymų. Atitinkamai, ar teismas yra šališkas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies prasme, turi būti nustatyta, remiantis subjektyvumo testu, t. y. konkretaus teisėjo asmeninio įsitikinimo pagrindu konkrečioje byloje. Antra, teismas turi būti nešališkas objektyvia prasme: teismas turi suteikti pakankamas garantijas, kurios pašalintų bet kokias pagrįstas abejones dėl teismo nešališkumo¹⁹.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, remdamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluotu teismo nešališkumo nustatymo testu, yra pažymėjęs, kad

¹⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr.96-3016.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2001, Nr.14-445.

¹⁹ CEDH Affaire Hauschildt c. Danemark (Requête no10486/83) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Hauschildt&sessionId=59642170&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-06-29).

sprendžiant klausimą, ar teisėjo nagrinėjančio bylą ir byloje dalyvaujančio asmens tarpusavio santykiai gali sudaryti pagrindą abejonei dėl teisėjo nešališkumo, yra atsižvelgiama į šių asmenų tarpusavio santykių pobūdį, materialinę priklausomybę, giminystės ryšius ir pan.²⁰

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises: a) būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie pateikiamo jam kaltinimo pobūdį ir pagrindą; b) turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai; c) gintis pats ar padedamas savo paties pasirinkto gynėjo arba, jei neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir kai tai reikalinga teisingumo interesams, nemokamai gauti advokato pagalbą; d) pats apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir kad gynybos liudytojai būtų iškviešti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams; e) nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.

Administracinių teismų kompetencijai yra priskirta nagrinėti skundus dėl administracinių nuobaudų paskyrimo. Nors Lietuvos teisės sistemoje administraciniai teisės pažeidimai formaliai nėra priskiriami baudžiamosios teisės sričiai, tačiau Konvencijos 6 straipsnyje vartojama sąvoka „baudžiamasis kaltinimas“ Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje vertinama autonomiškai, neatsižvelgiant į tai, kaip teisės pažeidimas traktuojamas valstybės narės teisės sistemoje. Teismas yra pažymėjęs, kad jei valstybė galėtų laisvai kvalifikuoti teisės pažeidimą kaip drausminį nusižengimą ar nusikaltimą arba persekioti asmenį, padariusį teisės pažeidimą pagal drausminės atsakomybės teisę, o ne pagal baudžiamąją teisę, tuomet Konvencijos 6 ir 7 straipsnių taikymas priklausytų tik nuo valstybės suverenios valios. Tokia plati laisvė galėtų turėti įtakos veiksams, nesuderinamiems su Konvencijos tikslais²¹.

Toks Europos Žmogaus Teisių Teismo minėtų Konvencijos nuostatų aiškinimas atsispindi ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijoje. Teismas yra pažymėjęs, kad sprendžiant, ar Konvencijos prasme teisės pažeidimas kvalifikuotinas kaip nusikalstama veika, pirmiausia būtina išsiaiškinti, ar tam tikrą veiką apibrėžianti norma valstybės atsakovės teisinėje sistemoje priklauso baudžiamajai teisei. Kai asmens padaryta veika pagal valstybės baudžiamąjį kodeksą nėra nusikalstama, ją būtina išnagrinėti taikant kitus (papildomus) kriterijus, būtent: 1) teisės pažeidimo pobūdį; 2) gresiančios bausmės pobūdį ir griežtumo laipsnį. Konvencijos 6 straipsnio taikymui baudžiamąjo kaltinimo aspektu pakanka, kad vertinamas teisės pažeidimas

²⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. spalio 29 d. nutartis administracinėje byla Nr. P⁴³⁸-206/2008.

²¹ CEDH *Affaire Engel et autres c. Pays-Bas* (Requête no 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=ENGEL&sessionid=9376428&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-06-29).

pagal savo pobūdį būtų baudžiamasis, arba jį padariusiam asmeniui grėstų pagal savo pobūdį ir griežtumo laipsnį baudžiamajai sferai priskirtina sankcija²².

Pagal šiuos kriterijus Konvencijos prasme administraciniai teisės pažeidimai priskirtini baudžiamojo pobūdžio (*matière pénale*) pažeidimams. Todėl Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo praktikoje nuosekliai laikosi nuostatos, kad nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, kuriose gali būti skiriama administracinė nuobauda, savo griežtumu prilygstanti kriminalinei bausmei, administracinėn atsakomybėn traukiamam asmeniui turi būti tinkamai užtikrintos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytos atsakomybėn traukiamo asmens teisės²³.

Procesą administracinių teisės pažeidimų bylose reguliuoja Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, galiojantis nuo 1985 m. balandžio 1 d.. Šio kodekso III skyriuje įtvirtintos taisyklės, reglamentuojančios administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną, per nepriklausomybės laikotarpį iš esmės nebuvo keičiamos, nebuvo papildytos teisės normomis, užtikrinančiomis Konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Todėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje asmenų, dalyvaujančių administracinio teisės pažeidimo byloje, procesinių teisių užtikrinimui yra tiesiogiai taikomos Konvencijos nuostatos.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad policijos pareigūnų pateikta surinkta medžiaga negali būti prilyginama tiesioginiam liudytojų apklausimui²⁴. Paprastai įrodymai turi būti pateikti viešame posėdyje, dalyvaujant kaltinamiesiems, siekiant užtikrinti rungtynišką nagrinėjimą, bet ikiteisminio tyrimo metu surinktų įrodymų naudojimas neprieštarauja 6 straipsnio 3 dalies d punktui ir 1 daliai, jei yra užtikrinama teisė į gynybą; minėtos nuostatos įpareigoja suteikti kaltinamajam galimybę nuginčyti liudytojo parodymus ir galimybę pateikti klausimus pačiam liudytojui iš karto po parodymų davimo arba vėliau²⁵.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, vadovaudamasis tokia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, yra konstatavęs, kad nagrinėjant administracinio teisės pažeidimo bylą teisme

²² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹-931/2005 Administracinių teismų praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. Nr.8. P.62-84.

²³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. vasario 11 d. nutartis Administracinė byla Nr.259-03. Administracinių teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr.4. P.64-67.

²⁴ CEDH *Affaire Windisch c. Autriche* (Requête no12489/86). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Windisch&sessionId=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-23).

²⁵ CEDH *Affaire Rachdad c. France* (Requête no 71846/01). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Rachdad&sessionId=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-23).

negalima remtis asmenų, kuriuos apklausė administracinio teisės pažeidimo protokolą surašęs pareigūnas, paaiškinimais²⁶.

Pagal susiformavusią Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką Konvencijoje įtvirtinti nepriklausomo ir nešališko teisingumo vykdymo principai turi būti taikomi visų nusikaltimų rūšių tyrimo procese: ir paprasčiausių, ir sudėtingiausių; valstybė turi užtikrinti visuomenės saugumą nuo nusikalstamų veikų naudodama tik teisėtas priemones ir nepažeisdama Konvencijos garantuotų asmens teisių, viešu interesu ir tikslingumu negali būti pateisintos įrodinėjimo priemonės, gautos policijos provokacijomis²⁷.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ne vienoje administracinio teisės pažeidimo byloje yra konstatavęs, kad byloje nesant duomenų, jog pažeidimas, kuriuo asmuo kaltinamas, galėjo būti padarytas be policijos pareigūnų įsikišimo, policijos pareigūnams neapsiribojus vien tik pasyviu asmens galimai neteisėtos veiklos tyrimu, bet darant tokio pobūdžio įtaką, kad sukurstytų asmenį įvykdyti teisės pažeidimą, darytina išvada, kad pažeidimo asmuo savo valia nepadarė, o buvo išprovokuotas pareigūno. Duomenys, gauti pažeidžiant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, yra neteisėti ir jais asmens kaltė padarius pažeidimą negali būti grindžiama²⁸.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje pripažįstama, kad galimybė asmeniui asmeniškai ar per atstovą dalyvauti teisme, sprendžiant jo laisvės apribojimo klausimą, yra viena fundamentalių garantijų²⁹.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad nors galiojantis Administracinių teisės pažeidimų kodeksas³⁰ (toliau – ir ATPK) nereglementuoja teismo proceso tvarkos, kai teismas ATPK 334 straipsnio tvarka nagrinėja nemokamų viešųjų darbų pakeitimo į areštą klausimą, tačiau tai neatleidžia teismo nuo pareigos laikytis taisyklių, nustatytų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, bei taisyklių, pripažįstamų susiklosčiusios

²⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹-628/2007.

²⁷ CEDH *Affaire Teixeira de Castro c. Portugal* (Requête no 44/1997/828/1034). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Teixeira%20%7C%20de%20%7C%20Castro&sessionId=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-29); ECHR *Case of Malininas v. Lithuania* (Application no. 10071/04). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Malininas%20%7C%2010071/04&sessionId=59745916&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-29).

²⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁹-1331/2005); Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N³-764/2007// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2007. Nr. 1(11). P. 87-96.

²⁹ CEDH *Affaire Sanchez-Reisse c. Suisse* (Requête no 9862/82) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=SanchezReisse&sessionId=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-14).

³⁰ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. <http://127.0.0.1/litlex/ll.dll> (prisijungta 2010-08-25).

teismų praktikos. Nagrinėjant baudos pakeitimo į areštą klausimą, pažeidėjui būtina pranešti apie bylos nagrinėjimą teismo šaukimu, kuris turi būti įteiktas pagal bendras šaukimų įteikimo taisykles. Administraciniu areštu apribojama asmens laisvė, todėl tokio klausimo sprendimo nepranešus asmeniui, pažeidžia asmens teisę į teisingą teismo procesą, numatytą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje³¹.

Administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ir ABTĮ) 57 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad faktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, paprastai negali būti įrodymai administracinėje byloje, kol jie bus išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka³². Šios procesinės normos dispozicijoje vartojama sąvoka „paprastai“ kategoriškai nedraudžia administracinėje byloje remtis įrodymais, sudarančiais valstybės ar tarnybos paslaptį. Tai yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 15d. nutarime, kuriuo ABTĮ 57 straipsnio 3 dalis buvo pripažinta neprieštaraujanti Konstitucijai³³. Tačiau administracinis teismas, pagrįsdamas savo išvadas įrodymais, sudarančiais valstybės ar tarnybos paslaptį, privalo laikytis tam tikrų taisyklių, kad nebūtų pažeista Konvencijoje įtvirtinta teisė į teisingą teismą.

Dėl įrodymų, sudarančių valstybės ar tarnybinę paslaptį, vertinimo problemų dažniausiai kyla administracinėse bylose dėl įspėjimo pagal Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą bei bylose dėl įrašymo į policijos operatyvinę įskaitą. Šios kategorijos bylose teismo sprendimas yra grindžiamas įslaptintais, vienai proceso šaliai nežinomais duomenimis.

Paminėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija dėl slaptų duomenų naudojimo yra aiški – tokie duomenys gali būti naudojami tik išskirtiniais atvejais, kai valstybė narė nurodo įtikinamą priežastį, jog siekiant apsaugoti tam tikrą prioritetinį interesą, slapta informacija negali būti atskleista. Luboch byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, jog dėl kliūčių susipažinimui su slaptais duomenimis sudarymo liustracijos procedūros metu asmuo, kuriuo atžvilgiu buvo pradėta liustracijos procedūra, buvo aiškiai prastesnėje gynybos padėtyje. Šioje byloje buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies pažeidimas³⁴.

Bylose Pocius prieš Lietuvą ir Užkauškas prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teismas, irgi konstatavo Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą ir nurodė, kad teismo procese kiekvienai šaliai

³¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugpjūčio 9 d. nutartis administracinėje byla Nr. N³-1442/2007// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2007. Nr.2 (12). P.56-59.

³² Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 13-308.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapties įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr.54-2097.

³⁴ ECHR Case of *Luboch v. Poland*, (Application no. 37469/05) <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=59743092&skin=hudoc-fr&action=request> (prisijungta 2010-08-14).

turi būti suteikiama protinga galimybė dalyvauti savo byloje lygiomis teisėmis, nei vienai bylos šaliai nesuteikiant procesinio pranašumo prieš kitą. Be to, abi šalys turi turėti teisę susipažinti su byloje pateiktais įrodymais ir/ar kitos šalies pateiktomis pastabomis. Tačiau Teismas pažymėjo, jog teisė į įrodymų atskleidimą nėra absoliuti. Tam tikrais atvejais galimas teisėtas duomenų neatskleidimas gynybai, turint tikslą apsaugoti pagrindines kito asmens teises arba svarbius visuomenės interesus. Bet tai gali būti daroma tik išimtiniais atvejais ir tik kai tai leidžiama griežtai nustatytomis priemonėmis. Nors šiose bylose Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino Lietuvos Vyriausybės poziciją, kad dokumentai, esantys valstybės paslaptimi, gali būti atskleisti tik asmenims, turintiems atitinkamus leidimus, tačiau pabrėžė, jog remiantis nacionaline teise ir teismų praktika, tokia informacija negali būti panaudota kaip įrodymas teisme prieš jokią asmenį, jeigu ji neišslaptinama. Be to, ji negali būti vieninteliu įrodymu, kuriuo teismas pagrindžia savo sprendimą³⁵.

Atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją dėl slaptos informacijos panaudojimo, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra pakoregavęs teisminę praktiką ir šiuo metu laikosi nuostatos, jog atvejai, kai valstybės paslaptį sudarančiais neišslaptintais duomenimis yra remiamasi kaip vieninteliu ir vienai iš bylos šalių nežinomu įrodymu teismo procese, sudaro prielaidas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimams, pirmiausia, teisės į teisingą bylos nagrinėjimą požiūriu (Konvencijos 6 str.). Individo autonominiai interesai ir viešasis interesas išsaugoti tam tikros informacijos slaptumą negali būti priešpriešinami, juos būtina derinti: tarp šių interesų turėtų būti užtikrinta teisinga pusiausvyra. Jei pateikta slapta operatyvinė medžiaga yra vienintelis įrodymas nagrinėjamoje byloje, o duomenis pateikusi bylos šalis nepasinaudoja siūlymu išslaptinti dalį ar visą susijusią slaptą operatyvinę medžiagą ir ji nėra išslaptinama, gali būti daroma išvada, kad ginčijamas sprendimas dėl oficialaus perspėjimo yra nepagrįstas³⁶.

IŠVADOS

Administracinių teismų praktikoje Konvencija byloje ginčytiniams teisiniams santykiams Lietuvos Respublikoje taikoma tiesiogiai, o esant kolizijai su nacionaliniais įstatymais, turi taikymo prioritetą jų atžvilgiu.

³⁵ ECHR Case of *Pocius v. Lithuania* (Application no. 35601/04) v<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Pocius%20%7C%2035601/04&sessionId=59752150&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-15); ECHR Case of *Užukauskas v. Lithuania* (Application no. 16965/04) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=U%u017Eukauskas%20%7C%2016965/04&sessionId=59752640&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-15).

³⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas 2009 m. spalio 8 d. sprendimas administracinėje byloje Nr.A⁸²²-326/2009 // Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2009. Nr.8 (18). P. 318-325.

Nesant procesinių normų, kuriomis vadovaujantis administracinių bylų procese būtų galima užtikrinti Konvencijos 6 straipsnį įtvirtintą proceso dalyvių teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, administraciniai teismai, atsižvelgdami į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, tiesiogiai taiko Konvencijos nuostatas.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo formuojama administracinių teismų praktika tiesiogiai taikant Konvencijos nuostatas, iš esmės atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr.33-1014.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr.96-3016.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. <http://127.0.0.1/litlex/ll.dll> (prisijungta 2010-08-25).
4. Lietuvos Respublikos 1995 m. balandžio 27 d. įstatymas Nr.I-865 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. Valstybės žinios. 1995, Nr.37-913.
5. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308.
6. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. Valstybės žinios. 1991, Nr.9-244).
7. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991 m. rugsėjo 5 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos Respublikos išipareigojimų, kylančių iš 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gynimo konvencijos“. Valstybės žinios. 1991, Nr. 26-687.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1995, Nr.: 9-199.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2001, Nr.14-445.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2007, Nr.54-2097.
11. CEDH *Affaire Hauschildt c. Danemark* (Requête no10486/83) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Hauschildt&sessionid=59642170&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-06-29).
12. CEDH *Affaire Engel et autres c. Pays-Bas* (Requête no 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=ENGEL&sessionid=9376428&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-06-29).
13. CEDH *Affaire Windisch c. Autriche* (Requête no12489/86). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Windisch&sessionid=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-23).
14. CEDH *Affaire Rachdad c. France* (Requête no 71846/01). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Rachdad&sessionid=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-23).

15. CEDH *Affaire Teixeira de Castro c. Portugal* (Requête no 44/1997/828/1034). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Teixeira%20%7C%20de%20%7C%20Castro&sessionid=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-29).
16. ECHR *Case of Malininas v. Lithuania* (Application no. 10071/04). <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Malininas%20%7C%2010071/04&sessionid=59745916&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-29).
17. CEDH *Affaire Sanchez-Reisse c. Suisse* (Requête no 9862/82) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=SanchezReisse&sessionid=59743092&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-08-14).
18. ECHR *Case of Luboch v. Poland*, (Application no. 37469/05) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=59743092&skin=hudoc-fr&action=request> (prisijungta 2010-08-14).
19. ECHR *Case of Pocius v. Lithuania* (Application no. 35601/04) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Pocius%20%7C%2035601/04&sessionid=59752150&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-15).
20. ECHR *Case of Užkauskas v. Lithuania* (Application no. 16965/04) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=U%u017Eukauskas%20%7C%2016965/04&sessionid=59752640&skin=hudoc-fr> (prisijungta 2010-09-15).
21. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. vasario 11 d. nutartis Administracinė byla Nr.259-03// Administracinių teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr.4.
22. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁹-1331/2005).
23. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹-931/2005// Administracinių teismų praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. Nr.8.
24. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N¹-628 /2007.
25. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N³-764/2007// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2007. Nr. 1(11).
26. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugpjūčio 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N³-1442/2007// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2007. Nr.2 (12).
27. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr.575-164/2008// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2008, Nr.4 (14).
28. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 16 d. sprendimas administracinėje byloje Nr.A⁴⁴⁴-619/2008// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2008. Nr.4(14).
29. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas 2009 m. spalio 8 d. sprendimas administracinėje byloje Nr.A⁸²²-326/2009// Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Vilnius, 2009. Nr.8 (18).
30. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. spalio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P⁴³⁸ -206/2008.
31. Balčiūnaitė J. Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos Žmogaus Teisių Konvencijos požiūriu (I dalis) // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2008, Nr. 4(106).
32. Birmontienė T. Intersection of the Jurisprudences. The European Convention on Human Rights and the Constitutional Doctrine Formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania // Jurisprudencija : mokslo darbai. 2010, Nr. 1(119).

33. Katuoka S., Krasnickas M. Nukrypimai nuo įsipareigojimų pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją nepaprastosios padėties atveju // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2008, Nr. 3(105).
34. Jočienė D. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis// *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2007, Nr.7(97).
35. Harris, D. J., O'Boyle, M., Bates, E. P., Buckley C. M.. *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, 2009.
36. Pukanasytė I. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje aspektai // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2009, Nr.1(115).
37. Puraitė A., Mikalaukaitė-Šostakienė K. Implementation Issues of Article 2 (The Right To Life) of the European Convention on Human Rights in Respect of Public Safety Protection // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (3): mokslinių straipsnių rinkinys*.
38. Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. 2009.
39. Štarienė L. The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial Under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2009, Nr. 3(117).
40. Valančius V. Žmogaus teisių užtikrinimas administraciniuose teismuose taikant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją // *Teisė besikeičiančioje Europoje / Mykolas Romeris universitetas*.

THE INFLUENCE OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS ON THE JURISPRUDENCE OF ADMINISTRATIVE COURTS IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Dainius Raižys*
Mykolas Romeris University

Summary

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is a special source of international law which aims at achievement of universal and effective recognition and protection of human rights. The nature of this Convention determines direct application of its provisions in contentious legal relations in the Republic of Lithuania, whereas if collision with national legal acts occurs, it has the priority of application in respect of the latter. The Supreme Administrative Court of Lithuania has also emphasized the character of direct applicability of the Convention in its jurisprudence. Therefore in administrative cases a claim to rescind administrative act and (or) to compensate damage inflicted on a person by unlawful act can be related not only to the infringement of national provisions but also to the breach of the Convention. Despite the fact that the actions and acts of state institutions at that date were formally in conformity with applicable legal acts of the Republic of Lithuania, they could not be automatically considered as legitimate under the provisions of the Convention. Consequently, following a sole recognition of the breach of the Convention administrative acts or actions of state institutions can be recognized as unlawful or (and) the compensation of damage inflicted on persons by unlawful acts or actions can be rewarded.

The right to a fair trial has a position of pre-eminence in the Convention, both because of the importance of the right involved and the great volume of applications and jurisprudence that it has attracted. The European Court of Human Rights has stressed that the right to a fair trial holds so prominent place in democratic society that there can be no justification for interpreting Article 6 of the Convention restrictively.

In this article the tendencies of application of Article 6 of the Convention in the practice of administrative courts, the analysis of influence of application of the Convention in the practice of administrative courts in the sphere of maintenance of the right to a fair trial in particular administrative cases, as well as the evaluation of combination of provisions of Convention with national provisions proceeded in

administrative courts, the questions of conformity of practice of administrative courts with the jurisprudence of the European Court of Human Rights are assessed by examining the jurisprudence of the Supreme Administrative Court of Lithuania.

Following the research, conclusion that the Supreme Administrative Court of Lithuania applies and interprets the provisions of the Convention in conformity with the jurisprudence of the European Court of Human Rights can be drawn. Whereas in the cases when insufficient protection of human rights embodied in the Convention is introduced in the national legislation, administrative courts apply directly provisions of the Convention.

Keywords: human rights, administrative justice, administrative proceedings.

Dainius Raižys * Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, teisėjas; Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinių bylų procesas.

Dainius Raižys * The Supreme Administrative Court of Lithuania, judge; Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, associated Professor. Research interests: procedure of administrative cases.

ORGANIZACINIO STRESO VEIKSNIŲ VERTINIMAS STATUTINĖJE ORGANIZACIJOJE

Laima Ruibytė, Vilius Velička

Mykolo Romerio universiteto Kauno Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra, Policijos veiklos katedra

V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP

Telefonas (8~37) 30 36 64, (8~37) 20 67 50

El. paštas laimaruibyte@mruni.eu, vilius.velicka@mruni.eu

Santrauka. Mokslinė literatūra rodo, kad traumuojančios įvykiai nėra vieninteliai pareigūnų streso šaltiniai. Galima rasti daug darbų, kuriuose įrodoma, kad organizaciniai stresoriai, tokie, kaip per didelis darbo krūvis, prastas darbo organizavimas turi poveikį pareigūnų psichologinei ir fizinei sveikatai. Straipsnyje tiriami Lietuvos statutinės organizacijos pareigūnai ir siekiama išsiaiškinti didžiausius įtampos šaltinius, kurie gali turėti įtakos darbuotojų patiriamam stresui darbe, nustatyti jų įtaką darbuotojų sveikatai bei pasitenkinimui darbu. Tuo tikslu apklausti 364 statutinės organizacijos pareigūnai naudojant OSI (“Occupational Stress Indicator”)¹ metodikos – klausimyno modifikuotą bei sutrumpintą variantą. Atlikta statistinė rezultatų analizė leidžia teigti, kad įtampos patyrimas darbe, kurį sukelia organizaciniai veiksniai yra tiesiogiai susijęs tiek su pasitenkinimu darbu, tiek su pareigūnų savijauta. Kuo didesnę įtampą pareigūnai patiria, tuo jaučia mažesnę pasitenkinimą bei blogiau vertina savo psichologinę bei fizinę sveikatą. Tyrime nustatyti vyrų ir moterų patiriamos įtampos skirtumai rodo, kad moterys jaučia didesnę nei vyrai įtampą darbe. Įtampos šaltinių vertinimas nepriklauso nuo tiriamųjų amžiaus, darbo stažo ar statuso.

Pagrindinės sąvokos: organizacinis stresas, statutinė organizacija, pasitenkinimas darbu, psichologinė ir fizinė sveikata, lyčių skirtumai

IVADAS

Sąvoka “organizacinis stresas” paprastai naudojama apibrėžti organizacinėje aplinkoje veikiančių stresorių įtaką individui. Ji apima ne vien darbo turinio ir struktūros, bet taip pat ir organizacijos valdymo sistemų, darbo aplinkos ir organizacinių sąlygų faktorių potencialų poveikį organizacijos nariams². Būtina sąlyga stresui pasireikšti yra pakankamai didelis potencialių stresorių intensyvumas, viršijantis vadinamąjį individualųjį streso slenkstį.

Streso organizacijoje priežastys gali būti įvairios – susiję su darbo pobūdžiu, organizaciniais veiksniais (organizacijos kultūra, struktūra ir pan.). Didelę įtaką streso lygiui taip pat turi asmenybiniai faktoriai, santykiai darbo kolektyve ir pan. Tokios pat įvairios gali būti ir streso pasekmės, paliečiančios tiek individo, tiek organizacijos gerovę³. Remiantis pagrindinių stresą aiškinančių teorijų pateikiamais apibrėžimais, galima teigti, kad organizacinio arba užimtumo streso

¹ Evers, A., Frese, M., Cooper, C.L. Revisions and further developments of the Occupational Stress Indicator: LISREL results from four Dutch studies. //Journal of Occupational and Organisational Psychology. 2000, no.73, 221-240.

² Lane I.M., Siegel L. Personnel and Organizational Psychology. – Homewood, IL, USA: Richard D. Irvin, Inc., 1982.

³ Matteson, M.T., Ivancevich, J.M. Organizational Behavior and Management. – 2ed. – Homewood, IL, USA: Rehard D. Irvin, Inc, 1990.

problema organizacijoje išskyla tuomet, kai darbo aplinkos reikalavimai bei resursai neatitinka individo poreikių bei galimybių⁴.

Daugelis darbų tyrinėjančių stresą statutinėse (dažniausiai policijos) organizacijose gilinaisi į stresinių ir traumuojančių įvykių poveikį pareigūnų sveikatai ir savijautai⁵. Pabrėžiama, kad policijos pareigūno veikla yra kelianti daugiau streso negu kitos veiklos, pareigūno darbo turinys ir stresiniai įvykiai, kuriuose jis dalyvauja neigiamai veikia jo sveikatą. Šis faktas įrodytas daugelyje tyrimų, tačiau šiuo metu manoma, kad šalia pavojingų stresą keliančių užduočių (susijusių su fizine grėsme, smurtu, akivaizdžiu pavojumi) reikšmingesnis stresą sukeliantis veiksnys yra nuolat patiriamas neigiamas organizacinių veiksnių poveikis pareigūnams. Eilės mokslininkų darbai⁶ (Alexander, Walker, 1994; Biggam, ir kt., 1997; Brown, Campbell, 1994) leido daryti išvadą, kad didžiausią stresą pareigūnams sukelia organizaciniai veiksniai, tokie kaip, darbuotojų trūkumas (nurodė 81% pareigūnų), nepakankami ištekliai (78%), laiko trūkumas (74%), komunikacijos trūkumas (70%) , per dideli darbo krūviai (71%). Su pareigūnų veikla susijęs stresas – smurtaujančių asmenų sulaikymas (49%), pristatymas suimtųjų į teismą (44%) ar jėgos panaudojimas (40%) nurodomas kaip rečiau patiriamas⁷. Tyrimai rodo, kad organizaciniai stresoriai – perkrova darbe ar netinkama darbinė praktika turi reikšmingą įtaką policijos pareigūnų psichologinei ir fizinei sveikatai⁸.

Lietuvoje atliktų, bent jau publikuotų, tyrimų organizacinio streso statutinėse organizacijose tema, deja, nėra, todėl savo tyrimu siekėme nors iš dalies užpildyti esamą spragą. Todėl šio darbo tikslas yra išsiaiškinti didžiausius įtampos šaltinius statutinėje organizacijoje, kurie gali turėti įtakos darbuotojų patiriamam stresui darbe, nustatyti jų įtaką darbuotojų sveikatai bei pasitenkinimui darbu. Atlikome tyrimą, kuriame kėlėme sekančias hipotezes: (1) tie darbuotojai, kurie patiria

⁴ Stinchcomb, J.B. Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. //Police Practice and Research. 2004, Vol.5, no.3, July, 259–277.

⁵ Stinchcomb, J.B. Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. //Police Practice and Research. 2004, Vol.5, no.3, July, 259–277.;

Addis, N., Stephens, C. An evaluation of a police debriefing programme: outcomes for police officers five years after a police shooting. //International Journal of Police Science & Management. 2008, Vol. 10, no 4, 361-372.;

Chen Fen, Y. Job Stress and Performance: A Study of Police Officers in Central Taiwan. //Social behavior and personality. 2009, no.37(10), 1341-1356.

⁶ Alexander, D. A., & Walker, L. G. A study of methods used by Scottish police officers to cope with work-induced stress. //Stress Medicine. 1994, no10, 131–138.;

Biggam, F. H., Power, K. G., & Macdonald, R. R. Coping with the occupational stressors of police work: a study of Scottish officers. //Stress Medicine, 1997, no13, 109–115.;

Brown, J. M., Campbell, E. A. Stress and Policing: Sources and Strategies. //Chichester: Wiley, 1994.

⁷ Biggam, F. H., Power, K. G., & Macdonald, R. R. Coping with the occupational stressors of police work: a study of Scottish officers. //Stress Medicine, 1997, no13, 109–115.

⁸ Huddleston, L., Stephens, C., Paton, D. An evaluation of the effects of traumatic and organizational experiences on the psychological health of New Zealand police recruits. //Work: A Journal of Prevention, Assessment, & Rehabilitation. 2000, no.28, 199–207.

didesnę įtampą, jaučia mažesnę pasitenkinimą darbu; (2) vyrų ir moterų įtampos šaltiniai skiriasi; (3) jaunesnių ir vyresnių pareigūnų pasitenkinimas darbu skiriasi, o turinčių didesnę darbo stažą pareigūnų pasitenkinimas darbu yra didesnis nei dirbančių trumpiau; (4) pirminės grandies pareigūnų pasitenkinimas darbu skiriasi nuo aukštesniosios grandies; (5) kuo didesnę įtampą patiria pareigūnai tuo daugiau nusiskundimų fizine sveikata; (6) kuo didesnę įtampą patiria pareigūnai tuo daugiau nusiskundimų psichine sveikata.

TYRIMO METODAI IR ORGANIZAVIMAS

Tyrime dalyvavo 364 statutinės organizacijos pareigūnai nuo 20 iki 52 metų amžiaus. Didžiausią tiriamųjų dalį sudarė 20 - 35 metų pareigūnai (73,6% apklaustųjų) bei vyrai (75,8%). 80,5% tiriamųjų priklauso pirminei pareigūnų grandžiai, todėl 60,4% apklaustųjų išsilavinimas yra vidurinis. Didesnė dalis (41,2%) dirba tarnyboje nuo 5 iki 10 metų, 33,7% apklaustųjų darbo stažas tarnyboje yra nuo vienu iki 5 metų.

Tyrimas buvo atliktas, naudojant OSI⁹ metodikos – klausimyno modifikuotą bei sutrumpintą variantą. Pirmosios trys tyrime naudotos metodikos dalys yra skirtos streso moderatorių įvertinimui, t.y.: 1) A-tipo elgesys (24 klausimų skalė); 2) Kontrolės lokusas (15 klausimų skalė); 3) Streso įveikimo strategijos. Ketvirtoji klausimyno dalis yra skirta įtampos šaltinių darbo aplinkoje įvertinimui. Pateikti 25 įtampos šaltiniai: darbo pobūdis, įtaka asmeniniam gyvenimui, santykiai su bendradarbiais, organizacijos struktūra bei klimatas, organizaciniai veiksniai, karjeros ir pasiekimų galimybės ir kiti.. Trys paskutinės klausimyno dalys yra skirtos streso pasekmių įvertinimui. Tam panaudotos dvi skalės: pasitenkinimo darbu skalė, kurią sudaro bendro pasitenkinimo darbu (4 klausimai) ir pasitenkinimo atlygiu (3 klausimai) subskalės, psichologinės sveikatos įvertinimo skalė (9 klausimai), fizinės sveikatos įvertinimo skalė (9 klausimai).

Šiame straipsnyje pristatoma tik dalis duomenų - apie pareigūnų įtampos šaltinių vertinimą, pasitenkinimo darbu bei fizinės ir psichinės sveikatos vertinimą Tyrimo duomenų analizei naudota statistinė kompiuterinė programa SPSS-12.

Pareigūnai buvo apklausti MRU auditorijose, kvalifikacijos kėlimo kursų metu.

TYRIMO REZULTATAI

1. Įtampos šaltiniai darbe

⁹ Evers, A., Frese, M., Cooper, C.L. Revisions and further developments of the Occupational Stress Indicator: LISREL results from four Dutch studies. //Journal of Occupational and Organisational Psychology. 2000, no.73, 221-240.

Potencialių įtampos šaltinių vertinimo vidurkiai (1 pav.) atskleidžia, kad labiausiai respondentams įtampą kelia didelė atsakomybė (3,87 balo skalėje nuo 1 iki 6, kur 1 reiškia, kad įtampos šaltinis visiškai neaktualus, o 6 - itin aktualus) ir organizacinės problemos darbe - darbuotojų trūkumas (3,87), neaiškios karjeros perspektyvos (3,84), bendra organizacijos politika (3,7), nesudarytos galimybės augti ir tobulėti (3,69), negalėjimas daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams (3,54), sprendimų priėmimas (3,63), negalėjimas išnaudoti visų savo sugebėjimų (3,51). Aktualūs įtampos šaltiniai yra vadovų požiūris į dirbančiuosius - nepakankamas įvertinimas (3,65), per dideli vadovų lūkesčiai ir reikalavimai darbuotojams (3,56), pareigų ir užduočių dviprasmiškumas (3,55), konsultacijų ir bendravimo trūkumas (3,38).

1 pav. Įtampos šaltinių vertinimo vidurkiai

Hipotezė apie tai, kad tie darbuotojai, kurie patiria didesnę įtampą, jaučia mažesnę pasitenkinimą darbu, pasitvirtino iš dalies.

1 lentelėje pateikti duomenys rodo statistiškai reikšmingą koreliacinę ryšį tarp įvairių organizacinių veiksnių, galinčių sukelti įtampą darbe bei bendro pasitenkinimo darbu ir

pasitenkinimu atlyginimu. Iš tiriamiesiems pateiktų 25 potencialių įtampos šaltinių toks ryšys aptiktas su 3 organizaciniais veiksniais. Bendras pasitenkinimas darbu neigiamai susijęs su negalėjimu išnaudoti visų savo sugebėjimų, negalėjimu daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, galimybės augti, tobulėti nebuvimu. Tai yra kuo didesnę įtampą sukelia šie veiksniai pareigūnams, tuo jie išreiškia mažesnę pasitenkinimą darbu. Tuo tarpu visi kiti įtampos veiksniai nedaro neigiamos įtakos pasitenkinimui atlygiu. Kaip matyti iš 1 lentelės bendras pasitenkinimas darbu susijęs su pasitenkinimu dėl atlygio ($p < 0,001$).

1 lentelė. Įtampos šaltinių, pasitenkinimo darbu ir pasitenkinimo atlygiu ryšys (Spearman'o koreliacijos koeficientas)

Kintamieji		Bendras pasitenkinimas darbu	Pasitenkinimas atlygiu
Bendras pasitenkinimas darbu		1,000	,418**
Pasitenkinimas atlygiu		0,418**	1,000
Įtampos šaltiniai			
D3	Negalėjimas išnaudoti visų savo sugebėjimų	-0,127*	-0,005
D12	Negalėjimas daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams	-0,110*	-0,056
D16	Grįžtamojo ryšio nebuvimas	-0,030	0,122*
D24	Nepakankamas įvertinimas	-0,027	0,110*
D25	Galimybės augti, tobulėti nebuvimas	-0,129*	0,057

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,01;

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,05.

Tyrimo rezultatai rodo, kad vyrų ir moterų įtampos šaltiniai skiriasi, ir tai patvirtina kitą tyrimo pradžioje keltą hipotezę. 9 įtampos šaltinių vertinimai statistiškai patikimai skiriasi vyrų ir moterų grupėje (2 lentelė).

2 lentelė. Vyrų ir moterų reikšmingai besiskiriantys įtampos šaltiniai

Įtampos šaltiniai			Mann-Whitney vidutiniai rangai
D5	Galimo atleidimo pavojus	Vyrai	176,48
		Moterys	201,39
		p reikšmė	0,049*
D11	Neaiškios karjeros perspektyvos	Vyrai	176,39
		Moterys	201,67
		p reikšmė	0,046*
D13	Turimo išsilavinimo ir darbo pobūdžio neatitikimas	Vyrai	174,86
		Moterys	206,47
		p reikšmė	0,013*
D14	Didelė atsakomybė	Vyrai	175,94
		Moterys	203,06
		p reikšmė	0,032*
D15	Konfliktai darbe	Vyrai	173,39
		Moterys	211,07
		p reikšmė	0,003*
D17	Nuolatinis varžymasis su kolegomis	Vyrai	175,30
		Moterys	205,08
		p reikšmė	0,017*
D22	Paslėpta diskriminacija bei favorizmas	Vyrai	172,88

		Moterys	212,67
		p reikšmė	0,002*
D24	Nepakankamas įvertinimas	Vyrai	175,34
		Moterys	204,97
		p reikšmė	0,019*
D25	Galimybės augti, tobulėti nebuvimas	Vyrai	176,49
		Moterys	201,35
		p reikšmė	0,049*

*statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,05.

Moterys jaučia didesnę nei vyrai įtampą dėl galimo atleidimo pavojaus, neaiškios karjeros perspektyvos, turimo išsilavinimo ir darbo pobūdžio neatitikimo, didelės atsakomybės, konfliktų darbe, nuolatinio varžymosi su kolegomis, paslėptos diskriminacijos ir favoritizmo, nepakankamo įvertinimo bei galimybės augti, tobulėti nebuvimo.

Kitos keltos hipotezės apie skirtingą įtampos darbe patyrimą priklausomai nuo pareigūnų amžiaus, darbo stažo ir statuso nepasitvirtino. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp išskirtų grupių potencialių įtampos šaltinių vertinimo neaptikta.

2. Įtampa darbe ir sveikata

Nustatyta stipri koreliacija tarp bendro įtampos šaltinių darbe vertinimo ir savo fizinės bei psichinės sveikatos vertinimo. Taigi, hipotezė, kad kuo didesnę įtampą patiria pareigūnai, tuo daugiau išsako psichologinės ir fizinės sveikatos nusiskundimų pasivirtino.

3 lentelė. Patiriamos bendros įtampos ryšys su sveikata

			Bendra įtampa	Psichinė sveikata	Fizinė sveikata
Spearman's rho	Bendra įtampa	Koreliacijos koeficientas	1,000	0,458(**)	0,334(**)
		N	364	364	364
	Psichologinė sveikata	Koreliacijos koeficientas	0,458(**)	1,000	0,567(**)
		N	364	364	364
	Fizinė sveikata	Koreliacijos koeficientas	0,334(**)	0,567(**)	1,000
		N	364	364	364

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,01

Statistiškai reikšmingas ryšys tarp įtampos ir sveikatos rastas tiek lyginant vyrų ir moterų grupes, tiek pagal amžių, išsilavinimą bei tarnybos stažą. Vienintelis nukrypimas nuo bendros tendencijos aptiktas lyginant skirtingo statuso pareigūnus. Aukštesniosios grandies pareigūnų fizinės sveikatos įvertinimai nesisiejo su įtampos darbe bei psichinės sveikatos vertinimu, nors jiems, kaip ir kitiems tiriamiesiems didėjant įtampos vertinimui darbe daugėja nusiskundimų psichine sveikata. Kadangi šios grupės tiriamųjų dalis sudaro tik 2,5 % nuo visų dalyvavusių apklausoje, todėl sunku daryti kokias tikslesnes išvadas šiuo klausimu.

REZULTATŲ APTARIMAS

Rezultatų analizė leidžia teigti, kad pareigūnai daugiausia įtampos darbe patiria dėl organizacinių stresorių - darbuotojų trūkumo, neaiškių karjeros perspektyvų, bendros organizacijos politikos, nesudarytos galimybės augti ir tobulėti, negalėjimo daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, netinkamų valdžios sprendimų, negalėjimo išnaudoti visų savo sugebėjimų. Aktualūs įtampos šaltiniai yra susiję su vadovavimu – nepakankamas darbuotojų įvertinimas ir paskatinimas, per dideli vadovų lūkesčiai ir reikalavimai darbuotojams, pareigų ir užduočių dviprasmiškumas, konsultacijų ir bendravimo trūkumas. Panašius veiksnius, kaip labiausiai keliančius stresą organizacijoje nurodo ir eilė tyrimų atliktų policijos organizacijose kitose šalyse¹⁰ (Alexander, Walker, 1994; Brown, Campbell, 1994; Collins, Gibbs 2003; Kop, Euwema, Schaufeli, 1999; Stinchcomb, 2004). Juose atrasta, kad didžiausią įtampą pareigūnams kelia didelis darbo krūvis, bendravimo trūkumas, nepakankama parama, asmeninio augimo ir karjeros perspektyvos trūkumo.

Įtampos patyrimas darbe, kurį sukelia organizaciniai veiksniai, kaip rodo mūsų tyrimas ne visada neigiamai susiję su pasitenkinimu darbu ir atlygiu. Tik trys įtampą keliantys organizaciniai veiksniai - negalėjimas išnaudoti visų savo sugebėjimų, negalėjimas daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, galimybės augti, tobulėti nebuvimas, mažina bendrą pasitenkinimą darbu. Tokie rezultatai ne visai atitinka panašių tyrimų rezultatus, kurie rodo tiesioginį ryšį tarp organizacinių stresorių sukeltamos įtampos ir bendro pasitenkinimo darbu, t.y. didėjant įtampai mažėja bendras pasitenkinimas darbu¹¹. Tokiems neatitikimams išsiaiškinti reikėtų papildomų tyrimų.

Tyrime nustatyti vyrų ir moterų patiriamos įtampos skirtumai rodo, kad moterys jaučia didesnę nei vyrai įtampą dėl galimo atleidimo pavojaus, neaiškios karjeros perspektyvos, turimo išsilavinimo ir darbo pobūdžio neatitikimo, didelės atsakomybės, konfliktų darbe, nuolatinio varžymosi su kolegomis, paslėptos diskriminacijos ir favoritizmo, nepakankamo įvertinimo bei galimybės augti, tobulėti nebuvimo. Tokius pačius rezultatus patvirtina Alexander-Stamatios

¹⁰ Alexander, D. A., & Walker, L. G. A study of methods used by Scottish police officers to cope with work-induced stress. //Stress Medicine. 1994, no10, 131–138.;

Brown, J. M., Campbell, E. A. Stress and Policing: Sources and Strategies. //Chichester: Wiley, 1994.;

Collins, P.A., Gibbs, A.C.C. Stress in police officers: a study of the origins, prevalence and severity of stress-related symptoms within a county police force. //Occupational Medicine. 2003, no.53, 256–264.;

Kop, N., Euwema, M., Schaufeli, W. Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. //Work and Stress. 1999, Vol. 13 , no. 4 , 326-340.;

Stinchcomb, J.B. Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. //Police Practice and Research. 2004, Vol.5, no.3, July, 259–277.

¹¹ Ortega, A., Brenner, S.O., Leather, P. Occupational stress, coping and personality in the police: an SEM study. //International Journal of Police Science & Management. 2006, Vol.9, no.1, 36-50.

Antoniou¹² (2009) tyrimas, kuriame policijos pareigūnės nurodė didesnę skaičių organizacinių veiksmų keliančių įtampą. Labiausiai keliantys moterims įtampą veiksniai jo tyrime susiję su karjeros galimybėmis, santykiais su vadovais, savo vaidmens suvokimu, atsakomybės jausmu bei darbo ir šeimos suderinimo problemos. Manoma, kad organizacijos kultūra sukuria tam tikrus barjerus lyčių lygybei darbe ir buvimas moterimi statutinėje organizacijoje gali tapti rizikos faktoriumi sąlygojančiu didesnę streso išgyvenimą¹³.

Mūsų tyrime nebuvo aptikta reikšmingų skirtumų tarp skirtingo amžiaus, statuso ir stažo pareigūnų vertinant streso veiksmus organizacijoje. Literatūroje galima rasti ir kitokių duomenų: A.S.Antoniou¹⁴ (2009) tyrime aukšto ir žemo statuso pareigūnai skiriasi streso darbe vertinimu – aukšto statuso patiria daugiau įtampos. Kitame tyrime¹⁵ (Ortega, Brenner, Leather, 2006) atrastas pareigūnų stažo ryšys su patiriamu stresu – kuo ilgiau dirba tarnyboje pareigūnai, tuo labiau tarpasmeninius konfliktus linkę traktuoti kaip streso šaltinį.

Gauti rezultatai apie patiriamos įtampos ryšį su psichologine ir fizine sveikata dera su kitų tyrimų rezultatais¹⁶, kurie rodo tiesioginį ryšį tarp šių reiškinių.

Apibendrinant galima teigti, kad streso veiksmų vertinimas Lietuvos statutinėje organizacijoje atskleidžia panašias tendencijas, kaip ir kitų šalių statutinėse organizacijose. Todėl ir streso valdymo rekomendacijos yra panašios – tam, kad valdyti ir išvengti stresų darbe, reikėtų identifikuoti veiksmus, kurie sukelia chronišką įtampą, o tai reikalauja drąsaus vadovavimo, organizacinės savianalizės, vadybinių įžvalgų ir pasiryžimo keistis. Tuomet vietoj to, kad kovoti su stresu pasekmėmis, pakaktų pašalinti įtampos šaltinius organizacijoje.

¹² Antoniou, A.S. Occupation-specific precursors of stress among Greek police officers: the roles of rank and gender. //International Journal of Police Science & Management. 2009, Vol. 11, no. 3, 334-344.

¹³ Antoniou, A.S. Occupation-specific precursors of stress among Greek police officers: the roles of rank and gender. //International Journal of Police Science & Management. 2009, Vol. 11, no. 3, 334-344.;

Brown, J., Heidensohn, F. Gender and policing: Comparative Perspectives. //Basingstoke: Macmillan., 2000.;

Greene, H. T., Del Carmen, A. Female police officers in Texas: Perceptions of colleagues and stress. //Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2002, no.25(2), 385-398.

¹⁴ Antoniou, A.S. Occupation-specific precursors of stress among Greek police officers: the roles of rank and gender. //International Journal of Police Science & Management. 2009, Vol. 11, no. 3, 334-344.

¹⁵ Ortega, A., Brenner, S.O., Leather, P. Occupational stress, coping and personality in the police: an SEM study. //International Journal of Police Science & Management. 2006, Vol.9, no.1, 36-50.

¹⁶ Ortega, A., Brenner, S.O., Leather, P. Occupational stress, coping and personality in the police: an SEM study. //International Journal of Police Science & Management. 2006, Vol.9, no.1, 36-50.;

Hart, P. M., Wearing, J. W., Headey, B. Police stress and well-being: integrating personality, coping and daily work experiences. //Journal of Occupational and Organizational Psychology. 1995, no.68, 133-156.;

Stephens, C., Pugmire, L.A. Daily organisational hassles and uplifts as determinants of psychological and physical health in a sample of New Zealand police. //International Journal of Police Science & Management. 2007, Vol.10, no2, 179-190.

IŠVADOS

Darbuotojai, kurie patiria didesnę įtampą dėl negalėjimo išnaudoti visų savo sugebėjimų, negalėjimo daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, galimybės augti, tobulėti nebuvimo, jaučia mažesnę pasitenkinimą darbu.

Bendras pasitenkinimas darbu susijęs su pasitenkinimu dėl atlygio

Potencialūs įtampos organizacijoje veiksniai, kurie sukelia didžiausią įtampą pareigūnams – didelė atsakomybė, darbuotojų trūkumas, neaiškios karjeros perspektyvos, bendra organizacijos politika, nesudarytos galimybės augti ir tobulėti, negalėjimas daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, sprendimų priėmimas organizacijoje, nepakankamas darbuotojų įvertinimas ir paskatinimas, per dideli vadovų lūkesčiai ir reikalavimai darbuotojams, negalėjimas išnaudoti visų savo sugebėjimų.

Vyrų ir moterų įtampos šaltiniai skiriasi. Moterys jaučia didesnę nei vyrai įtampą dėl galimo atleidimo pavojaus, neaiškios karjeros perspektyvos, turimo išsilavinimo ir darbo pobūdžio neatitikimo, didelės atsakomybės, konfliktų darbe, nuolatinio varžymosi su kolegomis, paslėptos diskriminacijos ir favoritizmo, nepakankamo įvertinimo bei galimybės augti, tobulėti nebuvimo.

Įtampos šaltinių vertinimas nepriklauso nuo tiriamųjų amžiaus, darbo stažo ar statuso.

Kuo didesnę įtampą patiria pareigūnai, tuo daugiau išsako psichologinės ir fizinės sveikatos nusiskundimų.

LITERATŪRA

1. Addis, N., Stephens, C. An evaluation of a police debriefing programme: outcomes for police officers five years after a police shooting. //International Journal of Police Science & Management. 2008, Vol. 10, no 4, 361-372.
2. Alexander, D. A., & Walker, L. G. A study of methods used by Scottish police officers to cope with work-induced stress. //Stress Medicine. 1994, no10, 131–138.
3. Antoniou, A.S. Occupation-specific precursors of stress among Greek police officers: the roles of rank and gender. //International Journal of Police Science & Management. 2009, Vol. 11, no. 3, 334-344.
4. Biggam, F. H., Power, K. G., & Macdonald, R. R. Coping with the occupational stressors of police work: a study of Scottish officers. //Stress Medicine, 1997, no13, 109–115.
5. Brown, J. M., Campbell, E. A. Stress and Policing: Sources and Strategies. //Chichester: Wiley, 1994.
6. Brown, J., Heidensohn, F. Gender and policing: Comparative Perspectives. //Basingstoke: Macmillan., 2000.
7. Chen Fen, Y. Job Stress and Performance: A Study of Police Officers in Central Taiwan. //Social behavior and personality. 2009, no.37(10), 1341-1356.
8. Collins, P.A., Gibbs, A.C.C. Stress in police officers: a study of the origins, prevalence and severity of stress-related symptoms within a county police force. //Occupational Medicine. 2003, no.53, 256–264.
9. Evers, A., Frese, M., Cooper, C.L. Revisions and further developments of the Occupational Stress Indicator: LISREL results from four Dutch studies. //Journal of Occupational and Organisational Psychology. 2000, no.73, 221-240.

10. Greene, H. T., Del Carmen, A. Female police officers in Texas: Perceptions of colleagues and stress. //Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2002, no.25(2), 385–398.
11. Hart, P. M., Wearing, J. W., Headey, B. Police stress and well-being: integrating personality, coping and daily work experiences. //Journal of Occupational and Organizational Psychology. 1995, no.68, 133–156.
12. Huddleston, L., Stephens, C., Paton, D. An evaluation of the effects of traumatic and organisational experiences on the psychological health of New Zealand police recruits. //Work: A Journal of Prevention, Assessment, & Rehabilitation. 2000, no.28, 199–207.
13. Kop, N., Euwema, M., Schaufeli, W. Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. //Work and Stress. 1999, Vol. 13 , no. 4 , 326-340.
14. Lane I.M., Siegel L. Personnel and Organizational Psychology. – Homewood, IL, USA: Richard D. Irvin, Inc., 1982.
15. Matteson, M.T., Ivancevich, J.M. Organizational Behavior and Management. 2ed. – Homewood, IL, USA: Rehard D. Irvin, Inc, 1990.
16. Ortega, A., Brenner, S.O., Leather, P. Occupational stress, coping and personality in the police: an SEM study. //International Journal of Police Science & Management. 2006, Vol.9, no.1, 36-50.
17. Stephens, C., Pugmire, L.A. Daily organisational hassles and uplifts as determinants of psychological and physical health in a sample of New Zealand police. //International Journal of Police Science & Management. 2007, Vol.10, no2, 179-190.
18. Stinchcomb, J.B. Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. //Police Practice and Research. 2004, Vol.5, no.3, July, 259–277.

THE ASSESSMENT OF ORGANIZATIONAL STRESS FACTORS IN STATUTORY ORGANIZATION

Laima Ruibyte*, Vilius Velicka**
Mykolas Romeris University

Summary

Researchers have long recognized that traumatic events of statutory organization officers are not the only source of stress. Growing body of research suggests that job context (or organizational) stressors are of greater concern and studies have found that workload or unfair work practices have an important impact on psychological and physical health outcomes for police officers. The problem of organizational stress in statutory organizations, though still quite new in Lithuania, is certainly among those to be taken into consideration by management, as high level of stress experienced at work is directly related to the issues of employees' motivation, work efficiency, job satisfaction, etc. The sample used in this study comprised of 364 officers from one of Lithuania statutory organizations. The research itself was based on the use of OSI ("Occupational Stress Indicator", Evers, Frese, Cooper 2000) questionnaire. It was predicted: (1) that there was a correlation among occupational stressors, overall job satisfaction and satisfaction with pay, (2) that there were differences in males and females perception of stressfulness of job specific issues, (3) that there was a correlation among occupational stressors and psychological and physical health. The statistical analysis of results show that the experience of work stress caused by organizational factors is directly related both to work satisfaction and officers' self-feelings at work. The more stress officers' experience, the less satisfaction they feel and the worse they assess their psychological and physical health. The determined male and female differences in stress show that women feel more stress at work than men do.

Keywords: organizational stress, statutory organization, job satisfaction, psychological and physical health, gender differences.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes Organisational Stress.

Vilius Velicka**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police Activities Lecturer. Research interests: Administrative Activity of Police.

Mokslinių tyrimų kryptis: Policijos administracinė veikla.

Vilius Velicka**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police Activities Lecturer. Research interests: Administrative Activity of Police.

MIGRACIJOS PROCESAI PO PRISIJUNGIMO PRIE ŠENGENO ERDVĖS

Danguolė Seniutienė

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas +370 303 640
Elektroninis paštas: dseniutiene@mruni.eu*

Santrauka. Migracijos procesai turi didžiulę įtaką ne tik žmonių gyvenimams, bet ir valstybių politikai. Gyventojams migracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, keičiant gyvenamąją ir darbo vietą, valstybėms – imigrantai naujos darbo jėgos šaltinis. Emigracija sprendžia ir kuria įvairias ekonomines, socialines ar demografines problemas. Valstybės sprendžia kiek, kaip ir kokių žmonių įsileisti. Migracija pati savaime nėra neigiamas socialinis reiškinys, tačiau dažnai gali peraugti ir į nelegalią migraciją. Asmenų migracija tampa nelegali tuomet, kai įstatymų leidėjas nustato, jog ji yra nepageidaujama bei neteisėta. Nelegali migracija – labai paplitęs socialinis reiškinys, turintis didžiulę neigiamą įtaką valstybėms, į kurią vyksta nelegalūs migrantai, taip pat valstybėms, per kurias jie vyksta. Valstybės susiduria su ekonominėmis, politinėmis, kriminalinėmis bei kitomis problemomis. Lietuva - ne išimtis. Lietuvos Respublika savo geografine padėtimi (Europos Sąjungos išorinė siena su Baltarusijos Respublika bei Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, patogus susisiekimas su Vakarų Europa per Lenkijos Respubliką ar per Baltijos jūros uostus) labai patraukli nelegaliems migrantams. Be to, Lietuvos Respublikai 2007 m. gruodžio 21d., prisijungus prie Šengeno erdvės ir panaikinus kontrolę prie vidinių sienų, asmenys, taip pat ir nelegalūs migrantai, įgijo teisę vidines sienas kirsti bet kurioje vietoje ir pasienio tikrinimai jiems nėra atliekami. Pasienio tikrinimų prie vidinių sienų atsisakymas neišvengiamai sąlygoja saugumo stoką, nes valstybės narės praranda svarbią nacionalinę priemonę, leidžiančią kontroliuoti į šalį atvykstančius asmenis ir nustatyti jų asmens tapatybę. Šiam saugumo trūkumui kompensuoti į Šengeno *acquis*, kaip atsvara, įtraukti specialūs reikalavimai, kontrolės metodai ir mechanizmai, numatytos už vidaus saugumą atsakingų institucijų bendradarbiavimo formos.

Pagrindinės sąvokos: migracijos procesai, nelegali migracija, Šengenas, sienų apsauga, pasienio tikrinimai.

IVADAS

Vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos laimėjimų yra tas, kad jai pavyko sukurti didžiulę valstybių sienų nevaržomą erdvę, kurioje žmonės gali judėti nevaržomi be pasienio kontrolės. Bet tam, kad Europos Sąjungoje būtų sukurta tikra laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė ir visi jos gyventojai galėtų šiomis laisvėmis visiškai naudotis, Europos Sąjunga turi veiksmingai apsaugoti savo išorines sienas bei užtikrinti saugumą Sąjungos viduje.

Svarbiausia kompensuojamoji priemonė yra reikalavimas, kad Šengeno erdvės išorinės sienos būtų vienodai griežtai saugomos, nes asmuo kartą patekęs į Šengeno erdvę gali laisvai po ją keliauti. Todėl gyvybiškai būtina užtikrinti griežtą kontrolę asmenų, kertančių išorines Šengeno erdvės sienas ir taip užkirsti kelią nelegaliai migracijai, narkotikų ir ginklų kontrabandai, kitai nelegaliai veiklai. Kiekviena valstybė narė, tame tarpe ir Lietuva, kontroliuojanti asmenų judėjimą per išorės sienas, turi užtikrinti bendrus visų Europos Sąjungos valstybių interesus ir saugumą.

Migracija turi didžiulę įtaką ne tik žmonių gyvenimams, bet ir valstybių politikai. Gyventojams migracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, keičiant gyvenamąją ir darbo vietą, valstybėms – imigrantai naujos darbo jėgos šaltinis. Emigracija sprendžia ir kuria įvairias ekonomines, socialines ar demografines problemas. Valstybės sprendžia kiek, kaip ir kokių žmonių įsileisti.

Tyrimo objektas – migracijos procesai Lietuvoje, jai tapus Šengeno erdvės nare.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti migracijos procesų tendencijas, Lietuvai tapus Šengeno erdvės nare.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti migracijos procesų teisinio reguliavimo aspektus.
2. Apžvelgti nelegalios migracijos prevencijos aspektus Šengeno erdvėje.

Tyrimo metodai. Tiriant pasirinktą objektą, remtasi– sisteminės analizės, lyginamuoju, kritikos, empiriniu - dokumentų analizės metodu. Šių metodinių instrumentų kompleksinis tyrimas turi didelę reikšmę tyrimo metu gautų apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui.

Sisteminės analizės metodas naudojamas tyrimą skaidant į potemes, taip pat atsižvelgiant į migracijos procesus, kaip į visumą, neatsiejamą nuo juos įtakojančių sudėtinių dalių.

Lyginamasis metodas naudojamas lyginant Lietuvos bei Šengeno erdvės problemas, susijusias su migracijos procesais bei nelegalia migracija.

Kritikos metodas taikomas vertinant Lietuvoje galiojančią užsieniečių kontrolę reglamentuojančius teisės aktus, daromos pagrįstos išvados, kritikuojami esami reiškiniai.

Dokumentų analizė naudota tiriant susijusius Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktus, reglamentuojančius migracijos procesus.

MIGRACIJOS PROCESAI LIETUVOJE IR ŠENGENO ERDVĖJE

Migracija – vienos valstybės gyventojų persikėlimas ilgam laikui į kitą valstybę, laikantis šį procesą reglamentuojančių teisės aktų numatytų procedūrų.¹ Migracijos sąvoka apima bet kokį žmonių judėjimą – vienoje valstybėje ar kertant jų sienas; ilgam ar trumpam laikotarpiui; savanorišką arba priverstinę; ieškant kitos darbo ar bedarbystės vietos; legalią ir nelegalią; migraciją, siekiant pakeisti politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę ar kitokią aplinką. Taigi klasifikuojama pagal judėjimo priežastis, laiką, vietą, teisinį statusą ir pan.

Kaip jau buvo minėta įvade migracija turi didžiulę įtaką ne tik žmonių gyvenimams, bet ir valstybių politikai. Gyventojams migracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, keičiant

¹ Babachinaitė G., Gutauskas A., Jurgelaitienė G ir kt. Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.10.

gyvenamąją ir darbo vietą, valstybėms – imigrantai naujos darbo jėgos šaltinis. Emigracija sprendžia ir kuria įvairias ekonomines, socialines ar demografines problemas. Valstybės sprendžia kiek, kaip ir kokių žmonių įsileisti. Ir kaip matome, migracija pati savaime nėra neigiamas socialinis reiškinys, tačiau dažnai gali peraugti ir į nelegalią migraciją.

Nelegali migracija jau daugelį metų yra vienas iš svarbiausių klausimų Europos institucijų ir atskirų valstybių politinėse dienotvarkėse. Dažnai politikų, teisėsaugos ir visuomenės dėmesį atkreipia nelegalios migracijos atvejai: ar tai laivais pietines Europos Sąjungos valstybes pasiekiantys nelegalūs imigrantai, ar nelegaliai Šengeno sienas kertantys asmenys, taip pat prieglobsčio prašytojai, atvykstantys be jokių arba su suklastotais asmens dokumentais, ar Šengeno erdvėje pareigūnų sulaikyti nelegalūs imigrantai. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir įsiliejus į Šengeno erdvę, migracijos procesų ypatumai, būdingi Europos Sąjungos aukšto pragyvenimo lygio valstybėms, pamažu pasidaro tokie pat ir Lietuvoje. Įsiliedama į Šengeno erdvę, Lietuva prisiėmė ir didelę atsakomybę: saugoti išorines Europos Sąjungos sienas, kovoti su nelegaliais imigrantais, plūstančiais į Šengeno erdvę.

Mokslinėje klasifikacijoje dažniausiai išskiriamos migracijos rūšys pagal jos priežastis ir sugrupuotos į dvi grupes: priverstinę ir nepriverstinę migraciją.

Literatūroje šios migracijos rūšys yra aiškiai atskirtos, tačiau realybėje žmonių migraciją gali skatinti ne vienas, o daugelis veiksnių, tik vieni būna pagrindiniai, kiti papildomi, dar kiti - apsimestiniai. Todėl nagrinėjant kiekvieną atskirą migracijos atvejį, reikia atsižvelgti į visas galimas migracijos priežastis, tikslu nustatyti tikrąsias migracijos priežastis ir atmesti apsimestines, kurias imigrantas gali pateikti aplinkiniams, siekdamas įgyti tam tikrą pranašumą (statusą) arba norėdamas išvengti tam tikrų komplikacijų, nemalonumų.

Žmonės skirtingai vertina vienodas išorines aplinkybes. Neįmanoma identifikuoti ir nustatyti baigtinio sąrašo migracijos priežasčių. Kaip ir neįmanoma nustatyti dėsningumo, kokioms išorinėms sąlygoms esant, žmonės būtinai priims sprendimą migruoti. Net ir supant didžiausiam skurdui ar pavojams, migraciją, kaip išeitį iš situacijos ir galimybę pagerinti esamą padėtį, pasirenka tik dalis žmonių. Todėl bet kuris migracijos priežasčių išvardijimas lieka pavyzdiniu sąrašu aplinkybių, kurios gali paveikti žmogaus apsisprendimą.²

Migracija turi didžiulę įtaką ne tik žmonių gyvenimams, bet ir valstybių politikai. Gyventojams migracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, keičiant gyvenamąją ir darbo vietą. Valstybėms – imigrantai naujos darbo jėgos šaltinis. Emigracija sprendžia ir kuria įvairias ekonomines, socialines ar demografines problemas. Valstybės sprendžia kiek, kaip ir kokių

² http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/tyrimas_migracija_pagrindines_priezastys_ir_gaires_pokyciams/3324.
prisijungimo laikas: 2010-06-21.

žmonių įsileisti. Valstybės, iš kurių plūsta migrantai, sprendžia įvairiausių klausimus: kaip paskatinti arba kaip stabdyti migrantus. Valstybės kontroliuoja asmenų vykimą per valstybinę sieną. Nuo migracijos reiškinio vertinimo ir migracijos aiškinimo priklauso ir valstybės priemonių pasirinkimas.

Asmenų migracija tampa nelegali tuomet, kai valstybės politikai ir teisininkai nustato, jog ji yra nepageidaujama bei neteisėta. Nelegali migracija tokiu atveju yra teisinis, politinis ir socialinis konstruktas. Pirmieji nelegalios migracijos atvejai pradėti fiksuoti tuomet, kai 1930-aisiais Didžiosios Britanijos vadovybė uždraudė žydams keltis į Palestiną. Panašiai ir 1970-aisiais, kai pasaulinės ekonomikos nuosmukio metu imta teisiškai riboti darbo migraciją. Didelė ir reguliari nelegali imigracija Europoje vyksta tik nuo 1980-ųjų, todėl šį procesą reikia analizuoti šiuolaikinės politikos ir ekonomikos kontekste.³

Europos Sąjungos plėtra, migrantų iš ne Europos Sąjungos šalies migracija į Europos Sąjungos valstybių teritoriją dažniausiai buvo nelegali, tačiau šiai šaliai tapus valstybe nare asmenys naudojami teise laisvai judėti (pvz. Rumunija, Bulgarija). Kitas pavyzdys – pabėgėlių ir kitų nelegalių migrantų atskyrimo problema, nes jų migracijos motyvai neretai yra tokie patys, į užsienio valstybes jie patenka nelegaliai, tačiau skiriasi jų teisinis statusas, pabėgėlius veikia tarptautinės apsaugos mechanizmas, tuo tarpu nelegaliam migrantui valstybės gali taikyti nacionalinės teisės nuostatas – išsiųsti ar įpareigoti išvykti iš šalies.

Nelegali migracija – neteisėtas persikėlimas arba bandymas ilgam laikui neteisėtai persikelti į kitos valstybės teritoriją. Tačiau šis nelegalios migracijos apibrėžimas neapima tų asmenų, kurie į valstybę atvyko teisėtai, bet viršijus teisės aktuose numatytą buvimo laiką tapo nelegaliais migrantais.

A. Kuksaitė daktaro disertacijoje yra pateikusi siūlymą apibrėžti nelegalaus migranto sąvoką taip: Nelegalus migrantas – trečiosios šalies pilietis, neteisėtai atvykęs į Lietuvos Respubliką arba neteisėtai gyvenantis, arba viršijęs teisės aktuose nustatytą buvimo laiką Lietuvos Respublikoje.⁴ Tokiu atveju nelegalios migracijos samprata galima pateikti kiek plačiau - tai trečiųjų šalių piliečių neteisėtas atvykimas, arba neteisėtas gyvenimas Lietuvos Respublikoje, arba buvimas Lietuvos Respublikoje, viršijantis nustatytą trukmę.

Daugumoje Europos Sąjungos šalių narių nacionalinėse saugumo strategijose, taip pat pačios Europos Sąjungos saugumo strategijoje, nelegali migracija įvardijama kaip grėsmė, tiek socialiniam, tiek visuomeniniam, tiek bendram Europos Sąjungos saugumui. Lietuvos Respublikos

³ <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/81957>. prisijungimo laikas: 2010-06-21.

⁴ Kuksaitė A. Europos Sąjungos išorinių sienų apsaugos teisinio reguliavimo ypatumai. Daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2009.

nacionalinėje saugumo strategijoje nelegali migracija ir su ja susiję procesai taip pat yra įvardijama kaip grėsmė nacionaliniam saugumui.

Tokie transnacionaliniai reiškiniai kaip terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis, kontrabanda, nelegali prekyba ginklais, narkotikais, nelegali migracija, pavojingų ligų (tarp jų ir AIDS) plitimas peržengia valstybių sienas ir tampa tarptautinio saugumo rizikos veiksniais, pavojais ir grėsmėmis. Tokių grėsmių ir pavojų plitimo tikimybė didėja, o juos įveikti valstybės gali tik veikdamos kartu ir sutartinai.⁵ Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo strategijoje nelegali migracija yra išskirta kaip atskira grėsmė Lietuvai, tačiau su nelegalia migracija yra susijusios tokios grėsmės kaip terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis, pavojingų ligų, tokių kaip AIDS plitimas ir pan.

ŠENGENO SUTARTIS IR JOS REIKŠMĖ MIGRACIJOS PROCESAMS LIETUVOJE

Vieną iš svarbiausių iniciatyvų, skirtų Europos Sąjungos piliečių kelionėms po Europos Sąjungą palengvinti, pradžia buvo tik dalyje Europos Sąjungos teritorijos galiojantis susitarimas, kurį mažame Liuksemburgo vyndarių miestelyje Šengene, kuris yra netoli Liuksemburgo, Vokietijos ir Prancūzijos sienų sankirtos 1985 m. birželio 14 dieną pasirašė 5 Europos Bendrijų šalys - Prancūzija, Vokietijos Federacinė Respublika, Liuksemburgas, Belgija ir Nyderlandai. Šia sutartimi numatyta *palaiptiui atsisakyti tarpusavio sienų kontrolės*, kad šių valstybių piliečiai galėtų laisvai judėti Sutartį pasirašiusių valstybių teritorijoje ir, kad būtų sudarytos palankios sąlygos bendros vidaus rinkos veikimui. Šengeno susitarimas yra pagrindinis dokumentas dėl laipsniško bendrų sienų kontrolės panaikinimo.

1990 m. pasirašyta Šengeno konvencija yra 1985 m. pasirašyto susitarimo įgyvendinimo dokumentas, kuriuo panaikinama susitarimą pasirašiusių valstybių vidaus sienų kontrolė, nustatomos bendrosios išorės sienų kontrolės taisyklės ir numatomos papildomos priemonės, leidžiančios tam tikrais atvejais taikyti kontrolės procedūras prie vidaus sienų. Šengeno konvencija įsigaliojo 1995 m., o 1999 m. gegužės mėnesį įsigaliojus Amsterdamo sutarčiai, buvo įtraukta į Europos Sąjungos teisyną.

Nuo tada Europos Sąjungos teisinėje ir institucinėje bazėje buvo imtos taikyti ir toliau plėsti Šengeno teisyno (acquis) nuostatos. Šengeno teisynas yra tarpvyriausybiniis Šengeno grupės taisyklių rinkinys. Šengeno teisyne yra numatytos konkrečios priemonės, kompensuojančios vidaus sienų kontrolės panaikinimą ir stiprinančios Europos Sąjungos išorės sienų saugumą. Išorės sienas

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. X-91 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 15-473.

turinčios valstybės narės privalo užtikrinti tinkamą ir veiksmingą Europos Sąjungos išorės sienų kontrolę.

Vėliau prie sutarties prisijungė Italija, Ispanija, Portugalija, Graikija, Austrija, Danija, Suomija, Švedija ir Europos Sąjungai nepriklausančios Norvegija bei Islandija. Europos Sąjungos teisingumo ir vidaus reikalų ministrų taryba 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimu pritarė 9 Europos Sąjungos valstybių - Lietuvos, Latvijos, Čekijos, Estijos, Lenkijos, Maltos, Slovakijos, Vengrijos, Slovėnijos prisijungimui prie Šengeno erdvės. Šios 9 valstybės 2007 m. gruodžio 21 d. panaikino Šengeno erdvės vidaus sausumos sienų, o 2008 m. kovo 30 d. - oro sienų kontrolę.

Šengenas arba Šengeno erdvė – tai valstybių, pasirašiusių Šengeno sutartį, teritorija. Ši erdvė ypatinga tuo, kad jos išorinės sienos akylai saugomos, o erdvės vidaus sienų kontrolė panaikinta.

Saugumą Šengeno erdvėje užtikrina sustiprinta išorinių sienų kontrolė, intensyvėjantis Šengeno šalių sienos apsaugos tarnybų, policijos ir teisinis bendradarbiavimas, bendros Šengeno šalių vizų politikos vykdymas ir Šengeno informacinės sistemos funkcionavimas.

Dabar Šengeno erdvei priklauso 25 valstybės: iš jų 22 ES narės: Austrija, Belgija, Danija, Graikija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Suomija, Švedija ir Vokietija, Lietuva, Latvija, Čekija, Estija, Lenkija, Malta, Slovakija, Vengrija, Slovėnija; - 3 ne ES valstybės: Islandija, Norvegija ir Šveicarija.

25 valstybių erdvei priklausančių šalių piliečiai turi vienodas teises keliauti be vizų ir pasienio kontrolės.

ES valstybės Airija, Bulgarija, Jungtinė Karalystė, Kipras ir Rumunija nėra Šengeno narės. Jungtinė Karalystė ir Airija tebevykdo pasienio su kitomis ES valstybėmis narėmis kontrolę (tačiau jos yra įgaliotos taikyti tam tikras priemones dėl policijos ir teisinio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose).

Kertant Šengeno valstybių narių vidaus sienas, nebėra asmens dokumentų kontrolės. Tačiau tai nereiškia, kad judėjimas Šengeno erdvėje yra prilyginamas judėjimui vienoje valstybėje narėje be kelionės ar tapatybės dokumento. Šengeno šalių teisėsaugos institucijų atstovai, vadovaudamiesi nacionaliniais teisės aktais, turi teisę savo šalies teritorijoje patikrinti asmens tapatybę. Kiekvienos valstybės narės teisės aktuose numatyta, ar asmuo privalo tokį dokumentą turėti su savimi.

ES šalies pilietis turi teisę laisvai keliauti asmeniniais ar darbo reikalais po visą Europos Sąjungą, pakanka turėti galiojantį pasą arba tapatybės kortelę. ES piliečio teisė keliauti gali būti apribota tik viešosios tvarkos, visuomenės saugos ar visuomenės sveikatos sumetimais.

Valstybės narės pasiliko sau teisę tam tikram laikui sugrąžinti kontrolės pasienyje procedūras, jeigu kiltų grėsmė jų saugumui ar viešajai tvarkai. Pasienio kontrolė gali būti atkurta ir masinių tarptautinių sporto renginių metu.

Išorinių Šengeno erdvės sienų stiprinimas apima tiek fizines (naujų technologijų, stebėjimo įrangos įdiegimas), tiek teises (bausmių už neteisėtą sienos kirtimą sistema, griežtesnis vizų išdavimo ir patekimo į Šengeno erdvę režimas) priemonės.

Šengeno informacinė sistema (SIS) – tai kompiuterinė duomenų bazė, kurioje kaupiami duomenys apie nepageidaujamus asmenis (dėl jų padarytų kriminalinių nusikaltimų, bandymo neteisėtai patekti į šalį ir pan.), ieškomus asmenis, pavogtus daiktus (tapatybės korteles, ginklus, transporto priemones) ir pan.

Šengeno susitarimo valstybės vykdo bendrą vizų politiką. Šengeno erdvėje yra naudojama bendra viza. Tai reiškia, kad žmogui norint keliauti po Šengeno erdvę reikia tik vienos vizos.

Tapusi pilnateise Šengeno susitarimo šalimi, Lietuva taiko visus Šengeno teisyne reikalavimus.

Prie Šengeno sutarties neprisijungusių trečiųjų šalių piliečiai gali atvykti ir judėti valstybių narių, kurios taiko visas Šengeno nuostatas, teritorijose ne ilgiau nei tris mėnesius, jei atvykdami tenkina visas Šengeno teisyne išdėstytas sąlygas:

- turi galiojantį kelionės dokumentą;
- turi vizą, jeigu tokios yra reikalaujama;
- gali paaiškinti kelionės tikslą;
- gali įrodyti, kad turi pakankamai lėšų pragyventi buvimo metu ir grįžti į savo šalį;
- yra neįtraukti į Šengeno informacinę sistemą kaip nepageidaujami asmenys arba asmenys, keliantys grėsmę bet kurios Šengeno valstybės viešajai tvarkai ar nacionaliniam saugumui.

Trečiosios šalies piliečiai, ketinantys būti ilgiau nei tris mėnesius, privalo gauti nacionalinę šalies vizą arba leidimą gyventi. Nacionalinių vizų ir leidimų gyventi gavimo sąlygas nustato nacionaliniai teisės aktai.

Šengeno susitarimo šalys taiko vienodą vizų išdavimo praktiką, atsižvelgdamos į viena kitos interesus, vienodus reikalavimus pateikiamiems dokumentams, ima vienodą mokestį už prašymo išduoti vizą nagrinėjimą. Todėl vienoje Šengeno valstybėje narėje išduota viza galioja ir kitose valstybėse narėse. Tai yra itin naudinga trečiųjų šalių piliečiams, ketinantiems aplankyti kelias Šengeno valstybes nares.

Išimties atvejais asmenims, neatitinkantiems bendrųjų vizų išdavimo sąlygų, Šengeno valstybė narė gali išduoti tik toje šalyje galiojančią vizą. Tokie atvejai gali būti susiję su humanitarinėmis, nacionalinių interesų ar tarptautinių įsipareigojimų priežastimis.

Atviras sienas reglamentuojančios Šengeno sutarties nuostatos yra gerai žinomos, tačiau šioje sutartyje yra ir kitų svarbių nuostatų. Panaikinus kontrolę prie vidaus sienų, reikia išlaikyti tą patį saugumo lygmenį, privalu įgyvendinti daugybę kitų politinių nuostatų, bendrai vadinamų kompensuojančiomis priemonėmis.

Svarbiausia kompensuojamoji priemonė yra reikalavimas, kad Šengeno erdvės išorinės sienos būtų vienodai griežtai saugomos, nes asmuo kartą patekęs į Šengeno erdvę gali laisvai po ją keliauti. Todėl gyvybiškai būtina užtikrinti griežtą kontrolę asmenų, kertančių išorines Šengeno erdvės sienas ir taip užkirsti kelią nelegaliai migracijai, narkotikų ir ginklų kontrabandai, kitai nelegaliai veiklai. Kiekviena valstybė narė, tame tarpe ir Lietuva, kontroliuojanti asmenų judėjimą per išorės sienas, turi užtikrinti bendrus visų Europos Sąjungos valstybių interesus ir saugumą.

NELEGALIOS MIGRACIJOS PREVENCIJA ŠENGENO ERDVĖJE

Žodis „prevencija“, (lot. praeventio), reiškia išankstinį kelio užkirtimą, užbėgimą už akių. Nusikaltimų prevencija – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis.⁶ Žinant tai, kad nelegali migracija – neteisėtas persikėlimas ar bandymas ilgam laikui neteisėtai persikelti į kitos valstybės teritoriją, ir įvertinus tai, kad tiek nusikaltimas, tiek ir nelegali migracija yra neteisėti, galima suformuluoti nelegalios migracijos prevencijos sąvoką.

Nelegalios migracijos prevencija – tai poveikio priemonės prieš neteisėtą persikėlimą ar bandymą ilgam laikui neteisėtai persikelti į kitos valstybės teritoriją. Šiomis poveikio priemonėmis siekiama užkirsti kelią nelegaliai migracijai, jos priežastims ir sąlygoms bei sukurti atitinkamą priemonių sistemą, darančią poveikį nelegaliems migrantams.

Plačiąja prasme nelegalios migracijos prevencija – visa tai, kas padeda kontroliuoti migrantų srautus, mažina nelegalią migraciją. Tai gali būti tokie procesai kaip bevizis režimas, pilietybės suteikimas, nelegalios migracijos legalizavimas.

Aiškinant nelegalios migracijos prevenciją siaurąja prasme, prevencinėmis priemonėmis pripažįstamos tik tos priemonės, kurių tiesioginis tikslas – užkirsti kelią nelegaliai migracijai.

⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318.

Atsižvelgiant į nelegalios migracijos prevencijos tikslingumą, kartais gali atrodyti, jog prevencijos tikslas pasiekiamas, kai sumažėja nelegali migracija. Tačiau labiau įsigilinus į šį teiginį, galima išvelgti prieštaravimų. Juk valstybės, norėdamos sumažinti nelegalią migraciją, gali tai nesunkiai pasiekti, tereikia legalizuoti migracinius procesus. Tačiau tai gali turėti kitų neigiamų pasekmių.

Nusikaltimų kontrolė – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama mažinti nusikalstamumą, o taip pat aktyviais teisėsaugos institucijų veiksmais, teisinio baudžiamojo poveikio priemonėmis bei aktyviomis administracinėmis, ekonominėmis, socialinėmis, kitokio pobūdžio priemonėmis neleidžiama viršyti socialiai priimtino lygmens.⁷ Taigi nelegalios migracijos kontrolė – poveikio nelegaliai migracijai, nelegaliems migrantams priemonė, kuria siekiama mažinti nelegalią migraciją ir aktyviais teisėsaugos institucijų veiksmais bei teisinio baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip pat aktyviomis administracinėmis, ekonominėmis, socialinėmis, kitokio pobūdžio priemonėmis neleidžiama viršyti socialiai priimtino lygmens.

Nelegalios migracijos prevencija ir kontrolė yra viena kitą papildančios poveikio nelegaliai migracijai priemonės ir kartu sudaro visa apimančią būdų, metodų, priemonių kompleksą, kurio tikslas – daryti griaujamąjį poveikį šiam neigiamam reiškiniui, todėl įvairioje literatūroje ir teisės aktuose šios sąvokos dažniausiai vartojamos kartu.

Tam, kad Europos Sąjungoje būtų sukurta tikra laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė ir visi jos gyventojai galėtų šiomis laisvėmis visiškai naudotis, Europos Sąjunga turi veiksmingai apsaugoti savo išorines sienas bei užtikrinti saugumą Sąjungos viduje.

Globalizuotame pasaulyje įgyvendinti šiuos uždavinius, taip pat veiksmingai kovoti su tarptautiniais nusikaltimais bei terorizmu Europos Sąjungos šalys gali tikrai dirbdamos drauge. Vienas iš Europos Sąjungos politikos uždavinių yra susijęs su migracijos keliamomis grėsmėmis. 2007 m. rugsėjo 12 d. Europos Komisijos paskelbtame viešoms konsultacijoms dėl 2008–2009 m. biudžeto peržiūros skirtame komunikate „Pertvarkykime biudžetą ir pakeiskime Europą“⁸ nurodoma, kad migracijos daromo spaudimo poveikis Europai bus itin didelis dėl artimos kaimynystės su pasaulio neturtingiausiais regionais ir tais regionais, kurie gali patirti didelį neigiamą klimato kaitos poveikį. Dėl vis sunkėjančios padėties, ties pietinėmis ir rytinėmis sienomis Europai reikės tvirtų atsakomųjų priemonių derinant sienų saugumą ir naujoviškus

⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318.

⁸ Komisijos komunikatas SEC(2007) 1188 „Pertvarkykime biudžetą ir pakeiskime Europą Viešoms konsultacijoms dėl 2008–2009 m. biudžeto peržiūros skirtas dokumentas“.

migracijos valdymo būdus bei dedant pastangas esminėms migracijos priežastims (tokioms kaip karas, nestabilumas ir skurdas) šalinti.

Laisvės, saugumo ir teisingumo erdvės kūrimas yra vienas pagrindinių Europos Sąjungos uždavinių. Jo svarba per pastarąjį dešimtmetį labai išaugo. Ji didės ir ateityje. Sustiprėjo ir Europos sąjungos vaidmuo kuriant suderintą išorės sienų kontrolės, imigracijos ir prieglobsčio politiką bei užtikrinant policijos, muitinių ir teisminį bendradarbiavimą.

Nuo 1999 metų Europos Vadovų Tarybos susitikimo Tamperėje Europos Sąjungos politika teisingumo ir vidaus reikalų srityje buvo kuriama pagal bendrąją programą. Europos Vadovų Taryba Tamperėje parengė pirmą penkiametę šios srities programą⁹. Nors ir ne visi programos tikslai buvo pasiekti, tačiau padaryta didelė pažanga. Padėti bendros imigracijos ir prieglobsčio politikos pagrindai, derinama sienų kontrolė, stiprinamas policijos bendradarbiavimas, o taip pat ir bendradarbiavimas vidaus saugumo ir baudžiamosios politikos srityje.

Pagrindinius Europos Sąjungos veiklos prioritetus, kuriant laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, buvo nustatyti Europos Vadovų Tarybos patvirtintoje Hagos programoje¹⁰. Tai daugiametė darbo programa, numatanti veiksmus, stiprinant sienų apsaugą, kovojant su prekyba žmonėmis ir neteisėtu įdarbinimu, užtikrinant migrantų grąžinimą ir bendradarbiavimą su trečiosiomis valstybėmis. Hagos programa apima visus su laisvės, saugumo ir teisingumo erdve susijusių sričių aspektus, t. y., pilietybę ir pagrindines teises, prieglobstį ir imigraciją, sienų valdymą, integraciją, kovą su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu ir t. t. Programos gairės apėmė laikotarpį iki 2010 metų.

Tolimesni prioritetai perkelti į kitą daugiametę programą¹¹ (Stokholmo programą). Programoje ir jos veiksmų plane išdėstyti uždaviniai iš esmės atitinka Lietuvos siekius. Lietuvai ypač svarbi programos nuostata dėl atsakomybės pasidalijimo ir finansinio solidarumo principo, sprendžiant migracijos politikos ir Europos Sąjungos išorinių sienų apsaugos klausimus.

Kova su nelegalia trečiųjų šalių piliečių imigracija iš pat pradžių buvo pagrindinė ES bendros migracijos politikos dalis. 2001 m. Komisija savo komunikate pranešė apie siekį „kovoti su nelegalios imigracijos problema nustatant visapusišką metodą“, susijusį su įvairiais migracijos proceso etapais¹².

⁹ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui KOM/2005/0514: „Laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė - Tamperės programos ataskaita ir ateities gairės“.

¹⁰ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui KOM/2005/184: „Hagos programa: Dešimt prioritetų ateinantiems penkeriems metams Partnerystė Europos atsinaujinimo vardan laisvės, saugumo ir teisingumo srityje“.

¹¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai KOM/2009/0262: „Laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė piliečių labui“.

¹² Komisijos komunikatas KOM/2006/402: „Dėl politikos prioritetų kovojant su nelegalia trečiųjų šalių piliečių imigracija“.

„Nelegalios imigracijos“ sąvoka vartojama siekiant apibūdinti reiškinio įvairiapusiškumą. Tai apima trečiųjų šalių piliečius, kurie nelegaliai patenka į valstybės narės teritoriją sausuma, jūra ir oro transportu, įskaitant oro uostų tranzito zonas. Taip dažnai daroma naudojant netikrus arba suklastotus dokumentus arba padedant organizuotiems nusikalstamiems nelegalių gabentojų ir prekyautojų tinklams. Be to, yra pakankamai daug asmenų, kurie teisėtai patenka turėdami galiojančią vizą arba pagal bevizį režimą, tačiau „užsibūna“ arba pakeičia buvimo tikslą nesant valdžios institucijų patvirtinimo; galiausiai yra asmenų, kuriems nesuteiktas prieglobstis ir kurie neišvysta priėmus galutinį neigiamą sprendimą.

Neteisėtas trečiųjų šalių piliečių, kuriems tarptautinė apsauga nereikalinga, atvykimas, tranzitas ir buvimas mažina bendros imigracijos politikos patikimumą. Visapusiškas Europos Sąjungos metodas, skirtas kovoti su nelegalia imigracija, yra pagrįstas pagrindiniais principais, kuriais siekiama suderinti solidarumo Sąjungoje poreikį, pagrindines teises, trečiųjų šalių lūkesčius ir visuomenės nuomonę valstybėse narėse. Vidaus sienų neturinčioje erdvėje, valstybių narių abipusis pasitikėjimas, solidarumas ir bendra atsakomybė yra esminė sąlyga, dėl kurios valstybėms narėms, kontroliuojančioms išorės sienas, kyla tam tikrų sunkumų dėl nelegalios migracijos.

Pagrindinės teisės turi būti saugomos ir skatinamos. Su nelegaliais migrantais turi būti elgiamasi žmoniškai ir teisingai, pirmiausia dėl to, kad dažnai jie yra prekyautojų tinklų aukos ir išnaudojami darbdavių. Todėl turi būti atliktas visų teisės aktų šioje srityje poveikio pagrindinėms teisėms vertinimas. Visi apribojimai turi atitikti Pagrindinių teisių chartiją ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Dėl to turi būti įtvirtinti teisės aktuose bei būtini demokratinėje visuomenėje.

Mišrūs migracijos srautai, kai asmenys bando patekti į Europos Sąjungą, dėl daugelio priežasčių, įskaitant tarptautinę apsaugą, sudaro daug problemų valstybėms narėms. Dėl šios priežasties, remiantis veiksminga kovos su nelegalia imigracija politika, reikia imtis veiksmų įvairiose srityse ir tuo pat metu užtikrinti visišką pagarbą tarptautiniams žmogaus teisių reikalavimams, įskaitant teisę prašyti suteikti prieglobstį. Esminė Europos Sąjungos migracijos valdymo sudėtinė dalis – partnerystė su trečiosiomis šalimis, siekiant užtikrinti vidaus ir išorės veiksmų suderinamumą. Tai apima ne tik bendradarbiavimą, siekiant tiesiogiai sumažinti ir užkirsti kelią nelegaliai imigracijai, o taip pat priemones, skirtas padėti kilmės šalims spręsti su pagrindinėmis nelegalios migracijos srautų priežastimis susijusius klausimus. Nelegali imigracija yra sudėtingas reiškinys, su kuriuo reikia kovoti visais jo aspektais.

Tvirta politika, skirta nelegalios imigracijos prevencijai, galėtų sustiprinti aiškių ir skaidrių Europos Sąjungos taisyklių dėl legalios migracijos patikimumą. Priešingai, esant tokioms

taisyklėms savaime būtų sumažinta nelegali migracija sudarant ateities galimybes tiems asmenims, kurie esant kitokioms aplinkybėms taptų nelegaliais migrantais. Apskritai darbo migracija gali turėti teigiamos įtakos sprendžiant demografinių pokyčių Europos Sąjungoje poveikio klausimą ir tenkinant darbo rinkos poreikius.

Svarbu, kad visuomenės nuomonėje neatsirastų klaidingi ir neproporcingi lūkesčiai: yra tiek daug ir sudėtingų priežasčių, dėl kurių trečiųjų šalių piliečiai siekia nelegaliai imigruoti, todėl būtų nerealu tikėtis, kad nelegalios migracijos srautai gali būti visiškai sustabdyti. Taip pat reikėtų atsižvelgti į visuomenės nuomonę, pagal kurią kryptama tam tikras visuomenės problemas susieti su nelegalia migracija. Europos Sąjunga ir valstybės narės turi skatinti racionalias diskusijas, pagrįstas objektyvia informacija, siekiant išnaikinti rasizmą ir ksenofobiją, įskaitant veiksmingų teisės aktų šioje srityje priėmimą ir įgyvendinimą.

Komisija 2006 metų komunikate dėl politikos prioritetų kovojant su nelegalia trečiųjų šalių piliečių migracija nurodo 9 skirtingas prioritetas sritis¹³, kuriose nagrinėjama esama padėtis, išdėstomos aplinkybės, pateikiami veiksmai ir priemonės, kurių numatoma imtis. Tai apima: bendradarbiavimą su trečiosiomis šalimis, Saugios sienos – integruoto išorės sienų valdymo modelį, kovą su prekyba žmonėmis, saugius kelionės ir asmens tapatybės dokumentus, įteisinimo klausimą, kovą su nelegaliu darbu, grąžinimo politiką, vežėjų atsakomybę.

Tolesniam sienų kontrolės plėtojimui, siekiant atitikti aukštus reikalavimus, remiamasi bendra teisine ir veiklos sistema, t. y. Bendrijos sienų kodeksu, reglamentu dėl vietinio eismo per sieną.

Europos operatyvaus bendradarbiavimo prie ES valstybių narių išorės sienų valdymo agentūra (FRONTEX) buvo įsteigta Tarybos Reglamentu¹⁴. FRONTEX koordinuoja valstybių narių operatyvų bendradarbiavimą išorės sienų valdymo srityje, padeda valstybėms narėms mokyti valstybės sienų apsaugos pareigūnus, įskaitant bendrą mokymo reikalavimų nustatymą, atlieka rizikos analizę, stebi su išorės sienų kontrole ir stebėjimu susijusių mokslinių tyrimų plėtrą, padeda valstybėms narėms tais atvejais, kai prie išorės sienų reikia didesnės techninės ir operatyviosios pagalbos, teikia valstybėms narėms reikiamą pagalbą organizuojant bendras grąžinimo operacijas.

Siekdama nuoseklumo sienų apsaugos srityje, FRONTEX palaiko glaudžius ryšius su Bendrijos ir Europos Sąjungos partneriais, atsakingais už išorės sienų saugumą, muitinių bendradarbiavimą ir bendradarbiavimą fitosanitarinės bei veterinarinės kontrolės srityje, kaip antai: EUROPOL, CEPOL, OLAF.

¹³ Komisijos komunikatas KOM/2006/402: „Dėl politikos prioritetų kovojant su nelegalia trečiųjų šalių piliečių migracija“.

¹⁴ Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2007/2004, įsteigiantis Europos operatyvaus bendradarbiavimo prie Europos Sąjungos valstybių narių išorės sienų valdymo agentūrą

FRONTEX stiprina sienų apsaugą ir užtikrina valstybių narių veiksmų koordinavimą, įgyvendinant Bendrijos priemones, susijusias su išorės sienų priežiūra. Biometrinės technologijos turi didelę reikšmę sienų kontrolės sistemoms. Siekiant padidinti sienų kontrolės operacijų veiksmingumą, būtina išnaudoti šios technologijos galimybes, tuo pat metu atsižvelgiant į etikos klausimus ir pagrindinių teisių apsaugą.

Šiuo tikslu į kovą su nelegalia imigracija turėtų būti įtrauktas integruotas technologinis metodas, taip vadinamos e-sienos. Atsižvelgiant į žvalgybos informacija pagrįstą sienų valdymą¹⁵, sienų kontrolės tikslais naudojama išankstinė informacija apie keleivius. Vežėjai yra įpareigoti pateikti keleivių pasų duomenis asmenų prie išorės sienų patikrinimą atliekančioms institucijoms. Tokios sistemos analizei ir tobulinimui duomenys turi būti naudojami visapusiškai ir kryptingai. Įgyvendinant bendrus Europos Sąjungos kovos su nelegalia imigracija interesus, visiškai laikomasi duomenų apsaugos reikalavimų.

Technologijos turi būti naudojamos atvykstant ir išvykstant. Iki šiol nebuvo numatyta automatinė trečiųjų šalių piliečių registracija jiems atvykstant į ES teritoriją ar išvykstant iš jos.¹⁶ Valstybės narės privalo sistemingai antspauduoti trečiųjų šalių piliečių kelionės dokumentus jiems atvykstant ir išvykstant, ir tai rankiniu būdu atlieka pasieniečiai trečiosios šalies piliečiui kertant sieną. Tokiu būdu asmenys, per ilgai likę šalyje, nustatomi tik palyginus atvykimo ir išvykimo antspaudus.

Vizų informacinė sistema (VIS) sudaro galimybę sienų apsaugos institucijoms patikrinti prašymo išduoti vizą istoriją ir patikrinti, ar vizą pateikiantis asmuo yra tas pats, kuriam ji buvo išduota. VIS leidžia vizas išduodančioms ambasadoms bei konsulinėms tarnyboms visose ES šalyse patikrinti vizos prašytojo tapatybę ir užtikrinti, ar pastarojo prašymas nebuvo atmetas kitoje ES valstybėje. Tokia sistema padeda išvengti su vizomis susijusių sukčiavimų. Tai taip pat leidžia sienų kontrolės tarnyboms visose ES šalyse patikrinti vizų, išduotų kitose ES valstybėse narėse, galiojimą.

Tačiau VIS nėra laikomi duomenys apie skirtingus trečiųjų šalių piliečių atvykimus arba nėra tikrinama, ar asmenys išvyko iki jų teisės būti laikotarpio pasibaigimo dienos. Be to, VIS nėra susijusi su trečiųjų šalių piliečiais, kuriems nereikia turėti vizos vykstant į ES. Šengeno informacinė sistema (SIS) turi teigiamos įtakos išlaikant aukštą saugumo lygį erdvėje be vidaus

¹⁵ Žvalgybos informacija pagrįstu sienos valdymu apibūdinamas procesas, kurio metu renkami ir analizuojami duomenys rizikos vertinimui ir grėsmių analizei, siekiant nustatyti tam tikrus rizikos kriterijus. Tai sudaro sąlygas sienų kontrolės institucijoms atrinkti keleivius, patenkančius į vieną iš šių kategorijų, kad būtų atliktas papildomas patikrinimas.

¹⁶ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui KOM/2005/0597 dėl Europos duomenų bazių teisingumo ir vidaus reikalų srityje geresnio veiksmingumo, didesnio sąveikumo ir optimalios sąveikos.

sienų kontrolės. Įspėjimai, registruojami trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu, susiję tik su asmenimis, neįleistais į Šengeno erdvę, kurie sudaro labai nedidelį skaičių, palyginti su tais, kuriuos reikėtų registruoti pagal atvykimo–išvykimo sistemą.

Šengeno informacinė sistema palengvina keitimąsi realiu laiku informacija tarp pasienio kontrolės postų, policijos pajėgų ir valstybių sienos apsaugos tarnybų visose ES valstybėse narėse. Šengeno informacinės sistemos duomenų bazė suteikia pareigūnams galimybę greitai prieiti prie informacijos apie ieškomus asmenis bei pavogtus ginklus ar transporto priemones, kurią teikia visos ES šalys.

IŠVADOS

Tam, kad Europos Sąjungoje būtų sukurta tikra laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė ir visi jos gyventojai galėtų šiomis laisvėmis visiškai naudotis, Europos Sąjunga turi veiksmingai apsaugoti savo išorines sienas bei užtikrinti saugumą Sąjungos viduje.

Pasienio tikrinimų prie vidinių sienų atsisakymas neišvengiamai sąlygoja saugumo stoką, nes valstybės narės praranda svarbią nacionalinę priemonę, leidžiančią kontroliuoti į šalį atvykstančius asmenis ir nustatyti jų asmens tapatybę. Šiam saugumo trūkumui kompensuoti į Šengeno acquis, kaip atsvara, įtraukti specialūs reikalavimai, kontrolės metodai ir mechanizmai, numatytos už vidaus saugumą atsakingų institucijų bendradarbiavimo formos.

Kontrolės prie vidinių Europos Sąjungos sienų panaikinimas sąlygoja išorinių sienų apsaugos sustiprinimą bei naujų kovos su nelegalia migracija metodų ir priemonių panaudojimą.

Išorinių Šengeno erdvės sienų stiprinimas apima tiek fizines (naujų technologijų, stebėjimo įrangos įdiegimas), tiek teises (bausmių už neteisėtą sienos kirtimą sistema, griežtesnis vizų išdavimo ir patekimo į Šengeno erdvę režimas) priemones.

Kertant Šengeno valstybių narių vidaus sienas, nebėra asmens dokumentų kontrolės. Tačiau ES šalies pilietis teisę laisvai keliauti asmeniniais ar darbo reikalais po visą Europos Sąjungą, gali turėdamas galiojantį pasą arba tapatybės kortelę. ES piliečio teisė keliauti gali būti apribota tik viešosios tvarkos, visuomenės saugos ar visuomenės sveikatos sumetimais.

Asmenų migracija tampa nelegali tuomet, kai politikai ir teisininkai nustato, jog ji yra nepageidaujama bei neteisėta. Išplečiant legalios migracijos pagrindus ir mažinant imigracijos reguliavimą, nelegali migracija mažėja. Valstybei nustatant ir keičiant migraciją reglamentuojančias normas, nelegalūs migrantai yra legalizuojami ir tampa teisėtais visuomenės nariais.

Europos Sąjungos plėtra taip pat daro įtaką nelegalios migracijos srautams, šaliai tapus valstybe nare asmenys naudojami teise laisvai judėti.

LITERATŪRA

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.92-2848.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios. 2004, Nr. 73-2539; 2009, Nr.93-3984.
3. Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 2-16.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. X-91 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 15-473.
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318.
6. Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programa patvirtinta Lietuvos generalinio komisaro 2003 spalio 9 d. įsakymu Nr. 535.
7. Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004. Nr. 2-2.
8. Konvencija dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo sudaryto 1985 m. birželio 14 d. tarp Beneliukso ekonominės sąjungos valstybių, Vokietijos Federacinės Respublikos ir Prancūzijos Respublikos vyriausybių, dėl laipsniško jų bendrų sienų kontrolės panaikinimo.
9. OL (Official Journal) L 105, 2006 4 13. 2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 562/2006, nustatantis taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Bendrijos kodeksą (Šengeno sienų kodeksas).
10. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui KOM/2005/0514: „Laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė – Tamperės programos ataskaita ir ateities gairės“.
11. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui KOM/2005/184: „Hagos programa: Dešimt prioritetų ateinantiems penkeriems metams Partnerystė Europos atsinaujinimo vardan laisvės, saugumo ir teisingumo srityje“.
12. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai KOM/2009/0262: „Laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė piliečių labui“.
13. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui KOM/2009/263: „Teisingumas, laisvė ir saugumas Europoje nuo 2005 m. Hagos programos įvertinimas“.
14. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui KOM/2009/263: „Teisingumas, laisvė ir saugumas Europoje nuo 2005 m. Hagos programos įvertinimas“.
15. Pasiūlymas KOM /2007/249: „Europos parlamento ir Tarybos direktyva kuria numatomos sankcijos nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams“.
16. Komisijos komunikatas KOM/2006/402: „Dėl politikos prioritetų kovojant su nelegalia trečiųjų šalių piliečių imigracija“
17. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2007/2004, įsteigiantis Europos operatyvaus bendradarbiavimo prie Europos Sąjungos valstybių narių išorės sienų valdymo agentūrą
18. Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime, OJ L 210, 6.8.2008, p. 1 and Council Decision 2008/616/JHA of 23 June 2008 on the implementation of Decision 2008/615/JHA on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime, OJ L 210, 6.8.2008, p. 12.

Specialioji literatūra

19. Babachinaitė G., Gutauskas A., Jurgelaitienė G ir kt. Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

20. Sipavičienė A., Tureikytė D. „Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektyva ir šių dienų problemos“. Vilniaus universitetas. Vilnius, 2000.
21. Sipavičienė A. „Tarpautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė“. Tarpautinė migracijos organizacija. Vilnius, 2006.
22. Slavėnas E. Nelegali migracija į Baltijos valstybes saugumo aspektas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, politikos mokslai. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2000.
23. "Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams"
http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/tyrimas_migracija_pagrindines_priezastys_ir_gaires_pokyciams/3324. prisijungimo laikas: 2010-06-21.
24. Nelegali migracija Europoje ir jos reguliavimas
<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/81957>. prisijungimo laikas: 2010-06-21.

MIGRATION PROCESSES OF ACCESSION TO THE SCHENGEN AREA

Danguolė Seniutienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The main concepts used to explain the theme: Illegal immigration – illegal emigrating across national borders, trying to emigrate for long time to the territory of another country.

Prevention of illegal immigration – means of influence which helps to stop illegal immigration.

The Schengen area – the territory of countries which have signed the Schengen Agreement. This area is special that its outer borders are preserved very carefully and control of inner borders of this area is abolished.

The Schengen Agreement – agreement of some European Union countries about progressively declining of border control because of realization of people free moving. This Agreement was signed on 14 June in 1985 under initiative of Chancellor of Germany Helmut Kohl and the President of France Francois Mitterand by Belgium, Luxembourg, the Netherlands, France and Federal Republic Germany in Schengen.

Illegal immigration – widespread social issue; it has a very big negative influence for countries where illegal immigrants are moving, and for countries which they are moving through too. Countries encounter with economic, political, criminal and other problems. Lithuania is not an exception. When Lithuania on 21 December in 2007 joined the Schengen area and abolished control by inner borders, people also illegal immigrants gained the right to cross the inner borders whenever place and frontier control was not necessary. Abolishing to cross frontier inner borders especially increases the importance of prevention of illegal immigration.

The author discloses the reason of illegal immigration, analyses dangers of illegal immigration for Lithuania and for the Schengen area too in this work. Moreover, the author reviews trends of illegal immigration in the Schengen area, analyses system of institutions in Lithuania which are fighting with illegal immigration and opportunities of illegal immigration prevention for these institutions.

Problems for State Border Guard Service in fight with illegal immigration by outer and inner borders with European Union are investigated and the problems of immigrants legalization in Lithuania and in the Schengen area are summarized in this work.

Keywords : migration processes, illegal migration, Schengen area, border guard security, borders protection.

Danguolė Seniutienė* Mykolas Romeris University Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė, vyresnioji inspektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard Security, lektor, head inspector. Research interests: public law, public security

PROBLEMS OF FORCED EXECUTION OF RESOLUTION TO IMPOSE FINE IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Egidija Stauskienė, Vigintas Višinskis

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure
Ateities str. 20, 2057 Vilnius
Telephone 271 45 93
e-mail: cpk@mruni.lt*

Summary. Legal state is coherent with legal order observance security in the state. While seeking to prevent illegal acts not always is purposeful to criminalize some actions and recognize it as crimes and impose criminal sanctions. Commitment of some law violations can be prevented with different measures, unrelated with imposition of criminal sanctions, also with administrative sanctions.

The insecurity of administrative law violations and criminal actions is different, differs consequences of subjection to administrative and criminal responsibility. Different legal consequences are caused by penalties and administrative sanctions noncompliance. For this reason the legal position of person who is subjected to administrative responsibility cannot be worse for person, who is convicted in criminal case.

Administrative penalty is the measure of responsibility which is imposed for administrative law violation committed person's punishment and seeking to educate that they would follow legal acts, would respect common life rules; also for the prevention of further violations. Very important preventive and educative function of administrative responsibility imposed to minors. Considering to social, psychological peculiarities of minor personality there is limited number of administrative violations for which 14-16 years aged minors can be subjected to administrative responsibility and set general administrative responsibilities peculiarities (limitation of penalties imposed to a child, kinds of penalties and their amount).

This article analysis forced administrative fine's recovery problems, related with fine's recovery from minor administrative violators and administrative fine forced execution limits application; also discussed legal importance of prompt's to execute resolution for administrative fine's imposition in goodwill. Forced administrative fines recovery process begins with the transmission of administrative fine recovery resolution to bailiff and his acceptance to execute it. The requirements for administrative fine imposition resolution's content and form, resolutions adoption and general administrative fine imposition resolution's executions order are regulated by ATPK. But resolution to impose an administrative fine (executive document) is implemented by force according to the IV chapter rules of the Civil Code of the Republic of Lithuania¹ (further in text CPK). Persons subjected to administrative responsibility can apply procedural and other guarantees fixed in ATPK, CPK and other legal acts. So this article analyses questions which arise in practice while implementing ATPK and CPK provisions in solving legal regulating gaps filling questions.

Keywords: administrative responsibility, resolution to impose a fine, enforcement procedure.

PREFACE

Legal state is coherent with legal order observance security in the state. In democratic legal state legislator has the right and the same the duty with help of laws to consolidate prohibition of some actions, which makes damage for persons, communities and state's interest or arises danger for such damage to cause in the future. While seeking to prevent illegal acts not always is purposeful to criminalize some actions and recognize it as crimes and impose criminal sanctions.

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002.04.06, Nr.: 36, Publikacijos Nr.: 1340; Valstybės Žinios, 2002.04.24, Nr.: 42.

Commitment of some law violations can be prevented with different measures, unrelated with imposition of criminal sanctions, also with administrative sanctions.

The insecurity of administrative law violations and criminal actions is different, differs consequences of subjection to administrative and criminal responsibility. Different legal consequences are caused by penalties and administrative sanctions noncompliance. For this reason the legal position of person who is subjected to administrative responsibility cannot be worse for person, who is convicted in criminal case. Since the Administrative Law Violations Code of the Republic of Lithuania (further in text ATPK) doesn't set administrative penalties execution's limits, except in case, when was imposed an administrative arrest (ATPK 308 article's 2 part), in administrative law violation cases according to analogy is guiding rules, fixed in the Criminal Code of the Republic of Lithuania.

Administrative penalty is the measure of responsibility which is imposed for administrative law violation committed person's punishment and seeking to educate that they would follow legal acts, would respect common life rules; also for the prevention of further violations. Very important preventive and educative function of administrative responsibility imposed to minors. In the 1 article of Convention on the Rights of the Child and in the 1 article of Child's fundamental rights protection law of the Republic of Lithuania, child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier. General provisions of child's legal responsibility are set in 50 article of Child's fundamental rights protection law of the Republic of Lithuania and in 13 article of ATPK. Considering to social, psychological peculiarities of minor personality there is limited number of administrative violations for which 14-16 years aged minors can be subjected to administrative responsibility and set general administrative responsibilities peculiarities (limitation of penalties imposed to a child, kinds of penalties and their amount). These peculiarities are related with widely applicable administrative sanction – administrative fine. Sanctions and punishments amount has to be less than for adult and its nature (type) – correspond to child's age. No more than a half of the fine for administrative law violations can be imposed for a minor set in ATPK (ATPK 4 article's, 4 part). Hearing administrative law violation case court must comply with all procedural rules and characteristics according to child's age. Imposing punishment or sanction to a child must be taken into account his age, personality's peculiarities, living and education conditions and other circumstances set in legal acts. However, these features do not exclude the child's responsibility for committed administrative law violations. Child is a member of society and in exercising his rights has to follow established

behavior norms, Constitution of the Republic of Lithuania and other legal acts provisions, to respect rights of other humans.

This article analysis forced administrative fine's recovery problems, related with fine's recovery from minor administrative violators and administrative fine forced execution limits application; also discussed legal importance of prompt's to execute resolution for administrative fine's imposition in goodwill. Forced administrative fines recovery process begins with the transmission of administrative fine recovery resolution to bailiff and his acceptance to execute it. The requirements for administrative fine imposition resolution's content and form, resolutions adoption and general administrative fine imposition resolution's executions order are regulated by ATPK. But resolution to impose an administrative fine (executive document) is implemented by force according to the IV chapter rules of the Civil Code of the Republic of Lithuania² (further in text CPK). Persons subjected to administrative responsibility can apply procedural and other guarantees fixed in ATPK, CPK and other legal acts.

Still, main part of fines recovery process proceeds in CPK regulated Executive procedure frames. Executive process is important link in human rights protection system. By the European Court's of Human Rights decisions³ executive process is appreciable as integral part of right to fair trial.

Researches related with administrative fines forced recovery in-between Lithuanian scholars are few. Some of the administrative penalties enforcement problems were analyzed by D. Raižys, V. Višinskis⁴. Some discussed legal regulation perfection recommendations were taken into account. General execution process questions were also analyzed in mentioned authors and other scholar's works⁵.

² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002.04.06, Nr.: 36, Publikacijos Nr.: 1340; Valstybės Žinios, 2002.04.24, Nr.: 42.

³ HORNSBY v GREECE (Art 50), Judgment of the ECtHR, 1 April 1998 [1998] IHRL 32 (1 April 1998). <http://www.worldlii.org/int/cases/IHRL/1998/32.html>, žiūrėta 2010 06 21; JASIUNIENE v. LITHUANIA - 41510/98 [2003] ECHR 122 (6 March 2003). <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2003/122.html>, žiūrėta 2010 06 21.

⁴ D. Raižys, V. Višinskis. Kai kurios administracinių nuobaudų vykdymo problemos // Jurisprudencija : mokslo darbai. T. 53(45). ISSN 1392-6195. Vilnius : LTU Leidybos centras. 2004, T. 53(45).

⁵ Некрошюс В. Гражданско - процессуальная реформа в Литве. Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 2, 2002-2003, под редакцией В.В.Яркова - СПб: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного института, 2004; E. Stauskienė. Skubiai vykdytinų teismo sprendimų instituto taikymo problemos. Jurisprudencija 69(61) 2005; Stauskienė, E. Teismas – teisinių santykių vykdymo procese subjektas. Mokslinės praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą bei jos realizavimo praktiniai aspektai“ mokslinių pranešimų rinkinys. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2006; Stauskienė, E. Teismo sprendimų įvykdymo atgretimas. Jurisprudencija, 2006, t. 4 (82); S.Vėlyvis, V.Višinskis, I.Žalėnienė. Antstolio veiksmų apskundimas// Jurisprudencija, 1 2007 (91); S.Vėlyvis, E.Stauskienė, V.Višinskis. Pagrindinės teismo sprendimų vykdymo taisyklės romėnų teisėje // Jurisprudencija, 2 2007 (92); В. Вишинский, С. Веливис. Реформа исполнительного процесса в Литве// Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сборник научных статей. Краснодар-Санкт-Петербург, изд. Юридический центр Пресс, 2005, с.444-453, ISBN 5-94201-454-X; V. Višinskis. Turto pardavimo iš varžytynių

The object of the research – separate forced resolutions to impose administrative fines execution’s problems, related with fines recovery from minors, prompt to execute such resolutions legal importance and resolution’s to impose administrative fine enforcement limitation period’s application issues.

The purpose of this article is to analyze main forced resolution to impose administrative fine execution’s problems. By author’s opinion, main problems of such resolutions, reflected in bailiff’s activity and court’s practice are related to fine’s recovery from minor law violators. In this article also discussed prompt’s importance and purpose in forced recovery of administrative fines process, also analyzed link between caused consequences of administrative legal responsibility and criminal responsibility in application of limitation periods in execution of forced resolution to impose a fine case.

Legal system, especially Lithuanian one, is characterized by continuous development of legal regulation. It depends on the current social, economical and other changes in society, and therefore there is need to regulate both new and old social relations. In the preamble of The Constitution of the Republic of Lithuania is set open, just, and harmonious civil society goal. ATPK was adopted in 1984 that is why its norms concurrence is unavoidable with in 2002 adopted CPK, based on social civil procedure schools ideas. That is why the analysis of problems related to one of administrative sanctions – administrative fines recovery is important not only theoretically but also practically. Discussed problems, given recommendations in this article can be valuable for legal regulation’s perfection.

Research was made applying comparative, inventory, data analysis and other methods.

DEBTORS RECOGNITIONS PROBLEM’S IN EXECUTING RESOLUTION TO IMPOSE ADMINISTRATIVE FINE WHEN LAW VIOLATION IS COMMITTED BY MINORS AGED FROM SIXTEEN TILL EIGHTEEN YEARS WHOSE HAVE NO AUTONOMOUS FINANCIAL INCOMES OR PROPERTY

In the 1 article of Convention on the Rights of the Child and in the 1 article of Child’s fundamental rights protection law of the Republic of Lithuania child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier. General provisions of child’s legal responsibility are set in 50 article of Child’s fundamental

problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 13(5); V. Višinskis. Išieškojimo iš fizinių asmenų problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 14(6); V. Višinskis. Vykdyto proceso Lietuvoje: esama padėtis ir reformavimo kryptys //Jurisprudencija, 2002, t. 28(20); V. Višinskis. Teismo sprendimo vykdymo vieta// Jurisprudencija, 1 2006, (79); V. Višinskis, D. Ambrasienė. Teismo vykdomųjų dokumentų išdavimo tvarka// Jurisprudencija: mokslo darbai. ISSN 1392-6195. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 2(104).

rights protection law of the Republic of Lithuania and in 13 article of ATPK. Considering to social, psychological peculiarities of minor personality there is limited number of administrative violations for which 14-16 years aged minors can be subjected to administrative responsibility and set general administrative responsibilities peculiarities (limitation of penalties imposed to a child, kinds of penalties and their size). These peculiarities are related with widely applicable administrative sanction – administrative fine. Sanctions and punishments size has to be less than for adult and its nature (type) – correspond to child's age. No more than a half of the fine for administrative law violations can be imposed for a minor set in ATPK (ATPK 4 article's, 4 part). Hearing administrative law violation case court must comply with all procedural rules and characteristics according to child's age. Imposing punishment or sanction to a child must be taken account to his age, personality's peculiarities, living and education conditions and other circumstances set in legal acts. However, these features do not exclude the child's responsibility for committed administrative law violations. Child is a member of society and in exercising his rights has to follow established behavior norms, Constitution of the Republic of Lithuania and other legal acts provisions, rights of other humans.

Person, subjected to administrative responsibility and for administrative law violation punished minor from sixteen till eighteen years should pay the fine himself if he/she has own autonomous financial income source. Under ATPK 314 article's 3 part if violator doesn't pay fine during term set in this Code's 313 article, body (official) who established the resolution to impose a fine sends this resolution to bailiff for execution. So, when law violation committed minors from sixteen till eighteen years don't pay imposed fine, it must be executed by bailiff. But when law violation committed minors from sixteen till eighteen years don't have autonomous financial incomes, the fine is recovered from parents or their legal representatives under in ATPK 314 article set order (ATPK 313 article's 2 part), and if minor has no own property or part in common property, the fine shall be recovered from parents or guardians (caretakers) (ATPK 314 article's 2 part). Parents' duty to pay fine ends when person, whose actions caused damage, becomes adult, also when minor before reaching full age acquires property or earnings, which is enough for fine's payment.

As ATPK sets duty for the punished person to pay a fine himself and doesn't set duty for body (official) who imposed a fine to take his own actions for fines recovery, so in all cases when violator is not paying fine it is recovered by bailiff.

VI chapter of CPK regulating execution process sets provisions that recovery is executed from debtor's property. In discussed case it is important to determine who is debtor. In resolution to

impose a fine, when law violation is committed by minor from sixteen till eighteen years, as punished person is specified minor. He has the duty to pay fine and when fine is unpaid it shall be recovered by bailiff. But when in execution process the fact that minor debtor has no incomes or property is set, the fine has to be recovered from parents or representatives. For this reason arises question, does the bailiff have the right to deal by oneself for the executions actions termination against minor and to start fines recovery from parents or representatives.

As mentioned above, according to CPK 586 article the basis of execution action is executive document sent for execution. Without executive document to perform executions actions is forbidden. Such imperative regulation is set because of fact that in executive process is used force and any illegal forced actions executed against person or his property is impermissible. Before accepting executive document for execution bailiff has to check its content but has no right to have doubts about recoverer's demands or debtor's duties validity⁶. CPK doesn't give the right to bailiff to ascertain the execution process subjects or execution process amount.

CPK doesn't set any specific procedure how bailiff oneself could change the debtor in execution process. It is the competence of court or bodies (officials) whose decisions are executed by force.

Even if bailiff oneself could change the debtor the question about the kind of minors' from sixteen till eighteen years old parents or their representatives responsibility (subsidiary or joint) in carrying out a duty to pay a fine would arise. This question stays unsolved in ATPK.

If different bailiffs had to perform executive actions against both minor's parents, then must arise question: under what order have to be issued two resolutions to impose a fine.

During bailiffs forced recovery from debtors, in discussed case for minor's from sixteen till eighteen years old parents or their representatives arise duty to pay execution's expenditures. Typically, these expenditures are relatively high compared with the recovered fine. But even in such executive cases parents or their representatives can become debtors only when it's clear that minor debtor has no incomes or property, from which the fine could be recovered. So parents or their representatives have no legal opportunity to pay fine till forced execution beginning and in such way to avoid expenditures. According to existing court practice⁷, when debtor fulfills the decision after term set in prompt to implement decision, all execution expenditures are recovered from debtor. Accordingly occurs bailiff's right to get salary set in Decisions execution's instruction.

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-09-16 nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-3-992/2002, S. Karosaitė v. Teismo antstolių kontora prie Vilniaus m. 3-ojo apylinkės teismo, bylų kategorija 120.

⁷ LAT civ. byla Nr. 3K-7-5/2007, Teismų praktika, Nr. 27; LAT Civilinė byla Nr. 3K-3-377/2005; Procesinio sprendimo kategorija 129.4 ; LAT Civilinė byla Nr. 3K-3-448/2007; Procesinio sprendimo kategorija 129.4 (S), Vilniaus apygardos teismo civilinė byla Civilinė byla Nr. 2S-610-56/2010.

Such gaps of forced execution of resolution to impose administrative fine legal regulation, when law violation is committed by minors from sixteen till eighteen years old who have no autonomous financial incomes only impedes fine's recovery and has to be fixed.

A PROMPT TO IMPLEMENT DECISION EXECUTING RESOLUTION TO IMPOSE ADMINISTRATIVE FINE BY FORCE

When bailiff accepts executive document for execution, he must begin implementation actions (in quick execution cases – not later than next day after executive document was accepted for execution, in other cases – not later than in five days from executive document was accepted for execution (LR CPK 653 article)). The forced execution preparation bailiff implements in accordance to case category. Forced execution measure's content and nature are determined in accordance with executive document's content. Executive document determines bailiff's actions purposes and their content, forced execution's measures and also possible execution process participants circle. In this preparation for forced execution stage are performed preparative actions, which secure operative and effective recovery.

The purpose of execution process - as soon as possible, cost-effective, by manner prescribed in legal acts to enforce the decision. For this purpose, bailiff has to carry out a very important procedural step – to deliver the prompt to execute decision for debtor. With the prompt the debtor gets assumptions to execute decision in non-forced way. This way the decision can be executed quickly with lowest debtors' economical waste and depart from CPK set procedures, because decisions executions order in goodwill is not regulated by legal acts. Goodwill decision in executed with active debtor's actions, transferring money to recoverer, concrete things in implementing some actions determined in decision or abstaining from active actions.

On the 1st of January of 2003 adopted CPK legal norms, regulating prompt to execute decision, have fundamentally changed. Was refused in 1964 years CPK⁸ redaction existed provision, that prompt to execute decision is sent every time, when executive document is received to execute in courts bailiffs office. Under requirements of valid CPK, prompt is sent only first time when executive document is received to execute, except cases, when executive document is returned back to recoverer on his own request (CPK 631 article's 1 part's 1 subdivision) and again submitted for execution. Also the provision that prompt must be sent in all categories cases was refused.

⁸ Civilinio proceso kodeksas.V, 1998.

The 661 article of valid CPK fixes attitude that prompt to execute decision is not sent and after specified decision's execution term the bailiff immediately begins forced executions actions if execution's terms are set in legal acts and executive document, also in quick execution cases, cases for periodical payments recovery and confiscation of property, executing preliminary court's decisions, courts orders and mortgage judges resolutions for debtors property realization.

ATPK 313 article's 1 part determines that person subjected to administrative responsibility must pay fine not later than in forty days from the day of a resolution to impose a fine delivery to him, and in appealing such resolutions case – not lately than in forty days from a report about appeal dissatisfy day. So, code sets execution's terms and for this reason implementing forced fine's recovery the prompt is not sent.

The validity of legislative regulation that prompt to execute decision is not sent to debtor is debatable. As mentioned, in sending prompt debtor is informed about throated forced execution's process. Apply to bailiff for court's decision execution is recoverer's rights, but not the duty. For this reason, even if there is a term set in court's decision or legal act, in which debtor has to execute decision, debtor cannot be completely sure when reloverer will begin executive process if at all will begin.

In practice appear cases, when executions process itself begins illegally, i.e. when debtor already provides performance (already paid administrative fine) or the limitation period of executive document presentation for execution is expired. Besides, without knowing about started execution process, debtor cannot use his procedural rights, which restricts recovery from debtors property, for example, inform bailiff about opportunity to make recovery form salary (CPK 663 article's 1 part), determine first degree property, from which must be recovered (CPK 664, 665 articles).

The existence of problem shows the attempt to solve it by lower juridical power legal acts. According to Decisions execution instruction's⁹ 5 subdivisions if prompt to execute decision is not sent to debtor, then bailiff in recovery till 200 litas sent prompt to pay debt and executive expenditures. Prompt is sent to debtor by registered letter, which is considered delivered under CPK 604 article's set rules. Prompt to pay administrative fine in 5 days gives opportunity to person to avoid bigger decisions executions expenditures.

We are of the opinion that valid CPK 661 article have to be changed with the provision that prompt to execute decision is not sent only in cases when implemented courts decisions for property arrest and in quickly executed courts decisions.

⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymas Nr. 1r-352 Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2005-11-03, Nr. 130-4682.

FOR ADMINISTRATIVE FINE'S FORCED EXECUTION LIMITATION

In the 312 article¹⁰ of ATPK set that resolution to impose a fine implements commissioned body (official) under this code and other legal acts of the Republic of Lithuania. This article was changed by 13th of December of 2007 law number X-1365, with provision that resolution to impose a fine executes bailiff under this code and other legal acts of the Republic of Lithuania.

According to CPK 584 article's 2 part institutions and officials resolutions in administrative law violation cases is so far as related with property nature recoveries are executed by CPK VI chapters determined order. CPK sets general execution limitations; BK accordingly regulates conviction execution limitations. While in the Civil Procedure Code are not stated administrative penalties – fine's - executive limitations; such limitations are either not stated in Administrative Law Violations Code.

Though criminal and administrative law belongs to public law and according to it regulation content and methods have many general features, but also have essential differences. Administrative law violation's and crimes conceptions are similar, but they differ according to: a) committed action insecurity, b) opposite to law, c) legal consequences. Administrative law violation and crime are definable as dangerous actions, because with it commitment are violated some kind of values. Law doctrine generally recognizes that insecurity of administrative law violation and crimes is different. Higher crimes insecurity determines not only object but also other objective and subjective features unit. One of differences between administrative law violation and crime is the legal consequences which arise to subject. After crime commitment can be imposed strictest compulsory measure – penalty set in criminal legal acts. Applying administrative responsibility can be imposed sanctions, similar to criminal penalties (fine, administrative arrest till 30 days, penitentiary works till 2 months and other). Essentially administrative sanctions are milder, because leaves no conviction record.

Under Administrative proceedings law¹¹ 13 article's 1 part, the interpretation of uniform administrative court's practice and application of statutes and other legal acts is developed by the Supreme Administrative Court of Lithuania. In its statements about administrative sanctions – fines – limitations, The Supreme Administrative Court of Lithuania is pointed out¹² that resolution to impose a fine is delivered for execution in accordance with ATPK 308 article's 1 part set term and has to be implemented under ATPK 312-316 articles, which regulates the executive process of

¹⁰ 1992 m. gegužės 26 d. įstatymo Nr. I-2589 redakcija

¹¹ Administracinių bylų teisenos įstatymas.V., 2002.

¹² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 22 d. konsultacija Nr.26.1-K
<http://vat.lt/konslook.asp?id=40>, žiūrėta 2008 03 30.

resolution to impose a fine. However the legal position of person who is subjected to administrative responsibility cannot be worse of persons' convicted in criminal case.

BK 96 article's 1 part set provision that convictional resolution is not executed if it wasn't implemented in two years from penalty for criminal action imposition. In 96 articles' 3 part of BK fixed statement that if convicted person after judgment's validation avoids executing penalty, the limitation period stops. In this case limitation course recommence from day when convicted person comes to execute penalty or was arrested. Analogical rules must be followed in execution of administrative penalty imposition resolution¹³.

Deciding about resolution's to impose administrative fine limitation periods validity, must be analyzed if the period of 3 months to deliver executive document between penalty implementing or other authorities institutions is not missed according to basis stated in legal acts (ATPK 308 article's 1 part); and during execution time there is no 2 years period when authority institutions' for negligence or other reasons haven't started any actions about penalty implementation¹⁴. Also must be discussed was the person avoiding to implement imposed penalty – to pay or not to interfered in recovery process, i.e. if there is no basis to recognize that fine execution limitation period is stopped¹⁵. If in two years from resolution to impose a fine in administrative law violation case, the fine is not recovered. If there cannot be stated that person subjected to administrative responsibility performed any actions seeking to avoid fines payment, and then executions process in administrative law violation case must be terminated because the limitation period passed¹⁶.

Must be noted, that mentioned legal acts norms application is related with many considered criterions (does the person who was subjected to administrative responsibility started any kind of actions for seeking to avoid the fine payment, is during execution period there is no 2 years period when authority institution's for negligence or other reasons haven't started any actions about penalty implementation and other), that is why its hard for bailiff to apply such provisions. Examination of such kind of questions is certainly the competence of court.

¹³ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 3 d. administracinėje nutartis byloje Nr. N-662-1140/2010; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. spalio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N³-904-04; 2009 m. rugsėjo 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N-261-7199/2009.

¹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 15 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N³-1859/2007; 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N⁵⁷⁵-4150/2009.

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. spalio 4 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N¹⁸-1653/2007

¹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N(9)-1105/2007.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

CPK doesn't give the right to bailiff to determine the execution process subjects and execution process amount and doesn't set any specific procedure how bailiff oneself could change the debtor in execution process. This legal regulation gap has to be fixed will new ATPK add, that all questions, arising in execution process while implementing forced resolution to impose a fine, are not included to bailiff's competence and are dealt by the provision of first instance general competence court's bailiff or official, by whose resolution the fine is imposed.

The debtor with the prompt to implement decision is informed about imminent forced executive process beginning and from it arising possible negative consequences. So prompt to implement decision has important preventive meaning and stimulates debtor to implement courts decision. CPK settled cases, when prompt is not sent to debtor violates debtor's rights, that is why CPK 661 article should be changed with the constriction of cases when prompt is not send leaving such order only for quickly executed courts decisions and court decisions for property arrests cases.

By changing mentioned law provision, prompt to execute decision should be send and in forced implementation to impose a fine cases.

The legal position of person who is subjected to administrative responsibility cannot be worse than person's convicted in criminal case; that is why Administrative Law Violations Code has to regulate administrative sanctions execution's limitations and it pass legal consequences, which shouldn't be worse than applying criminal responsibility.

REFERENCES

1. Zippelius R. *Das Wesen des Rechts. Eine Einführung in die Rechtsphilosophie*– München: Beck, 1997.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992. Nr. 33 - 104.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000. Nr. 96 - 3016.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės Žinios, 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19 - 139.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36 - 1340.
7. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Vyriausybės Žinios, 1985, Nr. 1-1.
8. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. //Valstybės Žinios, 1996, Nr. 33-807.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo". //Valstybės Žinios, 1995, Nr. 60-1501; Valstybės Žinios, 2001, Nr. 25.
10. Sprendimų vykdymo instrukcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005-10-27 Įsakymu Nr. 1R - 325 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005. Nr. 130 - 4682.
11. HORNSBY v GREECE (Art 50), Judgment of the ECtHR, 1 April 1998 [1998] IIHRL 32 (1 April 1998). <http://www.worldlii.org/int/cases/IIHRL/1998/32.html>, žiūrėta 2010- 06-01; JASIUNIENE v.

- LITHUANIA - 41510/98 [2003] ECHR 122 (6 March 2003).
<http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2003/122.html>, žiūrėta 2010- 06-01.
12. D. Raižys, V. Višinskis. Kai kurios administracinių nuobaudų vykdymo problemos // Jurisprudencija, T. 53(45). 2004.
 13. Некрошюс В. Гражданско - процессуальная реформа в Литве. Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 2, 2002-2003, под редакцией В.В.Яркова - СПб: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного института, 2004.
 14. Stauskienė E. Skubiai vykdytinų teismo sprendimų instituto taikymo problemos. Jurisprudencija 69(61) 2005;
 15. Stauskienė, E. Teismas – teisiųjų santykių vykdymo procese subjektas. Mokslinės praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą bei jos realizavimo praktiniai aspektai“ mokslinių pranešimų rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
 16. Stauskienė, E. Teismo sprendimų įvykdymo atgręžimas. Jurisprudencija, 2006, t. 4 (82);
 17. Vėlyvis S., Višinskis V., Žalėnienė I. Antstolio veiksmų apskundimas// Jurisprudencija, 1 2007 (91);
 18. Vėlyvis S., Stauskienė E., Višinskis V. Pagrindinės teismo sprendimų vykdymo taisyklės romėnų teisėje // Jurisprudencija, 2 2007 (92);
 19. Вишинскис В., Веливис С.. Реформа исполнительного процесса в Литве// Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сборник научных статей. Краснодар-Санкт-Петербург, изд. Юридический центр Пресс, 2005, с.444-453, ISBN 5-94201-454-X;
 20. Višinskis V. Turto pardavimo iš varžytynių problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 13(5);
 21. Višinskis V. Išieškojimo iš fizinių asmenų problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 14(6);
 22. Višinskis V. Vykdyto procesas Lietuvoje: esama padėtis ir reformavimo kryptys //Jurisprudencija, 2002, t. 28(20);
 23. Višinskis V. Teismo sprendimo vykdymo vieta// Jurisprudencija, 1 2006, (79);
 24. Višinskis V., Ambrasienė D. Teismo vykdomųjų dokumentų išdavimo tvarka// Jurisprudencija: mokslo darbai. ISSN 1392-6195. Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 2(104).
 25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-09-16 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-992/2002, S. Karosaitė v. Teismo antstolių kontora prie Vilniaus m. 3-ojo apylinkės teismo, bylų kategorija 120.
 26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civ. byla Nr. 3K-7-5/2007, Teismų praktika, Nr. 27;
 27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinė byla Nr. 3K-3-377/2005;Procesinio sprendimo kategorija 129.4 ;
 28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinė byla Nr. 3K-3-448/2007; Procesinio sprendimo kategorija 129.4 (S),
 29. Vilniaus apygardos teismo civilinė byla Civilinė byla Nr. 2S-610-56/2010.
 30. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 22 d. konsultacija Nr.26.1-K <http://vat.lt/konslook.asp?id=40>, žiūrėta 2008 03 30.
 31. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N-662-1140/2010;
 32. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. spalio 12 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N³-904-04;
 33. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2009 m. rugsėjo 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N-261-7199/2009.
 34. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 15 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N³-1859/2007;
 35. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N⁵⁷⁵-4150/2009.
 36. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. spalio 4 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N¹⁸-1653/2007.

37. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. N(9)-1105/2007.

ADMINISTRACINIŲ BAUDŲ PRIVERSTINIO IŠIEŠKOJIMO LIETUVOJE ROBLEMOS

Egidija Stauskienė*, Vigintas Višinskis**

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Teisinė valstybė neatsiejama nuo teisinės tvarkos laikymosi užtikrinimo valstybėje. Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę, o kartu ir pareigą įstatymais įtvirtinti tam tikrų veikų, kuriomis daroma žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba kyla grėsmė tokios žalos atsiradimui ateityje, draudimus. Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga atitinkamas veikas kriminalizuoti ir pripažinti nusikaltimais bei taikyti už jas kriminalines bausmes. Tam tikrų teisės pažeidimų darymas gali būti užkardytas kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu priemonėmis, taip pat ir administracinėmis sankcijomis. Administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu) laikomas priešingas teisei, kaltas (tyčinis arba neatsargus) veikimas arba neveikimas, kuriuo kėsiniama į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, nustatytą valdymo tvarką, už kurią įstatymai numato administracinę atsakomybę. Valstybės prievartos taikymo mechanizmas yra būtinas teisinės tvarkos palaikymui valstybėje. Pasak R. Zippelius teisiniai paliepiami yra ginami visuomenės, centralizuotai nustatant ir taikant prievartos priemones¹⁷

Administracinių teisės pažeidimų ir nusikalstamų veikų pavojingumas yra skirtingas, skiriasi ir patraukimo administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn padariniai. Skirtingus teisinius padarinius sukelia ir bausmių bei administracinių sankcijų nevykdymas. Todėl administracinėn atsakomybėn patraukto asmens teisinė padėtis negali būti blogesnė už padėtį asmens, kurio atžvilgiu buvo priimtas apkaltinamasis nuosprendis baudžiamajoje byloje. Kadangi Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau tekste ATPK) nenustato administracinės nuobaudos vykdymo senaties terminų, išskyrus atvejį, kai buvo paskirtas administracinis areštas (ATPK 308 str. 2 d.), administracinių teisės pažeidimų bylose pagal analogiją pagrįstai vadovaujama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytais taisyklėmis.

Administracinė nuobauda yra atsakomybės priemonė, skiriama administracinių teisės pažeidimų padariusiems asmenims nubausti ir siekiant auklėti, kad jie laikytųsi įstatymų, gerbtų bendro gyvenimo taisykles, taip pat kad tiek pats teisės pažeidėjas, tiek kiti asmenys nepadarytų naujų teisės pažeidimų. Ypač svarbi administracinės atsakomybės, taikomos nepilnamečiams asmenims, preventyvinė ir auklėjamoji funkcijos. Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje bei Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1 straipsnyje vaikas apibūdintas kaip žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. Vaiko teisinės atsakomybės bendrosios nuostatos yra įtvirtintos LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 50 straipsnyje bei ATPK 13 straipsnyje. Atsižvelgiant į nepilnamečio asmenybės socialinius, psichologinius ypatumus, yra ribojamas administracinių teisės pažeidimų, už kuriuos administracinėn atsakomybėn gali būti patraukti 14-16 metų paaugliai, skaičius, nustatyti bendros administracinės atsakomybės ypatumai (vaikui skiriamų nuobaudų, bausmių rūšių bei dydžio ribojimas). Šie ypatumai susiję ir su plačiausiai taikoma administracine sankcija – administracine bauda. Nuobaudos ir bausmės dydis vaikui turi būti mažesnis negu suaugusiajam, o jos pobūdis (rūšis) – atitikti vaiko amžių. Už administracinių teisės pažeidimų nepilnamečiui gali būti skiriama ne daugiau kaip pusė baudos, numatytos ATPK (ATPK 24 str. 4 d.). Nagrinėdamas vaiko teisės pažeidimų bylas, teismas turi laikytis visų procesinių taisyklių bei ypatumų vaiko atžvilgiu. Skiriant bausmę ar nuobaudą vaikui, būtina atsižvelgti į jo amžių, asmenybės ypatumus, gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, kitas įstatymų numatytas aplinkybes. Tačiau šie ypatumai nepanaikina vaiko pareigos atsakyti už padarytus administracinių teisės pažeidimus. Vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų bei kitų teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises.

¹⁷ Zippelius R. *Das Wesen des Rechts. Eine Einführung in die Rechtsphilosophie*– München: Beck, 1997, S. 41.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas priverstinio administracinių baudų išieškojimo problemos, susijusios baudų su išieškojimu iš nepilnamečių teisės pažeidėjų bei administracinės baudos priverstinio vykdymo senaties terminų taikymu, taip pat aptariama raginimo įvykdyti nutarimą dėl administracinės baudos skyrimo geruoju teisinė reikšmė. Priverstinis administracinių baudų išieškojimo procesas prasideda nutarimą dėl administracinės baudos išieškojimo perdavus vykdyti antstoliui ir pastarajam priėmus jį vykdyti. Nutarimo skirti administracinę baudą turinio ir formos reikalavimai, nutarimo įsiteisėjimas ir bendroji nutarimų skirti administracines nuobaudas vykdymo tvarka reglamentuoti ATPK. Tačiau nutarimas skirti administracinę baudą (vykdomasis dokumentas) priverstinai vykdomas pagal Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse¹⁸ (toliau tekste – CPK) VI dalies taisyklės. Asmenys, patraukti administracinėn atsakomybėn gali naudotis procesinėmis ir kitomis garantijomis, kurias numato ATPK, CPK, kiti įstatymai. Todėl šiame straipsnyje analizuojami praktikoje kylantys klausimai, taikant ATPK bei CPK nuostatas, sprendžiant teisinio reglamentavimo spragų užpildymo klausimus.

Pagrindinės sąvokos: administracinė atsakomybė, nutarimas skirti baudą, vykdymo procesas.

Egidija Stauskienė * Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, associated professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, conciliation in civil procedure.

Egidija Stauskienė * Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, associated professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, conciliation in civil procedure.

Vigintas Višinskis ** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, bankrupt process.

Vigintas Višinskis ** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, bankrupt process.

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002.04.06, Nr.: 36, Publikacijos Nr.: 1340; Valstybės Žinios, 2002.04.24, Nr.: 42.

PROBLEMS IN THE TRANSLATION OF LAW TERMINOLOGY

Aušra Stepanovienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto
Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211, Kaunas
Telefonas 8(37) 30 36 64
Elektroninis paštas: ausramru@gmail.com*

Summary. Translation is used to enrich the students' vocabulary in the second language, to help assimilate new syntactic structures and to verify the students' understanding. Texts from courts of law, legal cases, crime and criminality are tailored to equip students with relevant expressions, idioms, and structures. The article deals with the main difficulties in the style of translation processes and examines some lexical features of English legal language. It provides some information about specific features of legal texts as well as their varieties.

Keywords: legal language, translation, terminology, linguistic features.

INTRODUCTION

Legal English is the style of English used by lawyers and other legal professionals in the course of their work. It has particular relevance when applied to legal writing and the drafting of written material, including:

- legal documents: contracts, licences, etc.
- court pleadings: summonses, briefs, judgments, etc.
- laws: Acts of parliament and subordinate legislation, case reports,
- legal correspondence

Legal English has traditionally been the preserve of lawyers from English-speaking countries which have shared common law traditions. However, due to the spread of English as the predominant language of international business, as well as its role as a legal language within the European Union, legal English is now a global phenomenon.

Two eye-catching characteristics of legal language are the high degree of formality and extended register. Formality is derived from the fact that legal documents are always produced in official settings and legal discourse is practised in very formal situations with very strict rules of role taking and participation. The rules and restrictions are identical with those of "felicity conditions" required for validity of speech act. A sentence to death, for example, can not be interpreted as such unless it is performed in a court of law by a judge or authority liable to pass this act. This is a genuine reminder of the relevance of Speech Act Theory to the analysis and interpretation of legal discourse.

One further aspect of the legal genre refers to the style in which legal translations are documented. This style can best be described as being straightforward, unambiguous and distant from multiple interpretations. Clarity is sought in this type of text because legal texts such as statutes, treaties, contracts, etc. are supposed to defend the rights of a person or a group or impose obligations beside many other functions collectively known as “legislations”. Hence, these documents should be worded with the highest possible degree of clarity and adequacy.

Another feature of legal language is derived from the fact that the rule of law regulates the behavior of individuals in relation to each other and in relation to the society as a whole. In other words legal discourse is situated and practiced in specialized institutions. It must be clearly formulated, categorically stated and accessible in form; it must be based on up-to-date, reliable and sufficient information.

Another noticeable feature of legal texts is that they are mostly culture-specific and culture-sensitive. This cultural specification and sensitivity is imposed by the legal system which legal language stands for as a means of encoding. The language that encodes the regulations has to be nation-specific.

Research in languages for specific purposes describes legal texts as a distinctive type of text. Since legal texts (statutes, treaties, contracts) defend the rights of a person or group or impose obligations, their drafters must pay scrupulous attention to making sure that the legal text is hermetic and unambiguous.¹ Most publications on legal translation deal mainly with lexical and terminological issues. While the use of consistent terminology is important as far as it reveals an understanding of the source and target legal systems, it is not sufficient for the achievement of functional translation. Just as the translation of any text does not involve the mere replacement of words by their equivalents in the target language, if any exist, legal translation entails much more than the substitution of appropriate terms. Competence in legal terminology and familiarity with the source and target legal systems is just one aspect of subject knowledge. Another important aspect of the subject knowledge required for legal translation is the understanding of conventions governing legal drafting.²

Legal language is a distinct language easy to some extent to those familiar with it, but to whom with which are unfamiliar is of certain difficulty. Modern legal English is based on standard English. However, it contains a number of unusual features. These largely relate to terminology, linguistic structure, linguistic conventions, and punctuation, and have their roots in the history of the development of English as a legal language. In other words, legal language is characterised by a

¹ Fraddosio M. *New ELS. English for Law Students*. Naples, 2008, p.28

² Sarsevic, S. *Legal Translation*. University of Rijeka, 2001, p.116.

specific terminology. The translator's task in translating the source legal system into the target legal system is to select terminology that will achieve the desired results. The most readily identifiable linguistic features of a translated text which contribute to the quality of a finished product are specialised lexicon associated with legal writing.³ In translating legal texts students are confronted with a series of difficulties. The students are not experts in the legal system. Thus, their comprehension of the original text may be imperfect and it is difficult for them to produce an accurate translation of the text. Moreover, students may not be able to select the right language equivalent when they translate. So the future translator of legal language must add to his or her knowledge some unusual lexical features of English legal language. The **aim** of the article is to examine some particular lexical peculiarities of legal translation from English into Lithuanian and to concrete translation problems students can come across. The **method** of the research is the overview of the scientific literature.

LEGAL FRENCH TERMS AND LATINISMS

Following the Norman invasion of England in 1066, Anglo-Norman French became the official language of legal proceedings in England for a period of nearly 30 years. Consequently, many words in common use in modern legal English are derived from what evolved into Law French. These include *property, arrest, appeal, estate felony apostille escheat, chattel, verdict, lease, executor, demand, tort, etc.* The use of Law French during this period has an enduring influence on the general linguistic register of modern legal English. It also accounts for some of the complex linguistic structures employed in legal writing.

During the period mentioned above, Latin remained the language of formal records and statutes. However, since only the learned were fluent in Latin, it never became the language of legal pleading or debate. One of many noticeable features of English legal lexicon in the existence of Latin terms in its terminology. Here are some Latin phrases and words in common use:

- Actus reus – Guilty act – nusikalstama veika
- Erratum – an Error – klaida
- In Personam – Against the Person – prieš asmenį
- Mens Rea – Guilty mind – kaltė
- Sub judice – in the Course of trial – teismo eigoje

³ Mok O. Specialised Lexicon in Legal Translation. Babel, No 41:4, 2006, p.49.

ARCHAIC LEGAL TERMS

Legal English has long been characterized by an archaic trait. The archaic expressions found in legal English such as: hereinafter, hereto, herein, hereby, hereof, hereto, etc. represent a difficulty for the Lithuanian translators. They are actually a mixture of delctic elements: “here”, “there” and “where” with certain prepositions: of, after, by, under etc. None of them can be translated by a single word and translators often have a hard time finding equivalents for these archaic expressions. Laws and regulations are abundant in such structures:

Table 1. Translation of Archaisms

Source language	Target language
Hereinafter referred to as „the Committee“	Toliau – Komitetas.
Regulation (EEC) No 4064/89 is hereby amended as follows:.....	Šiuo dokumentu Reglamentas (EEB) Nr.4064/89 iš dalies keičiamas taip:
The parties concerned hereto agree.	Suinteresuotos šalys sutinka.

Archaisms give a flavor of formality to the language to which they belong. Some lawyers prefer to use antique terms instead of new ones. For example, they use “inquire” rather than “ask”, “forthwith” as a substitution of “right away” and so on.⁴

MODALITY

Linguistically speaking, modality is another noticeable feature of legal texts, the fact that justifies the carry out of this study. Legal texts – in addition to their structural and contextual variation – display a variety of modal meanings such as “obligation”, “prohibition”, “recommendation”, “advice”, etc. to mention some but not all of these meanings. Legislative acts and contracts use “shall” and “shall not” to express mandatory action and prohibition. *Shall* is used in legal language to write firm laws and specifications. The use of modal *shall* in legal texts is widely frequent and therefore may pose certain difficulty for the translator. Traditionally, the modal *shall*, in legal texts, carries an obligation as opposed its common function: expressing futurity.⁵ More importantly, that any legal verb preceded by *shall* is translated into Lithuanian in the present form as in the following examples:

⁴ Gubby H. English Legal Terminology: legal concepts in language. Boom Juridische studieboeken, 2007, p.11.

⁵ Tiersma P. Legal Language. London: the University of Chicago press, 1999, p. 55.

Table 2. Translation of the Modal *shall* in the Present Form

Source language	Target language
Those convicted of violating this law shall be imprisoned for a term of not less than three nor more than seven years.	Apkaltintieji pažeidę įstatymą įkalinami ne mažiau kaip trejiems ir ne ilgiau kaip septyneriems metams.
Upon expiry of their term of office, members shall remain in office until their appointment are renewed or until they are replaced.....	Pasibaigus narių darbo laikui jie savo pareigas eina tol, kol jų paskyrimas pratęsiamas arba kol jie pakeičiami.....
....nothing in this Treaty shall affect.....nė viena šios Sutarties nuostata nedaro/neturi jokios įtakos.....
The detained person shall be informed of his rights.	Sulaikytam asmeniui pranešama apie jo teises.

The modal *shall* is used basically to demonstrate that the legal subject of a given sentence has a duty not to do something. However, certain sentences in which the modal *shall* carries a meaning different than that pretended in legal writing can be found. *Shall* is sometimes used in a way that is truly confusing and causes a dilemma for the translator to assume definitively whether the modal *shall* is being used for an obligation, futurity or false imperative.

FREQUENT USE OF DOUBLETS AND TRIPLETS

There is a curious historical tendency in legal English to string together two or three words to convey what is usually a single legal concept. Such words can be either nouns, verbs, adjectives or even prepositions. They must be treated with caution, since sometimes the words used mean, for practical purposes, exactly the same thing (null and void); and sometimes they do not quite do so (dispute, controversy or claim).

Modern practice is to avoid such constructions where possible and use single word equivalents instead. However, the pace of change in legal usage is slow, and as a result it is still quite common to see certain typical doublets and triplets in certain legal documents. Some of the commonly used legal word strings that essentially have one meaning are listed below (with suggested equivalents in brackets):

- able and willing (=able)
- agree and covenant (=agree)
- authorise and direct (=authorise)
- cancelled and set aside (=cancelled)
- deem and consider (=deem)
- legal and valid (=valid)
- order and direct (=order)
- touch and concern (=concern)

Word strings in English legal documents can present problems in translation as other languages may not have a string of corresponding words with similar meanings. For example, „null and void“ is translated as „niekinis“ into Lithuanian as one word. This is because there are no two synonyms in Lithuanian to correspond that English doublet. In this case, “null and void” in English has the essential meaning of “void” in any event. However, “null and void” is more emphatic in English than simply “void”.

A legal consideration is that in law sometimes each and every word may carry different legal meanings and legal consequences. When disputes arise, courts may be asked to interpret each such individual word, and give them different meanings. Thus, for the translator, it is not always possible or advisable to combine the synonyms into one word.⁶

TECHNICAL TERMS

Another noticeable feature of legal English is its technical terminology. Alcaraz & Brian present a classification of technical vocabulary: purely technical terms and semi-technical terms. Purely technical terms are found only in the field of law and have a relatively stable meaning.

Table 3. Translation of Technical Terms With Stable Legal Meaning

Source language	Target language
mortgage	potvarkis, įsakas
decree	nekilnojamo turto įkeitimas
tenant	savininkas(nekilnojamo turto)
lease	nuomos sutartis
hereinafter	žemiau, toliau

Actually, the understanding of such kind of terms is of great importance in grasping any given legal text in which they occur.

Semi-technical terms belong to everyday lexicon which has gained extra-meanings in the legal context. Terms of this type are polysemic, tougher to recognize their precise meaning without resorting to the context in which they occur.⁷ The following examples are terms of this type:

⁶ Cao D. Translating Law. The International Journal of Speech, Language and the Law. Vol 15, No 2, 2008, p.69.

⁷ Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas. Vilnius, 2008, p.78.

Table 4. Translation of Technical Terms With General Meaning

Source language	Target language
avoid	(iš)vengti
instrument	įrankis
case	atvejis
sentence	sakinys
service	tarnyba, aptarnavimas
title	pavadinimas, antraštė

Table 5. Legal Meaning

Source language	Target language
avoid	panaikinti, anuluoti
instrument	dokumentas, aktas
case	byla
sentence	nuosprendis
service	teismo pranešimas
title	(nuosavybės) teisė

Purely technical terms are monosemic; that is, having one legal meaning and having no difficulty for the translator. The latter can simply consult a specialized legal dictionary. However, semi-technical vocabulary is a more complex type of terms. They have one meaning or more than one in everyday language and another in the field of law. So, it is recommended for translators to get accustomed to consult specialized dictionaries whenever something in the context alerts them to a usage distinct from standard or everyday usage.

CONCLUSIONS

To sum up, legal English lexicon differs from ordinary one. The specific problems of the translation of legal terminology are caused by the system specificity of the legal language. Law terminology is difficult to translate without a considerable familiarity with the legal sphere.

When translating legal language students need to find an equivalent in the target language legal system for the term of the source language legal system. Moreover, they must add to their knowledge some unusual lexical features.

REFERENCES

1. Alcaraz, E. & Hughes, B. *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jehome Publishing, 2002.
2. Bitinaitė V. *Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas*. Vilnius, 2008.
3. Cao, D. *Translating Law*. *The International Journal of Speech, Language and the Law*. Vol 15, No 2, 2008.
4. Fraddosio, M. *New ELS. English for Law Students*. Naples, 2008.

5. Gubby, H. English Legal Terminology: legal concepts in language. Boom Juridische studieboeken, 2007.
6. Mok, O. Specialised Lexicon in Legal Translation, Babel, No 41:4, 2006.
7. Sarsevic, S. Legal Translation. University of Rijeka, 2001.
8. Tiersma, P. Legal Language. London: the University of Chicago press, 1999.

TEISĖS TERMINIJOS VERTIMO PROBLEMOS

Aušra Stepanovienė*
Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Teisės kalba yra ne tik semiotinė sistema, bet ir neatskiriama teisinės sistemos dalis su jos tradicijomis, logikos ypatumais ir funkcijomis. Šios kalbos ypatybės savaime išplaukia iš pačios teisės ypatybių, tarp kurių pirmiausia minimos šios:

- Aukštas juridinių sąvokų abstrakcijų lygis.
- Glaudus kalbos ir teisės ryšys.

Straipsnyje pateikiami juridinių tekstų vertimo pavyzdžiai. Aptariami būdingesni teisės tekstų supratimo ir vertimo į lietuvių kalbą sunkumai, pvz. angliško būsimąjo laiko pagalbinio veiksmazodžio „shall“, lotyniškų ir prancūziškų posakių, archainių žodžių, dubletų ir tripletų, techninių ir pusiau techninių terminų vertimo į lietuvių kalbą ypatumai. Kadangi teisės kalba yra atskira bendrinės kalbos atmaina, todėl turi ir savų, šiai sričiai būdingų ypatybių, susijusių su šios srities poreikiais. Svarbiausios ypatybės – tikslumas ir tikslingumas. Specialusis teisės kalbos pobūdis verčia ieškoti savų raiškos būdų. Be įprastinių priemonių čia prireikia ir tokių, kurių paprasta bendrinė kalba neturi. Teisės kalba tam pasitelkia netipiškų ar periferinių kalbos reiškinių, o jų neradusi, kiek pakeičia ir sau pritaiko esamus žodžius ir pasakymus. Verčiant teisės tekstus reikia atsižvelgti, kad kiekviena tekstų kategorija skiriasi stiliumi ir kalbos ypatybėmis, kurios turi būti, kiek leidžia galimybės, išsaugotos vertimo tekste.

Raktiniai žodžiai: teisės kalba, vertimas, terminija, lingvistiniai bruožai.

Aušra Stepanovienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Arts, lector.
Research interest: Methodology and didactics of professional foreign language teaching.

KARDOMOSIOS PRIEMONĖS – NAMŲ AREŠTO SAMPRATA, SKYRIMO PAGRINDAI BEI VYKDYMO KONTROLĖ

Marijus Šalčius

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303670*

Santrauka. Straipsnyje, naudojant lyginamąjį metodą, analizuojama namų arešto samprata, kuri Lietuvoje suprantama kaip kardomoji priemonė, o užsienio valstybėse kaip bausmės rūšis. Straipsnyje tai pat apžvelgiami namų arešto, kaip kardomos priemonės, skyrimo pagrindai, tvarka bei akcentuojamos praktinio taikymo problemos, skiriant šią kardomąją priemonę. Ypatingas dėmesys skiriamas namų areštu skirtų įpareigojimų vykdymo kontrolės problemoms išryškinti, dėl kurių ši kardomoji priemonė tampa formalus pobūdžio ir nepasiekianti kardomosiomis priemonėmis siekiamų tikslų. Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką bei ekonominius valstybės interesus, pateikiami pasiūlymai reformuoti namų arešto kontrolės mechanizmą, pereinant prie elektroninės kontrolės formos, bei spręsti klausimą dėl namų arešto, kaip atsiros bausmės rūšies, įtvirtinimo Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, kardomosios priemonės, namų areštas, bausmė.

IVADAS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas, ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas¹. Idealyje teisinėje valstybėje, apie kurią savo veikaluose rašė Platonas, kiekvienas visuomenės narys savo noru turėtų padėti atskleisti padarytas nusikalstamas veikas arba prisiimti atsakomybę už jų padarymą, geranoriškai vykdyti įstatymo jam nustatytas pareigas. Tačiau Platono idealioji teisinė valstybė taip ir nebuvo sukurta, o asmenys, įgyvendindami savo teises bei besinaudodami jiems suteiktomis laisvėmis, ne visuomet tai daro nevaržydami kitų žmonių teisių ir laisvių, ne visuomet vykdo įstatymo jiems nustatytas pareigas. Būtent dėl pastarųjų priežasčių valstybė, siekdama įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus, nusikalstamą veiką padariusių asmenų pareigų vykdymą užtikrina prievarta, kurią baudžiamajame procese materializuoja įtvirtindama kardomasias priemones. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK) pateikia ganėtinai platų, baigtinį, įtariamiesiems (kaltinamiesiems) skirtinų kardomųjų priemonių sąrašą, kuriame yra numatytos 9 kardomosios priemonės. Visgi, išanalizavus kardomųjų priemonių taikymo statistinius duomenis, akivaizdu, kad kai kurios kardomosios priemonės, lyginant su likusiosiomis, yra taikomos itin retai. Pagrįstai kyla klausimas, kas nulemia

¹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr.37. (Su pakeitimais ir papildymais)

tokį itin retą pastarųjų kardomųjų priemonių taikymą? Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais duomenis, rečiausiai taikomos kardamosios priemonės yra: įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, karinio dalinio vadovybės stebėjimas bei namų areštas (žr. Lentelė nr.1)². Pirmųjų dviejų rečiausiai taikomų kardomųjų priemonių nedažnas taikymas grindžiamas specifinėmis nusikalstamomis veikomis³ bei specialiu subjektų ratu, kurių atžvilgiu taikomos šios kardamosios priemonės⁴. Tačiau kardamosios priemonės – namų arešto – taikymas nėra apribotas nei specialiais subjektais, nei specifinėmis nusikalstamomis veikomis, kurias tiriant ši priemonė turėtų būti taikoma. Tai suponuoja mintį, kad pastarosios kardamosios priemonės teisinis reglamentavimas nėra pakankamai tobulas, o jos vykdymo kontrolės mechanizmas nėra pakankamai efektyvus ir turėtų būti tobulinamas.

1 lentelė. Lietuvos Respublikoje 2004-2008 metais taikytos kardamosios priemonės

Lietuva	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / suėmimas	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / namų areštas	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / užstatas	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / dokumentų paėmimas	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / įpareigojimas periodiškai registruotis	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / raštiškas pasižadėjimas neišvykti	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / karinio dalinio vadovo stebėjimas	Asmeniui buvo paskirta kardomoji priemonė / nepilnamečio atidavimas tėvams prižiūrėti
2004 12	2.708	357	91	686	2.030	12.145	51	359
2005 12	2.313	229	89	1.098	2.730	11.427	18	339
2006 12	2.117	157	109	1.241	3.025	10.931	30	265
2007 12	1.838	97	74	1.359	2.637	10.023	39	301
2008 12	1.728	81	95	1.357	2.918	10.215	36	303

Pagrindinis straipsnio tikslas – išanalizuoti kardamosios priemonės - namų arešto sampratą, skyrimo tvarką bei vykdymo kontrolės mechanizmą.

² Internetinė prieiga: <http://www.nplc.lt:8000/asis/>

³ Remiantis Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros atlikto apibendrinimo dėl kardamosios priemonės – įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo taikymo praktikos 2004-2008 metais duomenimis, kardomoji priemonė – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo 2004–2008 metais iš viso buvo paskirta 56 kartus, dažniausiai tiriant specifines nusikalstamas veikas, numatytas BK 145 str. ir BK 140 str., kurios buvo padarytos šeimoje prieš moteris arba vaikus.

⁴ Kardomoji priemonė – karinio dalinio vadovybės stebėjimas taikoma tik tam tikram subjektui – tikrosios karo tarnybos kariui ir šios kardamosios priemonės taikymo vieta – karinis dalinys

Straipsnio tiriamasis objektas – kardomosios priemonės, dalykas – namų areštas. Pagrindiniai straipsniui keliami uždaviniai: išanalizuoti namų arešto sampratą skirtingose valstybėse, jo teisinio reglamentavimo ir praktinio taikymo trūkumus, nustatyti pagrindines vykdymo kontrolės mechanizmo neefektyvumo priežastis bei pateikti pasiūlymus, kaip tai galėtų būti koreguojama.

Kardomoji priemonė – namų areštas bus nagrinėjama taikant istorinį, loginį, analitinį, lyginamąjį bei duomenų analizės metodus.

Straipsnio naujumą nulemia tai, kad namų areštas iki šiol buvo nagrinėjamas tik kitų kardomųjų priemonių kontekste, tačiau detalesnė šios kardomosios priemonės analizė nebuvo atlikta. Pastarosios temos aktualumą taip pat apsprendžia ir itin retas namų arešto taikymas bei su tuo susiję galimi teisinio reglamentavimo ir vykdymo kontrolės mechanizmo netobulumai.

KARDOMOSIOS PRIEMONĖS – NAMŲ AREŠTO SAMPRATA, SKYRIMO PAGRINDAI BEI VYKDYMO KONTROLĖ

Kardomosios priemonės – namų arešto sąvoką galime atskleisti analizuodami žodžio „areštas“ įvairias reikšmes. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje žodžis „areštas“ kilmę kildinama iš lotyniško žodžio „arrestum“, reškiančio teismo nutarimą⁵. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija žodžio areštas kilmę nurodo esant vokišką, t.y. „Arrest“ išvertus iš vokiečių kalbos reiškia „suėmimas“. Reikia pažymėti, kad žodžiai „areštas“ ir „suėmimas“ bendrinėje lietuvių kalboje vartojami kaip sinonimai, kalbant apie asmens sulaikymą, t.y. apie laikiną jo laisvės apribojimą. Dėl to logiška būtų daryti išvadą, kad namų areštas yra asmens laisvės apribojimas, jos suvaržymas, kai asmuo negali išeiti iš savo namų, t.y. jam apribota judėjimo laisvė. Panašiai namų areštą apibrėžia ir N. Kapinus: „Namų areštas apriboja įtariamojo ar kaltinamojo asmens laisvę su teise gyventi savo būste“⁶. BPK dar labiau praplečia namų arešto sąvoką ir jį apibrėžia kaip įpareigojimą įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešosiose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis⁷.

BPK įtvirtintų prievartos priemonių analizė rodo, kad prievarta yra įgyvendinama dviem atitinkamas žmogaus teises ir laisves varžančiais būdais, siekiant pakreipti (modeliuoti) žmogaus elgesį reikiama baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinti linkme: 1) pirmojo konkretaus žmogaus teisių ir laisvių varžymo būdo (prievartos) esmė – visiškai ar iš dalies apriboti konkrečias žmogaus teises ir laisves, siekiant užtikrint netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus. 2) antrojo būdo esmė – asmens įpareigojimas nesinaudoti

⁵ Visuotinė lietuvių enciklopedija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001

⁶ Капинус Н., Меры пресечения в российском уголовном процессе, Следователь, Москва, 1998

⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr.37. (Su pakeitimais ir papildymais)

atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis⁸. Kardomoji priemonė – namų areštas ir yra priskiriama pastarajai procesinių prievartos priemonių grupei, kuri vadinama įpareigojančiomis procesinėmis priemonėmis.

Kardomoji priemonė – namų areštas Lietuvos baudžiamajame procese nėra naujas dalykas, ji buvo ir tarpukario Lietuvos baudžiamajame procese, tik tada buvo vadinama „naminiu areštu“. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad kaip ir šiuo metu galiojančiame BPK, taip ir 1929 metų Baudžiamojo proceso įstatyme, namų areštas buvo antroji pagal griežtumą kardomoji priemonė po suėmimo. Tačiau tarpukaryje namų arešto paskirtis ir realizavimas buvo šiek tiek kitokie negu šiuo metu. 1929 metų Baudžiamojo proceso įstatymo 428 straipsnyje buvo numatyta, kad „Ligi laidą arba įkaitą pristatant, kaltinamasis laikomas naminiame arešte arba suimtas“⁹. Kaip matome, tuomet namų areštas buvo tik kaip tarpinė kardomoji priemonė, kol bus paskirtas laidavimas(laidas), t.y. dabartinės kardamosios priemonės - užstato atitikmuo.

Kaip ir kiekviena kardomoji priemonė, namų areštas yra susijęs su didesnio ar mažesnio intensyvumo asmens teisių ir laisvių suvaržymu. Taikant kardomąją priemonę – namų areštą visų pirma suvaržoma Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje. Taip pat taikant šią kardomąją priemonę gali būti varžomas žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas bei kitos teisės ir laisvės. Visgi tiek nacionaliniai teismai, tiek ir Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą akcentavę, kad bet koks žmogaus teisių ar laisvių suvaržymas turi turėti labai konkrečius tikslus, kurių siekiama taikant vienus ar kitus suvaržymus ir tie tikslai turi būti pakankamai reikšmingi, lyginant su asmens patirtais suvaržymais, o taip pat, esant galimybei, pasirinkti kiek įmanoma mažiau žmogaus teises ir laisves varžančias priemones. Skirti namų areštą galima siekiant užtikrinti įtariamojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms. Antai, Rusijos Federacijos Baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – Rusijos BPK), be minėtųjų, numato dar vieną tikslą - apriboti įtariamajam galimybę grasinti liudytojams ar kitiems proceso dalyviams, taip pat galimybę sunaikinti įrodymus¹⁰. Tačiau manytina, kad tokia Rusijos BPK reglamentacija yra perteklinė, nes tikslas užtikrinti netrukdomą ikiteisminį tyrimą ir bylos nagrinėjimą teisme apima ir neteisėtą poveikį liudytojams, nukentėjusiajam ar ketinimus sunaikinti įrodymus. Lyginant su Rusijos BPK numatytu namų areštu lietuviškasis variantas turi ir daugiau skirtumų. Visų pirma, Rusijos BPK, skirtingai negu Lietuvos, numato, kad namų areštas gali būti skiriamas įtariamajam ar kaltinamajam, o Lietuvos BPK kalba

⁸ Losis E., Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija. Vilnius. 2008 Nr. 108

⁹ Kavolis M. Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Kaunas. 1933

¹⁰ Уголовно – процессуальный кодекс Российской Федерации. Internetinė prieiga: <http://www.gdezakon.ru/up/>

tik apie įtariamąjį. Atsižvelgiant į tai, kad praktikoje ši kardomoji priemonė taikoma tiek įtariamajam, tiek ir kaltinamajam, įstatymo leidėjas turėtų pataisyti šią teisinio reglamentavimo spragą, aiškiai įvardindamas, kad kardomoji priemonė - namų areštas taikoma ne tik įtariamajam, tačiau ir teismo nagrinėjimo stadijos proceso dalyviui – kaltinamajam. Be to, Rusijos BPK kelia kur kas aukštesnius reikalavimus tam, kad asmeniui būtų galima taikyti namų areštą – jis skiriamas tokia pačia tvarka kaip ir suėmimas. Įvesdami namų arešto ir suėmimo vienodą skyrimo tvarką, Rusijos Federacijos įstatymų leidėjai rėmėsi tuo, kad suėmimas reiškia pilną įtariamojo ar kaltinamojo izoliaciją, o namų areštas - tik dalinę. Tačiau abiem atvejais pasiekiami tokie patys tikslai, tik skirtingais būdais. Įtariamasis ar kaltinamasis nepatalpinamas į specialią įstaigą su pastovia priežiūra, sargyba ir neužrakinamas patalpose, o lieka gyventi savo būste, nustatant tam tikrus asmeninės laisvės apribojimus, numatytus teismo nutartyje dėl kardamosios priemonės – namų arešto – paskyrimo¹¹.

Analizuojant skirtingų valstybių baudžiamojo proceso įstatymus akivaizdu, kad iš esmės skiriasi ne tik namų arešto reglamentacija, tačiau ir pati paskirtis. Kai kurių valstybių baudžiamojo proceso teisėje tokia kardomoji priemonė apskritai nėra numatyta, tačiau kitos procesinės prievartos priemonės turi namų arešto elementų. Pavyzdžiui Prancūzijos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Prancūzijos BPK) ir Vokietijos Federacinės Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Vokietijos BPK) kardomoji priemonė - namų areštas nėra numatyta, tačiau yra numatytos kitos procesinės prievartos priemonės, turinčios namų arešto elementų. Prancūzijos BPK yra numatytos kelios procesinės prievartos priemonės, kurios atitinka atskirus lietuviškojo namų arešto elementus, tai: draudimas lankytis tyrimo teisėjo nurodytose vietose, draudimas išeiti už tam tikros teritorijos ribų bei įpareigojimas nebendrauti su tam tikrais asmenimis¹². Teisėjui paliekama teisė nuspręsti, kurias iš pastarųjų priemonių taikyti įtariamajam ar kaltinamajam, be to, gali būti parinkta ir pritaikyta tiek viena iš minėtųjų procesinių prievartos priemonių, tiek ir visos kartu. Vokietijos BPK taip pat numato kelias kardomasias priemones¹³, kurios atitinka atskirus lietuviškojo namų arešto elementus. Pastarosios priemonės yra: draudimas pakeisti gyvenamąją vietą be teismo leidimo, leidimas išeiti iš gyvenamosios vietos tik stebint paskirtiems pareigūnams bei draudimas bendrauti su kitais įtariamaisiais, liudininkais, ekspertais¹⁴. Tačiau reikia pastebėti, kad nors Prancūzijos bei Vokietijos BPK numatytos procesinės prievartos priemonės atitinka su lietuviškuoju namų areštu skiriamus įpareigojimus - nesilankyti viešosiose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis,

¹¹ Капинус Н., Меры пресечения в российском уголовном процессе, Следователь, Москва, 1998

¹² Internetinė prieiga: <http://wings.buffalo.edu/law/bclc/resource.htm>

¹³ Skirtingai negu Prancūzijos BPK, kuriame kardomųjų priemonių sąvoka apskritai nevartojama, Vokietijos BPK šias procesines prievartos priemones įvardina kaip kardomasias priemones.

¹⁴ Гуденко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001

tačiau nė viena iš minėtųjų valstybių nenumato galimybės įtariamąjį ar kaltinamąjį visiškai izoliuoti jo gyvenamojoje vietoje, kai tuo tarpu Lietuvos BPK tokia galimybė yra numatyta.

Nors taikant namų areštą asmens laisvės yra suvaržomos visur, tačiau samprata ir siekiami tikslai kai kuriose valstybėse yra visiškai kitokie negu Lietuvoje. Anglosaksų teisinės sistemos valstybėse - Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje bei kontinentinės teisės sistemos atstovėje – Švedijoje, namų arešto paskirtis yra nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistajam galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Kitaip tariant – pastarosiose valstybėse namų areštas yra suprantamas kaip bausmė. Tokia valstybių pozicija yra paremta ekonominiais bei įtakos nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui išskaičiavimais. Jungtinėse Amerikos Valstijose namų arešto, kaip alternatyvios bausmės, įtvirtinimą sąlygojo ekonominiai išskaičiavimai, o palyginimui buvo pasirinkta kita bausmės rūšis – terminuotas laisvės atėmimas. Paskaičiavimai parodė, kad namų areštas valstybei kainuoja 5 kartus pigiau negu terminuotas laisvės atėmimas¹⁵. Asmeniui, kuris bausmę atlikinėja namuose, valstybė neturi prievolės parūpinti nei gyvenamųjų patalpų, nei maisto produktų, nei kitų būtinųjų daiktų - jais asmuo turi pasirūpinti pats. Didžioji Britanija, Australija bei Švedija savo poziciją – namų areštą įtvirtinti ne kaip procesinę prievartos priemonę, bet kaip bausmės rūšį, motyvavo ne tik akivaizdžiais ekonominiais išskaičiavimais, bet ir šios bausmės poveikiu nuteistajam, jo didesnėmis socializacijos galimybėmis bei nusikaltimų prevencija. Minėtose valstybėse namų areštas, kaip bausmės rūšis, nėra terminuoto laisvės atėmimo bausmės pakaitalas, kuriuo siekiama asmenį izoliuoti nuo visuomenės, tiesiog jį izoliuojant ne įkalinimo įstaigoje, o būnant izoliuotam namuose. Priešingai - šiose valstybėse namų areštu kaip tik siekiama, kad asmuo neprarastų ryšio su šeima, nebūtų jam apribota galimybė rūpintis ja, taip pat, kad nenutrūktų socialiniai ryšiai su visuomene, o taip pat asmuo neprarastų darbo ar nenutrauktų mokslų. Pastarosios aplinkybės turi nemažą įtaką ir nusikaltimų prevencijai, nes, kaip rodo socialiniai tyrimai, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims sunku adaptuotis visuomenėje, susirasti darbo, taip pat įkalinimo įstaigoje įgyta „patirtis“ pastūmėja asmenis ir vėl nusikalsti, o kadangi asmuo, atlikinėdamas namų arešto bausmę, ne tik nepraras darbo, nenutrauks socialinių ryšių su visuomene, neįgis įkalinimo įstaigoje nusikalstamos „patirties“, bet ir nuolat bus kontroliuojamas teisėsaugos institucijų pareigūnų, kaip laikosi paskirtosios bausmės – namų arešto nustatytą apribojimą. Pažymėtina ir tai, kad, pavyzdžiui, Australijoje namų areštas gali būti taikomas dvejopai: namų areštas kaip laisvės apribojimas, išėjus iš įkalinimo įstaigos anksčiau

¹⁵ Алтернативные формы наказания в США, Борьба с преступностью за рубежом, Москва, 1987

laiko, ir namų areštas kaip atskira bausmės rūšis¹⁶. Be jokios abejonės, visose minėtose valstybėse tam, kad asmeniui būtų galima skirti bausmę – namų areštą yra būtina sąlyga - asmuo turi turėti konkrečią gyvenamąją vietą, todėl dėl šios aplinkybės ne visiems nuteistiesiems ši bausmė gali būti paskirta.

Lyginant skirtingų valstybių namų arešto institutus, nesvarbu ar jis suprantamas kaip bausmė, ar kaip procesinė prievartos priemonė, jo skyrimas suteiktas išimtinai teismui. Lietuvoje kardomąją priemonę - namų areštą, ikiteisminio tyrimo metu, prokuroro prašymu skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas motyvuota nutartimi. Kai byla perduota į teismą, dėl namų arešto paskyrimo ar jo taikymo termino pratęsimo, priimdamas nutartį nusprendžia teismas, kurio žinioje yra byla. Prokurorui su prašymu kreipusis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kardamosios priemonės – namų arešto skyrimo įtariamajam, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo surengti teismo posėdį, į kurį kviečiamas prokuroras, įtariamasis bei jo gynėjas¹⁷. Prokuroras prašyme skirti kardomąją priemonę - namų areštą, taip pat turi konkrečiai nurodyti kokiam terminui prašo įtariamajam skirti šią priemonę bei kokius konkrečius įpareigojimus nustatyti. Teismo posėdyje išklausa ir jį atvykusių asmenų pozicija dėl prokuroro prašymo. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, įvertinęs prokuroro, įtariamojo bei jo gynėjo motyvus bei atsižvelgdamas į įtariamojo nusikalstamos veikos sunkumą, įtariamojo asmenybę, į tai, ar jis turi nuolatinę gyvenamąją vietą, darbą ar kitokią legalų pragyvenimo šaltinį, į įtariamojo amžių, sveikatos būklę, šeimines padėtį ir kitas aplinkybes, priima nutartį tenkinti prokuroro prašymą arba jį atmesti. Ikiteisminio tyrimo teisėjui nusprendus prokuroro prašymą tenkinti, teisėjas nutartyje visais atvejais įpareigoja įtariamąjį nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, tačiau dėl konkretaus laiko, kuriuo įtariamasis privalo būti namuose bei dėl likusiųjų apribojimų - nesilankyti viešosiose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis – ikiteisminio tyrimo teisėjas, įvertinęs visas šio klausimo išsprendimui aktualias aplinkybes, gali ir nukrypti nuo prokuroro prašymo. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi skirti kardomąją priemonę – namų areštą turi labai konkrečiai nurodyti kokiam terminui jį skiria¹⁸, kokius konkrečius įpareigojimus įtariamajam skiria bei kas kiek laiko turi būti tikrinama, kaip asmuo laikosi kardamosios priemonės nustatytų įpareigojimų. BPK imperatyviai nenustato skiriamų įpareigojimų įtariamajam intensyvumo - tai paliekama diskrecinei ikiteisminio tyrimo teisėjo teisei. Ikiteisminio

¹⁶ Department of Justice. Home detention. Internetinė prieiga: <http://www.corrections.sa.gov.au/welcome.htm>

¹⁷ Iki 2007 m. rugsėjo 1 d. namų areštas galėjo būti skiriamas pagal prokuroro prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, nerengiant teismo posėdžio bei nesuteikiant įtariamajam ar jo gynėjui išreikšti savo poziciją dėl skiriamos kardamosios priemonės.

¹⁸ Nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartyje skirti namų areštą nustato terminą, tačiau iš karto namų areštas negali būti paskirtas ilgesnis kaip šeši mėnesiai. Šis terminas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi gali būti pratęstas trimis mėnesiais. Pratęsimų skaičius neribojamas. Kai byla perduota į teismą, dėl namų arešto paskyrimo ar jo taikymo termino pratęsimo priimdamas nutartį nusprendžia teismas, kurio žinioje yra byla.

tyrimo teisėjas, skirdamas namų areštą, nutartyje privalo nurodyti konkretų gyvenamosios vietos adresą, kurioje įtariamasis privalo būti vykdydamas šią kardomąją priemonę. Didžiojoje Britanijoje skiriant namų areštą yra numatyta galimybė nurodyti kelias gyvenamąsias vietas¹⁹. Manytina, kad Lietuvoje teisėjas, įvertinęs visas šio klausimo išsprendimui aktualias aplinkybes, nutartyje taip pat galėtų nurodyti kelis adresus kur įtariamasis gyvens, vykdydamas jam paskirtą kardomąją priemonę. Taip pat įtariamajam turi būti nustatomos konkrečios valandos, kada jis privalo būti namuose, tačiau galimas variantas, kad tokiam asmeniui apskritai bus uždrausta išeiti iš namų (šiuo atveju būtina įsitikinti, kad asmenį kas nors aprūpins maistu, vaistais ir kitais būtiniaisiais reikmenimis). Paskiriant įpareigojimą nesilankyti viešosiose vietose yra arba išvardijamos konkrečios įstaigos, pavyzdžiui, barai, klubai, restoranai ir pan., nurodant jų pavadinimus ir adresus, kuriuose įtariamasis neturi teisės lankytis, arba nurodoma, kad asmuo iš viso negali lankytis tam tikros rūšies ar paskirties įstaigose²⁰. Jei įtariamasis įpareigojamas nebendrauti su tam tikrais asmenimis, šie asmenys turi būti išvardinti nutartyje dėl namų arešto skyrimo, nurodant tikslus jų anketinius duomenis. Analizuojant tokį įpareigojimą reikia atkreipti dėmesį, kad, atsižvelgiant į tikslus, kurių siekiama jį skiriant, jis turėtų būti koreguojamas. Įpareigojant asmenį nebendrauti su tam tikrais asmenimis pagrindinis tikslas, kurio siekiama yra tas, kad įtariamasis netrukdytų baudžiamajam procesui, bandydamas paveikti liudytojus, nukentėjusiuosius ar kitus įtariamuosius, ar atlikdamas kitus neteisėtus veiksmus. Tačiau praktikoje minėtuosius neteisėtus veiksmus, trukdančius procesui, neretai asmenys padaro ne patys tiesiogiai, o per kitus asmenis, todėl esama reglamentacija turėtų būti keičiama, numatant, kad skiriant namų areštą asmuo gali būti įpareigotas ne tik nebendrauti bet ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis. Tam, kad būtų efektyvi kardamosios priemonės – namų arešto vykdymo kontrolė, nutartyje skirti šią priemonę, ikiteisminio tyrimo teisėjas taip pat turėtų nurodyti kas kiek laiko turi būti kontroliuojamas namų areštu paskirtų įpareigojimų vykdymas

Kardamosios priemonės – namų arešto kontrolė pavedama policijos įstaigoms, kurios, atlikdamos šią funkciją, vadovaujasi 2000 m. birželio 27 d. Vidaus reikalų ministro įsakymu Nr. 288 „Dėl kardamosios priemonės – namų arešto – vykdymo kontrolės instrukcijos“²¹ bei Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I – 58 patvirtintomis rekomendacijomis

¹⁹ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė Vilnius, 2001

²⁰ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė, Vadovėlis, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2005

²¹ Vidaus reikalų ministro 2000 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. 288 „Dėl kardamosios priemonės – namų arešto – vykdymo kontrolės instrukcijos“ Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1593

„Dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolės“ su vėlesniais pakeitimais²².

Teisėjo nutartis, kuria paskirtas namų areštas, siunčiama policijos įstaigai, kuriai pavedama vykdyti namų areštu nustatytų sąlygų laikymosi kontrolę. Vykdydama kontrolę pavedama policijos įstaigai, kurios veiklos teritorijoje yra ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje nurodyta įtariamojo gyvenamoji vieta, kurioje jis privalo būti. Pareigūnas, vykdydamas namų arešto sąlygų laikymosi kontrolę, kiekvieną kartą tikrinamajam duoda pasirašyti nustatytos formos dokumentą – tikrinimų lapą. Policijos pareigūnas, neradęs įtariamojo (kaltinamojo) namuose arba užfiksavęs, kad pastarasis lankosi tam tikrose vietose, kur jam buvo uždrausta lankytis arba bendrauja su asmenimis, su kuriais jam buvo uždrausta bendrauti, nedelsdamas tarnybiniu pranešimu apie tai informuoja prokurorą, vadovaujantį ikiteisminiam tyrimui, ar teismą, nagrinėjantį baudžiamąją bylą²³. Bendrosios kardomųjų priemonių vykdymo kontrolės nuostatos numato, kad, pažeidus kardomosios priemonės sąlygas, turi būti sprendžiamas klausimas dėl griežtesnės kardomosios priemonės paskyrimo. Šiuo atveju pažeidus namų arešto sąlygas turi būti sprendžiamas klausimas dėl kardomosios priemonės – suėmimo skyrimo, jei tam yra BPK numatytos suėmimo sąlygos ir pagrindai. Deja, praktikoje kartais susiklosto kurioziška situacija, kuomet tiriant baudžiamuosius nusižengimus, asmuo įžūliai pažeidinėja namų areštu nustatytus įpareigojimus, tačiau atsižvelgiant į tai, kad nėra vienos iš būtinųjų suėmimo skyrimo sąlygų – kad už tiriamą nusikalstamą veiką grėstų griežtesnė negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmė²⁴, spręsti klausimą dėl griežtesnės kardomosios priemonės paskyrimo nėra net prasmės ir asmuo toliau gali pažeidinėti namų areštu nustatytus įpareigojimus, o tokiu būdu ši kardomoji priemonė tampa visiškai formalaus pobūdžio. Taigi, norint pasiekti tai, kad švelnesnės negu suėmimas kardomosios priemonės, tame tarpe ir namų areštas, tiriant ir nagrinėjant bylas dėl baudžiamųjų nusižengimų, nebūtų vien formalaus pobūdžio bei kad jų vykdymo kontrolė nebūtų tik pareigūnų laiko švaistymas, būtų tikslinga BPK numatyti išimtį, kuria vadovaujantis, asmenims, pažeidusiems švelnesnių kardomųjų nustatytas sąlygas, būtų galima skirti suėmimą net ir tuomet, kai inkriminuojamo straipsnio sankcija nenumato griežtesnės negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmės.

Kita problema namų arešto vykdymo kontrolėje yra susijusi su įtariamojo (kaltinamojo) tikrinimų intensyvumu. Namų arešto vykdymo kontrolę reglamentuojančiuose teisės aktuose yra

²² Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. Nr. I – 58 įsakymu patvirtintos rekomendacijos “Dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolės”, Valstybės žinios, 2003, Nr. 39-1807 (su 2008 m. Birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83 patvirtintais pakeitimais)

²³ Ten pat.

²⁴ Baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga ir baudžiamojo įstatymo uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą.

numatyta, kad policijos pareigūnas privalo tiek kartų tikrinti kontroliuojamąjį asmenį, kiek nurodyta teismo nutartyje. Jeigu nutartyje nenurodytas patikrinimų skaičius, asmuo turi būti tikrinamas ne rečiau kaip kartą per 7 dienas²⁵. Taip pat yra numatytas draudimas asmenį tikrinti telefonu. Pastebėtina tai, kad tik išimtiniais atvejais ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartyje skirti kardomąją priemonę - namų areštą yra nurodoma kiek kartų turi būti tikrinamas asmuo, todėl policijos pareigūnai įtariamąjį (kaltinamąjį) tikrina kas 7 dienas. Toks tikrinimų intensyvumas akivaizdžiai yra nepakankamas ir šiuo atveju paskirtoji kardomoji priemonė tampa visiškai formalus pobūdžio, neleidžianti pasiekti kardomųjų priemonių tikslų, kadangi asmens kontrolė lieka minimali, o jo galimybės trukdyti ikiteisminio tyrimo atlikimui, bylos nagrinėjimui teisme ir nuosprendžio įvykdymui bei galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas labai stipriai išauga. Su pastarąja problema susidūrė dauguma valstybių, kurių teisinėse sistemos yra įtvirtintas namų arešto institutas. Kadangi prie kiekvieno įtariamojo (kaltinamojo), kuriam paskirtas namų areštas, pastatyti po policijos pareigūną, kuris užtikrins namų arešto sąlygų laikymosi kontrolę, nėra galimybės, todėl dauguma valstybių, nepriklausomai nuo to ar valstybėje namų areštas yra kaip kardomoji priemonė, ar kaip bausmės rūšis, perėjo prie elektroninės namų arešto sąlygų vykdymų kontrolės. Tiesa, elektroninės kontrolės formos įvairiose valstybėse yra skirtingos, tačiau tokia kontrolė neabejotinai ne tik leidžia pasiekti namų arešto tikslų, bet ir sumažina pareigūnų darbo krūvius, o tai pat valstybėse, kuriose namų areštas yra bausmės rūšis, turi ir ekonominę naudą, nes yra gerokai pigesnė negu nuteistųjų išlaikymas įkalinimo įstaigose. Didžiojoje Britanijoje derinamos dvi pagrindinės elektroninės kontrolės formos – viena forma pasireiškia tuo, kad asmeniui uždedama apyrankė, kuri siunčia signalus, leidžiančius nustatyti asmens buvimo vietą į teisėsaugos institucijose esančiuos pultus, kita forma - tai tikrinimas telefonu ir balso įrašymas. Jungtinėse Amerikos Valstijose elektroninė kontrolė taip pat panaši - čia asmeniui ant kojos yra pritvirtinamas prietaisas, kuris siųsdamas signalus leidžia kontroliuoti, kada asmuo išėjo iš namų, kada grįžo, kur buvo nuvykęs ir pan. Taip pat reikia pastebėti ir tai, kad kai kuriose JAV valstijose patys asmenys, kuriems yra paskirtas namų areštas, padengia dalį elektroninės kontrolės įrangos nuomos išlaidų²⁶.

Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką namų arešto kontrolės srityje bei į tai, kad šiuo metu pas mus esanti kontrolė yra tik formalus pobūdžio, neleidžianti pasiekti norimų tikslų, turėtų būti svarstomas klausimas dėl galimybių ir Lietuvoje pritaikyti elektroninę namų areštu paskirtų įpareigojimų kontrolę. Be jokios abejonės, toks kontrolės mechanizmo modernizavimas kainuotų

²⁵ Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. Nr. I – 58 įsakymu patvirtintos rekomendacijos “Dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolės”, Valstybės žinios, 2003, Nr. 39-1807 (su 2008 m. Birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83 patvirtintais pakeitimais)

²⁶ Electronic monitoring. Internetinė prieiga: <http://www.johnhoward.ab.ca/PUB/A3.htm#EXE>

valstybei labai brangiai, tačiau ar nederėtų šiuo atveju įvertinti įkalinimo įstaigose esančių asmenų išlaikymo išlaidas ir spręsti klausimą dėl namų arešto instituto reformavimo, įtvirtinant jį kaip atskirą bausmės rūšį, bei pašalinant iš kardomųjų priemonių sąrašo. Lietuvos Respublikai įkalinimo įstaigose esančių asmenų išlaikymas kiekvienais metais vis brangiau kainuoja - 2004 metais vieną dieną asmenį išlaikyti įkalinimo įstaigoje valstybei vidutiniškai kainavo – 37,22 lt., 2006 – 46, 87, o 2008 – 65, 47lt.²⁷ Taigi nuteistiesiems arešto arba laisvės atėmimo bausmėmis už mažiau pavojingas nusikalstamas veikas, pakeitus bausmę namų areštu, valstybės sutaupytos lėšos galėtų būti skiriamos elektroninei namų arešto kontrolei įdiegti. Tokiu būdu ne tik būtų taupomos valstybės lėšos bet ir asmuo neįgytų naujos „kriminalinės įkalinimo įstaigos“ patirties, neprarastų darbo, galėtų tęsti mokslus, nenutrūktų ryšiai su šeima, nekiltų socialinės integracijos problemų, kurios kyla asmenims grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, tačiau tuo pačiu, suvaržant asmens teises ir laisves, t.y. vykdant namų areštu nustatytus įpareigojimus, būtų pasiekti ir bausmės tikslai. Kita vertus, namų arešto eliminavimas iš kardomųjų priemonių sąrašo neturėtų padaryti neigiamos įtakos baudžiamojo proceso tikslų siekimui, kadangi BPK numatytas ganėtinai platus sąrašas skirtingo griežtumo kardomųjų priemonių, o kai kurios, pavyzdžiui - rašytinis pasižadėjimas neišvykti, numato analogiškus įpareigojimus - nesilankyti tam tikrose vietose ir nebendrauti bei neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis, kaip ir šiuo metu namų areštas. Todėl kompleksiskai derinant kelių kardomųjų priemonių, švelnesnių už namų areštą, taikymą bei užtikrinant tinkamą jų vykdymo kontrolę, bus pasiekti tikslai, kurių siekiama skiriant kardomasias priemones įtariamajam (kaltinamajam).

IŠVADOS

Namų areštas yra įtvirtintas daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose, tačiau jo samprata skirtingose valstybėse ganėtinai skiriasi. Prancūzijos ir Vokietijos BPK atskira kardomoji priemonė – namų areštas nėra įtvirtinta, tačiau yra numatytos procesinės prievartos priemonės, kurios atitinka atskirus lietuviškojo namų arešto elementus. Anglosaksų teisinės sistemos valstybėse - Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje bei kontinentinės teisės sistemos atstovėje – Švedijoje, nors ir namų areštu suvaržoma asmens laisvė labai panašiai, tačiau pastarosiose valstybėse namų areštas yra kaip bausmės rūšis.

²⁷

Metai	2004 12	2005 12	2006 12	2007 12	2008 12
Iš viso	37,22	39,79	46,87	50,51	65,47

Internetinė prieiga:

http://www.nplc.lt:8000/asis/images/tempImages/tmp_trumpalaikis_failas_Duomenys60608.html

Nors kardomoji priemonė – namų areštas Lietuvos baudžiamajame procese nėra nauja, tačiau statistiniai duomenys rodo, kad ji itin retai taikoma praktikoje, o tai byloja apie namų arešto vykdymo kontrolės mechanizmo netobulumus dėl kurių ši kardomoji priemonė tampa tik formalaus pobūdžio, nepasiekianti kardomųjų priemonių tikslų.

Praktikoje namų areštas yra taikomas tiek įtariamajam, tiek ir kaltinamajam, tačiau LR BPK normose reglamentuojančiuose namų areštą, minima tik įtariamojo sąvoka. Ši teisės spraga turėtų būti koreguojama, įstatymų leidėjui aiškiai nurodant, kad namų areštas gali būti skiriamas tiek įtariamajam, tiek ir kaltinamajam, kaip tai yra reglamentuojama Rusijos Baudžiamojo proceso kodekse.

Įpareigojant asmenį nebendrauti su tam tikrais asmenimis, pagrindinis tikslas, kurio siekiama yra tas, kad įtariamasis netrukdytų baudžiamajam procesui, bandydamas paveikti liudytojus, nukentėjusiuosius ar kitus įtariamuosius ar atlikdamas kitus neteisėtus veiksmus. Tačiau praktikoje minėtus neteisėtus veiksmus, trukdančius procesui, neretai asmenys padaro ne patys tiesiogiai, o per kitus asmenis, todėl ši reglamentacija turėtų būti keičiama, numatant, kad skiriant namų areštą asmuo gali būti įpareigotas ne tik nebendrauti, bet ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis.

Daugumoje užsienio valstybių, kuriose taikomas namų areštas, jau senokai pereita nuo senosios kontrolės formos, kuomet namų areštu skirtų įpareigojimų kontrolę vykdė policijos pareigūnai vykdamai į įtariamojo (kaltinamojo) gyvenamąją vietą, prie elektroninės kontrolės formos, kuomet asmuo yra tikrinamas ryšio priemonėmis arba (ir) prie kūno pritvirtintais prietaisais, siunčiančiais signalą į kontrolės pultus.

Atsižvelgiant į įkalinimo įstaigose esančių asmenų kasmet augančius išlaikymo kaštus bei į užsienio valstybėse esančią praktiką, turėtų būti svarstomas klausimas dėl namų arešto reformavimo ir įtvirtinimo kaip atskiros bausmės rūšies. Tai leistų ženkliai sutaupyti lėšas skiriamas nuteistiesiems arešto arba laisvės atėmimo bausmėmis, už mažiau pavojingas nusikalstamas veikas, išlaikyti, kurios galėtų būti panaudotos diegiant elektronines namų arešto kontrolės formas. O kompleksiskai derinant kelių kardomųjų priemonių, švelnesnių už namų areštą, taikymą bei užtikrinant tinkamą jų vykdymo kontrolę, bus pasiekti tikslai, kurių siekiama įtariamajam (kaltinamajam) skiriant kardomasias priemones.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr.37. (Su pakeitimais ir papildymais)
2. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>
3. Visuotinė lietuvių enciklopedija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001
4. Капинус Н., Меры пресечения в российском уголовном процессе, Следователь, Москва, 1998

5. Losis E., Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija. Vilnius. 2008 Nr. 108.
6. Kavolis M. Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Kaunas. 1933.
7. Уголовно – процессуальный кодекс Российской Федерации. Internetinė prieiga: <http://www.gdezakon.ru/up/>
8. <http://wings.buffalo.edu/law/bclc/resource.htm>
9. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001
10. Альтернативные формы наказания в США, Борьба с преступностью за рубежом, Москва, 1987
11. Department of Justice. Home detention. Internetinė prieiga: <http://www.corrections.sa.gov.au/welcome.htm>
12. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė Vilnius, 2001
13. Goda G., Kazlauskas M., Kuonis P. Baudžiamojo proceso teisė, Vadovėlis, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2005
14. Vidaus reikalų ministro 2000 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. 288 „Dėl kardomosios priemonės – namų arešto – vykdymo kontrolės instrukcijos“ Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1593
15. Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. Nr. I – 58 įsakymu patvirtintos rekomendacijos “Dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolės”, Valstybės žinios, 2003, Nr. 39-1807 (su 2008 m. Birželio 13 d. įsakymu Nr. I-83 patvirtintais pakeitimais)
16. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000. Nr. 89-2741
17. Electronic monitoring. Internetinė prieiga: <http://www.johnhoward.ab.ca/PUB/A3.htm#EXE>

CONCEPTION, GROUNDS FOR GRANTING, ENFORCEMENT OF HOME ARREST AS A PRE - TRIAL MEASURE

Marijus Šalčius*
Mykolas Romeris University

Summary

The article, by using a comparative approach provides an overview of house arrest. In Lithuania it is known as the pre-trial supervision measure, and in foreign countries known as a type of punishment. The article also gives an overview of house arrest, as a pre-trial supervision measure, prescription base, procedure and emphasis on practical application problems on the pre-trial measure. Particular attention is paid to house arrest control mechanism, because there are some problems in practical use that should be highlighted, for which the pre-trial supervision measure – house arrest - is formal in nature and does not achieve the supervision measure purpose. In view of the foreign law and the economic interests of the state the author of this article makes a suggestion to reform the house arrest supervision mechanism to electronic forms of control, and to address the issue of house arrest, as a result of penalty in Lithuania's legal system. House arrest is enshrined in many countries criminal procedure laws, but the concept is quite different in different countries. For example France and Germany Criminal procedure codes separate pre-trial supervision measure and house arrest is not established, but there are procedural coercive measures which meet the individual elements of the Lithuanian house arrest. Anglo – Saxon legal system countries - Britain, the United States, Australia and the continental legal system representatives - in Sweden, although the house arrest and restrict personal freedom is very similar, but there are countries under house arrest as a type of punishment. Although pre-trial supervision measure - arrest in Lithuanian criminal proceedings is not new, but statistics show that it is very rarely applied in practice, so this pre-trial supervision measure is only formal in nature and does not achieve the objectives of supervision measures. Furthermore, in view of the prison population growing, yearly maintenance costs as well as the, foreign state's practice, house arrest institute should be reformed and consolidate in Criminal Procedure Code as a separate type of punishment. This would enable a significant savings given to convicts, arrest or imprisonment for less serious offenses, to maintain, which could be used for the introduction of electronic house arrest monitoring forms. In practice, the house arrest is applied to the suspect so as well as the accused, but the Lithuanian Criminal Procedure

Code that regulates house arrest, refers only to the suspect. This legal vacuum should be adjusted, the legislator clearly stating that the house arrest can be used in both the suspect and the accused how it is regulated by the Russian Criminal Procedure Code.

Keywords: criminal procedure, pre-trial supervision measures, house arrest, punishment.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, procesinės prievartos priemonės, kardomosios priemonės.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, lektor.

VIEŠOSIOS TVARKOS IR VISUOMENĖS SAUGUMO RYŠIO AKTUALUMAS GLOBALIZACIJOS SĄLYGOMIS

Vytautas Šlapkauskas

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT - 2057 Vilnius
Telefonas 8-5-2714697
El.paštas: slapkauskas@mruni.eu*

Santrauka. Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio diskurso imtis verčia trys persipynę globalūs procesai: 1) informacinės civilizacijos formavimasis, 2) virš nacionalinių politinių bendruomenių ir su jomis susijusių naujų tapatybių formavimasis; 3) globalizacijos plitimas. Šie globalūs procesai transformuoja visuomenės saugumo garantijas ir viešąją tvarką bei jos užtikrinimo galimybes.

Šio tyrimo tikslas – atskleisti objektyviai besiklostančias viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio gilumines transformacijas, kurias sukelia informacinės epochos pradžioje vyraujančių socialinių sąlygų ir naujų veiksmų konfliktas.

Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ir ryšio diskursas atskleidė:

1. Klasikinės socialinės tvarkos kaip individo ir bendruomenės saugumo formos esminį vaidmenį. Tik bendrų elgesio normų laikymosi procese susiformuoja visuomenė. Todėl yra tik tiek visuomenės, kiek funkcionali yra socialinė tvarka.

2. Liberaliąją viešąją tvarką kaip demokratijos ir rinkos sąveikos padarinį. Tačiau demokratijos ir rinkos sąveikos raidoje tai pat išryškėja, kad nacionalinė valstybė yra nepakankamas liberaliosios viešosios tvarkos funkcionalumo garantas.

3. Globalizacijos poveikį liberaliosios tvarkos garantams. Globalizacijos poveikyje silpnėja valstybės ir pilietinės visuomenės galios užtikrinti liberaliosios viešosios tvarkos funkcionalumą ir saugumą. Viešosios tvarkos reikalavimai vis dažniau tampa ne nacionalinės, o virš valstybinių subjektų konstravimo objektu. Todėl labai tikėtina, kad suaktualėjusios visuomenės saugumo užtikrinimo problemos bus sprendžiamos vis labiau orientuojantis į klasikinės socialinės tvarkos sampratą.

Pagrindinės sąvokos: viešoji tvarka, visuomenės saugumas, demokratija, rinka, globalizacija.

IVADAS

Saugumas yra vienas svarbiausių žmogaus poreikių (pagal A. Maslow). Todėl žmonių grupė, kurdama bendras viešojo elgesio taisykles bei jų laikydama ir puoselėdama atitinkamas vertybes, siekia garantuoti savo saugumą ir šiame procese tampa bendruomene (visuomene). Kiekvienas visuomenės tipas turi savo vertybes¹ kurios susiklosto atitinkamos epochos formavimosi procese ir yra jos skiriamieji bruožai. Taigi visuomenė savo raidoje kuria naujas pagrindinių poreikių įgyvendinimo galimybes ir jų pagrindus - viešąją tvarką.

Dauguma šiuolaikinio pasaulio visuomenių egzistuoja skirtingoje savo socialinės raidos situacijoje: vienos yra pereinamajame laikotarpyje iš pramoninės eros į informacinę epochą, kitos - kuria informacinę civilizaciją. Pereinamasis laikotarpis neišvengiamai turi neigiamus lydimuosius reiškinius. Pavyzdžiui, Fr. Fukujama pabrėžia, kad JAV ir kitų šalių perėjimą į informacinę epochą

¹ Инглехарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // ПОЛИС. 1997. №4. С. 16.

lydėjo rimti socialinio gyvenimo pablogėjimai². Svarbiausias pereinamojo laikotarpio ir informacinės epochos pradžios lydimasis reiškinys yra visuomenės socialinės struktūros giluminė transformacija³. Tai reiškia, kad informacinės epochos formavimosi pradžios procese vyksta giluminės visuomenės saugumo garantijų ir viešosios tvarkos transformacijos.

Tyrimo tikslas – atskleisti objektyviai besiklostančias viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo ryšio giluminės transformacijas, kurias informacinės epochos raidos pradžioje sukelia demokratijos ir rinkos sąveika globalizacijos sąlygomis. Tyrimas grindžiamas socialinės tikrovės raidos filosofinės analizės metodu.

KLASIKINĖ SOCIALINĖ TVARKA – PIRMAPRADĖ IR ESMINĖ INDIVIDO IR BENDRUOMENĖS SAUGUMO FORMA

Dabartinės pasaulio visuomenės funkcionuoja pereinamojo iš pramoninės eros į informacinę epochą ir informacijos epochos pradžios laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu neišvengiamai vyksta visuomenės saugumo garantijų ir viešosios tvarkos transformacijos, kurių subjektai yra naujas socialines ir politines galias įgyjančios socialinės grupės visuomenės viduje bei aktyvėjantys virš nacionalinio poveikio subjektai. Siekiant kuo giliau suvokti vykstančias visuomenių struktūrines transformacijas ir galimus jų socialinius padarinius, būtina išnagrinėti klasikinės socialinės tvarkos vaidmenį svarbiausių žmogaus poreikių tenkinimo ir bendruomenės formavimosi procesuose. Didžiausius tokio pobūdžio tyrimus yra atlikę Fr. A. von Hayekas, todėl remsimės kai kuriomis jo įžvalgomis, neprarandančiomis mokslinę vertės.

Hayeko tyrimai atskleidė, kad „būtina visiškai išsivaduoti nuo iliuzijos, kad pirmiau egzistuoja visuomenė, ir tik vėliau ji susikuria sau įstatymus. Šia klaidinga idėja remiasi visas konstruktyvistinis racionalizmas, pradedant Descartes‘u ir Hobbesu – per Rousseau ir Benthamą – iki šiuolaikinio teisinio pozityvizmo; būtent ši idėja tyrinėtojams užgožė tikrąjį teisės ir valdžios santykį. Tik dėl to, kad individai laikosi tam tikrų bendrų taisyklių, žmonių grupė gali gyventi tos tvarkos, kurią vadiname visuomenė, sąlygomis. <...> Individai, nesutariantys dėl bendrų vertybių, kartais gali susitarti dėl tam tikrų konkrečių tikslų ir efektyviai veikti remdamiesi tokiu susitarimu. Tačiau tokio sutarimo dėl konkrečių tikslų niekada nepakaks, kad susiklostytų toji stabili tvarka, vadinama visuomene“⁴. Iki šiol Lietuvoje gajos yra abi iliuzijos: 1) visuomenės ir viešosios tvarkos skirties iliuzija; 2) visuomenės kaip interesų grupių sutarties iliuzija.

² Фукуяма Фр. Великий разрыв. - Москва: Издательство АСТ, 2003. С. 13-14.

³ Крауч К. Постдемократия. - Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. С 74-92.

⁴ Hayek Fr. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I: Taisyklės ir tvarka. -Vilnius: Eugrimas, 1998. P.146 – 147.

Esminis bendruomenės ir tvarkos ryšio klausimas yra toks: kaip primityviomis sąlygomis gali išgyventi individai? Jie išgyventi gali tik grupėmis, kartu bandydami patenkinti savo pagrindinius poreikius. Todėl bendruomenės arba socialinės tvarkos atsiradimas ir raida yra natūralus procesas, kuris grindžiamas žmonių pagrindinių poreikių įgyvendinimo poreikiu ir kuriame neišvengiamai susiformuoja bendruomenės primatas prieš individą. A. Maslow pabrėžė, kad “šie poreikiai, arba vertybės, susiję hierarchiškai ir evoliuciškai – pagal stiprumą ir pirmumą. Pavyzdžiui, saugumas yra galingesnis ir stipresnis, skubesnis, anksčiau atsirandantis, gyvybiškesnis poreikis nei meilė, o maisto poreikis paprastai yra stipresnis už kiekvieną kitą. Be to, visus šiuos poreikius galima laikyti žingsniais laiko taku prie bendro savęs aktualizavimo, kuris apima visus bazinius poreikius”⁵. Tai reiškia, kad pagrindinių poreikių tenkinimo procese savaime klostėsi tokios socialinio elgesio taisyklės, kurios ne tik padėjo išgyventi kuo didesniame jas praktikuojančių žmonių grupių skaičiui, bet ir siekti aukštesnių gyvenimo tikslų.

Pagrindinių poreikių tenkinimo ir grėsmių vengimo procese išliko tik tos žmonių grupės, kurios sugebėjo gamtinę atranką susieti su kultūrinės atrankos pradmenimis, t.y. sugebėjo intuityviai laikytis tokių bendrų elgesio normų, kurios didino tarpusavio atvirumą, pasitikėjimą ir saugumą. Taigi bendrų elgesio taisyklių laikymasis buvo esminis grupės organizuotumo didinimo pagrindas. Labai svarbu pabrėžti, kad savaiminės socialinės tvarkos taisyklės, kurios valdo žmogaus elgesį ir jam suteikia racionalumo bruožų, pasižymi dviem ypatybėmis: 1) jomis vadovaujamosi veikloje, nors veikiančiam individui jos nėra žinomos artikuliuotu pavidalu. Jos tiesiog reiškiasi kaip veiksmų reguliarumas, kuris gali būti eksplicitiškai aprašytas; 2) tokių taisyklių pradedama laikytis todėl, kad faktiškai jos suteikia jomis besivadovaujančiai grupei pranašumo kitų grupių atžvilgiu, bet ne todėl, kad jos yra žinomos⁶. Kitaip tariant, žmogus jau veikė prieš pradėdamas mąstyti bei suprasti. Tai, ką vadiname supratimu, galiausiai yra ne kas kita kaip žmogaus sugebėjimas reaguoti į aplinką pagal tokią elgesio schemą, kuri padeda jam išlikti. Taip kūrėsi socialinių vertinimų ir normų visuma: to, kas vyksta, kas yra gėris, kas – blogis, ko reikia siekti, o ko reikia vengti, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje situacijoje ir t.t. Šios visumos pagrindu buvo sprendžiama, ką reiškia vienas arba kitas įvykis, reiškinys, koks įvykių, reiškinų, daiktų santykis. Visa tai – svarbiausi visuomenės kultūros elementai.

Taigi klasikinė socialinė tvarka - tai konkrečioje visuomenėje susiklosčiusi ir besivystanti visuma bendruomeninių ryšių ir santykių ypatybių, kurių praktikavimas padeda išgyventi ir siekti aukštesnio gyvenimo lygio kuo didesniame visuomenės ar socialinės grupės narių skaičiui. Socialinė tvarka, be kurios atsiradimo ir raidos individai negali susiburti į bendruomenę, yra bet kurios

⁵ Maslow A. Psichologijos duomenys ir vertybių teorija // Gėrio kontūrai. -Vilnius: Mintis, 1989. P. 343.

⁶ Hayek Fr. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I: Taisyklės ir tvarka.- Vilnius: Eugrimas: 1998. P. 36-37.

visuomenės atributas (esminė savybė, be kurios visuomenė neegzistuoja). Socialinės tikrovės konstravimo analizė atskleidė, kad bendruomenė klostosi ir jos saugumas stiprėja bendrų įpročių institucionalizacijos procese⁷. Kitaip tariant, iš įsitvirtinusių naudingiausių bendrų įpročių palengva susiformuoja socialinė institucija [lot. *institutio* – nustatymas, sutvarkymas]. Institucija suvokiama dvejopai - kaip vidinis ir išorinis žmogaus veiklą reguliuojantis veiksnys. Dėl institucijos imperatyvų tariamo neišvengiamumo žmogus perima jam “primestus” elgesio, veiksmų modelius ir lieka įsitikinęs, kad jo veiksmų eiga yra vienintelė jam galima ir vienintelė gyvenimiškai prasminga⁸. Dar institucija suvokiama kaip išorinis žmogaus veiklą reguliuojantis veiksnys, pavyzdžiui, bendruomenė arba kitoks žmonių susivienijimas, bendrija.

Klasikinės (dar kitaip – tradicinės) socialinės tvarkos „augimo“ arba bendrų įpročių institucionalizacijos procese susiklostė trys socialinės institucijos – moralė, religija ir teisė. Neatsitiktinai lotynų kalbos žodžio „mos“, iš kurio kilo žodis „moralė“ pirmykštė reikšmė buvo valia⁹. Tai reiškia, kad susiformuoja klasikinės (tradicinės) visuomenės trys socialinės sąmonės formos – moralinė, religinė ir teisinė. Todėl labai svarbu pabrėžti du esminius susijusius dalykus: 1) klasikinės socialinės tvarkos funkcionavimo būdų (moralinio, religinio ir teisinio) ir žmonių bendruomenės sąmonės formų (moralinės, religinės ir teisinės) ryšį; 2) socialinių (viešųjų) santykių srities vyravimą prieš siaurą asmeninių santykių sritį. Tai reiškia, kad socialinės tvarkos funkcionalumas grindžiamas bendruomenės narių tarpusavio kontrole, vadinama socialine kontrole. Socialinių institucijų pagrindu susiformuoja tradicinių visuomenių socialinė struktūra. Socialinė struktūra – tai visuomenės, kaip socialinės sistemos sandara, kurios elementai – socialinės institucijos, socialinės grupės, socialinės organizacijos ir socialinio veikimo formos – susieti tarpusavio ryšiais. Pavyzdžiui, moralė kaip socialinės sąmonės forma turi tris esminius elementus:

1. Atsakingų narių bendruomenė, pvz., šeima, tradicinė kaimo ir miesto bendruomenė. Socialinei sąmonei svarbus yra bendruomenės nario elgesys kitų individų atžvilgių, ir kitų individų elgesys grįžtamasis elgesys. Pavyzdžiui, pagalba, užuojauta ir pan.

2. Nematerialių vertybių sistema – tiesa (išmintingumas, tiesumas, atvirumas, taurumas), teisingumas (atsakingumas, sąžiningumas, pareigingumas), patikimumas (drausmingumas, ištikimybė, pastovumas, orumas), darna (pagalba kitam, gailėstingumas, užuojauta, meilė), kurių siekti yra bendruomenės tikslas.

3. Gyvenimo būdas, kuris apima ir bendrų elgesio normų laikymąsi. Tai reiškia, kad gyvenimo būdas grindžiamas visiems bendruomenės nariams žinomos socialinės tvarkos

⁷ Berger P., Luckmann Th. Socialinės tikrovės konstravimas. -Vilnius: Pradai, 1999. P. 74-90.

⁸ Berger P. L. Sociologija. Humanistinis požiūris. Kaunas: UAB “Litera”, 1995. P. 90-92.

⁹ Anzenbacher A. Etikos įvadas. - Vilnius, Aidai, 1995. P. 17.

puoselėjimu ir dėl to yra suprantamas bei prognozuotinas. Bendrų taisyklių paisymas bendruomenėje neišvengiamai virto bendruoju gėriu, kuris pradžioje reiškėsi kaip teisingumo jausena. Bendro gėrio - teisingumo įsisąmoninimo procesas kultūrinės atrankos būdais grįžtamai įtakojo bendruomenės narių socialinės kontrolės stiprėjimą ir jos savireguliacijos sugebėjimo saviugdą. Visuomenės narių savireguliacijos sugebėjimas arba homeostazė - tai dinaminės pusiausvyros modelis, būdingas sudėtingai susiorganizuojančioms sistemoms, sugebančioms leistinose ribose išlaikyti savo esminius parametrus ir funkcijas. Tradicinės visuomenės savireguliacijos sugebėjimas yra socialinės, moralinės prigimties ir pasireiškia jos kolektyvinės sąmonės forma. Klasikinės visuomenės savireguliacijos sugebėjimas pasireiškė ir tuo, kad socialinė tvarka nuolatos buvo orientuojama atlikti savo pagrindinę paskirtį – tarnauti visuomenės saugumo užtikrinimui.

LIBERALIOJI VIEŠOJI TVARKA KAIP DEMOKRATIJOS IR RINKOS SĄVEIKOS PADARINYS

Teoriniai liberaliosios viešosios tvarkos pagrindai. Liberalioji viešoji tvarka grindžiama dviem teoriniais pagrindais – demokratijos ir liberalizmo teorijomis. Liberalioji viešoji tvarka realiai susiformuoja visuomenėje liberaliosios demokratijos vertybių pagrindu, kai susidaro individo „išlaisvinimo“ iš tradicinės socialinės moralės „varžtų“ socialinės sąlygos. Tokių socialinių sąlygų atsiradimui yra būtina, bet nepakankama visuomenės demokratinė būklė. Individo „išlaisvinimas“ vyksta tada, kai modernusis politinis mąstymas tampa liberaliosios visuomenės būdingu bruožu. Kitaip tariant, demokratija turi suaugti su liberalizmu - moderniuoju politiniu mąstymu.

Modernusis politinis mąstymas prasideda klasikinio liberalizmo autorių darbais ir grindžiamas penkiomis prielaidomis: 1) žmogaus teisių akcentavimas ir su tuo susijęs susižavėjimas negatyviaja laisve; 2) mechaninė politikos samprata; 3) radikalus privatumo ir viešumo sričių atskyrimas; 4) teisingumo iškėlimas pirmiau [aukščiau] gėrio; 5) moralinio spontaniškumo idėja¹⁰. Modernusis politinis mąstymas esmingai skiriasi nuo klasikinio mąstymo, būdingo tradicinei visuomenei. J. Habermasas išskyrė tris klasikinio ir moderniojo politinio mąstymo skirtis: 1) klasikiniu mąstymu politika yra etikos tęsinys, o moderniuoju požiūriu šie du dalykai griežtai skiriasi; 2) klasikinis mąstymas aiškino politiką kaip *praxis*, o modernusis mąstymas – kaip *techne*; 3) klasikinis mąstymas laikėsi įsitikinimo, kad iš politikos negalima padaryti griežto mokslo, o modernioji politikos samprata grindžiama priešingu įsitikinimu¹¹. Taigi klasikinio ir moderniojo

¹⁰ Jokubaitis A. Politika be vertybių. -Vilnius: Vilniaus universiteto TSPMI, 2008. P. 128-129.

¹¹ Habermas J. Theory and Praxis. – Boston: Beacon Press, 1974. P. 42.

politinio mąstymo skirtys yra svarbi priemonė paaiškinti gilią klasikinės socialinės ir liberaliosios viešosios tvarkos sampratų skirtį. Jei socialinės tvarkos giluminis pagrindas yra jos savaiminis augimas¹², tai liberalioji viešoji tvarka konstruojama tikslingai kaip techninis mechanizmas.

Moderniojo politinio mąstymo centre yra individas ir jo teisės, su kuriomis siekiama pragmatinių tikslų – sukurti minimalius įrankius riboti „visų karą prieš visus“ tiek, kad būtų įmanoma santykinai saugi individų egzistencija. Remiantis moderniojo mąstymu galima teigti, kad žmogaus teisių samprata yra svarbi ne tiek vertybiniu, bet labiau instrumentiniu požiūriu. Neatsitiktinai klasikinė liberalizmo filosofija grindžiama idėja, kad „visų karą prieš visus“ gali sustabdyti tik laisvų individų susitarimu sukurta valstybė, kuri gali kištis į jų gyvenimą pagal iš anksto apibrėžtas taisykles ir tik tai tiek, kad juos apsaugotų nuo destruktijos ir smurto¹³. Tai minimalistinės valstybės samprata, kurios požiūriu valstybė kuriama individų ir jų bendruomenės saugumui užtikrinti. Remiantis Loko socialinės sutarties teorija, valstybė turi būti labai stipriai orientuota į ją sukūrusius individus. Šiuo požiūriu valstybė yra ją sukūrusių individų bendruomeniškumo forma ir turi būti vengiama rimtų susidūrimų tarp valstybės ir piliečių. Valstybė ir visuomenė yra tiek suaugusios, kad individų saugumas ar nesaugumas yra neatsiejamas nuo valstybės saugumo. Anot P. Reynoldso, R. Nozicko ir kitų autorių, individų vertybės turėtų būti pirminis kriterijus vertinti valstybės elgesį, nes minimalioje valstybėje kolektyvinės struktūros turi būti subordinuotos pirminei žmogaus teisių vertybei¹⁴. Todėl su žmogaus teisių įteisinimu buvo įgyvendinta klasikinio liberalizmo svajonė paversti žmogaus teises tarsi gamtos jėga, ribojančia visų individų karą prieš visus ir valstybę naudoti savo galią prieš individus.

Moderniojo politinio mąstymo ir rinkos sąveika. Liberalioji viešoji tvarka tikslingai konstruojama, kai skirtingos liberaliosios demokratijos visuomenės grupės sukaupia moderniojo politinio mąstymo patirties. Pirmuosius moderniojo mąstymo pradmenis visuomenės nariai įsisavina, kai jie demokratinio balsavimo būdu iš viešojo gyvenimo „pašalina“ dvi klasikines socialines institucijas – moralę ir religiją ir konstituciškai įtvirtina jų asmeninio pasirinkimo statusą. Toks pakeitimas yra svarbus bent dviem aspektais: 1) liberaliosios demokratijos visuomenės socialinė struktūra toliau bus konstruojama teisės kaip vienintelės socialinės institucijos pagrindu; 2) moralės ir religijos kaip socialinių institucijų statuso „pakeitimas“ teikia formalias prielaidas įteisinti moralinį ir religinį reliatyvizmą ir šiuo pagrindu formuoti vertybiniu požiūriu pliuralistinę visuomenę.

¹² Hayek Fr. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Taisyklės ir tvarka. I. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 80-81.

¹³ Berlin I. Vienovė ir įvairovė. – Vilnius: Amžius, 1995. P. 160.

¹⁴ Reynolds P.A. An Introduction to International Relations. - London: Longman, 1980. P. 47-48.

Iš viduramžių atėjo idėja, kad teisė turi tarnauti tam tikros faktinės padėties sukūrimui. XX a. daugelio Vakarų valstybių elitas, pavyzdžiui, amerikiečių Realistinės teisės mokykla¹⁵, siekė teisę paversti instrumentu, su kuriuo galėtų įgyvendinti pagrindinę Švietimo epochos idėją – konstruoti visuomenę. Liberaliosios demokratijos visuomenės „išlaisvinimas“ iš moralės ir religijos „varžtų“ leidžia valstybei paversti teisę moderniu politinės jėgos įrankiu, kuriuo konstruojama liberalioji viešoji tvarka. Kai teisė yra laikoma vien valstybės politinės jėgos įrankiu, tai tuo pačiu ji laikoma nepriklausoma nuo kitų socialinio reguliavimo sistemų, ypač nuo moralės ir papročių paramos. Daugiau nebemanoma, jog teisė efektyvi dėl jos dermės su tautos papročiais. Teigiama priešingai: teisės efektyvumas kyla iš politinės jėgos koncentracijos. Moderni teisinė sistema suprantama kaip ypatingas valdžios galios mechanizmų rinkinys, naudojantis racionaliai išplėtotą teisinę doktriną, kurią kuria, aiškina ir taiko specializuotos valstybės teisinės įstaigos. Bet teisės (kaip valstybės įstaigų taikomos normos sprendimams priimti) ir moralės (kaip plačiojoje visuomenėje faktiškai egzistuojantys mąstymo ir elgesio modeliai) ryšiai žmonių sąmonėje atrodo silpnėjantys ir galų gale išnykstantys. Įstatymų leidėjams ir eiliniams piliečiams teisė virsta grynai techniniu reguliavimu, kuriam dažniausiai trūksta aiškaus moralinio elemento¹⁶.

Taigi moderniosios teisės vyraujantis bruožas yra jos techninis (instrumentinis) pobūdis. Tokia modernioji teisė yra šiuolaikinės valstybės valdymo įrankis. Tačiau moderniosios teisės techninį pobūdį visuomenė supranta kaip jos trūkumą: socialinių grupių, kurias teisė reguliuoja, sąmonėje teisės atsiskyrimas nuo moralės ir papročių galų gale sąlygoja jos faktinį nykimą daugelio piliečių sąmonėje, nes jie neturi reikiamos kompetencijos pažinti ir įsisavinti techniškąją teisę. Taigi siekdami sukurti teisę kaip veiksmingą ir nepriklausomą socialinės kontrolės bei socialinio vadovavimo priemonę, galų gale gauname priešingą rezultatą: techniškos teisės visuomenė nepažįsta ir dėl to ji nėra socialiai veiksminga. Kitaip tariant, didėjant instrumentinio požiūrio į teisę absoliutinimui mažėja pozityviosios teisės socialinė reikšmė ir tuo pačiu didėja individų teisinio pliuralizmo ir ypač teisinio nihilizmo visuomenėje sklaidos galimybės, kurios moralinio reliatyvizmo sąlygomis palaipsniui virsta liberaliosios viešosios tvarkos transformacijos į anarchizmui būdingą tvarką prielaidomis. Tai reiškia, kad viešosios tvarkos įteisinimas pozityviosios teisės technine kalba silpnina visuomenės pasitikėjimą pačia tvarka ir jos galimybėmis garantuoti visuomenės saugumą.

Moralės vaidmens socialiniuose santykiuose ignoravimas „atveria kelią“ ne tik moraliniam pliuralizmui – skirtingų vertybinių sistemų koegzistavimui bei jų konkurencijai, bet ir demokratijos modelių konkurencijai. Palaipsniui moralinio pliuralizmo raidos sąlygomis įsigali pliuralistinės

¹⁵ Pound R. Interpretations of legal history. – Cambridge, 1942. P. 7.

¹⁶ Cotterrell R. Teisės sociologija. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P.66.

demokratijos modelis. Šis modelis grindžiamas idėja, kad demokratija yra veiksmingesnė, kai tauta valdyme dalyvauja per atskirų visuomenės grupių konkuruojančius interesus. Pliuralistinės demokratijos modelio požiūriu demokratija yra tokia sistema, kurios daugelis organizacijų, veikiančių nepriklausomai nuo valdžios, siekdamos savo interesų daro jai spaudimą ir netgi meta jai iššūkį¹⁷. Taigi pliuralistinė demokratijos teorija sukonzentruoja dėmesį į organizuotas grupes ir iškelia naują demokratinio valdymo kriterijų: valdžia turi būti jautri ne viešajai visuomenės nuomonei, bet organizuotoms piliečių grupėms. Liberalioji viešoji tvarka tampa konkuruojančių grupių erdve ir manipuliacijų objektu. Todėl ji neišvengiamai tolsta nuo savo socialinės paskirties – garantuoti visuomenės saugumą.

Moralinio reliatyvizmo propagavimo sąlygomis rinkos reguliavimo atsisakymas valstybės mastu¹⁸ tapo esminiu liberaliosios demokratijos visuomenės narių stimulu įsisąmoninti „instrumentinį protą“. „Instrumentinio protas“ yra moderniojo mąstymo svarbiausias bruožas. Tai toks racionalumas, kurį pasitelkiame numatydami ekonomiškiausias priemones tikslams pasiekti. Jo sėkmės kriterijai yra maksimalus efektyvumas, geriausias išlaidų ir pelno santykis, kurio taikymas apėmė visas gyvenimo sritis, tame tarpe ir teisinę sistemą: sąmoningai galima elgtis priešingai teisės normų reikalavimams, nes apskaičiuojama, kad padaryta veika duoda daugiau naudos nei patiriama kentėjimų, kylančių iš maksimalios teisinės atsakomybės. Dažnai tikimasi išvengti teisinės atsakomybės arba bent sumažinti jos taikymo apimtį manipuliuojant žmogaus teisių ir laisvių absoliutinimu, pavyzdžiui, komercine paslaptimi, informavimo, saviraiškos laisve, nuosavybės ir kitomis teisėmis.

Moralinio reliatyvizmo ir rinkos sąveikos procese susiformavęs „instrumentinio proto“ kriterijų taikymas pamažu užvaldė pačią demokratiją. Demokratijos ir visuotinės komercializacijos sąryšis išplečia demokratijos subjektų ratą ir sąlygoja prieštaringos piliečio-vartotojo sampratos kūrimąsi. „Dabar žmonės daugiau reiškiasi kaip vartotojai; būtent tai lemia jų valdžią, todėl komercializacija tapo atvirkščiąja demokratizacijos pusė. Tai jėgos-dvynės, stumiančios pirmyn demokratijos bangą. Demokratizacijos dvilypė prigimtis – valdžios suteikimas žmonėms kaip

¹⁷ Джанда К., Берри Д. М., Голдман Д., Хула К. В. Трудным путем демократии: Процесс государственного управления в США / Пер. с англ. – Москва: „Российская политическая энциклопедия“, 2006. С.69.

¹⁸ Plačiau žiūrėti: Parsons W. Viešoji politika. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 21; .Schambeckas, Herbertas; Šlapkauskas, Vytautas; Sokolovas, Alfredas; Vaišvila, Alfonsas; Stoškus, Krescensijus; Kaluina, Andrius; Arlauskas, Saulius; Baublys, Linas; Petkuvienė, Rūta; Beinoravičius, Darijus. Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990 - 2007 m.) : kolektyvinė monografija. / Sudaryt. ir moksl. red. Alfonsas Vaišvila. -Vilnius : Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009.P. 34-35.

piliečiui ir kaip vartotojui – leidžia paaiškinti, kodėl mažai kas drįsta kritikuoti vykstančią visuomenėje transformaciją¹⁹.

Demokratijos ir rinkos suaugimas pakeičia pačią demokratiją ir visuomenės struktūrą²⁰: Vakarų visuomenių sąmonę apvaldė komercializmas ir įsigali vartotojiškoji visuomenė, kurios vertybės žmonių ryšius paženkliną dviprasmybės ženklų²¹. Pavyzdžiui, valstybės pilietybė, viešoji tvarka suvokiama kaip individualaus vartojimo prekė, kaip valstybės ir visuomenės intereso grupių derybų objektas. Tai reiškia, kad šiuolaikinė demokratija jau nutolo nuo XX a. demokratijos, kaip tarnaujančios pilietinei visuomenei, sampratos. Todėl komercializmo paveiktą demokratiją linkstama vadinti post-demokratija, kuriai būdingos tokios tendencijos²²: 1) vis labiau nuvertinami valstybinių institucijų veiklos pasiekimai; 2) plečiasi viešojo sektoriaus privatizacija, ypač švietimo, sveikatos apsaugos ir kitų socialinių paslaugų komercializacija; 3) didėja transnacionalinių korporacijų ir lobistinių grupių vaidmens nacionalinėje politikoje ir teisėkūroje. Taigi demokratijos ir rinkos suaugimo poveikyje siaurėja viešoji tvarka ir dezorganizuojamas jos ir visuomenės saugumo užtikrinimo ryšys.

GLOBALIZACIJOS POVEIKIS LIBERALIOSIOS TVARKOS GARANTAMS: VALSTYBĖS IR PILIETINĖS VISUOMENĖS GALIŲ SILPNĖJIMAS

Tradiciškai išskiriami du liberaliosios tvarkos garantai – demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė. Tačiau demokratijos ir rinkos suaugimo procese radikaliai transformuojasi demokratija ir visuomenės struktūra. Šios transformacijos padariniai – valstybės politinės galios silpnėjimas ir vartotojiškos visuomenės įsivyravimas. Postdemokratinė tendencijų raidą neišvengiamai skatina globalizacija kaip augantis susisaistymas, nes sparčiai besikuriančios ir jau veikiančios virš valstybinės institucijos bei kiti socialiniai dariniai, pavyzdžiui, transnacionalinės korporacijos, įvairūs socialiniai judėjimai, įsibrauna į nacionalinės valstybės demokratinį valdymą ir įtakoja viešosios tvarkos spontanię raidą. Pavyzdžiui, šiuolaikinės vyriausybės perka transnacionalinių korporacijų sprendimą įkurti savo padalinius ir dažnai papildomai dar finansuoja bent dalį jų įkūrimo išlaidų. M. Castelio tyrimai įtikinamai atskleidė, kad „instrumentinę nacionalinės valstybės galią iš esmės pakirto pagrindinių ekonominės veiklos formų globalizacija, medijų ir elektroninės komunikacijos globalizacija, nusikalstamumo globalizacija, socialinio protesto globalizacija ir

¹⁹ Захария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. – Москва: Ладомир, 2004. С. 241.

²⁰ Simas Čelutka. Zygmunto Baumano vartotojiškumo teorijos profilis // internetinė prieiga: <2010-09-02, bernardinai.lt>.

²¹ Bauman Z. Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą. – Vilnius: Apostrofa, 2007. P. 9-10.

²² Крауч К. Постдемократия. - Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. С. 122-130.

tarptautinio terorizmo pavidalu besireiškianti maisto globalizacija²³. Viešosios tvarkos reikalavimai globalizacijos poveikyje vis dažniau tampa ne nacionalinės, o virš valstybinių subjektų konstravimo objektu (pvz., ES vartotojų apsaugos direktyvos).

Ypač pavojinga, kad globalizacija pagreitino ar „išlaisvino“ daug neigiamų socialinių reiškinių, kuriems suvaldyti nepakanka vienos valstybės galių, pavyzdžiui, demografinių ir ekologinės degradacijos pokyčių, atsilikimo ir skurdo, narkomanijos ir terorizmo, šešėlinės ekonomikos ir tarptautinio nusikalstamumo ir t.t. Svarbiausia yra tai, kad įprastos nacionalinio lygio socialinės kontrolės, koordinacijos ir valdymo priemonės praranda savo veiksmingumą globalizacijos apimtame pasaulyje. Todėl neatsitiktinai po Rugsėjo 11 – osios demokratinio pasaulio liberalioji viešoji tvarka labiau grindžiama ir toliau bus grindžiama griežtesnės formos imperatyvais, siekiant apsaugoti visuomenės saugumą. Ekonominės globalizacijos ir tarptautinio terorizmo persipynimo kontekste tenka spręsti visuomenės saugumo ir žmonių laisvės, implikuotų žmogaus teisėse, santykio problemą, kuri neturi baigtinio sprendimo. Todėl neatsitiktinai tarptautinė nevyriausybinė organizacija Human Rights Watch savo 2009 m. ataskaita²⁴ konstatuoja visuomenės saugumo siekimą žmogaus teisių įgyvendinimo ataskaitoje.

„Vyriausybės ar valstybės - demokratinės arba kitokios – sąvoka nebegali toliau paprastai būti sąvoka, tinkama tam tikrai uždarei politinei bendruomenei arba nacionalinei valstybei apibrėžti. Bendros politinės lemties bendruomenė – savo likimą sprendžiantis kolektyviškumas – negali būti toliau suvokiama kaip viena nacionalinė valstybė“²⁵. Anot D. Heldo, „šiandieninėje tarptautinėje santvarkoje tebegyvuoja suverenios valstybės sistema, o kartu plėtojasi daugialypės valdymo struktūros. Ši hibridinė sistema sukelia ne tik įtampas, bet ir aštrias priešpriešas. Nėra visiškai aišku, ar ji kaip nors sprendžia fundamentalias modernaus politinio mąstymo problemas, be kita ko, susijusias su tvarkos ir tolerancijos, demokratijos ir atsiskaitomybės bei teisėto valdymo pagrindimu“²⁶. Taigi tikrasis veikiantis globalaus valdymo subjektas globalizuotame pasaulyje yra tinklo valstybė, pavyzdžiui, Europos Sąjunga, sudaryta iš nacionalinių valstybių, tarptautinių institucijų, nacionalinių valstybių asociacijų, regionų bei vietos valdžios struktūrų ir nevyriausybinių organizacijų. Būtent tinklo valstybė svarsto, tvarko ir sprendžia globalines, nacionalines ir vietines problemas. Nacionalinė valstybė yra tik vienas šio tinklo galios mazgų, sąveikaujantis su kitais galios mazgais ir negalintis nesiskaityti su galingiausių tinklo interesų

²³ Castells M. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia 2. – Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006. P. 291.

²⁴ Human Rights Watch 2009 m. ataskaita. <Prieiga per internetą tinklapyje www.hrw.org.>

²⁵ Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. -Vilnius: Margi raštai, 2002. P. 482.

²⁶ Castells M. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia 2. – Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006. P. 338.

vyravimu. Įvairių tinklo valstybės socialinių subjektų tarpusavio sąveika išryškina svarbiausius interesus, kurių įgyvendinimo procesuose persitvarko institucijos ir atskaitomybės mechanizmai, vyksta suverenios valstybės principų permąstymas. Kas ir kokiais pagrindais valdo tinklo valstybę? Į šiuos klausimus nėra pagrįstų atsakymų. Išskyla ir tinklo valstybės demokratijos paskirties klausimas, į kurį atsakyti nepakanka vien laikytis politikos valdų siaurinio ir individo pasirinkimo laisvės plėtimo ideologijos. Aštriai išskyla jų ribų problema. Todėl labai tikėtina, kad suaktualėjusios visuomenės saugumo užtikrinimo problemos bus sprendžiamos vis labiau orientuojantis į klasikinės socialinės tvarkos sampratą.

IŠVADOS

Socialinė tvarka yra bet kurios visuomenės atributas. Klasikinė socialinė tvarka susiklosto savaime pagrindinių individo poreikių įgyvendinimo procese ir funkcionuoja trimis būdais (formomis) – kaip moralė, religija ir teisė. Socialinės tvarkos formavimosi procese susiformuoja trys tradicinės visuomenės sąmonės formos ir socialinės institucijos - moralė, religija ir teisė. Šių socialinių institucijų pagrindu susiformuoja tradicinės visuomenės socialinė struktūra. Klasikinė socialinė tvarka yra svarbiausia tradicinės visuomenės saugumo forma.

Teoriniu požiūriu liberalioji viešoji tvarka gali būti tikslingai konstruojama, kai demokratija suauga su liberalizmu - moderniuoju politiniu mąstymu. Siekiant įteisinti praktines liberaliosios tvarkos konstravimo galimybes visuomenė demokratinio balsavimo būdu „pašalina“ iš viešojo gyvenimo dvi klasikinės socialines institucijas – moralę ir religiją. Liberaliosios demokratijos visuomenės „išlaisvinimas“ iš moralės ir religijos „varžtų“ leidžia valstybei paversti teisę moderniu (techniniu) politinės jėgos įrankiu, kuriuo konstruojama liberalioji viešoji tvarka ir pati visuomenė. Viešosios tvarkos įteisinimas pozityviosios teisės technine kalba silpnina visuomenės pasitikėjimą pačia tvarka ir jos galimybėmis garantuoti visuomenės saugumą.

Pliuralistinės demokratijos sąlygomis liberalioji viešoji tvarka tampa konkuruojančių visuomenės grupių erdve ir manipuliacijų objektu. Todėl ji neišvengiamai tolsta nuo savo socialinės paskirties – garantuoti visuomenės saugumą. Demokratijos ir rinkos suaugimo procese radikaliai transformuojasi demokratija ir visuomenės struktūra. Šios transformacijos padariniai – valstybės politinės galios silpnėjimas ir vartotojiškos visuomenės įsivyravimas. Liberaliosios viešosios tvarkos konstravimas tampa intereso grupių, siekiančių konkrečių tikslų, susitarimų objektu. Todėl viešoji tvarka, kaip ir pati visuomenė, praranda stabilumą. Globalizacijos poveikyje viešoji tvarka vis dažniau tampa ne nacionalinės, o virš valstybinių subjektų konstravimo objektu. Todėl labai

tikėtina, kad suaktualėjusios visuomenės saugumo užtikrinimo problemos bus sprendžiamos vis labiau orientuojantis į klasikinės socialinės tvarkos sampratą.

LITERATŪRA

1. Anzenbacher A. Etikos įvadas. - Vilnius, Aidai, 1995.
2. Bauman Z. Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą. – Vilnius: Apostrofa, 2007.
3. Berger P. L. Sociologija. Humanistinis požiūris. Kaunas: UAB “Litera”, 1995.
4. Berger P., Luckmann Th. Socialinės tikrovės konstravimas. -Vilnius: Pradai, 1999.
5. Berlin I. Vienovė ir įvairovė. – Vilnius: Amžius, 1995.
6. Habermas J. Theory and Praxis. – Boston: Beacon Press, 1974.
7. Castells M. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia 2. – Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006.
8. Cotterrell R. Teisės sociologija. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997.
9. Čelutka S. Zygmunto Baumano vartotojiškumo teorijos profilis // internetinė prieiga: <2010-09-02 , bernardinai.lt>.
10. Hayek Fr. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I: Taisyklės ir tvarka. -Vilnius: Eugrimas, 1998.
11. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. - Vilnius: Margi raštai, 2002.
12. Human Rights Watch 2009 m. ataskaita. <Prieiga per internetą tinklapyje www.hrw.org.>.
13. Jokubaitis A. Politika be vertybių. -Vilnius: Vilniaus universiteto TSPMI, 2008.
14. Maslow A. Psichologijos duomenys ir vertybių teorija // Gėrio kontūrai. -Vilnius: Mintis, 1989.
15. Parsons W. Viešoji politika. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
16. Pound R. Interpretations of legal history. – Cambridge, 1942.
17. Reynolds P.A. An Introduction to International Relations. - London: Longman, 1980.
18. Schambeckas, Herbertas; Šlapkauskas, Vytautas; Sokolovas, Alfredas; Vaišvila, Alfonsas; Stoškus, Krescensijus; Kaluina, Andrius; Arlauskas, Saulius; Baublys, Linas; Petkuvienė, Rūta; Beinoravičius, Darijus. Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990 – 2007 m.) : kolektyvinė monografija. / Sudaryt. ir moksl. red. Alfonsas Vaišvila. -Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
19. Джанда К., Берри Д. М., Голдман Д., Хула К. В. Трудным путем демократии: Процесс государственного управления в США / Пер. с англ. – Москва: „Российская политическая энциклопедия“, 2006.
20. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. – Москва: Ладомир, 2004.
21. Крауч К. Постдемократия. - Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010.
22. Фукуяма Фр. Великий разрыв. - Москва: Издательство АСТ, 2003.

THE GROWING RELEVANCE OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC ORDER AND SOCIAL SECURITY UNDER GLOBALISATION

Vytautas Šlapkauskas*
Mykolas Romeris University

Summary

The need to undertake the analysis of the relationship between social security and public order is stipulated by three global processes: 1) the formation of the information civilization; 2) the formation of

supranational political communities and new identities associated with them; 3) the expansion of globalisation. These global processes transform the guarantees of social security and public order.

The aim of this research is to uncover the fundamental transformations in the relationship between social security and public order that have resulted from the conflict between the social conditions dominant at the beginning of the information age and certain newly emerging factors.

The discourse of the relationship between social security and public order has demonstrated that:

1. Social security, as a form of individual and communal security, has essential significance. Society creates itself only in the course of following common norms of behaviour. Therefore, there is as much society as there is effective social order.

2. Liberal public order is a consequence of the interaction between the national democracy and the market. However, in the course of the interaction between the national democracy and the market, it has also become apparent that the nation state cannot ensure the effectiveness of the liberal public order. Therefore democracy should maintain and promote the role of the civil society as a warrant of public order.

3. Globalisation affects the warrants of liberal order. Under globalisation, the power of the state and civil society to ensure the effectiveness and security of the liberal public order grows weaker.

Keywords: public order, social security, democracy, market, globalisation.

Vytautas Šlapkauskas* Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės sociologija, teisės filosofija, teisės edukologija.

Vytautas Šlapkauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Law Philosophy and History, professor.

Research interests: Philosophy of law. Sociology of law. Educology of law.

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, SUSIJUSIŲ SU NUSIKALSTAMU BŪDU ĮGYTŲ PINIGŲ AR TURTO LEGALIZAVIMU, KRIMINALISTINĖ CHARAKTERISTIKA

Rolandas Šlepetys

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303670*

Santrauka. Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas kaip reiškinys tiesiogiai veikia kiekvienos valstybės finansų sistemą bei ekonomiką ir daro joms didžiulę žalą. Visos valstybės, ne išimtis ir Lietuva, stengiasi su šiuo reiškiniu kovoti įvairiomis priemonėmis. Viena iš jų – veikų, susijusių su nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimu kriminalizavimas, atskleidimas ir tyrimas, bausmių taikymas taip pat jų užkardymas. Deja, bet minėtų veikų nustatoma ir tyrimų atliekama labai mažai, o nuteistų asmenų skaičių galime suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų. Tai lemia daug priežasčių, tačiau viena iš jų yra ta, kad nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas kaip kriminalistikos mokslo objektas, nėra gerai išnagrinėtas mokslininkų ir kaip reiškinys nėra aiškus praktikams. Straipsnyje autorius kriminalistikos mokslo aspektu nagrinėja nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo veikos sampratą, kriminalistinę charakteristiką, išsamiau apžvelgdamas kriminalistinės charakteristikos elementus, jų reikšmę veikoms nustatyti ir tirti. Iškeliama problema, kurios apsunkina nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo veikų identifikavimą ir tyrimą. Tikimasi, kad nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo veikos kriminalistinės charakteristikos elementų apibūdinimas padės tiek mokslininkams, tiek praktiniams darbuotojams geriau suvokti šį reiškinį ir žinias pritaikyti kovai su juo.

Pagrindinės sąvokos: pinigų plovimas, legalizavimas, kriminalistinė charakteristika, finansinės operacijos.

IVADAS

Temos aktualumas. Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas kaip reiškinys tiesiogiai veikia kiekvienos valstybės finansų sistemą ir ekonomiką ir daro joms didžiulę žalą. Tai yra susiję su pinigų, kurie nėra valstybės apskaityti, t. y. apmokestinti, kiekio didėjimu pinigų apyvartoje taip skatinant tokius neigiamus ekonomikos reiškinius kaip infliaciją, tikros rinkos iškreipimą, nesąžiningą konkurenciją tarp ūkio subjektų. Pinigų plovimas taip pat susijęs su tokiais neigiamais reiškiniais kaip korupcija, lengvatinės prekybos kompanijų naudojimas siekiant nuslėpti pelną ir mokesčius. Be to, investuotojams tarptautiniu mastu sukuria valstybės, kaip nepatikimos šalies, įvaizdį. Dėl to kenčia valstybės ekonomika, o kartu visi valstybės gyventojai.

Nors kiekvienos valstybės, taip pat ir Lietuvos, pastangos kovoti su pinigų plovimu yra prioritetas valstybės reikalas, tačiau nusikalstamų veikų, susijusių su pinigų plovimu, yra užregistruojama palyginti labai nedaug. Tai buvo pastebėta ir Lietuvos Respublikoje vykusio Europos Tarybos ekspertų komiteto dėl priemonių, nukreiptų kovai su pinigų plovimu, vertinimo vizito metu. „Ekspertai pareiškė, kad pinigų plovimo užkardymo efektyvumas tebekelia abejonių, atsižvelgiant į konfiskavimą ir asmenų, nuteistų pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso

(toliau – LR BK) 216 straipsnį, skaičių. Ekspertų komiteto duomenimis, 2004–2007 m. Lietuvos Respublikoje buvo pradėti 48 ikiteisminiai tyrimai pagal LR BK 216 straipsnį, tačiau teisme išnagrinėtos tik 5 bylos. 2005 m. pagal LR BK 216 straipsnį nuteistas vienas asmuo, 2007 m. – penki asmenys, kurie nuosprendžius apskundė. Dauguma bylų yra perkvalifikuojamos arba nutraukiamos ikiteisminio tyrimo stadijoje¹. Panašūs skaičiai pateikiami ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros apibendrinime², kuriame nurodoma, kad Generalinės prokuratūros ir teritorinių prokuratūrų prokurorai 2004–2008 m. organizavo 43 tyrimus dėl nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo (BK 216 str.). Minėtu laikotarpiu pabaigti 22 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo; 13 ikiteisminių tyrimų nutraukta, 9 ikiteisminiai tyrimai pabaigti kaltinamojo akto surašymu (pagal LR BK 216 str.) ir perduoti į teismus. Nors 6 bylose priimti apkaltinamieji nuosprendžiai, įsiteisėjo tik 1 nuosprendis, o 5 bylose nuosprendžiai apskūsti apeliacine tvarka. Taigi kaip minėta, įsiteisėjo tik 1 nuosprendis, kuriuo 1 asmuo nuteistas už 216 str. numatytos veikos padarymą. Reikia nepamiršti, kad pinigų legalizavimas praktiškai visada yra nusikalstama veika, einanti po veikų, kurių metu nusikalstamu būdu įgyjami pinigai ar turtas. Nusikalstamu būdu uždirbtus pinigus ar turtą stengiamasi kuo greičiau „išplauti“ ir įlieti į teisėtą finansų sistemą, kartu ir ekonomiką tam, kad toliau tai duotų legalias pajamas. Neveltui sakoma, kad gali būti, jog pirmas milijonas yra nešvarus. Be abejo, dalis nusikalstamu būdu uždirbtų pinigų naudojama toliau darant minėtus nusikaltimus, o jų perteklius legalizuojamas. Plėtojantis globaliai ekonomikai, nuolat atsiranda naujų visuomeninių santykių formų ekonomikos bei finansų srityse. Naujos ekonominės ir finansinės galimybės tampa prieinamos ne tik sąžiningiems žmonėms, bet ir nusikaltėliams, kurie tomis galimybėmis naudojami nusikalstamais tikslais (taigi ir pinigams išplauti).³

Tobulėjant informacinėms technologijoms susidaro palankesnės sąlygos valdyti pinigų judėjimą sąskaitose ne tik Lietuvoje esančiuose bankuose, bet ir užsienyje. Taip atsiranda galimybė atlikti daugiau pavedimų į sąskaitas, išskaidant dideles pinigų sumas ir geriau užmaskuojant jų kilmę. Finansinių rinkų globalizacija palaipsniui ištrina sienas (ribas) tarp vidinių ir išorinių neteisėto kapitalo šaltinių, jo plovimo schemų nepriklausomai nuo nusikaltimo vietos ar pajamų iš

¹ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra Prokurorų veiklos 2004-2008 m. organizuojant ikiteisminius tyrimus dėl nusikalstamu būdu gauto turto įgijimo arba realizavimo (BK 189 str.) ir nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo (BK 216 str.), apibendrinimas 2008-12-24 Nr. 7.7-28. Parengė Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros Ikiteisminio tyrimo kontrolės skyriaus prokuroras Ugnius Vyčinas. <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrolė/ITapibendrinimai2008m/tabid/401/Default.aspx>. Prisijungta 2009-11-19.

² Ten pat.

³ Klimas T. (red.) Šiuolaikinis nusikalstamumas. Autorių kolektyvas. Kaunas: VDU I-kla, 2002. P. 103.

nusikalstamos veikos gavimo. Finansinių paslaugų rinkos plėtotė, stiprinant abipusį ryšį tarp finansinių institucijų, leidžia naudoti praktiškai bet kurį iš jų pinigams plauti.

Pastebimiausios neigiamos plovimo pasekmės suponuoja šiuos momentus: kriminalinis pasaulis formaliai teisėtu pagrindu gauna galimybę naudoti pajamas gautas iš neteisėtų operacijų ir kartu išplečiama jų legalizavimo veikla. Tai didina prie kriminalinio pasaulio įtaką politikai, o kartu silpnina teisinio reguliavimo sistemos mechanizmą, skatina korupciją viešajame sektoriuje ir teisės pažeidimus finansų sistemoje. Didelis kapitalas, įtrauktas į pinigų plovimą, pakerta finansų rinkų stabilumą, valstybė negauna dalies mokesčių, didėja mokesčių naštos disproporcija ir socialinė diferenciacija.

Žymi pinigų plovimo ar turto legalizavimo žala verčia valstybę priimti specialias priemones siekiant užkirsti kelią šiam neigiamam reiškiniui. Be to, labai svarbu nustatyti pinigų plovimo ar turto legalizavimo faktus, juos ištirti ir patraukti atsakomybėn kaltus asmenis. Tačiau praktikoje susiduriama su šios rūšies nusikalstamų veikų tyrimo sunkumais, kuriuos lemia ne tik gausios praktikos nebuvimas, bet ir kriminalistinių žinių trūkumas siekiant nustatyti kriminalistinius šios veikos požymius ir tinkamai ištirti minėtas veikas.

Apžvelgus daugumą nutrauktų ikiteisminių tyrimų, kurie buvo pradėti pagal LR BK 216 str. matyti, kad tyrimai pradėti gavus pirminės informacijos apie įtartinas operacijas su pinigineis lėšomis ar turtu. Tyrimo metu dažnai nustatomos verslo logika nepagrįstos finansinės operacijos, kurių turinys aiškiai byloja, apie neaiškią ar nusikalstamą piniginių lėšų ar turto kilmę, tačiau jų tikroji kilmė taip ir nenustatoma, o tuo pačiu tiriant toliau net nebelieka prasmės įrodinėti, kad asmenys finansines operacijas atliko su nusikalstamu būdu įgytomis pinigineis lėšomis ar turtu, nekalbant jau apie įrodinėjimą, kad jie tai žinojo. Dažniausiai ikiteisminiai tyrimai nutraukiami nesurinkus pakankamai duomenų, kad asmuo atliko finansines operacijas su pinigineis lėšomis ar turtu, kurie buvo gauti nusikalstamu būdu ar iš nusikalstamos veiklos. O tai rodo, kad veikos ištiriamos nevisapusiškai, nenustatomas pirminis pinigų kilmės šaltinis. Be abejo, tai padaryti nėra lengva, kadangi tyrimo veiksmus reikia atlikti arba gauti duomenis įvairiose pasaulio šalyse, dėl to jis tampa ribotas dėl objektyvių priežasčių. Tačiau gerai žinant nusikaltimo kriminalistinę charakteristiką, jo padarymo būdus ir mechanizmą yra daugiau galimybių pasiekti tyrimui reikšmingų rezultatų.

Pinigų plovimą kaip reiškinį nagrinėjo Lietuvos mokslininkai A. Gutauskas, V. Snieška, V. Gaidelys, G. Bučiūnas ir kt., tačiau plovimas nagrinėjamas daugiau, plovimo kaip reiškinio pažinimo prasme, teorine baudžiamąja prasme aprašant nusikaltimo sudėties elementus, tačiau nedaug dėmesio skiriama jo kaip reiškinio kriminalistiniams požymiams, kriminalistinei

charakteristikai. Gal todėl, kad ši veika nelabai seniai kriminalizuota nėra pakankamos praktikos. Straipsnyje bus pabandyta nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimą panagrinti kaip reiškinį kriminalistikos mokslo požiūriu apžvelgiant jo sampratą ir kriminalistinę charakteristiką. Tai padėtų susidaryti ne tik reiškinio vaizdinį kriminalistikos teorijos prasme, bet padėtų praktikams nustatyti minėto reiškinio kriminalistinius požymius ir palengvintų tokių veikų atskleidimą ir tyrimą.

Straipsnio tikslas – išnagrinti nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo veikų kriminalistinę charakteristiką, veikų padarymo būdus, kriminalistinius veikų požymius.

Tyrimo objektas – straipsnyje tiriamos veikos kriminalistiniai požymiai, padarymo būdai, padarymo vieta, laiko erdvė, pavojingumas visuomenei, asmenys, susiformuojantys pėdsakai.

Tyrimo metodai: mokslinės kriminalistikos, finansų, ekonomikos literatūros lyginamoji analizė, modeliavimo, loginės analizės.

NUSIKALSTAMU BŪDU ĮGYTŲ PINIGŲ AR TURTO LEGALIZAVIMO SAMPRATA

Pačia bendriausia prasme sąvoką „nešvarių pinigų plovimas“ galima suprasti kaip „neteisėtai gautų grynųjų pinigų, o taip pat kitokio turto pervedimą į kitą aktyvą, siekiant nuslėpti tikrą pinigų gavimo šaltinį ar savininką, ir sukurti jam teisėtumo pagrindą. Terminas „pinigų plovimas“ (ang. money laundering) susijęs su Amerikos gangsterių veikla XX amžiaus 2-3 dešimtmečiu, būtent Alfonso Kaponės, organizavusio Čikagos mieste automatinių skalbyklų tinklą, kur gryniesiems pinigams susimaišydavo su pajamomis iš nusikalstamo verslo, taip pat Meero Lansio, kuris naudodavo Europos bankus ir kazino tam, kad atliekant machinacijas, pajamas, gautas iš organizuotos nusikalstamos veiklos paverstų legaliomis pajamomis veikla.⁴

Legalizavimas iš esmės – nusikalstama veika, pasireiškianti šešėlinio kapitalo piniginių lėšų („purvinių“ pinigų) pervedimu į teisėtą apyvartą sferą, t. y. teisėtumo suteikimas fizinio ar juridinio asmens piniginiams lėšoms ar kitam turtui. Todėl tai, kas įgyta neteisėtu būdu, tampa teisėta legalia nuosavybe. Plovimo esmė nusikalstamu būdu gautam turtui suteikti teisėtumo iliuziją ir nevaržomai naudoti jį savo reikmėms.

Literatūroje pateikiamas ir toks termino „pinigų plovimas“ paaiškinimas, kuris vartojamas gautų iš reketo, narkotikų verslo ar kitais nusikalstamais būdais įgytų pinigų investavimui ar pervedimui į teisėtą apyvartą kanalus taip, kad tikrasis tų pinigų šaltinis negalėtų būti atsektas⁵.

⁴ Киселев И.А. Грязные денги: Уголовная ответственность за отмыwanie преступных доходов и ее применение в борьбе с преступностью и коррупцией. М.: Юриспруденция, 2009. Р. 7.

⁵ Blacks Law Dictionary. St Paul: West Publishing; 1992. P. 884.

Nemažai pinigų plovimo požymių apibrėždama ši terminą pateikia N. A. Lopašenko, kurios nuomone, „plovimas suprantamas kaip procesas, paprastai apimantis keletą stadijų ar etapų, keletą vienas po kito einančių veiksmų, kurie sudaro konkrečias finansines operacijas ar sandorius, skirtus nusikalstamai gautoms lėšoms pervesti į teisėtą ekonominę apyvartą siekiant suteikti joms teisėtą kilmę, būtiną kaltininkui tam, kad galėtų naudoti nusikalstamu būdu įgytas pajamas teisėtoje apyvartoje ir gauti iš jų pajamas“⁶.

Gana išsamiai pinigų plovimo sąvoką apibūdina I. A. Kiseliovas: „Nusikalstamų pajamų plovimas – tai sąmoningas duomenų apie nusikalstamu būdu įgytų materialinių vertybių šaltinio iškraipymas, įgyvendinamas įtraukiant lėšas į teisėtą ekonominę apyvartą, siekiant nuslėpti jų priešingą teisei kilmės faktą ir užtikrinti galimybę jomis laisvai disponuoti“⁷.

2008 m. sausio 17 d. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatyme⁸ pinigų plovimo sąvoka apibrėžiama taip: „Pinigų plovimas:

1) turto teisinės padėties pakeitimas arba turto perdavimas, žinant, kad šis turtas yra gautas iš nusikalstamos veikos arba dalyvaujant tokioje veikoje, siekiant nuslėpti arba užmaskuoti neteisėtą turto kilmę arba siekiant padėti bet kokiam nusikalstamoje veikoje dalyvaujančiam asmeniui išvengti teisinių šios veikos pasekmių;

2) turto tikrojo pobūdžio, tikrosios kilmės, šaltinio, vietos, disponavimo, judėjimo, nuosavybės teisių arba su nuosavybe susijusių teisių nuslėpimas arba užmaskavimas, žinant, kad šis turtas yra gautas iš nusikalstamos veikos arba dalyvaujant tokioje veikoje;

3) turto įgijimas, valdymas ar naudojimas, įgijimo (perdavimo) metu žinant, kad šis turtas gautas iš nusikalstamos veikos arba dalyvaujant tokioje veikoje;

4) rengimasis, pasikėsinimas padaryti, bendrininkavimas darant bet kurią iš šios dalies 1–3 punktuose nurodytų veikų.“

Kaip matome iš įstatyme pateikto apibrėžimo, pinigų plovimo sąvoka apima ir turto, kuris gautas iš nusikalstamos veiklos, legalizavimą. Todėl abu terminai toliau bus vartojami kaip sinonimai, nebent teksto prasmė reikalaus kitaip.

Įstatyme gana išsamiai nurodomi ir pinigų plovimo būdai, kurių, kaip matyti, yra nemažai ir įvairių.

⁶ Лопашенко Н. А. Преступление в сфере экономической деятельности: Дис. ...д-ра юрид. наук. Саратов, 1997. Р. 308.

⁷ Киселев И. А. Грязные денги: Уголовная ответственность за отмывание преступных доходов и ее применение в борьбе с преступностью и коррупцией – М.: Юриспруденция, 2009. Р. 7.

⁸ 2008 m. sausio 17 d. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas Nr. X-1419, 2008-01-17, Žin., 2008, Nr. 10-335 (2008-01-24)

Labai plačiai įvairūs pinigų plovimo būdai naudojami tokiais nusikalstamų pajamų gavimo atvejais kaip prekyba narkotikais ir ginklais, sukčiavimas, teroristinė veikla, prievartavimas, prostitucija, prekyba kontrabandinėmis ar vogtomis prekėmis. Tačiau iš esmės pinigų plovimas lydi kiekvieną nusikaltimą, kurio motyvas yra pajamų gavimas, o ypač finansinius ekonominius, kur nusikaltimo dalykas dažniausiai yra pinigai. Tačiau plovimo būdus plačiau apžvelgsime kitame skyriuje. Pinigams plauti gali būti pasitelkiami tiek vietiniai, tiek ir užsienio šalių juridiniai ar fiziniai asmenys. Šalies viduje gali būti plaunamas užsienio šalių kapitalas, ypač tais atvejais kai šalis turi silpną poveikio prieš pinigų plovimą sistemą. Pinigų plovimo ypatybė yra ta, kad ne tik legalizavimo dalykas yra įgytas darant nusikaltimus, bet ir tai, kad juos legalizuojant padaroma naujų finansų sistemos, ekonomikos ar verslo tvarkos nusikaltimų, kartu generuojamas nusikalstamumas.

Išskirtinis pinigų plovimo bruožas yra tas, kad nusikalstamu būdu įgytoms materialinėms vertybėms suteikiamas legalaus įsigijimo statusas tos šalies jurisdikcijos atžvilgiu, kuri nusikalstamu būdu įgytoms vertybėms taiko teises sankcijas. Todėl, mano požiūriu, galima kalbėti apie pinigų plovimo faktą, kai yra užmaskuojamas nusikalstamas vertybių įsigijimo šaltinis, tačiau neslepiamas pats vertybių egzistavimas. Tuo pasireiškia pinigų plovimo tikslo dvipusiškumas – tai yra suteikti galimybę laisvai disponuoti nusikalstamu būdu įgytomis vertybėmis, kartu paslepiant nusikalstamą jų kilmę. Tokiu būdu pinigų plovimas atribojamas nuo kitų panašiais metodais daromų nusikaltimų, pavyzdžiui, nuo lėšų slėpimo, kai nusikalstamu būdu gautos pajamos šalinamos iš įstatymais kontroliuojamo lauko, siekiant nusišlepti nusikaltimą ar vengimą mokėti mokesčius, kai slepiamas pats nelegalių pajamų buvimo faktas.

Pinigų plovimą reikėtų priskirti pastovių nusikaltimų rūšiai, kuriai būdinga aktyvi nusikaltėlių įtaka išorinei aplinkai, kaip jau minėjome, siekiant nusikalstamu būdu įgytas vertybes pervesti į teisėtą ekonominę apyvartą.

KRIMINALISTINĖ NUSIKALSTAMU BŪDU ĮGYTŲ PINIGŲ AR TURTO LEGALIZAVIMO CHARAKTERISTIKA

Geriausiai pažinti kiekvieną kriminalinį reiškinį, taip pat ir pinigų ar turto legalizavimą, galima nagrinėjant jo kriminalistinę charakteristiką. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika – tai duomenų apie tam tikrų nusikaltimo rūšių, turinčių kriminalistinę reikšmę, ir padedančių atskleisti nusikaltimą visuma. Ji atspindi tuos nusikaltimo požymius, kurių neapima kitų mokslų nagrinėjamos nusikaltimų charakteristikos. Kriminalistinė charakteristika reikšminga tuo, kad gali būti pateikiama kaip tipinės informacijos modelis, kuris atspindi tipinius, pasikartojančius tam tikro

nusikaltimo rūšies požymius. Atsiribojanti nuo specifinių, nepasikartojančių konkrečios veikos bruožų, ji pateikia informaciją apie tai, kas būdinga visai tiriamų reiškinių daugumai. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika – dinamiška kategorija. Ji nuolat keičiasi, atsiranda naujų kriminalizuotų veikų, keičiasi jų padarymo mechanizmas ir kt.

Kalbėdamas apie kriminalistinės charakteristikos reikšmę V. P. Bachinas siūlo ją naudoti dviem aspektais:

- teorinę koncepciją, reikalingą atskirų rūšių nusikaltimų kriminalistinėms tyrimo metodikoms formuoti;
- praktinį tyrimo instrumentą, naudojamą kaip surinktų ir moksliai apibendrintų duomenų apie kriminalistinę reikšmę, turinčių atskirų rūšių (grupių) nusikaltimų požymių, sistemą⁹.

Taikomosios krypties mokslinio tyrinėjimo požiūriui ir tyrimo praktikai svarbesnę reikšmę turi tam tikrų kategorijų nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos. Kiekviena iš tokių charakteristikų – tai tyrimui ir kriminalistikai reikšmingo objekto (keleto panašių rūšių, atskiros rūšies ar skirtingų nusikaltimų) požymių, jų ryšių ir santykių, svarbių keliant mokslinę ir praktinę problemą ir tiriant tam tikros kategorijos nusikaltimą sistemiškas aprašymas ir paaiškinimas.

Kiekvienas nusikaltimas tikrovėje palieka tik jam būdingus materialius ir idealius pėdsakus. Tai padeda nustatyti nusikalstamas veikas ir pasirinkti tinkamą tyrimo kryptį. Moksliai apibendrinus šie nusikaltimo pėdsakai tampa pagrindiniu kriminalistinės nusikaltimo technikos duomenų šaltiniu.

Šiame straipsnyje kriminalistinę charakteristiką naudosime kaip priemonę, skirtą pinigų plovimo reiškiniui nagrinėti kriminalistikos mokslo prasme, siekiant išsiaiškinti, kokie pagrindiniai pinigų plovimo požymiai svarbūs praktikoje tiriant šios rūšies nusikalstamas veikas.

Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairių nusikaltimo kriminalistinės charakteristikos elementų. Kokie jie ir kiek jų, vienos nuomonės nėra, tai priklauso nuo nusikaltimo rūšies, pavojingumo laipsnio, pasekmių kilimo būtinumo ir kt.. Pinigų plovimas – specifinis nusikaltimas, daromas neįprastoje aplinkoje, naudojant netradicines priemones daromas gana aukštą intelektą turinčių asmenų. Todėl jo kriminalistinės charakteristikos elementai galbūt ir nesiskiria nuo tradicinių elementų, tačiau turinys yra netapatūs.

V. A. Abakanova skiria tokius pinigų ar turto plovimo (legalizavimo) kriminalistinės charakteristikos elementus:

⁹ Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования.//Вестник криминалистики М., 2000. №1.-Р.18.

- tiesioginis kėsinimosi dalykas (objektas) – pinigai ar kitos vertybės, gautos nusikalstamu būdu;
- nusikaltimo subjektai – asmenys, dalyvaujantys atliekant finansines operacijas ir kitus sandorius su pinigineis lėšomis ir turtu, įgytu nusikalstamu būdu, turint tikslą turtui suteikti teisėto valdymo statusą, leidžiantį juo laisvai disponuoti;
- fizinė nusikaltimo padarymo subjektų veikla, kuri pasireiškia finansinių operacijų ir kitų sandorių su nusikalstamu būdu įgytomis pinigineis lėšomis ar turtu atlikimu;
- psichinė subjektų veikla legalizuojant, kuri pasireiškia fakto, kad pinigines lėšas ir turtas įgyti nusikalstamu būdu suvokimu; numatymu galutinio tikslo – civilinių-teisinių santykių sukūrimas – teisės pinigineis lėšoms ar turtui įguti; nusikalstamos veikos planavimu, tarpinių etapų tikslingumo numatymu, motyvai, kiti psichiniai procesai, valdantys subjekto elgesį;
- kėsinimosi vieta: finansinių operacijų ir kitų sandorių turint tikslą legalizuoti pinigines lėšas ar turtą atlikimo vieta, kiekvieno nusikaltimo padarymo etapo vieta, pasekmių kilimo vieta – civilinių-teisinių santykių sukūrimas teisei į pinigines lėšas ar turtą įgyti;
- kėsinimosi laikas: nusikalstamos veikos pradžia; finansinių operacijų ar kitų sandorių atlikimo periodas; atskirų legalizavimo veiksmų padarymo laikas; teisės į pinigines lėšas ar turtą įgijimo laikas;
- kėsinimosi faktai – pasekmės: konkretūs legalizavimo rezultatai, legalizuotų piniginių lėšų ir turto dydis, asmenų, ankstesnių nusikaltimo padarymo faktų nuslėpimas; kitos kriminalistinė reikšmę turinčios pasekmės;
- padarytos veikos visuotinis pavojingumas ir priešingumas teisei¹⁰.

Apžvelgsime pagrindinius pinigų plovimo kriminalistinės charakteristikos elementus:

Kėsinimosi dalykas (objektas) vienas iš būtinausių visų nusikaltimų, kartu ir pinigų plovimo, kriminalistinės charakteristikos elementų. Praktiškai neturėdami plovimo dalyko, negalėsime pradėti tyrimo. Kėsinimosi dalykas plaunant pinigus gali būti: nekilojamasis turtas, pinigines lėšas, privalomas registruoti turtas, brangakmeniai ir taurieji metalai, vertybiniai popieriai (akcijos, obligacijos, vekseliai ir kt.), paslaugos, informacija, intelektinės veiklos rezultatai. Kita vertus, legalizavimo dalykas negali būti daiktai, uždrausti civilinėje apyvartoje (sprogmenys, neteisėtai laikomi ginklai, narkotinės ir psichotropinės medžiagos, medžiagos, skleidžiančios radiaciją ir kt.), kadangi jiems negali būti suteiktas teisėtumo statusas bei valstybei priklausančios

¹⁰ Абаканова, В.А. Криминалистическая характеристика и общая типовая программа исследования события с признаками легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.09 Санкт-Петербург, 2002 190 с. : 61 03-12/783-4. P.26-28

unikalios meninės vertybės, technologijos. Kai kurių autorių¹¹ teigimu, pinigai kaip plovimo dalykas yra apie (73 %), vertybiniai popieriai – (13 %) visų plovimo atvejų. Aišku, išplauti pinigai ar jų dalis dažniausiai virsta turtu, vertybiniais popieriais. Ne paslaptis, kad ir Lietuvoje daug valstybinių įmonių buvo privatizuotos būtent naudojant pinigines lėšas, gautas iš turto prievartavimo, prekybos narkotikais, asmenimis, prostitucijos ir kt. nusikalstamos veiklos. Taip pat įsigyta kilnojamojo ir nekilnojamojo valstybinio turto privatizavimo procese.

Turima informacija apie dalyką leidžia išskirti nusikaltimo padarymo būdo versijas, nustatyti asmenų statusą, jų bendrininkus ar nusikalstamos grupės narių skaičių, kokios srities (nekilnojamojo turto, bankų, vertybinių popierių, lošimo verslo ir kt.) padarytas nusikaltimas ir kt. Tiriant pinigų plovimą svarbu išsiaiškinti dalyką ir dėl to, kad jis kaip nusikaltimo dalykas yra konfiskuojamas, kadangi įgytas nusikalstamu būdu. Praktikoje kartais kyla sunkumų, kai reikia laikinai apriboti turtines teises į pinigines lėšas, kurios yra padėtos kaip terminuotasis indėlis. Kyla klausimas, kas bus legalizavimo dalykas: tik sąskaitoje esanti pinigų suma ar visa iš indėlio gauta nauda.

Taip pat svarbus legalizavimo dalyko požymis (bruožas), jo kitimas legalizavimo procese. Nusikaltėliai atlieka tokias operacijas ir gauna tokias dalyko formas, pvz.: (pinigai → nekilnojamas turtas → vertybiniai popieriai), kurios leidžia saugiai ateityje teisėtai jį naudoti ekonominėje ar kitoje veikloje, o tai apsunkina tyrimą, nustatant pirminį legalizuojamo turto šaltinį.

Nusikaltimo padarymo subjektas. Kiekvienas žmogus turi fizinių, moralinių, intelektinių ir kitų savybių kompleksą. Darydamas nusikalstimą žmogus pasirenka būdą, kuris, be abejo, atspindi jo individualios ir profesionalios veiklos bruožus. Kaip matyti iš LR BK 216 straipsnyje „Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas“¹² išdėstytos dispozicijos, nusikaltimo padarymo subjektas gali būti: asmuo padaręs pagrindinį nusikaltimą nuo pradžios iki pabaigos; asmuo, legalizuojantis kito asmens nusikalstamu būdu įgytus pinigus, mišrus nurodytų asmenų tipas ir bendrininkai pagal bendrininkavimo rūšis ir formas. Kriminalistinio nusikalstamos veikos padarymo subjekto tyrimo esmė yra rinkimas duomenų apie jo asmenybę, kurie gali turėti reikšmės tiriant nusikaltimą ir nustatant nusikaltimą padariusį asmenį. Minėti duomenys padeda išskirti versijas nusikaltimą padariusių asmenų ratui nustatyti. Jeigu apibūdinsime tokius asmenis, visų pirma, tai asmenys, puikiai išmanantys su pinigų plovimo sritimi susijusį norminį reglamentavimą (įskaitant ir kitų valstybių), įstatymų spragas, turintys finansinių-ekonominių žinių, ir t. t. Svarbūs yra duomenys apie tokių asmenų sugebėjimus klastoti dokumentus, spaudus, parašus, gebėjimas

¹¹ Ten, pat. P.32

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas patvirtintas 2000 m. rugšėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Straipsnio pakeitimai: Nr. IX-1992, 2004-01-29, Žin., 2004, Nr. 25-760 (2004-02-14)

pasinaudoti techninėmis priemonėmis (kompiuteriais, išoriniais įrenginiais). Asmenys, plaunantys pinigus, dažniausiai yra aukšto išsilavinimo lygio, dauguma jų yra aukštesniojo ar aukštojo išsimokslinimo. Priklausomai nuo profesinės veiklos ir turimų sugebėjimų, vykdant plovimo veiklą V. A. Abakanova skiria keturias asmenų grupes¹³:

- bendrovių, įstaigų, organizacijų, fondų vadovai, atsakingi bankų ar kitų kredito įstaigų darbuotojai. Jų skiriamasis bruožas yra tas, kad jie yra aukštą profesinio lygio bankų (finansų srityse). Tai leidžia jiems ne tik duoti patarimus kitiems asmenims, bet ir organizuoti ar vadovauti legalizavimui. Tai asmenys, paprastai turintys darbo bankų, buhalterijos, gamybos veikloje, turintys keletą išsilavinimų. Paprastai minėti asmenys būna sandorių ir finansinių operacijų šalys. Taip pat minėti asmenys, pasinaudodami jiems suteiktais įgaliojimais, gali manipuliuoti pinigineis lėšomis ar turtu juos legalizuojant arba duoti nurodymus tai daryti pavaldiems asmenims, formaliai nedalyvaujant tame procese. Tokią veiklą tiriant plovimą dažnai būna labai sunku įrodyti. Prie tokių asmenų galime priskirti akcininkus, valdančius kontrolinius akcijų paketus, valdybos pirmininkus. Anksčiau tokie asmenys užimdavo bendrovių ar jų padalinių vadovų postus, o dabar juos užima samdyti, su įmonės akcijomis nesusiję, tačiau vykdantys akcininkų nurodymus asmenys.

- antra asmenų grupė – tai eiliniai darbuotojai, taip pat asmenys, nesantys sandorių šalys, tačiau padedantys jiems įvykti (notarai, teisininkai, ir kt.). Kadangi pati rizikingiausia pinigų plovimo veikla yra aktyvų įvedimas į legalią apyvartą (dažniausiai per bankų sistemą) tai paprasti banko tarnautojai nepakeičiami realizuojant nusikalstamą sumanymą. Jie gali būti atskirų skyrių vadovai, kasininkai. Esminis dalykas yra asmenų, atidarantių sąskaitas, identifikacija, t. y. jų asmens duomenų identifikavimas. Neretai sąskaitos bankuose atidaromos panaudojant suklastotus asmens dokumentus, pamestus ar pavogtus asmens dokumentus, asmenis, neturinčius nuolatinės gyvenamosios vietos, užsienio šalių piliečius, lengvatinės prekybos kompanijų įgaliotus atstovus, kurie dalyvauja atidarant sąskaitą, o jų valdymą perduoda kitiems asmenims. Todėl šioje situacijoje pasinaudoti banko darbuotojais yra labai paranku.

- trečią grupę asmenų, kurių pagalba gali būti vykdomas pinigų legalizavimas, sudaro vadinamieji nusikaltėliai-intelektualai naudojantys kompiuterinės technikos galimybes, pinigams pervesti į civilinę apyvartą. Minėtai grupei asmenų būdingas aukštas profesionalumas ir paprastai nusikalstamos praeities neturėjimas. Specifinė minėtų asmenų kategorija yra asmenys, legalizuojantys pinigus per banko kompiuterinę sistemą. Dažniausiai tai asmenys, ne tik turintys

¹³ Абаканова, В.А. Криминалистическая характеристика и общая типовая программа исследования события с признаками легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем : диссертация кандидата юридических наук : 12.00.09 Санкт-Петербург, 2002 190 с. : 61 03-12/783-4. P. 45-46

specialių darbo su tokiomis sistemomis įgūdžių, bet ir turintys galimybę naudotis slaptažodžiais ir bankinių programų raktais, naudoti savo žinias falsifikuojant programas, turint tikslą pakeisti pirminius teisingus išeinančius duomenis. Minėtai kategorijai asmenų priskiriami banko programuotojai, kompiuterinių sistemų operatoriai.

- dar vieną grupę asmenų sudaro asmenys, užsiimantys profesionalia legalizavimo veikla. Minėta kategorija asmenų būdinga lengvatinės prekybos kompanijoms. Tai asmenys, kurių paslaugomis naudojasi pinigų plaunantys asmenys. Tai specialūs brokeriai, agentai, užsiimantys asmenų, kurie ketina plauti pinigus lengvatinės prekybos zonoje, paieška. Minėti asmenys vėliau dalyvauja kaip tarpininkai atidarant sąskaitas bankuose, atliekant pinigines operacijas ir pan., dažniausiai už tai gaudami fiksuotą procentinį mokestį nuo legalizuojamos pinigų sumos.

Pinigų plovimo procese dažniausiai dalyvauja ne vienas asmuo. Vienam asmeniui pakankamai sunku išspręsti visas susidariusias problemas, todėl tai atlieka dažniausiai keletas asmenų, kiekvienas turintis savo konkretų vaidmenį šiame procese. Todėl atliekant tyrimus, susijusius su pinigų plovimu reikia ne tik nustatyti dalyvaujančius asmenis, bet ir išsiaiškinti kiekvieno iš jų vaidmenį, ryšius ir asmeninį indėlį darant nusikaltimą.

Fizinė nusikaltimo padarymo subjektų veikla. Ją reikėtų suprasti kaip daugumą subjekto veiksmų, nukreiptų kriminaliniam tikslui pasiekti bei kitus veiksmus. Tai apima tokius konkrečius veiksmus kaip pasirošimą nusikaltimui, jo įvykdymą, pėdsakų slėpimą, trukdymą teisėsaugos institucijoms ir kt., taip pat nekriminalinius veiksmus: įpročius, pomėgius, gyvenimo būdą ir pan.

Pagrindinis subjekto fizinės veiklos elementas yra nusikaltimo padarymo būdas. Tai vienas iš svarbesnių elementų, kurio nustatymas padeda atskleisti visą nusikaltimo padarymo mechanizmą. Žinios apie nusikaltimo padarymo būdą suteikia daug galimybių nustatyti tiesią bylą, taip pat leidžia nustatyti nusikaltimo padarymo pėdsakų rūšį ir vietą, nusikaltėlio fizines ir psichines savybes, jo profesionalumo lygį, prognozuoti tolimesnius jo veiksmus. Reikėtų pastebėti, kad neteisėtų pajamų plovimo būdai nuolat keičiasi, prisitaiko prie įstatymų pakeitimų, teisėsaugos ir kitų kontroliuojančių institucijų darbo metodų, tampa rafinuotesni, kas, be abejojimo, apsunkina tokių nusikaltimų atskleidimą ir tyrimą.

Tradiciškai pinigų plovimo procesas yra sudėtingas, dinamiškas ir paprastai ilgas, todėl teoriškai skirstomas į tris etapus. Pirmame etape (paskirstymo etapas) vyksta neteisėtų pajamų paskirstymas į finansinius institutus. Jame gali būti atliekami tokie veiksmai: pinigų pervedimas formaliems asmenims, gryninimas, pinigų pervedimas tarpinėms įmonėms, mainų sandoriai, fiktyvi apyvarta ir kt. Antrame etape (pertvarkymo etapas) atliekamos finansinės operacijos, kurių tikslas paslėpti nusikalstamą pajamų kilmę, t. y. pinigų pervedimas į kredito įstaigas, turto, įgyto už

grynuosius pinigus, pakeitimas kitais aktyvais, elektroniniai pervedimai, pinigų pervedimas į lengvatinės prekybos kompanijas ir kt. Trečiame etape (konsolidacijos etapas) „išvalytas“ kapitalas grįžta nusikaltėliui piniginių lėšų, turto ar turtinių teisių pavidalu. Jame gali būti atliekami tokie veiksmai: fiktyvių nekilnojamojo turto sandorių sudarymas, fiktyvūs prekių eksporto – importo sandoriai, sandoriai padidintomis ar sumažintomis kainomis, terminuotųjų piniginių indėlių padėjimas ir kt.

Specialistai skiria daug paplitusių neteisėtai gautų pajamų plovimo būdų¹⁴. Iš jų galime išskirti pagrindines grupes:

- faktinės įsigyjamojo turto kainos sumažinimas dokumentuose ir nusavinamo turto kainos arba turtinių teisių, padidinimas asmeniui, legalizuojančiam neteisėtas pajamas;
- turtinių teisių įgijimas ir nusavinimas naudojant nominalųjį (fiktyvų) savininką, taip pat piniginių lėšų persiuntimas į fiktyvių asmenų sąskaitas, skaidant pinigines sumas, panaudojant tarpininkus, korespondentinių sąskaitų sistemą;
- teisėtų ir neteisėtų pinigų srautų sumaišymas juridinių asmenų sąskaitose;
- pinigų ir prekių kontrabanda per valstybių sienas fiktyvių dokumentų pagrindu ar be jų;
- pinigų persiuntimas į lengvatinės prekybos zonose registruotų bendrovių sąskaitas;
- finansinių-ūkinių operacijų atlikimas panaudojant fiktyvius asmenis;
- dvigubos buhalterijos vedimas;
- nusikalstamu būdu įgytų pinigų įnešimas į banko sąskaitas;
- fiktyvių nuomos sutarčių sudarymas, sandorių neegzistuojančioms prekėms pirkti sudarymas ir fiktyvių informacinio pobūdžio paslaugų suteikimas.

Siekdamas legalizuoti pajamas iš nusikalstamos veiklos asmuo pasirenka bendrininkus, pakeičia bendrovės dokumentų valdymą (apyvartą), įkuria fiktyvias įmones, antrines bendroves, suklastoja arba gauna suklastotus asmens tapatybės nustatymo dokumentus ir atlieka kitus veiksmus. Siekdamas paslėpti plovimo pėdsakus nusikaltėlis naudoja visus literatūroje žinomus paslėpimo būdus: nusikaltimo pėdsakų slėpimą, naikinimą, maskavimą, falsifikaciją, inscenizaciją, simuliaciją ir kt. Netgi pasiekęs savo nusikalstamus tikslus nusikaltėlis būna aktyvus: jis naudojami nusikaltimo rezultatu arba planuoja kitus nusikaltimus.

Subjektų psichinis santykis su daroma veikla. Kriminalistiniame nusikaltimo tyrime svarbu išanalizuoti psichinę subjektų veiklą ruošiantis nusikaltimui, realizuojant savo nusikalstamą

¹⁴ Михайлов В.И. Расследование легализации (отмывание) денежных средств и иного имущества приобретенных незаконным путем. Расследование преступлений в сфере экономики: Руководство для следователей. М.: Спарк, 1999. P. 161-162.

sumanymą ir padarius nusikaltimą. Pirmiausia nusikaltėlis turi suvokti legalizuojamų pinigų kriminalinę kilmę, taip pat legalizavimo sąlygas, kurias nustato legalizuojamo turto savininkas. Asmuo sutikdamas dalyvauti plaunant pinigus turi priimti sprendimą dalyvauti toje veikloje ar ne, įvertinti plovimo sferos norminį-teisinį reguliavimą, plovimo būdus, sąlygas ir kitas aplinkybes. Taip pat labai svarbu nustatyti, kokių tikslu daromas nusikaltimas. Tuo pačiu metu realizuodamas savo tikslą nusikaltėlis mintyse planuoja nusikaltimą, numato tarpinius tikslus, ieško būdų, priemonių, renkasi vietą, laiką. Galime teigti, kad nusikaltėlis turi tikslą ne tik legalizuoti pajamas, gautas iš nusikalstamos veiklos, tačiau ir panaudoti jas, kad jos atneštų papildomų pajamų. Nusikaltėlio motyvas daryti nusikaltimą gali būti įvairus, tai priklauso nuo jo intelekto, socialinės aplinkos, ryšių su kitais asmenimis ir pan., tačiau pagrindinis motyvas – gauti pajamas, nesvarbu, kad pajamų gavimo būdas nusikalstamas.

Legalizavimo vieta. Tai vienas iš būtinausių kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos elementų. Turint informacijos apie nusikaltimo padarymo vietą galima gauti atsakymus į tokius klausimus: kokių būdu padarytas nusikaltimas, kas galėjo dalyvauti, kokie pėdsakai ir kur jų ieškoti, kartu lokalizuoti jų ieškojimą erdvėje. Plovimo vieta tai bendras supratimas, jungiantis konkrečių veiksmų, finansinių operacijų atlikimo vietą, taip pat vietas, kuriose vykdomi atskiri nusikaltimo etapai, nusikalstamu būdu gautų pinigų pervedimas į teisėtą ekonomiką. Plovimo vietos supratimas apima įstaigų, bendrovių ir organizacijų buvimo vietą, taip pat bankų, biržų, investicijų kompanijų ir kt. juridinių asmenų buvimo vietą. Tiriant pinigų plovimą reikia žinoti, kad jo teritorinės sienos gana didelės ir apima ne vienos valstybės teritoriją, kas apsunkina duomenų apie nusikaltimą gavimą. Dažnai subjektai legalizavimo tikslui pasirenka palankias tam dalykui teritorijas, vadinamąsias lengvatinės prekybos zonas (angl. off shore). Tai teritorija, naudojama pasauliniams finansų centrams, taip pat kai kurioms bankinių operacijų rūšims. Lengvatinės prekybos kompanija – tai terminas, charakterizuojantis organizacinį, juridinį kompanijos statusą, kuris suteikia jam maksimalų mokesčių sąnaudų sumažinimą¹⁵. Lengvatinės prekybos zonos jurisdikcija paprastai reikalauja, kad jos teritorijoje būtų registruotas kompanijos biuras ir sekretorius (agentas). Nereikalaujama, kad kompanijos biuras būtų funkcionalus. Paprastai tai būna tik adresas, per kurį galima būtų rasti kontaktinius asmenis. Lengvatinės prekybos kompanija gali turėti rezidentines atstovybes ir filialus užsienio šalyse. Dažniausiai nusikaltėliai legalizavimo tikslams naudoja šias teritorijas: Andorą, Lichtenšteiną, Šveicariją, Monaką, Ispaniją, Kuveitą, Libiją, Seišelių salas,

¹⁵ Оффшорные фирмы в международном бизнесе: принципы, схемы, методы. – М., 1997. – Р.11.

Bahamus, Bermudus, Kaimanų salas, Panamą, Čilę, Tailandą, Singapūrą, Urugvajų ir daugelis kitų¹⁶.

Legalizavimo laikas. Legalizavimo procesas vyksta ne tik tam tikroje vietoje, tačiau ir tam tikru metu. Laikas charakterizuoja pradžią, tęstinumą ir proceso pabaigą. Nusikaltimo padarymo laikas susieja visus nusikaltimo sistemos elementus: kėsiniškosios dalyką, kaltininko veiksmus, nusikalstamos veikos pasekmes ir kt. Legalizavimas paprastai ilgas, laike iššęstas procesas. Tiriant šį procesą reikia nustatyti visą periodą, kuriuo vyko legalizavimas, pradedant nuo kaltininko įgijimo savo žinion nusikalstamu būdu įgyto turto ir baigiant nusikaltimo pabaigos momentu. Tiriant svarbu nustatyti sandorių ar finansinių operacijų momentą, trukmę, dažnumą, bendrovių registracijos datas. Pinigų plovimas yra daugiaetapis nusikaltimas, todėl svarbu nustatyti kiekvieno plovimo etapo(ciklo): piniginių operacijų atlikimo, legalizavimo pėdsakų maskavimo, pinigų ar turto pervedimo į civilinę apyvartą tikslų laiką.

Kėsiniškosios faktai-pasekmės. Faktai-pasekmės legalizuojant sudaro sistemą, kurios elementai yra dėl kaltininko veiksmų atsiradę faktai: subjekto finansinių operacijų ar kitų sandorių su pinigais ar kitu turtu, įgytu nusikalstamu būdu, atlikimo faktas ir civilinių-teisinių santykių dėl nuosavybės teisių įgijimo nurodytoms vertybėms sukūrimo faktas. Kriminalistiniu požiūriu visą legalizavimo procesą galime prilyginti faktų-pasekmių grandinei, kurios galutinis rezultatas baigtas nusikaltimas. Sistemos „legalizavimo faktai-pasekmės“ reikšmė tyrimui yra didelė. Turint duomenų apie legalizavimo faktus-pasekmes galima kalbėti apie kaltininko veiksmų vertinimą, nusikaltimo būdą, apie asmenis, dalyvavusius legalizuojant, pėdsakų buvimo vietą. Faktai-pasekmės yra subjekto veiklos rezultatai, kuriuos galima įvertinti, tai gali būti pinigai ar turtas.

Padarytos veikos visuotinis pavojingumas ir priešingumas teisei. Literatūroje yra teigiama, kad kriminaliniu būdu įgyto turto legalizavimu padaroma žala tiek ekonomikai, tiek teisinei sistemai¹⁷. Žiūrint iš ekonominės pusės legalizacija daro žalos ne tik atskiros įmonės, įstaigos, organizacijos interesams, bet ir atsižvelgiant į nusikaltimo mastus – valstybės interesams. Lėšas, gautas iš nelegalios prekybos narkotikais ir ginklais, nelegalaus lošimo, prekybos žmonėmis, kontrabandos, sukčiavimo PVM ir neteisėto Europos Sąjungos paramos gavimo ir kitų nusikalstamų sričių, nusikaltėliai siekia legalizuoti, suteikti joms teisėtumo išraišką ir paleisti į apyvartą. Teisinė visuotinio pavojingumo ypatybė legalizuojant nusikalstamu būdu įgytas lėšas visų pirma atsiremia į tai, kad lėšų plovimo pagrindas – pajamos, gaunamos iš nusikalstamos veiklos, kuri kelia pavojų valstybės visuomenei ar kelioms valstybėms. Papildomos pajamos, gaunamos

¹⁶ Кернер Х-Х, Дах Э. Отмывание денег. – М., 1996. – Р.60.

¹⁷ Никулина В.А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. М., 2001.

plaunant nusikalstamu būdu įgytus pinigus, sustiprina organizuoto nusikalstamumo ekonominį pagrindą, tai skatina nebaudžiamumą, korupciją, kitų nusikaltimų skatinimą. Kriminalistinė prasme tyrėjo išsiaiškinimas (supratimas) visuotinio pavojingumo padeda jam suvokti ir vertinti subjekto, legalizuojančio nusikalstamu būdu gautas pajamas, psichikos savybes ir ypatybes, jo veiksmų motyvaciją, taktiškai teisingai organizuoti tyrimą ir numatyti minėto nusikaltimo prevencines priemones.

IŠVADOS

Nors kiekvienos valstybės, taip pat ir Lietuvos, pastangos kovoti su pinigų plovimu yra prioritetas valstybės reikalas, tačiau nusikalstamų veikų susijusių su pinigų plovimu, yra užregistruojama palyginti labai nedaug. To priežastis yra ir tai, kad nepakankamo dėmesio skiriama jo, kaip reiškinio, kriminalistiniams požymiams ir kriminalistinei charakteristikai. Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas kaip reiškinys kriminalistikos mokslo prasme nėra gerai ištirtas nei mokslininkų, nei pažįstamas praktikams.

Plovimą kaip reiškinį kriminalistinė prasme galime suprasti kaip procesą, apimančią keletą stadijų ar etapų, keletą vienas po kito einančių legalizavimo veiksmų, kurie užmaskuoti konkrečiose finansinėse operacijose ar sandoriuose, skirtose nusikalstamai gautoms lėšoms įvesti į normalią ekonominę apyvartą, turint tikslą suteikti joms teisėtą kilmę, būtiną kaltininkui tam, kad galėtų naudoti nusikalstamu būdu įgytas pajamas teisėtoje apyvartoje ir gauti iš jų pajamas.

Tradiciškai pinigų plovimo procesas yra sudėtingas, dinamiškas ir paprastai ilgas, todėl teoriškai skirstomas į tris etapus. Pirmame etape (paskirstymo etapas) vyksta neteisėtų pajamų paskirstymas į finansinius institutus. Antrame etape (pertvarkymo etapas) atliekamos finansinės operacijos, kurių tikslas paslėpti nusikalstamą pajamų kilmę. Trečiame etape (konsolidacijos etapas) „išvalytas“ kapitalas grįžta nusikaltėliui piniginių lėšų, turto ar turtinių teisių pavidalu.

Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo kriminalistinės charakteristikos pagrindiniai elementai yra šie:

- tiesioginis kėsiniomasi dalykas (objektas),
- nusikaltimo subjektai;
- fizinė nusikaltimo padarymo subjektų veikla;
- Subjektų psichinis santykis su daroma veikla;
- kėsiniomasi vieta;
- kėsiniomasi laikas;
- kėsiniomasi faktai-pasekmės;

- padarytos veikos visuotinas pavojingumas ir priešingumas teisei.

Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo kriminalistinė charakteristika ir jos elementų išskyrimas ne tik leidžia susidaryti reiškinio vaizdinį kriminalistikos teorijos prasme, bet praktikams padeda nustatyti minėto reiškinio kriminalistinius požymius ir palengvina tokių veikų atskleidimą ir tyrimą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. Straipsnio pakeitimai: Nr. IX-1992, 2004-01-29, Valstybės žinios. 2004. Nr. 25-760 (2004-02-14).
2. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas 2008 m. sausio 17 d. Nr. X-1419, 2008-01-17, Valstybės žinios. 2008, Nr. 10-335 (2008-01-24).
3. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Prokurorų veiklos 2004-2008 m. organizuojant ikiteisminius tyrimus dėl nusikalstamu būdu gauto turto įgijimo arba realizavimo (BK 189 str.) ir nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo (BK 216 str.), apibendrinimas 2008-12-24 Nr. 7.7-28. Parengė Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Ikiteisminio tyrimo kontrolės skyriaus prokuroras Ugnius Vyčinas. Prieiga per internetą.
4. <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrolė/ITapibendrinimai2008m/tabid/401/Default.aspx>. Prisijungta 2009-11-19.
5. Autorių kolektyvas. Redaktorius Tadas Klimas. Šiuolaikinis nusikalstamumas. – Kaunas: VDU, 2002.
6. Абаканова, В.А. Криминалистическая характеристика и общая типовая программа исследования события с признаками легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.09 Санкт-Петербург. 2002. 61 03-12/783-4.
7. Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования. // Вестник криминалистики. М., 2000, 1:18.
8. Blacks Law Dictionary. St Paul:West Publishing; 1992.
9. Кернер Х-Х, Дах Э. Отмывание денег. М., 1996.
10. Киселев И.А. Грязные денги: Уголовная ответственность за отмывание преступных доходов и ее применение в борьбе с преступностью и коррупцией – М.: Юриспруденция, 2009.
11. Лопашенко Н.А. Преступление в сфере экономической деятельности: Дис. ...д-ра юрид. наук. Саратов, 1997.
12. Михайлов В.И. Расследование легализации (отмывание) денежных средств и иного имущества приобретенных незаконным путем. Расследование преступлений в сфере экономики: Руководство для следователей. М.: Спарк, 1999.
13. Никулина В.А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. М., 2001.
14. Офшорные фирмы в международном бизнесе: принципы, схемы, методы. М., 1997.

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF ACTS OF LEGALIZATION OF MONEY OR PROPERTY OBTAINED IN A CRIMINAL WAY

Rolandas Šlepetys*
Mykolas Romeris University

Summary

Legalization of money or property obtained in a criminal way as a phenomenon affects financial system and economics of every country directly and harms them a lot. All countries, not excepting Lithuania as well, are trying to fight it by various means. One of them is a disclosure and investigation of the acts related to legalization of money or property obtained in a criminal way. Unfortunately, the number of the abovementioned facts found and the investigations carried out is very small, and the number of convicted persons can be counted on fingers of one hand. This is apparently determined by the fact that an insufficient attention is given to the criminal characteristic and criminal indications of money laundering as the phenomenon. In addition, the legalization of money or property obtained in a criminal way as a phenomenon, in a sense of criminal science, which is not well known neither to researchers nor to practitioners. The author of the article examines the concept and criminal characteristics of acts of legalization of money or property obtained in a criminal way by the aspect of criminal science, reviewing, in more detail, the elements of criminal characteristics and their meaning for determination and investigation of the acts. The problems are raised which existence complicates the determination and investigation of acts of legalization of money or property obtained in a criminal way. It is expected that the description of elements of criminal characteristics of acts of legalization of money or property obtained in a criminal way will help both researchers and practitioners to understand the phenomenon better and to apply the knowledge to fight it. Laundering as a phenomenon, in a sense of criminal science, can be understood as a process involving a series of stages or phases, a number of successive steps of legalization acts which are masked by specific financial operations or transactions intended to introduce (infuse) the funds obtained in a criminal way to normal economic circuit to give them a legitimate origin necessary for the offender to use the income obtained in a criminal way in the legal circulation and obtain incomes out of it. Traditionally, money laundering is complex, dynamic and, usually, a long process; therefore, it is divided into three phases in the theory. In the first phase (distribution phase), the distribution of illegal income to the financial institutions is performed. In the second phase (rearrangement phase), financial operations designed to hide the criminal origin of income is performed. In the third phase (consolidation phase), the “cleaned” capital returns to the offender in the form of money, property or property rights. The basic elements of criminal characteristics of acts of legalization of money or property obtained in a criminal way are the following: direct attack matter (the subject), the criminal entities; physical activity of criminal entities; mental activities of entities in legalization; crime scene; crime time; facts and consequences of the criminal act; criminal act’s comprehensive danger and hostility to the law. Distinguishing of elements of criminal characteristics helps to identify the criminal features of the abovementioned phenomenon and facilitates the determination and investigation of such acts.

Keywords: money laundering, criminal characteristics, criminal science, process involving.

Rolandas Šlepetys*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: finansinių ir ekonominių nusikaltimų problematika.

Rolandas Šlepetys*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, lektor. Research interests: financial and economic crime investigation problems.

KELIŲ EISMO SAUGUMO UŽTIKRINIMO YPATUMAI

Valentinas Tumas¹

¹ *Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, Kaunas
Telefonas 8 (37) 30 36 63
Elektroninis paštas tumas.valent@mruni.eu*

Viačeslav Čigrin²

² *Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, Kaunas
Telefonas 8 (37) 30 36 42
Elektroninis paštas cigrin@mruni.eu*

Santrauka. Straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – nustatyti psichologinių aspektų sąsajas su kelių eismo saugumo užtikrinimu bei atlikti jų kompleksinę analizę. Tyrime dalyvavo 300 vairuotojų, iš jų: 79 moterys ir 221 vyras. Tam, kad būtų galima atskleisti ir įvertinti psichologinių faktorių įtaką, buvo sukurti du klausimynai – vienas klausimynas sudarytas pagal V. Vroomo motyvacijos teoriją, kitas klausimynas – skirtas nustatyti vairuotojų psichinę būseną vairavimo metu. Tyrimo rezultatai atskleidė, vairuotojų nuomone, pagrindines, kelių eismo priežiūros tarnybos pareigūnų darbo trūkumus bei vairuotojų klaidas, kurios tiesiogiai priklauso nuo įgytų vairavimo įgūdžių bei vairavimo patirties lygio.

Pagrindinės sąvokos: vairuotojai, eismo saugumas, psichologija.

IVADAS

Saugų eismą keliais veikia daug komponentų, kuriuos galima sutelkti į glaudžiai susijusią visumą, išskiriant keturias jos sudedamąsias dalis: eismo dalyvis, transporto priemonė, kelias ir aplinka. Šios sistemos sudedamąsias dalis galima veikti įvairiomis teisinėmis, administracinėmis, inžinerinėmis, švietėjiškomis priemonėmis ir mokslo tiriamaisiais darbais. Visų šių sudedamųjų dalių įtaka saugiam eismui yra vienodai svarbi ir tiesiogiai priklauso nuo šalies ekonomikos, valstybės skiriamų lėšų, gyventojų kultūros, jų saugaus eismo sampratos, valstybinių ir visuomeninių institucijų požiūrio sprendžiant eismo saugumo problemas.

Saugų eismą kelyje taip pat veikia psichologinių faktorių visuma. Tuos faktorius, kurie tiesiogiai susiję su kelių eismo saugumo užtikrinimu, sąlygoja bendra psichologinė atmosfera šalyje, visuomenės teisinė būklė ir žmonių teisinės kultūros lygis. Kelių eismo dalyviai turi tuos pačius psichologijos, teisėtumo, gyvenimo vertybių sampratos trūkumus, kuriuos jie turi kaip visi šalies gyventojai. Tačiau klaidinga viską aiškinti bendromis priežastimis, nematant specifinių priežasčių pačioje transporto ir kelių eismo organizavimo sistemoje. Daugelis mokslininkų bei

praktikų nurodo, kad saugiam eismui turi įtakos eismo dalyvių psichologinė savijauta¹. Nors daugelis autorių sutinka, kad kalbant apie eismo saugumo užtikrinimą labai svarbūs yra asmenybės bruožai², vienareikšmiškų ir išsamių šių sąsajų tyrimų rezultatų nėra. Ypač tokių tyrimų trūksta Lietuvoje.

Dažniausiai, tyrinėjant su padidinta rizika susijusį elgesį, yra naudojamas Didžiojo penketo modelis (angl. Big Five)³. Šis modelis aprašo pastovius emocinius, tarpasmeninius, patirties bei motyvacijos konstruktus, kurie paaiškina žmonių elgesį įvairiose situacijose⁴ ir išskiria penkias pagrindines asmenybės savybes – ekstraversiją, neurotizmą, sąmoningumą, sutariamumą bei atvirumą patyrimui.

TYRIMO TIKSLAS

Tyrimų tikslas – nustatyti psichologinių aspektų sąsajas su kelių eismo saugumo užtikrinimu bei atlikti jų kompleksinę analizę.

Uždaviniai:

1. Nustatyti pagrindines vairuotojų asmenybės savybes – ekstraversiją, neurotizmą, sąmoningumą, sutariamumą, atvirumą patyrimui bei jų sąsają su įgyta vairavimo patirtimi.
2. Analizuoti sąveiką tarp vairuotojų įgytos patirties ir psichinės būsenos vairavimo metu.
3. Apžvelgti pagrindines, vairuotojų manymu, kelių eismo priežiūros tarnybos pareigūnų darbo trūkumus.

TYRIMO METODIKA

Tyrimas buvo atliktas 2008 – 2009 metais. Tyrime dalyvavo 300 Kauno vairuotojų, iš kurių 79 moterys ir 221 vyras. Tyrimas buvo atliktas dviem etapais. Pirmame etape buvo nustatytos pagrindinės vairuotojų asmenybės savybės – ekstraversija, neurotizmas, sąmoningumas, sutariamumas bei atvirumas patyrimui. Asmenybės savybėms nustatyti naudotas didžiojo penketo

¹ Kleinbeck U., Fuhrmann H. Effects of psychologically based management system on work motivation and productivity // *Applied Psychology: An International Review*. 2000, vol. 49, p. 596–610

² Barrick M. R., Mount M. K. Yes, personality matters: Moving on to more important matters // *Human Performance*. 2005, vol. 18, p. 359–372.

Furnham A., Petrides K. V., Tsaousis I., Pappas K., Garrod D. A cross-cultural investigation into the relationships between personality traits and work values // *The Journal of Psychology*. 2005, vol. 139, p. 5–32.

³ Barrick M. R., Mount M. K. The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis // *Personnel Psychology*. 1991, vol. 44, p. 1–26.

Goldberg L. R. The development of markers of the Big Five factor structure // *Psychological Assessment*. 1992, vol. 4, p. 26–42.

Furnham A., Forde L., Ferrari K. Personality and work motivation // *Personality and Individual Differences*. 1999, vol. 26, p. 1035–1043.

⁴ Mount M. K., Barrick M. R., Scullen S. M., Rounds J. Higher-order dimensions of the Big Five personality traits and the Big Six vocational interest types // *Personnel Psychology*. 2005, vol. 58, p. 447–478.

klausimynas (angl. Big Five Inventory)⁵. Klausimyną sudaro 44 teiginiai, kurie vertinami 5 balų Likerto skale (nuo 1 (visiškai nesutinku) iki 5 (visiškai sutinku)). Klausimyno teiginiais įvertinamos penkios asmenybės savybės – ekstraversija, neurotizmas, atvirumas patyrimui, sąmoningumas, sutariamumas. Atlikus faktorinę analizę iš anksto pasirinkus 5 faktorius, buvo įvertinti kiekvienam faktoriui priskirtų teiginių svoriai. Visi 5 faktoriai kartu paaiškina 44,67 % šio klausimyno duomenų išsibarstymą. Visų klausimyno skalių patikimumas tirtoje imtyje buvo nuo 0,49 iki 0,78 (ekstraversijos skalės Cronbacho alfa 0,78, neurotizmo skalės – 0,72, sutariamumo skalės – 0,69, sąmoningumo skalės – 0,64 ir atvirumo patyrimui skalės – 0,49).

Antrame etape buvo nustatyta sąveika tarp įgytos patirties ir psichinės būsenos vairavimo metu bei vairuotojų nuomonė apie kelių eismo priežiūros tarnybos pareigūnų darbo trūkumus. Siekiant įvertinti šiuos faktorius specialiai šiam tyrimui buvo sudarytas klausimynas pagal V. Vroomo motyvacijos teoriją bei Woodard rekomendacijas⁶.

TYRIMO REZULTATAI

Buvo ieškoma asmenybės savybių bei vairavimo stažo sąsajų. Duomenys buvo analizuojami taikant chi kvadrato kriterijų. Pagal kiekvieno bruožo išreikštumą tiriamieji buvo priskiriami grupei, kuriai būdingiausias vienas ar kitas bruožas, atsižvelgiant į subskalių vidurkius (jei tiriamojo tam tikro bruožo subskalės vidurkis didesnis už bendrąjį visos imties subskalės vidurkį, laikoma, kad šis tiriamasis pasižymi labiau išreikštu bruožu). Taip pat tiriamieji buvo suskirstyti į dvi grupes pagal turimą vairavimo stažą. Duomenų analizė atskleidė, kad vairuotojai, turintys mažesnę vairavimo stažą, pasižymi stipriau išreikšta ekstraversija ($\chi^2(1) = 11,44$, $p < 0,01$). Gauti tyrimo rezultatai pateikti 1 lentelėje.

5 John O. P., Donahue E. M., Kentle R. L. The Big Five inventory: Versions 4a and 54. Berkeley, CA: University of California, 1991

6 Woodard G. M., Cassil N., Herr D. The relationship between psychological climate and work motivation in a retail environment // *Journal of Fashion Marketing and Management*. 1994, vol. 2, p. 297–314.

1 lentelė. Vairuotojų, pasižyminčių labiau išreikšta tam tikra asmenybės savybe, priklausomai nuo skirtingo vairavimo stažo, palyginimas

Asmenybės savybės		Vairuotojų stažas	Vairuotojų skaičius	Chi kvadrato kriterijaus reikšmė (laisvės laipsniai)	P kriterijaus reikšmė (dvipusis kriterijus)
Ekstraversija	Bendrai	Iki 5 metų	86	11,44 (1)	0,001
		Virš 5 metų	47		
	Moterys	Iki 5 metų	26	3,60 (1)	0,058
		Virš 5 metų	14		
	Vyrai	Iki 5 metų	60	7,84 (1)	0,005
		Virš 5 metų	33		
Neurotizmas	Bendrai	Iki 5 metų	68	0,25 (1)	0,615
		Virš 5 metų	74		
	Moterys	Iki 5 metų	21	1,88 (1)	0,170
		Virš 5 metų	13		
	Vyrai	Iki 5 metų	47	1,82 (1)	0,178
		Virš 5 metų	61		
Sutariamumas	Bendrai	Iki 5 metų	88	5,30 (1)	0,021
		Virš 5 metų	60		
	Moterys	Iki 5 metų	21	2,46 (1)	0,117
		Virš 5 metų	12		
	Vyrai	Iki 5 metų	67	3,14 (1)	0,076
		Virš 5 metų	48		
Sąmoningumas	Bendrai	Iki 5 metų	79	5,12 (1)	0,024
		Virš 5 metų	53		
	Moterys	Iki 5 metų	20	2,00 (1)	0,157
		Virš 5 metų	12		
	Vyrai	Iki 5 metų	59	3,24 (1)	0,072
		Virš 5 metų	41		
Atvirumas patyrimui	Bendrai	Iki 5 metų	95	18,72 (1)	0,000
		Virš 5 metų	44		
	Moterys	Iki 5 metų	27	6,74 (1)	0,009
		Virš 5 metų	11		
	Vyrai	Iki 5 metų	68	13,13 (1)	0,000
		Virš 5 metų	33		

Nagrinėjant neurotizmu pasižyminčius vairuotojus gauta, kad vairuotojai ($\chi^2(1) = 0,25$, $p > 0,05$; turintys iki 5 metų vairavimo patirties: $\chi^2(1) = 1,88$, $p > 0,05$; bei virš 5 metų: $\chi^2(1) = 1,82$, $p >$

> 0,05), vienodai pasižymi šia savybe. Aptariant vairuotojus, pasižyminčius labiau išreikštu sąmoningumu, galima teigti, kad, analizuojant bendrus duomenis, gauta, jog tokie vairuotojai taip pat turi mažesnę patirtį palyginus su patyrusiais: ($\chi^2(1) = 5,12, p < 0,01$). Tačiau nagrinėjant duomenis atskirai (moterų ir vyrų) statistiškai reikšmingų skirtumų nenumatyta: (moters ($\chi^2(1) = 2,00, p > 0,05$; vyrai: ($\chi^2(1) = 3,24, p > 0,05$). Nagrinėjant sutariamumu pasižyminčius vairuotojus, gauti panašūs rezultatai kaip ir sąmoningumo atveju. Bendrai analizuojant duomenis nustatyta, kad vairuotojams, pasižymintiems labiau išreikštu sutariamumu, didesnės įtakos turi mažas stažas: ($\chi^2(1) = 5,30, p < 0,05$), tačiau atsižvelgus į lytį statistiškai reikšmingų skirtumų tarp vertinamų moterų: ($\chi^2(1) = 2,46, p > 0,05$) ir vyrų: ($\chi^2(1) = 3,14, p > 0,05$) grupėse nenumatyta. Taip pat buvo nustatyta, kad vairuotojų, pasižyminčių labiau išreikštu atvirumu patyrimui, vairavimo stažas yra mažesnis: ($\chi^2(1) = 18,72, p < 0,01$; moters: $\chi^2(1) = 6,74, p < 0,01$; vyrai $\chi^2(1) = 13,13, p < 0,01$).

Vairuotojo patirtis tiesiogiai priklauso nuo pravažiuotų kilometrų skaičiaus. Duomenys apie vairuotojų psichologinę būklę pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Vairuotojų psichologinės būklės etapai

Vairuotojų elgesio etapai	Psichologinė būklė	Būdingi bruožai
1	Pastovaus baimės jausmo įveikimas	Šis etapas tęsiasi pirmąsias dienas, retkarčiais kelias savaites ir reikalauja didelės psichinės įtampos. Naujokas, neturėdamas žinių ir patirties, sunkiai orientuojasi kelyje. Dėl to jis stengiasi išvengti kritinių ir konfliktinių situacijų.
2	Pavojaus neįvertinimas	Stengdamasis išvengti kritinių aplinkybių pirmame etape vairuotojas nesusidūrė su šiurkščiu elgesiu kelyje ir nepataiko į eismo įvykius. Šios aplinkybės leidžia neteisingai suvokti apie jo vairavimo meistriškumą, kuris pasireiškia rizikingu vairavimu. Šis etapas tęsiasi pirmus 3,5 – 4 tūkstančius nuvažiuotų kilometrų.
3	Padidinto saugumo jausmo korekcija	Sukaupta praktinė vairavimo patirtis iš lėto sumažina saugumo jausmą. Deja, šitas jausmas vis dar apgaulingas.
4	Objektyvus pavojaus įvertinimas	Sukaupta patirtis ir vairavimo įgūdžiai padeda nepamiršti apie kelių eismo pavojus.
5	Saugumo jausmo sumažinimas	Tęsiasi pirmus 3 – 4 vairavimo metus arba apie 100 tūkstančius pravažiuotų kilometrų. Šį fenomeną galima paaiškinti aukštu profesiniu vairuotojo lygiu, kuris išprovokuoja budrumo ir atsargumo jausmų praradimą.

Statistika rodo, kad pačius sunkiausias eismo įvykius padaro patyrę vairuotojai. Tai dar kartą rodo, kad kelių eismo saugumui turi įtakos ne tik ir ne tiek vairavimo patirtis kiek psichologinės žmogaus savybės.

Vairuotojai nurodė pagrindinius policijos pareigūnų, vykdančių eismo priežiūrą, darbo trūkumus, kurie pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Kelių eismo tarnybos pareigūnų darbo trūkumai

Eil. Nr.	Trūkumo apibūdinimas	Vairuotojų skaičius	
		skaičius	%
1	Masinis baudžiamųjų funkcijų taikymas suformavo pareigūno įvaizdį, kaip vairuotojų ir pėsčiųjų priešą, nuo kurio galima laukti ne pagalbos, o tik nemalonumų.	126	42
2	Teisės pažeidimai, įgaliojimų viršijimas, nesąžiningumas ir žema bendravimo su eismo dalyviais kultūra, smulkus priekabiavimas, labiau panašus į kyšio prievartavimą.	84	28
3	Silpna pareigūnų motyvacija, atliekant socialinio aptarnavimo vykdymo funkcijas. Daugumą jų nesupranta, kad pagrindinė užduotis – kelių eismo organizavimas, sukurti geras ir patogias susisiekimo sąlygas	42	14
4	Diferencijuotas kelių eismo taisyklių traktavimas ir nuobaudų taikymas šių taisyklių pažeidėjams. Pažeidėjų, važiuojančių prestižiniais automobiliais, pažeidusių kelių eismo taisykles, pareigūnas tariamai nemato ir nestabdo.	33	11
5	Silpnas kelių eismo saugumo propagavimas.	15	5

Gauti duomenys rodo, kad 126 vairuotojai (42 %) kelių eismo tarnybos pareigūną laiko priešu, nuo kurio galima laukti tik nemalonumų. Taip pat 84 vairuotojai (28 %) kaip pareigūnų darbo trūkumus nurodė žemą bendravimo su eismo dalyviais kultūrą ir smulkų priekabiavimą.

TYRIMO REZULTATŲ APITARIMAS

Yra natūralu, kad rimtų problemų, siekiant užtikrinti saugų eismą, turi pagrindiniai eismo dalyviai – vairuotojai ir pėstieji. Vairuotojas kelyje ne tik paprastas technikas, mokantis spausti pedalus ir sukti vairą, bet tai ir asmenybė. Pagal automobilio vairavimo manieras galima tiksliai nustatyti vairuotojo asmenybę, jo pagarbą kitiems eismo dalyviams, atsakingumą, drausmę, išauklėjimą, reiklumą sau pačiam, santūrumą, budrumą ir apgalvotą atsargumą. Rizikingas manevravimas tai ne vairuotojo meistriškumo apraiška, o lengvabūdiškumo požymis. Šiuose faktoriuose slypi svarbiausios psichologinės priežastys, dėl kurių įvyksta tiek daug eismo įvykių.

Daugelis svarbių faktorių, turinčių svarų vaidmenį išvengiant eismo įvykių yra psichomotorinės vairuotojų savybės: dėmesingumas, greita reakcija, mobilumas, pusiausvyra, emociingumas ir patvarumas rizikai. Pagrindinės patyrusio vairuotojo psichologinės savybės yra gebėjimas orientuotis eismo aplinkoje, pavojingumo lygio įvertinimas, galimų sudėtingų situacijų numatymas ir jų išvengimas. Sėdintis prie vairo vairuotojas neturi teisės sumažinti dėmesingumo, jis turi būti visada pasiruošęs greitam reagavimui į eismo grėsmes, nė akimirka neatitraukti dėmesio nuo kelio ir suprasti, kad tik akimirka skiria nuo eismo įvykio ar net nuo mirties.

Vairavimas kelyje turi būti visiškai aiškus kitiems eismo dalyviams, jis negali būti klaidinantis. Moterų ir vyrų elgesys kelyje šiek tiek skiriasi. Išskyrus fiziologinius skirtumus, moterų ir vyrų elgesiui turi įtakos ir socialiniai bei kultūriniai faktoriai. Vaikinai auga labiau savimi pasitikinčiais, užprogramuotais sėkmei pasiekti, mergaitės stengiasi išvengti nesėkmių. Pagrindinį skirtumą tarp moterų ir vyrų galima apibendrinti taip: moteris labiau tiki įstatymais ir taisyklėmis, o vyrai labiau savo jėgomis ir technika. Todėl klaidos ir nelaimingi atsitikimai pas vyrus pasitaiko dažniau dėl savo galimybių pervertimo. Moterys klysta dėl nepakankamo pasitikėjimo savimi, ir didelio atsargumo. Pastebėtas įdomus faktas, kad bėgant laikui agresija pas vyrus mažėja, o pas moteris – auga, kas neigiamai atsiliepia eismo saugumui.

IŠVADOS

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad siekiant realizuoti naujus būdus eismo saugumui užtikrinti, būtina išskirti būdus, susietus su psichologija:

Visuomenės saugaus eismo sampratos ugdymas turi būti bendra kiekvieno visuomenės nario problema nepriklausomai nuo to ar jis vairuotojas, ar ne. Ši problema yra visuotina ir turi būti sprendžiama įstatymų leidėjų lygmeniu. Priimti sprendimai neturi atsilikti nuo šalies automobilizacijos tempų.

Kelių eismo saugumo užtikrinimas turi būti sprendžiamas ne baudomis, o požiūriu kad tai yra socialinio aptarnavimo sfera. Kelių policijos pagrindinė funkcija turi tapti eismo organizavimo problemų sprendimas ir pagalba piliečiams.

Kelių eismo kultūros propaganda per radiją ir televiziją reikalauja specialių, gerai paruoštų psichologijos ir pedagogikos programų. Pagrindinis dėmesys šiose programose turi būti skirtas visuomenės ir asmeniniam suinteresuotumui, kuris motyvuotų protingai, atsakingai, kultūringai, drausmingai elgtis kelyje, skatintų asmeninių savybių korekciją ir įvertinimą, atsakingą požiūrį į saugų eismą.

LITERATŪRA

1. Barrick M. R., Mount M. K. The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis // *Personnel Psychology*. 1991
2. Barrick M. R., Steward G. L., Piotrowski M. Personality and job performance: Test of the mediating effects of motivation among sales representatives // *Journal of Applied Psychology*. 2002.
3. Barrick M. R., Mount M. K. Yes, personality matters: Moving on to more important matters // *Human Performance*. 2005.
4. Furnham A., Forde L., Ferrari K. Personality and work motivation // *Personality and Individual Differences*. 1999.
5. Furnham A., Petrides K. V., Tsaousis I., Pappas K., Garrod D. A cross-cultural investigation into the relationships between personality traits and work values // *The Journal of Psychology*. 2005.

6. Goldberg L. R. The development of markers of the Big Five factor structure // Psychological Assessment. 1992.
7. John O. P., Donahue E. M., Kentle R. L. The Big Five inventory: Versions 4a and 54. Berkeley, CA: University of California, 1991
8. Judge T. A., Ilies R. Relationship of personality to performance motivation: A meta-analytic review // Journal of Applied Psychology. 2002.
9. Kleinbeck U., Fuhrmann H. Effects of psychologically based management system on work motivation and productivity // Applied Psychology: An International Review. 2000.
10. Kanfer R., Ackerman P. L. Individual differences in work motivation: Further explorations of a trait framework // Applied Psychology: An International Review. 2000.
11. Mount M. K., Barrick M. R., Scullen S. M., Rounds J. Higher-order dimensions of the Big Five personality traits and the Big Six vocational interest types // Personnel Psychology. 2005.
12. Pumputis, Vidmantas, Pikūnas, Alvydas, Faktorių, veikiančių saugų kelių eismą, tyrimas /Transbaltica-03: 4-osios tarptautinės konferencijos, įvykusios Vilniuje 2003 m. balandžio 10-11 d., mokslinių pranešimų rinkinys. ISBN 9986056489.
13. Sadauskas, Vigilijus, Ažubalytė, Rima, Aškinytė-Degėšienė, Rasa, Čižauskaitė-Stanaitienė, Rūta, Giršvildas, Vaidas, Saniukas, Kęstutis, Aš - eismo dalyvis : Vilnius : TEV, 2007.
14. Woodard G. M., Cassil N., Herr D. The relationship between psychological climate and work motivation in a retail environment // Journal of Fashion Marketing and Management. 1994.
15. Demografijos metraštis 2007. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567
16. Baublys Adolfas, Vasiliauskas Vasilis Aidas. Transporto infrastruktūra. Vilnius 2005.
17. VĮ Transporto ir kelių tyrimo institutas - <http://www.tkti.lt>

THE PECULIARITIES OF SECURITY OF THE ROAD TRAFFIC SAFETY

Valentinas Tumas*, Viačeslav Čigrin**
Mykolas Romeris University

Summary

The issue of this article is to find out the correlation between psychological factors and the direction of the traffic as well as to perform the complex analysis of these factors. The total number of participants of the research is 300; among them 79 female and 221 male. In order to detect and summarize the influence of psychological factors, two questionnaires were developed: one being based on the V. Vroom's motivation theory, the other is subjected to find out the level of driving skills in respect to the employment of these skills. The results of the research display the main problematic aspects in the work of officers responsible for traffic direction and common mistakes of the drivers, which directly depend on the gained driving skills and the level of the driving experience.

Keywords: drivers, safety of traffic, psychology.

Valentinas Tumas* Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorė.

Valentinas Tumas * Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer.

Viačeslav Čigrin** Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius

Viačeslav Čigrin** Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection

RESOLUTION TO IMPOSE AN ADMINISTRATIVE FINE AS EXECUTIVE DOCUMENT

Vigintas Višinskis, Egidija Stauskienė

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure
Ateities str. 20, 2057 Vilnius Telephone 271 45 93
e-mail: cpk@mruni.lt*

Summary. Administrative responsibility is characterized by the fact that it is a very important legal instrument to fight not only administrative, but also for other offenses. Especially important preventive role of administrative responsibility. It is important that the application of administrative responsibility is not to punish only the guilty person, and any other discipline, to say that it is necessary to comply with the law, to ensure that the requirements would be enforced. One of the most widely applicable to administrative penalties is administrative fine. Therefore, the implementation of sanctions is very important to the whole administrative justice to function effectively. An administrative penalty, as one of the administrative penalties, enforcement is a feature that forced her recovery goes beyond the boundaries of administrative justice and civil proceedings are in scope. Therefore, the recovery of administrative penalties is governed by several branches of law, and because there are some theoretical and practical problems. This article explores the forced recovery of administrative fines in the problem. Administrative penalties forced the recovery process begins with the decision of an administrative penalty of recovery transferred to the bailiff. A requirement for the resolution of administrative penalty as an enforceable title, and the transfer of decision comes into forced recovery procedure the Administrative Violations Code. However, enforcement document, making the conditions for recovery and a forced regime regulated by the Civil Procedure Code (hereafter - CCP). Therefore, more attention is paid to the regulation of CAO set the resolution to impose an administrative fine, as the executive regulation of this document and the relationship with the CCP provisions posed by non-judicial documents issued by the executive, as well as the Code of Civil Procedure Execution rules whose application is causing problems forced the recovery of administrative penalties.

Keywords: administrative procedure, civil procedure, administrative responsibility, administrative sanction.

PREFACE

One of mostly imposed administrative penalties is administrative fine. For this reason the execution of administrative penalty is very important for the whole administrative justice effective working. Administrative fine's, as one of administrative penalties, execution peculiarity is its forced recovery which goes over limits of administrative justice and becomes the range of civil procedure regulation. The administrative fines recovery is regulated by some law branches and for this reason arise some theoretical and practical problems.

Still, main part of fines recovery process proceeds in Civil Procedure Code (further in text – CPC) regulated Executive procedure frames. Executive process is important link in human rights

protection system. By the European Court's of Human Rights decisions¹ executive process is appreciable as integral part of right to fair trial. Material values are not created in executive process. However, during this process is implemented court's or other competitive subject's decision.

Researches related to administrative fines forced recovery in-between Lithuanian scholars are few. Must be mentioned D. Raižys and V. Višinskis article „Some of the administrative penalties enforcement problems”². Some of other mentioned authors and also of other scholars – S. Vėlyvis, E. Stauskienė, I. Žalėnienė, V. Nekrošius, D. Ambrasienė researches³ are related to administrative fines forced recovery executive process peculiarities.

The object of the research – the Administrative Law Violations Code of the Republic of Lithuania (further in text - ALVC) norms regulating resolution's to impose administrative fine execution and its application. Also in this article are analyzed problems of resolutions to impose a fine execution according to Civil Procedure Code regulated Executive process.

The practical relevance of article can be disclosed according to statistical data of administrative fines imposed for the breaches of Roads rules (further – RR). Last year in Lithuania were officially fixed half of million – 448990 RR violations. For these violations were imposed 42.7 millions of litas fines for transgressors. Incomes to national budget for collected RR violations were 25.1 millions of litas or a bit more then 58 percents of whole imposed fine's sum.

By the data of Chamber of bailiffs, last year from undisciplined drivers was trying to recover more than 35 millions of litas, even two of three violators escaped responsibility, so high administrative fines for most dangerous RR violations mostly stayed as paper sanctions.

¹ HORNSBY v GREECE (Art 50), Judgment of the ECtHR, 1 April 1998 [1998] IHRL 32 (1 April 1998). <http://www.worldlii.org/int/cases/IHRL/1998/32.html>, žiūrėta 2010 06 21; JASIUNIENE v. LITHUANIA - 41510/98 [2003] ECHR 122 (6 March 2003). <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2003/122.html>, žiūrėta 2010 06 21.

² D. Raižys, V. Višinskis. Kai kurios administracinių nuobaudų vykdymo problemos // *Jurisprudencija : mokslo darbai*. T. 53(45). ISSN 1392-6195. Vilnius : LTU Leidybos centras. 2004, T. 53(45).

³ Некрошюс В. Гражданско - процессуальная реформа в Литве. Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 2, 2002-2003, под редакцией В.В.Яркова - СПб: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного института, 2004; E. Stauskienė. Skubiai vykdytinų teismo sprendimų instituto taikymo problemos. *Jurisprudencija* 69(61) 2005; Stauskienė, E. Teismas – teisinių santykių vykdymo procese subjektas. Mokslinės praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą bei jos realizavimo praktiniai aspektai“ mokslinių pranešimų rinkinys. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2006; Stauskienė, E. Teismo sprendimų įvykdymo atgręžimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 4 (82); S.Vėlyvis, V.Višinskis, I.Žalėnienė. Antstolio veiksmų apskundimas// *Jurisprudencija*, 1 2007 (91); S.Vėlyvis, E.Stauskienė, V.Višinskis. Pagrindinės teismo sprendimų vykdymo taisyklės romėnų teisėje // *Jurisprudencija*, 2 2007 (92); В. Вишинский, С. Веливис. Реформа исполнительного процесса в Литве// Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сборник научных статей. Краснодар-Санкт-Петербург, изд. Юридический центр Пресс, 2005, с.444-453, ISBN 5-94201-454-X; V. Višinskis. Turto pardavimo iš varžytynių problemos // *Jurisprudencija*, 1999, t. 13(5); V. Višinskis. Išieškojimo iš fizinių asmenų problemos // *Jurisprudencija*, 1999, t. 14(6); V. Višinskis. Vykdyto proceso Lietuvoje: esama padėtis ir reformavimo kryptys // *Jurisprudencija*, 2002, t. 28(20); V. Višinskis. Teismo sprendimo vykdymo vieta// *Jurisprudencija*, 1 2006, (79); V.Višinskis, D.Ambrasienė. Teismo vykdomųjų dokumentų išdavimo tvarka// *Jurisprudencija: mokslo darbai*. ISSN 1392-6195. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 2(104).

From 1500 till 5 thousands of litas seeking fines for intoxicated driving, escape from traffic accident place and for other harsh violations by forced way pays only one-third of all drivers. Other two-thirds of violators' escapes responsibility, because they have no work, have no property or are able to use gaps of the implementation of administrative sanctions.

Each year police institutions gives 10-12.5 thousands executive documents to bailiffs for 1500-5 thousands of litas fines recovery, but only 32-36 percents of during a year imposed fines are successfully recovered. By the Chamber of bailiff representatives' assertion, there are some persons who have more then 10 administrative fines for harsh RR violations. The average recovery fine's sum reaches over 40 thousands of litas and fines imposed for "record-holders" reaches about 60 thousands of litas.

Such RR violators – „record-holders“ eventually feel unpunishable and lately completely ignore any rules and repeat dangerous violations. When fine's amount reaches several ten thousands of litas then others lose hope to pay it. Then new fines don't scare them, because it becomes just unimportant and new fine in an "account".

In accordance to bailiff's practice, administrative fines recovery perspective is conversely proportional to the quantity of a fine – growing quantity and rising number of a fine leads to slim chance that violator will be able to pay it⁴.

Relatively low level of administrative fine's recovery shows that when fine is recovered by bailiffs the forced fine's recovery mechanism is ineffective. Often the recovery of fine is unsuccessful because of some objective reasons – the debtor has no property, he left territory of the Republic of Lithuania. But sometimes occur cases when imposed fine recovery fails because of legal regulation gaps. The peculiarity of forced fines recovery legal regulation is that process begins under application of ALVC norms and ends under CPC norms. The purpose of this article is to analyze the order of resolution to impose administrative fine in administrative procedure and what its importance in civil procedure when it becomes an executive document.

LEGAL IMPORTANCE OF A RESOLUTION TO IMPOSE AN ADMINISTRATIVE FINE AS EXECUTIVE DOCUMENT

ALVC 313 article sets administrative fine's payment order by good will. Person, who is subjected to administrative responsibility, must pay fine not later than in forty days from the day of a resolution to impose a fine delivery to him, and in appealing such resolutions case – not later than in forty days from a report about appeal dissatisfy day. Imposed fine for administrative law

⁴ „Baudos gali būti surenkamos efektyviau“. <http://az.atn.lt/articles/view/54603/?print=true>; 2010 06 20.

breach, the violator must pay in savings-bank or in other bank, except fine, which is taken in a violation's commitment place, if the laws of the Republic of Lithuania determines otherwise. Considering to person's who is subjected to administrative responsibility financial situation and other important circumstances, according to written persons application body (official) taking a resolution in administrative law violation case but not later than in forty days from resolution establishment day can locate imposed fines payment till two years period according to imposed fines amount.

If the convicted person fails to pay the fine in accordance with set order, it must be recovered by force, according to ALVC 314 article set procedures. If the violator fails to pay the fine during the period set in 313 article of the Code, the resolution to impose a fine established body (official) sends this resolution to bailiff for execution. Fines recovery cannot be directed to the property, to which in accordance with the Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania recovery cannot be pointed by the executive documents.

State gives the opportunity for recoverer to access the means of enforcement only under specified conditions in the implementation process.

Under CPC 586 article the basis of executive actions is in accordance with CPC VI chapter order presented executive document. Without executive document to perform executions actions is forbidden. This is imperative law's norm and that is why it is impossible to perform any actions without executive document. This is directly related not only with forced execution but and with others executions actions: debtor's property and incomes search, exhortation mailing and other. Executions activities performance without executive document makes all bailiffs actions illegal.

Law separates enforceable documents and executive documents. Enforceable documents list, set in CPC 584 article, defines subjects, whose decisions can be executed by force and the form of these subject's decisions. This is courts and arbitrage decisions, judgments, resolutions and orders in civil cases also in cases for administrative legal relations, courts judgments, resolutions and decisions in criminal cases as much as they are related to property nature recovery, institutions and officials resolutions in administrative law violations cases as far as they are related to property nature recovery and other enforceable documents.

Executive documents are classified according to different criterions. The classification of executive documents is important not only theoretically but also practically, because on this depends their execution order, legal defense measures and other. According to their content executive documents can be divided into two groups:

1. documents, that at the same time are law application acts and executive documents;

2. the executive documents issued on the basis of other legal acts.

First executive documents group involve courts orders, officials and bodies resolutions for administrative sanctions imposition. Courts order, police officers resolution for administrative penalty imposition at the same time is laws application act in which is fixed adjudgement debt or committed administrative law violation, and executive document on which basis are implemented forced executions actions (recovery of a debt or fine). From the content of executive documents we can see why court gave order to recover the debt or what actions committed violator, convicted by administrative order.

Main distinction between court's and non court's established documents is that the legitimacy of courts decisions, judgments, resolutions can be examined by CPC set appealing or cassation order. So, executive papers cannot be disputed in court. But if executive document is issued not by a court, in some cases the object of the dispute may be the executive document itself.

ALVC AND CPC REQUIREMENTS FOR CONTENT OF RESOLUTION TO IMPOSE AN ADMINISTRATIVE FINE AS EXECUTIVE DOCUMENTS CONTENT

As mentioned, CPC is not regulating executive order of executive documents issued not by court. But in 648 article's 5 part are set general requirements for other institutions issued executive documents content. Others (not courts issued) executive documents content is set by other laws, but in all cases in these documents must be pointed props set in CPC 648 article's 1 part's 7 subsection and on which law basis document must be executed according to CPC set order. In executive document must be pointed place for bailiff's tag about implemented executions actions.

The content of resolution in administrative law violation case is regulated by ALCV 286 article: in resolution must be: resolution accepting body (official) name, case hearing date, information about person, which case is heard; information about other persons involved in the proceedings; circumstances stated during case hearing and their motivated estimation; this Code's article, article's part or other legal acts, providing responsibility for this violation, which person violated; the decision adopted in case.

If solving the question of sanction imposition for an administrative violation in ALVC 216 article's 1-4 subsections listed bodies (officials) together decide the question for violator's committed property damages compensation, in case resolution must be set the amount of recovered damage, recovery period and procedure. In case resolution must be solved question about taken items and documents; as well must be indicated the decision appealing procedure and period. Resolution is issued by collegial body by simple collegial body members, who participated in the

meeting, majority votes. Resolution in administrative law violation case is signed by the officer hearing the case, and a collegial body issued resolution - the session chairperson and secretary. In some cases set by laws of the Republic of Lithuania information about penalty must be recorded in administrative law violation protocol or resolution is formalized other established way.

Thus, CPC 648 article's 1 part's 7 subsection requirements for non courts issued executive documents contents and ALVC 286 article's set requirements for administrative law violation case resolution content are incompatible. As mentioned, according to CPC 648 article's 5 part, in these documents must be indicated props set in CPC 648 article's 1 part's 7 subsection and legal act on which basis the document must have to be carried out in accordance with the Code of Civil Procedure. In the executive document must be showed place for bailiff's tag about implemented execution's actions. For this reason, in the resolution to impose administrative fine must be determined whole recoverer's and debtor's name and addresses, personal code, legal person's registration number, bank details. Talking about violators details, in ALVC 286 article only determine "information about person, whose case is on trial". That is why in resolution to impose a fine there is no obligation to point out violator's name, personal code, recoverer's name and account to which must be transferred recovered fine.

According to CPC 651 article, the bailiff received executive documents examines if there are any obvious obstacles for acceptance of executive documents and start of executive actions. If there are any obstacles to accept executive document for execution, bailiff with his direction refuses to accept it and returns it to the submitted person, stating returning reasons.

Requirement, that place for bailiff's tag about implemented execution's actions must be showed in Executive document, is not ending in itself. So, executive document must have a tag with implemented executive actions. Executive document can be partly executed and after that send to other bailiff for execution, returned to recoverer and so on. Therefore executive document must have a tag with implemented executive actions. If there is no such tag so actions can be repeatedly performed and in this way would be volated persons rights. Practice shows, that there is no such speaicl place for bailiff's tag about implemented actions in resolution, so such tag usually is not done; an indication of the executed actions are carried out in cover letter.

During forced execution against debtor state uses compulsion. That is why during this process is important to secure debtor's rights. There is no list of executive documents implemented by force in CPC. So CPC 648 article's 1 part's 5 subsection sets demand that all institutions, except court, have to determine legal act on which basis the document must be executed under CPC set order. Such link would let debtor easily check is there legal basis to apply for forced execution beginning.

ALVC set provisions for the content of Resolution to impose administrative fine don't create an obligation for official or institution which impose a fine to point out legal act on which basis the document has to be executed under CPC set order. So, legislative will to create conditions for debtor about easy checking of legal acts on which basis forced execution process could be started against him, stays outstanding.

In determining whether there are obvious obstacles to accept executive document and to start the execution's implementation actions, checks is executive documents content accordant with the requirements of CPC 648 article.

According to CPC 1 article's 2 part if there are any coalisions between CPC and other laws of the Republic of Lithuania court follow CPC norms, except cases, when CPC gives preference to toher law's norms. That is why resolution of administrative law violation content inadequacy with CPC 648 article's 1 part's 7 subsection requirements can be obstacle for bailiff to enact this resolution for execution. This problem can become even bigger considering that according to ALVC 308 article resolution to impose administrative penalty cannot be executed is the resolution wasn't presented to execute in three month from enactment day. Therefore bailiffs, for executive documents content defects rejecting to take this document to execute, can overdue the three month limitation period of administrative penalty execution.

According to ALVC 313 article's 4 part, Considering to person's who is subjected to administrative responsibility financial situation and other important circumstances, according to written persons application, body (official) taking a resolution in administrative law violation case but not later then in forty days from resolution establishment day can locate imposed fines payment till two years period according to imposed fines amount. In such cases, when body (official) decided to locate imposed fine's payment, the resolution for recovery of a fine as executive document can be issued and given for execution only in cases when competitive official canceled resolution for fines recovery location or when location term ended and fine has not been recovered.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Administrative fines forced recovery is important administrative justice part, showing whole legal regulation mechanism effectiveness and opportunity to influence on human behavior. Now valid administrative fines forced recovery legal regulation has collisions and gaps which must be eliminated.

The resolution for administrative penalty imposition at the same time is law application act in which is fixed adjudged debt and committed administrative law violation, and executive document, according to which are performed forced execution actions (recovered debt or fine).

Thus, CPC 648 article's 1 part's 7 subsection's requirements for non courts issued executive documents contents and ALVC 286 article's set requirements for administrative law violation case resolution content are incompatible. This creates obstacles for forced administrative fines recovery.

ALVC 286 article has to be filled with add that in the Resolution to impose administrative fine must be determined whole recoverer's and debtor's name and addresses, personal code, legal person's registration number, bank details and details of legal act on which basis the document must be executed in accordance with the Code of Civil Procedure. In the executive document must be showed place for bailiff's tag about implemented execution's actions.

REFERENCES

1. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. <http://www.infolex.lt/ta/103787?ref=6#X05faf030bf5c482a844f11d63e6d87fc>; prisijungimo laikas 2010 06 11.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002.04.06, Nr.: 36, Publikacijos Nr.: 1340; Valstybės Žinios, 2002.04.24, Nr.: 42.
3. HORNSBY v GREECE (Art 50), Judgment of the ECtHR, 1 April 1998 [1998] IHRL 32 (1 April 1998). <http://www.worldlii.org/int/cases/IHRL/1998/32.html>, žiūrėta 2010 06 21.
4. JASIUNIENE v. LITHUANIA - 41510/98 [2003] ECHR 122 (6 March 2003). <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2003/122.html>, žiūrėta 2010 06 21.
5. D. Raižys, V. Višinskis. Kai kurios administracinių nuobaudų vykdymo problemos // Jurisprudencija : mokslo darbai. T. 53(45). ISSN 1392-6195. Vilnius : LTU Leidybos centras. 2004, T. 53(45).
6. Некрошюс В. Гражданско - процессуальная реформа в Литве. Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 2, 2002-2003, под редакцией В.В.Яркова - СПб: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного института, 2004.
7. Stauskienė E. Skubiai vykdytinų teismo sprendimų instituto taikymo problemos. Jurisprudencija 69(61) 2005;
8. Stauskienė, E. Teismas – teisinių santykių vykdymo procese subjektas. Mokslinės praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą bei jos realizavimo praktiniai aspektai“ mokslinių pranešimų rinkinys. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2006;
9. Stauskienė, E. Teismo sprendimų įvykdymo atgręžimas. Jurisprudencija, 2006, t. 4 (82);
10. S.Vėlyvis, V.Višinskis, I.Žalėnienė. Antstolio veiksmų apskundimas// Jurisprudencija, 1 2007 (91);
11. S.Vėlyvis, E.Stauskienė, V.Višinskis. Pagrindinės teismo sprendimų vykdymo taisyklės romėnų teisėje // Jurisprudencija, 2 2007 (92);
12. В. Вишинскис, С. Веливис. Реформа исполнительного процесса в Литве// Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сборник научных статей. Краснодар-Санкт-Петербург, изд. Юридический центр Пресс, 2005, с.444-453, ISBN 5-94201-454-X;
13. V. Višinskis. Turto pardavimo iš varžytynių problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 13(5);
14. V. Višinskis. Išieškojimo iš fizinių asmenų problemos //Jurisprudencija, 1999, t. 14(6);
15. V. Višinskis. Vykdyto procesas Lietuvoje: esama padėtis ir reformavimo kryptys //Jurisprudencija, 2002, t. 28(20);

16. V. Višinskis. Teismo sprendimo vykdymo vieta// Jurisprudencija, 1 2006, (79);
17. V. Višinskis, D. Ambrasienė. Teismo vykdomųjų dokumentų išdavimo tvarka// Jurisprudencija: mokslo darbai.. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 2(104).
18. Baudos gali būti surenkamos efektyviau. <http://az.atn.lt/articles/view/54603/?-print=true>; prisijungimo laikas 2010 06 20.

NUTARIMAS SKIRTI BAUDĄ KAIP VYKDOMASIS DOKUMENTAS

Vigintas Višinskis* , Egidija Stauskienė**
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Administracinei atsakomybei būdinga tai, kad ji yra labai svarbi teisinė priemonė kovojant ne tik su administraciniais, bet ir kitais teisės pažeidimais. Ypač svarbus profilaktinis administracinės atsakomybės vaidmuo kovojant su piktybiniais viešosios tvarkos pažeidimais, vagystėmis, tarnybiniais piktnaudžiavimais, kelių eismo taisyklių, aplinkos apsaugos, priešgaisrinės apsaugos ir kitais pavojingais teisės pažeidimais. Svarbu ir tai, kad taikant administracinę atsakomybę siekiama ne tik kaltąjį asmenį nubausti, bet ir sudrausminti kitus, pasakyti, jog būtina laikytis įstatymų, užtikrinti, kad būtų vykdomi teisės reikalavimai.

Visuotinis teisės normų privalomumas reiškia, kad kiekvienas teisinis imperatyvas privalo būti įvykdytas iki galo - kiekvieną teisės pažeidimą turi lydėti atitinkamų sankcijų taikymas. To reikalauja teisėtumas ir teisės pažeidimų baudžiamumo principai. Tokia yra teisinio privalomumo prigimtis: iš pradžių teisinių pareigų vykdymas garantuojamas abipuse santykio dalyvių nauda, savanorišku pareigų vykdymu, o kai šių priemonių veiksmingumo nepakanka — asmens turto, o kai ir turto nėra - teisės pažeidėjo asmens laisve ar kita jo teise.

Vienos iš plačiausiai taikomų administracinių nuobaudų yra administracinės baudos. Todėl šios administracinės nuobaudos vykdymas yra labai svarbus visam administracinės justicijos efektyviam funkcionavimui. Administracinių baudų, kaip vienos iš administracinių nuobaudų, vykdymo ypatumas yra tas, kad priverstinis jos išieškojimas išeina už administracinės justicijos ribų ir tampa civilinio proceso reguliavimo sritimi. Todėl administracinių baudų išieškojimas yra reguliuojamas kelių teisės šakų ir dėl to kyla tam tikrų teorinių ir praktinio pobūdžio problemų.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas priverstinio administracinių baudų išieškojimo problemos. Priverstinis administracinių baudų išieškojimo procesas prasideda nutarimą dėl administracinės baudos išieškojimo perdavus vykdyti antstoliui. Reikalavimai nutarimui skirti administracinę baudą, kaip vykdomajam dokumentui, nutarimo įsiteisėjimo ir perdavimo priverstiniam išieškojimui tvarka nustatyti Administracinių teisės pažeidimų kodekse. Tačiau vykdomojo dokumento priėmimo vykdyti sąlygos ir priverstinio išieškojimo tvarka reglamentuota Civilinio proceso kodekse⁵(toliau tekste – CPK). Todėl daugiau dėmesio skiriama ATPK reglamentavimui nustatytam nutarimui skirti administracinę baudą, kaip vykdomajam dokumentui ir šio reglamentavimo santykiui su CPK nuostatomis keliamomis ne teismo išduodamiems vykdomiesiems dokumentams, taip pat CPK Vykdomo proceso normoms, kurių taikymas kelia problemų priverstinai išieškant administracines baudas.

Pagrindinės sąvokos: administracinis procesas, civilinis procesas, administracinė atsakomybė, administracinė bauda.

Vigintas Višinskis* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, bankrupt process.

Vigintas Višinskis* Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, teismo sprendimų vykdymas, bankroto procesas.

Egidija Stauskienė** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, associated professor. Research interests: civil procedure, courts decisions' implementation, conciliation in civil procedure.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002.04.06, Nr.: 36, Publikacijos Nr.: 1340; Valstybės Žinios, 2002.04.24, Nr.: 42.

Egidija Stauskienė** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, teismo sprendimų vykdymas, sutaikymas civiliniame procese.

NUSIKALSTI LINKUSIŲ NEPILNAMEČIŲ RESOCIALIZACIJOS SISTEMA VIETOS SAVIVALDOS LYGMENYJE

Kęstutis Vitkauskas

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8-37) 303 643,
Elektroninis paštas: k.vitkauskas@mruni.eu*

Santrauka. Tinkamu nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdu yra laikytina nepilnamečių resocializacija (įgyvendinama per ugdymą, paramą, priežiūrą, elgesio korekciją). Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad resocializacijos užtikrinimas sietinas su socialinių paslaugų teikimu. Lietuvoje savivaldybių lygmenyje nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacija vykdoma įgyvendinant minimalios priežiūros priemones bei teikiant jiems socialines paslaugas.

Išanalizavus nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistemą Kauno mieste išryškėja tam tikri trūkumai, susiję su vietinės valdžios socialinės politikos įgyvendinimu ir Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo taikymo problemomis.

Straipsnyje daroma išvada, jog Kauno miesto savivaldybėje nesukurta minimalios priežiūros priemonių sistema, nėra aiškaus vaiko resocializacijos organizavimo modelio. Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurios auga probleminio elgesio vaikų skaičius bei nepilnamečių nusikalstamumas.

Pagrindinės sąvokos: nepilnamečių resocializacija, vaiko minimali ir vidutinė priežiūra, nepilnamečių justicijos reforma.

IVADAS

Šiuo metu daugelyje Europos šalių vyrauja nuomonė, kad laipsniškai didėjantis nepilnamečių nusikalstamumas kelia vis didesnę pavojų visuomenei. Šią nuomonę patvirtina nacionalinės statistikos duomenys ir tarptautinių mokslinių tyrimų bei studijų rezultatai. Europos Sąjungos valstybių lyginamojoje statistikoje nepilnamečių nusikalstamumas sudaro vidutiniškai 15 proc. bendrojo nusikalstamumo, nors kai kuriose šalyse jis siekia iki 22 proc.¹

Vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys yra negatyvus reiškinys, su kuriuo susiduria kiekviena visuomenė. Šiam reiškiniui riboti kuriamos mokliškai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikų ir jaunimo veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Viena iš valstybės funkcijų – atkreipti dėmesį ir pasirūpinti socialiai pažeidžiamųjų žmonių grupių teisių įgyvendinimu. Tai užtikrinama per socialinių paslaugų sistemą, todėl ypač svarbu, kad valstybėje būtų pasirinktas veiksmingas ir lengvai pritaikomas socialinių paslaugų sistemos modelis. Socialines paslaugas

¹ Sigmund A. M. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, Nr.110(13). 2006.

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:LT:PDF> [2010-06-23].

(teisinio, medicininio, psichologinio, informacinio pobūdžio) nepilnamečiams teikia ir valstybinės įstaigos, ir nevyriausybinės organizacijos, iš kurių vienos įsteigtos tiesiogiai teikti tam tikras paslaugas vaikams, kitos – vykdo įvairius projektus, programas, orientuotas į vaikų teisių apsaugą.²

Lietuvoje kova su nepilnamečių nusikalstamumu ilgą laiką vyko baudimo ir atsakomybės griežtinimo kryptimi, prevenciniam darbui neskiriant reikiamo dėmesio. Naujas požiūris į nepilnamečių nusikalstamumo mažinimą ir resocializacijos sistemos kūrimą ėmė formuotis 2000 m. pradėjus įgyvendinti pirmąją Nepilnamečių justicijos 1999-2002 metų programą. Programos pagrindas – sukurti globos ir baudžiamųjų bei alternatyvių laisvės atėmimui poveikio priemonių taikymo institucijų sistemoje trijų lygių institucijas: 1) minimalios (bendros) priežiūros nepilnamečių įstaigas (savivaldybių lygmuo); 2) vidutinės priežiūros nepilnamečių įstaigas (apskričių lygmuo); 3) maksimalios (griežtos) priežiūros nepilnamečių įstaigas (šalies lygmuo).³ 2007 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, kurio tikslas - sukurti vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį ir išsiugdyti prasmingo gyvenimo sampratą.⁴

Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija rūpinasi daugelis valstybės ir nevyriausybinių organizacijų. Deja, ne visada jos suvienija savo pastangas bendram darbui, dar trūksta veiksmų koordinacijos, vientisos darbo sistemos. Nepilnamečių nusikalstamumo statistika, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Paramos vaikams centro ir kitų organizacijų atliekami tyrimai ir stebėjimai leidžia kelti hipotezę, jog Lietuvoje ir Kauno mieste veikianti nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistema nepakankamai efektyvi. Šios aplinkybės suponuoja straipsnio tikslą – išanalizuoti linkusių nusikalsti nepilnamečių resocializacijos sistemą, remiantis Kauno miesto analizės metodu, nustatyti jos svarbiausius trūkumus ir galimybes, bei pateikti rekomendacijas esamai situacijai gerinti.

Straipsnyje resocializacijos sistemos analizė siejama su tam tikra socialine grupe, t.y. teisėtvarkos pažeidimus padariusiais nepilnamečiais – vaikais, kurie įtariami pažeidę teisę arba pripažinti ją pažeidę, tačiau, kuriems nėra taikomas suėmimas, areštas ar laisvės atėmimo bausmė. Šiame darbe analizuojant nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistemą, bus apsiribojama minimalios priežiūros institucinės, teisinės ir finansinės aplinkos analize.

² Česnaitytė I., Uscila, R. Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas nepilnamečiams, sistemos gebėjimų įvertinimas. Vilnius, 2008. Nr. 2 (60). 85-100. <http://www.nplc.lt/lit/lit63.pdf> [2009-11-08].

³ Augustaitis A., Ignotas M., Jatkevičius A., et.al. nepilnamečių justicijos reformos koncepcija. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. 1998.

http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/koncepcija_liet.pdf [2010-05-05].

⁴ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 2007. Nr. 80-3214.

Lietuvoje klausimai, susiję su nepilnamečių nusikalstama veikla, resocializacijos procesu, dažnai adresuojami teisėsaugos institucijoms ir plačiau nagrinėjami kriminologijos srityje. Nepilnamečių justicijos problema negali būti adresuojama vien teisėsaugai, nes tai, visų pirma, yra pačios visuomenės problema. Nepavyksta rasti tyrimų, mokslininkų požiūrio, kurie nagrinėtų esamą nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistemą viešojo administravimo kontekste, viešųjų paslaugų požiūriu bei teiktų siūlymus, kaip šią sistemą būtų galima tobulinti.

NUSIKALSTI LINKUSIŲ NEPILNAMEČIŲ RESOCIALIZACIJOS SISTEMA KAUNO MIESTE

1. NEPILNAMEČIŲ ATLIEKAMŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KAUNO MIESTE APŽVALGA

Lietuvoje 2008 m. nustatyta 23,1 tūkst. žmonių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas. Dauguma (19,5 tūkst., arba 84 proc.) jų buvo 18 metų ir vyresnio amžiaus, kiti (3,6 tūkst., arba 16 proc.) – 14–17 metų amžiaus nepilnamečiai. 2008 m. nusikaltusių nepilnamečių nustatyta 6 procentais daugiau nei 2007 m. Pastebima pakartotinai padariusių nusikalstamas veikas nepilnamečių skaičiaus didėjimo tendencija (žr. 1 lentelę)⁵.

1 lentelė. Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos 1992 – 2007 m.

Metai	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ištirta nusikalstamų veikų.	2747	2177	5348	4977	5070	5519	5396	5152	4058	5021	4759	4244	4051
Palyginti su bendru asmenų, kaltinamų nusikalstamos veikos padarymu skaičium, proc.	14,6	14,3	5,3	13,1	13,3	14,3	13,8	13,7	13,8	15,2	15,9	14,4	15,0
Pakartotinai padarę nusikalstam (proc.)	15,3	16,2	16,4	17,8	17,7	19,6	21,4	22,8	23,1	23,2	22,4	23,0	23,2
Nusikalstamų veikų sk. 100 t. gyventojų.	-	123	148	140	143	157	155	148	117	146	139	125	120

Kauno miestas iš kitų Lietuvos didžiųjų miestų išsiskiria palyginti aukštu nepilnamečių nusikalstamumo lygiu. 2009 m. Kauno mieste vaikai padarė 441 nusikalstamą veiką (pagal užbaigtus ikiteisminius tyrimus), iš jų 406 nusikaltimus, 35 – baudžiamuosius nusižengimus. Palyginus su 2007 metais, vaikų padarytų nusikalstamų veikų skaičius padidėjo 56 atvejais arba 12,6 proc., įvykdytų nusikaltimų skaičius išaugo 11,3 proc.⁶ Atkreiptinas dėmesys, jog padaugėjo nepilnamečių padarytų smurtinių nusikaltimų asmens gyvybei ir sveikatai, seksualinio prievartavimo atvejų.

⁵ Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenimis. <http://www.nplc.lt/sena/stat/asm/asm9.htm>

⁶ Kauno miesto Vyriausiojo policijos komisariato Viešosios policijos Viešosios tvarkos tarnybos prevencijos skyriaus pažyma „Apie vaikų nusikalstamumą Kauno mieste 2009 metais“

Dažniausiai vaikai nusikalsta, siekdami užvaldyti svetimą turtą: 69,2 procentai visų jų padarytų nusikalstamų veikų sudaro turtinio pobūdžio. 2009 m. vaikai įvykdė 171 vagystę, pagal BK 178 str. (2007 m. – 118), 78 – plėšimus, pagal BK 180 str. (2007 m. - 111). Kas penkta vagystė iš prekybos įmonių, kas šešta - iš automobilių, kas septinta iš gyvenamųjų patalpų. Viešose vietose vaikai padarė 226 nusikalstamas veikas (2007 m.- 217), iš jų 154 gatvėje⁷. Viena iš nusikalstamumo priežasčių - alkoholio vartojimas: kas devinta nusikalstama veika padaryta neblaivaus nepilnamečio. Administracinė atsakomybė už alkoholinių gėrimų vartojimą viešose vietose ar girtu pasirodymą viešose vietose (LR ATPK 178 str.) patraukti 400 vaikų (2007m. - 366), iš jų 181 buvo 14-16 metų amžiaus. Jau keletą metų nesikeičia tendencija, jog dažniausiai alkoholį vartoja moksleiviai. Iš 400 alkoholį vartojusių nepilnamečių net 328 mokėsi bendrojo lavinimo mokyklose, 94 – kitose, 29 – nedirbo ir nesimokė. Atkreiptinas dėmesys, jog mažėja išaiškinamų alkoholinių gėrimų pardavimo nepilnamečiams atvejų. Už alkoholinių gėrimų pardavimo asmenims, neturintiems 18 metų, taisyklių pažeidimą buvo nubausti 15 prekybos įmonių darbuotojai (2007 m. – 28). Atsižvelgiant į tai, jog neblaivių vaikų, patrauktų administracinė atsakomybėn, skaičius didėja, ši aplinkybė suponuoja prielaidą teiginiui, jog formuojasi prevencinio darbo šioje srityje aplaidumo tendencija.

Per 2009 metus nusikalstamas veikas padarė 337 vaikai (2007 m. - 298). Analizuojant vaikus pagal amžių ir užimtumą, matyti, kad Kauno mieste dažniau nusikalsta 16-18 metų amžiaus vaikai bei bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviai. Iš 337 nusikaltusių vaikų 228 buvo 16-18 metų amžiaus, 109 – 14-16 metų amžiaus, 196 – bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviai, 75 – kitų mokyklų moksleiviai, 65 – nedirbantys ir nesimokantys. Nagrinėjamos problemos aspektu reikšminga tai, jog nusikalstamas veikas daro ir vaikų socializacijos centrų auklėtiniai: 2009 m. jie padarė 9 nusikalstamas veikas, 2008 m. – 12, 2007 m. - 1 nusikalstamą veiką.

Toliau nemažėja vaikataujančių, bėgančių iš namų ar globos namų vaikų problema. 2009 metais Kaune buvo nustatyti 68 vaikataujantys, 2 elgetaujantys, surasti 77 ieškomi vaikai. Dažniausiai su šia problema susiduria Šančių - Panemunės PN ir Žaliakalnio PK PP pareigūnai. Šių policijos įstaigų prižiūrimose teritorijose yra Kauno savivaldybės vaikų globos namai ir Kauno apskrities vaikų socializacijos centras.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 m. veiklos ataskaitoje,⁸ teigiama, jog vaikų nusikalstamumas, teisės aktų pažeidimai, nepaklusimas nustatytiems elgesio taisyklėms ir moralės normoms, kitų žmonių teisių ir teisėtų interesų

⁷ Ten pat.

⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita <http://www3.lrs.lt/docs2/YJLRZAAT.PDF> [2010-05-01].

pažeidimas - reiškiny, kurio realaus paplitimo įvertinti negalime. Oficialūs statistiniai duomenys nėra patikimi, kadangi šiam reiškiniui būdingas latentiškas ir dėl to statistika gali neatspindėti tikrosios nepilnamečių nusikalstamumo padėties.

Taigi, nepilnamečių atliekamų nusikalstamų veikų analizė leidžia daryti išvadą, jog Kauno mieste iš tiesų aktuali nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos, taigi ir jų resocializacijos, problema.

2. TEISINIS NEPILNAMEČIŲ RESOCIALIZACIJOS SISTEMOS REGLAMENTAVIMAS

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007 m.) davė pagrindą sukurti vieningą sistemą darbu su elgesio problemų turinčiais vaikais. Savivaldybės tapo labiau įpareigtos rūpintis mokyklos nelankančiais, teisėtvarkos pažeidimus darančiais paaugliais – jiems gali būti taikomos vadinamosios minimalios priežiūros priemonės: įpareigojimas lankyti mokyklą, dienos centrą, dalyvauti prevencijos programose ir kt. Iki įstatymo priėmimo tokios vieningos sistemos savivaldybėse nebuvo.⁹ Įstatymo 8 str. 3 d. nuostata vidutinę priežiūrą skirti vaikui, kuriam pritaikius minimalios priežiūros priemones nebuvo pasiekta teigiamų jo elgesio pokyčių, padidina savivaldybių ir mokymo įstaigų atsakomybę tinkamai iširti vidutinės priežiūros poreikį, įvertinti vaiko asmenybę, parengti vidutinei priežiūrai skirti reikalingus dokumentus bei visapusiškai išnaudoti minimalios priežiūros galimybes.

Vaikui minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės skiria savivaldybės administracijos direktorius, gavęs teismo leidimą. Vaiko atstovai pagal įstatymą, teritorinė policijos įstaiga, mokykla ir vaiko teisių apsaugos tarnyba turi teisę kreiptis į vaiko nuolatinės ar gyvenamosios vietos savivaldybę su prašymu, kad būtų skirta vaikui minimalios priežiūros priemonė arba kreiptis į teismą dėl leidimo skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę.¹⁰

Savivaldybės darbo su delinkventais nepilnamečiais efektyvumą lemia savivaldybės vykdoma jaunimo socializacijos, socialinių paslaugų plėtros bei vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros taikymo politika. Kauno mieste vykdoma veikla nepilnamečių resocializacijos srityje apspręsta eilės nacionalinių bei vietinės valdžios leidžiamų teisės aktų, programų, koncepcijų ir projektų nuostatomis.

2009 m. patvirtinta Kauno miesto savivaldybės jaunimo politikos koncepcija įpareigoja savivaldybės institucijas skatinti jaunimą dalyvauti visuomenės gyvenime, padėti spręsti

⁹ Žukauskienė R., Ignatavičienė K., Giedrienė R., *et al.* Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/smm_koncepcija/SMM%20koncepcija.doc

¹⁰ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 2007. Nr. 80-3214.

nepilnamečių problemas, vykdyti jaunimo nusikalstamumo prevenciją ir kt. Miesto savivaldybė įsipareigoja kiekvienais metais skirti lėšų jaunimo projektams remti.¹¹

Delinkventų nepilnamečių problemų sprendimui reikšminga yra Socialinių paslaugų plėtros 2004–2014 metų strategija, įpareigojanti plėsti socialinių paslaugų, skirtų nepilnamečių resocializacijai, tinklą.¹² Kauno miesto savivaldybės Strateginio plano 2008 – 2015 metų priemonių plane iškelti uždaviniai mažinti socialinę atskirtį, gerinti socialines paslaugas teikiančių įstaigų veiklą, vykdyti nepilnamečių nusikalstamos veiklos prevenciją.¹³

Savivaldybė, įgyvendindama Socialinių paslaugų plėtros 2004 -2014 metų strategijos uždavinius, kasmet rengia Socialinių paslaugų plėtros planus, kuriuose išskiriami prioritetiniai metų socialinės politikos uždaviniai, numatomi asignavimai iš savivaldybės biudžeto. Pavyzdžiui, Kauno miesto savivaldybės Socialinių paslaugų plėtros 2008 – 2011 metų plane,¹⁴ numatyta skirti 2 mln. Lt vaikų socializacijos centrų Kaune steigimui ir kitoms vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonėms įgyvendinti; plėsti paslaugas vaikams, linkusiems nusikalsti ir turintiems elgesio problemų, ir jų tėvams. Šiam tikslui pasiekti užsibrėžta skatinti projektus vaiko minimalios priežiūros priemonėms įgyvendinti, pritraukiant į šią veiklą investuotojus ir įvairias organizacijas. Taip pat numatyta koordinuoti bendrojo lavinimo mokyklų prevencinio darbo grupių veiklą, teikti joms metodinę, informacinę, konsultacinę pagalbą vaikų minimalios priežiūros organizavimo klausimais.

2008 metais teikiant socialines paslaugas Kauno miesto gyventojams, buvo numatytas socialinių paslaugų tinklo plėtimas ir paslaugų teikimas šeimai ir vaikui, plėtojant socialinių paslaugų teikimą rizikos šeimoms, intensyvinti šių šeimų stebėjimą, plėtoti dienos centrų tinklą, atkreipiant dėmesį ne tik į vaikų užimtumą, bet ir į socialinių paslaugų šeimai teikimą.¹⁵

Socialinių paslaugų finansavimas ir administravimas savivaldybėse. Lietuvoje socialinės paslaugos finansuojamos iš valstybės, savivaldybių biudžetų, socialinių paslaugų įstaigų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų, užsienio fondų paramos (aukų), asmens (šeimoms) mokėjimo už socialines paslaugas ir kitų lėšų.

¹¹ Kauno miesto savivaldybės jaunimo politikos koncepcija.

http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.dok_priedas?p_id=36350 [2010-09-17].

¹² Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų plėtros 2004-2014 metų strategija, patvirtinta Kauno miesto savivaldybės tarybos 2004 m. rugsėjo 9 d. sprendimu Nr. T-482

¹³ Kauno miesto strateginio plano 2008-2015 metų priemonių planas.

http://www.kaunas.lt/go.php/lit/Strateginis_planas/245 [2010-06-05].

¹⁴ Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų plėtros 2008–2011 m. planas.

¹⁵ Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų planas 2008 m. <http://www.kaunas.lt/index.php?3655995761> 2010-09-10].

Socialinių paslaugų teikimas iš savivaldybės biudžeto finansuojamas, vadovaujantis Socialinių paslaugų įstatymu¹⁶ ir Socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodika.¹⁷ Savivaldybė iš savo biudžeto lėšų finansuoja visas socialines paslaugas, išskyrus: 1) socialinės rizikos šeimoms priežiūrą, kuri finansuojama iš savivaldybės biudžeto lėšų ir iš valstybės biudžeto lėšų tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams; 2) asmenims su sunkia negalia globą, kuri finansuojama iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams; 3) likusiems be tėvų globos vaikams socialinę globą, kuri finansuojama iš savivaldybės biudžeto lėšų ir iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams, skirtų vaikų globos (rūpybos) išmokoms mokėti.

Taigi, galime sakyti, jog savivaldybės socialinių paslaugų teikimą vaiko resocializacijos sistemai vystyti iš esmės (lėšos, gaunamos iš kitų fondų, straipsnyje neaptariamos) įgyvendina naudodamos lėšas iš dviejų dalių fondų: 1) vietos savivaldos biudžeto ir 2) valstybės dotuojamų lėšų. Šių dalių santykinis dydis bendrame savivaldybių socialinių paslaugų biudžete yra nevienodas.

Savivaldybės iš savo biudžeto finansuoja pagrindinę socialinių paslaugų dalį. Todėl socialinių paslaugų kokybė ir jų įvairovė labai priklauso nuo savivaldybės ekonominės galios bei vietinės valdžios politinės valios „atriekti“ socialinėms reikmėms atitinkamą savivaldybės biudžeto dalį. Be to, savivaldybės savo nustatyta tvarka iš vietinio biudžeto lėšų gali skirti piniginę socialinę paramą ir kitais įstatymo nenustatytais atvejais (skirti vienkartinę pašalpą, socialinę pašalpą, kompensuoti įstatyme nenurodytas būsto išlaikymo išlaidas, kompensuoti didesnio, negu šio įstatymo nustatytas normatyvas, būsto naudingojo ploto šildymo išlaidas, padengti įsiskolinimą už būstą ir kt.). Vienkartinę pašalpą (skurdo, benamystės, ligos, negalios, stichinės nelaimės ir kitais atvejais), skiriamą iš savivaldybių biudžeto, mokėjimo tvarką ir dydžius savo teritorijos gyventojams tvirtina vietos valdžia, atsižvelgdama į biudžeto galimybes.

Įgyvendinant Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinę programą,¹⁸ vaikų nusikalstamumo prevencijos programos savivaldybėse vykdomos pagal Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų savivaldybėse organizavimo ir finansavimo tvarkos apraše reglamentuotą savivaldybių programų konkurso organizavimo, laimėjusių konkursą programų finansavimo, atsiskaitymo už gautų lėšų panaudojimą bei programų priežiūros tvarką. Savivaldybių vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programose dalyvauja savivaldybės teritorijoje

¹⁶ Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės Žinios, 2006, Nr.: 17 - 589

¹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. sausio 19 d. nutarimas Nr.X-493 Dėl socialinių paslaugų ir lėšų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2006, Nr.17-589.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nr. 197 nutarimas Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos. Valstybės žinios, 1997, Nr. 21.

besimokantys vaikai. Įstaigos, kurių steigėjas yra apskrities viršininko administracija, programas teikia savivaldybei, kurios teritorijoje yra įstaiga. Vaikų teisių apsaugos tarnybas steigia ir finansuoja rajonų (miestų) savivaldybės. Tarnybos už savo veiklą atsiskaito steigėjams ir Vaikų teisių apsaugos tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Taigi, vaiko minimalios priežiūros priemonės Kauno mieste finansuoja vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos savivaldybė, vidutinės priežiūros priemonės finansuojamos iš valstybės biudžeto, pervedant lėšas savivaldybei.

3. INSTITUCINĖ NUSIKALSTI LINKUSIŲ NEPILNAMEČIŲ RESOCIALIZACIJOS SISTEMOS APLINKA.

Savivaldos institucijos - miestų (rajonų) savivaldybės administracija - užtikrina vaikų teisių apsaugą bei įgyvendina minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės per savivaldybių Tarybas, vietos savivaldos vykdomąsias institucijas, vaikų teisių apsaugos tarnybas, policijos nepilnamečių reikalų pareigūnus, švietimo ir kitų institucijų, susijusių su vaikų apsauga, darbuotojus. Savivaldos institucijos rengia ir įgyvendina vaikų teisių apsaugos, vaikų teisių pažeidimų prevencijos priemonės savo teritorijoje.¹⁹

Įgyvendinant Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, savivaldybėms buvo pavestos naujos funkcijos - sudaryti savivaldybės administracijos prevencinio darbo koordinavimo grupes iš teritorinės policijos įstaigų, vaiko teisių apsaugos tarnybų, socialinių paslaugų, švietimo, sveikatos ir kitų institucijų, dalyvaujančių prevencinėje veikloje, atstovų. Šių grupių paskirtis - koordinuoti socialinio ugdymo, rehabilitacijos, prevencijos ir kitų prevencinių programų įgyvendinimą savivaldybėje, tarpinstitucinį bendradarbiavimą teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą mokyklų prevencinio darbo grupėms. Grupę sudaro ir jos darbo reglamentą tvirtina savivaldybės administracijos direktorius. Taigi šios grupės savivaldybėse turėjo tapti pagrindiniu nepilnamečių resocializaciją bei minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymą užtikrinančiais ir koordinuojančiais administraciniais junginiais.

Kauno m. savivaldybė yra įsteigusi kolegialias nusikaltimų prevencijos ir kontrolės institucijas: 1) Kauno m. savivaldybės administracijos prevencinio darbo koordinavimo grupę, kurios veikloje dalyvauja socialiniai partneriai (Savivaldybės Švietimo ir ugdymo, Sveikatos, Kultūros, Kūno kultūros ir sporto, Socialinių reikalų, Apskaitos skyrių specialistai, Vaiko teisių apsaugos tarnyba, Kauno apskr. VPK , Kauno visuomenės sveikatos centras). 2) Kauno m.

¹⁹ Beinoravičius D., Greičius M., Jatkevičius A., et al. Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. 1998. <http://www.nplc.lt/sena/lit/lit3.htm> [2010-06-15].

savivaldybės administracijos komisiją minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių vaikui skyrimo klausimams nagrinėti, kurios veikloje dalyvauja socialiniai partneriai (Savivaldybės administracijos Teisės, Švietimo, Vaiko teisių apsaugos skyrius, Kauno apskr. viršininko administracija, Kauno m. apylinkės prokuratūra).

Kauno miesto jaunimo politikai formuoti, koordinuoti ir dalyvauti ją įgyvendinant įkurta savivaldybės Jaunimo reikalų taryba. Jos nuostatus ir sudėtį tvirtina Kauno miesto savivaldybės taryba. Jaunimo reikalų taryba sudaryta pariteto principu iš Savivaldybės institucijų bei įstaigų ir jaunimo organizacijų atstovų. Jaunimo organizacijų atstovus į Kauno Jaunimo reikalų tarybą deleguoja regioninė jaunimo organizacijų taryba. Vienas iš pagrindinių Kauno miesto savivaldybės jaunimo politikos tikslų - rūpintis jaunimo socialinių, kultūrinių problemų sprendimu, jaunimo nusikalstamumo prevencija, užimtumu, būstu ir kitomis aktualiomis jaunimui problemomis²⁰.

Kauno miesto savivaldybės Švietimo ir ugdymo skyrius organizuoja, prižiūri ir tobulina savivaldybei pavaldžių mokyklų, pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai įstaigų vykdomą ikimokyklinį ir priešmokyklinį vaikų ugdymą, vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pradinį, pagrindinį ir vidurinį ugdymą, specialųjį ugdymą, vaikų ir suaugusiųjų neformalųjį švietimą, vaikų užimtumą.²¹

Vaikų teisių apsaugą bei jų nusikalstamumo prevenciją mieste atlieka ir įgyvendina Kauno miesto savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius. Svarbiausi jo uždaviniai: įgyvendinti priemonės vaikų teisių apsaugai, jų teisės pažeidimų prevencijai gerinti, ginti vaikų teises šeimose, šalinti aplinkybes, dėl kurių vaikai šeimose neprižiūrimi, įkurdinti likusius be reikiamos globos vaikus šeimose, ugdymo įstaigose, padėti jiems adaptuotis gyvenime, užkirsti kelią jų daromiems nusikaltimams bei teisėtvarkos pažeidimams ir t.t.²²

Reorganizavus mokyklų psichologinės tarnybos centrą, Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendimu įsteigta Kauno miesto Pedagoginė psichologinė tarnyba, kurios tikslas – skatinti specialiųjų poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčių asmenų vystymąsi, psichologinį atsparumą, teikti reikalingą informacinę, ekspertinę ir konsultacinę pagalbą mokykloms ir mokytojams.²³

Be šių minėtų Kauno miesto savivaldybės institucijų, nepilnamečių resocializacijoje dalyvauja ir Kauno regiono pataisos inspekcija, kurios paskirtis užtikrinti teismų nuosprendžių ir

²⁰ Kauno miesto savivaldybės jaunimo politikos koncepcija.

http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.dok_priedas?p_id=36350 [2010-08-17].

²¹ Kauno miesto Švietimo ir ugdymo skyriaus veiklos prioritetai. <http://www.kaunas.lt/index.php?872884303> [2010-07-25].

²² Kauno miesto Vaiko teisių apsaugos skyriaus nuostatai. <http://www.kaunas.lt/index.php?294202349> [2010-08-29].

²³ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys. Nusikalstamumas ir prevencija. 2008, Nr.8. <http://www.nplc.lt/sena/leid/NPLC-inf-leid2008-2-8.doc> [2010-08-10].

nutarčių dėl bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu (išskyrus turtinių teisių apribojimo bausmes), bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, baudžiamojo poveikio priemonės - nemokamų darbų vykdymą; padėti integruotis į visuomenės gyvenimą asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų, lygtinai atleistiems nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, ir, pagal kompetenciją, teikti socialinę paramą nuteistiesiems, esantiems Kauno regiono pataisos inspekcijos įskaitoje.²⁴

Kauno mieste įsteigti du vaikų socializacijos centrai: Kauno apskrities vaikų socializacijos centras (skirtas berniukams) ir Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“ (skirtas mergaitėms). Šių socializacijos centrų steigėjas yra Kauno apskrities administracija (nuo 2010 m. liepos 1 d. – Švietimo ir mokslo ministerija). Vaikų socializacijos centrų tikslas - užtikrinti tinkamą nepilnamečiui paskirtos vidutinės priežiūros priemonės vykdymą bei jo teisių ir teisėtų interesų apsaugą;

Vertinant Kauno miesto savivaldybės sukurtą teisinę ir institucinę bazę, skirtą nepilnamečių socialinių paslaugų bei nepilnamečių resocializacijos plėtrai, galima teigti, jog ji yra pakankama, kad sudarytų prielaidas vaikų, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistemai funkcionuoti. Savivaldybės lygmenyje buvo pradėtos steigti minimalios (bendros) priežiūros nepilnamečių įstaigos: vaikų globos namai, dienos centrai, globos institucijos, šeimos, jaunimo mokyklos. Taip pat savivaldybėje vykdoma nepilnamečių, padariusių nedidelius teisėtvarkos pažeidimus, socializacija.

VAIKO MINIMALIOS PRIEŽIŪROS PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMAS KAUNO MIESTE

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo bei kitų teisės aktų ir programų priėmimas - tai tik pirmas žingsnis spręsti nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos problemas. Teisės aktus įgyvendinti ir numatytas funkcijas tinkamai vykdyti, reikalingos didelės papildomos darbo laiko sąnaudos, žmogiškieji ir finansiniai ištekliai.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymui įgyvendinti 2007 m. lapkričio 19 d. buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo priemonių planas, kurio 17 punkte numatyta 2008 metais savivaldybių administracijose įsteigti Prevencinio darbo koordinavimo grupėms organizuoti reikalingus etatus ir tam iš Valstybės biudžeto skirti 3 mln. Lt.²⁵ Tačiau, šios lėšos nei 2008 m., nei 2009 m. nebuvo skirtos, nors

²⁴ Kauno regiono pataisos inspekcijos veikla. http://www.krpi.lt/?pg=39&lang=1&menu_id=47 [2009-10-11].

²⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2007 m. lapkričio 19 d. įsakymas Nr. 2244 Dėl Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo. Valstybės žinios, 2007, Nr.123-5051.

Lietuvos savivaldybių asociacija ne kartą kreipėsi į LR Vyriausybę, Finansų bei Švietimo ir mokslo ministerijas, kad savivaldybėms būtų skirtos lėšos prevencinio darbo koordinavimo grupių organizatorių etatų įsteigimui. Nepaisant valstybės institucijų nesupratingumo ir priimtų teisės aktų nesilaikymo, įstatymo įgyvendinimui bei administracijos prevencinio darbo koordinavimo grupės veiklai administruoti etatus iš savo biudžeto įsteigė kai kurios savivaldybės, vaiko minimalios priežiūros administravimo funkcijas pavedusios įvairių skyrių specialistams: švietimo skyrių, pedagoginių psichologinių tarnybų, vaiko teisių apsaugos tarnybos bei juridinio skyriaus specialistams. Šiems darbuotojams už papildomų funkcijų atlikimą savivaldybės mokėjo 10 – 20 proc. atlyginimo dydžio priedus, bet buvo savivaldybių, kurios, dėl lėšų stygiaus, priedų neskyrė.²⁶ Kauno miesto savivaldybės Prevencinio darbo koordinavimo grupė buvo įsteigta tik 2009 m. vasario mėnesį. Šis, pagal vaiko resocializacijos plėtros užtikrinimo paskirtį, svarbiausias administracinis junginys, pagrindu sudarytas visuomeniniais pagrindais, veiklos funkcijos kurio išdalintos skirtingų skyrių darbuotojams, realiai neturi galimybių surinkti, apibendrinti bei pateikti ministerijai informaciją, taip pat kokybiškai iširti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių poreikį savivaldybėje, atlikti kitus uždavinius. Netiesiogiai tai patvirtina faktas, jog ši darbo grupė per 2009 metus buvo suorganizavusi tik 1 posėdį ir neturi parengtų darbo planų.

Linkusių nusikalsti nepilnamečių resocializacijos efektyvumą lemia ne tik sukurta teisinė bazė ir institucinė sistema, bet ir vietos savivaldos pasirinktas socialinių paslaugų teikimo modelis. Ypatingai tai aktualu vaiko minimalios priežiūros priemonių užtikrinimo atveju, kadangi ši sritis išimtinai deleguota savivaldybėms.

Kauno miesto savivaldybės biudžeto paskirstymo įvairioms veiklos sritims (žr. 2 lentelę) analizė rodo, jog nuo 2005 metų, pasikeitus savivaldybės tarybos sudėčiai, išryškėjo socialinei apsaugai ir paramai skiriamų asignavimų mažėjimo tendencija (2010 m. socialinei apsaugai skirta daugiau lėšų švelninti ekonominės krizės sukeltas socialines problemas). Socialinei paramai skiriamos dalies iš biudžeto mažėjimą negalima pateisinti vien tik nepalankia ekonomine situacija (finansinė krizė prasidėjo 2008 m.), nes net ir didėjant miesto bendram biudžetui, santykinė socialinei paramai skiriamų asignavimų dalis iš esmės nesikeičia.

²⁶ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo problemos. <http://www.lsa.lt/index.php?3916363210> [2010-04-11].

2 lentelė. Kauno m. savivaldybės 2005 -2010 m. biudžeto (planas) asignavimai pagal valstybės funkcijas²⁷

Priemonė / metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bendras biudžetas (mln. Lt.)	431,5	511,0	585,0	716,2	803,5	680,2*
Švietimas (proc.)	57,8	56,3	54,0	55,6	57,6	57,9
Socialinė apsauga ir parama (proc.)	14,4	11,5	7,4	6,7	7,4	10,3
Sveikatos apsauga (proc.)	0,6	0,5	1,3	0,9	0,5	0,3
Poilsis, kultūra, religija (proc.)	3,4	3,8	4,4	5,3	7,2	4,0
Viešoji tvarka ir visuomenės apsauga tūkst. Lt	-	-	-	29 t. Lt	42 t. Lt.	43,2

* balandžio mėn. patikslintas biudžetas - 703,7 mln. Lt

Darytina prielaida, jog lėšų socialinei paramai dydį savivaldybėse apsprendžia jų vadovų nustatyti veiklos prioritetai ir požiūris į socialinės apsaugos sritį. Faktas, jog socialinei paramai lėšų dalis yra sumažinta, leidžia teigti, jog šios veiklos svarbumas vietos bendruomenei dar nėra tinkamai suvoktas. Tokios sritys kaip kultūra, sveikatos ir visuomenės apsauga, mūsų nuomone, taip pat netiesiogiai lemia resocializacijos įgyvendinimo efektyvumą, todėl miesto bendruomenei tikslinga būtų skirti daugiau dėmesio jų plėtrai.

Taigi, apibendrinami lėšų, skiriamų socialinėms paslaugoms iš savivaldybių biudžetų, dydį, galime teigti, jog teisės aktai nereglamentuoja minimalios savivaldybės biudžeto išlaidų dalies socialinėms paslaugoms, todėl ji nustatoma vietos valdžios sprendimu. Socialinių paslaugų įstatyme tikslinga įtvirtinti minimalią šių išlaidų dalį ir sukurti bendrą lėšų nustatymo metodiką, pagal kurią socialinėms reikmėms skiriamos lėšos būtų formuojamos atsižvelgiant į savivaldybės biudžeto dinamiką.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Kauno miesto Socialinių paslaugų centro (biudžetinė įstaiga, teikianti nestacionarias paslaugas) organizacinėje struktūroje nėra numatyti etatai darbui su delinkventais nepilnamečiais ir 2009 m. veiklos ataskaitoje neužsimenama, kad nepilnamečių resocializacijos vykdymo srityje būtų organizuojama kokia nors veikla.²⁸ Tai rodo, jog nusikalsti linkusių nepilnamečių resocializacija Kauno mieste dar nėra reikiamai suvokta kaip socialinė paslauga, kurią turi teikti specialios savivaldybės įstaigos.

Nors Kaune, palyginus su kitais didžiaisiais Lietuvos miestais, socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius yra vienas didžiausių ir toliau auga (2008 m. Kaune buvo 1564 socialinės rizikos šeimos ir 2346 jose augantys vaikai) bei vienas iš didžiausių šalyje nepilnamečių teisės pažeidėjų skaičius, tačiau Kauno miesto savivaldybė 2009 m. minimalios priežiūros priemonės

²⁷ Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Kauno miesto savivaldybės biudžeto asignavimų planus

²⁸ Kauno paslaugų socialinio centro vadovo 2009 m. Ataskaita. Kauno m. savivaldybė.

skyrė tik 53 vaikams, (2008 m. – 30 vaikų), iš jų 10 vaikų taikytos kelios tarpusavyje suderintos priemonės (2008 m – tik 1). Dažniausiai minimalios priežiūros priemonės skirtos vaikams, darantiems žalą, keliantiems pavojų aplinkiniams bei nelankantiems mokyklos. Reikšminga, jog 18 priemonių buvo skirta vaikams, padariusiems nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, 26 priemonės - vaikams, nuolat darantiems administracinės teisės pažeidimo požymių turinčias veikas, 9 priemonės – padariusiems administracinę teisės pažeidimą, tačiau negavusiems administracinės nuobaudos (už tokio pobūdžio veikas galima skirti ir vidutinę priežiūrą)²⁹. Dažniausiai skirtas minimalios priežiūros priemonės terminas - nuo 1 iki 3 mėnesių. Atkreiptinas dėmesys, jog per nagrinėjamą laikotarpį, tik vienu atveju savivaldybė kreipėsi į teismą, siūlydama vaikui taikyti vidutinę priežiūros priemonę, nes nebuvo pasiekta teigiamų vaiko elgesio pokyčių taikant minimalias priemones.

Minimalios priežiūros priemonių skyrimo atvejų analizė rodo, jog daugeliu atvejų už nepilnamečių atliktus teisės pažeidimus praktiškai galima buvo skirti ir vidutinės priežiūros priemonę – atidavimą į vaiko socializacijos centrą (tą numato Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas). Savivaldybių darbuotojai savo sprendimus skirti lengvesnę priežiūros priemonę paprastai motyvuoja įstatymo 8 str. 3 d. nuostata, įpareigojančia vidutinę priežiūrą skirti vaikui, kai taikant jam minimalios priežiūros priemones nebuvo pasiekta teigiamų elgesio pokyčių. Tačiau tai, jog vaiko neteisėtas elgesys ar jo atlikta nusikalstama veika neleidžia tiksliai įvardyti jam skiriamos poveikio priemonės rūšies, leidžia daryti išvadą, jog esamas teisinis reglamentavimas nėra išsamus ir pakankamas vaikus priskirti probleminio elgesio rizikos grupei bei įvertinti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių bei institucijų poreikį. Ši aplinkybė riboja savivaldybių darbuotojų motyvaciją kreiptis į teismą dėl leidimo skirti vidutinę priežiūrą.

Minimalių priežiūros priemonių taikymo efektyvumo aspektu reikšmingos yra vaikams skiriamų priemonių rūšys. Nepilnamečiams buvo taikytos šios minimalios priežiūros priemonės: 1 atveju – įpareigojimas lankyti vaikų dienos centrą, 22 – įpareigojimas mokytis ir 9 atvejais – specialisto konsultacijos. Matome, jog dažniausiai skiriamos priemonės – specialisto konsultacija arba įpareigojimas mokytis. Tačiau praktika rodo, jog savivaldybės, skirdamos vaikui šias priemones, jas vykdyti įpareigoja tas pačias mokyklas iš kurių vaikas buvo atsiųstas. Tokiu būdu susidaro „užburtas ratas“: mokykla nepajėgia susitvarkyti su vaiku – prašo savivaldybės pagalbos – ši vaiko minimalios priežiūros vykdymą grąžina mokyklai. Tokia ydinga minimalių priežiūros priemonių skyrimo praktika formuojasi dėl to, jog įpareigojimas mokytis ar specialisto

²⁹ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Vidutinės priežiūros taikymas vaikų socializacijos centruose. <http://www.sppc.lt/index.php?190830911> [2010-06-17]

konsultacijos nereikalauja papildomų lėšų iš savivaldybių (vaikas mokomas ar konsultuojamas tų pačių mokytojų bendra tvarka). Pavyzdžiui, įpareigojimas lankyti dienos centrus skiriamas labai retai, nes šios priemonės vykdymas reikalauja papildomų lėšų bei trūksta pačių centrų. Manytina, jog reikėtų išplėsti minimalios priežiūros priemonių sąrašą, kuris leistų laisviau išrinkti tinkamą vaikui priežiūros priemonę.

Apibendrintai galime teigti jog efektyviai įgyvendinti nusikalti linkusio vaiko resocializaciją savivaldybės lygmenyje trukdo eilė neišspręstų su Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimu susijusių klausimų, kurių analizė leidžia apibendrintai išskirti pagrindines problemas: 1) Dėl specialistų trūkumo negalima organizuoti vaikui tinkamą pagalbą, minimalios priežiūros priemonių skyrimą ir vykdymą. Ne visose mokyklose yra Mokyklos prevencinio darbo grupės (jų neturi 32 Kauno m. mokyklos), daugelyje mokyklų nėra psichologo etatų. Trūksta metodinių rekomendacijų, kvalifikacijos tobulinimo seminarų, mokymų specialistams, atsakingiems už vaiko minimalios priežiūros taikymą. 2) Nepakankamai išplėtotas resocializacijos paslaugų teikėjų tinklas (trūksta dienos centrų, vaikų užimtumo centrų, konsultantų specialistų).

Taigi, darytina išvada jog Kauno miesto savivaldybėje nesukurta minimalios priežiūros priemonių sistema, nėra aiškaus vaiko resocializacijos organizavimo modelio. Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurios auga probleminio elgesio vaikų skaičius bei nepilnamečių nusikalstamumas.

IŠVADOS

Kauno mieste nepilnamečių nusikalstamumo augimo tendencijos bei vienas didžiausių rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius Lietuvoje atskleidžia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos ir jų resocializacijos problemą mieste.

Išanalizavus nepilnamečių, linkusių nusikalsti, resocializacijos sistemą Kauno mieste išryškėjo tam tikri trūkumai susiję su : 1) vietinės valdžios vykdoma politika ir 2) Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo taikymo problemomis. Kauno valdžia skiria nepakankamai lėšų socialinei politikai įgyvendinti, savivaldybės institucijos vaiko resocializacijos dar nevertina kaip socialinių paslaugų teikimo sferos. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas labai neapibrėžtas ir nekonkretus: trūksta įstatymų lydinčių aktų, reglamentuojančių priežiūros formų nustatymą, dokumentų tvarkymą, priežiūros skyrimo ir nutraukimo tvarką. Dėl šių priežasčių Kauno miesto savivaldybėje nesukurta minimalios priežiūros priemonių sistema, nėra aiškaus vaiko resocializacijos organizavimo modelio.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. *Valstybės Žinios*, 2006, Nr.: 17 - 589
2. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo problemos. <http://www.lsa.lt/index.php?3916363210> [2010-04-11].
3. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007. Nr. 80-3214
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. sausio 19 d. nutarimas Nr.X-493 *Dėl socialinių paslaugų ir lėšų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2006, Nr.17-589.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nr. 197 nutarimas *Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos*. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 21
6. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2007 m. lapkričio 19 d. įsakymas Nr. 2244 *Dėl Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2007, Nr.123-5051.
7. Kauno miesto savivaldybės jaunimo politikos koncepcija. http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.dok_priedas?p_id=36350 [2010-09-17].
8. Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų plėtros 2004-2014 metų strategija, patvirtinta Kauno miesto savivaldybės tarybos 2004 m. rugsėjo 9 d. sprendimu Nr. T-482
9. Kauno miesto strateginio plano 2008-2015 metų priemonių planas. http://www.kaunas.lt/go.php/lit/Strateginis_planas/245 [2010-06-05].
10. Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų plėtros 2008–2011 m. planas
11. Kauno miesto savivaldybės socialinių paslaugų planas 2008 m. <http://www.kaunas.lt/index.php?3655995761> [2010-09-10].
12. Kauno miesto Vaiko teisių apsaugos skyriaus nuostatai. <http://www.kaunas.lt/index.php?294202349> [2010-08-29]
13. Kauno miesto Švietimo ir ugdymo skyriaus veiklos prioritetai. <http://www.kaunas.lt/index.php?872884303> [2010-07-25].
14. Kauno paslaugų socialinio centro vadovo 2009 m. ataskaita. Kauno m. savivaldybė.
15. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/docs2/YJLRZAAT.PDF> [2010-06-01]; Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Vidutinės priežiūros taikymas vaikų socializacijos centruose. <http://www.sppc.lt/index.php?190830911> [2010-06-17]
16. Augustaitis A., Ignotas M., Jatkevičius A., et.al. nepilnamečių justicijos reformos koncepcija. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. 1998. http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/koncepcija_liet.pdf [2010-05-05].
17. Beinoravičius D., Greičius M., Jatkevičius A., et al. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. 1998. <http://www.nplc.lt/sena/lit/lit3.htm> [2010-06-15].
18. Česnaitytė I., Uscila, R. *Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas nepilnamečiams, sistemos gebėjimų įvertinimas*. Vilnius, 2008. Nr. 2 (60). 85-100. <http://www.nplc.lt/lit/lit63.pdf> [2009-11-08].
19. Kauno miesto Vyriausiojo policijos komisariato Viešosios policijos Viešosios tvarkos tarnybos prevencijos skyriaus pažyma „Apie vaikų nusikalstamumą Kauno mieste 2009 metais“
20. Kauno regiono pataisos inspekcijos veikla. http://www.krpi.lt/?pg=39&lang=1&menu_id=47 [2009-10-11]
21. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo problemos. <http://www.lsa.lt/index.php?3916363210> [2010-04-11].
22. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys. Nusikalstamumas ir prevencija. 2008, Nr.8. <http://www.nplc.lt/sena/leid/NPLC-inf-leid2008-2-8.doc> [2010-08-10].
23. Sigmund A. M. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos

- sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, Nr.110(13). 2006. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:LT:PDF> [2010-06-23].
24. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Vidutinės priežiūros taikymas vaikų socializacijos centruose. <http://www.sppc.lt/index.php?190830911> [2010-06-17]
25. Žukauskienė R., Ignatavičienė K., Giedrienė R., *et al.* Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija. http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/smm_koncepcija/SMM%20koncepcija.doc

RE - SOCIALIZATION SYSTEM OF JUVENILES INCLINED TO CRIME IN LITHUANIAN MUNICIPALITIES

Kęstutis Vitkauskas*
Mykolas Romeris University

Summary

Lithuania, like many countries, has an issue of re-socialization of juvenile offenders. In this work, analysis of re-socialization system is associated with one social group, namely the juvenile offenders - minor children who are suspected of contravening the law or who are found guilty in violation thereof, but are not subject to arrest or imprisonment. In this paper it is held, that system of re-socialization of juveniles inclined to crime is an entirety of the legal, institutional, and financial elements.

This paper analyzes a very poignant issue in Lithuania – re-socialization of juveniles inclined to crime. An appropriate solution to the problem of juvenile crime is considered to be re-socialization of juvenile offenders (implemented through education, support, care, and modification of behavior). In Lithuania, re-socialization of juveniles inclined to crime is carried out in socialization centers, by the means of the medium-care measure. Currently operating system of adjustment of child behavior lacks consistency in care measures. Analysis of the system of re-socialization of juveniles inclined to crime in Kaunas city revealed some weaknesses, as this system has yet to act. The Law of the minimum and medium care for children is very vague and non-specific. Funds for proper employment and vocational guidance for minors, which is a step towards a proper re-socialization, lack. This is a new system, which lacks scientific methods to re-socialize a juvenile in due manner and shortest possible period.

Keywords: re-socialization of juveniles inclined to crime; minimum and medium care for children; Juvenile justice reform.

Kęstutis Vitkauskas * Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: teisė, vadyba ir administravimas.

Kęstutis Vitkauskas * Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, assoc. professor. Research interests: law, Management and administration.

ĮVAIRIŲ PROFESIJŲ ATSTOVŲ PSICHIKOS SUTRIKIMAI

Gediminas Žukauskas¹

¹*Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie LR Sveikatos apsaugos ministerijos
A. Kojalavičiaus g. 121, LT - 11106 Vilnius
Telefonas (8-5) 2677200
Elektroninis paštas: g.zukauskas@gmail.com*

Eduardas Razgauskas²

²*Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas
Santariškių g. 2, LT - 26000 Vilnius
Telefonas 711714
Elektroninis paštas: gp@lux.lt*

Robertas Veršinskas³

³*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas – ACP
Telefonas (8-37) 30 36 52
Elektroninis paštas: robertas.versinskas@gmail.com*

Santrauka. Šiandieniniame gyvenime ne taip jau retai sutinkami faktoriai, ilgam išmušantys žmogų iš pusiausvyros. Įvairių autorių duomenimis net iki 20 – 30% žmonių vos ne kasdien patiria neigiamas emocijas, kurios per ilgą laiką suluošina psichiką. Dažnai krizes gali sukelti konfliktai namuose, mokymo įstaigose, darbe. Daug žmonių į darbą ar į mokyklą eina kaip į katorgą, pastovi baimė prarasti darbą taip pat neigiamai veikia sveikatą. Bedarbių nusikalstamumas, lyginant su dirbančiųjų, viršija jį keletą kartų. Įtampą darbe didina ir dažnos atestacijos, kurios turėtų skatinti kelti kvalifikaciją, tačiau dažni patikrinimai ir atleidimai iš darbo sukelia tik nereikalingą įtampą ir sumaištį. Žmogus pusę savo gyvenimo dirba, o trečdalį – miega. Daugelis išeities ieško tabletėse. Taip kuriasi fonas agresijai. Šiame darbe apžvelgti įvairių agresijos rūšių – negatyvizmo, įtarumo, apmaudo, autoagresijos ir kt. apibrėžimai, aptartos jų galimos atsiradimo priežastys, siekiant suvokti šio fundamentalaus psichofiziologijos fenomeno struktūrą.

Pagrindinės sąvokos: agresija, aplinkos faktoriai, rasė, teritorija, erdvė, žmogus, alkoholis, narkotikai, dirglumas, negatyvizmas.

ĮVADAS

Tokio socialinio fenomeno kaip agresija mokslinė analizė nėra įmanoma be kruopštaus sąvokos apibūdinimo, vartojimo variantų ir prasmių apibrėžčių¹. Apibūdinimų gausa liudija sąvokos „agresija“ apibrėžties įvairiapusiškumą². Be to, agresijos sąvoką vartoja įvairių mokslo ir sričių atstovai³.

¹ Anderson, C. A., Bushman, B. J. Human aggression. Department of Psychology, Iowa State University, Ames, Iowa, 2002.

² TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika. / Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva. Vert. Red. R. Bunevičius, A. Dembinskas. – Kaunas: Medicina; 1997.

³ Myers D. G. Psichologija. K., 2000.

Vienas pirmųjų agresijos apibrėžti pateikė Freud (1922), priskirdamas ją savisaugos instinktui, vėliau ėmė kildinti ją iš mirties instinkto.

Pastaruoju metu daugeliui autorių yra priimtinas toks agresijos apibrėžimas: agresija - tai bet kuri elgesio forma, siekiant įžeisti arba padaryti žalą kitai gyvai būtybei, nenorinčiai, kad su ja taip elgtųsi⁴.

Mokslinėje literatūroje, agresija apibūdinama, kaip fizinis ar žodinis elgesys, atsiradęs dėl priešiško, arba kaip iš anksto numatyta priemonė pasiekti tikslui, kai kuris norima pakenkti arba sunaikinti⁵.

Kiti autoriai teigia, kad agresija (lot. *aggredi*, „užpulti“) – griauanti, destruktivi veikla, paprastai nukreipta prieš puolamąją pusę⁶. Skiriamos: buitinė agresija, biologinė agresija, politinė agresija, informacinė agresija – apibrėžta pastaruoju metu.

Buitinė agresija dažnai aiškinama psichologinėmis priežastimis, alkoholio, narkotinių medžiagų poveikiu. Biologinės agresijos pagrindą sudaro išgyvenamumo instinktų visuma. Politinės agresijos – karų priežastis nagrinėjo dar Karlas Marksas, suabsoliutinęs kovą dėl naujų žemių, kolonijų, privačios nuosavybės. Agresiją skatina ir subjektyvesnės priežastys – istorinė atmintis, nušviečianti praeities konfliktus, kraujo keršto paprotys, religinis fanatizmas ir ekstremizmas, asmenų, prieinančių prie galingų politinių bei ekonominių, karinių svertų psichologinės savybės, žiniasklaidos peršami „stipriojo“ žmogaus stereotipai. Visuomenė turi galimybių kovoti su pastaraisiais (pvz., amerikiečių protestai prieš ginklo turėjimo teisę), prieš politinę agresiją (karus) yra nukreiptas pasaulinis taikos šalininkų judėjimas į savo akcijas sutraukiantis šimtus tūkstančių piliečių, kitos pacifistinės organizacijos (pvz., žaliųjų judėjimai ir partijos, „Rusijos motinos prieš karą Čėčėnijoje“). Demokratinės visuomenės turi daugiau galimybių priešintis agresijai nei totalitarinės – šimtų skustagalvių neonacių demonstracijos Vokietijoje susilaukia dešimteriopai didesnių tūkstantinių protesto akcijų. Socialinę agresiją tyrinėjo žymus praėjusio amžiaus psichoanalitikas Erichas Fromas.

Lietuvoje aktuali mokinių agresyvaus elgesio, suformuoto netinkamų žiniasklaidos stereotipų, problema⁷.

Agresijos rūšys. Yra išskiriamos šios agresijos rūšys (Большая энциклопедия психологических тестов, 2006):

⁴ Russell G. G. Human aggression. Philadelphia, 2001.

⁵Psichologija studentui. – Kaunas: Technologija, 2000.

⁶ Большая энциклопедия психологических тестов. Москва, 2006, с.216.

⁷ Žukauskas, G. Agresijos priežasčių tyrimas ir prevencija. V.: Mokslo tyrimų programa, 2003.

- Negatyvizmas – opozicinė elgesio forma, dažniausiai nukreipta prieš autoritetus ir valdžią, gali pasireikšti tiek pasyviu pasipriešinimu, aktyviais veiksmais prieš reikalavimus, taisykles, įstatymus.
- Dirglumas – greitai pasireiškiantis susierzinimas, dirglumas, polinkis dėl menkų poveikių reaguoti impulsyviai, grubiai, audringai.
- Įtarumas – polinkis nepasitikėti ir būti atsargiam su aplinkiniais dėl įsitikinimo, jog aplinkiniai ketina pakenkti.
- Apmaudas – pavydo ir neapykantos aplinkiniams pasireiškimas, kurį sąlygoja įniršio jausmas, nepasitenkinimas tiek konkrečiu asmeniu, tiek visu pasauliu dėl realiai patiriamų ar tik įsivaizduojamų kančių.
- Kaltės jausmas arba autoagresija įsitikinimas, jog pats asmuo (tiriamasis) yra blogas žmogus, kad jis blogai, netinkamai elgiasi, kas sąlygoja atitinkamą savęs ir aplinkinių vertinimą bei elgesį.

Agresyvius veiksmus galima aprašyti naudojant 3 skales: fizinę – verbalinę, aktyviają – pasyviają ir tiesioginę – netiesioginę⁸.

Kiti autoriai pažymi 4 pagrindines agresijos formas⁹:

1) Impulsyvioji – gynybinė agresija kyla dėl patirtos frustracijos, kai žmogui kažkas grasina, nori pažeisti teisėtus jo interesus ir panašiai.

2) Instrumentinė agresija – tai instrumentinis veiksmas, kuris leidžia apsiekti tam tikrų tikslų padarant tiesioginės žalos aukai. Šios agresijos veiksmai planuojami ir apgalvojami iš anksto, todėl lyginant su impulsyviaja – gynybine agresija daug mažiau priklauso nuo aplinkybių.

3) Priešiškoji – piktybinė agresija – tai tokia agresijos forma, kai sąmoningai sukėlus aukai skausmą arba ją sužalojus patiriamas malonumas.

4) Pasyvioji agresija – subtili agresijos forma. Tai paslėptos veiklos prieš kitus žmones, manipuliavimo jais būdas siekiant savo tikslų. Pasyvios agresijos padariniai – itin skaudūs: jaunuoliai gali tapti narkomanais, alkoholikais, susirgti kitomis nepagydomomis ligomis, nuskursti, net nusižudyti.

Yra labai daug faktorių, pagal kuriuos galima nagrinėti žmogaus agresyvumą. Vienas iš tokių faktorių yra lyčių skirtumai. Kitų autorių teigimu stipriosios lyties atstovai yra daugiau agresyvūs nei moterys¹⁰. Tai aiškinama fiziologiniais ypatumais, pirmiausia tuo, kad vyrų organizme yra

⁸ Buss, A. The Psychology of Aggression. New York: Wiley, 1961.

⁹ Žukauskienė, R. Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių.// Psichologija, Nr. 19. 1999.

¹⁰ Archer, J., Haigh, A. Beliefs. About aggression among male and female prisoners. Department of Psychology, University of Central Lancashire, Preston, Lancashire, United Kingdom, 1997.

didesnė koncentracija visos eilės agresyvumą nulemiančių hormonų. Kai kurie mokslininkai atliko tyrimus, stebėdami vaikus ankstyvoje jų socializacijos stadijoje. Berniukų ir mergaičių agresyvumo skirtumai pasireiškia jau sulaukus 2 metų amžiaus. Vaikus socialiniai veiksniai pakeičia labai mažai ir dėl to galima daryti prielaidą, kad vyriškosios lyties agresyvumas – įgimtas. Stebint vaikus toliau pastebėta, kad šis skirtumas gali būti minimalus pasireiškiant įvairiems socialiniams veiksniams. Tai galima pasiekti, pavyzdžiui, pakeitus berniuko mąstymą apie patį vyriškumo idealo supratimą¹¹.

Dar vienas faktorius, nagrinėjant žmogaus agresyvumą, yra jo rasinė priklausomybė. Lietuvoje agresyvumo pasireiškimas dėl rasinių motyvų – retas reiškinys. Kaip mano kai kurie autoriai, daugelyje valstybių problema kyla dėl to, kad jeigu viena grupė žmonių pastoviai jaučia panieką ir pažeminimą kitos grupės atžvilgiu, tai juos nuteikia agresyviai¹².

Aplinkos faktoriai. Yra dar viena grupė faktorių – tai neigiamus mus supančios aplinkos faktoriai. Iš tokių faktorių yra išskiriami fiziniai, kuriems priklauso triukšmas, karštis, užterštas oras ir t.t. ir tarpasmenybiniai, kuriems priklauso asmeninės erdvės pažeidimas, teritorinis įsikišimas ir t.t. Laboratoriniai tyrimai ir eksperimentai rodo, kad šie veiksniai ne visada sukelia tuos pačius efektus. Pavyzdžiui, triukšmas, karštis ir sausra žmonėms tam tikrose situacijose visai neturi įtakos. Dauguma specialistų padarė išvadą, kad aplinka ir tarpasmenybiniai santykiai yra nepakankami faktoriai kilti asmenybės agresyvumui. Po eksperimentų mokslininkai padarė tris išvadas:

1. Aplinkos faktoriai nepadidina agresyvumo vienareikšmiškai ir tiesiogiai.
2. Jie gali paveikti agresyvumą tokiu atveju, jei:
 - a) sužadintas tokiu būdu individas iš anksto buvo nuteiktas užpuolimui;
 - b) pažeidžiamas asmenybės sugebėjimas eisingai perdirbti gaunamą informaciją;
 - c) jei nutraukiamas tuo momentu jo atliekamas koks nors veiksmas.
3. Fiziniai aplinkos veiksniai didina agresyvumą iki tam tikros ribos, po kurios šių veiksnių įtaka labai sumažėja.

Tačiau šitos išvados ir atlikti laboratoriniai eksperimentai ne visada sutampa su gyveniškomis situacijomis. Laboratorijose jų agresyvumo padidėjimas dėl tam tikros rūšies aplinkos faktorių diskomforto, yra tarsi bėgimas nuo viso šito. O realiame gyvenime ne visada yra taip. Pavyzdžiui, labai karštą dieną žmogus yra labiau prislėgtas, nei nusiteikęs agresyviai. Jis žino, kad tas taip greitai nepraeis ir jis linkęs labiau kęsti nei kažką bandyti daryti. O laboratorijoje trumpam sukeltas diskomfortas jį nuteikia agresyviai.

¹¹ Boothby, J. L., Durham, T. W. Screening for Depression in Prisoners Using the Beck Depression Inventory, 1999. [žiūrėta 2008.04.20] Adresas: <http://cjb.sagepub.com/cgi/content/abstract/26/1/107>

¹² Bandura, A. Aggression: A social learning analysis. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973.

Būtina paminėti ir žmonių tarpasmenybinius faktorius, kurie yra labai mažai ištirti. Iš šios grupės išskiriami trys faktoriai¹³:

- teritorinis įsikišimas,
- asmeninės erdvės pažeidimas,
- didelis kiekis žmonių mažoje erdvėje.

Negalima užmiršti, kad egzistuoja profesijos, neatsiejamos nuo vienos ar kitos agresijos formos – sportas, policija, kariuomenė ir panašiai.

Agresija sportinėje veikloje pradėta analizuoti ir tyrinėti nuo praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio. Sporto terminų žodyne (2002), agresyvumas traktuojamas kaip žmogaus charakterio bruožas – priešiška elgesys, pranašumo naudojimas kito žmogaus ar žmonių grupės atžvilgiu, peržengiant elgesio normas¹⁴. Be to, agresijos sportinėje veikloje nereikėtų tapatinti tik su fiziniu smurtu kitų atžvilgiu. Sportinėje veikloje prie agresyvių veiksmų priskiriami tokie sportininkų, trenerių, aistruolių veiksmai kaip fizinis ir žodinis kito asmens įskaudinimas ar sužeidimas¹⁵.

Kaip buvusių komunistinių režimų palikimas Rytų Europos šalių policija tradiciškai atliko represinį, į režimą orientuotą vaidmenį.

2001 metais tyrinėjant lietuvių agresiją prieš policijos pareigūnus nustatyta, kad Lietuva yra agresyviausia iš visų posovietinių valstybių¹⁶. Policijos pareigūnai susiduria su agresija (verbaline ir fizine) bei smurtu, nukreiptu prieš kitą asmenį arba prieš turtą. Verbalinės agresijos, su kuria susiduria pareigūnai, lygis yra žymiai didesnis negu fizinės prievartos dydis ir jos lygis yra beveik vienodai pasiskirstęs visose situacijose¹⁷.

Taip pat yra gyvenimo gyvenimo sferų, kur nekontroliuojamas agresyvumas nepageidautinas: tai – valstybinės institucijos, profesijos, suteikiančios tam tikrą vienių asmenų kontrolę kitiems.

Galima diskutuoti ir ginčytis, kokiose visuomenės grupėse agresija būtina, o kokiose gyvenimo sferose ji kenksminga.

Tyrimo tikslas. Įvertinti agresiją, jos lygį ir laipsnį įvairiose visuomenės grupėse. Siekdami šio tikslo sprendėme šiuos uždavinius:

- 1) ištirti įvairių agresijos rūšių paplitimą grupėse;
- 2) nustatyti lyties bei profesijos įtaką įvairių agresijos rūšių išreikštumui.

Šiems uždaviniams įgyvendinti buvo taikomi šie tyrimo metodai:

¹³ Dembinskas, A. Psichiatrija. Vilnius, 2003.

¹⁴ Sporto terminų žodynas / parengė S.Stonkus. – K., 1996. – 675 p.

¹⁵ Šukys, S. Agresyvumą sportinėje veikloje lemiantys veiksniai //Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr.4(49), 2003, p. 70–79.

¹⁶ Jankauskienė, A. Tautos bruožą – pavydą keičia agresija // Ekstra, Nr.48 (570), 2009, p.30-32.

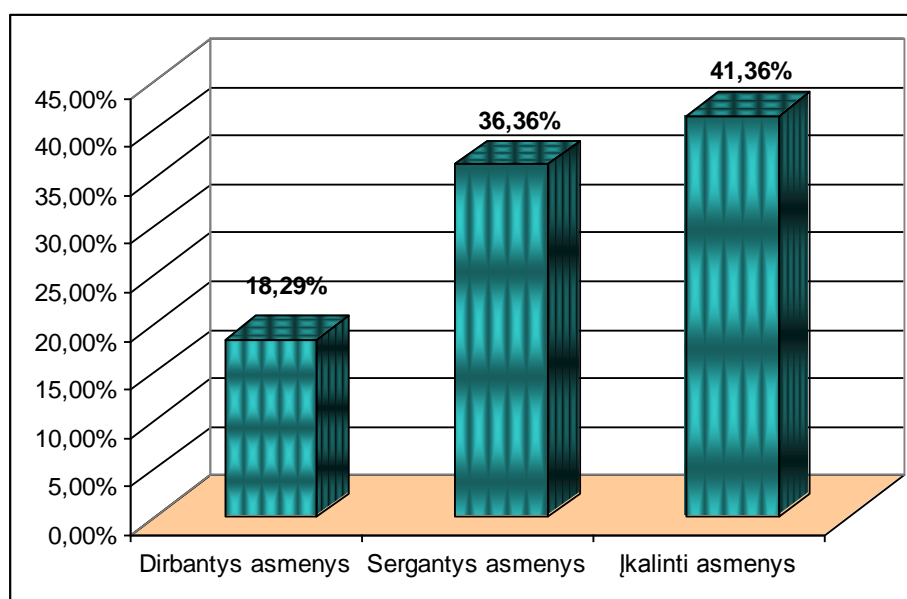
¹⁷ N.Uldriks. P.van Reemen. Policing post – Communist societies. Police–Public Violence, Democratc Policing an Human Rights, 2003. Intersentia Antwerp–Oxford –New York. – 249 p.

1. Literatūros šaltinių analizė¹⁸.
2. Anketinė apklausa (Bas-Darki testas)¹⁹.
3. Matematinė statistikos metodai²⁰.

Tyrimo objektas – studentai, šauktiniai, policininkai, pasieniečiai, sportininkai bei žmonių grupės, kuriose gali pasireikšti elgsenos sutrikimai, dažnai nepriklausomi nuo valios, tai – nuteistieji bei gydomi ir tiriami dėl nepakaltinamumo asmenys, įvykdę nusikaltimus. Buvo apklausta 928 vyrai ir 248 moterys.

TYRIMO REZULTATAI

Dirglumo paplitimo įvertinimas. Dirglūs yra 34% visų apklaustųjų. Dirglumas yra labiau paplitęs tarp vyrų negu tarp moterų, atitinkamai 34,15% ir 33,87%. Daugiausiai sudirgusių yra tarp įkaltintų asmenų, o mažiausiai – tarp dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (1 pav.).

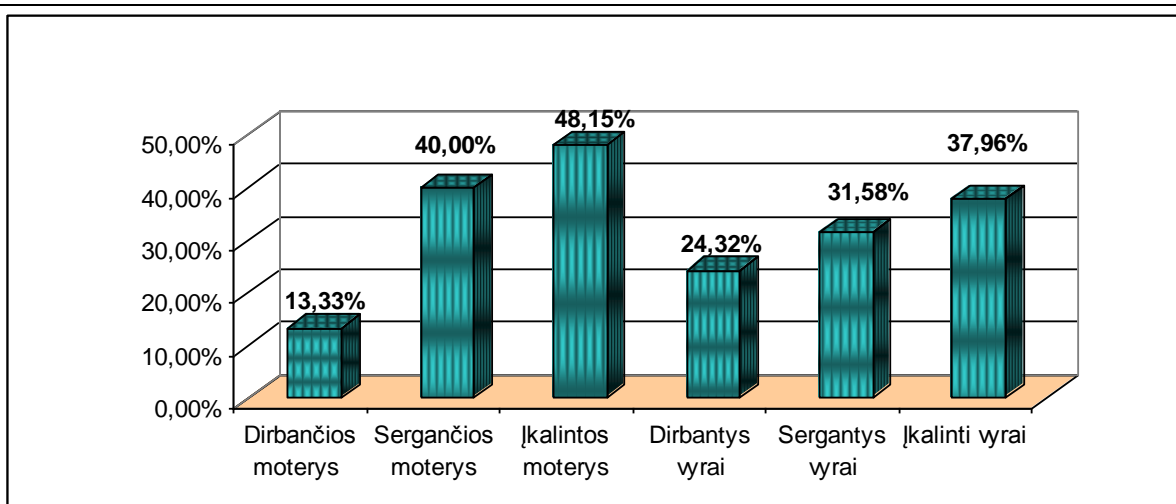
1 pav. Dirglumo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Atsižvelgiant į apklaustųjų grupę gauname, kad daugiausiai sudirgusių yra tarp įkaltintų ir sergančių moterų, o mažiausiai tarp įkalinimo įstaigose dirbančių moterų ir vyrų (2 pav.).

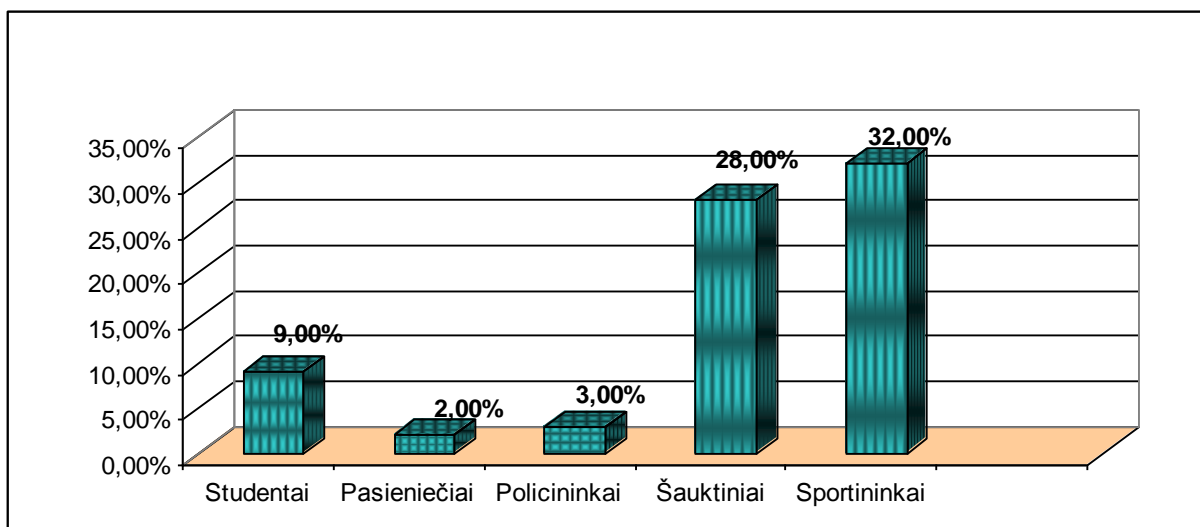
18 Žukauskas, G., Veršinskas, R., Račiukaitytė, K. Kai kurių agresijos rūšių: negatyvizmo, dirglumo, įtarumo, apmaudo ir kaltės jausmo anketinio tyrimo duomenys tarp įkaltintų asmenų [Elektroninis išteklius] // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2): mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2008, p. 280-302.

19 Žukauskas, G., Veršinskas, R., Račiukaitytė, K. Fizinės, verbalinės ir šalutinės agresijos anketinio tyrimo duomenys iš įvairių Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigų [Elektroninis išteklius] // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2): mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2008, p. 109–126.

20 Vaišvila, Č. Matematinė sprendimų tyrimų statistika. Kaunas: Šviesa, 1974. 123 p.

2 pav. Dirglumo paplitimas apklaustųjų grupėse atsižvelgiant į jų lytį (%)

3 pav. Dirglumo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Analizuojant 3 paveiksle pateiktus duomenis įdomiausia yra tai, kad aukščiausi dirglumo rodikliai vyravo tarp sportininkų ir šauktinių, tuo tarpu mažiausias dirglumas vyravo tarp pasieniečių ir policininkų.

Faktorių reikšmingumas dirglumo įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka dirglumui. Dirglumo įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Dirglumo įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius (N– apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	3,644	1,968	90
	Sergantys	5,200	2,157	50
	Įkalinti	5,167	2,211	108
	Iš viso	4,621	2,232	248
Vyrai	Dirbantys	4,514	2,009	74
	Sergantys	4,000	2,325	38
	Įkalinti	4,861	2,172	216
	Iš viso	4,683	2,167	328
Iš viso	Dirbantys	4,037	2,027	164
	Sergantys	4,682	2,297	88
	Įkalinti	4,963	2,186	324
	Iš viso	4,656	2,193	576

2 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reikšmė
LYTIS	1	0,222	0,049	0,826
GRUPĖ	2	38,143	8,354	0,000
LYTIS * GRUPĖ	2	35,626	7,803	0,000

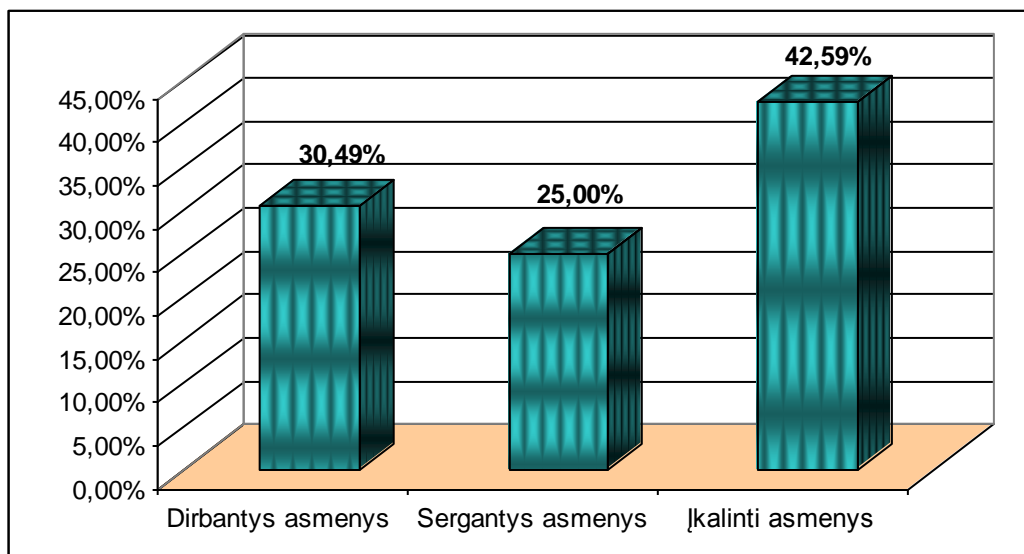
Iš 2 lentelės matyti, kad faktorius „grupė“ ($F=8,354$, $p<0,000$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F=7,803$, $p<0,000$) turėjo statistiškai patikimą įtaką dirglumo įverčiams. Faktorius „lytis“ ($F=0,049$, $p<0,826$) yra statistiškai nepatikimas.

Įkalintųjų dirglumo įverčiai yra patikimai didesni negu dirbančiųjų ($p<0,000$). Jie taip pat yra šiek tiek didesni negu sergančiųjų, tačiau skirtumas nepasiekė statistinio lygio ($p<0,077$). Atitinkamai, labiausiai dirglūs yra įkalintieji apklaustieji.

Faktorių „lytis*grupė“ sąveikai įvertinti atlikta post-hoc analizė parodė, kad lyginant grupes tarpusavyje patikimai skiriasi šių porų dirglumo įverčiai: dirbančių moterų ir sergančių moterų ($p<0,001$); dirbančių moterų ir įkalintų moterų ($p<0,000$); dirbančių moterų ir įkalintų vyrų ($p<0,000$); įkalintų moterų ir sergančių vyrų ($p<0,044$) (grupių dirglumo įverčių vidurkiai ir SD yra pateikti 1 lentelėje).

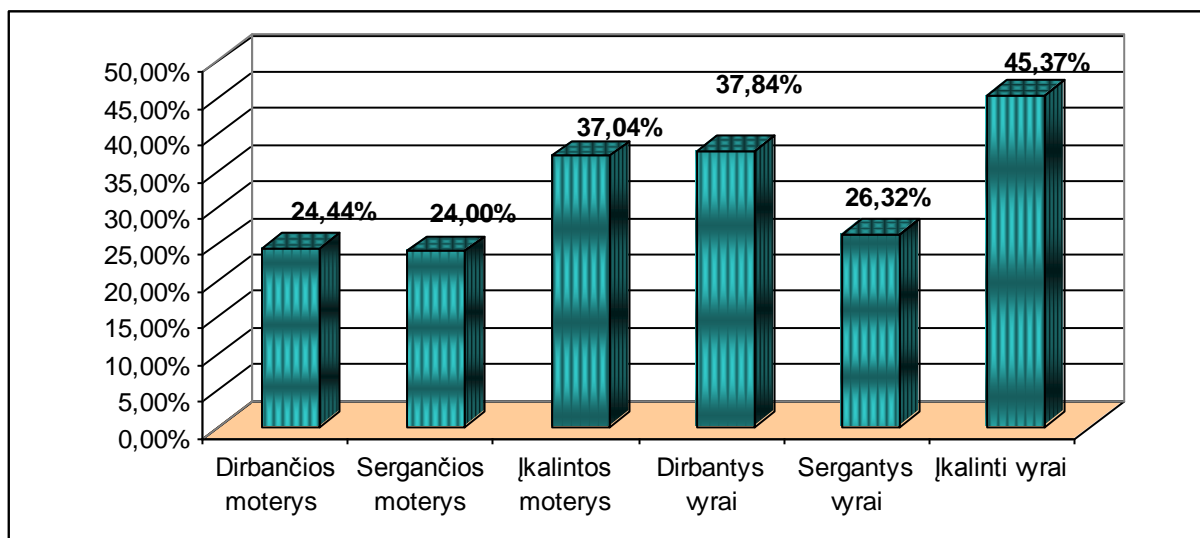
Negatyvizmo paplitimo įvertinimas. Negatyvizmu pasižymi 36% visų apklaustųjų. Negatyvizmas yra labiau paplitęs tarp vyrų negu tarp moterų, atitinkamai 41,46% ir 29,84%.

Daugiausiai negatyvių yra tarp įkalintų asmenų, o mažiausiai – tarp gulinčių psichiatrinėje ligoninėje (4 pav.).

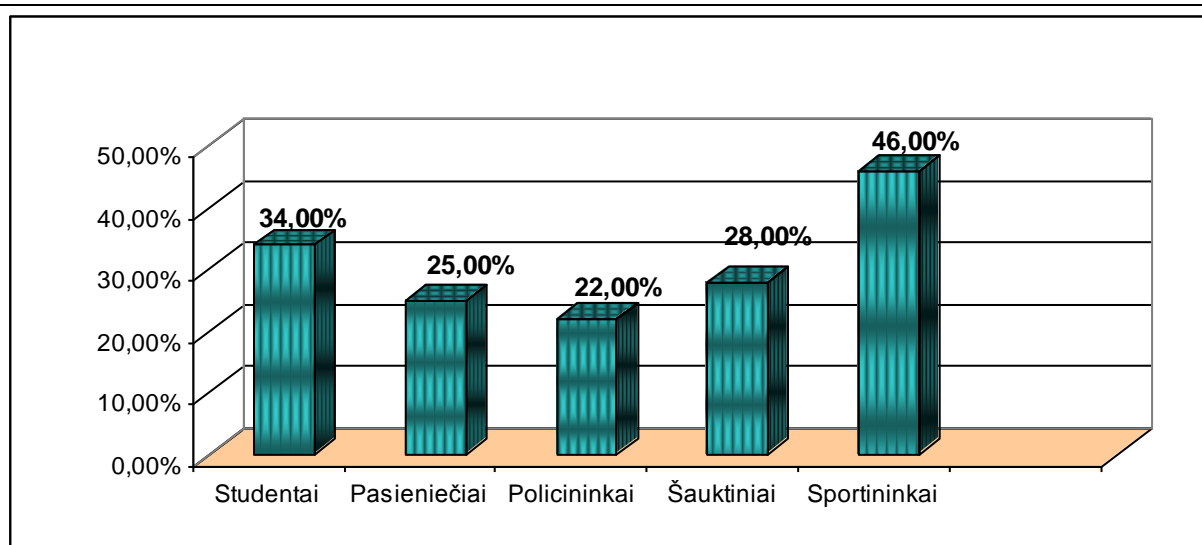

4 pav. Negatyvizmo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Atsižvelgus į apklaustųjų lytį bei grupę gauname, kad daugiausiai negatyvizmu pasižyminčių asmenų yra tarp įkalintų ir dirbančių vyrų bei tarp įkalintų moterų, o mažiausiai – tarp dirbančių ir sergančių moterų (5 pav.).

5 pav. Negatyvizmo paplitimas apklaustųjų grupėse atsižvelgiant į jų lytį (%)

6 pav. Negatyvizmo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Vertinant negatyvizmą galima teigti (6 pav.), kad daugiausia negatyvizmu pasižymi sportininkai ir šauktiniai.

Faktorių reikšmingumas negatyvizmo įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka negatyvizmui. Negatyvizmo įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Negatyvizmo įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius (N – apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	1,800	1,093	90
	Sergantys	1,840	1,167	50
	Įkalinti	2,241	1,393	108
	Iš viso	2,000	1,260	248
Vyrų	Dirbantys	2,081	1,247	74
	Sergantys	2,053	1,207	38
	Įkalinti	2,361	1,304	216
	Iš viso	2,262	1,284	328
Iš viso	Dirbantys	1,927	1,170	164
	Sergantys	1,932	1,182	88
	Įkalinti	2,321	1,334	324
	Iš viso	2,149	1,279	576

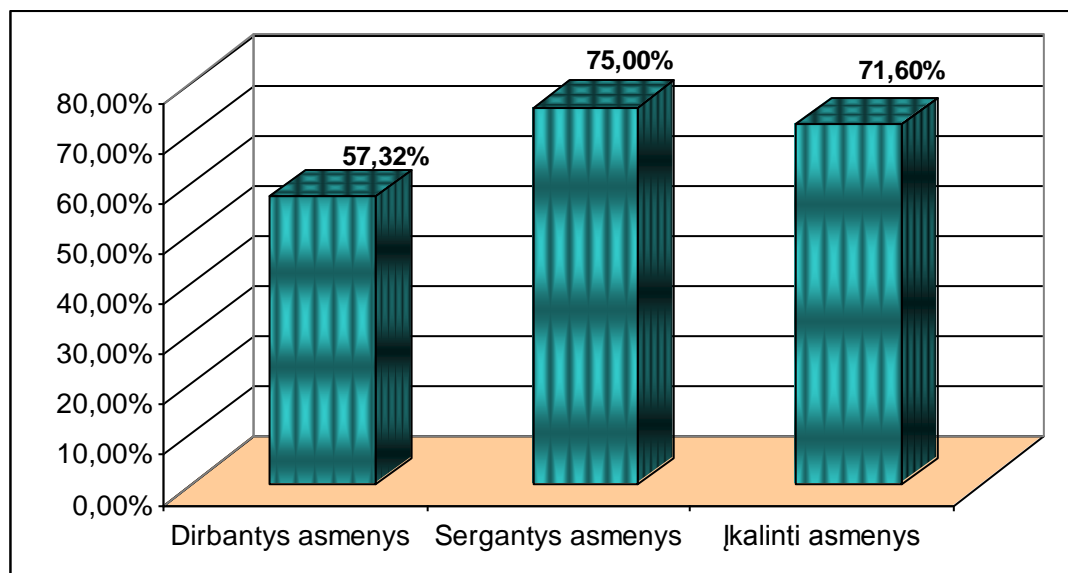
4 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reiškė
LYTIS	1	1,976	1,230	0,268
GRUPĖ	2	8,452	5,261	0,005
LYTIS * GRUPĖ	2	0,215	0,134	0,875

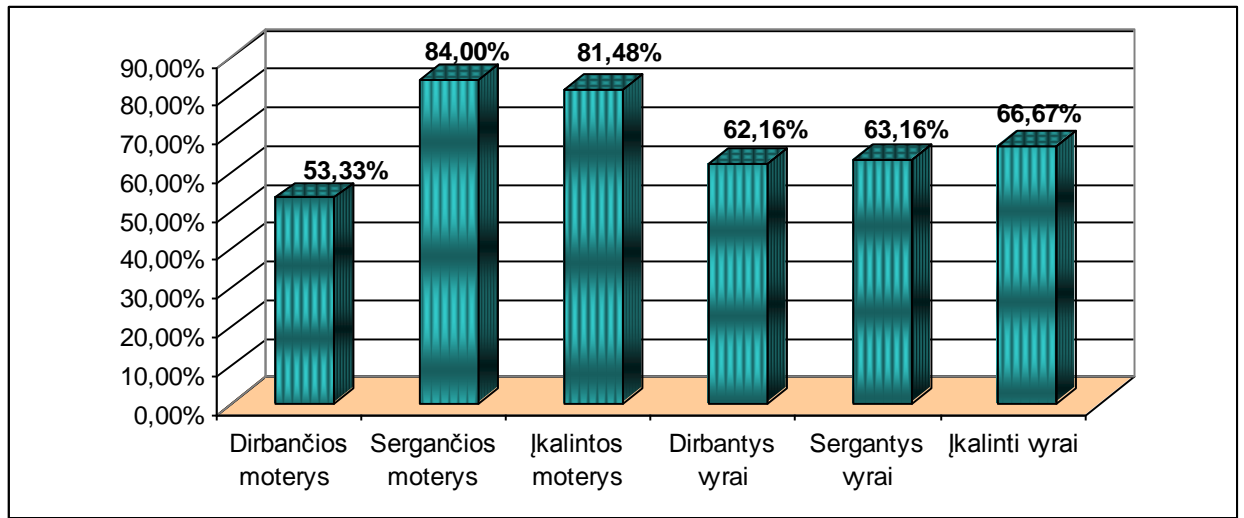
Iš 4 lentelės matyti, kad faktoriaus „grupė“ ($F = 5,261$, $p < 0,005$) įtaka negatyvizmui yra statistiškai patikima. Faktorius „lytis“ ($F = 1,230$, $p < 0,268$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F = 0,134$, $p < 0,875$) įtakos negatyvizmo įverčiams neturi.

Didžiausias negatyvizmas nustatytas įkalintųjų grupėje, lyginant su sergančiais ir dirbančiais (įkalintų vidurkis = 2,321, $SD = 1,333$, o dirbančiųjų vidurkis = 1,927, $SD = 1,17$, $p = 0,006$; įkalintų vidurkis = 2,321, $SD = 1,333$, o sergančiųjų vidurkis = 1,932, $SD = 1,182$, $p < 0,025$).

Apmaudo paplitimo įvertinimas Apmaudą jaučia 68% visų apklaustųjų. Apmaudas yra rečiau sutinkamas pas vyrus, o ne pas moteris, atitinkamai 65,24% ir 71,77%. Labiausiai apmaudas yra paplitęs tarp sergančių asmenų, o mažiausiai – tarp dirbančių įkalinimo įstaigose (7 pav.).

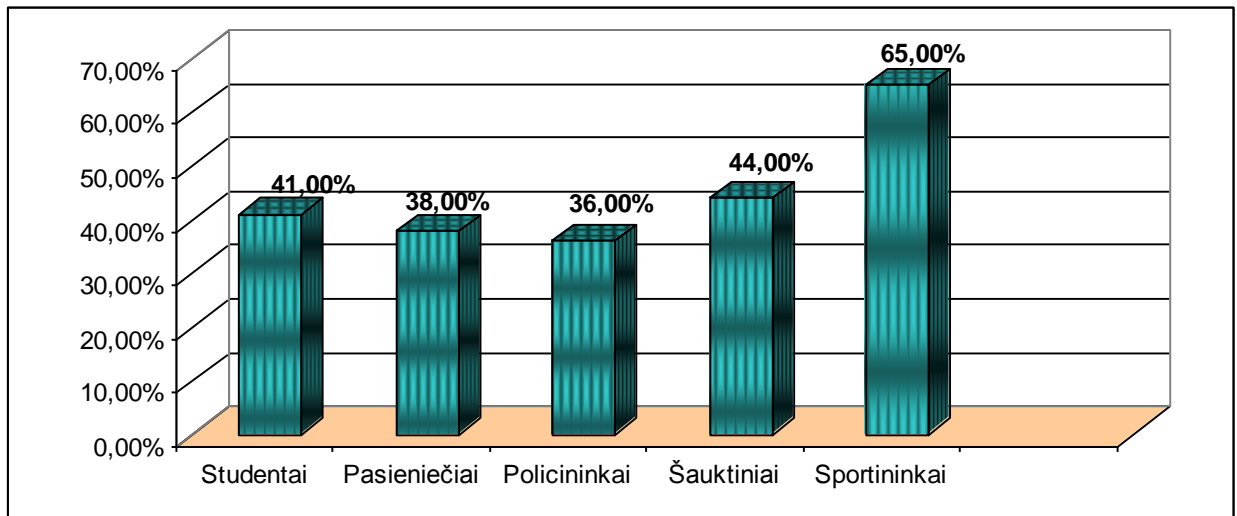

7 pav. Apmaudo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Atsižvelgus į apklaustųjų lytį ir grupę nustatyta, kad didžiausias apmaudas yra tarp sergančių ir kalintų moterų, o mažiausias – tarp dirbančių moterų (8 pav.). Apmaudo jausmo paplitimas tarp skirtingų vyrų grupių yra beveik vienodas.

8 pav. Apmaudo paplitimas apklaustųjų grupėse asižvelgiant į jų lytį (%)

9 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad didžiausias apmaudo lygis pastebėtas tarp sportininkų ir beveik lygiai pasiskirstė tarp studentų, pasieniečių, policininkų ir šauktinių.

9 pav. Apmaudo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Faktorių reikšmingumas apmaudo įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka apmaudui. Apmaudo įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. Apmaudo įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius
(N– apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	3,778	2,010	90
	Sergantys	5,240	1,623	50
	Įkalinti	4,815	1,815	108
	Iš viso	4,524	1,936	248
Vyrai	Dirbantys	3,784	1,769	74
	Sergantys	4,211	1,905	38
	Įkalinti	4,266	2,159	216
	Iš viso	4,152	2,053	328
Iš viso	Dirbantys	3,781	1,899	164
	Sergantys	4,796	1,814	88
	Įkalinti	4,451	2,064	324
	Iš viso	4,313	2,010	576

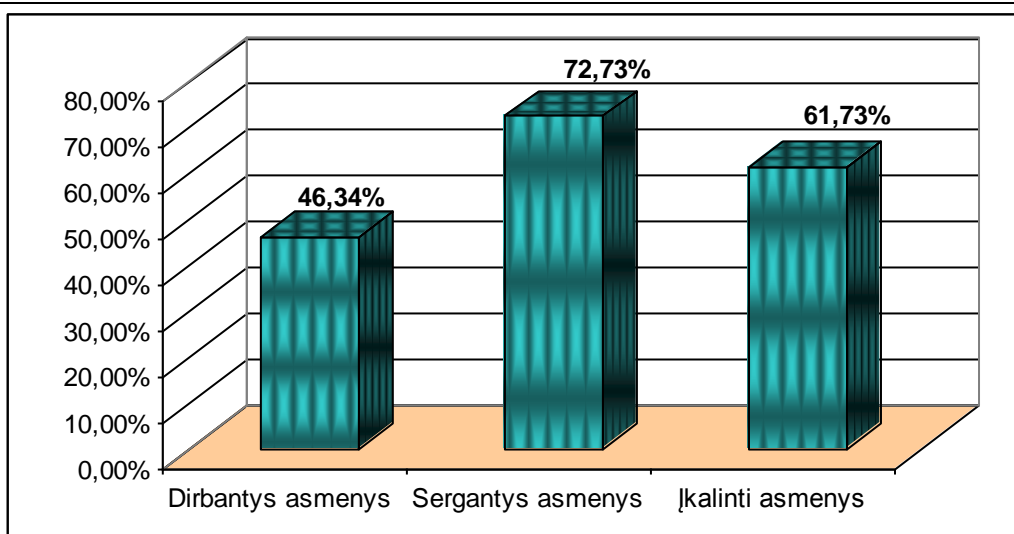
Iš 6 lentelės matyti, kad faktorius „grupė“ ($F=7,075$, $p<0,001$) yra statistiškai patikimai reikšmingas vertinant apmaudo įverčius. Faktorius „lytis“ ($F=0,908$, $p<0,341$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F = 2,505$, $p < 0,083$) yra statistiškai nepatikimi.

6 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reikšmė
LYTIS	1	3,514	0,908	0,341
GRUPĖ	2	27,379	7,075	0,001
LYTIS * GRUPE	2	9,693	2,505	0,083

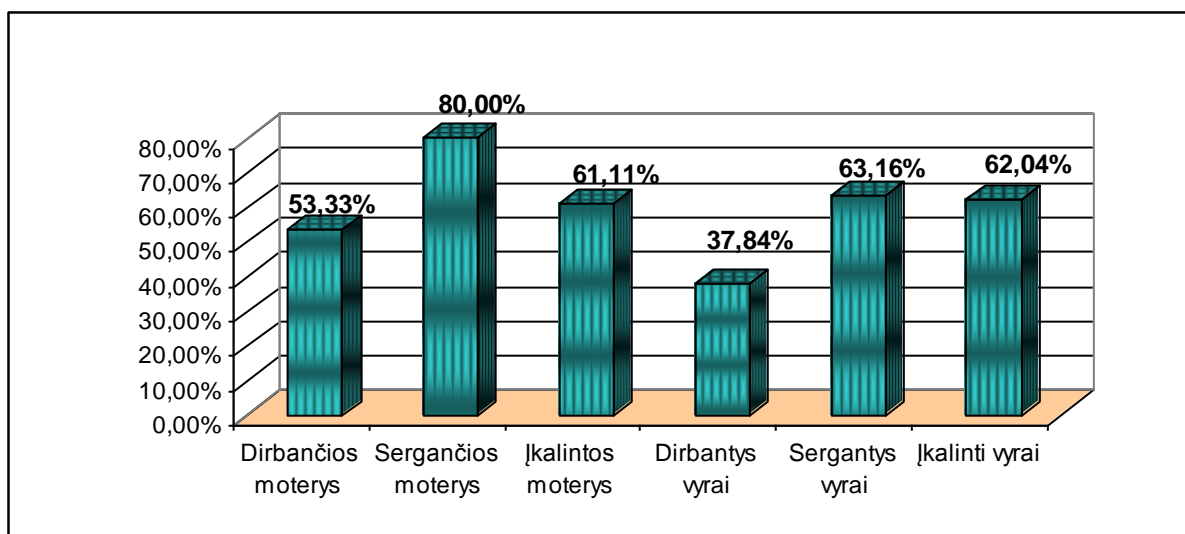
Įkalintųjų ir sergančiųjų asmenų patiriamas apmaudas yra patikimai didesnis negu dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (sergančiųjų vidurkis = 4,796, SD =1,814, o dirbančiųjų vidurkis = 3,781, SD =1,899, $p<0,003$; įkalintųjų vidurkis = 4,451, SD=2,064, o dirbančiųjų vidurkis = 3,781, SD=1,899, $p<0,000$), tačiau jis nesiskiria tarp įkalintųjų ir sergančiųjų.

Įtarumo paplitimo įvertinimas. 59% visų apklaustųjų yra įtarūs. Mažiau įtarūs yra vyrai negu moterys, atitinkamai 56,71% ir 62,10%. Labiausiai įtarumas yra paplitęs tarp sergančiųjų asmenų, o mažiausiai – tarp dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (10 pav.).

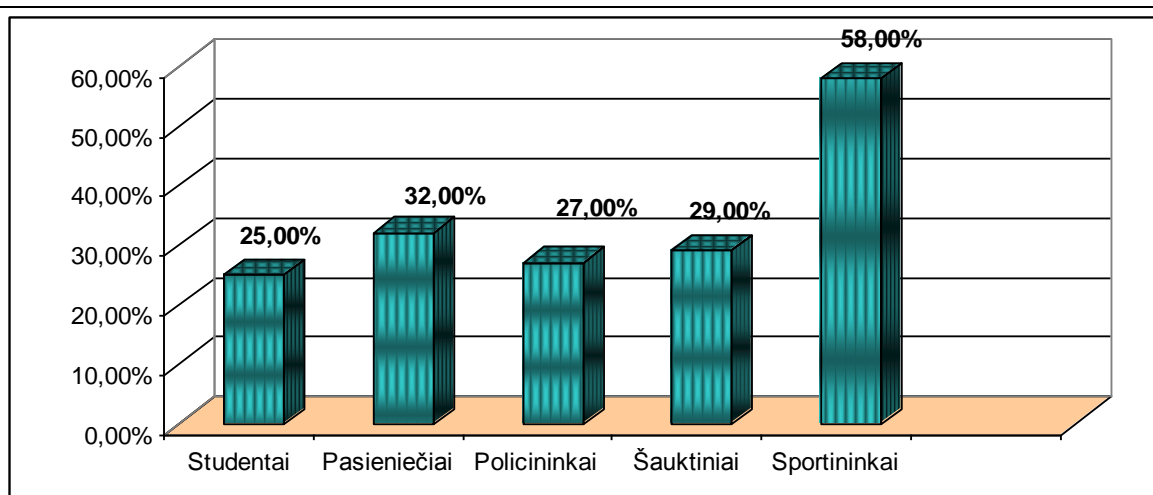

10 pav. Įtarumo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Nustatyta, kad labiausiai apmaudas yra paplitęs tarp sergančių moterų, o mažiausias – tarp dirbančių vyrų (11 pav.).

11 pav. Įtarumo paplitimas apklaustųjų grupėse atsižvelgiant į jų lytį (%)

12 pav. Įtarumo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Vertinant 12 paveiksle pateiktus duomenis pastebėtas didžiausias įtarumas tarp sportininkų, tačiau beveik vienodas tarp studentų, pasieniečių, policininkų ir šauktinių.

Faktorių reikšmingumas įtarumo įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka įtarumui. Įtarumo įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. Įtarumo įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius
(N – apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	4,422	1,506	90
	Sergantys	5,840	1,931	50
	Įkalinti	5,315	2,186	108
	Iš viso	5,097	1,981	248
Vyrai	Dirbantys	3,86	2,070	74
	Sergantys	5,263	1,501	38
	Įkalinti	5,148	2,177	216
	Iš viso	4,872	2,151	328
Iš viso	Dirbantys	4,171	1,798	164
	Sergantys	5,591	1,772	88
	Įkalinti	5,204	2,178	324
	Iš viso	4,969	2,081	576

8 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

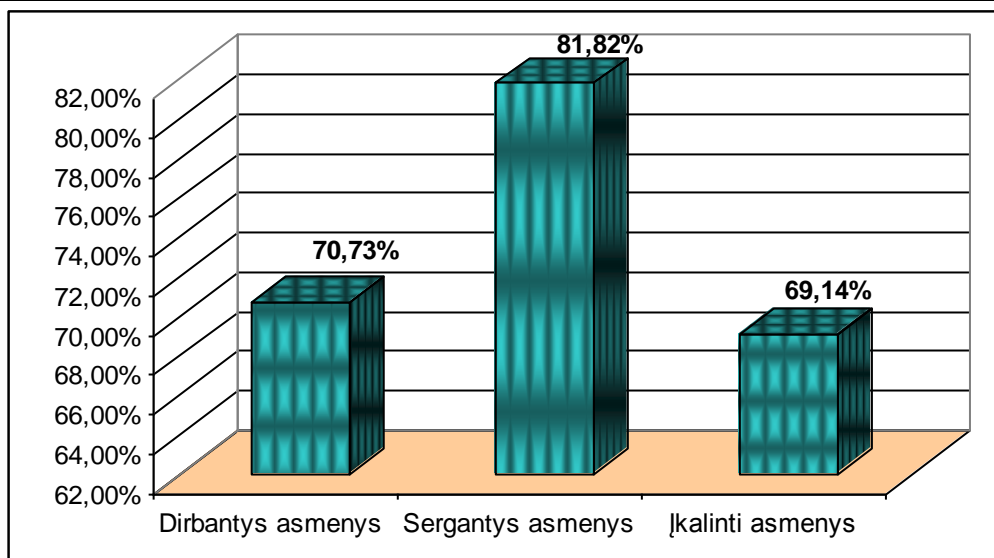
Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reikšmė
LYTIS	1	8,113	2,047	0,153
GRUPĖ	2	42,396	10,698	0,000
LYTIS * GRUPĖ	2	24,684	6,229	0,002

Iš 8 lentelės matyti, kad faktorius „grupė“ ($F=10,698$, $p<0,000$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F=6,229$, $p<0,002$) turi statistiškai patikimą įtaką įtarumo įverčiams. Faktorius „lytis“ ($F = 2,047$, $p<0,153$) įtakos neturi.

Įkalintųjų ir sergančiųjų asmenų įtarumas yra patikimai didesnis negu dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (sergančiųjų vidurkis = 5,591, SD =1,772, o dirbančiųjų vidurkis = 4,171, SD =1,798, $p<0,000$; įkalintųjų vidurkis = 5,204, SD=2,178, o dirbančiųjų vidurkis = 4,171, SD = 1,798, $p<0,000$), tačiau jis nesiskiria tarp įkalintųjų ir sergančiųjų.

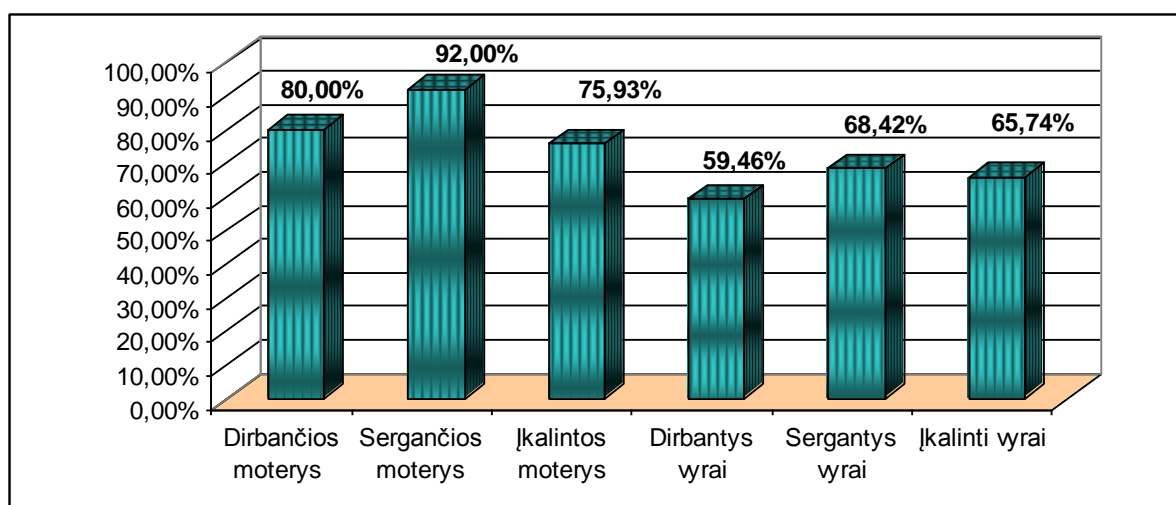
Faktorių „lytis*grupė“ sąveikai įvertinti atlikta post-hoc analizė parodė, kad lyginant grupes tarpusavyje patikimai skiriasi šių porų įtarumo įverčiai: dirbančių moterų ir sergančių moterų ($p<0,001$); dirbančių moterų ir įkalintų moterų ($p<0,000$); dirbančių moterų ir įkalintų vyrų ($p<0,000$); įkalintų moterų ir sergančių vyrų ($p<0,044$) (grupių įtarumo įverčių vidurkiai ir SD pateikti 7 lentelėje).

Kaltės jausmo paplitimo įvertinimas. Nustatyta, kad 72% visų apklaustųjų jaučia kaltės jausmą. Kaltės jausmą rečiau patiria vyrai, o ne moterys, atitinkamai 64,63% ir 80,65%. Labiausiai kaltės jausmas išreikštas tarp sergančių asmenų, o mažiausiai – tarp įkalintų asmenų įkalinimo įstaigose (13 pav.). Pastebime, kad kaltės jausmo paplitimas tarp įkalintųjų ir dirbančiųjų yra vienodas.

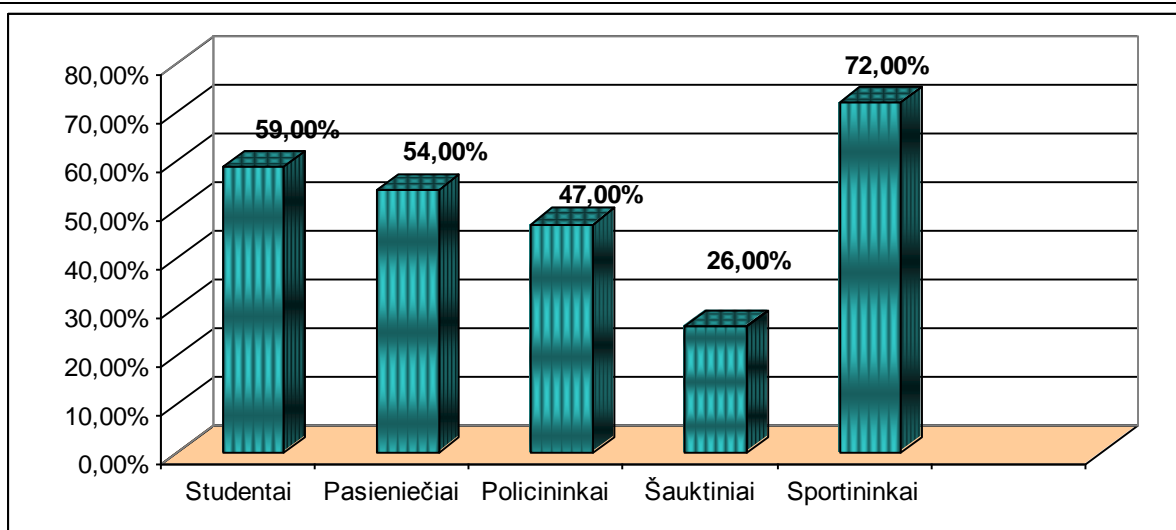

13 pav. Kaltės jausmo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Dažniausiai kaltės jausmą patiria sergančios moterys, o rečiausiai – dirbantys vyrai (14 pav.).

14 pav. Kaltės jausmo paplitimas apklaustųjų grupėse asižvelgiant į jų lytį (%)

15 pav. Kaltės jausmo paplitimas apklaustųjų grupėse (%)

Iš 15 paveikle pateiktų duomenų matyti, kad dažniausiai kaltės jausmą patiria sportininkai, o rečiausiai šauktiniai.

Faktorių reikšmingumas kaltės jausmo įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka kaltės jausmui. Kaltės jausmo vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė. Kaltės jausmo įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius
(N – apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	5,578	1,593	90
	Sergantys	6,760	1,546	50
	Įkalinti	5,537	2,219	108
	Iš viso	5,798	1,938	248
Vyrai	Dirbantys	4,784	1,875	74
	Sergantys	5,316	1,861	38
	įkalinti	5,250	2,417	216
	Iš viso	5,152	2,249	328
Iš viso	Dirbantys	5,220	1,766	164
	Sergantys	6,136	1,827	88
	Įkalinti	5,346	2,354	324
	Iš viso	5,431	2,143	576

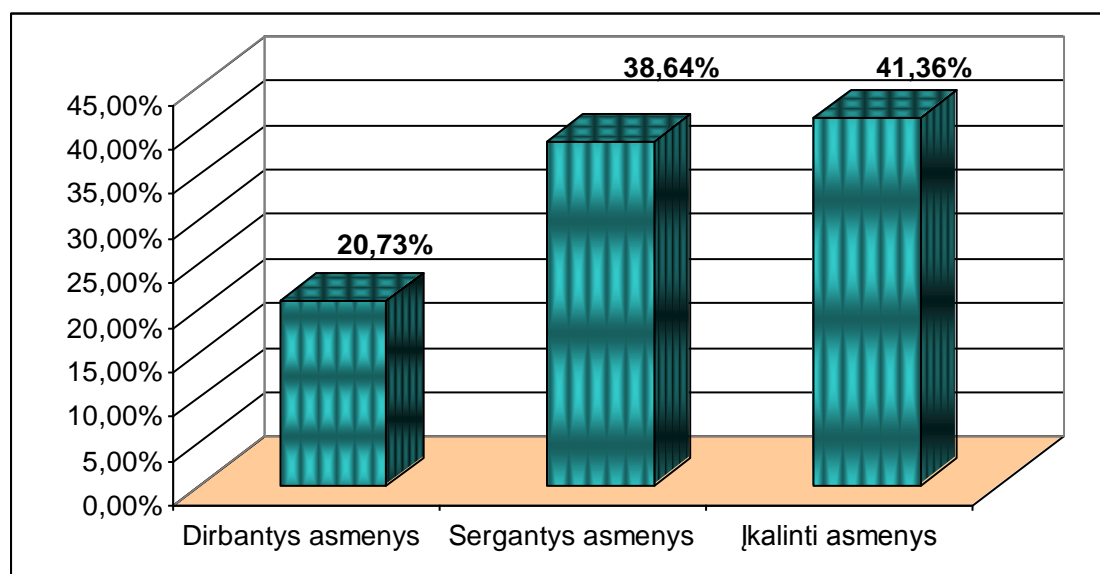
Iš 10 lentelės matyti, kad abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F=9,391$, $p<0,000$) yra statistiškai patikimai reikšminga vertinant kaltės jausmą. Faktorius „lytis“ ($F=0,102$, $p<0,878$) ir faktorius „grupė“ ($F=1,652$, $p<0,193$) įtakos kaltės jausmui neturi.

10 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reikšmė
LYTIS	1	0,102	0,024	0,878
GRUPĖ	2	7,116	1,652	0,193
LYTIS * GRUPĖ	2	40,457	9,391	0,000

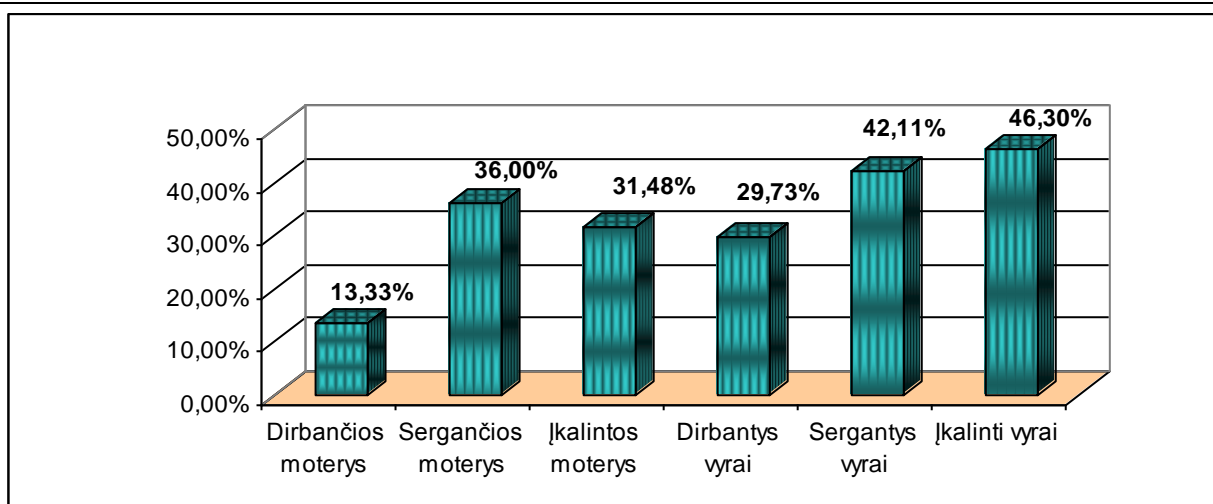
Kaltės jausmo įverčiai: dirbančių moterų ir sergančių moterų ($p<0,018$); sergančių moterų ir įkalintų moterų ($p<0,009$); sergančių moterų ir dirbančių vyrų ($p<0,000$); sergančių moterų ir įkalintų vyrų ($p<0,000$); sergančių moterų ir sergančių vyrų ($p<0,017$) (kaltės jausmo įverčių vidurkiai ir SD pateikti 9 lentelėje).

Agresyvumo indekso paplitimo įvertinimas. Agresyvūs yra 35% visų apklaustųjų. Agresyvumo indeksas yra didesnis pas vyrus, o ne pas moteris, atitinkamai 42,07% ir 25,81%. Lyginant apklaustuosius pagal grupes gauname, kad didžiausias agresyvumo indeksas yra tarp įkalintų asmenų, o mažiausiai – tarp dirbančių asmenų įkalinimo įstaigose (16 pav.).

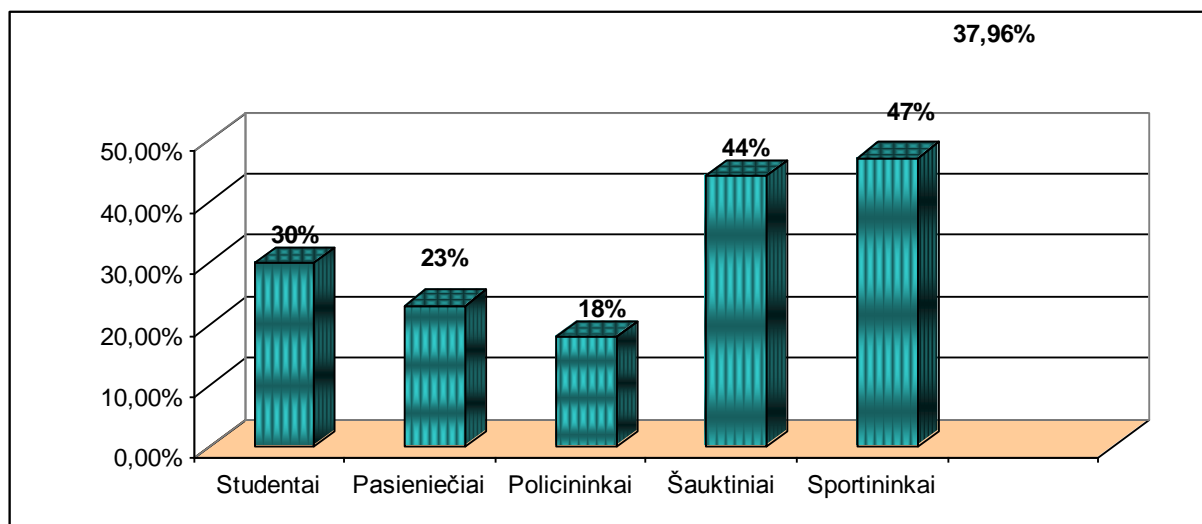

16 pav. Grupės faktoriaus įtaka agresyvumo indeksui (%)

Lyginant apklaustuosius pagal lytį ir grupes gauname, kad didžiausias agresyvumo indeksas yra tarp įkalintų vyrų, o mažiausias – tarp dirbančių moterų (17 pav.).

17 pav. Grupės ir lyties faktorių įtaka agresyvumo indeksui (%)

18 pav. Grupės faktoriaus įtaka agresyvumo indeksui (%)

Tarp apklaustųjų, kurių duomenys yra pateikti 18 paveiksle, didžiausias agresyvumo indeksas buvo pastebėtas tarp sportininkų ir šauktinių, o mažiausias – tarp policininkų.

Faktorių reikšmingumas agresyvumo indekso įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka agresyvumo indeksui. Agresyvumo indekso įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 11 lentelėje.

11 lentelė. Agresyvumo indekso įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius (N– apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	4,104	1,009	90
	Sergantys	4,613	1,904	50
	Įkalinti	4,803	1,844	108
	Iš viso	4,511	1,630	248
Vyrų	Dirbantys	4,451	1,251	74
	Sergantys	4,860	1,459	38
	Įkalinti	5,142	1,552	216
	Iš viso	4,953	1,502	328
Iš viso	Dirbantys	4,260	1,134	164
	Sergantys	4,720	1,721	88
	įkalinti	5,029	1,660	324
	Iš viso	4,763	1,573	576

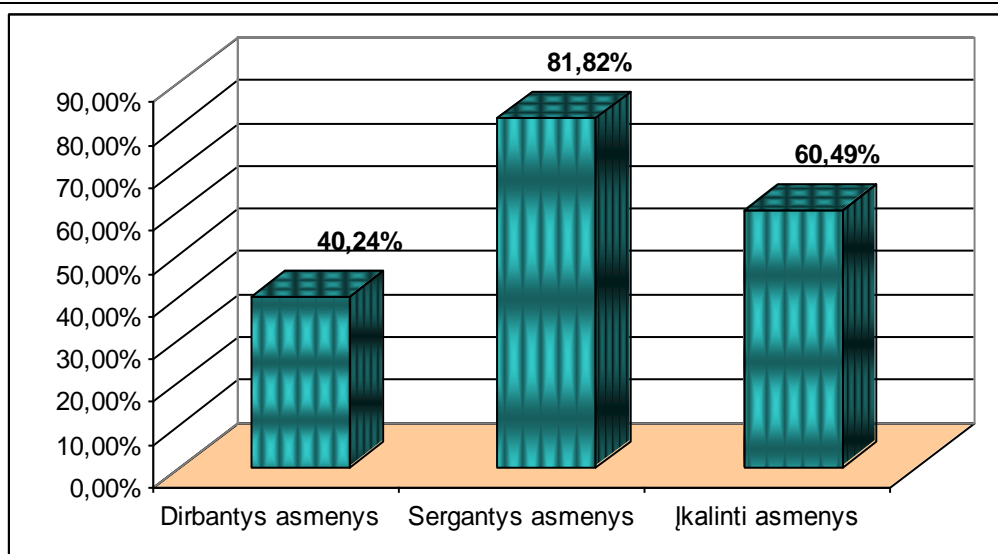
12 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reikšmė
LYTIS	1	8,251	3,499	0,062
GRUPĖ	2	21,600	9,159	0,000
LYTIS * GRUPĖ	2	0,512	0,217	0,805

Iš 12 lentelės matyti, kad faktorius „grupė“ ($F=9,159$, $p<0,000$) yra statistiškai patikimai reikšmingas. Faktorius „lytis“ ($F=3,499$, $p<0,062$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F = 0,217$, $p<0,805$) yra nereikšmingi.

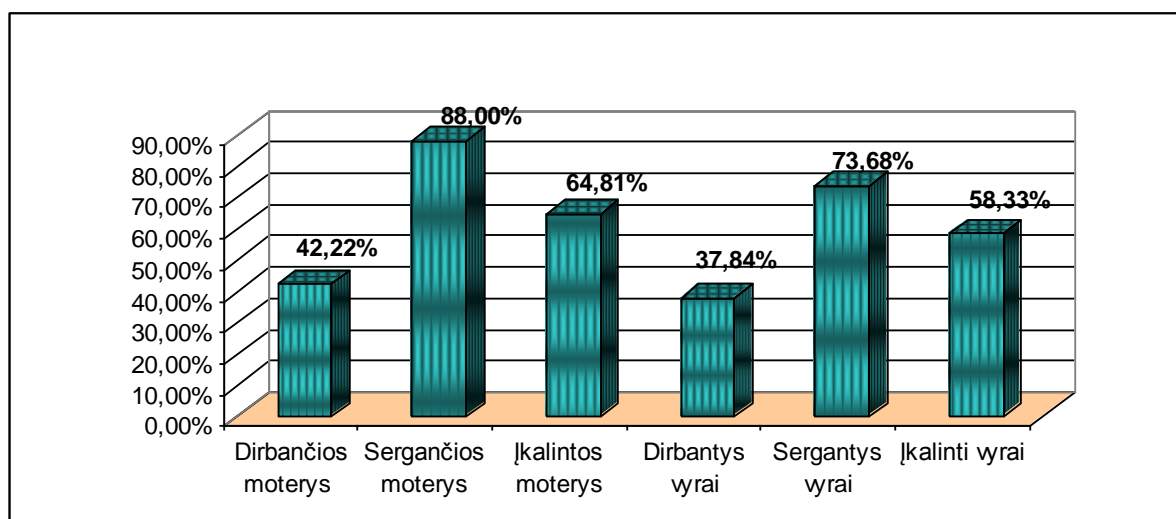
Įkalintųjų asmenų agresyvumas yra didesnis negu dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (įkalintųjų vidurkis = 5,029, $SD=1,66$, o dirbančiųjų vidurkis = 4,26, $SD=1,134$, $p<0,000$). Dirbančių ir sergančių grupėse agresyvumas nesiskyrė (vidurkis = 4,26, $SD=1,134$, $p<0,065$).

Priešiškumo indekso paplitimo įvertinimas. Nevertinant apklaustųjų pagal faktorius gauname, kad 58% visų apklaustųjų yra priešiški. Nagrinėjant gautus rezultatus pagal lyties faktorių gauname, kad priešiškumo indeksas yra mažesnis pas vyrus, o ne pas moteris, atitinkamai 55,49% ir 61,29%. Lyginant apklaustuosius pagal grupes gauname, kad didžiausias agresyvumo indeksas yra tarp įkalintųjų asmenų, o mažiausias – tarp įkalinimo įstaigose dirbančiųjų asmenų (19 pav.).

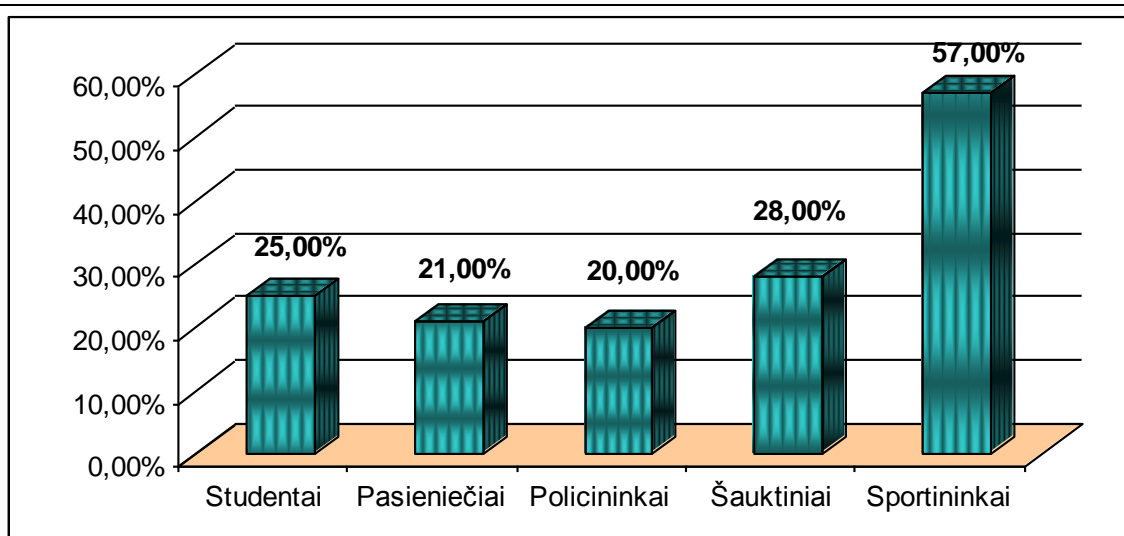
19 pav. Grupės faktoriaus įtaka priešiško indeksui (%)

Lyginant apklaustuosius pagal lytį ir grupes gauname, kad didžiausias priešiško indeksas yra tarp sergančių moterų ir vyrų, o mažiausias – tarp dirbančių vyrų ir moterų (20 pav.).

20 pav. Grupės ir lyties faktorių įtaka priešiško indeksui (%)

Iš 21 paveiksle pateiktų duomenų pastebimas didžiausias priešiško indeksas tarp sportininkų. Tarp kitų grupių priešiško indeksas nesiskyrė.

21 pav. Grupės faktoriaus įtaka priešiško indeksui (%)

Faktorių reikšmingumas priešiško indekso įverčiams. Darbe išnagrinėta lyties ir grupės faktorių įtaka priešiško indeksui. Priešiško indekso įverčio vidurkiai kiekvienai apklaustųjų grupei priklausomai nuo lyties, jų vidutiniai standartiniai nuokrypiai bei apklaustųjų skaičius kiekvienoje grupėje yra pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. Priešiško indekso įverčio aprašomoji statistika atsižvelgiant į lyties ir grupės faktorius (N – apklaustųjų skaičius)

Lytis	Grupė	Vidurkis	Vidutinis standartinis nuokrypis	N
Moterys	Dirbantys	4,100	1,421	90
	Sergantys	5,540	1,545	50
	Įkalinti	5,065	1,740	108
	Iš viso	4,811	1,683	248
Vyrai	Dirbantys	3,824	1,677	74
	Sergantys	4,737	1,408	38
	Įkalinti	4,708	1,894	216
	Iš viso	4,512	1,830	328
Iš viso	Dirbantys	3,976	1,543	164
	Sergantys	5,193	1,532	88
	Įkalinti	4,827	1,849	324
	Iš viso	4,641	1,773	576

14 lentelė. Lyties ir grupės faktorių statistinis patikimumas

Faktoriai	df	Vidutinis kvadratinis nuokrypis	F	Patikimumas, p-reiškė
LYTIS	1	0,237	0,082	0,775
GRUPĖ	2	34,475	11,909	0,000
LYTIS * GRUPĖ	2	10,939	3,779	0,023

Iš 14 lentelės matyti, kad faktoriai „grupė“ ($F=11,909$, $p<0,000$) ir abiejų faktorių sąveika „lytis*grupė“ ($F=3,779$, $p<0,023$) turi statistiškai patikimą įtaką priešiško indeksui. Faktorių „lytis“ ($F=0,082$, $p<0,775$) yra nereikšmingas.

Įkalintųjų ir sergančiųjų asmenų priešiško lygis yra patikimai didesnis negu dirbančiųjų įkalinimo įstaigose (sergančiųjų vidurkis = 5,193, $SD=1,532$, o dirbančiųjų vidurkis = 3,976, $SD=1,542$, $p<0,000$; įkalintųjų vidurkis = 4,827, $SD=1,849$, o dirbančiųjų vidurkis = 3,976, $SD=1,542$, $p<0,000$), tačiau jis nesiskiria tarp įkalintųjų ir sergančiųjų.

Faktorių „lytis* grupė“ sąveikai įvertinti atlikta post-hoc analizė parodė, kad lyginant grupes tarpusavyje patikimai skiriasi šių porų priešiško lygis: dirbančių moterų ir sergančių moterų ($p<0,000$); dirbančių moterų ir įkalintų moterų ($p<0,001$); sergančių moterų ir dirbančių vyrų ($p<0,000$); sergančių moterų ir įkalintų vyrų ($p<0,024$); įkalintų moterų ir dirbančių vyrų ($p<0,000$); dirbančių vyrų ir įkalintų vyrų ($p<0,002$) (grupių priešiško lygio vidurkiai ir SD pateikti 13 lentelėje).

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimai atlikti Didžiosios Britanijos įkalinimo įstaigoje su 109 nuteistaisiais (iš jų 62 vyrai ir 47 moterys) pasirinkus apklaustųjų lytį ir amžių. Apklaustųjų pasiskirstymas pagal amžių: moterys – nuo 15 iki 46 metų (vidurkis = 27,11; $SD=7,95$), vyrai – nuo 22 iki 49 metų (vidurkis = 30,16; $SD=6,87$), tai atitiko mūsų tiriamąją imtį, kurios amžius nuo 18 iki 64 metų. Autoriai atliko dispersinę analizę ir naudojo EXPAGG ir AQ klausimynus, kuriais įvertino ekspresyvumą, instrumentinę, fizinę agresiją, pyktį, priešišumą, bet neįvertino jų paplitimo, kas buvo atlikta mūsų tyrime²¹.

Archer J. ir Haigh A. (1997) pateikti įverčių vidurkiai, SD bei jų statistinis palyginimas (vyrai – moterys) leidžia daryti prielaidas, kad moterų ekspresyvumo įverčiai buvo patikimai aukštesni negu vyrų (vidurkis = 59,1; $SD=11,24$; vidurkis = 67,47; $SD=10,20$; $p<0,001$). Taip pat moterų

²¹ Archer J., Haigh, A. Beliefs. About aggression among male and female prisoners. Department of Psychology, University of Central Lancashire, Preston, Lancashire, United Kingdom, 1997.

pykčio įverčiai buvo patikimai aukštesni negu vyrų ($p < 0,03$). Faktorinės analizės rezultatai rodo, kad faktorius „amžius“ ($F = 6,42$; $p < 0,01$) turėjo statistiškai patikimą įtaką ekspresyvumui, pykčiui ($F = 8,62$; $p < 0,004$) ir priešiškumui ($F = 37$; $p < 0,06$). Autoriai teigia, kad priešiškus labiau išreikštas pas moteris nei pas vyrus. Kitų autorių, tyrusių savo darbuose įvairias agresijos rūšis, tyrimo rezultatų palyginti su mūsų atlikto tyrimo metu gautais duomenimis negalėjome, nes savo darbe nevertinome ekspresyvumo, pykčio ir instrumentinės agresijos.

Specialios literatūros analizė rodo, kad atlikto tyrimo rezultatų palyginimas su kitais tyrimais ap sunkintas tuo, kad naudotos skirtingos agresijos įvertinimo skalės ir metodikos bei pateikti duomenys yra kontraversiški. Taip pat specialioje literatūroje yra nedaug tyrimų, kuriuose būtų lygintas dirglumo, negatyvizmo, apmaudo, įtarumo, kaltės jausmo paplitimas bei išreikštumas įkalintųjų, gulinčių psichiatrijos ligoninėse po nusikaltimo įvykdymo bei dirbančiųjų įkalinimo įstaigose ir beveik visų tyrimų rezultatai įslaptinti.

IŠVADOS

Dirglumas, negatyvizmas, agresyvumo indeksas labiausiai paplitęs tarp įkalintų asmenų, o apmaudas, įtarumas, kaltės jausmas, priešiško indeksas – tarp sergančių asmenų.

Dirglumas, apmaudas, kaltės jausmas yra stipriau išreikštas tarp moterų, o agresyvumo indeksas (%) – tarp vyrų.

Kaltės jausmas žymiausiai paplitęs tarp sergančių, nepriklausomai nuo jų lyties, o rečiausiai – tarp įkalintų asmenų, tačiau jo paplitimas tarp įkalintųjų ir dirbančiųjų yra vienodas.

Negatyvizmas, įtarumas, apmaudas, agresyvumo indeksas ir priešiško indeksas stipriausiai išreikšta pas sportininkus, o silpniausiai – pas pasieniečius ir policininkus.

Įtarumas, apmaudas, priešiško indeksas tarp studentų, pasieniečių ir policininkų yra beveik vienodas.

LITERATŪRA

1. Anderson, C. A., Bushman, B. J. Human aggression. Department of Psychology, Iowa State University, Ames, Iowa, 2002.
2. Archer J., Haigh, A. Beliefs. About aggression among male and female prisoners. Department of Psychology, University of Central Lancashire, Preston, Lancashire, United Kingdom, 1997.
3. Bandura, A. Aggression: A social learning analysis. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973.
4. Boothby, J. L., Durham, T. W. Screening for Depression in Prisoners Using the Beck Depression Inventory, 1999. [žiūrėta 2008.04.20] Adresas: <http://cjb.sagepub.com/cgi/content/abstract/26/1/107>
5. Buss, A. The Psychology of Aggression. New York: Wiley, 1961.
6. Dembinskas, A. Psichiatrija. Vilnius, 2003.
7. Jankauskienė, A. tautos bruožą – pavydą keičia agresija // Ekstra, Nr.48 (570), 2009, p.30-32.

8. Kreuz L. E., MD, MAJ, MCand Robert M. Rose, MD. Assessment of Aggressive Behavior and Plasma Testosterone in a Young Criminal Population.
9. Myers D. G. *Psichologija*. K., 2000.
10. *Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija, 2000.
11. Russell G. G. *Human aggression*. Philadelphia, 2001.
12. *Sporto terminų žodynas / parengė S.Stonkus*. K., 1996. – 675 p.
13. Šukys S. Agresyvumą sportinėje veikloje lemiantys veiksniai // *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr.4(49), 2003, p.70–79.
14. TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika./ Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva. Vert. Red. R. Bunevičius, A. Dembinskas.– Kaunas: Medicina; 1997.
15. N.Uldriks. P.van Reemen. Policing post – Communist societies. *Police–Public Violence, Democrat Policing an Human Rights*, 2003. Intersentia Antwerp-Oxford -New York.- 249 p.
16. Vaišvila Č. *Matematinė sportinių tyrimų statistika*. Kaunas: Šviesa, 1974. 123 p.
17. Žukauskas, G., Veršinskas, R., Račiukaitytė, K. Fizinės, verbalinės ir šalutinės agresijos anketinio tyrimo duomenys iš įvairių Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigų [Elektroninis išteklius] // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2): mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: MRU Viešojo saugumo fakultetas, 2008, p.109–126.
18. Žukauskas G., Veršinskas R., Račiukaitytė K. Kai kurių agresijos rūšių: negatyvizmo, dirglumo, įtarumo, apmaudo ir kaltės jausmo anketinio tyrimo duomenys tarp įkalinimų asmenų [Elektroninis išteklius] // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2): mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Viešojo saugumo fakultetas, 2008, p.280–302.
19. Žukauskienė, R. Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių.// *Psichologija*, Nr. 19. 1999.
20. Žukauskas, G. *Agresijos priežasčių tyrimas ir prevencija*. V.: Mokslo tyrimų programa, 2003.
21. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва, 2006, с. 216.

THE PSYCHIATRIC DISORDERS AMONG THE PERSONS WORKING IN DIFFERENT PROFESSIONAL FIELDS

Gediminas Žukauskas*

National Forensic Psychiatry Service Lithuanian Ministry of Health

Eduardas Razgauskas**

Vilnius University Medicine faculty

Robertas Veršinskas***

Mykolas Romeris University

Summary

In today life there are many factors that can knock a person out of balance for long time. Various authors data up to 20 – 30 percent of people almost every day experience negative emotions, which mentally cripple a person in the long term. Crises can often cause conflicts at home, education institutions, at work. Many people goes to work or to school just like they would go to penal servitude, constant fear to lose a job have negative effect on health. Homeless crimes exceed working people crimes. Constant commissions raise tension at work, which should stimulate to raise qualification, but constant examinations and discharges from work cause only unnecessary tension and confusion. One third of lifetime people spend sleeping, and half – working. Nervous work expression – disturbed, restless sleep – bad at work – bad in bed... Wake up tired –

failure at work. Every day is like that. Tablets are not a solution of this problem. This is background for aggression.

This research looks over various aggression types – negativism, suspicion, vexation, auto aggression and etc. definitions, discussed possibilities that makes appear, cause aggression, in terms of understanding this fundamental psychophysiology phenomenal structure.

Keywords: aggression, surrounding factors, race, territory, space, person, alcohol, drugs, irritability, negativism.

Gediminas Žukauskas* Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie LR Sveikatos apsaugos ministerijos, Metodinio skyriaus viršininkas. Mokslinių tyrimų kryptys: Biomedicinos mokslai - B000.

Gediminas Žukauskas* National Forensic Psychiatry Service Lithuanian Ministry of Health, The chief of the department. Research interests: Biomedical sciences.

Eduardas Razgauskas** Vilniaus universitetas, Medicinos fakulteto Bendrosios praktikos gydymo centro vadovas. Mokslinių tyrimų kryptys: Biomedicinos mokslai - B000.

Eduardas Razgauskas** Vilnius University, Medicine faculty, the Centre of Family Medicine. Research interests: Biomedical sciences.

Robertas Veršinskas*** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologija.

Robertas Veršinskas*** Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: Education.

INFORMACIJA AUTORIAM

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama išsami santrauka (ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glauštai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. Įvade pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. Tyrimo rezultatai pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. Gautų rezultatų aptarimo skyriuje - įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai.
8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant ne siauresnes kaip 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolas Romeris universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

Title.

Author, an institution the author is representing, its address, email.

A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g. 1.2.1., 2.2.1., etc.).

The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources.

If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins at least 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas MRU VSF, 2010. – 330 p., 50 paveikslų, 35 lentelės
ISSN 2029-1701

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (4)

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (4)

Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkas - prof. dr. Petras Ancelis

Atsakingas sekretorius - doc.dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Pavėl Lesko

2010-11-26,

21 spaudos lankas

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2010 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu